

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1914.

TARTALOM.

	Lap
KERTÉSZ MANÓ: Finnugor jelzős szerkezetek	1
SZINNYEI JÓZSEF: A magyar magánhangzók történetéhez (II.)...	102
NÉMETH GYULA: A török-mongol nyelvviszonyhoz	126

Ismertetések és bírálatok.

Jules Martha: La langue étrusque. — Ism. SCHMIDT JÓZSEF ...	143
---	-----

Kisebb közlemények.

SOTAVALTA ARVO: A szamojéd nyelvek fokváltakozásához	155
BEKE ÖDÖN: Egy finn mondat szerkezetéről	157

Értesítő.

Hazai irodalom	101
Külföldi irodalom	154

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Finnugor jelzős szerkezetek.*)

(Fejezetek a magyar összehasonlító mondattanból.)

A magyar egyszerű mondat finnugor sajátosságairól való eddigi legfontosabb ismereteink a jelző és a jelzett szó viszonyára vonatkoznak; nyelvünknek ilyen ősi sajátossága az, hogy a melléknév jelzői szerepben változatlan marad és hogy a számnévi jelző után a jelzett szó mindig egyes számban van. A mit újabban SIMONYI az igenévi szerkezetekről megállapított, jórészt az is erre a mondatbeli viszonyra tartozik.

Nem a véletlen játéka, hogy legjelentősebb összehasonlító mondattani ismereteink ebből a körből valók. Azt mondhatnók, hogy a jelző és a jelzett szó viszonya a legállandóbb mondatbeli viszony. Az igének és határozójának egymáshoz való viszonyát pl. a jelentésváltozás, főleg a rokonértelmű igék analogiája olyan nagy mértékben befolyásolja, hogy ezen a téren szinte a siker minden reménye nélkül fognánk az összehasonlító kutatásba. A régi magyar nyelvből és a népnyelvből száz számra lehetne összeállítani az ilyen kifejezés-párokat: *azon törődöm — azzal törődöm; attól függ — abban függ*; ha el tudjuk is dönteni, hogy e kifejezések közül melyik az eredetibb, ki mondhatja meg, hogy már a történet előtti korban nem szorította-e ki egy új határozós viszony a régi szerkezetet. A határozós viszonyok változása igen könnyen történhetik s az ilyen változásban nagy szerepe lehet a véletlennek. Ez a körülmény az oka annak, hogy nyelvészeti irodalmunknak azok az alapos dolgozatai, a melyek egy-egy rokon nyelv határozóival foglalkoznak, a magyar összehasonlító mondattan szempontjából szinte teljesen eredmény nélkül maradtak.

---

*) A M. Tudományos Akadémia Marczibányi-díjával jutalmazott pályamunka.

Más a jelző és a jelzett szó viszonya. Ha e kifejezés helyett: *attól függ* — azt mondták a régiék: *azon függ* — akkor csak egyetlen igének a határozójához való viszonya változott meg. De pl. akkor, ha a magyar a számnévi jelző után a jelzett szót többes számba kezdené tenni, nem egyetlen szónak a másikkhoz való viszonya változna meg, hanem a számnévi jelzőnek és jelzett szavának a viszonya: tehát egy olyan viszony, a mely szinte minden mondatunkban előkerül, s ez a sokszor való előfordulás természetesen útjában áll annak, hogy a változás általános és végleges legyen.

Ez a gondolat már eleve azzal biztatott, hogy ha a magyar mondatnak vannak még eddig ismeretlen finnugor sajátosságai, azokat bizonyára legnagyobb számmal a jelzős szerkezetek közt találhatjuk.

A magyaron kívül átvizgáltam a vogul, osztják, zürjén, votják, mordvin és cseremisiz nyelvet, s munkám főbb eredményeit az itt következő kilencz fejezetben adom.*)

---

*) A magyar anyagban felhasználtam a NySz. és az OklSz. adatait. Magam gyűjtöttem a népnyelvi és újabb irodalmi példákat, ugyancsak a régiségből: TOLDY, Régi M. Pass. cz. kiadványából, a Régi M. Költ. Tárból, a Tört. Tárból és a Leveles Tárból való adatokat; az oklevelekből származó adatokat az OklSz., a többi a NySz. szolgáltatta.

A rokonnnyelvi szövegeket nem irtam át; csupán MUNKÁCSINAK nehezkés vogul *n̄*-jét helyettesitem *ŋ*-vel. A PATKANOV szövegeiből vett példákban az IOSZj. hangjelölését alkalmaztam.

A rokonnnyelvi források rövidítései: MUNKÁCSI, Vogul Népköltési Gyűjtemény I—IV. (VNGy.). — PÁPAY JÓZSEF, Északi-osztják Népköltési Gyűjtemény (ONGy.). — Ua., Északi-osztják nyelv tanulmányok (PÁPAY, Nyelvt.). — PATKANOV, Die Irtysh-Ostjaken und ihre Volkspoese II. (PATK.). — LYTŲKIN, Syrjänische Sprachproben, SUS. Aik. X. (LYTK.). — MUNKÁCSI, Votják népkölt. hagyományok (MUNK. Votj.). — WICHMANN, Wotjákische Sprachproben, SUS. Aik. XI₁, XII₁. (WICHM. I., II.). — PAASONEN, Proben der mordwinischen Volkslitteratur, SUS. Aik. IX, XII₁. (PAAS. I., II.). — GENETZ, Ost-tscheremissische Sprachstudien. I. Sprachproben, SUS. Aik. VII. (GEN.). — PORKKA, Tscheremissische Texte mit Übersetzung, SUS. Aik. XIII₁. (PORK.). — WICHMANN, Mutatv. az urzsumi cseremiszek nyelvéből, NyK. XXXVIII. (WICHM. Cser.). — A finn és a lapp nyelv ide tartozó jelenségeinek a tárgyalása külön értekezésre marad, mert a finnben néhány jelzős viszonynak a történetét kell előbb tisztázni.

I.

A magyar nyelvnek megvan az a feltűnő mondattani saját-sága, hogy a főnevet valóságos melléknévi értékkel tulajdonság-jelzőül alkalmazza.

Alig van egy-egy nyelvnek olyan jellemző saját-sága, a mely szórványos esetekben elő ne kerülne olyan nyelvekből is, a melyek semmi rokonsági viszonyban sincsenek vele. Így a főnévnek tulajdonságjelzőül való alkalmazására is szolgáltatnak példát némely indogermán nyelvek, pl. a szanszkrit, az iráni, a görög,¹⁾ a latin költőknél²⁾ is találkozunk néha vele, az angolban pedig különösen gyakran, de a magyar nyelvben a főnévnek ez a mondatbeli szerepe olyan gazdag és sokoldalú, hogy kétségtelenül ősi saját-ságnak kell tartanunk. Megerősít bennünket ebben a feltevésben a rokonnyelvek tanúságtétele, a melyek a főnévi jelzőnek ugyanazt a használatát mutatják, mint a magyar nyelv. Ha a finnugor nyelvek szókészletének etimológiája egészen tisztán állana előttünk, bizonyára megtalálnók bennük ennek a mondatbeli viszonyt az az fontos jelentés-tani fejleményét is, a melyet a mi nyelvünk története mutat, hogy t. i. egyes ilyen jelzőül használt főnevek eredeti kategóriájukból kiszakadnak és valóságos melléknévvé válnak. Az ellenkező jelenség: a melléknévvé válása nagyon közönséges minden nyelvben, de a főnév adjektíválódására alig tudnak az indogermán nyelvek kétségtelen példát mutatni.³⁾

A magyarban különösen a személy- és állatneveknek lehet tulajdonságjelzője az olyan főnév, a mely nemet, vagy kort jelent:

Isten Jóbnak hét szép *fiú magzatot* Arábiabéli társátul adott (RMK. IV. 58); Isten után van neköm két kús *fiú gyermeköm* (KRIZA, Vadr. 38); Züle ég zep *ferfiú germőköt* (Guary-k. 44); A városnak minden *ferfiú és leány gyermeki* (LISZNY. Krón. 244); *Férfi személy* (Mon. Irók, VIII. 120); *Fery fiú embőröc* soc gonoz binnecc miatta esnecc pocolnac vermebe (Guary-k. 49);

1) BRUGMANN-DELBRÜCK, Grundriss II: 69.

2) KÜHNER, Ausführl. lat. Gram. I: 357.

3) A német *fromm* ilyen: ófn. *fruma*: vorteil.

Az asszony ember *férfi emberből* vétetett: virago de viro (MA. Bibl. I. 3); Három *leánzó magzatot* is adott (RMK. IV. 58); Sok *leány yffyak* gyeytöttek kazdagssagokat (Érny-k. 415); Eccer csak lebetegedett, gyönyörű szép *lyánygyermeket* hozott a világra (Népk. Gy. IX. 216); Elment a szomszédba *leánypajtásához* (uo. I. 164); Feje fölött szűz alakja látszott ékes *nőszemélynek* (AR. II. 180); Siet szabadítani a vár *nővezérét* (uo. 402); *Leántársaival* el-kikészült vala (RMK. II. 32); Ószve hija *asszony barátit* (TEL. Evang. II. 458); Az ő szomszéd *asszonybaráti* áldgyák vala őtet (SZOK. Bals. 55); Hogy bucsut vöhessek *asszon barátimtól* (KRIZA, Vadr. 316); *Asszon feleségem* nyisd ki az ajtótad (uo. 136); *Asszony-házastoknak* példájul adhatjátok (RMK. II. 27).

Minth *anya orozlan* halot el zaggat[uan] elő hertelenkedeek (Peer-k. 24); Ime te *kyralyod*, yw the hozyad ylwen az *anya zamaron* (Érs.-k. 79); Az *eme disznónak* tsötsös hasát a malatzok szopják (Com. Jan. 36); Az ő bőffentésével röhögő *him disznó* (uo. 36); Mint a *him szarvas*, kit vadász sérte nyíllal (AR. Toldi, IV. é.); Van az én istállómban egy barna *ménló*, egy barna *kancza*, két szürke *kanczacsikó* s egy pej *kanczacsikó* (KRIZA, Vadr. 399); Megjárta, mint Csúri Ferkó a *tinóborjuval* (Nyr. I. 179).

Ne adj nekünk ur isten, *gyermek fejedelmeket* (THALY, VÉ. I. 91); De te *gyermeközvegy*, Szigfrid után sirtál (AR. II. 253); Az illen *gyerek ember* szájába még nem való a macska farka (Nyr. II. 374); Szép feshő *bimbókat*, *csemetelányokat* öltöztettek talpig fejérbe az asszonyok (MIKSZÁTH, Besz. könt. 92); Azért a *gyermek apróddal* juta a táborba (RMK. II. 77). Ilyenek még: *gyermek erdő*, *gyermek ló*. — Nemsokára haza jött a *legény fiuk* is (Népk. Gy. I. 441); Hát ez a szép *legény fia* volt (uo. II. 160); Jó *legény-barátunk*, kenyeres *pajtásunk* (uo. I. 176); Kár a vén embernek *csikó-lóra* ülni (uo. I. 226); Mint büszke *csikó mén*, ha ereszti *jászol* (AR. II. 240).

A rokonnnyelvi szövegek a nemeknek főnévi jelzővel való meghatározására szolgáltatnak a magyarhoz hasonló példákat:

Osztyák. *Töräm manëm náurëm pàrdes, xuz-íáurëm* 'az isten nekem gyermeket adott, férfi gyermeket' (PÁPAY, Nyelvt. 7); *xoti jiti jézak xo ortl ultem* 'miképen támadt ara-

nyos fejedelemhős [férfi fejedelem] vagyok' (ONGy. 35); *kēne-pūip χui-čāvēr* 'hasenmännchen mit leichtem hinteren [hím-nyúl]' (PATK. 196); *χoi-vqj* 'männliches tier' (ONGy. 164); *χui-sos* 'das hermelinmännchen' (uo. 62); *χōrəŋ niŋ haurēm twiŋs, iŋχ-haurēm* 'a χ.-falvi nőnek gyermeke született, fiúgyermeke' (Nyelvt. 160); *poχ-haurem* 'fiúgyermek' (PATK. IOSzj.); *sūiŋŋ niŋ-kvlay* 'borjas rénszarvas-tehén [nőrénszarvas]' (Nyelvt. 35); *nēŋ-haurem* 'leány gyermek' (PATK. IOSzj.); *nēŋ-čāvēr* 'nöstény nyúl', *nēŋ-luk* 'nöstény süketfajd', *nēŋ-cuka* 'nöstény kutya vagy farkas' (uo.); *īmet tunt* 'gänseweibchen', *īmet vāsa* 'entenweibchen' [anya lúd, anya réczce] (PATK. 86); *īma-tunt, īma-vāsa* (PATK. IOSzj.).

Vogul. *Karkäm la'ilep nētä jurtanä* 'ügyes lábú nő-társai' (VNGy. III. 455); *Sqrni-qtēr aŋ nē-luntätēl* 'Aranyater nöstény lúdjaival' (uo. I. 54); *uχ niw'-āmpūn qł, uχ niw'-miššākān qł* 'egy nöstény ebük van, egy nöstény macskájuk van' (uo. IV. 351); *χum-lunt* 'hím lúd' (SZINNYEI, NyH.³ 148); *χum-haurēm ul āsān namtuwē* 'de fiúgyermeknek nem atyjától kell-e nevet kapnia' (VNGy. I. 4); *jāmes jānit χum-haurēm tit ti nē'iles* 'egy jó nagyságú férfigyermek tünt ím elő' (uo. IV. 340); *jāmes-poql koätētät nqor-vuj, sūpēl-vuj šiŋŋ-toqs* 'jobb kezében idei csikó [csikó állat], másodfű csikó [zsrjával] bőséges tál' (uo. II. 229); *nājār-pou khār-lut khargūlatqł* 'a fejedelemfi őrzi a csődörlovakat' (uo. IV. 348); *āmp khār-āppū nqts, miššāχ khār-miššāχ-pū nqts* 'az eb kan ebfit vetett, a macska kan macskafit hozott' (uo. IV. 351).

Votják. A sajtóságos magyar *asszony ember, néember* (nőember) kapcsolatnak pontos megfelelőjét szolgáltatja a votják: *olo-kin kišno-murt monä tatēi keltiz* 'valami asszony ember engem itt hagyott' (MUNK. Votj. NGy. 81); *kišno-murtlän šolikez* 'az asszony-embernek büne' (uo. 53); *tuš koškämīt vedin-kišno-murt uläm* 'ott egy nagyon rettenetes boszorkányné ember élt' (uo. 81); *nos-ik nēljōs-murtāz adžo* 'ismét egy leány embert látnak' (uo. 94); *vorgoron no nēljōsmurt* 'der junge mann und das mädchen' (WICHM. II. 92); *sōram vaiem kwiŋ pi-kazakmi, š. v. vit niw-kazakmi* 'meine drei mitgebrachten brautführer [fiú-vőfély], meine

fünf mitgebrachten brautjungfern' (uo. I. 73); *šizindon-no šisim pi-dusimä val-ug, š. š. nil-dusimä val-ug* 'hiszen hetvenhét fiú kedvesem volna, h. h. leány kedvesem volna' (Votj. NGy. 229); *aszejes ogzi aji-tšöž kariskillam, ogzi mumi-tšöž* '[die flüchtlinge] verwandelten sich, der eine in einen enterich, der andere in ein entenweibchen [apa-kacsa, anya-kacsa]' (WICHM. II. 93). Hasonlóképpen még: *ta ad'ami-ä mes-piälän užez* 'ez az én embervőmnek a műve' (Votj. NGy. 78); *baka-ä mes-pi noš-ik gurtaz bertäm* 'a béka vő ismét visszatért falujába' (uo. 78); *baka-varmajälē žeč diš-kut dašasko* 'béka apósomnak jó ruhát készíték' (uo.).

Cseremisiz. *ìγā-m ükššēžē kēššēlan kumjana modas lektēs* 'a fiatal anyaméh naponként háromszor kirepül játszani' (WICHM. Cser. 219); *žegga taŋet ulō γen, ofedō γodēm kajō* 'hast du eine frau zur freundin [asszony szeretőd], geh' zu ihr um die mittagszeit' (PORK. 46); *üder taŋet ulō γen* 'hast du ein mädchen lieb [leány szeretőd]' (uo. 46); *jēŋga-tāŋēn mo taŋšē? üdēr-taŋlan mo šuldalēs* 'ányg szeretődvel micsoda barátság? leány szeretődvel mi érne fel' (WICHM. Cser. 236); *üder ajšam ulō* 'leány gyermekem van', *erře ajšam ulō* 'fiú gyermekem van' (GEN. 14); *aβa ludet larkales* 'die entenmutter [az anya lúd] schnatternd schwimmt' (uo. 78).

A kornak és a nemnek főnévvel való megjelölése, a mint látjuk, nyelvünknek jellemző fgr. sajátága. Természetes, hogy az *anya-méh*, *gyermek-ember*-féle kifejezésekben a jelző és jelzett könnyen válhatik valóságos összetett szóvá; azt hiszem, bátran is tekinthetjük ezeket a jelzős szerkezeteket minden fgr. nyelvben összetett szavaknak. De nagyon érdekes, hogy a magyarban az összetétel tagjai megőrizték mozgási szabadságukat; fel lehet a tagokat cserélni, a jelzőből lesz jelzett szó, de ekkor természetesen az egész kifejezés értelme megváltozhatik. A különbség legkönnyebben úgy szemléltethető, ha a kifejezéseket valamelyik indogermán nyelvre fordítjuk: *gyermek leány* 'ein junges mädchen' — *leány gyermek* 'ein weibliches kind'.

Rendkívül gazdag a magyarban a főnévi jelzőnek olyan használata, a mikor a jelzett főnév valamilyen tulajdonságra nézve a jelzői főnévhez van hasonlítva. Különösen gyakori jelzőül a *kutya, eb, fene, ördög, here, gaz* szó:

Tán az *kutya Csinos Ágrágyi* van itt (Népk. Gy. II. 63); egy fesuén *ageb gazdát* szolgálók (HELT. Mes. 311); de hamis vót a *kutya lelke* a vezérnek es (KRIZA, Vadr. 408); azért sa-nyargat az isten minket, hogy megesmérjük *fene bűneinket* (RMK. IV. 3); *fene haburwsagh* sokh eghazakath puszteitot el (Peer-k. 39); ez a *fene vén ember* sincs idehaza (KRIZA, Vadr. 151). Természetes, hogy latin fordítása az ilyen jelzőnek melléknév: Ez *fene ember* leszen 'hic erit ferus homo' (HELT. Bibl. I. G.); mi *ördög pap* vagy te (RMK. V. 228); olyan e rossz világ mint a *tündér hívság* (KISV. Adag. 185); ezeket nem tartják a mi édes *tündér hazánkban* (Mik. Tör. L. 302); Clastrombá lakó *here papok* (MEL. Sz. Ján. 242); nem sok pálmája van a *here embernek* (KISV. Adag. 488); *salak emberekbül* egyget se vegyünk-bé (GVAD. RP. 257); Hazud abba a *gaz csacska* (KRIZA, Vadr. 177). Valóságos összetétellé vált már a *gazember, rongyember*. — Ama régi igaz jó főemberek olyan *gizgaz gröffocska-kat* nagyságotni nem akartak (CSEBBI, Hist. 303). *Dib-dáb* PPB. szerint = unnütz zeug: legyen irgalmassággal hozzá és holmi *dib dabját* adassa meg nyavalyásnac (MON. Okm. XIX. 112); de jelzőül is: sok *dib-dáb agyaskodásokat* hintegetett Calvinus írásaiban (PÁZM. Kal. 417); az itt való *déb-dáb marhákat* mind eszveverettem (THALY, RF. I. 93); jaj be nagy *mahumed ember* vagy (Nyr. I. 136).

Az osztjákban és a vogulban is megtaláljuk a főnévi jelzőnek ilyen értelemben való használatát:

Osztják. *a m'p'-χ u i ə m manəm . . . iorittalləi* 'eb em be-rem engem . . . visszatart' (FÁPAY, Nyelvt. 131).

Vogul. *jirin-tiniŋ āmp-χum* 'azt a drága apádat, te eb férfi' (VNGY. III. 471); *āmp jǰrən vorin ti vislēm am* 'a te kutya szamojéd erőszakosságodat im én eltértem' (uo. IV. 73); *ness ati, āmp jǰrən* 'semmi egyéb, mint egy kutya szamojéd' (uo. IV. 72); *jäi nurin āmp-uj* 'atyai bosszúkat kihívó eb állat' (uo. III. 451); *āmp-ujim* 'kutya állatom' (uo. III. 286); *satǰ-khqmən mihén āmp-pop* 'menj a pokolba kutya

pap' (uo. IV. 366); *järä nurém çqlä-arit* 'atyja iránti bosszúm okozó dög leánya' (uo. III. 447); *çqlä ujnë amki qñsëm naïremakëm älä ti tajwës* 'az a dög állat a magam szülte gyermekecskét majd hogy meg nem ette (uo. III. 456) [*çqlä* 'holt test, dög'].

A magyarban aztán sok más olyan formában is megtalálható ez a finnugor sajátosság, a milyenre a többi rokon nyelvből nem idézhetünk megfelelőt; ennek oka részint a meglévő rokonnyelvi szövegek egyoldalú volta (szinte mind költői termés), részint az, hogy a magyar nyelvben a fejlettebb műveltségi állapotnál fogva nemcsak új mondatszerkezetek keletkeztek, hanem az ősi mondat- és jelentéstani sajátosságok is sokszerűbbekké és gazdagabbakká váltak.

Így jelzőül használja a magyar az állapotot, foglalkozást jelentő főnevet: *Barát kincstartónak* szertelen csudáját (RMK. III. 10); minden nap hét *betyár emberrel* viaskodtak (Népk. Gy. IX. 226); lakik ott a falu végén egy *gazda embör* (KRIZA, Vadr. 485); alkalmas értékű *gazdaember* (Nyr. X. 122).

Ez *vendeg atyafyakkak* az zolgalat latom, hogy igen nagy zűkseg (Virg.-k. 60); vitézködéc sokat *vendég földeken* (GÖRCS. Máty. 2); szeretöje búsul, ő is sír hijába, *vendég katonának* minek járt nyomába (Népk. Gy. I. 235); el is fogadta az apját és a *vendég királyfit* (uo. I. 363); gondolva, hogy *zarándok jövevény* számára elég egy veszendő sátor (AR. III. 261); *rab gólya* (AR.); *rab oroszlán* (PET.); az *fogoly emberről* elég törvént állatna (RMK. IV. 195); imé egy *jövevény hajóra* találok (GYÖNGY. Char. 23); emezeknek a *jövevény lányoknak* helyet adott (Népk. Gy. IX. 85).

Az ilyen *-vány, -vény*-képzős főneveknek nagyon gyakori a jelzői használata; hasonlóképpen az *-ék* képzőseknek: Lukács Pál Ninive városának *romladék falairól* azt bizonyítja (MOLN. JÉpül. 244); külömb külömbféle nemzetbéli *moslék hadak* (Erd. Tört. Ad. IV. 234); rémítő fegyverrel a rác *moslék nemzet* felesen érkezett (Kecsk. Tört. IV. 410); az Panoka köntösét oda küldtem valami *maradék béléssel* (Lev. Tár II. 277); az *maradék údöben* 'quod reliquum est temporis' (SYLV. UT. II. 122); tudakozám az fogságból megszabadult *maradéc sidóc* felől 'interrogavi eos de Judæis, qui remanserant et supererant de

captivitate' (KÁR. Bibl. III. 37); ki *aprólék dologban* alnoc, fő dologban is tökéletlen (Mon. Apol. 309); *aprólék bűnöknek* rosdájával megmotskoltatott (Pós. Igazs. I. 146); azelőtt az ispánok szoktak volt az falukon *ajándék nyesteket vagy rókát* szedni (M. Jogt. Eml. III. 60); *ajándék lónak* nem nézik a fogát 'geschenkte m gaul sieht man nicht ins maul'; *nyáladék ember* (Nyr. III. 427); sírt vele minden hős: de legott Czerkónak nevetett, hogy törpe s ily *habarék szónok* (AR. II. 339).

A főnévnek ez a gazdag melléknévi jelzőszerű használata könnyen érthetővé teszi azt az indogermán nyelvekben szinte elképzelhetetlen jelenséget, hogy a jelzős főnév is lehet egy másik főnévnek jelzője: Hat ezer *iffiu legény fogoly* küldetett Achájába rabul munkára (ZVON. Post. I. 186); az hetven esztendő *ag lant barátok* magokhoz hasonló kofa apátzákat vennének (PÁZM. Kal. 313); ki hihetné, hogy egy Papban annyi csalárdság szorulhatna, mint ebben a nagy *aglant Sámbarban* (Pós. Választ. 235); *fejetlen láb tudományoknak* egyben zagiualása (BAL. CsIsk. 23); három dolgot ígér a ti *fejetlen láb* irástok (uo. 39); mit ér az ily *anyámasszony legény* (TOMPA, Fejér Kati); ej, megmérgeledik az őz, hogy egy ilyen *macskabéka teremtés* ilyen kicsibe veszi őt (Az őzhús cz. meséből); *beteg asszony galambom* (Népk. Gy. II. 49); két út van előttem, mejikön indújak? két *szép leány szeretöm*, mejiktől búcsuzzak (KRIZA, Vadr. 16); *özvegy leány kis Szombathely*, kuruczok mátkája (THALY, Adal. II. 142); tudom, ha megkérek, oly nehéz dolgot ad az a *sütni való boszorkány mostohád* (AR. III. 301); az két emberen kívül az egynihányka *közlegény katonánál* több nem esvén el (Mon. Írók XVIII. 105); kedves udvari *jó ember szolgája* (KÖL. Idv. 5); a fejedelem a lengyel urakkal 's *főember-szolgáival* leült (THALY, RT. 71); megölette maga bátyját, Báthori Boldizsárt, kivel *atyafi gyermek* volt (KEM. Élet 18); edgyiknek az atya másiknac az annyával egy és *atyafi gyermek* (Com. Jan. 119).

Vogul. *Tapél-ajká Ēkwä-p'ī p'īris nūpél lāwi* 'T. öreg így szól az Asszonyfia fiúcskához' (VNGy. II. 116); *vāta χum jamés āšékém* 'kereskedő ember jó atyácskám' (uo. IV. 41); *jāni' χum āšém* 'öreg férfi atyám' (uo. IV. 74) *ajäy χum sāt p'īrém* 'fegyveres ember hét fiam' (uo. II.

160); *jqmés xum āšémné* 'jó férfi atyámtól' (uo. IV. 32); *jqmés ātēr jā'ikém, jqmés nāj sa'nikém* 'jó úr atyácskám, jó úrasszony anyácskám' (uo. IV. 5); *uj-āγi moγikwé, uj-āγi šisikwé* 'állat-leány magzatocska, állat-leány szülötteske' (uo. III. 302); *ti naγ jqmés ātēr jā'i-pīkén jot* 'ezen jó úr bátyáddal együtt' (uo. IV. 43); *jāni' xum japā-pālt jūw ta sālte'im* 'idős férfi nagybátyjához bemegyek' (uo. IV. 31).

Osztyák. *xei, iizilap xui moγi-sà uātli-igi* 'hej! apátlan ember fia Vatli-öreg' (Nyelvt. 135); *iizel xoi àm'β-iix* 'apja embere ebfi' (uo. 162); *kēləγ xo ār šašém* 'hírhordó férfi sok eselédem' (ONGy. 21); *kēləγ xo šašém xoša* 'hírhordó férfi eselédemhez' (uo. 31); *voč-ūgi ēnepe ešém* 'das haupt der stadt, mein älterer bruder [városfő bátyám]' (PAJK. 92); *tēti loγx, jēšti loγx ār poγena kātłaptasen* 'evő bálvány, ivó bálvány sok fiaddal megfogattad' (ONGy. 268); *ēnməlttem ort akijem, šeγ-kəlttem ort-imem* 'nevelő fejedelemlős bácsikám, ápoló f. asszonyom' (uo. 36).

Mordvin. *bojar avat jalgam sašt* 'die bojarinnen, meine freundinnen sind gekommen [bojár asszony barátaim]' (PAAS. I. 156); *možot praš Ivanka bojar ava tejteřet laγks* 'vielleicht ist I. auf deine tochter, die herrin gefallen [úrasszonyod leányod]' (uo. II. 3); *bojar ava avatiń pšči pejil* 'deiner mutter, der herrin, ein scharfes messer [úri asszony anyád]' (uo. I. 78); *eļi paro bojar čorat laγks, son možot tombavš* 'oder vielleicht (ist er) auf deinen sohn, den grossen herrn (gefallen); er ist vielleicht angestossen worden [nagy úr fiad]' (uo. II. 3); *paru bojar tetātiń pšči sablá* 'deinem vater, dem angesehenen herrn einen scharfen säbel (in die brust) [nagy úr atyádnak]' (uo. I. 78); *paro bojar svatonok, ošoń bojar svatonok, idikaja stol' ekšēt* 'guter herr, unser brautwerber, stadtherr unser brautwerber, gewinne dir den platz hinter dem tische [nagy úr kérőnk, város ura kérőnk]' (uo. I. 136); *nej kudoń p'ravtiš pokščanok* 'alterchen, du oberhaupt des houses' (uo. I. 116).

Ezeket a mordvin mondatokat olvasva önkéntelenül is a

régi magyar ének esendül fel bennünk: *Boldog Asszony anyánk*, régi jó patronánk!

A főnévnek ily módon való szereplése aztán egészen érthetővé teszi, miért olyan bizonytalan a magyarban a főnév és a melléknév kategóriáját elválasztó határ. De vannak mondat-tani jelenségek, a melyek a két kategóriának szinte teljes egymásba olvadását még feltűnőbbé teszik. Ilyen az, hogy egymásután több főnév is állhat minőségi jelzőül: Egy *jüvevény bitang ökör* árát adta kezünkben (Mon. TME. I. 302); *csőcselék és gyűlevész gaz* sokaságok (GKAT. Válts. II. 1333). — Éppen így a főnév melléknévi természetét mutatja az is, hogy a főnévi jelzőt a jelzett szavától egy vagy több melléknévi jelző választhatja el: *hym oktalan alath* az ty elastromtok hataraba be ne menyen (Virg.-k. 138); nagy szarvad nőt az *aglant ranczos homlokodban* (SÁMB. Isp. 4); megevé *maradék kevés szalon-náját* (PET. János vit. IV.); *fűzfa, taplós és gyermekekhez is illetlen* distinctio (MATKÓ, BCsák. 69); *gyermek és iatekos* feleletire Daud Janos deaknak rövideden meg felelec (Mon. Apol. 438).

A főnévi jelzőnek, akár csak a melléknévnek néha módhatározó a közelebbi jelzője: az vizbül lőtt bortt kostolván *igen fő* bornak találta (ZVON. Post. I. 303), — mintha csak azt olvasnók: *igen jó* bornak találta; a szükség *igen fő* tanító mestere az imádságnak (MAD. Evang. 142); eledel, és öltözet körül *igen fő* gondviselő volt (ILLY. Préd. II. 161).

Az is természetes mármost, hogy az ilyen jelzőül használatos főnevek közül sokat mellékevek módjára fokozni is lehet: a *főveb parlamentumnak* belső secretariussa (FAL. NU. 256); sok *leg fő* katona (Gyöngy. KI. 38); mennél *gazzab* ember, annál inkább (ILLYEF. Jepht. 25); mondom tű nektec, ez haza mene, hazaba *gazb* leve (BORN. Evang. IV. 83); számár felelet, még *számárab* a ki Posaházival dicséri (SÁMB. 3Fel. 672); a kin ez nem fog, jele hogy *könél köveb* (FAL. SzE. 148); nynchen *poklab* az hazug embernel (PESTI, Fab. 74. b); nem *fenéb* ennél az oroszlán (ZRINYI I. 88); de mi vagyon *fenéb* iszonyu medvénel (uo. II. 104).

* * *

Az eddig ismertetett finnugor jelenségektől már csak egy lépés van addig, hogy egyes főnevek mondatbeli használatuk révén eredeti kategóriájukból kiszakadnak és valóságos melléknevekké válnak. Néhány ilyen jelentésbeli fejlődést akarok itt ismertetni; természetesen csak olyan szavakat tárgyalok, a melyeknek az etimológiája kétségtelenül meg van állapítva, vagy a kategoriaváltozás a nyelvtörténeti adatokból kimutatható.

Az életkorra és nemre vonatkozó főnévi jelzők a legáltalánosabbak a fgr. nyelvekben. A magyarban is ebből a jelentéskörből mutatható ki a legérdekesebb kategória-változás. Ilyen mindennek előtt a *fiatal*. Ha nem is fogadhatjuk el MUNKÁCSI etimológiáját, mely szerint a *fiatal* = m. *fia* + kel. tör. *tal* ('zweig, stengel, ast'; — ÁKE. 275), a nyelvtörténeti adatokból kétségtelen, hogy eredetileg növényi hajtást jelentett; MOLNÁR ALBERT nem is értelmezi máskép, mint: *novellus, germen, stirps*, PPB.-ban pedig *junger Baum, neuer Stamm* a megfelelője: Úgy őrzi s neveli Isten a gonoszok szerentséjét, mint a jó gazda békerített kertében neveli és őrzi a szép *fiatalokat* (PÁZM. Préd. 24); mint az *tőkében oltatott fiatal*, meg foganodnék az keresztyénség (PÁZM. Kal. 471); az *ferfi* az erdőn le vágja az *cserfa fiatal* (MesésK. 31); ültess egy *baraczk fiatal* (RADY. Csal. III. 93). — Jelzőül először természetesen csak fa-, növénynevek előtt használták: a lelec az *fyatal fanac* móga zerent fel emelkedhetic (Vitk.-k. 7); a *fiatal nevendékeket* és fattyú ágakat martiusban (ültetik, LIPP. PKert. III. 112). Ebben a mondatbeli helyzetben aztán könnyen bővíthetett a jelentése a német *jung* egyértékesévé, különösen a mióta metaforikusan *fiatal emberről, fiatal leányról* is kezdtek beszélni. A *fiatal*-nak az emberre való alkalmazása nem lehet nagyon régi, a XVII. század első feléből való a legrégebb adatunk: *gyermekded fiatal authorok* (TOLN. Vigaszt. 147).

Az *ifjú* *) eredeti jelentése *jüngling*; ez derül ki a nyelvtörténeti adatokból: *fölserdült ifjú* 'ephebus' C.; *nevedeken iffiú* 'a *adolescens, jungling*' (Com. Vest. 118); *kywl pzwtoyttya ewketh* tör es belöl feeelööm, *yffyat es zyzeth* (Jord.-k. 261). — Jelzőül használva mondják: *ifju legény* (MA. SB. 356); ezt az

*) Eredetére nézve vö. SZINNYEI, NyH.³ 58 és NyK. XLI. 233.

ifjú Volter egykor birja vala (RMK. II. 27). — A következő lépés az, hogy a női nemre is alkalmazzák: az vén asszonyok is isteni bölcseségre tanítsák az *ifju menyeket, leányokat* (RMK. V. 217); ki vagyon már téve Miskolcz városába szép *ifju asszony* a siralomházba (TOMPA, A miskolczi biró). — Ezzel aztán a melléknévvé válás folyamata be is fejeződött és az *ifjabb, legifjabb* formák közkeletűekké váltak.

Az állatok nemére vonatkozó *hím* is bizvást tekinthető ilyen főnévből vált melléknévnek. Hogy eredetileg főnév, azt a vogul *zum*-mal való egybevetés bizonyítja, hogy pedig melléknévvé vált, az kitetszik abból, hogy eredeti jelentése megszűkült és a *mann*, *vir*-jelentését éppen az ilyen jelzős használat következtében elvesztette s a magyar nyelv kénytelen volt a *vir* fogalomra egyéb elemekből új szót alkotni (*férfi*, vö. MUSz. 516). — Ma már csak jelzőképpen használatos a *hím*: *hím-szarvas*, vagy legföljebb így: az állatok *hímjei*.

A *nöstényt* ma már valóságos melléknévnek érezzük. Etimológiája nincs tisztázva, de a *nő*-vel való összefüggése kétségtelen. BUDENZ olyan kicsinyítésnek tartja (*nő-cs-kény*), mint a milyen a n. *Weibchen* v. a latin *femella*. Alig is lehet más, mint kicsinyítő képzés, mert főnév volta még a kései szótári értelmezésekből is kiviláglik: *femina* (C.), *femella* (MA.), *Weiblein* (PPB.), *nő, nöstény, asszony*: *femina* (PPBl.). Csakhogy a sűrű jelzői használat következtében elszigetelődött a *nő* szótól és ma már csak állatokra vonatkozik: az *pwztabol yewe el eegy nesteen zarwas* kysded fyawal (Érdy-k. 544); semmi némű *nöstény állatot* nem szabad tartani (Mik. TörL. 235).*) A *nöstény* melléknév-volta (*femineus, weiblich*) ma már egészen tisztán érzik.

A *ravasz*-nak eredeti *róka* jelentését nem csak a rokonnyelvek bizonyítják (cser. *rašaz*, md. *riwés* stb. l. SZINNYEL, NyH.³ 147), hanem a magyar nyelvtörténet is: Meñnetec es mongatoc a *rauaznac* 'vulpi illi' (Müncsh.-k. 144); sok lika vagy on erdön a *ravasz*nak: nincsen birodalma rajta agaraknak (RMK. I. 201); Harom zaz *rawazath* foga (Jord.-k. 341). —

*) Van adatunk arra is, hogy a *nöstény*-t komoly írásban emberre is alkalmazzák: *Se férfi se nöstény személy egyik féltől is se ne raboltassék, se el ne adattassék* (Mon. Írók VIII. 120).

Melléknévvé válik és a *ravasznak* (*rókának*) csak egyik tulajdonságát (*versutus, astutus, listig*) jelenti a jelzői használat következtében: az őrdőgnecc mordekon *rouasz szolgálai* (BORN. Evang. I. 93); vajh! te *ravas világg*, mely hűtetlen te vagy (RMK. III. 13).

Érdekes e tekintetben a *jámbor* szó története; már SYLVESTER JÁNOS *jó embernek*, tehát jelzős főnévnek elemezte; első emlékei is főnév voltáról tanuskodnak, mert neki magának vannak melléknévi vagy főnévi jelzői: ha ez *nagy zent jámbor* eelyen yghen feelt (Érdy-k. 10); monda neki az *pap jámbor* (Virg.-k. 25); vala egy *zerzetes yambor* (Érdy-k. 593). — HORGER ANTAL közlése szerint a *jámbor*-nak Erdélyben bizonyos használatban még ma is megvan a főnévi jelentése. Egyébként a mi a *jámbor* < *jó ember* származtatást illeti, azt teljesen tisztázta SIMONYI, a mikor kimutatta, hogy a *jó ember, vir bonus* a középkorban Európaszerte használatos megtisztelő cím volt (M. Nyelv¹, I. 129, Nyr. XVII. 486). Újabban különösen érdekes adalékokat szolgáltatott hozzá, egy XIII. századbeli magyarországi latin emlékből mutatván ki ezt a kifejezést: *ubi cum essent quidam boni homines, de provincia Zounuc, scilicet Michael comes de villa Pou et alii boni homines* (Várad Reg. 26, Nyr. XLI. 188). — Hasonló a kfn. *guot man, fr. bonhomme*. Még csak az etimológiájának se kellett elhomályosodni, hogy jelzőül szerepelhessen, ismerve az ilyen magyaros kapcsolatokat: *beteg asszony galambom, főember szolgám*; meg is találjuk a jelzői használatát már a kódexek korában: vala egy időben nemynemew *jambor ember* (Érdy-k. 338b); zerze nemely *jambor vytezt*, kynek vala neue Karoly (MargL. 181). — Eredetének elhomályosultával valóságos melléknév lesz, már CALEPINUS is *probus*-nak értelmezi s a régiségben meg a népnyelvben egyformán melléknévvé érezzük: én is megesmértem *jámbor hűségdet* (RMK. II. 32); az *jámbor vén ember* ő gyermekiért mindennap imádkozik életjékért (RMK. IV. 59); bizony mindjárt nyitom, édes *jámbor uram* (Népk. Gy. I. 229); *jámbor jó anyám* szavának hittem, mind a szentírásnak (KRIZA, Vadr. 159).

Mai nyelvezékünk szerint két *derék* szavunk van: egyik a *rumpf, leib* jelentésű főnév, másik a *praecipuus, insignis* jelentésű melléknév. Sajátságos, hogy mennyire izolálódott egymástól

ez a két szó, pedig alakjukban teljesen megegyeznek; tudtommal csak a dunántúli nyelvjárásokban történt némi alaki elszigetelődés is, mert azt mondják: *derekam*, *derekadat*, de: a csirkéim má igen *derékek*. — A melléknévi jelentés a jelzős viszonyból sarjadt ki. A *derék* szó, mint a test legnagyobb és egyik legfontosabb részének a neve, jelzőül használva kezdetben azt jelentette, a mit ma a *fő*, *fontos* szavunkkal fejezünk ki: az *deereek yārth wt* mondatyk orzaag wtnak (Érdy-k. 35); Amhád passa irkezik az császár *dirík erejével* (Mon. Írók III. 95); no már, hallgassátok az *derék krónikát* (RMK. III. 10); *derék ostrom* vecsernye korig tarta (uo. 154). — Az ilyen kapcsolatokban mint: *derék szép seregét* ott két felé osztá (uo. III. 21) — már kezd az eredeti jelentés elhomályosulni és már nem *főseregre* gondolunk, hanem *erős szép seregre*; *derék ember*: a nép ajkán még ma is csak erős, jól megtermett ember és csak az irodalmi nyelvben és a köznyelvben jelenti egyúttal a jóra-való, becsületes embert is.

Aránylag nem nagy multú jövevényszavaink néhányja is átment ezen a kategóriaváltozáson. SIMONXI meggyőzően mutatta ki, hogy a mi *dús* szavunk a velencei *doge* megfelelője (Nyr. XXIX. 49). MURMELLIUS értelmezése szerint *consul*: *Dus*; az Érdy-k.-ben meg éppen a *velencei dús*-ról van szó: vala kedeeg keesla kyalne azzon Bwrgwndyay Sydmond kyal attyaffyanak leanya kynek Wylhelmus vala newe kyt neemet czazaar tett *veneczeben dufaa* (Érdy-k. 395b). — Aztán jelent nagy urat, vezért, fejedelmet: *romái dusnak* nemzecségeből támada (Debr.-k. 212); *Mathé duzs* mindiarást hadat támaszta (HELT. Krón. 64). — A *dúsok* természetesen gazdagok, a mint sokszor ott is van a *gazdag* szó a *dús* jelzőjéül: vala neminemű nag, *kasdag duznac* eg fia (Tel.-k. 84); egy *kasdag dus* leányát vőtte vala (VALK. Gen. 32). — Mivel a gazdagság a *dús*nak egyik sajátága, nagyon könnyen vehette fel maga a *dús* szó a *gazdag* jelentést az ilyen kapcsolatokban: vala Constantinapolban egy yeles *dwz polgar* (Érdy-k. 447). A jelentésváltozás a XVI. század elején már befejeződhetett, mert CALEPINUS a *dúst* már *locuplēs*, *opulentus*, *perdivēs*-nek értelmezi.

A *fukar* szó, a mint ismeretes, a XVI. században Magyarországon oly hatalmas bankár családnak, a *Fuggerek* nevének

köznévvé válásából keletkezett (a Fuggereket t. i. magyarosan *Fukarok*nak hívták, vö. Nád. Lev. 51); természetesen a generalizálódás úgy történt, hogy a szó eredetileg a *Fukarok* foglalkozását jelentette; C. és MA. értelmezése szerint *fukar*: *publicanus*, *dardanarius*; ADÁMI szerint: *wucherer*, *aufkäufer*; pénzváltó, bankár, bérlő jelentés derül ki az összefüggő nyelvemlékekből is: nemde az *fukarok* is ezent cselekedike 'nonne et *publicani* hoc faciunt' (FÉL. Bibl. 7); a kinec-ház helyec és ahoz tartozó szántó földec s rétec árendálatnak, *fukar*, közs, árendás (Com. Jan. 72). A *fukar* szó jelzői használatában is jó ideig megtartja eredeti jelentését: *fukar publikanus* (ToF. Zsolt. 30); ezeket az ő országoknak vámos adójokat féltik az *fukar arendával bíró pápista* papok (Tolnai, Vigaszt. 207). — Csakis ebben a mondatbeli helyzetben vehette aztán fel a *fukar* szó a sok pénzűek, gazdagok egyik gyakori tulajdonságának a jelentését.

A *trágár* főnévi eredetét etimológiája is mutatja: a kfn. *tragaere*, bajor *trager* a megfelelője (SCHMELLER értelmezése szerint: *einer, der mit Kleinigkeiten handelt und dieselben von Markt zu Markt trägt oder damit hausiert*; vö. LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw.). MA. a *trágárt circulator*, *agyrtá*, *scurra*-nak magyarázza, de már a PPBl.-ben van melléknévi értelmezése is: *scurrilis*, *spurcidicus*.

Ezec tsúfokodó *trágárok* tseltsapásai (PÁZM. Préd. 1219); ilyenek a *rothatt beszédű nyáladék tragarok* (Csúzi, Cseh. Edom. 216). Az összefüggő emlékek, a mint látjuk, a *scurra*-nak éppen a csúf, illetlen beszédét emelik ki; így aztán világos a jelzős szerkezetből a kategoriaváltozás: *tragar* szó es ektelen czelekedet (BORN. Préd. 91); e volna am a *tragar beszédnec* égygyik (TEL. Fel. 70); szájok üres és tiszta minden gonosz, *trágár*, hamis és hivalkodó *beszédektől* (MATKÓ, BCsák. 278).

Még tovább lehetne szaporítani e szavak sorát; ilyen a *garázda*, a melynek *lis*, *iurgium* az eredeti jelentése; ilyennek tekinthető már a *bitang* is (kfn. *biutunge* 'erbeutung, beute', vö. LUMTZER-MELICH), mert ma már csak *bitang marháról* és a költővel *sehonnai bitang emberről* beszélünk. Nemkülömben melléknévi a *huncfut*, *huncut* is, pedig etimológiája is (*hundsfoot* vö. LUMTZER-MELICH) és egy csallóközi népnyelvi használata is (törvénytelen gyerek) a főnévi eredetet kétségtelenné teszi.

Vizsgálódásunk eredményekép tehát még egyszer megállapíthatjuk: 1. A fgr. nyelvekben a nemet, kort, állapotot jelentő főnév egy másik főnévnek a minőségi jelzője lehet. 2. Ennek a mondatbeli viszonynak az a mi nyelvünkre nézve a fontos jelentéstani következménye, hogy a főnév és melléknév kategóriáját elválasztó határ nagyon ingadozó, sőt némely ilyen jelzőül használt főnév egészen melléknévvé válik. Ezek az eredmények egyúttal a mondattani elvnek a jelentéstani és etimologiai kutatásban való fontosságát is igazolják.

II.

Az előbbi fejezetben megállapítottuk, hogy a főnév egy másik főnévnek valóságos melléknévi értékkel tulajdonságjelzője lehet. Ezt a tételt úgy is fogalmazhatjuk, hogy a főnévi jelző a fgr. nyelvekben megelőzi a jelzett szavát; mert hiszen főnévi jelzővel az indogermán nyelvekben is találkozunk, csak hogy itt a jelző követi a jelzett szavát, vagyis appositív viszonyban van vele. Ha pl. németre akarjuk fordítani ezt a vogul mondatot: *jän'i' xum āšā ul voss ālnūw* 'csak öreg ember atyja ne élne' — akkor ilyen appositív fordulattal kell élnünk: 'wenn nur sein vater, der alte mann nicht leben würde'. — A fgr. mondatban tehát a főnévi jelző előtte áll a jelzett szavának, a németben és a többi indogermán nyelvben külön hangsúlylyal bíró appositívoként követi.

Ha mármost az ilyen fajta kapcsolatokat vizsgáljuk, mint *István öcsém, János bátyám*, az első pillanatra világos, hogy itt a tulajdonnév a jelző és a családi állapotot jelentő szó a jelzett szó: melyik öcsém? István öcsém. Melyik bátyám? János bátyám. Vagyis a jelzőül szolgáló tulajdonnév a magyarban megelőzi a jelzett szavát; ugyanezt tapasztaljuk a többi vizsgált rokonnyelvben is. Joggal tekinthetjük tehát a magyar jelzős szerkezetnek ezt a szórendi sajátosságát ősi tulajdonnak, a mint hogy ősi közös vonása az indogermán nyelveknek az ellenkező szórend: *ma soeur Jeanne, my brother John*.

Az itt következőkben először a személynevekre vonatkozó magyar nyelvi anyagot állítom össze:

Megelőzi a személynév a megtisztelő megszólítást

jelentő szót*): attyanak *Adoryan ur* vala neue (Érdy-k. 593b); [az] ezüst miről való regestromot az *Vsalj Péter uram* irta (Tört. Tár Új f. XII. 539); mostan voltam Possomba az Nagyságos *Révay Ferencz uramnál* (uo. 537); kérem szépen *Beke Kálmán uramat* (Népk. Gy. II. 65); *Bakos urat* viszik a temetőbe (uo. I. 226). Ilyen természetűek ezek is: irjon Nsgod *Bán uramnak* ő nsgának (Tört. Tár Új f. XII. 539); *kapitány uram* üzente (Nyr. I. 229); szépen kérem *komiszárus uramat*, ne lője ki alólam a lovamat (Népk. Gy. I. 227).

Zenth Margith Azon napian saccoolt megh (OL. Nád. 45); *zent Margit azzont* ev neky felesegevl agya (MargL. 28); az *Maria azzonyal* adoth marhanak zamanak Registroma (OL. D. 26, 367); en *Katherina Azzon* (Körmend I/1 nr. 45); zerelmes *magdalna azzon* (OL. D. 24774); az vitézlő J. G. ősfivá tőtte az megmondott *Zsófi asszonyt* (Szék. Okl. V. 78); Adám György *Ilona asszonnyal*... békességben vagyon (MA. NLJ. 303); *Izabella asszon* ezt jó néven vevé (RMK. III. 13); asztalnál ül vala gyöngé *Judit asszon* (KRIZA, Vadr. 8); hol jártál *Erzsébet asszony* (Nyr. I. 229); *Pözssi asszony* édosóm, te vagy mindön kéncsóm (KRIZA, Vadr. 117); puszta malomba cserfa gerenda, rajta sétikál *bagoj asszonka* (uo. 120); en ky volnek az *Holloosi Dorko azzon* (Nyr. XXVIII. 21); az én feleségem *Morgondai Borbára asszony* (Szék. Okl. V. 140); *Káldy Gergelne asszonyom* jobági vagdal-tak volt valami szombathelyi emberek meg (Tört. Tár Új f. XII. 544); feleségemnek *Forgátzhj Margit asszonynak* ezeket hagyom (uo. 594); feleségemnek *Sarhain Magdolna Asszonnak* (Ad. Zempl. Tört. VI. 182); *Fjlepe deákné asszonyom* én reám ismég uj panaszt tett (Tört. Tár Új f. XII. 541). — Ez az asszony kis-asszony korában ment vólt *gróf Bethlen István urfihoz* (Bod. Pol. 205); *Miklós urfi* szépön kéri (KRIZA, Vadr. 5); *Csák Justina leány asszont* magamnak örökös társnak eljedgызtettem (Nyr. XIV. 132); *Anna leányasszony*, meg az öreg Kata, titkos beszéd közt a padkán fosztogata (TOMPA, Szuhay M.).

Előtte áll a személynév a családi viszonyt jelentő szónak:

*) Vegyesen közlöm a puszta keresztnévvel és a kereszt- és vezeték-névvel való példákat.

Atyám, anyám: Ez volt az lónak szőréből csinálva, kin *Ábrahám atyánk* ült előszer (TOLDY, RMPass. 156); Istennek Szent Annja, kibén *Ádám atyánk* mocska nem találtatik (Tört. Tár Új f. XII. 600); s midőn *Ádám apánk* felhorkantott (Népk. Gy. II. 16); jaj, szegény szent *Domonkos atyánk*, hogy veszenk, hogy sillyedenk (RMK. V. 230). Ide tartoznak: szentséges *pápa atyám* (uo. 226); mönny-é *kiráj atyádhoz* (KRIZA, Vadr. 438); anyám, anyám, édös anyám! *Gyulainé édös anyám* (uo. 3); *Balog Ferenczné édös anyám* (uo. 107).

Fiam, lányom: A mairatus talán *Miklós fiamat* illetné (Tört. Tár Új f. XII. 608); *Juczi lányát* strázsára állítsa kend (Népk. Gy. I. 231); *Boriska, Boriska szép lányodért* jöttünk (Népk. Gy. I. 148).

Atyámfia, bátyám, öcsém, hugom stb.: Gasparnak Boldisarnak hagyom szalaban *kanisaj lazlo attyamfya* Josagat (OL. D. 24323); szegény *Esterhás Dániel uram bátyám* ága (Tört. Tár Új f. I. 609); halljuk meg csak mindnyájan, mit beszél tökfjü *Salamon bátyánk* (RMK. V. 211); *János bácsinak* megesett a szívi rajtok (Népk. Gy. IX. 102); guggolva lappang *Vas Benedek bátya* (TOMPA, Szuhay M.); *Fehér László édes bátyám*, élel-e még vagy meghaltál (Nyr. II. 287). — Csobánczban succedáljon *Eszterhás Ferencz uram öcsém* ő kegyelme (Tört. Tár Új f. XII. 609); *Keszi Pál öcsémnek* jártába köttébe' egy futó ló tűnik minap a szemébe (TOMPA, Szuhay M.); *Fehér Anna édes hugom* (Nyr. II. 287); majd találkozol a *Hold testvéremmel* (Népk. Gy. IX. 25); hol vagyon, hol vagyon *Erzsébet szép mátkám* (uo. I. 181). — *Kongóné komám asszony* (KRIZA, Vadr. 165); nincs Vásárhelyt olyan asszony, . . . mint *Gombosné komám asszony* (Népk. Gy. II. 46); kérem gróf *Draskovich Miklós sógor uramat* (Tört. Tár Új f. XII. 617); *Dömötör Józsi küssebb gazdám* (KRIZA, Vadr. 94).

Hasonlóképpen a tulajdonnév után következik az ilyen távolabbi viszonyt jelölő szó: *barátom, pajtásom, jóakaróm*: *Nyika kovács jóakaróm*; Hej, haj! *Sobri pajtás!* Hogyan tetszik a mulatás (Népk. Gy. II. 56); csak egy maradt rajta, az is kottyog rajta, hej *kovács jó barátom* igazijjon rajta (uo. I. 304); a szekermesterségnek főinspectióját és directióját feljülirt *lovászmester hívünknek* kegyelmesen concedáltuk (Tört. Tár Új f. I. 162).

Ide tartoznak a jelzőül használt állatnevek: *Sajó kutyám*, jaj de mélyen aluszol (Népdal); *Morzsa kutyám*, hegyezd füled (PETŐFI, Anyám tyúkjá); *Basa kutyám* lánczon vagyon, gazdája is fogva vagyon (Népk. Gy. I. 238); *Csehó Pista Bársony lovát* nyergeli (uo. 231); *Szellő lovam* pandur kézen gazdáját nyeríti szépen (uo. 239).

Éppen így jelzője a személynév a hivatalt, foglalkozást jelentő szónak: *Sándor* ő népével méne városban, az *Jupiter isten* nagy templomában (RMK. IV. 87); *Augustus császár* az sidő népnee egymint felső fejedelme (MA. Scult. 68); *Szulimán császárnak* nagy sírtában írata (RMK. III. 9); kére *László királyt*, hogy meltoltatnéc szömbbe velle időnni (HELT. Krón. 42); vala *Bela kyralnac* huganak Anna azzonnak leánya (MargL. 145); ez leuel kamarahaznarol ualo *Mathyas keral* engedelme (Ol. D. 156911); *János király* fia kibudosásáról (RMK. III. 7); végre bémönt *Mirkó kiráji* is (KRIZA, Vadr. 438). — *Marcianus fejedelem* tisztül tartanája császártól a tartománt (Debr.-k. 9); meg békéléc az *Albirt fejedelemmel* (HELT. Krón. 35); néhai méltóságos, nagyemlékezetű *Báthory Sófia fejedelemszszony* ő nagysága (Gazd. Sz. VII. 405).

Az nagy *Memhet basát* képében bocsáta (RMK. III. 9); *Parmenió hadnagy* balfelől vala (uo. IV. 94); *Festus tisztartóhoz* kiméne mulatnia (uo. IV. 197); adák ütét *Poncius Pilatos ispánnak* (TOLDY, RMPass. 13).

Ó mely bódogok . . . kiket szemeid ezenképpen néznek, miként *Péter apastalt* (TOLDY, RMPass. 99); mind ezöket megbizonittá ünönmaga *Izsajás prófétának* miatta (uo. 68); miként *Dávid próféta* miatt megmondatotott vala (uo. 130); *Fabian papa* oli igen nagi aitatossaggal vala a martirokhoz (Debr.-k. 133b); *Gergely papa* jra zent Damancos atyankat az zentek keviziben (Dom.-k. 149); es küldé ütét kötözvén *Annás Kaifás pispökhöz* (TOLDY, RMPass. 51); *Losonczy János predikátor* ortott egy mesgyét (Can. Vis. 142); Jézus nevét kiáltá *Litkey szerzetes* (MIKSZ. A beszélő köntös 8).

Alvinczi Péter itélőmester uram (Tört. Tár Új f. XII. 616); az igaz papságnak tiköre, mellyet a *Sztárai Mihály mester* mostan szerzett (RMK. V. 210); az egyeb aprólék marháról valót írta *Kisfaludy Márton deák* (Tört. Tár Új f. XII. 539); *Tooth*

Peter sellér keze ki zegheth (OL. UC. 56/33); *Török Miklós bíró gazda* (Nyr. II. 287); *Antal varga ő komját hitta vendég-ségben* (THALY, VÉ. I. 344).

A tulajdonnév jelzői viszonyában semmiféle változást sem okoz az, ha a méltóságot, foglalkozást jelentő szónak még más jelzője is van. A fentiekben ilyen mondatok már előfordultak, itt csak külön akarom a figyelmet erre a jelenségre irányítani: *Jézus Krisztus örök isten ótalmaz gonosztól* (RMK. II. 221); *jertek által jó révészek, ki népei vagytok?* *Lengyel László jó királyé* (Gyermekvers); *kérem aláztatosan koronás királyomat a felséges Leopold római császárt* (Tört. Tár Új f. XII. 617). — A nem appositív, hanem jelzős viszonyt kétségtelenül igazolja az egy főhangsúlyon kívül az is, hogy a mondatbeli viszony ragját csak a foglalkozást jelentő szó veszi fel: *Lengyel László jó királyé, L. László jó királynak; Jézus Krisztus örök istent* (az indogermán nyelvekben mindig külön hangsúly: *J. Chr., der ewige gott*).

A magyarban is állhat a személynév a családi viszonyt, hivatalt jelentő szó után, csakhogy akkor a két szó között appositív viszony van, a mi kiviláglik abból, hogy mindegyik felveszi a viszonyragokat: *nöm öngedöm édos fam Gyula Márton* (KRIZA, Vadr. 3); az vitezlő J. G. ösfivá tötte az megmondott Zsófi asszonyt az ő fiával Pállal (Szék. Okl. V. 78 — e h. *az ő Pál fiával*); *Kys Lyanyomnak soffinak hagyom maramarosbely Josagomat* (ZOLNAI, Nyelveml. 256); az Fásang Gáspár leányával *Katussal* (MA. NLJ. 98 — e h. *Katus leányával*).

A rokonynevek a személynevek dolgában a magyarral teljesen megegyező viszonyokat mutatnak:

Vogul. *Nom-Törém pajrêxš-poqlt nonxwé çõñxés* 'Nom-Torem úrhoz hágott föl' (MUNK. VNGy. II. 230); *Toxtên-pqilén Marko anyk jëri* 'a «Buvár-madár falvi» Markó nőcske (asszony) éneke' (uo. IV. 97); *çãtél-ëkwä çürém luwél tox ti mini* 'úgy halad a napasszony három lovával' (uo. I. 25); *ti Apiké jçmés p'î ás çli* 'hiszen ott van még ez az Apika szép fiú' (uo. IV. 61). Éppen mint az ismert székely balladában: *Julia szép leány egykoron kiméne*.

A tyám: *Sçrni-Kworés ásémnél totém lanxém ti* 'S. K. atyámtól hozott üzenetem ez' (VNGy. I. 35); *Sçrni-*

Kworés já'ikém 'S. K. atyuskám' (uo. I. 40); *Numi-Tārém já'ikém postilemä* 'N. T. atyácskám ébredése' (uo. IV. 4); *Numi-Tārém āšém-ültä* 'N. T. atyám felől' (UF. XI. 18); *Numi-Sorñi āšém läwsém...* 'N. S. atyám rendelte...' (uo. 52); *Polém-tārém āšém ũrnätä* 'P. isten atyám bálványsátra' (VNGy. III. 337); *Kirä ājkä āšékém* 'Kirä öreg atyácskám' (uo. IV. 1); *Numi-Tārém çum āplém* 'N. T. férfi apuskám' (uo. III. 297); *Numi-Voikén çum āplémné pojksé'im* 'N. V. férfi apuskámhoz imádkozom' (uo. III. 312); *Numi-Tārém járén pupi' sät pišéntél nay lül-sälñ!* 'N. T. atyádat bálványka hét fogásoddal álld' (uo. 42); *Numi-Tārém āšä kwolän* 'N. T. [az ő] atyja házába' (uo. II. 101); *Numi-Sorñi āšän, N. S. járän* 'N. S. atyátok' (UF. XI. 56); *Nug-Törém járänné* 'N. T. atyjuktól' (VNGy. IV. 103); *Sqrni-Kworés iärén ti pösäls* 'S. K. atyjuk im elhunyt' (uo. I. 41); *Jepim Ivaniš pörnä-jäišikém* 'J. I. keresztapácskám' (uo. IV. 84).

Hasonlóképpen van, ha az atya szónak még más jelzője is van: *Numi-Tārém jāni' járänné* 'N. T. fölséges atyátoktól' (VNGy. II. 69); *Numi-Sorñi ön āšémné tš' sätwäsém* 'N. S. fölséges atyám ide idéz engem' (uo. II. 1); *Kiräke jçmés āšém jānmältém kit çaptärém* 'Kirillke jó atyám szerezte két rénökröcském' (uo. IV. 4); *ti Kirä ājkä jçmés āšékém* 'ezen K. öreg jó atyácskám' (UF. XI. 95).

Anyám: *Sémél-mō-oçkw tärmél* 'a fekete Földanya fölé' (VNGy. IV. 116); *Sopér-nāj āçkw ti tärätéstä, Kami-nāj āçkw ti saçkémtestä* 'S. asszony anyát ő lebocsátotta, Kami-asszony anyát ő megteremtette' (uo. I. 77); *Surmiç ēkwä sänémné juw joçt'im* '«Réntorok szőrfonalbetéttel varró asszony» mamuskámhoz haza érkeztem' (uo. IV. 62); *çoli-Kaltés sänikén* 'reg-Kaltes anyácskád' (UF. XI. 83); *Sawēç-Mā āçkūw* 'Kérges-Föld anyánk' (VNGy. I. 100); *Ārsēç çätél nāj-āçkūw* 'Aranyos Nap fejedelmi anyánk' (UF. XI. 69); *sawēç mā āçkwänné jolä ta'ini* 'kérges föld anyjukhoz zeng alá' (VNGy. II. 209); *Sqrni-Šiš sänén ti pösäls* 'S. S. anyjuk im elhunyt' (uo. I. 41).

Bátyám: MUNKÁCSI a gyűjtötte vogul szövegekben az *ājkä* szót mindig öreg-nek fordítja; pedig főnévi természetű,

egész joggal lehet bácsi-nak, bátyó-nak fordítani: *Tqmpūsēm pauliy puuy Kirä qjkä* 'T. falvi gazdag Kirä bátyó' (UF. XI. 95); *akw'-mat ert tulmaχ-qjkä sältapi* 'egyszercsak egy rozomák bácsi lép be' (VNGy. I. 49); *χū-pēri-χū qjkäm* 'χ. p. χ. bátyám' (uo. III. 389); *Ajäs-tqrem qjkä akiän-palt* 'Ajász-isten bácsitokhoz' (uo. II. 9); *Ūs-qtrēy akit ańšuxnē lax pattawē* 'a városfejedelmi nagybácsi öregnek hírt visznek' (uo. IV. 177); *Ajäs-tqrem qjkä akiänl nalu jāmīle'im* 'Ajász-isten bácsijuk a folyó felé lépdelek' (uo. II. 9); *om Oqs-ōtēr ańšux ōsēm* 'én az obi fejedelem bácsi vagyok' (uo. II. 232); *pūp akirēsēm qmryēšli* 'pap bácsikám zengedez' (uo. IV. 69).

Néném: *χal solis ūpēm* 'nőstény hölgymenyét né-ném' (VNGy. III. 351); *kal tūlmaχ ūšikēm nēilālī* 'nőstény rozomák nénikém jelentkezik' (uo. III. 27); *kaj-squr opi nāj* 'nőstény nyúl nénéd asszony' (uo. III. 204); *vorāp nē-ūpā* 'megtörő holló [az ő] nénje' (UF. XI. 77); *qln süppā kukkuk nē-ākwā luji* 'ezüst szájú kakuk nénje asszony éneklī' (uo. 69).

Fiam, lányom: *Toma-pīrēm qqt uj nampā qum* 'Toma fiam, hat állatról híres férfiú' (VNGy. III. 457); *sās-nārāy-χum pīrā* 'nyírhéjbocskoros férfi [az ő] fia' (uo. III. 64); *Sqrni-qtēr pīrā kwonū kwāles* 'S. a. fia [S.-Kworesnek a fia] kiment' (uo. I. 41); *Sqrni-Kaltēs āritā kwonā kwāles* '[S.-Šis'-nek] S.-Kaltēs leánya kiment' (uo.); *Lūszej qum-pīris* 'L. legényke' (uo. IV. 53); *χātēl vortēm vorti ma'il Jivēn qumrēsēm* 'naptól barnított barna mellű Iván legénykém' (uo. IV. 50); *mān Mikolkwē jqmēs pīkēm ti joχts* 'kicsiny Mikolka jó fiacskám ím megjött' (uo. IV. 63); *Polēm-tqrem jāni' pīrān sirejā jolā-pūwvēs* '[Numi-Tāremnek] P. t. idősebb fia a kardját lefogja' (uo. II. 100); *Ulōna āwēn ā moskēn* 'ha Ilona leányodat nem adod' (uo. IV. 348).

Testvérem [atyámfia, atyámlánya]: *Kuosi jāim-pū* 'Kuosi bátyám' (VNGy. IV. 98); *Numi-Tqrem jāi-pīrā tāwi* '[Joli-T.-nek] N. T. bátyja mondja' (uo. I. 128); *Numi-Tqrem jāi-pīkwē* 'N. T. testvére' (uo. I. 129); *Sqrni-qtēr jāi-pīrā kwonū kwāli* '[az ő] S.-a. testvére kikel [a házból]' (uo. I. 40); *Sqrni-Kaltēs jāy'-āritā* '[az ő] S. K. nőtestvére' (uo. I. 39); *Kaltēs ēkwā jāy'-āritā* '[az ő]

K. asszony testvére' (uo. II. 98); *Jérim Estépanis vis kāsém* 'J. E. kis öcsém' (uo. IV. 108).

Ipam: *χul-ḡtér vāpsä-nūpél lāwi* '[a világügyelő férfi] χ. a. ipához szól' (VNGy. II. 123); *Kul-ḡtér upätél an ti ḡli* 'K. a. ipával most is él'; *Tūr-ḡtér upän χḡntélés* 'T. a. ipának szót fogadott' (uo. I. 123); *taw ness ḡssémawés Kul-ḡtér upätél* 'csak úgy elszégyelte magát K. a. ipjával' (UF. XI. 70); *Serpin-ötér jis upém* 'S. fejedelem öreg ipam' (VNGy. IV. 110).

Sógorom: *an Šēs-moxi-kwolin χum pāntékém* 'im Hángsgöngyölegházas férfi kisebbik uracskám' (VNGy. III. 382); *man Vāséké pāntékém ūrent'im* 'kis Vaszilijka sógorkámat várom' (uo. IV. 13).

Érdekes az ilyen jelzős szerkezet, ha páros kifejezésről van szó (apám-anyám, fiam-lányom); ilyenkor a két személynév egymás mellett áll és a családi viszonyt jelentő szavak szintén párosan, de dualisban követik: *Sqrni-Kaltés, Sqrni-ḡtér ḡrji'i-pīr'i ḡńsēi* (VNGy. I. 38); *Tunrā-saxl ēkwāi-ḡjkāi āsāḡém-šāńḡḡém-pālt* (uo. 120).

Ez a szerkezet természetesen nincsen meg a magyarban, mivel dualisunk sincsen; a két mondat fordítása a magyarban így hangzik: S. K. leányuk és S-a. fiuk van. — A tundrahalmi asszony anyámhoz és öreg ember atyámhoz. — A magyar tehát feloldja a páros kifejezést, de magának a jelzős szerkezetnek a lényege mindkét nyelvben ugyanaz.

Barátom: A mint említettem, a rokonsági viszonyt jelentő szó éppen úgy viszonylik a személynévhez, mint a személynévet helyettesítő egyéb szóhoz (Pál barátom, Kovács barátom): *χḡjij rus χum-pī' rumatēn joxtés* 'az üstökös orosz ember barátjuk eljött' (VNGy. II. 105); *sōmapaulij ḡri χāl-p-ūsij vāta-χum rumatā mā'es ḡḡḡém ḡḡḡā* 'a «sapkafalvi» leánynak az ő berjozovi kereskedő kedveséről énekelt éneke' (uo. IV. 65); *ńoxsij jḡrén χum rumatā joxts* 'nyusztos szamojéd férfi kedvese megjött' (uo. II. 106); *pqnēmari rumakém takwi lujḡtiāńā* 'kántor kedveském maga énekelget' (uo. IV. 69); *kēr alpip sāt mēykw rumanēm* 'vastestű hét ördög barátom' (uo. II. 62). — Éppen

így, ha a barátom szónak más jelzője is van: *Pet Kapitanič jätel rumäm* 'Kapitanič Péter jó barátom' (uo. IV. 11); *mañ Mikoläkwé jgmes jurtem* 'kis Mikola jó társam' (uo. IV. 44); *aj Vaséke jgmes jurtemnel älä voss tawatäm* '[hogy] kis Vaszilka jó társamtól messzire elvigyenek' (uo. IV. 75); *päjér-pi' mäh rumätä-pält* 'az úrfi[-nál az ő] kis szeretőjénél'; *I'ret näjären jöjtsät* 'Iret fejedelemhez értek' (uo. IV. 347); *Ulóna näjä-r-äü ju-tiŋ kensäntiu* 'Ilona fejedelemleányt kéri, hogy megegyék' (uo. IV. 348).

Valamint a magyarban a tulajdonnév jelzőül áll a név szó előtt, azonképpen a vogulban is: *Sarniy nē namén akw' ti pāxén pati* 'Aranyos nő neved épp úgy oda lesz' (VNGy. I. 58); *am namiy q̄tēr namēm* 'az én neves fejedelem nevem' (uo. III. 307); *nay Tūr-χqtäŋ-Äs-χqtäŋ-voikēn-q̄tēr namén man mōnt ta älämnuwū* 'a te T.-χ.-A.-χ.-v.-a. nevedet mi akkor majd magasztalnók' (uo. II. 134); *Polem-tārem namēl ti ünli* 'Polem isten néven uralkodik' (uo. I. 37); *ux ju puχlätēχtni lēχ-mäs ämēχ pūm ilmēstēm khompälhēn* 'az egy «bezárkózni» szó miatt odaadtam a magam fiát a manónak' (uo. IV. 362).

Az indogermán nyelvekben ez is fordított szórenddel: 'der name Schmidt', 'le nom Pascal'.

Osztják. Atyám: *Num-Töräm äsem, Num-Jēlēm jirem* 'N. T. atyám, N. J. apám' (ONGy. 13); *Vön-Töräm äsem* (uo. 254); *tam Gavriła in Kusmovič ketnaχ jirem* 'dieser G. K., mein stiefvater' (PATK. IO. 210); *Num-Jēlēm jiren sgrüi ältney är χatl puštäl ewilt* 'N. J. apádnak aranyos sok napot nyitása közben' (ONGy. 26); *Num-Jēlēm jirēmen elti* 'N. J. apánkhoz' (uo. 45); *Num-Töräm äseuna* 'N. T. atyántól' (uo. 42). — Éppen így még egy jelzővel: *Jēlēm ön jirem* 'J. fenséges apám' (uo. 26); *Töräm vön äsem äsäm sgrüi šurap šuray χät* 'T. fenséges atyám alábocsátotta arany tetőbrúdu tetőrudas ház' (uo. 248); *Nānk-χus-χoi vēreŋ ūrt iga jiremna(!)* 'zu meinem vater, dem blutigen heldengreise N. χ. χ.' (PATK. 42); *Söŋ-χus-χoi tārem ūrt jirem* 'S. χ. χ. der starke held, mein vater' (uo. 82).

A nyám: *Kaldàs-ànggi màşal* 'K.-anya regéje' (PÁPAY, Nyelvt. 169); *Kaltvş-anķi kaj-sawel* 'K.-anya idéző éneke' (ONGy. 268); *vqj sōrotlala jēwor xoñtlvny imen* 'rénbika tépő farkas hajnal asszonyod' (uo. 18); *sāt Kaltvş nērəy nāj* 'bűvös K. haragos istenasszony' (uo. 268).

Bácsi: *soxtem-piri-lovat-ort akem oltal* '«kopasztott makkréce magasságú fejedelemhős» bácsikám van' (ONGy. 13); *uazəy òrt-igi yul igəl lauəl* 'a városi fejedelem bácsi idősebb fia szól' (PÁPAY, Nyelvt. 21); *kāt oxpi mēy'k'igi kāt tustl* 'a kétfejű manó bácsi két szakálszöre' (uo. 55). (Az *igi*-t PÁPAY öreg-nek fordítja; én bácsi-nak, mert a szó főnévi természetű; vö. *igəl manəm iubina* 'az ura elmente után'; uo. 157.)

Öcsém, bátyám, testvérem: *oxsātpi-tiberlos apsiē* 'Rézhüvelyes Tyiberlosz öcsike' (PÁPAY, Nyelvt. 53); *oxsātpi-tiberlos apsemən üt xoñl* 'O. T. öcsénk hadd nyugodjon' (uo. 55); *novi-laş-mil-ponmay-ort isem* 'hófehér sapkát tett fhős öcsém' (ONGy. 150); *nīməlna-jqçlanīmləy-kēn-ort isem* 'hótalpon járó hótalpas gyors fhős öcsém' (uo. 107); *loçna-jqçla-loçəy-kēn ort turem* 'hóczipón járó hóczipós gyors fhős öcsém' (uo. 113); *çū sasēltem tav tančem jütmay ūrt ežem* 'lange getrocknetes pferdebein brechender held, mein bruder' (PATK. 22); *pusteipe-nārep tonç ežem* 'held mit dem scharfspitzigen säbel, mein bruder' (uo. 24); *oçol-āyən-çusi-nay-tuşəy-uççəl jajem* 'szán orra módjára görbült vörösfenyő szakállas száj» bátyám' (ONGy. 150); *lantəy-Ās tajəl-ço jajem* 'táplálékos Obfői ember bátyám' (uo. 107).

Fiam: *jāstōt Ār-məç-çoi, kale-çoi pageta* 'da sagte er dem Ā. m. ç., k. ç., seinem sohne' (PATK. 84); *Kāri-nay-kār-sewpl ort poçel* '«Kérges vörösfenyő kérge (színű) hajfonatos fejedelemhős» fia' (ONGy. 106).

Egyéb rokonsági viszony: *Pukkar igi çanmən sidi lauəl* 'Pukkar öreg nászod így szól' (PÁPAY, Nyelvt. 153); *Pukkar-igi çanməm çoça inñadi-sà* 'Pukkar-öreg nászomhoz is elmenjetek' (uo. 151); *Poi-līpetta kaplatçui jesnājemna vaideptīdem* 'von meinem schwager P. l. k. ç. wurde ich eingeschlāfert' (PATK. 132); *N'alyālltsam*

χίλιε 'Nyilforgács unokácskám' (PÁPAY, Nyelvt. 14); *υάτλι-igi kòζάιου υυζα!* 'Vatli öreg gazdánk üdvözlégy' (uo. 153).

Nevem: *numpayen yul xojna «nályalltsam» nēmən sidi at laulla* 'náladnál idősebb ember «Nyilforgács» nevedet mondja majd' (PÁPAY, Nyelvt. 8); *χῦ-ήιλα-palyp ort nēm em* 'messze halló fülű fhös nevem' (ONGY. 108).

Votják. Atyám: *tinid tau kariškom, mardan-ataie* 'dir danken wir, vater Mardan' (WICHM. I. 130); *mardan-ataien porjosin kiketi ožmaškemez* 'vater Mardans zweite fehde mit den tscheremissen' (uo. II. 99).

Anyám: *T'supts̄i mum̄iie, Pizep mum̄iie* 'meine mutter Ts., meine mutter P.' (uo. I. 134); *T'supts̄i màtuš-kaiε* 'meine mutter Ts.' (uo. I. 151); *ib̄it-màtuš-kaiε! šot šorigdε!* 'meine mutter Ibit! gieb von deinen fruchten' (uo. I. 164); *Vožo-mum̄iie! voždε vaisa en košk̄i* 'meine mutter Vožo! entferne dich nicht zürnend' (uo. I. 160); *šabaš T'supts̄i, Pizep mum̄iios!* 'wir wünschen euch glück, ihr mütter Ts. und P.' (uo. I. 134); *T'supts̄i Pizep, iu šur-mum̄iios* 'Ts. und P. ihr fruchtbaren mutter-ströme' (uo. I. 134); *lukm̄i vušur màtuška medaz k̄išk̄etja, kurdetja* 'die mutter wasser mag unsere herde nicht erschrecken, verschüchtern' (uo. II. 182); *gud̄iri-mum̄iie, šundi-mum̄iie* 'meine donnermutter und meine sonnenmutter' (uo. I. 124); *mužiem-mum̄iui p̄iaz poniškom* 'der mutter erde legen wir (opfer) in den schoss' (uo. I. 124).

Egyéb családi viszony: *so-bera Säjtäg žumja kišnoäniz tuž žec ulni kutkillam* 'azután S. és az ő Dzsumja felesége igen jól kezdtek élni' (MUNK. Votj. 55); *Ibir-baba kid'okε šaud'žoz* 'die Ibir-schwiegermutter spuckt hinaus' (WICHM. II. 17); *Matron apaj šur-durin odig-pol-ginä marasal* 'Matron nénike a patak partján csak egyszer szeretne csunya dolgot tenni' (MUNK. Votj. 242); *Oniša apaj mar luid* 'Onyiszja nénike mivé lettél?' (uo. 250).

Barátom: *Vai, Isak urom, ta-berε tešk̄illashisa šudom* 'mein freund Isaak, lass uns jetzt spielen, lass uns einander schneller geben' (WICHM. II. 86); *a d'ami urom, ton ma užas-kod* 'du mein freund mensch, was machst du da' (uo. II. 52); *ležod-a monε, ludketš urom, korkad* 'lässt du mich, mein

freund hase, in dein haus hinein' (uo. II. 108); *máli berdkod, ludkeč uromä* 'miért sírsz, nyúl barátom' (MUNK. Votj. 121); *Oi, džut, šj urom* 'ach, mein freund fuchs' (WICHM. II. 105); *an kurakti lud-keč vini* 'ne búsulj, nyúl öcsém' (MUNK. Votj. 121).

Személynév a foglalkozás neve előtt: *immin Illa piroloklän vorttilon uroboez van* 'az égben Illés prófétának száguldó kocsija van' (MUNK. Votj. 177); *Ilja-prorokles tupdrazs kimesenid piřani kur-ke vormod* 'wenn du die kugel des propheten Elias mit deiner stirne stützen kannst' (WICHM. I. 170); *Bursin bakatir* 'Bursin hős' (MUNK. Votj. 62); *Solta bakatir nuñiezles bertämzä das-kik nunal šožä vořmam* 'Szjolta hős bátyjának visszatértét 12 napnyi ideig várta' (uo. 62); *Moše-i-kudo viř sarai džutem* 'der freiwerber Moses errichtete einen neuen schuppen' (WICHM. I. 74); *Väuaiez poti puren puriškisa Pisleg-kudoien todmaskon ponna* 'ich zog über den strom Väua um mit dem freiwerber Pisleg bekantschaft zu machen' (uo. I. 73).

Bizonyára orosz hatásra mutat ez a mondat: *eksej Madveij izliškoz* 'der kaiser Matthias schreit hell auf' (uo. II. 16).

Zürjén. *Örina čelađ* 'Irén gyermek' (NyK. XVII. 393); *širö čojö, leř menö* 'maus, du mein schwesterlein, lass mich mitkommen' (LYTK. 29); *kaca čojöj vošti, vošti* 'elster, mein schwesterlein, mach auf, mach auf' (uo. 29); *loktalšni Akakij arkerěj dině* 'elementek Ákos püspökhöz' (NyK. XV. 421).

A méltóságneveknél természetesen találkozunk oroszos szórenddel is: *velikej kúaš Dimitrij Joannovičli i metropolit Pimenli* (uo. 415).

Mordvin. Nagyapa: *V'čekaj, V'čekaj nej dedańen* 'zu dem grossvater W.' (PAAS. I. 42); *Oža dedam kijakška mukoro lanřso čašni* 'mein grossvater Ocha bewegt sich den boden entlang auf dem hinteren' (uo. II. 48); *Viđaša pokščaj, Sorokin pokščaj* 'grossvater Widaschja, grossvater Sorokin' (uo. II. 4).

Nagyanya: *V'čekajneze nej babańen* 'zu der grossmutter der frau W.'s [W.-né nagyanyó] (PAAS. I. 42); *Čečko baba, Miřajla baba, Gara baba* 'grossmutter

Tsetko, Michaila's frau grossmutter, Gawa's frau grossmutter' (uo. II. 4); *ažo terďik Dorka babań* 'geh, rufe die alte Dorka herzu' (uo. I. 88); *ažo terďik Virka babań* 'geh, rufe die alte Virka herzu [V. anyó]' (uo. I. 88); *Jaga baba ejkakšneń jortńinže* 'die alte Jaga wirft die kinder hinaus' (uo. II. 105).

A nya: *tolin inazoro Proska avaj jovtak vietę* 'fürstin des feuers, mutter Proska, sprich gerade' (PAAS. II. 6); *vaj keřin, čočkoi pas matuška* 'o göttin des bastes, des balkens, du mutter' (uo. I. 110); *udalov varštín-moři kov pas matuška* 'ich blicke nach rückwärts, die wandernde mondgöttin, das mütterchen ist da' (uo. I. 190); *šuk, šuk, od-kov matuška* 'sei gegrüsst, lieber neumond [Újhold anyó]' (uo. II. 21); *Kardas-Šarko matuška* 'Kardas-Sjarko mütterchen' (uo. II. 1).

Fiam, lányom: *oχ kukuška levkske* 'o, kuckuck, mein junge' (PAAS. I. 226); *oχ čokuska levkske* 'o, nachtigall, mein junge' (uo. I. 228); *Obrajeń uli Učal tejterzé* 'Obraj hat eine tochter Utschalj' (uo. I. 92).

Hugom, bátyám: *ščeře patej, plotnik lomań tejinšet* 'schwester spindel, ein zimmermann hat dich gemacht' (uo. II. 8); *kšni patej, toń kužneč tejinšet* 'schwester eisen, ein schmied hat dich gemacht' (uo. II. 8); *ton istak kov, čejerne patej, ejjat? — vaj, křisa sazornem, meńeliš londadi* 'wohin, schwester mäuschen, laufst du so? — weh, schwesterchen ratte, der himmel stürzt ein' (uo. II. 100); *Oksa patam prákat pańe* 'meine schwester Ochsja buk Pirogen' (uo. I. 234); *miń Dara pateń orta lanks* 'bei der pforte der schwester Darja' (uo. I. 114); *daj, řivis patej, vittama tozor* 'bruder fuchs, wollen wir weizen säen' (uo. II. 147); *vajx tatar lelaj* 'o tatar, brüderchen' (uo. I. 78); *Oška lelakaj, lelakaj, Oška lelakaj vaškamom* 'Osjka, brüderchen, br., O. br. du lieber' (uo. I. 124); *Griska lelakaj* 'Grischka, brüderchen' (uo. I. 110).

Barátom: *baranne brat, a baranne brat, davaj kudo tejtanj véjce* 'bruder hammelchen, br. h., lass uns zusammen ein haus bauen' (uo. II. 115); *mačejne brat, a mačejne brat, davaj véjce kudo tejtanj.* — *mońeń, buka brat,*

kudo a etäici 'bruder gänlein, br. g., lass uns zusammen ein haus bauen. — Ich habe, bruder ochs, kein haus vonnöten' (uo. II. 115); *ej Luka bratec, ej Luka svatec* 'heida, Luka, brüderchen, h. L., Vetterchen' (uo. I. 236).

Egyéb rokonsági viszony: *mešt pejdat, riviš svaxa* 'weshalb lachst du, gevatter fuchs?' (uo. II. 137); *kijaks kunčkasO Orta urva* 'auf der mitte des bodens ist die schwiegertochter Ortja' (uo. II. 35).

A mint a magyar népnyelvben, különösen a népköltészetben, gyakori az ilyen szerkezet: *Kovácsné öreganyám, Gyulainé édesanyám*, azonképpen mondják a mordvinban is: *Večkaj-neze nej, babañen* 'zu der grossmutter, der frau W.'s [W.-né öreganyám]' (uo. I. 42); *M'ixajla-ñize babaj* 'Michaila's frau, grossmutter' (uo. II. 13); *Gava-ñize uřeš* 'Gawa's frau, schwägerin [Kovácsné sógorasszony]' (uo. II. 13).

Méltóság-nevek előtt: *valgi kov pas, liši či pas* 'der untergehende mondgott, der aufgehende sonnengott' (uo. I. 18); *mastor pazneñ alstamak* 'sage mich dem erdgotté zu' (uo. I. 174); *mon toñt ekšizit véšan P'irgime inazuru-pazuñ stír* 'ich werde dir die tochter des fürsten und Gottes P. zufreien' (uo. II. 134).*)

Cseremisiz. Csak PORKKA szövegeiben találtam két ide tartozó példát, de ez a két adat is bizonyítja, hogy a cseremisiz nyelvben is a magyarhoz hasonló az efajta jelzős szerkezet: *mlánde-a βá oβedolán tol* 'komm, oh erdenmutter, zur mahlzeit' (PORK. 20); *pört ümbálnom Ondón kurzá sinjá* 'auf meiner stube sitzt der alte Anton [Antal bátyó]' (uo. 24).

* * *

A föntiek tehát igazolják, hogy a *János bátyám, István öcsém* stb. kapcsolatnak a megfelelő indogermán szerkezetektől elütő szórendje nyelvünknek finnugor sajáttsága.

*) Itt említem meg a következőt is: 'a templom szó latin eredetű' — mondja a magyar: éppen így a mordvinban: *te'kaj valust kurksust sinst* 'das wort väterchen ist in ihrem munde' (uo. I. 80).

III.

A magyarban az összetett szavak egyik csoportját is a főnévi jelzős szerkezetek közé kell sorolnunk; ezek az *apám-uram*, *anyámasszony-félék*. Nyelvünk története azonban azt bizonyítja, hogy ezeknek az összetételeknek az elemei csak a történeti időben kerültek jelzős viszonyba, sőt még XVI. századbeli emlékeinkben is más vonatkozást találunk az összetétel két tagja közt. A két szót tudniillik vagy *és* kötőszóval fűzték egymáshoz, vagy pedig appositív viszonyban voltak és így mindkét szó felvette a mondatbeli viszony ragjait. Ha *és* fűzte össze a két szót, akkor a második előtt még jelző is állhatott:

Kérlek mint szerelmes *atyámat és jó uramat* (Lev. Tár II. 4); Úr Isten után csak Kdhez kell jelesen biznom, mint szerelmes *uramhoz és atyámhoz* (uo.); tutornak az én *uramat atyámat hagyom* (RMNy. Iib. 298).

Jó választ várok mint szerető *fiamtul uramtul* (RMNy. Iib. 268); vitézlő Csányi Akatiusnak szerelmes *uramnak és fiamnak* (Lev. Tár I. 30); vettem Jánoki Gáspár *fiam uramtól* harminczöt magyar forintot (RMNy. Iib. 56).

Nekem jóakaró *uramnak, szerelmes bátyámnak* adassék (Lev. Tár II. 231); Örley Ferencz *uramnak bátyámnak* (Gazd. Tört. XII. 265); *uram bátyámmal* is szólék (Tört. Tár Új f. 578); *bátyámnak Zrini uramnak* is elég bánatja vagy rajta (Thurzó Lev. I. 22); mind jószágom s mind ingó-bingó marhám *bátyám uramra* szálljonak (Tört. Tár 1898, 198).

Adtam én kezibe ezeket az én *uramnak és öcsémnek* Károlyi Györgynek (Kár. Okl. III. 325); Ivanóczy Lukács *urammal öcsémnel* együtt vagyunk (RMNy. Iib. 182); azokat is mind Serényi Ferencz *uram öcsémnek* hagyom (Kár. Okl. III. 487); *öcsémnek, János uramnak* szemtől szembe *tanúságot* adtam (uo. III. 376); szolgálatomat ajánlom te Kdnek mint bizott *öcsém uramnak* (uo. III. 407).

Kérem Kdet mint szerelmes *asszonyomat* én édes *anyámat* (Nád. Lev. 191); keszenetemet és szolgálatomat írom Kdnek mint jó *asszonyomnak és anyámnak* (Lev. Tár II. 194); szolgálatomat írom Kdnek mint szerelmes *asszonyomnak anyámnak*

(Nád. Lev. 175); *asszonyom anyámnak mondd én szóval szolgálatomat; asszony anyáknak* (Lev. Tár II. 143).

Tisztelendő *asszonyom és nekem szerelmes néném* (Lev. Tár II. 21); szerelmes *asszonyomnak nénémnek* (uo. II. 60); szolgálatomat írom Kdnek, mint szerelmes *asszonyom nénémnek* (uo.). Ma: *asszonyonéném, asszonyonéni* (népnny.), *nénémasszony*. — Szerelmes *asszonyomnak öcsémnek* (Lev. Tár II. 151); *asszony öcsém-mel* egyetemben (uo. 111); szerelmes *öcsém asszonyinak* (uo. 151).

Szolgálatomat ajánlom Kdnek mint *asszonyomnak és ángyomnak* (Thurzó Lev. I. 176); immár *asszonyunkat ángyunkat* Isten ki vötte ez világból (Tört. Tár Új f. V. 136); megérttettem az én szerelmes *asszonyom ángyomtól* (Lev. Tár II. 184); *ángyom asszonyomnak* szolgálatomat ajánlom (uo. II. 97). Ma: *ángyom asszonyt, ángyom asszonyinak*.*)

Mármost a vogul és az osztják az ismertetett magyar szerkezetet a mai formájában mutatják. Különösen a vogulban megtaláljuk a magyar szerkezetnek mindkét alakját: azt is, a melyben mindenik tagnak van birtokos személyragja (*apám uram*), azt is, a melyikben csak az egyik tag veszi fel ezt a ragot (*hugom asszony*). Kár, hogy a vogul szövegekben ez a szerkezet viszonyrag nélkül fordul elő [mindig alanya vagy tárgya a mondatnak; csak egy viszonyragos példát találtam] s így nem figyelhetjük meg pontosan, hogyan viselkedik a mondatban, de az a körülmény, hogy még a birtokos személyragot se veszi fel mindig mind a két tag, kétségtelenül bizonyítja, hogy a vogul szerkezet a mai magyar használattal megegyező. Azzal a jelenséggel állunk szemben, hogy a pontos egyezés megmagyarázása okoz nehézséget, mert hiszen láttuk, hogy a magyar szerkezet más viszonyból sarjadt. Ha az egyezést meg akarjuk érteni, fel kell tennünk, hogy a vogul jelzős szerkezet a magyarhoz hasonlóan appositív viszonyból fejlődött. Az egyirányú fejlődést könnyen érthetővé, sőt szinte elkerülhetlenné teszi a két nyelvnél hasonló alakotani struktúrája, főképpen a birtokos személyragozás. Egyébként itt következnek a két nyelv ide vonatkozó példái:

Vogul. *ā šém zum* 'apám uram' (VNGy. IV. 47); *j ä r e m*

*) Vö. KERTÉSZ: Nyr. XXXIX. 397 s köv.

χum ua. (uo. IV. 47); *jäγ'-ājkä läwi* 'atyja ura szől' (uo. I. 145); *unkém-aúšuχ-poqlt* 'nagybátyám uramhoz' (uo. IV. 115); *tür-qtér χum pī'*, *upü χum* 'tó-fejedelem férfi, az ő ipa ura' (uo. I. 121).

Érdekes a következő, mert kétfélekép is előfordul: *upén-χum-pī' vāt norpä noriy kwolä* 'derék ember ipad [ipad urad] harmincz gerendájú gerendás háza' (uo. IV. 93); *upén-χum-pīγ'én takwi tāli* 'derék ember ipad maga száll föl' (uo. IV. 93).

Oqηkhwä nē-oqimē kitilitä 'anyja asszonyt kérdezi' [a -mē a közép-lozvai nyelvjárásban a hat. tárgy ragja] (uo. IV. 157); *ηkwä-ēkwä* 'anyja asszony' [*ηkw* 'anya', *ēkwä* 'asszony'] (uo. I. 15); *ākum-ēkwä* 'néném asszony' (uo. I. 15); *ah ti ākun-ēkwä χotäl totuηkwe jēmtiläslēn* 'hát te ezt a nénéd asszonyt hová akartad elvinni' (uo. II. 129); *ākwä-ēkwatä kitilitä* 'asszonya nénjét kérdi' (uo. II. 125); *jāni' qñγēm-nē sältēs* 'legidősebb ángyom asszony lépett be' (uo. III. 407); *jāni' nē, qñγä-ēkwä läwe'im* 'idős nő, ángya asszony felelek' (uo. III. 383); *mol urtpä nē-āγi* 'vagyon osztó asszony leány' (UF. XI. 44); *karkäm kätēp nētä āγiänä* 'ügyes kezű asszony leányai' (VNGy. III. 455); *nē-ākum, nē-ūpem* 'asszony néném', *nē-sāñim* 'asszony anyám' (UF. XI. 77); *Tqřēχ-nē qñsem āγi-ηkēkwē* 'Persina-falusi nő szülte szép leányzócska' (VNGy. IV. 28).

Osztják. *žirəm-igi, wulβäsləy äžəm-igi* 'öreg apám, nagyfolyóági apám uram' (PÁPAY, Nyelvt. 163); *äηgəm-imi mola žazəy tūsən* 'anyám asszony, micsoda hírt hoztál?' (uo. 171); *ηgəl-imi kät žəηgəl uis* 'anyja asszony két vedret vett' (uo. 170); *tös naj ηken* 'ügyes asszony anyád' (ONGy. 183); *ētti χōsl žirəη nāj ηkewən* 'a hajnali véráldozatos istennő anyánk' (uo. 271); *tös naj-even* 'ügyes asszony leányod' (uo. 183). — A következőben ugyanaz a kapcsolat háromféle birtokos személyranggal van ellátva: *χädäiəl imi χoza ioxtas*: «*χädäiəm imi! iltä moy-χarina isi χädäiəm imi ös*». *purəs imi iästal*: *χädäiən imi al nöm!* 'a nénje asszonyhoz érkezett. «Néném asszony! lenn a földön szintén volt egy néném-asszony». Az öreg asszony mondja: «a nénéd asszonyt ne említsd» (PÁPAY, Nyelvt. 15).

* * *

Az *apámuram*, *anyámasszony*-féle összetett szavaknak a másait megtalálhatjuk a vogulban és az osztjákban is. Ha figyelembe vesszük a magyar nyelvtörténet tanulságait, fel kell tennünk, hogy ezekben a nyelvekben éppen úgy mint a magyarban az összetétel két tagja közt levő jelzős viszony más mondatbeli viszonyokból fejlődött.

IV.

Érdekesek a földrajzi nevek jelzős szerkezetei, mert kétféle lehetőséget engednek meg: a tulajdonnév az illető földrajzi fogalom neve előtt vagy meghatározó jelzőként áll (*Veszprém város*), vagy birtokos viszonyban van a két szó (*Veszprém városa*); ugyanez a kettősség megvan szinte minden nyelvben, így az idg. nyelvekben is, azzal a különbséggel, hogy az idg. nyelvekben a magyarral szemben a földrajzi tulajdonnév a köznév után, appositíóként áll: *urbs Roma (urbs Romae)*. SCHUCHARDT Hugó nagyon érdekes gondolatokat fűz ehhez a szinte minden nyelvben felötlő jelenséghez és azt vizsgálva, hogy a két szerkezet közül melyik az eredetibb, a helynevek keletkezésének általános törvényeire hivatkozva a *la ville de Paris*-féle szerkezetnek, tehát a birtokviszonynak adja az elsőbbséget (Nyr. XLI. 7). A tételt alig lehet ilyen általánosságban kimondani. A latinra nézve pl. MEYER-LÜBKE megállapítja, hogy az eredeti szerkezet az *oppidum Antiochia*-féle, tehát az appositívós szerkezet és az *oppidum Antiochiae*, azaz a birtokviszonyos csak a császárkori latinságban lesz általános (Germ.-rom. Monatshefte I. 68). A kettősséget bármelyik nyelv története megérteti velünk; megmagyarázza a mi nyelvünk története is. A magyar nyelvemlékek azt bizonyítják, hogy mindkét szerkezet már eredetileg megvan nyelvünkben: birtokviszonyban vannak az olyan helynevek, a melyek valami személyről vannak elnevezve, pl. *Zichyfalva*, *Ostfiaszonyfalva*, viszont meghatározó jelzős viszonyban az ilyenek mint *Duna folyó*, *Szombathely város*. Ha csak az OklSz.-nak *patak*, *falu*, *vár* czikkét vizsgáljuk, egyszerre látjuk, milyen nagy tömege a magyar földrajzi neveknek van személyekről elnevezve; nem csuda tehát, ha ezeknek az analógiája létrehozta a birtokviszonyos szerkezetet az olyan helyneveknél is, a melyekben eredetileg a tulajdonnév és a földrajzi fogalom neve

jelzős viszonyban volt: *Sándorfalva*, *Benedekfalva* analogiája okozta, hogy ma azt is mondjuk: *Budapest városa*. Ilyenformán magyarázza a birtokviszonyos szerkezet elterjedését SIMONYI is (Nyr. XL. 345). A birtokviszony nagyobb körre való elterjedésében természetesen még sok egyéb okot is számba kellene venni, de az én czélom csak annak a megállapítása, hogy a nem személyekről elnevezett vagy idegen helynevek a magyarban eredetileg nem birtokos jelzői a földrajzi fogalmat kifejező szónak (ország, város, folyó stb.); nyelvünknek ez is ősi sajátága, mert a rokon nyelvek is ugyanezt tanusítják.

XVI. századbéli nyelvemlékeink még majdnem egész következetesen használják ezt a jelzős szerkezetet: *Phrygia országon* mind általméne (RMK. IV. 87); *Arábia tartományban* szalada onnét (uo. IV. 176); az *Gordián városnál* szálla meg népe (uo. IV. 87); *Tirus városban* hét napig levének, *Ptolomeus városban* egy napot késének (uo. IV. 187); nagy *Athens városát* akkor meghagyá, erős *Thébás városát* mind elrontatá (uo. IV. 84); gyűlést tón a Sándor a' görögöknek, *Korinthus városban* minden népének (uo. IV. 84); nohogy *Lystra városban* bémentek vala, *Likáoniának* ez várassa vala (uo. IV. 178); *Perga városban* az Krisztust prédikálják (uo. IV. 179); menj el *Ravenna városba* (uo. V. 238); *Potentia városban* fúttac vala (Gosárv. MagyB. A₄). — Így a népnyelvben is: hej haj! *Sümege város*, ott lakik a komiszáros (Népk. Gy. II. 56); *Paks város* mezeje egészen fekete (uo. I. 227); *Szeged város* szép helyen van (uo. II. 58); elindulék a hazámból *Gyöngyös város* felé (uo. I. 293); *Szilvás falu* gyászban van, juhász legény halva van (uo. II. 63). — De: Isten hozzád *Mező-Túr városa*, nem lépek én többé határodba (uo. II. 62); Isten hozzád *Szalonta városa*, már én többé nem leszek lakosa (uo. II. 63).

Csakhamar az Sándor el-levetkőzők, *Cydnus folyóvízben* el-bészököllék (RMK. IV. 91); mert Dárius vala nagy táborában, *Eufrates víz* mellett ő táborában (uo. IV. 87). — SZÉKELY ISTVÁN krónikájában szintén így (vö. SIMONYI: Nyr. XL. 346): az *Eufrates víz* mellett (76b), a *Renes víz* m. (103), a *Morva víz* m. (183). — A népnyelvben: bár az urát hordta volna a golyó, hogy temette volna a *Tisza folyó* (Népk. Gy. I. 287). — Éppen

igy: *Pathmos szigetben* (Érdy-k. 551); juta *Chous szigetbe* (SZÉK. ISTRV. KRÓN. 90); jöven *Lesbon szigetbe* (uo. — vö. SIMONYI: Nyr. XL. 346). — Az *Vezule hegynek* ú kerületiben (RMK. II. 27); Tolcsván a *Gyapáros szőlőhegy* keblében (TOMPA, Vámosujf. jzö).

Vogul. A tulajdonnév éppúgy a földrajzi fogalom neve előtt áll, mint a magyarban; birtokviszonynak nincs semmi nyoma.*) — *Tuopel-üşne nal-tatäslem* 'levittem Tobolszk városba' (UF. XI. 147); *Läpatkä üset* 'L. városban' (VNGy. IV. 172); *Loyx-awit-ńol üs* 'Bálványfok város' (uo. II. 43); *Päräparsëx-üşen ta nēilesi* 'Päräparsëx várba érkeztek' (uo. I. 20); *Mān Jūtim-sās paulkēmt* 'az én kis «Vásárolt patak falucskámban' (uo. IV. 11). — Ennek a szerkezetnek ősi voltát bizonyítja az is, hogy a tulajdonnév után még egy jelző állhat: *N'ä'iskē mān paulkwēn jojtäsēm* 'Nyä'iskē kis falucskába érkeztem' (uo. IV. 57); *Sapsakwē mān üsēn xajtīle'it* 'Ivdilke kis városba futosnak' (uo. IV. 61); *Sāpsakē mān üsnē jālsēm* 'Szápszácska kis városba mentem' (uo. IV. 4); *Sāpsakēm mān üsēn* 'Ivdilkēm kis városba' (uo. IV. 59); *Loyx-awit-ńol jāni' üs* 'Bálványfok nagy vár' (uo. II. 31).

Saikü-sājimnē jojtē'in 'Sajkă patakhöz fogsz érkezni' (VNGy. III. 331); *Sinsēr-jā vātän nal jojtē'in* 'a Sinsjer folyó partjához fogsz érkezni' (uo. III. 229); *Pasēr-jā lui vōlnēl* 'a Visera folyó alsó vonala felől' (uo. IV. 11); *Lām-jām, taw ti ālēm* 'Lyām folyóm, im az volt' (uo. III. 277); *Liraki jārišēm ti ālnütä* 'L. folyócskám volt az im' (uo. III. 297). — Különösen tanulságos az utolsó két mondat, mert a jelzett szó első személyű birtokos ragja a birtokviszonyt kizárja.

Az osztjákban hasonlókép: *T'unka unt* 'a Tunka hegy' (PATK. IO. 32); *joura jiqkəp narəy Poləm jiqkēm* 'a kanyargós folyású bűnhödést hozó Polem folyóm' (ONGy. 254).

Votják. *Muško gorodä vuz karni minimi* 'Moszkva városba mentünk kereskedni' (MUNK. Votj. 308); *Sarapul gorodä adimasa lēktim* 'Szarapul városba lépegetve jöttünk mi' (uo. 260); *Kuzon karε vetli* 'nach der stadt Kasan ging ich'

*) Igaz, hogy a birtokviszonyt a vogul igen sok esetben nem jelöli meg személyraggal; de a magyar nyelv példája jogosulttá teszi azt a feltevésünket, hogy itt sem birtokviszonynyal van dolgunk.

(WICHM. I. 104); *ai Šižnir pāu, ai Šurt-pāu pāu* 'ach die gegend des dorfes S', die gegend des dorfes Š.' (uo. I. 59); *Možga-gurt* 'das dorf M.' (uo. II. 98).

Lōža-tiuen sōd osez vildisko 'den schwarzen ochsen des sees Lōža erneuere ich' (uo. I. 124); *Iž-šur, Vāua-šur* 'der Ižfluss, der W. fluss' (uo. II. 99); *Tujmi-šurin* 'a T. folyóban' (MUNK. Votj. 295); *Urbor-vu kužad en vetleus* 'zieht nicht den fluss Urbor entlang' (WICHM. I. 46).

Zürjén. *vetlis Komana karé* 'Komána városban járt' (NyK. XV. 433); *rōdinanas Miletina karis* 'születésére nézve Miletina városból való' (uo. XV. 434); *Svatěj Stefan rōdinanas vōli ročis Ustjug karis* 'Szent István születő helyére nézve az orosz Ustjug városból való volt' (uo. XV. 408).

Mordvin. *Moskov ošoň tombalet, Piter ošoň te pelet* 'jenseits der stadt Moskau, diesseits der stadt Piter' (PAAS. I. 172); *kozoň Marež vele strojatoč* 'wo ward das dorf Mares erbaut' (uo. I. 70); *veles veleska Od-Kočkur vele* 'ein dorf, ein grosses dorf das dorf Od-Kočkur' (uo. I. 42); *mišek mastore(o) uli Guban pando prá* 'in unserem lande gibt es einen hügelgipfel Guban' (uo. I. 32); *se Guban pandoš* 'jener hügel Guban' (uo. I. 34).

Cseremisiz. *Ozan ola kešet onžoke* 'vor der bude in der stadt Kasan' (PORK. 37); *kajalaš kēn kajalaš, Ipon olaš šumešket* 'ha el kell menni, menjünk [akár] Ufa városig' (WICHM. Cser. 219); *Patam eleš tan kotšo* 'Patam faluban maradjon meg a tisztelet' (GEN. 78); *Ūlül-soladlan nētōžō* 'az Ūlül falunak nehéz' (WICHM. Cser. 221); *βiči βūden leβedem* 'ich bedecke den Witschifluss' (PORK. 41); *Ošot βütlan šialda* 'nach dem Oschotflusse hin schreit er' (uo. 55); *Koramás kuruket kužu kuruket* 'der berg von Koramas ist ein langer berg' (uo. 53); *Elnet kozladlan nētōžō* 'az Elnet erdőnek nehéz' (WICHM. Cser. 221).

A *Duna folyó, Budapest város-féle* nem-birtokos szerkezet tehát nyelvünk ősi sajátága; az indogermán nyelvek sem mindig használják a birtokviszonyt (die stadt Wien, der berg Dachstein), csakhogy ez esetben is megvan a fgr. és az indg. nyelveknek már előbb megállapított különbsége: a fgr. nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót, az indg. nyelvekben appositíóként követi.

V.

Az eddigiek világossá teszik azt is, miért előzi meg a magyarban a vezetéknév a személynevet, míg az idg. nyelvekben a személynév van elől, a vezetéknév pedig appositioniként követi: *Istvánfi Miklós: Johann Petersen*. Hogy ez így van a magyarban eleitől fogva, azt bizonyítják legrégebbi oklevélbeli emlékeink, a melyeknek a korában még nem alakultak ki a magyar vezetéknevek, csupán csak a csirájukat láthatjuk; ezekben is a keresztnév közelebbi megjelölése [az, hogy kinek a fia] a keresztnév előtt áll; még a latin szövegbe ékelve is megmarad ez a szórend, annyira természete a magyar nyelvnek:

Possessionarie porcionis quondam Petri filii Bors *Borsfyapeturfeulde vocate* (ZalaOkl. I. 578); ad quondam arborem piri siluestris wlgo *Palfyayanus* kurtuele dictum (OL. D. 30388); *Mihalfya Isthwanfelde, Demeterfyapetherfelde* (Körmend, Miscell. Németujv. lad. 41. fasc. 187); nemde mondamee neked hogy *Bernaldo fya peternek* ne hygy (Ehr.-k. 53). — Ugyanolyan jelzős szerkezetet alkot az ilyen *Pálfi, Péterfi*-féle vezetéknév a keresztnévvel, mint a milyen jelzős szerkezet ezeknek a régi mesebeli személyeknek az elnevezése: *Királyfia Kis Miklós, Királyánya Enczella* (Népk. Gy. IX. 83). Vagy: *Úgy sír, úgy sír király-leány, király-leány kis Julia* (uo. I. 183).

A most idézett példákban a *király fia, király lánya* még nem igazi vezetéknév, a mint hogy a *király lánya* nem is lehet az, mert ilyen vezetéknév egyetlen ismert nyelvben sem állandósult; van *Királyfi Anna*, de nincs *Istvánleány Péter*.

A vogulban is általános az ilyen származás szerint való megjelölése az embereknek, de éppen mivel a *Királyfi János* mellett a *Királyleány Julia*-féle is megvan, kétségtelen, hogy ezek a jelzők még nem igazi vezetéknevek és a magyar nyelvnek XV. század előtti állapotát tükrözik; de éppen úgy a keresztnév előtt állnak, mint a magyar vezetéknevek, kialakulásuk kezdetétől fogva. Nem igazi vezetéknév voltukat az is bizonyítja, hogy a származás megjelölése mellett sokszor az illetőnek az orosz vezetéknevét is kiteszik: *Lüsm-taléx paulij Jivan-pi' Mikailä* 'Ivánfi Mihály' (VNGy. IV. 28); *N'ir-üs xum Pākin-pi' Mikola* 'a vesszővárosi Pákinfi Mikola férfi' (uo. IV.

52); *χal-pauliy ājkā Vasil'ä-p'ī Pētér* (uo. IV. 45); *Mikul-p'ī Jivan* (uo. IV. 19); *Okula Pākin-p'ī Mikola χumitā mā'ēs ērēm ērā* 'Akulinának az ő Pákinfi Mikola férjéről énekelt éneke' (uo. IV. 44).

Tōreχ-pqilēy jēkwā Persä-oāi Annä 'a Persina-falvi asszony, Persä leánya Anna' (VNGy. IV. 83); *Istpēn-āri Añis* 'István leánya Annus' (uo. IV. 13); *Tropim-āri Matron-ēkwā* (uo. IV. 20); *lewē-pōulēy Ivan-oq Kāpjē* 'Iván leánya Agafia' (uo. IV. 9). — A mint látjuk, a vogul szerkezet formailag a megfelelő magyar vezetéknevek fokán áll, mert a birtokos személyrag nincs kitéve (*Ivánfi, Ivánleány*).*)

Érdekesek azok a példák, a melyekben a keresztnév mellett a származás megjelölésén kívül az orosz vezetéknev is ki van téve. Ilyenkor az orosz vezetéknev természetesen a keresztnév után áll, a származást jelölő pedig a finnugor jelző természetét követve megelőzi a keresztnévet, vagy az orosz név hatása alatt szintén appositíóként utána áll: *Jivan-p'ī Iknati Paχtjar* 'Ivánfi Ignácχ Paχtjar' (VNGy. IV. 10); *Mikolai Ivaniš Khqns-pōu* 'Mikolaj Ivanics Khans fia' (uo. IV. 108). — Maga az orosz származásjelző természetesen a keresztnév után áll: *Estēpan Vasiliš somē toqtem* 'Stefan Vaszilics kedves atyuskám' (uo. IV. 108).

Votják. jilo-diño Ivan-pi L'ogor 'tetőstöves Ivánfi Lyogor' (MUNK. Votj. 250).

Cseremisiz. A cseremisizben kétféleképp szerkesztődik az ilyen származást jelölő jelzős szerkezet; az apa neve néha a genitívus ragjával van ellátva, de legtöbbször a genitívus ragja nélkül, úgy mint a magyarban:

a) *Miγātan erγē Eleksēžō* 'Nikitának fia Alekszisz' (WICHM. Cser. 235); *Eleksan erγē Baslilan naygajalnā* 'Sándornak fia Basiliusnak vittük' (uo. 234); *Mikālēn üdēr Palarižēm* 'Mihály lánya Palagiát' (uo. 235); *Kuzman üdēr Okaβuzēm moi nalam* 'Kusmas tochter Agafia nehme ich' (PORK. 41); *Kuzman üdēr Mariāžēm šēmatal šēmatal naygajalna* 'Kosmus leánya Marját simogatva-czirógatva ide érkezünk' (WICHM. Cser. 234).

*) Bár ez nem okvetlen újabb fejlődés eredménye.

b) *Prokop erγō Terendēzē náll-ik jōyden mien nālēn* 'Prokopius fia Terentius negyvenegy emberrel eljött és elvitte őt' (uo. 234); *Petrop ūdōr Kàtšerizēn šindža jōrēō βūt nālēn* 'Péter leánya Katarinának a szemét elborítja a könny' (uo. 238); *Iluš ūdōr Orinàzē nell-ik salamem kolten* 'Illés leánya Irén negyvenegy üdvözetet küldött' (uo. 234); *Sapan erγō d'ēβanzēlan* 'István fia Jánosnak' (uo. 235); *Šēβan ūdōr Olanažē* 'Twans tochter Olena' (PORK. 50); *Kōrsan ūdōr Anùššžēm kuššalaš* 'Kryszantes leánya Annát fékezni' (uo. 237); *Kōrγori ūdōr βeràžē* 'Gergely leánya Vera' (uo. 232); *kandaš mešák oksàžēm Kōrγori βeralan pšštšžēm* 'nyolcz zsák pénzt fizettem Gergely Veráért' (uo. 232).

Az orosz vezetéknev — a származást jelölő is — a keresztnév után áll: *βasili βasiliššēm onđžēlnēm, Pētōr Petroβiššēm šeyelnēm* 'Vaszilij Vaszilics előttem van, Péter Petrovics mögöttem van' (uo. 229).

Hogy az ilyen *Istvánfi, Gergely leánya*-féle meghatározás valóságos jelzője a keresztnévnek és nem appositív viszonyban van vele, világos abból, hogy a mondatbeli viszonyragokat csak a keresztnév veszi fel: *Kōrsan ūdōr Anùššžēm* 'Kryszantes leánya Annát'; *Eleksan erγō βasililan* 'Sándorfi Basiliusnak': az első mondatban a 3. személynek determinatívum szerepű birtokos ragja (-zē) és az acc. -m ragja, a másodikban a dat. -lan ragja csak a keresztnévhez van függesztve.

Az előbbieken egyazon versből két érdekes példát idéztem: *Kōrγori ūdōr βerà* és *Kōrγori βera* 'Gergely leány Vera', 'Gergely Vera'; mindkettőben a származása szerint van a leány megnevezve, de míg az egyikben a családi viszony pontosan fel van tüntetve (*Gergely leánya*), addig a másodikban pusztán az apa neve áll jelzőül a keresztnév előtt.

Ugyanezt a jelenséget találjuk a zürjénben: «Bei näherer bestimmung eines namens durch angabe des vaternamens fehlt regelmässig das regierende wort sohn oder tochter: *Ösip Jōgor* (Georg, sohn Joseph's), *Ivan Ösip Jōgor* (Georg, sohn Joseph's, enkel I.'s), *Ölöz Petyr Nasta* (Anastasia, tochter Peter's, enkelin Alexis)» (WIEDEMANN, Syrj. Gramm. 116).

Ez felhívja figyelmünket az ilyen magyar nevekre: *Péter*

János, István Vilmos. Azt lehetne hinni, és az előbbi két cser. idézet is a mellett szól, mintha az ilyen vezetéknevek mint *Péter, István* ebből rövidültek volna: *Péterfi, Istvánfi*. E feltevést nyelvtörténeti adatokkal sajnos se bizonyítani, se czáfolni nem lehet, de ha a magyar népnyelvben a névadás körülményeit megfigyeljük, akkor arra az eredményre jutunk, hogy az ilyen *Péter, István*-féle vezetéknevek éppen olyan eredeti alkotásai a nyelvnek, mint a *Péterfi, Istvánfi*-félék. Dunántúl-szerte megvan az a szokás, hogy az egyfalubelieket atyjuknak nemcsak a vezetéknevével, hanem a keresztnévvel is nevezik; ha például egy faluban van egy *Tóth István* és egy *Tóth Gábor* nevű ember és mindegyiknek van egy *Péter* nevű fia, akkor, hogy rögtön tudják melyik *Tóth Péterről* van szó, az egyiket *Tóth István Péter*-nek, a másikat *Tóth Gábor Péter*-nek emlegetik. Az ilyen keresztnévvel gyarapított vezetéknevek aztán sokszor meg is öröködnék, így keletkeznek az ilyen nevek: *Kisistók Vendel, Györgypál Domonkos*. — Kétségtelen, hogy itt nem rövidítéssel van dolgunk, hanem a nyelvnek éppen olyan spontán alkotásával, mint a minő a *Péterfi, Istvánfi*.

Még egy vezetéknev-fajtáról, a mesterségneveknek vezetéknevűl való használatáról szeretnék megemlékezni. Az ilyen nevek mint *Takács István, Kovács József* a rokonnelyvi szövegek nem szolgáltatnak példát; bizonyára nincsenek is ilyen nevek a vizsgált rokonnépek között alacsony kulturájuknál fogva. De azért már az eddigiek feljogosítanak arra, hogy az ilyen *Kovács, Takács* féle vezetékneveknek a keresztnév elé helyezését is finnugor szempontból nézzük. Már az előzőkben megállapítottuk, hogy a magyarban a személynév megelőzi a mesterségnevet: *János kovács, Tamás pap*; ilyenkor a személynév a mesterségnev jelzője, mert azt akarja meghatározni, hogy melyik *kovács*ról, melyik *papról* van szó; viszont ha azt akarták hajdan megjelölni, hogy több egyforma nevű személy közül melyiket gondolják, akkor azt mondták: *a kovács János, a pap Tamás*, — a mint ma is mondjuk az egynevűek megkülönböztetéséül: az *ügyvéd Balogot*, nem az *orvos Balogot* értem. — Az efajta vezetékneveknek ily módon való keletkezését még szórványos nyelvtörténeti emlékek is bizonyítják: Nagyságos asszonyom, én vagyok az frater Josa, ... az te Nagyságod néhai

szolgájának *szakács és kenyérsütő Simonnak fia* (Lev. Tár II. 16, 1551-ből). Itt még természetesen a *szakács* és *kenyérsütő* nem lehet vezetéknev. — *Szakach Bálintot* haza bocsáttam hozzád, hogy legyen mégis, édes szívem, *ki kedved szerint főzzön* (Thurzó, Lev. I. 79, a XVI. sz. végéről). A mondat értelméből világos, hogy itt *Bálint szakácsról* van szó. Külömben is ebben a korban a magyar urak és asszonyok szolgálóikat leveleikben csak keresztnévükön emlegetik. Az már aztán valószínű, hogy a *szakács Bálint* fiának a *Szakács* már valóságos vezetéknevévé lett, a mint a dunántúli nép ma is *Fekete János kovácsnak Pista* nevű fiát *Kovács Pistának*, a falusi mester *Anna* lányát *Mester Annának* hívja.*)

A mesterséget jelentő magyar vezetéknevek kialakulásához hadd idézzek még néhány érdekes nyelvtörténeti adatot: Annak a rossz *bécsi szabó Gergelnek attam volt pénzt valami posztóra és tafotára* (Tört. Tár Új f. I. 52, 1630-ból); avagy az *patikárius Jacabné patikáját*, avagy pedig az másikat adják oda neki (MJE. II₂. 176); továbbá annak eletteys *Irtham wolph Kgnek az pajsgjARTHo elek feleöl, hogy az mjnemy pajfokath chjnalth az ew felseghe VajdaJanak az Izdenchj Matyasnak, hogj az Pajfok nem arra walok, hogj affele zolgalathra jok wolnanak* (RMNy. III. 70); emlych meg az wrannak, hogy az *Kochis Jannos jo tuna az solomokhoz, mertt az Kawuassy Chrystoff madarasz(a)nal, az madarasz Ferencznel walla es chak a felyel bannt* (Lev. Tár I. 2). — SZÁDECZKYnek a czéhek történetéről szóló művében többször találkozunk olyan mesteremberek nevével, a kiknek ugyanaz a foglalkozása és a vezetékneve; pl. Gywlay *Ewtves Ferencz*, Athynay *Ewtves Marton* nagyváradi ötvösök (1563-ban).

A magyar-német czéhek okmányaiban figyelemre méltók a magyar vezetéknev helye szempontjából az ilyen esetek: *wir Ambrosius Gasner, Nyilas István, Laurentius Boart, Olajos Zabo János Tzechmeister* der löbl. Schneider Czeh (SZÁDECZKY, Czéhek II. 130).

Arra nézve, hogy az egyéb eredetű magyar vezetéknev is a régi nyelvben a keresztnévnek egyéb jelzővel egyenlő értékű

*) Vö. MNy. V. 81.

jelzője, álljon itt ez a két adat: *Goentzi néhai Miklós deákné* (Tört. Tár 1891, 692); az K. leveléből értem, hogy az *Thurzó kis Erzsicske* igen nagy hűség betegségben fekszik (uo. Új f. I. 497).

VI.

A pusztá anyagnévnek jelzőül való használata is rokon az előbb ismertetett jelenségekkel. Ez is olyan sajátosága nyelvünknek, a mely az indg. nyelvekben vagy egyáltalában nincsen meg, vagy csak szórványosan fordul elő. A németben és angolban megtaláljuk ugyan, de csak összetételekben (*Kupferkessel, Messingstab, Sammtkleid*); az indg. nyelvek vagy melléknevet képeznek az anyagnévből, vagy praepositívóval fűzik a jelzett szóhoz: *une montre d'or; gladius ferreus; ihr goldenes Geschmeide blitzet im Abendsonnenschein* (HEINE, Loreley); *kennst du die Brücke ohne Bogen, und ohne Joch, von Diamant* (SCHILLER, Rätsel).

Ennek az anyagnévi jelzőnek a magyarban nagyon változatos használata van; ezt a különféle használatot állítjuk itt össze és elemezzük sorjában.

Pusztá anyagnév a jelző: *Keth Thafota fewal* (OL. D. 26367); es *bárszony öltözetet* adának ú reája (TOLDY, RMPass. 54); az hukanak eg *czíomólet szokniat* küldöt (Lev. Tár I. 110); te vag az *arafi fő*: tu es *caput aureum* (Bécsi-k. 123); az ő nyakában egy nagy *vas reteszt* vetötenek vala (TOLDY, RMPass. 87); ő feiében teszük *atzél coronát* (GÖRCS. MátyMF.); a jó lelki ismeret olyan, mint az *aczélbástya* (PÁZM. Préd. 595); verd meg öket *vass vesszóddel* (BORN. Ének 31); vegyen az oruos doctor *dorong peczenyét, sulyoc máiat* (TOLDY, Adal. a Rég. Ir. Tört. 23); *alabastrom zelenche* (Corn.-k. 199); *alabastrom korsó* (RADV. Csal. II. 5); sisakját, *vas üngét* szintén levetette (AR. II. 173); szerezitek látni a szép hajnal tövét, hol a kerek földhöz tűzi *bárszony övét* (uo. I. 11); monda György és nyögve egy *kő szentre* borult (uo. II. 67); nyitva a sorompó és a *réz kürt* harsog (uo. II. 144); mert ha hités uram lenne, piros *selyem szoknyát* venne (Népk. Gy. II. 50); lábánál röngette szép *arany böcsőjét* (KRIZA, Vadr. 8).

Az anyagnév összetett szó: *Egh roka mal gerezna*

(OL. Nád. 43); vezér urunknak itt létekor attunk egy *róka mál bélést* (Mon. TME. I. 138); nyole *nyul hat gerezna*; három *nyul mal gerezna* (OL. Nád. 48); ég *medwebör mentet* (uo. 48); negh *pegywethmal suba* (OL. D. 26367); vnam *wlgo farkasber menteth* (Muz. Kisfaludy); ég fekete *baranbör ködment* (OL. Nád. 41); *aranyszál hajakkal* közöslég illették (RMK. II. 34); *fűz fa sulyok* ez (MATKÓ, BCsák. 9); *fűzfa hegedühöz nád vonó illik* (SZIERMAI, Hungaria in Par. 125 Kr.); valami *nirvessző szöprűnek* valót is hozzatok (Mon. TME. I. 68); gyöngö *nyirág vesszőt* frissen élévötte (KRIZA, Vadr. 17); ez *iffyv tevn egy maruan kev tablat zent* Agota azzon feyehez (Corn.-k. 270); *márványkő láda* (Hall. Paizs. Előb.); csináltak rózsám *márványkő koporsót* (Népk. Gy. I. 181).

Már ezek sem igen fordulnak elő az indogermán nyelvekben, de valósággal elképzelhetetlenek bármelyik indg. nyelvben az olyan anyagnévi jelzők, a melyekben magának az anyagnévnek még külön melléknévi jelzője van: Egy *hamis klaris olvasó* (RADV. Csal. II. 363); vagyon egy *aranyas fátyol ingváll* (GÉR. Kár. Cs. 418); ég *vont aran suba* folnek való (OL. Nád. 40); egy *vont aran fosztánt* levelével küldé (RMK. III. 23); vnum *Sargha Thafota Korzowagh* (uo. 49); egy *slésia gyölcs abrosz*, négyszegletű forma (Can. Vis. 213); egj *gallos gjolch kezkenő* (RADV. Csal. II. 81); negh *olaz pozto zoknya saarga leanynak* (OL. D. 26367); eg *feyer kamuka kar palasth* (OL. Nád. 48); ennek utánna megkörnyiköztetek *vörös bárson ruhában* (TOLDY, RMPass. 118); Warday Frwsynanal egy *weress barson zoknya*, emelth aranyas wyraggal walo (RMNy. II. 212); annak a fának a tetejibe vót egy *rincziránczos veresbarkét szoknya* (Népk. Gy. IX. 29); szödjünk meggyet *sárgaselyem kötődbe* (Nyr. I. 228). — Hogy ezeket a szerkezeteket így kell elemezni: [*veres bársony*] *szoknya* és nem: *veres* [*bársony szoknya*], azt igazolja az is, hogy az utolsó két népnyelvi példában egy szóba írták a közlők a melléknévi jelzőt az anyagnévvel, mivel a szerkezet főhangsúlya a melléknévi jelzőn van; de kétségtelenné teszük az ilyen latin példák: Vnam Haczagam *Aranyas Baarson* 'egy [*aranyos bársony*] *haczukát*' (Körmend III 5, Zákány 34); egy *vekony gjolch kezkenő* az keth vege varva kazul varrassal (RADV. Csal. II. 81). — Ugyanez a jelzős anyagnév

egy latin oklevélben ilyképpen fordul elő: *Sindonis boni generis rekon gyoic vocati* (OL. Nád. 48).

Változatlanul áll jelzőként az anyagnév akkor is, ha a jelzett szó összetétel, vagy ha melléknévi jelzője van: Egy *réz étekmelegítőt* (Kassa Ötv. Tört. 224); *reez gyertya tarto* (OL. Kolozsm. 50); egh *Aran Nyakba wethew* (OL. D. 26367); azon *dezka leuel kapun retez fej 5* (OL. NC. 101/3); udvarom közepin egy *arany almafa* (KRIZA, Vadr. 16).

On zakalos glyobos, was zakalos glyobos (Tört. Tár 1878, 343); *rez onas fődöt* es egh öregh pynat födelet (OL. Nád. 40); hath *ezysth aranyozoth gomb* (uo. 48); ket *ezewst aranyas homlok-elő* (OL. L. III. 16, 17); *hosszó ezöst aranyas sarkantyó* és *ezöst hosszó kúcs-hózó* ezüst lánczon (Kassa Ötv. Tört. 204); egy közepin gombos, talpas, *ezüst*, emberképpel elegyes virágokban foglalt *aranyos pohár* (Can. Vis. 213); ifju Annának hagyom a bélelt és *kanavác nyári palástomat* (RADV. Csal. III. 263); *vagion egy uy roka nyak mezethelen suba* (Ad. Zempl. Tört. V. 312); *fejér virágos atlacz menyasszonyi köntes* ezüst gallon rajta (RADV. Csal. II. 296); *ég gapot kötöt kapcat uettem* (OL. Nád. 42).

Lehet melléknévi jelzője az anyagnévnek is meg a jelzett szavának is: Keeth *aranyas atlacz Thewzeth paplan* (OL. D. 26367); egh *weres atlacz gyewngies zoknya* (uo.); eg *veres olaz pozto viselő zoknyat* (Adal. Zempl. Tört. V. 276); *Kron rázsa viselő zoknya* (RADV. Csal. II. 6); egy *fekete bársony virágos palást*, gallonnal szegett... más *virágos bársony fekete palást* (uo. II. 290); *weress pwrgamal wyselew suba* (RMNy. II. 35); *tenger színő tafota bársony hosszu suba* (uo. II. 215); *aranyas draga barsony papi evltevzet* (Dom.-k. 132); egy *zöld atlacz alsó zoknya*, egy *vörös kamuka alsó zoknya* (RADV. Csal. II. 107); egh *weres atlacz gyewngies zoknya*; egy *zederyes Barson gyewngies zoknya* (OL. D. 26367); egi *fekete barsoni kis suba* (RADV. Csal. II. 72); *veres barson kys subara passamant vereseth* (OL. Nád. 48); *vagyon egy vörös atlacz kis subácska* (Kassa Ötv. Tört. 223); megjelent a herceg meggyszínű virágokra metélt *tar bársony hosszú köntösben* (FAL. TÉ. 636); *buzát vittem a malomba*, azt gondótam *törökbúza*; *törökbúza édös málé*, nincs szöbbs élet mind a lányé (KRIZA, Vadr. 21).

Vonatkozhatik több anyagnév ugyanarra a jelzett szóra:

1 *csimazin saya* és *failongis ráncos szoknya* (Gazd. Tört. VIII. 472); egy *gránát avagy lazur ujas köpenyegtől*, ha posztóval leszen bélelt 1 f. 25 d. (uo. VIII. 471); Osztrosochki Dorkának csináltasson az én édes bátyám uram egy *tafota*, egy *rassa* és egy *perpetuán szoknyát* (RADV. Csal. III. 262).

Mennyire igazi sajátsága nyelvünknek a változatlan anyag-név jelzői használata, mutatja az is, hogy appositíós viszonyban se változik meg: Egy *cseh süveg fekete bársony* 'ein böhmischer hut aus schwarzem sammet' (RADV. Csal. II. 282); zolgámnak Estvannak tartozom egy *nadraggal karasyaval* (uo. III. 107); egh sarga *zoknya pozto* (OL. D. 26367); negh *zewld zoknya purgamal* (uo.); negh *ampona ezwth* (OL. L. III. 16, 17); *ampona on ketteo* (OL. UC. 76/17); hattam neki öreg *mosdót ezüstöt*, aranyast (Tört. Tár Új f. XII. 595); *koffyom wont aran kyth* meg slogoztak (OL. Nád. 48); Anna azzonnak hattam eg *fekete jankot, fekete tafota* (RMNy. II. 226); *kar kapa werews habos chemeleth* (OL. Nád. 48).

Éppígy nem képezünk belőle melléknevet, ha a jelzett szava nincs kiteve: Bátorabb *fa kannából* innya, mint *aranyból* 'aus einem goldenen' (Kisv. Adag. 180).

Még a régi latin összeírásokban is megmarad ez a magyaros szerkezet: *Zoknam kamochar viridi coloris* (Múz. Kállay); *kenthes brunatici coloris Sthamet* (OL. L. III. 16, 17); *swbam Rawazhaat lego famulo meo* (Körmend IV/5. nr. 45); *vnam vestem Zoknyam wlgo Tharka kamochar* (Múz. Kállay); *vnam Haczagam Aranyas Baarson* (Körmend III/5, Zákány 34); *duas subas wlgo az zederyes nwzth es az helges barsonth* (Múz.).

A rokonyelvek legnagyobb részében általános, hogy a változatlan anyagnév áll jelzőül; sőt a vogulban és osztjákban megtaláljuk azt a sajátságos régi magyar szerkezetet is, hogy az anyagnévnek is, meg a jelzett szónak is van még egy jelzője.

Vogul. A jelző puszta anyagnév: *japäk jän-teuw ramëj suj* 'a selyem idegnek zengő hangja' (VNGy. IV. 209); *pumä näl jonre'it, nira näl jonre'it* 'fűszárnyíllal játszik, vesszőnyíllal játszik' (uo. II. 182); *ánt-nälëm, ánt-jgutëm* 'szarú nyíl, szarú íj' (uo. II. 171); *sät-pispä-äl n-kwälrel* 'hétzseres ezüst lánczon' (uo. III. 78); *sät-pis*

q̄ln-kwol-patittē 'hét rekeszes ezüst háza zugában' (uo. III. 67); *q̄ln-āwi, sgrni-āwi* 'ezüst ajtó, arany ajtó' (uo. I. 22).

Az anyagnév összetett szó, vagy jelzője van: *lo-tqul-khūri k̄n ju ponwēs* 'lóbórtömlőbe belehelyezték' (VNGy. II. 231); *pāntā sāt-χuip-lqw tal mis-sqw-tiñśāy vis* 'a sógora egy száztíz öles tehénbőr tömlőt vett elő' (uo. IV. 142); *mā-χar-āñt narēp* 'mammutcsont ruhaporoló' (uo. II. 112); *lilij kēr sairēpā vis* 'éles vas(ú) fejszékét vette' (uo. II. 119); *lilij n̄q̄li' χq̄mśim χossulilēm* 'eleven kígyó ostoromat legyintem' (uo. I. 80).

Az anyagnévnek is, jelzett szavának is van külön jelzője: *sq̄pér-q̄ln jqmēs jonχil* 'finom ezüst jeles játékmat' (VNGy. III. 35); *sa'ilā-jiw jqmēs tūpā vojlī* 'léczfa jó evezőjét előveszi' (uo. IV. 93); *pasār-jiw kisij āpān* 'berkenyefa abroncsos bölesőbe' (uo. III. 475); *χqut-jiw silij tūpēl nagen voss vārnūlēm* 'jegenyefenyő csörgőgyűrűs evezőt készíthetnék bár neked' (uo. IV. 28); *χarij sās jqmēs χantā ēlāl ta χansikwēt* 'kérges nyírhéj szép rajzokat rajzolnak ők a kedvesek tovább' (uo. IV. 60); *ulpā-jiw jātij āwitā* 'czirbolyafenyő[ből való] keresztpántos ajtaja' (uo. IV. 224); *tq̄sēm jiw mūrey tērēm tarmēl* 'száraz fa[ból való] kerek ütőszerrel' (uo. III. 405); *māstēr χum vārilēm ulpā-jiw jātij āwi* 'művészember készítette czédrusfá[ból való] keresztpántos kapu' (uo. II. 63); *pāl χāl-jiw voikēn sūkēm* 'fél nyírfa fehér hajtórudam' (uo. II. 50); *nār jiw jāni' norel* 'nyersfa nagy gerendával' (uo. III. 245); *χapχā-jiw voikēn χāpēl* 'nyárfa fehér ladikkal'; *χqut-jiw voikēn tūpēl* 'vörös fenyőfa[ból való] fehér evezővel' (uo. IV. 9); *nākwēy nuj jāmēs pittē* 'sima posztó jó fészekbe' (UF. XI. 139); *am ti poχsij χār-tqul lūl māñ-supēm nēl manēr mūpintijittā* 'ezen az én férges rénbikabőr[ből való] rossz kis ingemen ugyan mit nevettek ti' (VNGy. IV. 185); *nay q̄snē pāsī-pun χolāy ta'il am alām at mūpintijitta* 'a töletek viselt rénborjúszőr drága ruhán én nem nevetek' (uo.); *am q̄ñsilēm jāktim nuj jqmēs kēntēm nēl* 'a tölem viselt vágott posztó szép sipkámon' (uo. IV. 186); *vuota nuj tiniy ta'il* 'vékony posztó drága ruha' (uo. III. 151); *vās-pun jqmēs poduskān* 'vadréceze toll jó párnára' (uo. IV. 11);

kēriy jarmak sāmīy tār 'hímzett selyem szögletes kendőm' (uo. IV. 74).

Több anyagnév a jelzője ugyanannak a szónak: *šopēr-āln*, *kami-āln āpā ūnlī* 'šopēr-ezüst, kami-ezüst bölcső áll' (VNGy. II. 100); *sqilē-jīw*, *pum-jīw vūsēn* 'léczfa, fűzfa várad' (uo. II. 228).

Osztják. A jelző puszta anyagnév: *voχ-sir ālyēm kātltal* 'ezüst lánczom végét visszatartja' (ONGy. 227); *vuoχ χām* 'rézburok' (uo. 35); *kartī nēšī* 'vas horog' (uo. 187); *kart nōgo* 'eisernes fleisch' (PATK. 38); *vāχ nōgo* 'metallenes fleisch' (uo. 38); *vāχ-χūrurup tak aidōt* 'sie bemerkte den rand einer eisernen krampe' (uo. 140); *qulšūsləy-igi nōγà-svmal numb(i) èuolt nàùl keu svm twimal* 'a nagyfolyóági öreg hús szíve fölött fehér köszíve volt' (PÁPAY, Nyelvt. 159); *keu ūotat* 'steinpfeile' (PATK. 38); *χatl χanzvp sgrñi pazan* 'naprajzos arany asztal' (ONGy. 248); *χūdem vāχ nērmet* 'die drei metallgarten' (PATK. 118); *tābet keu ānket* 'sieben steinerne pfoften' (uo. 10); *jānya man tābet jīdep keu tabasema* 'gehe in meinen steinernen speicher mit sieben abteilungen' (uo. 118); *ī nàùl nēplu-svχ ūis* 'egy fehér rénborjúbőr subát vett' (PÁPAY, Nyelvt. 19); *nēgema jīrmak sai tīlīs χans, χatt χanzāt vēre* 'mache meiner base einen seidenen bettvorhang mit der abbildung des mondes und der sonne' (PATK. 18).

Az anyagnévnek jelzője van: *χūt-jōy jem-vāχ tujīten* 'deine sechzig silberringe [60 jó ezüst gyűrűd]' (PATK. 114); *pētēr-vāχ jantta χar* 'ein kupferner ringplatz' (uo. 132); *qèrlī iux χurīna ponlāēm* 'kikészítetlen fateknőbe tesznek' (PÁPAY, Nyelvt. 4); *īiēn sēuəm nàγ'k-iux al'lan libīna ierəmnen-lamba* 'az apád fonta vörösfenyő deszkádon feledkeztél' (uo. 133); *ondər-soχ niməlyeləl sōmdəs* 'vidrabőr botosait fölvette' (uo. 172).

Az anyagnévnek is, a jelzett szavának is van még külön jelzője: *lu ponəm naχsəm juχ nīil nōr* [abba] a melybe őt tették, a hántott fa [nūil?] gerendára' (ONGy. 106); *mà χas-iux iəm sēngèβ ūisēm* 'én egy fűzfa jó botot fogtam' (PÁPAY, Nyelvt. 143); *v^ueleχ-juχ jem sū kātlem* 'rudas fá[ból való] jeles bot gyanánt fogom' (ONGy. 33);

tēt-juχ tāram tapa 'der starke span aus festem holze' (PATK. 184); *sōrēm juχ jem pāert* 'száraz fá[ból való] jeles gerenda' (ONGy. 22); *sēl-oχ χvm-iuχna uērālēn* 'ezüst koporsót csináljatok neki' (PÁPAY, Nyelvt. 147); *sqrñi pgnár jēməŋ sērmət* 'aranyos kötél[ből való] szentséges gyeplődet' (ONGy. 269); *sāt nōγos tini χor* 'száz nyusztbőr[ből való] drága suba' (uo. 111); *χōlēm puš soχməβ iēm pōnlamən il-pōnlalmən* 'háromszoros czérná[ból font] jó keczehálóinkat behelyezzük' (PÁPAY, Nyelvt. 132); *sorñi-jermāk tinēy muγ-χol* 'ein knäuel aus goldener seide [aranyos selyem drága csomó]' (PATK. 86); *pūnēy barχat jim-dēt* 'feines kleid aus wolligem sammt' (uo. 96); *vāgat jermāk jim-dēd* 'ein schönes kleid aus feiner seide' (uo. 96).

Éppen így változatlan az anyagnév apposiós helyzetben: *χūdem nēremət jem-vāχ* 'drei silberne gerten [három vessző, jó ércz]' (PATK. 12).

Votják. A többi rokonyelv meglevő szövegeiben nem találjuk már meg a legutóbb ismertetett vogul-osztják (és egyúttal régi magyar) szerkezetet (*vörös bársony hosszú ruha*), de a puszta anyagnév, vagy az összetett anyagnév még a votjában is mindig változatlanul áll jelzőül: *šoraz kort-tšog* 'in der mitte ein nagel von eisen' (WICHM. II. 51); *kort ušton pir d'urmek vetloz* 'eine wiesel geht durch einen eisernen schlüssel' (uo. II. 20); *tōu šorin azves pukl'o* 'unter den hin und her gehenden leuten ein silberner klotz' (uo. II. 29); *solē vaiē azves ukšo* 'er bringt ein silbernes geldstück' (uo. II. 162); *azves džek* 'silberner tisch' (uo. I. 141); *zarñi tšs med ušoz* 'dann mögen goldene körner herausfallen' (uo. I. 136); *tsuzgi pazgi azves tšs med paltkškoz* 'dann mögen die silbernen körner nach allen seiten herumfliegen' (uo. I. 133); *azves portonen* 'mit einem silbernen bohrer' (uo. I. 69); *zarñi purti putkoškoz* 'der goldene kessel zerspringt' (uo. II. 16); *nijizlen kijaz zarñi zundesez viuem* 'an der hand des mädchens war ein goldener ring' (uo. II. 66); *zarñi-keñer-än, azves-keñer-än... ut-vordī* 'arany kerítéssel, ezüst kerítéssel... óvj meg' (MUNK. Votj. 151); *kalaj vedra* 'bádog veder' (uo. 248); *oi pu buko azves kultšojō* 'o, das hölzerne kummet ist mit silbernen ringen versehen' (WICHM. I. 77);

tui bir d'žet pirti, tui kulltša pirti 'durch den messingenen knopf, d. d. messingenen ring' (uo. I. 191); *kāuai uramlis kwes ebnu* 'sie ist [aber auch] nicht schlechter, als eine eisenblecherne strasse' (uo. I. 25); *iz-kar addži* 'ich habe eine steinerne stadt gesehen' (uo. II. 33); *bugirtškon bodi diwin li pu ni* 'am ende des schreienden rohres ist ein knöcherner löffel' (uo. II. 18); *tabirz inu tuwis li korka lešto* 'das nächstemal werde ich mir schon im frühling eine hütte aus knochen bauen' (uo. II. 6); *lud-dor kotir sil pad'dža* 'um das ackerfeld herum eine leiter aus fleisch' (uo. II. 21); *korka kotirin si biŋgozi* 'um das haus herum ein haarseil' (uo. II. 41); *korka kotirin si telbugo* 'um das haus herum ein zügel aus haar' (uo. II. 34); *tinid jö korka, minim piši korka* 'für dich ein haus von eis, für mich ein haus von schäben' (uo. II. 108); *mamik kāypak* 'ein baumwollener kalpak' (uo. I. 68); *so burtcin diš-kut vurä val* 'az selyem ruhát varrt volt' (MUNK. Votj. 94); *korka berin pudga miŋder* 'hinter dem haus ein dau-nenkissen' (WICHM. II. 33). — Éppen így áll jelzőül az anyag-név, ha nem is azt jelenti, hogy a jelzett szó belőle készült, hanem hogy hozzá hasonló: *burtšiu mugordes addžomi* 'wir betrachten eueren seidenweichen leib' (uo. I. 23).

Az anyagnév összetett szó: *kiš-pě-no kapka* 'nyírfa kapu' (MUNK. Votj. 229); *kišpu korka uknotem luoz* 'ein haus aus birkenholz ist ohne fenster' (WICHM. II. 11); *luupu viž kuškamiš luupu vižez no kargisa keltem* 'weil die erlene brücke einstürzte, verfluchte er bei seinem tode auch solche brücken, welche aus erlenbaum gemacht sind' (uo. II. 99); *siŋlisez pukiš karisa* 'wenn der aus der wimper ge-machte bogen abgeschossen wird' (uo. I. 171).

Zürjén. *pu kok vöči, li kok v., iz kok v., kört kok v.* 'ich machte mir einen holzfuss, einen fuss von knochen, einen fuss von stein, einen fuss von eisen' (LYTK. 21, 22); *pu kar, ruzim kur* 'eine holzstadt, eine lappenstadt' (uo. 36); *šumöd bordön on dir lebži* 'mit aus birkenrinde gefertigten flügeln fliegst du nicht lange [nyírfakéreg szárny]' (uo. 34); *vurd böž zibjön* 'mit einer bootstange von dem schwanz der flussotter [kigyófarok-evező]' (uo. 29).

Cseremis. *Mikälän körqqa ši körqqa* 'M. sörcsebre

ezüst cseber' (WICHM. Cser. 235); *Mikälän kapkat ši kapkat* 'M. kapuja ezüst kapu' (uo.); *Mikälän toškaltäs ši toškaltäs* 'M. lépcsője ezüst lépcső' (uo.); *ši βolakkočon ši βüt jora* 'aus silberner rinne fliesst silbernes wasser' (GEN. 71); *oǰažo (-laj) βujəštožo ši kalpak* 'auf dem haupte des reiters ein silberner helm' (uo. 62); *ši orkamak lektoldales* '[darüber] trabt ein stolzes silberross' (uo.); *ši šiáldəš sialdá* 'die silberne flöte erklingt' (PORK. 27); *kurú ši sortám* 'das grosse silberne licht' (uo. 15); *ši-örtneren umbalanžo* 'auf dem silbernen sattel' (uo. 45); *pəšə bokšelnə ši pükən šiñdzə* 'a mező közepén ezüst szék áll' (WICHM. Cser. 216); *šörtňö jəpš kerlən* 'arany fullánkot beleszúrva' (BEKE, Cser. Nyt. 196); *kürtňö küβarəm küβarəšem* 'ich baute eine eiserne brücke' (PORK. 55); *kürtňö βüraŋ küleş* 'man braucht ein eisernes tau' (uo. 52); *βulnə-korkam kučəkten kodəšem* 'ich gab in die hand eine kelle von blei und liess ihnen dieselbe' (uo. 48); *mejen pomostém kalai šondəkəm úžo* 'er sah die blechtruhe in meinem busen' (uo. 11); *ozangé toleş toj pot* 'von Kasan kommt ein kessel aus messing' (GEN. 68); *ozaŋ kürəkət toj kürəkət, ozaŋ kapkat toj kapkat* 'a kazáni hegy sárgaréz hegy, K. kapuja sárgaréz kapu' (WICHM. Cser. 222); *toj tumbər perde ok po,šəltalt* 'a sárgaréz dob verése nélkül nem nyílik meg' (uo.); *mamək-mənderəm poštalna* 'wir legen ein federkissen' (PORK. 45); *jolemlan kəššəšə sapian kem* 'lábamhoz illik szattyán csizma' (WICHM. Cser. 223); *tüdə βə-nerzəm pəštalaš sapian šondəkšəš küldələš* 'azt a vásznat tartogatni szattyán koffer kell' (uo. 236); *pørsən potám üstälən* 'mit einem seidenen gürtel umgürtete er sich' (PORK. 25); *pørsən-luβəšem puna* 'er flicht eine peitsche aus seide' (uo. 54); *pørsən-lüggaltəšem koltošem* 'ich hängt eine seidene schaukel' (uo. 41); *pørsən mündəram poštalna* 'da legen wir einen knäuel aus seide' (uo. 38); *βüt pundaštə pərsən mundra kiə* 'a folyó fenekén egy selyem gombolyag fekszik' (WICHM. Cser. 212); *šalpai kemem žoləstem* 'meine stiefel aus safian auf den füßen' (PORK. 42); *mei koltem toin üpellan šar-okam* 'ich sende für deine locken eine tresse aus pferdehaar' (uo. 40); *maška-tuləpəm čialəm, tumna-upšəm upšvələm* 'einen pelz aus bärenfell zog ich an, eine

mütze aus eulenfell setzt' ich auf' (uo. 42); *lu i-up^oš g-m-at pätäl^o* 'nyestbőr sapkám is elkopott' (WICHM. Cser. 231); *merág kü-kurukom dek kúržen* 'der hase kam zum steinernen berg hergelaufen' (PORK. 1); *kü polat,šālan kü šerǵā, pu polat,šālan pu šerǵā* 'köpalotának a kő drága, fapalotának a fa drága' (WICHM. Cser. 221); *pu-olá körǵoštə kü-olá* 'in der hölzernen stadt eine steinerne stadt' (PORK. 27); *šopke pört em törzädšmā* 'a nyírfából való házacskám ablak nélkül van' (WICHM. Cser. 217); *močla-žolšam koltalom* 'tressen aus bast machte ich fertig' (PORK. 42); *šastar-žecēs om soyal olə* 'nicht auf die schneeschuhe von ahorn hätt' ich mich gestellt' (uo. 48); *pistə-šurkam šendalom* 'eine mütze aus bast setzt' ich auf' (uo. 42).

Egyetlen adatot találtam a cseremiszből arra, hogy az anyagnévi jelzőt melléknévi jelző választhatja el a jelzett szavától: *ik kala i izi šondok šerēštə kədəšēm* 'eine kleine blecherne truhe kam mir in die hand [egy bádóg kis láda]' (PORK. 11).

Mordvin. *šija varīne, šivēl tulīne* 'ein silbernes loch, ein fleischener zapfen' (PAAS. II. 54); *moñ uli ker keykškem* 'ich habe eine tür aus lindenrinde' (uo. II. 45); *saltumu kičǵir al* 'ein salzloses ei von birkenrinde' (uo. II. 53); *lepe mukor put* 'stelle einen erlenen klotz hin' (uo. II. 81); *uštumaso lepe mukort* 'in dem ofen erlene schemel' (uo. II. 65); *mišara kelēnčt Palañ šviskanzo* 'fingersträhnen aus silberband P.-s schläfenlocken' (uo. I. 20); *parčej čoko* 'eine seidene franse' (uo. I. 46).

A mordvinban már csak ritkán fordul elő a jelzői anyagnévnek ez az ősi fgr. szerkesztése módja; a legtöbbször -n képzővel melléknévet alkotnak belőle: *uš pižēn laziš Matāñ pilg(e)alo, kiveñ valokis Matāñ kecēnzē* 'ein ehernes brett unter den füßen Matjas, ein zinnerner waschbläuel in der hand M.-s' [*piže* 'érez, réz'] PAAS. I. 32); *koda sajan . . . pižēn vēškima* 'wie ich eine eherne pfeife nehme' (uo. I. 4); *tejteris maksš tenzē šijañ surks* 'das mädchen gab ihm einen silbernen ring' (uo. I. 88); *mastor alo širneñ mukort* 'unter der erde sind goldene schemel' (uo. II. 41); *čuvton karas* 'ein rücken von holz' [*čuvto* 'fa'] (uo. II. 54); *kona puti pojin*

kudo, *k. p. píccén kudo* 'wie er ein espenes haus baut, wie er ein tannenes haus baut' [*poju, poj* 'nyárfa', *píccé* 'fenyő'] (uo. I. 20); *raitiñ troks lengeñ píks* 'über die Wolga hin ist ein seil von lindenbast gespannt' [*lenge* 'hárs'] (uo. II. 53); *ve píksenzé olgoñ kar, ombočesént lengeñ kar* 'an dem einen fusse hat er einen schuh von stroh, an dem anderen fusse hat er einen schuh von lindenbast' [*olgo* 'szalma'] (uo. I. 100); *melavtaja práso parčejiñ čerihem* 'gräme dich, du seidenes haar auf meinem kopfe' (uo. I. 157); *puxon todú prá(a) alonzo, numolon čuba lanpsonzo* 'ein kissen von flaum unter ihrem kopfe, ein pelz von hasenfell über ihr' (uo. I. 228); *koda sajan . . . od vazin píkske* 'wie ich . . . ein lederbändchen von der haut eines jungen kalbes nehme' (uo. I. 4).

Az összetett anyagnévi jelzők mindig ilyen -*n*-képzős melléknevek: *kuparos čuvton stol ekšat* 'hinter einem cypressen tische' (uo. I. 188); *jarmak-vižeñ surks ramama* 'man soll einen kupfernen ring kaufen' [pénz-rézből való gyűrű] (uo. II. 3); *lotkašt šiših načka tumun koštir^Rniñ karša* '[sie] blieben stehen vor den sieben scheiterhaufen aus feuchtem eichenholz' [*načka tumo* 'nedves tölgy'] (uo. II. 137).

Érdekesek azok az esetek, a mikor az oroszból vett anyagnév áll jelzőül; ilyenkor a mordvin mindjárt az orosz képzős melléknevet alkalmazza: *zolotoj parkiñe* 'ein goldenes fässchen' (uo. II. 71); *krustalnoj stopkat kopitast* 'gläserne becher sind ihre hufe' (uo. I. 112).

A cseremiszből is van ilyen anyagnévből -*n* képzővel alkotott melléknév; az összetett anyagnévet mindig így szerkesztik (vö. BEKE, Cseremiszből nyit. 123): *onat(θ)r puon korkaze* 'ein becher aus onater-baume' (GEN. 74); *βiaš kuen paškaržø* 'schrauben aus gerader birke' [*βiaš kue* 'egyenes nyírfa'] (PORK. 58); *kukšø kožøn ojažø* 'das brett aus dürrer fichte' [*kukšø kož* 'száraz jegenyefenyő'] (uo. 58); *βulno βursan toβarøm puš* 'eine axt aus bleichstahl gab er mir' [*wurš, wurus* 'aczel'] SZIL.; itt a képző -*an*] (PORK. 35).

Az osztjájában bőven találunk ilyen anyagnévből képezett melléknevet az eredeti változatlan anyagnév mellett; még pedig több képzőnek van ilyen szerepe:

a) -η: *juχəŋ vuqš q̄lyəlna manmal taṛāna* 'a favárosba menése óta' (ONGy. 117); *juχəŋ vuqš q̄lyem laulla* 'fából való városom végét őrző' (uo. 106); *kartəŋ n̄q̄l-šopna ɛsləmtlem* 'vasnyíl darabot ereszték' (uo. 43); *χuntiy jōgot* 'birkenholz-bogen' (PATK. 182); *sor̄niŋ kāt oḡodat* 'zwei goldene schlitten' (uo. 134).

b) A déli osztyákban néha -ta képzője van a jelzőül álló anyagnévnek: *jiba suχta kāt poseŋen* 'zwei handschuhe aus uhuhaut' (PATK. 40); *karet-vāχta ar nurat* 'viele eisenstangen' (uo. 44).

c) Az északi osztyákban pedig nagyon sűrűn fordul elő az anyagnévből -i képzővel képzett melléknévi jelző*): *kōrdi sāuer* 'vas nyúl' (PÁPAY, Nyelvt. 53); *kōrdi mēŋ'k' sidi pō-dər'tal ɛuəlt* 'miközben a vas manó így beszél' (uo. 97); *kōrdi iōš* 'vas nyárs' (uo. 96); *kōrdi iāsna uisl̄i* 'vas kezébe vette' (uo. 174); *kōrdi χvm-iuχ libina* 'vas koporsóba' (uo. 74); *put-kōrdi n̄alna ioutl̄iəm* 'vasnyíllal lő rád' (uo. 3); *rus karti sēməŋ tēl sāsēmalem* 'gyöngye vasból készült pikkelyes páncélomat magamra rántom' (ONGy. 33) [*kōrt* 'vas']; *nəŋ'k-iuχi luməŋ tut pon'sa, χōl-iuχi l. t. vl'sa* 'vörös fenyőfából való lángos tüzet rakott, fekete fenyőfából való l. t. r.' (PÁPAY, Nyelvt. 129); *nār juχi jem nip* 'nyers fából való jeles batyú' (ONGy. 174); *nār juχi jem pāert* 'nyers fából való jeles gerenda' (uo. 22) [*iūχ* 'fa']; *nvl pèz̄i oḡəl svχ sōmatsəm* 'rénszarvas bőrből csinált vékony subát vettem magamra' (PÁPAY, Nyelvt. 137).

d) Van az osztyáknak még egy ide tartozó érdekes szerkezete, a melyben az anyagnév után kiteszi még az ilyen participiumot: *csinált, készült*; mint a magyarban is mondhatjuk: *selyemből készült ruha, aczélből öntött ágyú*; csak hogy ettől a magyar szerkezettől lényegesen különbözik az osztyák szerkezet, mert az anyagnévnek változatlan alakja van a participiummal összekapcsolva: *χōlom pāert q̄ltəm χq̄t* 'három gerendá[ból] összeácsolt ház' (ONGy. 14); *χōləm iuχ àlt̄nəŋ χàβəm* 'három fá[ból] összerőtt ladikom' (PÁPAY, Nyelvt. 136); *χōləm sor̄əm seuməŋ pon* 'három-

*) A képzőre nézve vö. SCHÜTZ: NYK. XL. 36.

szoros czerná[ból] font keczeháló' (uo. 138); *pöi-juχ sitaη nēp* [aus] espenholz gezimmertes grab' (PATK. 88).

Ugyanezt a szerkezetet megtaláljuk a vogulban is: *kit jiw āltēm porä nätnät näηki* 'két fá[ból] egyberótt tutaj úszása látszik' (VNGy. IV. 48); *χūrēm jiw āltēm porä* 'három fából összerótt tutaj' (uo. III. 378).

A vogulban sokszor a létige participiuma van az anyagnév mellett: *vas lévő fegyver, fa való bölcső*: *āsikēm kēr ālnē χāηχēltēp ti tarätamä* 'atyuskám vas való hágcsót eresztett im alá' (UF. XI. 45); *kēr ālnē jānē' tērmēl* 'vas való nagy fegyverrel' (VNGy. III. 394); *mān kēr ālnē sujij sunnē* 'vas való kicsiny csengő szánra' (uo. II. 151); *lām-jiw ālnē kisij āpān elä ūntilawēm* 'zelniczefa való abroncsos bölcsőbe helyezgetnek engem' (uo. III. 246); *an ti inē-jiw ālnē sāt sēwam-χaltē* 'most ama csipkerózsafa való hét bozót közepett' (uo. III. 19); *pal χāl-jiw ālnē voikēn suwēm tēl* 'fél nyírfá való fehér botosommal' (uo. IV. 61).*)

E dolgozat utolsó fejezetében még visszatérünk ennek a szerkezetnek a magyarázatára, most csak azt jegyezzük meg, hogy a magyarban is meg kellett lenni az anyagnév ilyen szerkezetének, mert SIMONYI kimutat hasonló kapcsolatokat: megfeketült *hó lévő testöd*, szép orczádon halál jelönt; megfeketült *nap lévő színöd*, eltávozott ékössegöd' (NyF. XLVII. 1). — Ezek nem azt jelentik ugyan, hogy *napból való, hóból való*, hanem hogy a *naphoz, hóhoz hasonló*; jelentésük azonban rokon.

Mind a vogulban, mind az osztjákban van aztán az anyagnévnek még egy szerkesztési módja, a melyben az anyagnévhez a *pāl* ill. *pēlak* 'fél' szót fűzik, mintha a magyarban azt mondanók: *vas fajta fejsze, réz fajta edény*; ez által az anyagnévnek megmarad a főnévi természete; tehát ez esetben is változatlan főnév áll tulajdonságjelzőül:

Vogul. *Nāηk-jiw-pāl jānγ' āwi* 'vörösfenyőből való nagy ajtó' (VNGy. III. 405); *sailä-jiw pāl lūl tūp* 'léczdarabból való rossz evező' (uo. III. 339); *niχ-jiw poal jānēη owä* 'veres fenyőfából való nagy ajtaja' (uo. IV. 98).

Néha azonban a *pāl*-ból melléknevet képeznek *-η* képzővel:

*) Vö. SZILASI: NyK. XXVI. 141.

χ qutā η jiw pāli η āwi 'jegenyefenyőből való ajtó' (VNGy. III. 369); *uļpā-jiw pāli η tūpēl* 'czirbolya fenyőfából való evezővel' (uo. III. 368); *nāχēr-jiw pāli η tūpkwēl* (uo. II. 36).

Osztják. *Pārt-pēlāk ār sēs ārl taimem* 'léczből való sok csapdám volt' (ONGy. 18); *ōiēm nāη'k-pēlāk luβ χodi twila* 'vörösfenyő hasábból készült evezőnk hogyan lenne' (PÁPAY, Nyelvt. 127); *nāη'k-pēlāk χου ānna χv'nsa* 'vörösfenyőből készült hosszúkás tálba merte' (uo. 129).

Érdekesek az ilyen pleonasztikus szerkezetek: *vog. jiw-pāl ālnē saw nālēm* 'fából való sok csapdám' (VNGy. III. 24); osztj.: *juχ-pēlvk vēerη λōp* 'hasadt(?) fából csinált evezőm' (ONGy. 250); *χōl-juηi vuerη η qu ewilt kāmēn ētlem* 'a lúczfenyőből készült ajtómon kimegyek' (uo. 33); *nāηk juηi vuerη qwēl* 'vörös fenyőfából készült ajtó' (uo. 45).

Az osztjákban csak elvétele találni a *fából csinált, bőrből készült-féle szerkezetet*: *Sus χār kēpēl ewilt vēerēm kat vaj* 'őszi rénbika lábszár bőréből készült két botos' (ONGy. 35); *kāt iuχ ēuēlēt āldēm χαβēm ol* 'két fából összerótt csónakom van' (PÁPAY, Nyelvt. 131).

Ez a szerkezet a régi magyar nyelvben is ritkán fordul elő a pusztá anyagnévi jelző mellett: Az ő szentséges fejében *töviskből font koronát* tének (TOLDY, RMPass. 117); vagyon nala *ezőstbowl chynalt keet bwday pint* (RADV. Csal. II. 4); egi *pegweth malbol chinalt misemondo ruha* (OL. L. III. 16, 17); *giapotbol chinalt kamsa* (uo.); lám szintén *fából csinált barátokra jutott* volt ügyünk (RMK. V. 221); de ugyanott: *ti mind fa papok* vagytok.

Még a leggyakrabban fordul elő az eredeti szerkezet mellett a létige participiumával szerkesztett anyagnévi jelző: *Teve szőrből való matēria* 'camelot' (Kir. Besz. 140); *teve szőrből való habos vékony posztó* (RADV. Csal. III. 186); könnyű *tafotából való s gyöngyökkel fűzetetett adriai ruhát* viselt (KÓNYI, VM. 4); 1 pallos, *raiszolt aranyból való hivelye tirkisekkel rakott* (RADV. Csal. II. 387); 12 bokor *tiszta selyemből való szövés gombra megyen kuser selyem 6 lat p. 6 f* (Gazd. Tört. Új f. VIII. 477); vagyon ezen *bastyanak szegelyetin egy rossz fabol való vigyazochyka* (OL. UC. 14/43).

Mármost röviden összefoglalva e fejtegetések tanulságait, megállapíthatjuk, hogy a változatlan anyagnévnek jelzői használata finnugor mondattani sajátosság; kétségtelenné teszük ezt különösen az olyan szerkezetek, a melyekben az anyagnévnek is, jelzett szavának is lehet még egyéb jelzője: magy.: *egy szederjes bársony gyöngyös szoknya*; vog.: *pāl-χāl-jiw voikén sükém* 'fél nyírfa fehér hajtórudam'; osztj.: *mà χas-juχ iam sēngèß uisem* 'én egy fűzfa jó botot fogtam'.

Ez ősi szerkezet mellett megindult a legtöbb rokonyelvben az a folyamat, hogy a jelzői anyagnévből melléknevet képeznek; a magyarnak azonban még most sincsen ilyen anyagnévből származott mellékneve [*aranyos pálcza* mást jelent, mint *arany pálcza*]. Az a magyarban és vogulban felfedezhető szerkezet, hogy az anyagnévet a létige participiumával kapcsolják össze (*arany való*, *aranyból való*), analógiás hatás eredménye; egy fontos fgr. sajátásnak olyan területre jutása, a melyen eredetileg nem volt szokásos; erről majd e dolgozat utolsó fejezetében bőven lesz szó.

VII.

A magyar jelzős szerkezeteknek egyik legsajátosabb fajtája az, hogy a mértékjelölő főnév valóságos jelzője annak a szónak, a melyre vonatkozik. — Mindig tanulságos a finnugor szerkezeteknek a megfelelő indg. szerkezetekkel való összehasonlítása, de egyiknél sem olyan érdekes, mint éppen a mértékjelzőnél. Magyarul azt mondom: *egy pohár jó bor*; németül: *ein glas guten weines*, francziául: *un verre de bon vin*, angolul: *a glass of good wine*. A mint látjuk, az indogermán nyelvek genitivusba, ill. partitivusba teszik azt a szót, a melynek részét veszik, a magyarban pedig változatlan marad ez a szó. A különbség még feltűnőbb lesz, ha megfigyeljük, hogyan viselkedik ez a szerkezet különböző mondatviszonyokban: kocintottunk *egy pohár jó borral*, mondom magyarul; *wir stiessen an mit einem glase guten weines* — mondja a német. Ha mármost a különbséget szabályba akarjuk foglalni, megállapíthatjuk, hogy az indg. nyelveknek e fajta szerkezeteiben a mondatbeli viszony hordozója a mértékjelölő szó, az a szó pedig, a melynek részét vesszük, változatlanul partitivusban

áll; a magyarban éppen megfordítva azon a szón jelöljük a mondatbeli viszonyt, a melynek részét vesszük, s maga a mérték-jelentő szó, mint valóságos jelző, mindig változatlan. A mint a későbbi anyaggyűjtemény igazolni fogja, ugyanígy van a többi finnugor nyelvben is; ezt a jelzős szerkezetet tehát a magyar-nak legfeltűnőbb finnugor sajátosságai közé sorolhatjuk.

Kezdjük a *fél* szó jelzői használatával; akár *egy fél kenyér*-ről, akár *a kenyér feléről* beszélek, mindig ugyanazt a szót használom; nem minden indogermán nyelv használ a *fél kenyér* viszonynak a kifejezésére partitivust; de az ilyen nyelvekben a magyar *fél*-nek a kifejezésére két szó van: egy melléknévi és egy főnévi: *ein halbes brot: die hälfte eines brotes; un demi pain: la moitié d'un pain.* — Hogy a magyarban és a többi fgr. nyelvben a szónak csak főnévi alakja van, az világosan érthető, sőt egészen természetesen következik abból, a mit eddig a főnév jelzői használatáról megállapítottunk.

Magyar. Csak *fél részét* sem irtam ki (Mon. Irók III. 203); *félnapestig* munkálkodván sanyargodtak (MA. Scult. 218); egh *fél boryut* uettem elso tal eteknek (OL. Nád. 49); a *fél falu* sirva megyen nyomába (Népk. Gy. I. 231). — A *fél* szó sokszor birt. személyragos: oda lösz *fele sérëmem* (KRIZA, Vadr. 83); agyonverték a kis bojtárt, elhajtották *fele nyáját* (Népk. Gy. II. 57); ha meg tudod örzeni, a *fele termés* a tied lesz (uo. IX. 69); a lányát meg a *fele birodalmát* neki ajándékozta (uo. IX. 72). — Kétségtelen, hogy az ilyen szerkezetek analógiás hatás folytán keletkeztek: *fél királyságom* × *királyságom fele* = *fele királyságom* (vö. SIMONYI: Nyr. XL. 423). Két föltétele van annak, hogy ilyen szerkezet létre jöhessen: egyik a birtokos személyragozás, a másik pedig az, hogy a *fél*-nek ugyanaz az alakja legyen melléknévi és főnévi használatában; mivel a vogulban is megvannak ezek a föltételek, egész természetes, hogy a *fele birodalmam*-féle kapcsolat is megtalálható; a többi rokonnyelv szövegei nem szolgáltatnak rá példát, bár bizonyára mint másodlagos fejlődés, más fgr. nyelvben is előfordul.

Vogul. *Pāl löptäm xälés, pāl löptäm in nār* 'fél falevelem elhervadt, fél falevelem még zöld' (VNGy. III. 117); *am poql kätémné vülem* 'én fél kezembe vettem' (uo. IV. 83); *akw' pāl nol-sam-asänél* 'egyik fél orralikából' (uo.

I. 44). Birtokos személyraggal: *pālā pumēm xālilēm, palā loptām xālilēm* 'fele füvem elhervadt, fele levelem elhervadt' (uo. III. 11).

Osztják. *ī-βēlāk iàs l* 'fél keze' (PÁPAY, Nyelvt. 173); *àlaj xui ī-βēlāk kural xóža ioxtas* 'az első ember az egyik lábához érkezett' (uo. 174).

Votják. *pal kiez kwasmām* 'leszáradt a fél keze' (MUNK. **Votj.** Szót.); *pal-pidād kertti so koáz, pal-pidād pižāz* 'fél lábadra kösd azt a követ, fél lábadra a csónakot' (MUNK. **Votj.** 82); *pāu bayiz sōd, pāu bayiz tōd'i* 'die eine seite des gesichtes ist schwarz, die andere weiss' (WICHM. II. 25); *korka jilin pal sukri* 'auf dem hausdache ein halbes brot' (uo. II. 34); *busiijn pāu urd-li* 'auf dem felde die hälfte eines brustkastens' (uo. II. 15).

Mordvin. *a še atineitei pēle carstva makss* 'jenem alten gab er das halbe reich' (PAAS. II. 89).

Cseremis. *pel küsenestem pel štop araka* 'in der einen meiner taschen ein halb' stof branntwein' (PORK. 43); *pört βūōštō pel-terkō kēšal šindžā* 'a ház tetőlén áll egy pépes csészének a fele' (WICHM. Cser. 216); *pel βodarem ü, pel βodarem sōr* 'die eine hälfte meiner euter ist voll butter, die andere hälfte m. e. ist voll milch' (GEN. 24).

Meg kell emlékeznünk a legtöbb rokonnyelvnek arról a magyar nyelvtől elütő jelenségéről, hogy a *fél* szó sokszor a jelzett szava után áll:

Vogul. *kāsāt sām-poglät kwäne väjwēs* 'öccsének fél szemét kivették' (VNGy. II. 230); *la'il-pālän pūyēntim jol sāltemtitā* 'fél lábánál fogva aládobja' (UF. XI. 69); *la'il-pālän xāntēs* 'fél lábára tekintett' (VNGy. IV. 174); *passā-pqalā xot ūstēs* 'fél keztyűjét elvesztette' (uo. II. 127); *ñārā-pqalā xot ūsti* 'fél botosát elveszti' (uo. II. 129); *sukēm-pālēm latkätēm māmne* 'félcipőm alásüppedő helyére' (uo. III. 68).

Osztják. *negen i sēm-pēlken pēlök pōrolmalem* 'neked az egyik szemedet kiszúrom' (ONGy. 31); *ī kur-pēlök ētl, ī iàs-pēlök ētl* 'egy félláb látszik, egy félkéz látszik' (PÁPAY, Nyelvt. 13); *mā ī sās-pēlökna āmæssam* 'én egyik féltérdemre ültetem' (uo. 134); *lou tīlēs-pēlök sidi si tistal* 'ő félhónapig ingyen gyászol' (uo. 148).

Zürjén. *kok pöv* 'fél láb', *soj pöv* 'fél kar', *pel pöv* 'fél fül', *sin pöv* 'fél szem' (LYTK. 53).

Éppen így van a finnben és a lappban is. Az eddigiek alapján már leszűrődött az a tanulság, hogy a fgr. nyelvekben a főnévi jelző megelőzi a jelzett szót; érdekesen bizonyította ezt az igazságot a megfelelő indg. szerkezetekkel való többszöri összehasonlítás. Mármost csak ez az egy eset mondana ellent az eddig minden szerkezetben tapasztalt törvényszerűségnek? Alig van ellenmondás, mert hitem szerint a *fél*-nek ezekben a szerkezeteiben eredetileg birtokviszonyt kell látnunk: a vogul *ñarä pgalä* 'fél botosa' eredetileg *botosa fele*, az osztyj. *sàs-pèlak* a *térd fele* stb.*)

Ha mármost a többi mértékjelölő szót vesszük vizsgálat alá, azt tapasztaljuk, hogy ezek ritkán állnak magukban jelzőül, hanem rendszeren van még közelebbi meghatározásuk is. Ma már alig találkozunk az ilyen szerkezettel: nem kell nekem *tál aranyod*, sem *vékával* a huszasod (Nyr. II. 287).

Legtöbbször csak számnévi jelzője van a mértékszónak: *aggyá egy darab húst* (Népk. Gy. IX. 13); minden theokeból *wagi kasbwl egy darab mezet* (OL. UC. 64/35); *ég remek vad halo* (OL. Nád. 40); *en egy falat kenyeret* hozoc tűnctek 'ponam buccellam panis' (HELT. Bibl. I. G4); *aggy ennem egy falat kenyeret* (Népk. Gy. IX. 39); *aggyá inkább egy falat ennyivalót* (uo. 218); *van 4 falat rét hozzája* (OL. UC. 3/32); a róka leszakított magarú *egy szál szórt* (Népk. Gy. IX. 218); *nynch eg makzem theokethesseg* benne (Lev. Tár I. 18); *vöttem ket konc papirost* (OL. Nád. 41); *10 Aztag maiorsag Ros* (OL. UC. 101/3); *tiz kalongya gabonából* egy kalongyát adjanak (Erd. Tört. Ad. I. 105); *egynihány boglya s kalangya szénát* gyujtottak meg (Mon. Irók XV. 697); *egy falca népével* Fejérvár mellé szálla (RMK. III. 21); *egy falca cherep chesze* (OL. UC. 14/43); *vegy veled tyzenkeet sereg angelokat* (Dom.-k. 287); *ötszáz iga ökrödet* elhajtották (RMK. IV. 60); *három ház jobbágyonk* vagyon nekenck (Tört. Tár Új f. XII. 551); az két hűgomnak . . . *öt-öt ház jobbágyot* hagyok (Szék. Okl. V. 129); *vöttem ket öl fat* mind hozatasaul

*) Hasonlóképpen birtokviszonynyal magyarázom a vog. *ta'ül*, osztyj. *tél* és a votj. *tír* szerkezetét: *péster-tír ägír* = *kosár-telesége szén*.

(OL. Nád. 40); *három rőf pántlika körül nem ér engem* (Népk. Gy. II. 3); az törwen fanal *egy tabla föld* wagyon (OL. Nád. 49); szakaszszatoc *huszonöt ezer sing földet* hosszában (KÁR. Bibl. II. 151); szakmányban aratóknak *egy kötél földtől* egy forint hatvan pénz (Gazd. Tört. VI. 196).

Zerdan pentőkön *chak egy ytal vyzet zzyk vala* (Érdy-k. 544b); *egy pipa dohányt* ad [a török], *egy findsa kávét* (Mik. Tör. L. 82); *négy pint vizet* tölcz belé az nagy hordóban, *két süeg főúént* (MEL. Herb. 27); *ket üvegh rosa viz*; *egy üveg sallia viz* (OL. UC. 2/34); *vöttem ej iccze tentat* (OL. Nád. 40); *ej yce mezet* olayos lenek (uo.); *vöttem ket mecz zabot* (uo.); *vöttem ej vödör cikot* (uo. 42); nem lett több öt *veder bornál* (NÁD. Lev. 239); a zarwas az *iwhot* a farkas *elewt tewruenbe ere*, hogy *egy kewbewl buzawal* volna neky ados (PESTI, Fab. 19b); 4 forintokon vehetek *7 köből bort* (Meny. Arithm. 80); minden háztul tartoznak *egy köbel buzával*, *egy köbel zabbal* (Gazd. Tört. I. 164); itt van egy sült ökör, meg *egy hordó bor* (Népk. Gy. II. 13); csinos Ágrági épen *egy véka szurkot* meg *egy véka olmot* olvasztott (uo. IX. 66); ott a fa tetejinn van *egy fazék szem*, meg *egy tál zsír* (uo. IX. 104); hozzá fel *egy zsák gyiót* (uo. IX. 50); azelőtt 25 pénz volt *egy terh bornak* az harminczadja (Tört. Tár XIII. 146); hagyok nekie *száz gira ezüstöt* (uo. XII. 594); *ket funt parmasan saytot* uettem (OL. Nád. 40); *szaz font olai centum cadi olei* (FÉL. Bibl. 119); meg satzoltatá az országot *rea vetuén száz mas'a ezüstet* és *egy mas'a aranyat* (HELT. Bibl. II. 359); adá az királnac *száz talentum*, *mas'a aranyat* 'dedit regi centum talenta auri' (KÁR. Bibl. I. 314); *egy talentum aranyból* csinállyad a gyertyatartót (MA. Bibl. I. 72).

Egy marok penzt Siluester vrnak kebelebe vete (Virg.-k. 85); marokolyatoc *egy egy maroc hammat* à kementzeből 'tollite plenas manus cineris de camino' (HELT. Bibl. 1Ff. 3).

A mértékszónak lehet melléknévi jelzője: a fényes titulus *jó darab pénzébe* tölt (FAL. BE. 602); János levágott *egy kis pille kenyeret* (Népk. Gy. IX. 38); *nagy sereg törökkel és fákkal* (TOLDY, RMPass. 26); *egy nagy gulya marha* (Népk. Gy. IX. 122); *ki nagy somma pénzért* jövendőt mond vala (RMK. IV. 180);

kapja magát, ott egy pipadohány végett rendre kunyorálja az egész sor népet (TOMPA, Szuhay M.); kikereste a nagy szakajtó aranyat (MIKSZÁTH: Besz. könt. 136); háló szállásán fözetett egy öreg kondér káposztás hust az utra (Mon. Irók VIII. 377). — Különösen érdekesek ezek a régi szerkezetek: az al-szer adott egy-egy Miskolczi tetés szapu buzát (Canon. Vis. 143); minden ágytól tartozik fizetni 3 szétsi szapu buzát (uo. 159); négy pozsonyi szapu jó s nem dohos rozsból (Gazd. Tört. III. 179); egy kereszt egy kassai szapu szemet nehezen adott (Adal. Zemplvm. Tört. IV. 114).

Már az eddigi példák közt is előfordult, de itt külön tárgyalom azt az esetet, mikor a mértékszót a jelzett szótól egy másik jelző választja el: fogjanak bele négy darab négyesztendő csikót (Népk. Gy. IX. 116); küldtem két darab lapos ezüstöcskét (Szék. Okl. V. 159); ket darab temerdek feniú deszka (OL. UC. 2/34); nyolcz szal feyer daru tollat (OL. Nád. 42); egi gombalek feyer czerna (OL. L. III. 16, 17); egy kis tekercs írott viasz gyertya (RADV. Csal. II. 365); ha közepötte volna ég maroc laág len öpü auag zöz (Nagysz.-k. 75); ma már egy falca lengyel tisztet fogok kegyelmedhez igazítani (RÁK. F. Lev. III. 98); egh csoport erezteth saletrom (OL. UC. 12/42); a kamrában talált egy csomó véres ruhát (Népk. Gy. IX. 226); ég kemence feyer cipot (OL. Nád. 42); imé az udvaron egy szekér kúnsági tiszta buza vagyon (TOMPA, A vuji. jzö); megivutt reá három pohár piross ó bort (KRIZA, Vadr. 399); hozott be egy kancsó tiszta szürött vizet (Népk. Gy. IX. 165); egy altalag sallias oh bor (OL. UC. 2/34); nyolcz fonth fekete onat (OL. Nád. 42); masfel lat fonyatlan sarga selmet (OL. Nád. 40); hetven gira finum arany (HELT. Krón. 30, 65).

Vagion egy veg zabatlan parnahaj (Adal. Zempl. Tört. V. 313); hat ref araniás maiczot zegezzenek az eowekre (OL. Nád. 49); neg ref temerdek waznot tanyr töllönek (OL. Nád. 49); négy és fél rőf meggyzín gubás bársony (RADV. Csal. II. 144); az vörös bársony köntöshöz két réf és egy fertály vörös bársony kell (Nád. Lev. 108); az három száz sing hevedernek való majczot szegődve csináltattam (Mon. TME. IV. 267); mindgyárarst két-száz ötven sing temérdek vásznat hozzatok (Mon. TME. I. 212); két sing veres sinor az én nyakam körül (Népk. Gy. I. 188);

éj Veg mak zun purpian (OL. Nád. Számad. 6); *ket wegh kez-döth patyolath* (OL. Nád. 49).

Eredeti efajta magyar szerkezetek ezek: *küldék egy tized alja népet* (Tört. Tár Új f. XII. 561); az korniülette valo *zazlo allia nepet* az ellenség közibe boczata (DECSI, Sall. 50); várnak irányában Szucsakról *négy zászlóalja Sréter uram katonája* is megegyezett velünk (RÁK. F. Lev. IV. 546); vadnak *három oszkotarság allya sereg juhok* (OL. UC. 14/43); *egy tyuk alja tojás* (Népnny.); *bakóallya kender* 'az a csomó kender, a melyet egyszerre tesznek a törő alá' (TSz.).

A rokonyelvek mármost ugyanezt a jelenséget mutatják; a mondatbeli viszony hordozója bennük is mindig a jelzett szó s nem a mértékszó, mint az indg. nyelvekben.

Vogul. vāt arsin voikēn tār 'harmincz rőf fehér vászon' (VNGy. I. 14); *vōt qrsēn tōr kwärtēl jūntqu* 'harmincz rőf vászonból varrnak neki inget' (uo. IV. 157); *χūs arsin χūlēl vārwēs* 'húsz rőf gubát készítettek számára' (uo. IV. 144); *at-sāt tal kwāli* 'ötszáz öl kötél' (uo. I. 70); *χūrēm sāt tal kēr-kwāli* 'háromszáz öl vaslánczot készítget' (uo. III. 13); *Ulōna qs šārkkā qraqh narūts* 'Ilona ismét nyújtott egy csésze pálinkát' (uo. IV. 350); *akw sūntēp sāt kēnās pusā āstēm* 'egy százú hét üst bozasör elkészül' (uo. I. 98); *χūrēm put tārwitēm* 'három pud terhem' (uo. IV. 6); *akw' χqtēl uriäi* 'ness punilēm' 'egy napi távolsággá teszem' (uo. IV. 131); *χūrēm χqtēl ūrinē* 'három nap[ny]i távolságra' (uo. IV. 141); *khurēm khqtēl urnä täü pāši* 'három nap ideig érzik az' (uo. IV. 132). — Ide tartoznak: *sāt-atpēn χum ajāy χum-pīγānūw* 'százötven férfi apródlegényünk' (uo. II. 207); *taw sāt-atpēn ajāy χum-pī māχēm ati* 'ő százötven apródlegény[ből álló] népet gyűjt' (uo. II. 79).

Osztják. *χūdem ōgot čox-jux* 'drei schlitten trocken en holzes' (ПАТК. 150); *sōt tēu, sōt ort jiret vāgōt* 'ein [aus] hundert sklaven und hundert mägden [bestehendes] geschenk forderte er' (uo. 28).

Votják. *og kullto kuro, og d'ir bun* 'ein bündel stroh, ein bündel lindenbast' (WICHM. II. 18); *das-kik par gazäg* 'tizenkét pár lúd' (MUNK. Votj. Sz.); *korka-sigin pales náñ*

'im hausboden ein stückchen brod' (WICHM. II. 34); *dunne-vilin šurs izkäm nur van* 'a világon ezer verszt mocsár van' (MUNK. Votj. 177); *ošillam tsirñaz bides sinñs kiz-kulñ* 'hängten ihr an den hals einen ganzen faden von tannenzapfen' (WICHM. II. 138); *ton menim ištóp vina bašti* 'te végy nekem egy üveg pálinkát' (MUNK. Votj. 142); *N'uläs-murt soldatlé izé-téros azvesé kužmaz* 'N. m. egy tele sapka ezüstöt ajándékozott a katonának' (uo. 116); *vedra-tir vuän* 'tele veder vízzel' (uo. 139); *solì Vu-murt sotäm pešter-tir ägir* 'a V. m. egy teli kosár szenet adott neki' (uo. 114); *žec kwa-tir sem-jään, žec gid-tir pudo-životän* 'tele kwa jó családdal, tele istálló jó lábas jószággal' (uo. 161); *so adami bidäs korob čorig nuä viläm* 'ez az ember egy egész kosár halat viszen vala' (uo. 125); *addžem bides nör-korop tsorigez* 'er sah einen flechtkorb voller fische' (WICHM. II. 111); *šote pižezlñ bides pešter konñ* 'gibt dem knaben einen ranzen voll eichhörnchen' (uo. II. 131); *odig šlapa ukšo* 'einen hut voll geld' (uo. II. 114); *gondir vištemlñ odig göršok mu vaša šotem* 'der bär holte einen topf honig herbei, gab ihn dem narren' (uo. II. 79); *peri odig sindik ukšo šotisa ležem* 'der teufel sandte ihn, nachdem er ihm eine kiste geld gegeben hatte' (uo. II. 63); *odig pudovka zarñi šoto* 'ich gebe ein pudmass gold' (uo. II. 114); *ta užaz kažnoj so kwiñ ar šožü vetläm* 'ezen munkájára ő három év[ny] ideig járt minden nap' (MUNK. Votj. 51); *kik ar šožü leštäm-beraz* 'miután két év[ny] ideig készítette' (uo. 51).

Zürjén. *öti parta vina vösna en vošti assid lovtë* 'egy negyed borért ne veszítsd a magad lelkét' (NyK. XV. 417); *nöby kyk pud pyž kyk šaitys* 'ich kaufte zwei pud mehl für zwei rubel' (WIED. Syrj. Gramm. 122).

Mordvin. *lugañt kunčaso kolmo polk saldat* 'inmitten der wiese sind drei truppen soldaten' (PAAS I. 44); *no vana tet kolmo šat celkovoja jarmak* 'da hast du 300 rubel geld' (uo. II. 95); *čela gorobija jarmak tuš* 'brachte einen ganzen korb geld mit' (uo. II. 103); *son vedra vina ramakšnos* 'ein wedro branntwein kaufte er' (uo. I. 58); *M. . . sajs martonzo vedra vina* 'M. . . nahm ein wedro branntwein mit sich' (uo. II. 94); *komoro čevñe a puli* 'sie verbrennt nicht

eine handvoll späne' (uo. I. 60); *mon bu ve ščere pelce saldat polk orštavliñ* 'ich würde mit einer spindel voll garn ein soldatenregiment bekleiden' (uo. II. 104); *uštuma práka Kata pañekšnēs, uštuma braga Kata tejekšnēs* 'einen ofen voll pirogen buk Katja, einen ofen voll dünnbier braute K.' (uo. I. 30); *na vana, na vana toñet pondo šija, pondo piže, šado valks jarmak* 'siehe da, siehe da, ein pud silber, ein pud kupfer, hundert rubel geld dir' (uo. II. 1).

Cseremisiz. *piste boktén ik mužer izé kečá* 'auf einem lindenbaum hängen ein paar haselhühner' (PORK. 28); *olásto kum i ilén, kum iγer oksám nálén* 'in der stadt lebte er drei jahre, verdiente drei kopeken geld' (uo. 3); *βedrat pelo šörom puem elö* 'wohl anderthalb eimer milch gäbe ich' (uo. 44); *βič šüðer šürtöm šüðerösem, βille kōner mōneröm kušöm* 'fünf kunkeln zwirn spann ich, fünfzig ellen leinwand webt' ich' (uo. 41); *luat-kok pasu koklam kaišöm* 'ich durchfuhr eine strecke von 12 feldern' (uo. 37); *kāremγ-ak pelak ušem ülä, muskalak pelak jorγam ülä* 'másfél font eszem van, másfél zolotnyik piperkőczségem' (WICHM. Cser. 225); *kandaš mešak oksam kondššäm* 'nyolcz zsák pénzt hoztam' (uo. 232); *ik šuldoš kindöm puat* 'sie geben ihr ein stückchen brod' (GEN. 33); *ik latka üöm leβokta, ik tūs šoβöm naleš* 'sie schmilzt eine schale butter, nimmt eine kruke bier' (uo. 23); *kam bozam oksam* 'drei wagen geld' (RAM. 176); *šosam kam but šaram kolta βaðāškə* 'im frühling mischt sie drei pud kot in das wasser' (uo. 202); *βara tə oksadonu i' βoza lašasam nálén* 'da kaufte er für dieses geld eine fuhr mehl' (uo. 174).

A rokonyelvekkel való egybevetés tehát kétségtelenné teszi, hogy az *egy darab kenyér, egy darab kenyéret, egy darab kenyérrrel* — a magyarnak ősi szerkesztési módja, melynek párját hiába keressük az európai nyelvekben.

VIII.

Régi nyelvünk és a népnyelv megőrzött néhány olyan állandó jelzős kifejezést, a melyeknek főneve akkor is megmarad változatlanul főnévnek, ha az egész kifejezést jelzőül

alkalmazzák. A mai nyelvhasználat az ilyen főneves szerkezetek helyett melléknevet alkalmaz. Az eddigiekből eléggé kiviláglik, hogy a főnévnek ilyen nagy mértékű jelzői szerepe ősi finnugor sajátság; természetes tehát, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a mását is megtaláljuk a rokon nyelvekben, még pedig a magyaránál sokkal nagyobb terjedelemben.

Legáltalánosabb és a mai nyelvben is szokásos efajta kapcsolat a színeknek jelzős [összetett] főnévvel való megjelölése: *megy szín virágos bársony szoknya* vállastul (RADV. Csal. II. 290); egy *téglasszin viselt hajag* (Kassa Ötv. Tört. 223); egh *testzin dupla tafota zoknyat* (Ad. Zempl. Tört. V. 276); *veres királyszín atlaz* (Tört. Tár XVIII. 207); husz sing *királyszín tafota* (Tört. Tár Új f. I. 182); négy és fél rőf *tenger szín gubás bársony* (RADV. Csal. II. 144); *narancs szín tafota* (Mon. Irók XXIV. 142); ég vég *mak zun purpian* (OL. Nád. Számad. b); *lilaszín sejem* (KRIZA, Vadr. 152); eljött a gyász *parancsolat violaszén pecsét alatt* (uo. 100); Bereg Náni *rózsaszín ruhája* megakadt a rostélyablakfába (Népk. Gy. I. 224); *ojan kétszín ember* (MTsz. Háromszék).

Ilyenek a régiségben a *szer* szó összetételei: egy reghi *giantaros fel szer aito* fa be vonoiával (OL. UC. 2/34); egy *fel szer ayto*, kichin chapo zar rayta (uo. 14/43); mely istallon *vagion három fel szer aito* (uo. 2/34); eoregh *felszer pohár szek* (uo. 101/3); egy *felzer zederyes granath menthe* (OL. Nád. 49); ég *kecczer dolmant*; eg *kecczer nadragot* (uo. 40); ket néregben ualo *kecczer heuedert* (uo. 41); *két szer gerezna* 'ein zotticht kleid zu beiden seiten' (PPB.). — *Két szer búza* 'fele rozs, fele búza' (TSz. Heves m.).

Ma inkább úgy mondanánk *kétszeres, félszeres*, a mint az imént idézett oklevélbeli adatok közt is előkerül, igaz hogy állítmányi szerepben: ezen pinczenek aitaia *fel szeres* (OL. UC. 2/34).

Jelzős testrésznevek állnak jelzőül; ilyen a ma is közszájon forgó *lófő székelly* kifejezés: Kondorát István imecsfalvi *lófő személy* (Szék. Okl. V. 81); Farkas Pál *lófő ember* (uo. V. 123—4); mü Beke Ferencz, felső Csiky Mihály, Csiki Miklós *lófő személyek* (uo. V. 152). — A népnyelvben: *kétfej* kukoricza ('kétfejű k.' MTsz. Somogy m.).

Fel kez feyze (OL. Nád. 49); eg *fel kez fyrez* (uo.); egh *fel kez verő* (uo.); olyan szerszámok, a melyek használatára fél kéz elegendő, tehát *fél kezesek*. — *Két kéz háló* 'kisebb gyalom, melyet két ember közre vehet és vonhat' (MTsz. Turahát); *két kéz vonó* 'bognár szerszám' (uo. Arad m.); *két kéz rúd* 'kettős esőbőr rúd' (uo. Arad m.). — A hivalkodó *szem-fül emberek* gyönyörködtető írásokat is mind meg-égették (PÁZM. Préd. 205); *ép kéz láb ember*; *telő vér paripa*.

Ezekhez hasonló: egy Élimátus nevű *szolga rend ember* (FAL. NA. 226); vö. *sok rendbéli hadának* elromlása (RMK. III. 8).

A *harmadfű csikó-kifejezésnek* ősi volta már benne van a tudományos köztudatban: *negyedffy harmadffy és thawaly izók* (? OL. Nád. 41); *ötödfy vehem, ötödfy kancza* (OL. UC. 56/33). — Hasonlók: *négy ló kocsí, hat ló hintó* 'hat lovas hintó'; *száz-ráncz Kata* (vö. SIMONYI: Nyr. IV. 489).

Természetesen újabb eredetű az *ilyen forma, jó forma* kapcsolatok jelzői használata, de minden esetre olyan korban keletkeztek, a mikor az előbb ismertetett kapcsolatok még elevenek voltak: egy *pántlika forma arany máslicska* (KÁR. Cs. Okl. IV. 460); egy *régi forma vesszős pohár* vagy (Kassa Ötv. Tört. 222); apró *köles-forma fakadékok* (PPL.); *kora-forma* s reménytelen látogatás ez (FAL. NE. 1); nints nagyobb egység az *egyforma erköltsnél* (PPL.); valami nagy *keszkenő-forma* fekete selyem materiából való *cedelét* is vetnek az úri asszonyok nyakokba (Hazánk I. 296); a deák *jóforma legén* vót (KRIZA, Vadr. 421).

Éppen így újabb eredetű a *micsoda* névmásnak jelzői használata: *micoda bolondsaag*, hogy *zyz avagy es apacza leeg?* (Sánd.-k. 31); *mychoda hatalmatok* vagy (Érdy-k. 550b); *mitsoda hadnagya* van seregének (KÁR. Bibl. I. 490); *akar mychioda rendbely embőr* legien (RMNy. IIb. 275); egy malacot *akar-michoda vizben* mossatoc (Mon. Apol. 317); *fajd* vagy *fogoly*, *valamicsonda madár* leszön (RADV. Csal. III. 39, 61).*)

Egy ilyen jelzőül használt jelzős főnév a nyelvtörténet folyamán valóságos melléknévvé vált: a *félszeg* etimológiája egészen elhomályosult, s ma már nem is érezzük főnévi eredetét.

*) Vö. SIMONYI: Nyr. XL. 472.

A rokonnnyelvek ezt a jelenséget sokkal nagyobb mértékben mutatják. Megtaláljuk bennük mindenek előtt a jelzős testrészneveknek a magyarhoz hasonló jelzői használatát:

Vogul. *sält-puyk tiniy xum* 'a háncsfej[ú] drága ember' (VNGy. IV. 175); *qs poyk Törém, pöjër xum* 'okos fej[ú] Törem, gazdag ember' (uo. IV. 105); *sakwalik-sam, xulax-sam kit ujärem* 'szarkaszem[ú], hollószem[ú] két állatkám' (uo. II. 111); *xürém jāyk nól xürém xqptém* 'három hófehér orr[ú] három rénökröm' (uo. IV. 59); *kit jāyk nól xqptkärém* 'két hófehér orr[ú] rénökröcském' (uo. IV. 8); *kurkä nól jqmés xāp* 'tyúk orr[ú] jeles hajó' (uo. IV. 123); *xartxén-ma'il Sangox-t-nól* 'az ölyv mell[ú] Sangocht orom' (uo. IV. 237); *supi'-sis, xul-sis saw ur* 'tok hát[ú], hal hát[ú] sok hegy' (uo. III. 324); *ujin sis xqt vāni' xöltilem* 'vadas hát[ú] hat erdei hegyet járok be' (uo. III. 167); *ti jelpiy sis saw urkwët* 'e szent hát[ú] sok hegyecskén' (uo. IV. 12); *āyχä-sip xürém xqptém* 'hófajd nyak[ú] három rénökröm' (uo. IV. 10); *lultém xār sip-luw Mqkarikém* 'kiélt bika nyak[ú] Makárijkám' (uo. IV. 50); *reské-pun jqmés lū xwqšé nēltem* 'a róka szőr[ú] szép ló előttünését várom' (uo. IV. 105).

Osztják. *i uördi-ox-siski* 'egy vörös fej[ú] madár' (PÁPAY, Nyelvt. 93); *v^ažəm-sēm lqχman χint* 'vészhaló szem[ú] födeles nyírhéjputtony' (ONGy. 34); *norta-kēt pagët* 'ein bursche mit knorpelhänden' (PATK. 86); *tārém kur mečeda xojem vörmöt* 'wasfür ein mann mit starken bein-gelenken ist mir geboren' (uo. 22).

Mordvin. *ravužo prá tejterne* 'ein schwarzköpfiges mädchen' (PAAS. II. 53); *taza prá tejter čaët* 'möchtest du eine tochter mit krätzigem kopfe gebären' (uo. I. 234); *pañda lanxso tazov prá tejter* 'auf dem beete ein mädchen mit krätzigem kopfe' (uo. II. 49); *ksnav šelme atakškist, kanžur šelme avakškist* 'ein hähnchen [haben sie] mit augen wie erbsen, ein hennelein mit augen wie hanfsamen' (uo. I. 84); *sto(l) lanxso nudej pilge čoriñet kišič* 'auf dem tische tanzen knäblein mit rohrfüssen' (uo. II. 58); *ludij seřžka stiringist, keñdi peke čoringist* 'ein mädchen [haben sie] mit beinen wie rohrpfeifen, ein söhnlein mit einem

bauche wie filzstück' (uo. I. 84). — Ilyen fajta: *jala veši, jal-gaj dugaj, toćán ned penčke* 'immerfort liebe freundin bittet er um ein löffelchen mit gedrechseltem stiel' (uo. I. 2).

Ide tartoznak a rokonnelveknek a *fél* szóval összetett testrésznevei jelzői szerepben: *fél szem ember* stb.

Votják. *pal sin murt* 'einäugiger mensch' (WICHM. II. 47); *lud šorin pal-sui baba šile* 'mitten auf dem felde steht ein einarmiges altes weib' (uo. II. 47). — Éppen így: *pal ki* 'félkez[ű]', *pal pid* 'fél láb[ű]' (vö. SZILASI: NyK. XXVI. 178).

A vogulban és osztjákban fordított szórenddel áll a jelző, de lényegében ugyanaz a szerkezet, mint az előbb ismertetett votják kapcsolat:

Vogul. *sam-pāl māzum* 'félszemű népség' (VNGy. I. 8); *ta sam-pāl lunt* 'ez a félszemű lúd' (uo. IV. 153); *la'il-pāl mir* 'fállábú nép' (uo. I. 8); *la'il-pāl jārēn vāpsā* 'fállábú szamojéd veje' (uo. IV. 168); *mēsi-paulin La'il-pāl qjka* 'folyófork-falvi Fállábú öreg' (uo. IV. 63).

Osztják. *tōrol-pēlvk nōrēm xōlvz iken* 'a félszárny[ű] réti holló öregnek' (ONGy. 109); *uai-pēlek igi* 'félbotosú öreg' (ΠΑΡΑΥ, Nyelvt. 101) [*sēm-pēlek* 'félszemű', *kēpēlek* 'fél kezű', *kur-pēlek* 'fél lábú', vö. PATKANOV, IOSzj.).

Hogy milyen ősi lehet az előbb ismertetett magyar *két szer suba*-féle szerkezet, bizonyítja a vogul és osztják nyelv, a melyekben a magyar *szer*-nek megfelelő *sir, sér* szónak ugyanilyen kapcsolatai vannak:

Vogul. *mōt-sir xulnēl* 'egyik fajta halból' (VNGy. I. 148); *mōt-mōt sér polel tatwēsē* 'különböző fajta bogyókat hozott nekik' (uo. I. 167); *manēr-sir sēmēl loltā* 'valamiféle fekete folt' (uo. I. 165); *matēr-sir mat jāni' tawlēp tawlin uj* 'valamiféle nagy szárnyú szárnyas állat' (uo. II. 121); *oqlē-nē-sēr mojin xomnē joxtwēsēmēn* 'valamiféle vendégünk jött' (uo. I. 166); *xūrēm sir xum* 'három nemzetségű ember' (uo. IV. 16); *sāt-sir xulēl majwāsēm* 'hét fajta halat adott nekem' (uo. I. 148); *tawlin-sir saw ujā, la'ilin-sir saw ujā* 'szárnyas fajta sok állata, lábas fajta sok állata' (uo. I. 147); *tāk-sir xum* 'az erős fajta ember' (uo. IV. 171); *nāri' sir ēlēm-xqlēs pi'* 'a nyershús fajú (pelimvidéki) ember fia' (uo. III. 300); *Ās-sir xulēn Āsēn tārātāl,*

jā-sir χulén jān tārätāln 'obi fajta haladat bocásd az Obba, folyó-fajta haladat bocásd a folyóba' (uo. I. 148).

Osztják. *mola-sir uai ōs* 'a milyen állat csak volt' (PÁPAY, Nyelvt. 74); *met sir χadox ūttet* 'was für leute lebten' (PATK. 152); *nuyat met sir nemat medem* 'welchen namen soll ich dir geben' (uo. 104); *nay toχløy-sir uaiān arādēlnā āktīlā* 'te a szárnyas féle állatodat mind valamennyit gyűjtsd össze' (PÁPAY, Nyelvt. 73); *toχløy sir ar vājen* 'szárnyas fajta sok állatod' (ONGy. 272).

A vogul a két éves ló-féle kapcsolatot is pusztán jelzős főnévvel fejezi ki: *χūrēm tal luwī' jēm̄ts* 'három éves [három tél] lóvá lett' (VNGy. I. 6); *χūrēm tal surti-χār χajtē* 'három éves réntulok futkos' (uo. III. 110). — Evvel z szerkezettel mondattanilag teljesen megegyező a magyar *harmadfű csikó, negyedfű ló*, melynek, a mint ismeretes, szakasztott mása is megvan a vogulban: *χūrēm pum lū* (KSz. VI. 198). Éppen így megtaláljuk a m. *négy-ló-kocsi* mását: *ōrēs-pōχep khūrēm vuj sōnetān tē tālēs* 'csikos oldalú három állat[os] szánjára ím fölszállt' (VNGy. II. 237).

A vogulban és az osztjákban érdekesek még a *fél* szónak egyéb ilyen jelzős szerkezetei; az előbb említett használatától különválasztva tárgyalom, a jelentésbeli különbség miatt.

A vog. jelzős *pāl* megfelel a magyar *ilyen fajta, olyan féle* kifejezéseknek: *sisä-pāl māštēr jēkw* 'hát fajta mesteri táncz' (VNGy. IV. 188); *ma'ilä-pāl māštēr jēkw* 'mell fajta mesteri táncz' (uo. IV. 188); *ātpēn-poql jēri* 'ötven féle ének' (uo. IV. 114); *kwoqlēm poql kwoqlēm namtēm* 'elmenés felől való elmenési tervem' (uo. IV. 92); *mōt pāl nqmtēm̄tēl* 'más féle vágyam szerint' (uo. IV. 77); *χurij pāl sāt χansä jūtuykwē* 'a mintázott féle száz díszítést kivarni' (uo. IV. 120); *ma'nsi-pāl mirä* 'mánysi féle népe' (uo. I. 168).

Az osztjákban éppen így: *nēmōlti-pēlok liṭēy χiñ* 'semmiféle járványvész' (ONGy. 268); *jāran pēlek ar χoja* 'zu den zahlreichen männern des samojedenslandes' (PATK. 42 — *szamojéd fajta sok...*); *jāran pēlek ar χojet megdat-jajtat* 'der zahlreichen männer des samojedenslandes gemeines

volk' (PATK. 66); *tqwi-pēlvk jōrol ārt* 'tavaszi féle kedves idő' (ONGy. 183).

A magyarban már a *fél* szóból ilyen mondattani szerepében melléknevet képeznek; bár a *féle* -e képzője eddigi tudásunk szerint egy a nomen possessi jelentésű -i képzővel, a mint hogy van is a népnelvben ilyen alakja: *sokféli, eféli, aféli* — tehát fgr. eredetű képző,*¹) mégis a vogul és osztják nyelv tanúságtétele egészen szükségszerűvé teszi azt a feltevést, hogy az -i képzőnek ez a *fél* szóval való kapcsolata nyelvünk külön életében fejlődött ki, tehát viszonylag újabb keletű. Az -i képzőnek a terjedését egyébként nyelvünk történeti korában is megfigyelhetjük, de erre most nem lehet kitérnem. — *Egyféle állatnak* sem jó az első Fia (CZEGL. Ike. 132): ez a mondat hajdanában bizonyára így hangzott: *egy fél állatnak* sem jó az első fia; *tizenkét féle nép* utána vala (RMK. IV. 89); szettek össze *mindenféli tövisket* (Népk. Gy. IX. 37); uram Jézus, *miféle állat* (KRIZA, Vadr. 426); üttem fő tekerő keszkenőknek az *io fele gölczot* (OL. Nád. 42); egy *jóféle fejér patyolat abrosz* (Canon. Vis. 213); mostan is *à fele taligát* neuezne Kun László szeke-renece (HELT. Krón. 62); az mag *afféle kemény* megszántatlan sziven van (MA. Scult. 231); *rwhayt es egyeb feele marhayath* elvezthette (RMNy. II. 166); *külömb fele betegsegek* 'varii langvo-res' (FÉL. Bibl. 5); ne öltözzél *külömbkülömbféle állatból* csinált öltözetbe (MA. Bibl. I. 178); tokaji bornál *másféle bort* doctor uram innja meg nem engedi (Lev. Tár II. 370); sokkal *másféle gondolattal* jöttem ide, mint a mellyel kijöttem (Mik. Mul. N. 286); *mynden felee neepek* kezdől 'de cunctis populis' (Jord.-k. 266); *minden felee halak* be gywlnek 'ex omni genere piscium congregat' (uo. 396); a jó fias tyúk nem tsak a maga *neme-féle tsirkeit*, hanem más egyéb tőle ki-költetett pávafiakot is mind egyre szereti (Misk. VKert 364).

A *fél kezem, fél szemem* kapcsolatból a vogulban egy újabb jelentése fejlődött a jelzős *pāl*-nak: *jāmés-poql koätetät* (VNGy. II. 229) jelentheti: *jobb félkezében*, vagy: *jobb oldali kezében* (MUNKÁCSI szerint itt a második értelmezés a helyes, a mit különben a kötőjel is mutat). Éppen így tisztán

*) SZINNYEI: NyH.³ 99.

látható a jelentésfejlődés a következőkben: *jəmés-pāl sam-vitkēm* 'jobb oldali szemem könnye' (uo. III. 7); *jəmés-pāl xanl-pattāt* 'a jobb oldali hónalján' (uo. II. 99); *jəmés-pāl šēpēnnē kiszatēn* 'jobb oldali zsebedben keresgélj' (UF. XI. 69); *jəmés-pāl pajt-pōχēn ti poñimtamté* 'jobb oldali arcához van oda szorítva' (VNGy. I. 79); *akw' pāl katān sunsē'im* 'egyik oldali kezére nézek' (uo. III. 314); *mōt-pqal saγān liliŋ noxs χāγxi* 'egyik oldali hajfonatán eleven nyuszt hág fel' (uo. II. 125).

A vogul költői emlékekben a *pāl* néha a jelzett szónak előtte is, utána is ki van téve; a mint a példák mutatják, ez nem is túlságos pleonazmus, mert a *pāl*-nak mindegyik helyzetben más-más jelentése van: *jāmés-poql squ-poqlēm* 'jobb oldali fél szemem [csillagom]' (UF. XI. 135); *jāmés-poql kātllā-poqlēl kvān šeimtilēm* 'jobb oldali fél kezeckémmel letörlöm' (VNGy. III. 347); *akw'-mat-ērt jəmés pqal la'il pqalāt matēr χarttaxteli* 'egyszer csak a jobboldali féllábán valami vonszolódik' (uo. I. 121); *akw' pāl nōl-sam-pālēm antililēm* 'egyik oldali fél orrlyukammal szaglászom' (uo. III. 175); *jəmés-pāl sāpāk-pālēm* 'jobb oldali fél csizmám' (UF. XI. 69); *mōt pqal pql'χēs-pqalā...jun masēpitā* 'egyik fél csizmáját...benn veszi föl' (VNGy. I. 119).

A következőkben azonban már pusztán helyi jelentése van a *pāl*-nak: *akw'-pāl vitēm sunsilēm* 'egy felől való vizem [ha] nézem' (VNGy. II. 2); *akw'-pāl mām-jēr, akw'-pāl vitēm-jēr* 'egyfelől való földem vidéke, egyf. v. vizem v.' (uo. I. 90); *ti pāl tqrēmne ta joγtsi* 'ezen oldalbeli világra jutottak' (uo. I. 30); *añ nār ta-pāl sāt ātēr* 'amaz Ural tulsó oldaláról való hét fejedelemhős' (uo. II. 191); *uriŋ pāl saw sūmjēχ ta'intepti, vōriŋ pāl saw sūmjēχ t.* 'hegyi vidékbeli sok éléskamráját megtölti, erdei vidékbeli sok éléskamráját megtölti' (uo. I. 5). — Átvitt értelmű helyi jelentése van ezekben: *āŋkw joli-pāl mān sasi*, *sān joli-pāl mān sasi* 'anyai részről való kis nagybátyám, mamai részről való kis nagybátyám' (uo. IV. 7); *tūjā-pāl χasā χatēl* 'tavasz táji hosszú nap' (uo. I. 92).

Osztják. *ātēm pēlvk sēm jenkəl* 'bal oldali szemének könnye' (ONGy. 22); *i-pēlvk v'et luŋpi luŋŋ jqš källem* 'egyik

oldali öt ujjú ujjas kezemmel megragadom' (uo. 33); *kat-pēlvk-χo* 'két felől való ember' (uo. 44); *tom-pēlvk-χo* 'tulsó féli ember' (uo. 37).

A magyarban is van a *fél*-nek ilyen *oldal, irány* jelentése, csak jelzői viszonyban nem használatos: *tavasz félen* 'tavasz tájban' (nép, Dunántúl).

A rokonyelveknek, különösen a vogulnak és osztjáknak számos ilyen szerkezete van még, a melyeknek a megfelelőjét már nem lehet a magyarban kimutatni; a sok közül még csak egyet akarok ismertetni, a mely a *fél*-nek előbb említett kapcsolatával szoros rokonságban van: helyi meghatározás a vogulban és osztjájában mindig főnévvel és nem melléknévvvel történik:

Vogul. *lui sup nē* 'alvidék[i] nő' (VNGy. IV. 24); *lui qul Ās-vōl* 'alszeg[i] Obforduló' (uo. II. 63); *χoti qul nē* 'bármely vidékbeli nő' (uo. IV. 6); *paul-aul, ūs-aul χāl-saxlänēlnē ta minē'it* 'faluvégi, városvégi nyírligetbe im mennek' (uo. II. 53); *N'aχsēm-Vōl nāj* 'a «Kopoltjú-folyóvonal falvi» istenasszony' (uo. IV. 51); *pāχm-tit jqmēs paulkēm* 'széles folyótorkolati jeles falucskám' (uo. IV. 21); *vōtiη tūr ājkā* 'szeles tavi öreg' (uo. III. 378); *Kāsēm talēχ γarā mān* 'a Kāsem folyó torkolatánál elterülő tágas vidékre' (uo. II. 111); *vōl-talēχ ańsux jqmēs noxs-āmpā* 'a vagla-fői öreg nyuszt ebe' (uo. III. 339); *ti Lūsm-talēχ paulkēmtē* 'e Lozva-fői falucskámban' (uo. IV. 6); *ti Lūsm-talēχ mān ātēr* 'e Lozva-fői kis úr' (uo. IV. 28); *jelpiη-jā lqū šis* 'szent folyóvidéki tíz ifjú' (uo. IV. 83); *Kēr-Kwoss-jā nē šāńim* 'a «Vaskarom»-folyó [vidékéről való] asszony anyám' (uo. IV. 8); *mān Kwoss-jā Vasīle* 'a «Körömfolyó»-falvi kis Vaszilij' (uo. IV. 35); *Kāsēm-pōχ sāt ūs* 'K. folyó melléki hét város' (uo. II. 108); *N'ataj-tump saw tqwiη χqut* 'a Ny. hegyközi sok ágú lúczfenyő' (uo. IV. 16); *ań tunrā-saxl kwolänēl ēkwā kwonā kwāli* 'most tundrahalmi házából kikél az asszony' (uo. I. 3); *ness tēlēm tāηkw-saxl ūsēnt* 'magától termett moszathalmi várunkban' (uo. I. 38); *jelpiη-ūs akim unlēm jākūē* 'szent városbeli dédöregem lakta folyó' (uo. III. 438); *ań Jeli-ūs ājkā akiūw inēt joxti* 'J.-városbeli öreg nagybácsink még nem jött el' (uo. I. 74); *ań Lōyχ-awit-ńol ūs sāt ātēr* 'ama bálványfok városi hét hős' (uo.

II. 33); *ti Jāni'-paul kankēmne* 'ezen Jungra-falubeli te-recskémre' (uo. IV. 29); *çal-paul mān Jivān-pālt* 'a Köz-falusi kis Ivánhoz' (uo. IV. 8).

Osztják. *rut-még-nēy* 'frau aus dem russischen lande' (PATK. 170); *mārđi-mou toχlāy ār uāiey* 'délvidéki szár-nyas sok állatunk' (PÁPAY, Nyelvt. 128); *uātlī-igi χòntəy-mou lālna ioyđtla* 'Vatli-öregre konda-vidéki ellenség támad' (uo. 127); *χòntəy-mou lābət òrt* 'a kondavidéki hét fejedelemhős' (uo. 143); *χòntəy-mou iāχ laulet* 'a kondavidéki nép szől' (uo. 139).

* * *

Az e szakaszban ismertetett jelenségek alapján a *felemás buza, välla közös, szava foganatos ember*-féle kifejezéseknek új magyarázatát kísérem meg. Emlékezzünk csak arra, hogy a votják azt mondja: *palsin murt* 'félszem ember', a vogul meg: *sam-pāl χum* 'szemfél ember'; lényegében mindkét szerkezet ugyanaz és jelentése a mai magyar nyelvhasználat szerint *félszemű ember*. Mindkét kapcsolat egy jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása. A mint a *palsin murt* és a *sam-pāl χum* lényegében ugyanaz, hasonlóképpen a *szava-foganatos ember* sem más, mint: *foganatos szavú ember*, ill. *foganatos szó ember*, tehát annak a régi nyelvállapotnak a megőrzése, a mikor a jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása a magyarban is olyan nagy terjedelmű volt, mint a rokonnyelvekben.

A vogulban és az osztjákban a szerkezet két formája még egymás mellett él, a mint pl. az osztják nem csak azt mondja: *uārđi-ox siski* 'vörös fej[ű] madár', hanem azt is: *peśa χanžvy χār* 'lapoczkája tarka rénbika'; mindkét szerkezet ugyanaz és ma mindegyiket összetett melléknévvél fejezzük ki: *vörös fejű, tarka lapoczkájú*. Hogy van mármost, hogy ezekben a *szava foganatos ember*-féle kifejezésekben a jelző mellékneve követi a főnevét? Ennek magyarázatául szolgál a birtokos személyragozással bíró nyelveknek az a sajátága, hogy a birtokszón a viszonyragot kiteszik, még mielőtt a birtokost megnevezték volna; ez az anticipálás lélektanilag érthető. A magyarban és a rokonnyelvekben például a testrészek nevei szinte mindig személyragozva fordulnak elő; gondoljunk csak az ilyen

népies találós kérdésekre: *szeme* négy, *füle* négy, *körme* pedig huszonnégy. A birtokosról még említés se történt, nem is ismerjük, mégis ki van téve a személyrag a birtokszón. Az idézett mondatnak megfelelőjét szinte minden rokonyelvben megtaláljuk, de különösen a votjában, mordvinban és cseremiszbén találkozunk vele lépten-nyomon. Ez az anticipálás tette személyragossá a jelző főnevét, az a törekvés pedig, hogy a birtokviszony a szólam elején legyen kifejezve, vitte a főnevet a melléknév elé. E magyarázat helyessége mellett szól az a körülmény is, hogy az ilyen *felemás*-fajta jelzőnek más jelzője ritkán van, mert akkor a birtokragos szó nem állna a szólam elején; nem mondhatjuk pl. *egyik fele más búza*.*) — A vogulban és osztjában megvannak e kifejezéseknek szakasztott másai, még pedig igen nagy gazdagságban:

Vogul. a) Testrésznevekkel: *samä posëy xum* 'szeme fényes ember' (VNGy. II. 269); *kätä lāsäl nē* 'keze lassú nő' (uo. III. 457); *kätä āpriy nē* 'keze ügyes nő' (uo.); *kätä māstēr nē* 'keze mester nő' (uo. IV. 3); *pēsä xansäy, narmä xansäy jāmēs uj* 'tomporája tarka, lapoczkája tarka szép állat' (uo. IV. 39).

b) Egyéb szóval: *mätä xasä mänēl* 'földje messze földről' (VNGy. IV. 55); *ńurmä xwqšä vuolēm* 'réte hosszú folyóvonalam' (uo. IV. 102); *jiwä tarä mät mōnē nēilsau* 'fája gyér valami vidékre érkeztünk' (UF. XI. 111); *pilä nusä xätēl, lāmä nusä xätēl* 'bogyója inséges nap, zelniczéje inséges nap' (VNGy. III. 436); *ti ńirä xarä, xarä mā* 'e vesszeje gyér, gyér tájék' (uo. IV. 3); *ti pumä xarä, xarä mā* 'e füve gyér, gyér tájék' (uo.); *vitä xarä, xarä Ās* 'vize tágas, tágas Ob' (UF. XI. 49); *tēpā-sawiy, sawiy kwolēn* 'tápláléka szűkös, szűkös házba' (VNGy. III. 372).

Osztják. a) Testrésznevekkel: *kuräl mōžəy ār ortl* 'lába beteg sok fejedelemhőse' (ONGy. 118); *pēsā xanzvny kat xār* 'lapoczkája tarka két rénbika' (uo. 258); *uräl-ki xanzvny vaj* 'oldala ékes botos' (uo. 36).

b) Egyéb szavakkal: *nēmäl ātem ājəy-xo ār pox* 'a híre rossz sok apródférfi szolgál' (uo. 21); *ortl kul oxəy*

*) A magyarra nézve vö. SIMONYI: Nyr. IV. 437.

χᾶnt 'fejedelme sűrű fejes had' (uo. 16); *muwəl-ki γū mū* 'földje hosszú föld' (uo. 181); *jeηkəl-ki χū jeηk* 'vize hosszú víz' (uo. 181); *tam juγəl pal, pal unt-ńolen χośa* 'ezen fája magas, magas hegyfokodnál' (uo. 124).

Természetesen éppen így magyarázom azokat a kapcsolatokot is, melyeknek a második tagja -ó, -ő, vagy -tt képzős igenév: *foga fájó ember* (PP. Pax C80); *hasa fájó ember* (HALL. Paizs. 230); *egy lába-fáiu férfiu* 'vir infirmus in pedibus' (HELT. UT. E6); *magva szakadt jószág* (Gazd. Tört. I. 272); mindenben akadékokot kereső *agyafurt emberek* (PP. Pax A. 353); másokra bízva a cigány-üllőn költ, *esze furt practikákat* (FAL. NE. 380).*) — Az *agyafúrt embert* hajdan *fúrt agyú embernek* is mondták, s ennek is, az elsőnek is ősi formája *fúrt agy ember* szerkezet volt.

Vogul. *qwä minnē qwiη vitä* 'sebje menő sebes vize' (VNGy. II. 135); *pāχä pati χarä sujim* 'oldala omló ritka fájú berkem' (uo. IV. 68).

ńolä siltēm sāt pāren 'orra hasított hét csikó' (UF. XI. 46); *pēsāγä sa'irēm nilä la'ilēp uj* 'a czombja levágott négylábú állat' (uo. XI. 91); *saxä minēm kit χum* 'béle járó két férfi' (uo. XI. 179); *sarä sastēm sarη āηk* 'fürtje fejlesztett fürtös nő' (VNGy. IV. 55); *luwä-ńqwlä taηrēmim nēnē vāγēm at joγti* 'a csontja húsa kifejlett nővel szemben erőm nem futja ki' (uo. IV. 178); *tēpā tajim kwossēm tqwēl* 'étke kifogyott nyírhejputtony héja' (uo. II. 205); *putä minēm putiη sāγjimnē nē'ile'im* 'jégvize megindult jégvizes patakhöz fogsz érkezni' (uo. III. 331); *muńmä χajtēm muńmiη tüw* 'forrósága nyomasztó forróságos nyár' (uo. III. 436).

Osztják. *mārkəl lāknēm jēməη siwəs χorvl* *Sqrńi* 'szárnya tolla hullott szentséges sasképu aranyos' (ONGy. 273); *ńālməl vujəm kalt-χār-pox* 'nyelve vett kalt bikafi' (uo. 226); *uηglet vujəm loηχ-ort poγet āmsteu* 'szája vett bálvány fejedelemfiakként ülünk' (uo. 162); *peηkəl šeηk-ləm penkəη vāγä kārimas* 'foga megnőtt fogas állattá változott' (uo. 251); *lēpsəl šeηkləm kul juχ* 'galya megnőtt

*) Vö. SIMONYI: NyF. XLVII. 3. s. köv. I.

vastag fa' (uo. 43); *sewəl šenkləm sewəy naj* 'fürtje megnőtt fürtös fejedelemnö' (uo. 109); *muwəl šeykləm pal nolan zoša* 'földje megnőtt magas hegyfokodnál' (uo. 124); *əwəl xollijəm xum* 'leánya meghalt ember' (PÁPAY, Nyelvt. 148).

Ide kell sorolnunk az olyan efajta jelzői kapcsolatokat is, a melyeknek második tagja tagadó (fosztó) képzős melléknév (részint névszóból, részint igéből):

Vogul. *samä postal xum* 'szeme fénytelen ember' (VNGy. II. 269); *koqtä q̄pərtal nētä ayk* 'keze ügyetlen asszonykép' (uo. III. 485); *kātən s̄q̄mtal xum, la'ilən j̄q̄rtal xum* 'kezed erőtlen férfi, lábád erőtlen férfi' (uo. I. 137); *errä x̄q̄ltal j̄ätəl paipəm* 'éneke kifogyhatatlan kedves puttonyom' (uo. IV. 183); *nakwä x̄q̄jtal j̄qmés r̄äsi* 'színe-fénye érintetlen szép selyemöltő' (uo. IV. 212); *qsä v̄atal n̄im-virs* 'színük nem látott csúszómászók' (uo. I. 163); *ti aulä v̄atal paul* 'ezen végeláthatatlan falu' (uo. IV. 149); *älēm p̄älä n̄ayktal xarä j̄aykēlmän ti n̄ēiläsēm* 'egy bal fele láthatatlan tágas mocsárhoz érkeztem' (uo. III. 303).

* * *

Azt tapasztaltuk, hogy csak nyelvemlékeinkből és a népnyelvből lehet még kimutatni olyan szerkezeteket, a melyekben a jelzős (összetett) főnév jelzőül áll. Az előbbi fejezet anyaga a mi nyelvünkre nézve bizonyítja, hogy a történeti fejlődés iránya az, hogy az ilyen jelzős főnevekből jelzői szerepükben melléknevet képeznek. *Meggyszín bársony* mellett él már, sőt gyakoribb használatú a *meggyszínű bársony*; a népnyelvben járatos ősi *négy ló kocsí* kifejezésnek már a XVI. században is van melléknévi alakja: a köz népec *két lovu szekeren*, talyigán hordoztatnac (Com. Jan. 87). A *két kéz fűrésznek* szintén van már az OklSz. anyagában ilyen továbbfejlődése: *egi két kezü fűrész* (OL. UC. 12/42).

A vogul nyelv érdekes példáját szolgáltatja annak, hogyan élhetnek meg egymás mellett az eredeti és a fejlettebb nyelvállapotot mutató szerkezetek: *kurkă nol j̄qmés x̄ap* 'tyúk orr jeles hajó' olvassuk az egyik vogul költeményben (VNGy.

IV. 124); és ugyanabban a költeményben található a szerkezet ilyen formában: *kurkã nõlpã jãmes çãp* 'tyúk orrú jeles hajó' (uo. 123). Vagy: *ãñkër taléç ùlpãsin jãñximé* 'sűrű csúcs[ú] czirbolyafenyevestől van körülvéve' (uo. IV. 217) — és *përi taléçpã nõñklãsin jãñximé* 'görbe csúcsú vörös fenyevestől van körülvéve' (uo.).

Az összetett melléknévi jelző tehát a fgr. nyelveknek újabb fejlődése; de azért ennek van egy érdekes sajátága az indogermán nyelvek hasonló mondatbeli viszonyaival szemben: a finnugor nyelveknek ezek a jelzős kapcsolatai mindig a jelzett szó előtt állnak, az indg. nyelvek, mivel az ilyen összetett szókból nem képeznek melléknevet, vagy az ú. n. genitivus qualitativissal, vagy valamilyen præpositiós fordulattal fejezik ki az illető fgr. szerkezetet; mindkét esetben a jelző követi a jelzett szót: *nagy tehetségű ember*: *vir magni ingenii* — *ein mann von grosser*; *begabung çoi-vãñmap jiba* 'der uhu mit dem menschenantlitze' (PATK. 24). — Aránylag kevés esetben tudnak csak egyes indg. nyelvek is melléknevet alkotni az ilyen jelzős kapcsolatokból (*kékszemű leány*: *n. ein blauäugiges mädchen*).

Az itt következőkben egy kis példagyűjteményt állítok össze a vizsgált fgr. nyelveknek ilyen összetett melléknévi jelzős szerkezeteiből. Még pedig először olyan jelzős kapcsolatokat közlök, a melyekben az összetett melléknév első tagja nem képzett névszó.

Magyar. *Ky ywuel w haylokabool keth nemw allathnak* eressege (Keszth.-k. 53); *két élű szekercze* (Com. Jan. 150); *titok bonto s nem erősítő az sok felesegű ember* (MNyil. Agend. 338); nyilvánvaló *gonosz életű emberek* (RMK. V. 219); *pajták, csürök, majorok mind az ő bú-markú költségén* épültek fel (Szeg. Aqu. 100); *semmi intésnek nem engedő kemény nyaku ember* (Kisv. Adag. 215); *kevéj népü Csekefala* (KRIZA, Vadr. 90); *kiről aran zaiw zent János zol* (Nád.-k. 55); *nagy fel zowal zola az angyal zaiw zenth Dawyd* (Érs.-k. 115); *szíjhátú fakó ló, szíjhátú piros pejparipa* (Nyr. XXII. 521); *az farkas szájú tanítóknak minden rongyos patvarokat csak ezekkel az álló seregekkel is le csöpülhettyűk* (Pázm. Kal. 499); *csak a szép aranyruhás legény járt az eszibe* (Népk. Gy. IX. 32); *sugár szárnyú sojmocskám*

(KRIZA, Vadr.); lopok olyan *daruszőrű paripát* (Népk. Gy. I. 228); adott neki *egy rézcsapójú ostort* (KRIZA, Vadr. 397); a bokorból elémászott egy szép *leánfejű kégyó* (uo. 419); egy *József nevű férfiő* (TOLDY, RMPass. 48); *Pilátos nevű fejedeleme*nek vitetél ki (uo. 108); *Izsák nevű zsidó doktor* (uo. 159); egy *Lubenpain Ernestus névű kőfaragó mester* (Titk. Rózs. 112); actor *Vram Danyi nevű szolgája* az lónak gondgyát viselyle (Miskolcz Ik. II. 104); küldöttem *Szölöcske nevű faluba* (MNYelv 1905. 464). (*János nevű szolga* németül: *ein diener namens Johann*).

Vogul. *akw' nurpä sät put* 'egy akasztóíves hét üst' (UF. XI. 56); *akw' la'ilep saw sarkä* 'egy lábú sok csészike' (VNGy. IV. 67); *χūrēm puηkpä änt-juχēr* 'három fejű szarubunkós nyíl' (uo. IV. 174); *lqu lanχansēp sunkēm* 'tiz csengőjű szánacsám' (uo. IV. 8); *lqu tuläp kit kätne* 'tiz ujjas két kezembe' (uo. IV. 124); *sät χärpä χär-vänt χänte'it* 'hét jávorbikából álló [hét j. bikájú] bikacsordát találnak' (uo. IV. 181); *sät lüpä lü-jewēr* 'hét lóból álló lóménes' (uo. IV. 147); *jämes päηkēη jäni tüpēm* 'szép fejű nagy evezőm' (uo. IV. 83); *jqmēs jāχēη nē* 'jó atyájú nő' (uo. III. 407); *täl ötpä kwälēη nē* 'öszhajú házi asszony' (UF. XI. 139); *nālt turpä turin rāηηχ* 'éles hangú hangos kiáltás' (uo. XI. 56); *nār löptāη jāmēs lāηηχ* 'zöld levelű szép út' (VNGy. III. 240); *voikēn vitēp tēpiη Äs* 'fehér vizű táplálékos Ob' (uo. III. 496); *sēmēl luwiη χumitän nävelawēm* 'fekete lovas ember üldöz engem' (uo. III. 153); *am sēmēl kērpä nāliη älēm* 'fekete vasú nyilas tegzem' (uo. IV. 124); *kasm talēχpä jqmēs pori* 'sárga fejű szép fűszár' (uo. IV. 12); *vīr puηpä tauri āηkwēl* 'vörös farú rothadt fatörzsöt' (uo. IV. 129); *manēr nampä jelpiη Äs-mēsikwēn ti nēileu* 'micsoda nevű szent Obfokhoz érkezünk most' (uo. II. 31); *manä nampä namiη jākwēn nēiläsēm* 'minő nevű neves folyóhoz érkeztem' (uo. III. 241); *χqtēl-χansäp sät luwiη kwol* 'naphimes hét lovú istálló' (uo. I. 38); *nor-qsmäp, täl-qsmäp χūrēm kwol* 'gerenda vánkösű, tülevél vánkösű három ház' (uo. III. 316); *nīr ähtëpä χūrēm uj* 'vesszőszarvú három állat' (uo. IV. 36); *japāk kē'inpä vaηiη ätērnē tüwēm* 'egy selyem-

gombos hatalmas úr jön be hozzám' (uo. IV. 126); *jarmak pānsip xqjim uj jorne* 'selyem farkú him madár módjára' (uo. IV. 119); *sorní-sarip jqmēs xātel* 'aransugarú szép nap' (UF. XI. 44); *sorni xūrep sāt vārtāk* 'arany szélű hét szőnyeg' (uo. III. 62); *sqrni sqwpā xāl lūli* 'arany bimbójú nyírfa áll' (uo. IV. 229); *kēr xqsnāp jqut* 'vasrugójú íj' (uo. IV. 230); *kēr simpā variq pisālet* 'vas belsejű erős puskák' (uo. IV. 123); *kēr nēlmpā saw saykan* 'vas nyelvű sok harang' (uo. IV. 68).

Osztják. *kāt oxpi mēḡk'* 'kétfejű erdei manó' (PÁPAY, Nyelvt. 54); *kāt vanmap kēdēn ār kula* 'den zahlreichen, mit armen versehenen teufeln mit zwei gesichtern' (PATK. 82); *xōlām ušpi ušzēn keulamēn* 'három nyílású nyílások köveink' (PÁPAY, Nyelvt. 132); *lābat nālmwp tāren tut* 'hét nyelvű pusztító tűz' (ONGY. 40); *jōy-nēḡpe ēva kēgām* 'ein haufen von zehn frauen' (PATK. 98); *sāt lqupi lqwey jiter* 'száz lovú lovas ménes' (ONGY. 225); *sāt vetjan xoiipi lal* 'százötven emberből álló had' (uo. 237); *uštsāt xuiḡbi yas* 'ötszáz emberes város' (PÁPAY, Nyelvt. 127). — *ai sēmbi iēm lqārēn* 'kis szemű jó páncézelő' (uo. 136); *ai nālməβ iēm uai* 'kis nyelvű jó állat' (uo. 128); *nāuē toxləβ ār soya uēllət* 'fehér tollú sok foglyot fognak' (uo. 137); *nāuē lauey xoi* 'fehér lovas ember' (uo. 54); *noj vosnēy jōrol tərpl* 'posztó vánkösű kedves fészek' (ONGY. 249); *jux nalpinalēy sar* 'fanyelű nyeles ásó' (uo. 34); *keu-xādēy pōrāl* 'kőházas falu' (PÁPAY, Nyelvt. 164); *kart-nurpe nurēy put* 'ein kessel mit einem eisernen griffe' (PATK. 48); *sarni siḡpi siḡēy āntəp* 'aranyos hajlatú bölcső' (ONGY. 153); *tōret-kurpē pežēy jux* 'die ästigen, den kranichbeinen ähnlichen hölzer' (PATK. 44); *nēḡ-semape āret xoi* 'die zahlreichen männer mit einem weiberantlitze' (uo. 200).

Votják. *so odig-siḡmo murt pirem* 'der einäugige mensch trat ein' (WICHM. II. 63); *daskik-kortšogo sapegen liktim* 'wir kamen mit stiefeln, deren absätze mit zwölf nägeln versehen waren' (uo. I. 10); *das-kik jirjem kabanjostū šotisalid-kā* '12 fejű asztagaidat vajha adnád' (MUNK. Votj. 163); *nildon bastiriko kabanmi milam van* 'negyven gyűrűs asztagunk van nekünk' (uo. 260); *kuš mējēgo*

murt 'hosszú bajuszú férfi' (uo. 92); *vož jiro-no zumdäsü* 'zöld fejű gyűrűm' (uo. 197); *kéčo đalo valä val* 'tarka sörényű lovam vala' (uo. 204); *zék-suro oš-pijen* 'einen ochen mit grossen hörnern' (WICHM. I. 156); *tuj žirijo sinän sinaško* 'bádogsarkú fésűvel fésülöm' (MUNK. Votj. 224); *so tuj-nido angilskoj sabläzä malpam* 'a réznyelű angol szablyáját gondolta' (uo. 62); *azves dagajio väu kuue* 'man braucht ein pferd mit silbernen hufeisen' (WICHM. II. 80); *azves vižijem korkajos* 'ezüst padlójú házak' (MUNK. Votj. 201); *tañ azves piñiem, zarñi gonjem oš-pi šotškom* 'so geben wir einen mit silbernen zähnen, mit goldenen haaren versehenen jungen ochen' (WICHM. I. 149); *zarñi-liso pužimäz adži* 'arany levelű fenyőt láttam' (MUNK. Votj. 263); *zarñi-burdo dušäs* 'arany szárnyú ölyv' (uo. 177); *Urdo-gurt němo gurtěn* 'U. g. nevű faluban' (uo. 95); *vačkala dirja Inmarlän Noj nimo jaraton adamijez viläm* 'hajdani időben I.-nak Noe nevű kedves embere volt' (uo. 50).

Zürjén. *sad-jura mort* 'józan fejű ember' (NyK. XV. 418); *čöskid jöla enöj* 'meine mutter du mit der süssen milch' (LYTK. 43); *eziš pazja pivsanin* 'in einer badestube, deren fugen von silber sind' (uo. 54); *zarñi nica pivsanin* 'in einer badestube, deren moos von gold ist' (uo.); *irgön gorja pivsanin* 'in einer badestube, deren ofen von kupfer ist' (uo.); *una-taj meöj, koñöröj eziš kicja peltö šödmödi* 'oftmals habe ich, die armselige, deine mit silbernen ohrringen versehenen ohren geschwärzt' (uo. 44).

Mordvin. *tiñenk alstiñ šišem ijese buka* 'euch habe ich einen siebenjährigen ochen versprochen' (PAAS. II. 1); *koto-praso guj* 'eine sechsköpfige schlange' (uo. II. 88); *muško pulo kšijn ajgor* 'ein eiserner hengst mit einem schweif von werg' (uo. II. 46); *moñ čevte šeděj avinem* 'du mein mütterchen mit weichem herzen' (uo. I. 206).

Cseremisiz.)* *nel pusakán súrtoškö tölön-puro-méngö* 'nachdem wir in das haus mit vier ecken zurückgekehrt sind' (PORK. 19); *kud-tormakan tumešöžö* 'die eiche mit sechs zweigen' (uo. 35); *kandaš-püan ter toles* 'ein schlitten mit

*) -an képző, vö. BEKE, Cseremisiz nyt. 122. 1.

acht ständern fährt heran' (uo. 50); *motor üderze indes-
söran luβesem žodesš* 'die schöne braut hat eine peitsche
mit neun säumen nötig' (uo. 49); *luat-kök šüdešan peč-
keže* 'die tonne mit zwölf reifen' (uo. 36); *užar šeran
šüšeržē* 'zöld gyöngyü nyakdisz' (WICHM. Cser. 236); *šara
šindžan os motoržam* 'a világosbarna szemü fehér szép
leányt' (uo. 230); *joškarjolan kögertšenžē* 'a piros lábú
galamb' (uo. 222); *ola-tupan ola korakšē* 'die krähe mit
buntem rücken' (PORK. 56); *kágor-βurdán sorlám βac
ümbák peštén miená* 'wir nehmen die sichel mit krummem stiel
auf die schulter und schneiden' (uo. 21); *βöcköz-žolan
čarlangožē* 'der storch mit dünnen beinen' (uo. 56); *čeber-
βujan šudožē molan kuana* 'worüber freut sich das gras mit
zierlicher spitze' (PORK. 55); *laštra-počan uržo* 'das eich-
horn mit buschigem schwanze' (uo. 52); *βāžēk potšān
βarzeggžē* 'a villafarkú fecske' (WICHM. Cser. 222); *činžē-
šuldran kuku šinžalē* 'setzt ein kukuk sich mit silberflügeln'
(PORK. 34); *toi-šüdešan köražazo* 'der grosse humpen mit
ehernen reifen' (uo. 47); *porsen-kolan aršašožem* 'die
perlenschnur mit seidenem bande' (uo. 54); *ši-βujan tarđ*
'ein widder mit silbernem kopfe' (uo. 27); *šörtňō βujan ši
šöras* 'ein silberner ring mit goldener fassung' (GEN. 73);
šüštē-βujan alaša 'der wallach mit dem lederzaume' (PORK.
36); *šüšpek-neran šem alašam* 'mein schwarzer wallach
mit dem schnabel der nachtigall' (uo. 54).

Már az imént ismertetett szerkezeteknek sajátságos — a megfelelő indogermán szerkezetektől elütő — volta szembeszökő. De ha az előbbi kapcsolatok némelyikét ki tudja egy-egy indg. nyelv összetett melléknévvel is fejezni, és nem kell praepositíós fordulathoz folyamodnia (*langbärtig, grauhaarig, rosenwangig*); az olyan esetekben azonban, a mikor az ilyen fgr. össze-
tett melléknév első tagja képzett szó, vagy már maga is összetett szó, akkor az indogermán nyelvek (még a német is) mindig praepositíós szerkezetet alkalmaznak és így a jelző a jelzett szó után következnek.

Magyar. *Oh ayotatus lelkeu atyamffyay* (Érdy-k. 394); *Krisztus töredelmes szü embernek jelennen leszön isteni vigasz-
talással* (TOLDY, RMPass. 83); *jeles kedvő népek* akkor elhullának

(RMK. II. 34); *tejes szájú gyermekek* (Pécsv. Fel. 12); az orgona *lyukas száru bordákból áll* (Com. Jan. 169); *karikas fogatoju réz fazéc* (Prág. Serk. 708); az tésztát szárazd meg *csatornás szabású kerekded kályhában* (RADV. Szak. 266); az *lustos szájú gaz asszonyok* (Mon. Irók, XI. 438); *cafrangos lovú-citéz* (C.); ama *hegyes-elméjű és nyughatatlan emberek* (LASKAI, Lips. 146); *bánat úgy hordoz mint erős szájú ló* (ZRINYI, A. Sir. 184); *teies zayu ifiak leanizók* (Vás. Can. Cath. 582); a ki hoszszu utat akar gyalog járni *hármass talpú sarukat* vészen (ILLY. Préd. I. 613); *fertelmes ajaku nép között lakom* (uo. I. 251); *nemeslelkű agg* (SzD. MVir. 79); *vagyon kisebb nemű sasheselyű is* (MISK. VKert. 292b); tallóját is fújja az kásának az *égett szájú ember* (BERCS. Lev. 664); *fogyatkozó vagy alkotmatlan tagú ökröt* vagy juhót ne áldoztatoc az wrnac (KÁR. Bibl. I. 109b); *egy pólturáni szelességű ostyácska* (Pós. Igazs. I. 481). — *Egy maisbul csinált hüvelyű szablya* (RADV. Csal. II. 177); három boglárú, merő *mayczal vert hüvelyű ezüstös szablya* (uo. II. 119); a *középszerű értelmű ember* (FAL. NE. 373); *sas szaggatta képű ember* (MTsz., Kecskemét).

Vogul. *sqrniy lūptap χāl* *télés* 'aranyos levelű nyírfatermett' (VNGy. I. 38); *sqrniy tqwlēp, sqrniy p̄q̄nsip sāt kukkuk* 'aranyos szárnyú, aranyos farkú hét kakukmadár' (uo. I. 39); *sqrniy alāp kit nārā ti masi* 'aranyos fejbőrű két bocskort ölt im fel' (uo. III. 3); *pākwiñ sispā sāt vōrēn* 'czirbolyatobzos hátú hét erdőd' (UF. XI. 82); *kēriñ sūppā jqmēs ujim* 'zabolás szájú jeles állatom' (VNGy. IV. 131); *luwiñ puñkēp jāni' χul* 'esontos fejű nagy hal' (uo. III. 500); *na'iriñ sispā jqmēs uj* 'nyerges hátú szép állat' (uo. IV. 86); *χāñχiñ vātap saw tūr* 'kákás partú sok tó' (uo. III. 205); *χansāy porχāy saw χum jojtē'it* 'a díszes gubájú sok férfi ide jön' (uo. IV. 70); *χansāy puñkēp saw uj* 'díszes (tarka) fejű sok állat' (uo. III. 368); *χūntiñ sispā χūrem χum* 'batyus hátú három férfi' (uo. III. 97); *jirēy ma'īlpā akw sisen* 'áldozatos mellű egy magzatocskád' (UF. XI. 44); *mosiñ kaχrēp χumitā χq̄nte'in* 'ha bűnös keblű férfit találász' (VNGy. III. 53); *vorin kāt̄pā nūrem-uj ārikwē* 'erőszakos kezű réti állat leányka' (uo. III. 1); *va'ital kātēp p̄iγēm* 'erőtlen kezű fiam' (uo. I. 139); *sāmtal*

kātēp saw χumikēm 'erőtlen kezű sok emberkém' (uo. II. 37); *qstal ma'ilēp saw sīsēm* 'erőtlen mellű sok magzatom' (uo. II. 37); *mostal kaχrēp χumitā-ke χante'in* 'ha büntelen keblű férfit találsz' (uo. III. 50); *samēm punkēp saw As χumim* 'nyírott fejű sok obvidéki férfiam' (uo. IV. 76); *tošēm ańtpä lou säir* 'kiszáradt szarvú tíz tehén' (uo. IV. 128).

nār jiw sispä sisiny nāl 'zöld fa hátú hátas csapda' (uo. III. 87); *χāl-jiw kispä kisiny apän* 'nyírfa abroncsú abroncsos bölesöbe' (uo. III. 315); *lām-jiw sitpä sitiny apän* 'zelniczefa hajtású hajtásos bölesöbe' (uo. IV. 28); *tūruj tqulēp tquliy nālél* 'turujsas-szárnyú szárnyas nyíllal' (uo. III. 451); *kēlp oxsēr törpā χum* 'vörös rókaprémes ember' (UF. XI. 53); *voikēn tār supiny χum* 'fehér vászon ingű ember' (VNGy. IV. 170); *ti kasm jārmak salmīy saγā* 'ezen sárga selyem szálás hajfűrtjét' (uo. IV. 34); *kwosēr-sis χansāy vājāγēm* 'csikos evethát díszítésű botosaim' (uo. IV. 79); *sēmél uj-sq̄w saχwīy ta'ilä masēs* 'fekete nyusztbörgalléros subáját felöltötte' (uo. II. 119); *noχsq̄w-χūr̄p-kēntīy-aki* 'nyusztbőr karimás sapkájú déd-apuska' (uo. III. 305); *sāt-pis-kēr-tumanēy kwol* 'hét-szeres vaslakatú ház' (UF. XI. 70).

Osztják. *muwəy χonpi jeyk-vēsī* 'a földes gyomrú vízi szörnnyeteg' (ONGy. 182); *nūlməy ēlpi χos ikī* 'sebes testű hús öreg' (uo. 14); *jāk̄artəy lāγv̄pi nōrēm-χā̄r* 'villás patájú réti rénbika' (uo. 109); *vurəy χōnpi ar sun-sen* 'véres hasú sok balhád' (uo. 44); *χā̄mləy kuspi kat jēli* 'horgas karmú két jeli' (uo. 37); *kewəy sēmpī lābət vixli* 'a köves szemű hét vichli' (uo. 31); *punəy sēmpī ont-ıoyχ-pox* 'szőrös szemű erdei bálvány fiú' (uo. 248); *louəy oxpi ar sōχ* 'csontos fejű sok tokhal' (PÁPAY, Nyelvt. 130); *χanzāy χonəβ as-lōn'di ar pugət* 'a tarka hasú obi lúd sok falkája' (uo. 128); *ēva omast vōjey-ūχpe tus pesana* 'eine jungfrau sitzt am schönen, mit tierköpfen geschmückten tische' (PATK. 170); *sorhīy pūnēp man tavem* 'mein goldhaariges ross' (uo. 104); *tāχray-ētpe vēt χoi* 'fünf mann mit bepanzertem leibe' (uo. 84); *poxtēy tutpe ar āmp* 'die zahlreichen hunde mit kotigen rachen' (uo. 86);

jāgarseq-puip ēne rōttat 'ihre grossen boote mit dem gegabelten hintersteven' (uo. 20); *tūrum estem saitey punda-pe kart-jēvre-na ādēmdājeu* 'ein von gott herabgelassener eiserner wolf mit bereiften seiten wird uns in die flucht jagen' (uo. 88); *tōχtēy-kurpe jim vōjet* 'schöne tiere mit befügelten beinen' (uo. 30); *χīšēm vešpi kat jēli* 'penészes arczú két jeli' (ONGy. 37); *mošli ontrep χoil* 'büntelen keblű férfi' (uo. 229); *veili jgšpi ar χoil* 'erőtlen kezű sok embere' (uo. 122); *vusli patvp nor-jēnyel* 'lyukatlan fenekű füles nyírhéj kosár' (uo. 166); *tam pqtla jeykpi jēməy sārəs* 'ez a be nem fagyó vizű szentséges tenger' (uo. 109).

ār āi-eupe ēvēy vos 'die stadt von vielen kleinen mädchen' (PATK. 92); *χūdem sūrt pēdatta-kablukop nīr* 'schuhe mit drei spannen hohen absätzen' (uo. 140); *toχləy uai χanžày χàβ* 'szárnyas állat rajzos csónak' (ΠΑΡΑΧ, Nyelvt. 132); *jeyk-vēsi šinyšvp v^uqš* 'vízi szörnyeteges sánczú város' (ONGy. 123); *səl-kewi pitrvp v^uqš* 'kavicsos párkányú város' (uo. 119); *səl-ox venžəy ār Sqrñal elti* 'tisza ezüst ábrázatú sok Aranyosa közül' (uo. 274); *χatl-lanķer sewəy lqu* 'naphím sörényes ló' (uo. 269); *χū-jila-palvp-ort* 'messze halló fülű fejedelemhős' (uo. 108); *kāri nanyk-kār punapi laj šokor* 'kérge vörösfenyő kérge szűrű alvilági šokor-hal' (uo. 38).

Votják. *biräktäm vuo purtijäti potko* 'a forró vizű katlanon keresztül jövök ki' (MUNK. Votj. 73); *koškē, ton kešaskäm dišo-kuto čort-pi* 'eredj, te rongyos ruhájú ördög-fi' (uo. 89); *ullañ koškis oro vuáz* 'a lefelé folyó medrű víz' (uo. 178); *šod šin-dorjem, šod kačjem niljos van* 'fekete szempillájú, fekete szemöldökű lányok vannak' (uo. 241); *so tijn kvin pilaskis, tuž čeber, zarni-jir-šio niljosiz adžäm* 'ebben a tóban három fürdő nagyon szép aranyhajú leányt talált' (uo. 69); *tol-vuko-burd-kađ burdo tilo-burdojos* 'szélmalom szárnyához hasonló szárnyú madarak' (uo. 52).

* * *

E fejtegetés tanulságait összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása a fgr. nyelvek ősi sajátossága; a *keze aszott, fele más-féle* jelzőül használt kapcsolatok is így foghatók fel. A *nagy hangú, erős kezű ember-fajta* szerkezet csak későbbi fejlődés. A votják nyelv még egyazon kifejezésen mutatja mind a három kapcsolási módot: *kös ki murt* 'aszú kéz ember'; *ki kösekte murt* 'kéz aszott ember'; *kösekte kio murt* 'aszott kezű ember' (WIEDEMANN, Wotj. Gramm. 265).

IX.

Az eddigiekben a finnugor nyelvek főnévi jelzős szerkezeitől volt szó, az utolsó fejezetben pedig a főnévi jelzős szerkezetből fejlődött összetett melléknévi jelzőt tárgyaltuk. E szerkezetek egyéb finnugor sajátosságai mellett rámutattunk arra, hogy a magyarban és a rokon nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót; az indg. nyelvekkel való összevetésből kitetszett, hogy ez a magától értetődőnek látszó tétel tulajdonképpen a fgr. egyszerű mondat legjellemzőbb sajátosságait foglalja magában.

Ebben a fejezetben a határozónak jelzői szerepéről lesz szó. Ha megint az indg. nyelvekhez fordulunk, újra csak azt tapasztaljuk, hogy az ilyen indg. jelzőül szolgáló határozók mindig követik a jelzett szavukat; a magyarban és rokonaiban az ilyen fajta jelző is előtte áll a jelzett szavának. De hogy a határozó jelzői szerepét betölthesse, az ugor nyelvek a határozót melléknévi természetűvé változtatják olyformán, hogy a létige participium praesensével (*való, levő*) fűzik a határozót a jelzett szavához: *Noe ideiben való nepec* (MEL. Sz. Ján. 112): németül: *die menschen aus Noe's zeit. A testében való sebök* (TOLDY, RMPass. 125): francziául: *les blessures sur son corps*.

Bőséges anyaggyűjteményünk közlésével kapcsolatban lesz alkalmunk rámutatni, hogyan szorul mind kisebb térre ez az ősi szerkezet, hogyan hagyja el nyelvünk mind sürűbben a *való, levő* igenevet, vagy helyettesíti más nyelvi eszközzel. De bárhogyon fogy is az ilyen participiumos kapcsolat, örökre megmarad a nyoma a magyar szókincsben, melynek egész sereg szava ilyen jelzős szerkezetből szakadt ki és állandósult külön szónak: a *fülbe való* (függő), *nyakravaló* (kendő) és társaik,

melyeknek párját hiába keresnök az indg. nyelvekben, ennek az ősi mondatbeli viszonynak a hirdetői. Sok melléknévvé vált határozó is az ilyen szerkezetből való kiszakadásának köszönheti a jelentésváltozást.

Az itt következőkben összeállítom az e kérdésre vonatkozó magyar nyelvi anyagot; még pedig először a ragos, azután a névutós határozók jelzői használatát tárgyalom. Végül a határozószók ilyen mondatbeli szerepét ismertetem.

A) Ragokkal: *-ben, -ből, -be*: *Taborban valo noszolia fa labak* (OL. UC. 101/3); *kapu sarkaban valo vas cziap* (uo. 2/34); az felyül megirt *vármegyékben való jószágom* (Tört. Tár Új f. XII. 595); *Ázsiában való zsidók bizonságim* (RMK. IV. 193); *vala két esztendő ő multságának, Elfézsban való nagy sok csudájának* (uo. IV. 185); *nagyságod énnekem az erdélyi hadban való szolgálatomért maradot vala adóssá száz magyar forintal* (Tört. Tár Új f. XII. 547); *házában való öreg népec 'seniores domus eius'* (MA. Bibl. I. 287); *a Deresben való kegyetlen meghinoztatás után kipaczaloztassék* (Kiskúnhal. I.); *három szakasztban való barom olak* (OL. UC. 3/32); *Laszlo kiraly az tatar nemzetet szembevalo viadallal (aperto Marte) meg ronta* (Ver. Verb. 230); *mind ez időben való gyetrelmődnek érdemének miatta* (TOLDY, RMPass. 103); *hozattunk ajándékban való tollakat* (Mon. TME. I. 20); *heaban való beszéd* (FÉL. Tan. Előb.). — *Micsoda városból való ember volna* (RMK. IV. 192); *ragadának némely Cirenosból való Simont* (TOLDY, RMPass. 45); *a tiltot fanak gyómölchyeből való etelert* (FRANK. Haszn. K. 29); *Isten az mi szabadítónk és gonoszból való kimentőnk* (BAL. Cs. Isk. 254).

-n, -ra, -ről: *Mind ez világon való népek között* (RMK. IV. 58); *hegyen való város 'civitas supra montem posita'* (HELT. UT. A₃); *az edgy szarvu a félen való helyeken el-rejtett pusztákat és kietleneket lakja* (Com. Jan. 37); *örült a szüvesség a szép hejjeken való szabad járásnak* (KRIZA, Vadr. 414); *mellyeken való kóssöntyjőket az tanácsnac attác* (Prág. Serk. 447); *othon-való veszteg-létel* (Hall. Paizs. 357); *az Ekklesiának a Parochián való ingó-bingó vagyónkái* (Can. Vis. 210); *hazaknak Padgian valo szaru fak* (OL. UC. 2/34); *ortcán-való fakadék, bibirtsó* (PPL.); *egyebet ne fogagygyon el, csak az ördög ujján lévő gyűrűt* (Népk. Gy. IX. 168); *de már nagyon rossz volt neki a kénytelen*

kelletlen *hason való fekvés* (uo. IX. 160); *az nem helyén való íó akaratis* gyakran árt (DECSI, Adag. 52); *a dolgokonvaló felső uralkodás* (ILLY. Préd. 55); az öregbiket Komáromban adtam *jó renden való főembernek* (MA. NLI. 254); *magán való házban vitetek* (Pœnit. 28); *magán-*való életet* elt* (ZVON. Post. I. 375); *hon ualó hadak* (DECSI, Sall. C. 4); *hon való ellenseg* (DECSI, Adag. 295). — *Vala kedeg felötte rája-*való irás*, görög, es deak, es zsidó betökkal* (TOLDY, RMPass. 47); az gyakorta *házza való menésből* en egy nap semmi jót nem várok (Tört. Tár Új f. XII. 549); *kézre való arany pereczek* (uo. XII. 595); *három niakra walo bilinckek* (OL. UC. 2/31); *neg ymegre walo arañas zel hym* (OL. Nád. 49); *hinhora való czat szy* (OL. UC. 101/3); *egy lóra való arany nyakba vetö* (Tört. Tár Új f. XII. 598); *hwzon hath kys asztalra walo kezkenöchke* (OL. Nád. 49); *mentere való zederyes zaras gombot* (uo. 40); *korongra való vas karika* (OL. L. 3. 17/29); *egy ágyra való ezüst csipkés király szín kamuka suporlát* (KÁR. Okl. IV. 463); *vtra való patika gyertyath* (OL. Nád. 48); *zekerre való czech oldal* (OL. UC. 101/3); *egy oltharöltözöre walo kanafos ruha* (OL. Nád. 48); *teszta mü sütesre való mazos kemencze* (OL. UC. 2/34); *méltatlan szemre való hányásokat hallottam* (KÁR. Bibl. I. 480); *a más gyalázása, szemre való fel hányása 'opprobrium'* (Com. Jan. 184); *oh veszedelmes nagyra való vágyás* (Lép. P. Tük. I. 114); *a nagyra való vágyása* ismét uralkodni kezd benne (Mik. Mul. N. 193). — *Az varnak nap enyzetruvl való fala* (Lev. Tár I. 264); az Széchy jószágról *való nép* Bérbén együtt vannak Ányos Boldisárral (Tört. Tár Új f. XII. 542); vége vagyon ez Krisztus *kénjáról való elmélködésnek* avagy *gondolatnak* (TOLDY, RMPass. 156).

-nek: *Egh dolmanak ualó uörös haytot es stametot* (OL. Nád. 40); *eg nadragnak való posztot* (uo. 41); *vöttünk patkónak való két szúl sing vasat* (Mon. TME. I. 98); *a kemenczének való téglát kiküldöm* (RÁKGY. Lev. 351); *siuegnek való toppel barsont* (OL. Nád. 40); *hayfonyonak való zederyes selmet* (uo. 40); *vagyon egy gyermeknek való pogány-pénzes pártaövecske* (Kass. Ötv. Tört. 222); *egy gerendának való fenyőfa* (Gazd. Tört. I. 93); *maghnak való giartatlan buza* (OL. UC. 106/3); *feier cziponak való deszkabul czinalt szakazto tabla* (uo. 101/3); *hordo feneknek es dugaknak való gialuk* (uo. 101/3); *magyar lónak való rendes*

zablya (Gazd. Tört. III. 354); *uöttem fyrnek ualo taskat* ketöt (OL. Nád. 49); *warro assonyallatnak walo sersam* (uo. 48); *egi rosa wyznek walo iwegh* (OL. L. III. 16, 17).

-ig: *Eztendég való vizkinir-böjt* (TOLDY, RMPass. 69); *eddig való beszédünc* (MA. Scult. 288); *im elmégyek országomból, eddig való hajlékomból* (THALY, Adal. II. 322); *sokáig való járás után beértek egy erdőbe* (Népk. Gy. IX. 3); *istenem, istenem, de megvertél engem szerencsétlen társsal, holtig való gyászszal* (uo. I. 192); *tizen négy napig való menyegzői lakodalmat szerze nékic* (KÁR. Bibl. I. 483); *vagy húszig való bialokat hajtottak* (Mik. Tör. L. 93).

-n (módhat.): *Ty kyk követtek enghemet az wyonnan való zyleteesben* (Jord.-k. 415); *az ő ékessen való szollásánac mestersege szerint* (Zvon. Post. I. 1); *titkon való uerembe ű magat el reite* (Virg.-k. 26); *halálnak méltán való jegyét nem lelhetik vala* (TOLDY, RMPass. 102); *a szentségeknec igazán való osztogatása* (RMK. V. 219); *zönetlen ígekeziec sokepen való keserteteknec haborgatasaua* (Vitk.-k. 67).

Inni való: *Az szolgaknak inna ualo penzt* (OL. Nád. 40); *az reuezeknek innok ualo penzt* (uo. 41); *Tela wlgo Warrany ualo waznatt* (OL. D. 26124); *varsakath es hal fogny walo horgokath* (OL. Nád. 40); *abarlani walo thekeno* (OL. L. III. 16, 17); *sait tartani walo rach* (OL. UC. 78/7); *allas keoteozny walo geoplwth wettem 30 zalat* (OL. Nád. 40); *feyny walo setereketh* (uo. 49); *belleni ualo sleyt poztot* (uo. 42); *tudni való dolog 'sciendum est'* (Ver. Verb. 107); *csak hogy vegyem én fel halni való gunyám* (Népk. Gy. I. 229).

Egyéb ragokkal és határozó szókkal: *Tekencz engöm zent zömödwel, zyweenth walo zereimedwel* (Czech.-k. 33); *vala Elimeleh ferfionac vérént való rokona* (Bécsi.-k. 3); *szán szándékkal ilyen nyilván való gonosságot mieltet* (Tört. Tár Új f. XII 544); *orozva való szerelem* (PPBl.); *egywt való kezések 'consponsors'* (C.); *együtt való munkálkodás* (ILIX. Préd. I. 164); *értessen gyakorta való hirekkel* (Tört. Tár Új f. I. 296); *olían lők mikent haz heian égedől való vereb* (Döbr.-k. 179); *az en attyamfyay, ky budosnak tauolualo helyekben* (Ehr.-k. 114); *halgassatok tauolyvaló neepe* (Érdy.-k. 342); *ha itt Kismartonban, vagy közel való jószágomban talállok kimulni ez árnyék*

világból (Tört. Tár Új f. XII. 601); kívántam volna, hogy az menyegzőre ott lehettem volna, de az *messze való létel* nem engedte (Lev. Tár II. 71). — *It ualo Uarosi Ember* (MJogt. Eml. I. 38); az *idevaló kiskalmároktól és borsolóktól* (Gazd. Tört. VII. 89); itt várakozzál addig, míg módod lesz az *idevaló jövetelben* (Hall. HHist. III. 121); Váradon az *odavaló püspök* megégettette (Bod. Előb. 4); az *oda fel való jószágomnak* harmadát (Tört. Tár Új f. XII. 594); ujonnan kértük német császártul minden *oda ki való jószágunkat* (uo. 595); az *az ott való kastéj* az ő apjáé vót (KRIZA, Vadr. 419).

B) Név utókkal: *Föld alatt való pinczékben* laknac vala (Com. Jan. 102); kelt *Plescovia alatt való táborban* (Szék. Okl. V. 129); hozzanak énnekem Bán uram pecséte és keze *írása alatt való menedéket* (Tört. Tár Új f. XII. 539); olyan az *alattavaló nép, minémü a' király* (PÁZM. Préd. 186); *wankos hy ala walo thafota* (OL. Nád. 49); nem találtam *alám való paripát*, elloptam a komiszárus pej lovát (Népk. Gy. I. 227).

In terra *Serdyafeluthualofeld* vocata (Muz.); *virag kert felet ualo Toroniban* Vagion borssó Cub: 2 (OL. UC. 15/9); *asztal felett való beszédek* (MISK. V. kert. 341); természeti és természet felettvaló vég (ILLY. Préd. II. 255); az oltárnac *észac felől való oldala* 'latus altaris, quod rescipit ad aquilonem' (KÁR. Bibl. I. 88); kikben benne az *isten felől való tudatlanság* 'in quibus non subest scientia dei' (uo. 643); az *jobb felől való gyülekezetödben* vigy (TOLDY, RMPass. 134).

A *Förtön tul való szentegyház* épületi (Tört. Tár Új f. XII. 602); az császár az *tengören tul való basákat* . . . kibocsátta (uo. 560); nehezen hiszem, hogy az *Vágon túl való földet* megtarthassuk (BERCS. Lev. 596); az *dunántulvaló operatiókat* Daniel uram maga is igen tetszőképpen jóváharta (uo. 527).

Az *maior szoba előtt ualo pituarban* (OL. UC. 101/3); a *világ előtt való színes maga viselés* (FAL. UE. 362); az *hosweth ynnepeenek elette való napon* 'ante diem festum Paschæ' (Jord.-k. 365); a *kimenetel előtt való étszakán* (ILLY. Préd. II. 2). — Ez levél költ Lukafalvába *Szent Bertalan nap után való Pénteken* (Tört. Tár Új f. XII. 542).

Keonyeökleő fak nélkwl való folyoso (OL. UC. 14/43); *maz nélkwl való fazek* (uo. 2/34); bé-rekedés és horut lészen a mód

nélkül való kiáltástól (Com. Jan. 52); *makula nélkül való Szüz Mária* (Tört. Tár Új f. XII. 600); *tövis nélkül való rosak* (ILLY. Préd. II. 258); *vyz nekül való folyhóknec* neuzte (Mon. Apol. 346); *a dolog nélkül való létel igen nagy dolog* (MIK. Tör. Lev. 202).

Az ew veer zerent valo neennye (Érdy-k. 419); *mert fölül-múl ez szentséges gondolat minden egyeb test szerént való jó dolgokat* (TOLDY, RMPass. 68); *termezet zerent valo allat* (Dom.-k. 155); *avağ törvény szerint valo idejűek* *avağ időtlenek* (Ver. Verb. 182); *az rend szerint valo sido doctorok* (Észt. T. Ig. Any. 94); *megengedvén mások a paradicsomnak valóság szerént való lételét* (MOLN. IÉpül. 8).

Ez a bő magyar példagyűjtemény, a melyet a végtelenségig lehetne szaporítani, nyelvünknek olyan sajátosságát mutatja, a melynek megfelelőjét a vogulban és osztjákban is megtalálhatjuk:

Vogul.*) *sāpākēl ālnē jāmēs la'ilēl* 'esizmával való jó lábbal' (VNGy. IV. 62); *nakiy vajil ālnē kwolän* 'bűnszerző harisnyával levő házában' (uo. IV. 177); *Polēm-tumēn vātāt ālnē jelpiņ mātāt* 'a Polem folyó tava partján levő szent helyen' (uo. I. 37); *mir-kūšeji' ālnē xum* 'nép gazdájául levő ember' (uo. IV. 337); *mōt vārmālēl ālnē nē* 'más állapotban (dologgal) levő nő' (uo. IV. 405); *khoro-pāxt qlnē khqrpēnēt* 'a szélén álló ligettel együtt' (uo. IV. 408); *ti mā ālnē nēy vitēn, ti mā ālnē xumiņ vitēn* 'e földön levő nős vízre, e földön levő férfias vízre' (uo. I. 54); *kit-pis ālpā xasāp-pāl* 'kétfelé való szobarekesz' (uo. IV. 235); *ti pūškā-kiwert ālnē vitēl ajtālñ* 'ebben a hordóban levő vízzel itasd' (uo. I. 69); *jolēn ālpā la'ilēy pupi'* 'lent lévő lábas istenke' (UF. XI, 69); *jūwlē ālnē tāniņ sipēm* 'hátrafelé való [irányuló] eres nyakam' (uo. III. 153); *jūlē ālnē kēriņ sūkēm laktati* 'hátralévő patkós czipőm alásüpped' (uo. III. 6); *tīl ālnē xātēl* 'az ezután való nap' (uo. III. 403); *xot ālnē mākänēl* 'bárhon lévő kedves helyről' (uo. I. 59); *xotāl ālnē nīr-xal* 'mindenfelé levő vessző köze' (uo. III. 314); *xotāl ālnē noxs pitin ta ūnttuwēs*

*) A határozó néha ragtalan.

'bárhon levő nyusztfészekbe ültették őt erre' (uo. IV. 226); *χotāl q̄lnē tqw* 'bármerre levő galy' (uo. III. 447); *χotāl q̄lnē sāt sām* 'mindenfelé való hét vidék' (UF. XI. 49); *χotāl q̄lnē nājij sāt mā-lām tēnnēl* 'mindenfelé levő istennőcskét uraló hét világtájad felől' (uo. II. 131); *χotēm q̄lnē χātēlt* 'valamelyik (vhogyan való) napon' (uo. II. 190); *khotel q̄lēp ātāmēt* 'honnán való emberek' (uo. IV. 352); *lapū q̄lnē māt* 'közel való vidékek' (uo. II. 58).

Osztják. *χuwelta olti litye sax litye* 'messzire levő újjas köntösünk újja' (ONGy. 151); *joxli olti lqney sāpəl* 'hátrafelé való eres nyakkal' (uo. 20); *χanadiiman oldi nēyχoi olmen* 'rejtőzködve való ember vagy' (PÁPAY, Nyelvt. 10); *χotās olti iki* 'valamerre levő öreg' (ONGy. 43); *tāmē χodi oldi uai* 'ez milyen [hogyan való] állat' (PÁPAY, Nyelvt. 87).

A határozó ragtalan: *ól tal olti χōlom eumem* 'orrhegyre való három csókom' (ONGy. 13); *peyk taj olti ār kēl* 'foghegyre való sok beszéd' (uo. 23).

A jelzőül álló határozónak ez a kapcsolása módja nyomot hagyott a magyar szókinés fejlődésében is: innen szakadt ki egy sereg, immár önálló jelentéssel bíró összetett szavunk, a melyeknek a második tagja *való*; ilyen például: *fülbevaló*, *nyakravaló*, *fejrevaló* (Dunántúl: fejkendő), *zsebbevaló* 'zsebkendő', *ennivaló*, *útravaló*, *lábravaló*, *mellrevaló* 'pectoralis, pectorale, amiculum' (C.); *szemén való* 'a szarvasmarha betegsége' (Dunántúl); *alattvaló*, *följebbvaló*, *holvaló* 'utensilia, suppellex, vasa' (MA.): *keth ladaban aprolek holwalo*, *ky warro assonyallatnak walo sersam* (OL. Nád. 41).

Sőt ezeket az összetett szavakat nyelvünk tovább is tudja képezni és ilyen, az indg. nyelvekben elképzelhetetlen szavak keletkeznek: *alávalóság*, *jóraivalóság*, *örökkévalóság*.

A *való* igenévnek az a szerepe, hogy a jelzői határozót jelzett szavához fűzze, a nyelvtörténet folyamán — a mint később ki fogjuk mutatni — mind szűkebb körre szorul; de az a gazdag használata, a melyről régi nyelvünk tanúskodik, belevitte hajdan ezt az igenévet olyan kapcsolatokba is, a melyekben tulajdonképpen nincsen helye; csak a határozós jelzői szerkezetek analógiájából magyarázhatjuk ezeket a kapcsolatokat:

a) *Arra való nézve*: az igenévnek közelebbi meghatározója

nyelvünkben rendszeren határozó: *csendesen sírva, hangosan beszélve* (de *nagy sietve* stb.); ebben az idézett régi szerkezetben pedig ott találjuk a határozó adjectiválására szolgáló *való*-t és ilyen kapcsolatot várnánk: *arra való tekintettel. Ezekre az okokra való nézve* (Lev. Tár II. 409); *arra való nézve az németiség Ungvár alól elszállott* (Mon. XXVII. 30); *arra való nézve meg is csinálta az testamentumát* (Mik. 76. l.); *kire való nézve jobbnak tartottuk ezt a dolgot elhalasztani* (TME. III. 125).*)

b) Hasonlóképpen ilyen analógiás alakulás ennek a szerkezetnek szakasztott mása: *valakihez való tartozó*: Minden *hozzá való tartozóival* egyetemben (TME. I. 109); Isten tartson meg mind Ferkóval, Annával és minden *hozzád való tartozókkal* egyetemben (Nád. Lev. 50).

c) A régen divatját multa *néhai való* kapcsolatban a *való* melléknevet fűz a jelzett szavához: *Néhai való jó Mátyás király*, sok országokat te bírál (RMK. I. 29). Éppen úgy analógia szülte ezt a szerkezetet, mint a Zala mentén járatos *mái hozott menyasszony, mái sült kenyér-félét* (*mái + ma hozott*).

Mármost eljutottunk a sajátságos *nap lévő színöd, hó lévő testöd*-féle szerkezetekhez, a melyeket SIMONYI tárgyalt;**) az eddigiekből önként következik, hogy ezeket a kapcsolatokat is analógiás alakulásoknak tartom, *nap szined, hó tested* helyett. Ugyancsak így kell magyaráznunk az ilyen ragtalan névszóval kapcsolt *való*-t a vogulban és az osztjákban; a vogulban különösen gazdag ennek az igenévnek ragtalan névszóval való kapcsolata; SIMONYI is felhoz néhány példát idézett munkájában. Az anyagnevekkel kapcsolatban mi is megemlékeztünk már egyféle használatáról.

A vogul is azon magyarázatunk mellett szól, hogy a *való* eredetileg a határozót kapcsolta a jelzett szavához; u. i. sok olyan esetben, a mikor a vogul ragtalan névszóhoz fűzi ezt az igenévet, tulajdonképpen ragtalan határozóval van dolgunk:

Tāl q̄lné pālém 'tél[re] való ágyam' (VNGy. III. 257);
tāl q̄lné, tūw q̄lné vōj 'tél[re] való, nyár[ra] való zsír' (uo.

*) Vö. SIMONYI, MHat. II. 246 és KERTÉSZ, NyF. XXI. 22.

**) NyF. XLVII. 1.

IV. 17); *tūr-tēp ālné šuñiy kwolné* 'tavi táplálék[kal] való házba' (uo. III. 366); *Ās-tēp ālné jqmés šuñil šuñtilawém* 'obi táplálék[kal] való nagy bőséggel kedveskednek nekem' (uo. III. 366); *tōnt-χum ālné jqmés χuril* 'vendégember[nek] való jó alakban' (uo. II. 151).

Sokszor fordul elő az irány, oldal jelentésű *pāl* szóval kapcsolatban; itt pleonasztikus az *ālné* szerepe, a mint hogy az alább következő szerkezetekkel már találkoztunk is igenév nélkül: *ti pāl ālné nājiy mān* 'ezen vidékbeli úrasszonyos földre' (uo. I. 53); *akw' pāl ālné uj-āri-sa'ikén* 'egyik oldalon levő állatleányi fürtöcskéjét' (uo. III. 308); *kit pāl ālné nāliy kan lūlēū* 'két felől való nyilas küzdőtéren állunk' (uo. II. 191); *jqmés pāl ālné kātlamém, vortī pāl ālné k.* 'jobb oldalon levő kezecském, bal oldalon levő kezecském' (uo. III. 141).

Melléknévvel kapcsolatban: *paspēy ālpā sāt qutā* 'villás levő hét kopját' (uo. III. 417); *vortiy ālpā tqw* 'keménységes levő galy' (uo. III. 446); *ānriy ālné saw nekém* 'ágyi állapotban levő sok nőcském' (uo. IV. 184); *sakwliy ālpā saw nār* 'halmos levő sok mocsár' (uo. III. 360); *muñmīy ālpā χqsā tūw* 'izzadtságos levő hosszú nyár' (uo. III. 323); *χasliy ālpā saw nār* 'mohos levő sok láp' (uo. III. 364); *tūjtīy ālpā χqsā tāl* 'havas való hosszú tél' (uo. III. 54); *mortim ālné saw ujkwé* 'dél-táji való sok madárka' (uo. I. 53).*)

Névmással, számnévvel: *matēr ālpā matēr jānē joxtē'im* 'valamiféle folyóhoz érkezem' (uo. III. 338); *matēr ālpā matēr paulné nē'ili* 'valaminemű faluhoz jut' (uo. IV. 149); *akw' ālné sāykiy tūw* 'egy[szer] való hőséges nyáron' (uo. III. 267).

Sokszor fűzi a *való* a tagadó képzős melléknévet a jelzett szavához: *ti χāltal ālne āri-kās* 'ez a végtelen való leányvigalom' (UF. XI. 83); *paštāl olpā jiw-ālem* 'hasadéktalan való koporsóm teteje' (uo. IV. 117); *sāntal ālné χūrēm pasrēm* 'anyátlan való három rénborjúm' (uo. IV. 29); *nārt*

*) Az ide tartozó osztják példákat összeállította BEKE Ö. a Nyr.-ben (XL. 353, XLI. 286).

jiwtal q̄lnē xarā mākwät 'a hegybércnek fátlan levő tágas térségén' (uo. IV. 10); *törtal q̄lnē j̄qmēs puykél* 'kendőtlen levő szép fejjel' (uo. III. 397). — Ez a kifejezés ugyanott előkerül igenév nélkül is: *törtal j̄qmēs puykél* 'kendőtlen szép fejjel'; kétségtelenül ez az eredetibb szerkezet, s az igenévvel való pleonasztikus; különben is gyakoribb a vogulban az igenév nélküli szerkezet: *xaštal xum* 'ismeretlen férfi' (uo. III. 178); *kēnttal-ke sau xum, t̄rtal-ke sau nē* 'sapkátlan sok férfi, kendőtlen sok nő' (uo. IV. 66); *nam-tal tułätä at laple'it* 'az ő nevetlen ujját sem bírja fel-emelni' (uo. IV. 147).

A mint látjuk, a *nap levő, néhai való*-féle jelzők és rokonnyelvi megfelelőik a határozó jelzők szerkezetének analógiájára keletkeztek. Ha tehát nem is fogadjuk el SIMONYINAK e szerkezet keletkezésére vonatkozó magyarázatát (NyF. XLVII. 2) és KALMÁRNAK a jelzőről való elméletét (NyK. XXXIV. 88), a mely SIMONYI magyarázatát támogatja: mégis — ez újabb magyarázat mellett is — megáll SIMONYINAK az az eredménye, hogy a *nap levő, hó levő* jelzői használata nyelvünk ősi tulajdona. Mert hiszen ha másodlagos fejlődés eredménye is, csakis olyan nyelvben jöhetett létre, a melyikben megvan e fejlődés lehetőségének mondattani feltétele: a határozói jelzőnek a jelzett szóhoz a *való* igenévvel történő kapcsolása. Ez a feltétel megvan a vogulban és az osztjákban is; az analógia pedig a nyelveknek kezdetről fogva való fejlesztő és változtató ereje.

* * *

Említettük, hogy a határozós jelzőnek igeneves kapcsolása a magyar nyelvtörténet folyamán mind szűkebb körre szorul; már a XVI. századbeli nyelvemlékekben feltűnik, hogy a *való* a határozós jelző és jelzett szava közül el-elmarad: Terök János vitézsége és *Kassába jevése* (RMK. III. 22); királné asszonnak *fiával budosását* (uo. III. 10); ez *világból kimenetnek* utánna (TOLDY, RMPass. 144); *az tóban sokáig állásáért* (uo. 161); tetszék vidámsággal való nagy csudának, ugymint egy *álomból feltámadásnak* (RMK. II. 51); az Nagy Szent Pál apostolnak *életéről és haláláról szép história* (uo. IV. 173); *az királfé ellen hamisságát érték* (uo. III. 29). — A Jord.-k.-ben még azt olvas-

suk: Ty kyk kővettek enghemet az *wyonna* *való zyleteesben* (415), — MOLNÁR ALBERT azonban már azt írja: Előszőr az *wyjonnan születésnec* természetit magyarázuc meg (Scult. 682b). — A népnyelvből: Gyenge vállad, piros orczád, kék szemed — te okoztad *akasztófán vesztemet* (Népk. Gy. I. 232).

A történeti fejlődésnek ez az iránya hozta létre a magyar összetett szavaknak azt a csoportját, a melyeknek első tagja határozó, a második tagja pedig igéből képzett főnév: a *szemrehányás*, *nagyravágyás* és társaik csak azóta lehetségesek, a mióta a fejlődésnek ez az iránya nagyobb erőre kapott, mert hiszen még nem is nagyon régi emlékekben olvassuk: Méltatlan *szemre való hányásokat* hallottam (KÁR. Bibl. I. 480); oh veszedelmes *nagyra való vagyas* (Lép. P. Tük. I. 114); a *nagyra való vágyása* ismét uralkodni kezd benne (MIK. Mul. N. 193). — Hasonlóképpen azt mondhatjuk ma: *ékesen szólás*, *együtt munkálkodás*, — míg régi nyelvünkben: az ő *ékesen való szollásánac* mestersege szerint (ZVON. Post. I. 1); *együtt való munkálkodás* (ILLY. Préd. I. 164). Az ilyen *való*-nélküli összetett szavak és kapcsolatok elterjedését elősegítette az a körülmény, hogy mai nyelvérzékünk szerint ezekben a szerkezetekben a határozó az igéjével szoros egységet alkot és a szóképzés nem a pusztán igéből, hanem a határozóval egybeforrt igéből történik: [*szemrehány*] + *ás*, [*ékesen szól*] + *ás* stb.

Talán még nagyobb mértékben apasztotta a *való* használatát az a körülmény, hogy egyes ragos és névutós határozók jelzői viszonyban felveszik a melléknévi *-i* vagy *-s* képzőt: a kurucz nóta még *eddig való hajlékról* beszél (THALY, Adal. II. 322), de ma már inkább *eddiggi hajlékot* mondunk; *magán való életet* élt (ZVON. Post. I. 375): *magános életet* élt. *Hon való ellenség* 'hostes domesticus' (DECSI, Adag. 295): *honi ellenség* (a *honi* melléknévet a NySz. Rákóczi előtti korból nem ismeri). Az *itt való*, *ott való* helyett is inkább *itteni*, *ottani* járatos. — A névutóknak szinte mindegyike felveheti az *-i* képzőt, legalább az irodalmi nyelvben; de a népnyelvben is lehet rá példát találni: *rend kívül való munka* (DECSI, Adag. 84): *rendkívüli ajándék* (Tört. Tár Új f. IV. 32); *föld alatt való pinczék* (Com. Jan. 102): *föld alatti pinczék*; *forrás víz mellett való termő ág* (MA. Bibl. I. 47): *forrás víz melletti termő ág*; *természet felett való vég*

(ILLY. Préd. II. 255): *természet feletti vég; az dunántúl való operatiokat, az Vágon túl való földet emlegeti még Bercsényi leveleiben (527, 596), a ma használatos dunántúli, vágontúli helyett.*

A *-só, -ső* képző is nagyon sok esetben a *való* jogaiba lépett: *belől való ruha* (TOLDY, RMPass. 125): *belső ruha*; azon ewk meg eskewtthek, hog ha *kewol walo ellensege* lenne az haznak ewk keth felol walo ellensegre nem wyselnenek gondoth, hanem csak az *kewlsewre* (Lev. Tár I. 17).

E folyamatnak egyik megnyilatkozása az, hogy egyes határozók valóságos melléknévvé váltak: A régiségben rendszeren *távol való, messze való földről* van szó; de már XVI. századi emlékekben olvashatjuk: *messze földrül* is jönnek vala hozzá (RMK. II. 35); *távoly földön* császár meglátszik vala (uo. IV. 95); ez *jelen való evangeliom, ez jelen való gyűlés* h. ma *jelen evangélium, jelen gyűlés* járatos; *külön való ház* (COM. Jan. 157) helyett mondhatjuk: *külön ház*. Különösen érdekes fejleménye ennek a folyamatnak az, hogy a régi *ő-szinte-való ember* szerkezetből az *ő-szinte* határozó kivált és melléknévvé lett.

Az ide tartozó jelenségek közül bizonyára a legnagyobb mértékben csappantotta meg a *való* használatát a tagadó képzős mellékteljek jelzős szerkezetének a fejlődése; az *untalan, hirtelen, mértéktelen* szavak, a mint ismeretes, határozós alakok, a melyekben a *-tal, -tel* a tagadó képző, *-n* pedig a módhatározó ragja; természetesen tehát, hogy régi nyelvünk jelzői viszonyban *való*-val kapcsolja őket: el enieszett nélkül *untalan valo uilágosság* vagy (Thewr.-k. 178); Krisztusnak kénjának *szönetlen való aittatos* gondolatja (TOLDY, RMPass. 69); *zertelen valo bekeseg* 'pax inordinata' (NÉM. Gl. 122); *mel hertelen valo rettenetesseg* (Nagysz.-k. 16). — De azért már a kodexek korában valóságos mellékteljeknek kezdik érezni ezeket a határozókat és azt mondják: *szinetlen nagy keserűségvel* sirván (TOLDY, RMPass. 113); az *mértéktelen siralomért* állapot, miként holteleven (uo. 145); *szeplőtelen sziz Mária* (uo. 112).

Előbb láttuk, hogy a tagadó képzős melléknévi jelzőt a vogul nyelv is gyakran igenévvé szerkeszti: *sántal qlné jürém pasyém* 'anyátlan való három rénborjúm'. Ez ismét olyan jelenség, a melynél az egyezés szorul magyarázatra; a magyar-

ban a *-talan* végű szó határozó, tehát a *hirtelen való jövetel* szükségszerű szerkezet; de a vogul *-tal**) képzős szavak valóságos melléknevek, így az igenévvel való jelzős szerkezet csak másodlagos fejlődés, analógikus *hatás* eredménye, a mint már előbb rámutattunk. A magyar és vogul egyezés tehát ez esetben csak véletlen.

* * *

A votják, zürjén és cseremisiz nyelvben a határozó jelző éppen úgy a jelzett szó előtt áll, mint a magyarban, vogulban és osztjákban, csak hogy a határozó és jelzett szava között hiányzik a *való* igenév. A magyar nyelv történetéből világosan kitetszik, hogy a határozó jelzőnek igenév nélküli szerkesztése nyelvünknek csak újabb korában fejlődött ki; megvan tehát a jogunk arra, hogy azokban a rokonyelvekben, a melyekben a határozó jelzői szerkezetét a magyarnak ez újabb fejlődési fokán találjuk, ezt a szerkezetet szintén történeti változás eredményének fogjuk fel.

Votják. *taži bakalän adamijän ulonez biräm* 'így szünt meg békának az emberrel [való] lete' (MUNK. Votj. 78); *odig gurtiš kīk saldatjos* 'zwei soldaten aus einem und demselben dorfe' [egy faluból (való) két katonai] (WICHM. II. 34); *tšínjīs azves zundesli, kiš marđžanli* 'den silbernen ring am finger, die M-perle am handgelenk' (uo. I. 173); *ta duńneiš vuko-köez* 'e világon [való] malomkövek' (uo. I. 171); *bazarīš līktem berε* 'bei unserer rückkehr aus dem bazare' (uo. I. 137); *vijīštiz adamijäz adžisa ta vi-kužo* 'a hurokban [levő] embert meglátván a huroknak gazdája' (MUNK. Votj. 55); *nojles gurtištiz koš-kilämzä šedsa* 'Noe falujából [való] kijárkálását észre vevén' (uo. 51); *badžin imo kort-göršokiš šion saldat-šidjos* 'nagyszájú vasfazékból [való] étel a katonaleves' (uo. 196); *inmiš tilo=burdokad* 'égből [való] madárhoz hasonló' (uo. 197); *so tüiš čortjoslän kijaz kērā mėnam rugā* 'ama tóból [való] ördögöknek kezében oda vesz az én papi bérem' (uo. 90); *tatin ti-duriš adamijäz adžisa* 'itt a tópartról [való] embert meglátva' (uo.

*) Vö. BEKE, NyK. XXXIX. 418 s köv.

111); *badžin vu-duris pižü puktäm* 'a nagy víz partján [levő] csónakba tette' (uo. 134); *kwiñ busijin životli* 'a három legelőn [való] marhának' (uo. 167); *mudorën vüsämberä* 'a mudorban [való] imádkozás után' (uo. 170); *udmortjoslen Slobodaiž vetlemzi* 'die reise der wotjaken nach Slobodsk' (WICHM. II. 159); *insirä pirton-dirja* 'a szérüskertbe [való] hordás idején' (MUNK. Votj. 163); *gidä pirton-dirja* 'az istállóba [való] hajtás idején' (uo. 163); *Kildžišilen mužjem vliñ ulemez* 'der aufenthalt des K. auf der erde' (WICHM. II. 142); *mužjem vjuis söd kiižez* 'die schwarze schlange auf der erde' (uo. I. 171); *badžzin vu kužad söd suted* 'die schwarzen johannisbeeren, die an dem grossen wasser wachsen' (uo. I. 19); *ta L'ug-šur kotir mužemž aslīm karo* 'ezt a L. folyó körül [való] földet magamévá teszem' (MUNK. Votj. 55); *šin-višonāz pellan kil* 'szembetegség ellen [való] ráolvasás' (uo. 181); *veš duñneviliš olokinjos* 'az egész világról [való] valakik' (uo. 70).

Zürjén. *sölömis i sin-vaën korēm kuža* 'a szívből és könnyel [való] kérés miatt' (NyK. XV. 421); *korisjasli čoridalēmis miždēm* 'a szegények iránt [való] keménykedésért büntetés' (uo. 432); *vičistēm prestol ulis petēmis ponda* 'a váratlan asztal alól [való] kijövése miatt' (uo. 427); *kivzē bur vilē velēdēm* 'meghallgatja a jóra [való] tanítást' (uo. 418).

Cseremisiz. A cseremisiz a legtöbb határozós viszonyt névutóval fejezi ki; az ilyen névutós határozó jelzőnek gyakran még a viszonyragja is hiányzik és a névutó pusztá alapszava használatos: *kūrēk-βal pūñdžēžē* 'a hegyen [levő] fenyő' (*βalnē* 'fölött' — WICHM. Cser. 235); *βui ūmbal jumə* 'fejünk fölött [levő] isten' (BEKE, Cser. Nyt. 237) (*ūmbalnə* 'fölött'); *kaβan ūmbal ozəm ulna* 'gleichem wir dem winterkorn hoch auf dem schober' (PORK. 44); *kuruk ūmbal kuežə* 'a hegyen [levő] nyírfá' (uo. 34); *toškaltēš žəmal ola kombəžə* 'a lépcső alatt [levő] tarka lúd' (uo. 37 — *žəmalnə* 'alatt'); *kuruk žəmal pünžəžə* 'a hegy alatt [levő] fenyő' (uo. 34); *kūrēk kədāl paməšēš* 'a hegylejtő közepén [levő] forrásban' (WICHM. Cser. 241 — *kədalnə* 'közepén'); *idəm pokšəl čəβəžə* 'a padlás közepén [levő] tyúk' (PORK. 56 — *pokšelnə* 'közepén');

ödora pokšel luižo 'az erdő közepén [levő] evet' (uo. 56); *kuβar mučas kiakše* 'a híd végén [levő] fű' (uo. 36 — *mučas* 'vég' SZIL. Cser. Szót.); *küşel mučas torromsok* 'a felső végén [levő] kereskedő' (uo. 40); *pasú šenggel kapkaže* 'a szántó föld mögött [levő] kapu' (uo. 40 — *šenggelno* 'mögött'); *idom šenggel tumože* 'a pajta mögött [levő] tölgy' (uo. 35).*)

Ritkább eset az, hogy a névutón a viszonyrag is ki van téve: *pört ümbalno pört-kaikšom* 'a ház tetején [levő] verebet' (PORK. 42); *βüđ ümbalno βüteležom* 'a folyó felett [levő] szalonkát' (uo. 42).

A cseremiszen éppen úgy, mint az újabb magyar nyelvhasználatban az ilyen névutós határozókból melléknevet is lehet képezni *-sə* (*-sə*) képzővel**): *kəž βelenəsə kiš* 'a fenyőn levő [fenyő feletti] gyanta' (PORK. 31); *sarai šengalsə šarangaže* 'a pajta mögötti fűzfa' (uo. 34).

E fejezet főbb eredménye a következő: 1. A határozó jelzőnek a jelzett szóhoz *való* igenévvel történő kapcsolása nyelvünk ősi sajátága; 2. A magyarban, vogulban és osztjákban az analógia más szerkezetekbe is belevitte a *való*-t; 3. A magyar nyelvtörténeti fejlődés iránya az, hogy a határozó jelző és jelzett szava közt mind gyakrabban marad el a *való*; 4. A votják, zürjén és cseremisiz már befejezték ezt a folyamatot és a *való* igenévnek ilyen használatát nem ismerik.

E dolgozat leglényegesebb eredményeit két tételben foglalhatjuk össze:

1. A magyar nyelvnek finnugor sajátága, hogy a főnév — sokszor valóságos melléknévi értékkel — tulajdonságjelzője lehet egy másik főnévnek (*gyermek leány, hím oroszlán*).

2. A magyarban és a finn-ugor nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót.

Minden egyéb megállapításunk e két tételre vezethető

*) Vö. BEKE, Cseremisiz nyt. 231 és 236—258.

***) Vö. BEKE id. m. 131.

vissza. — a) Az elsőbből következik sok magyar főnévnek a nyelvtörténet folyamán való melléknévvé válása (*ravasz, fiatal, dús* stb.) és az ilyen szerkezetek lehetősége: *félkéz fejsze, kétszer köntös, keze aszott ember*.

b) Ez magyarázza meg, hogy a változatlan anyagnév jelzőül állhat még akkor is, ha jelzett szavától melléknév választja el (*vörös bársony hosszú suba*).

c) Ezzel függ össze az, hogy a mértékszó valóságos jelzője azon anyag nevének, a melynek részét vesszük (egy pohár jó borral, ném.: *mit einem glase guten weines*).

A második tétel az előbbi eredményekre is áll; de fontosságát különösen kell hangsúlyoznunk, mikor az *István öcsém, János király, Duna folyó* kapcsolatok szórendjét és azt a saját-ságot magyarázzuk, hogy a vezetéknév megelőzi a keresztnévet. Erre lehet visszavezetni a határozói jelzőnek való-val kapcsolását (*jóra való tanítás*) és ennek az igenév nélküli továbbfejlődését (*jóra tanítás*).

KERTÉSZ MANÓ.

Hazai irodalom.

FOKOS DÁVID. Zürjén népköltészeti mutatványok. Bpest, 1913. (Különnyomat a NyK.-ből.)

GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. I. füzet. A! — Aszó. Bp. 1914.

MELICH JÁNOS. A magyar tárgyias igeragozás. Alaktani fejtegetés. (= A M. Nyelvtud. Társ. Kiadv. 14. sz.) Bp. 1914.

MÉSZÁROS GYULA. Magyarországi kún nyelvemlékek. Bp. 1914.

PÜNKÖSTI MÁRIA. A Bécsi-kódex e-féle hangjainak helyesírása. Bp. 1913.

SARKADI NAGY JÁNOS. Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei. Bp. 1913. (Különnyomat a NyK.-ből.)

SIMONYI ZSIGMOND. A jelzők mondattana. Bp. 1914. (Akadémia.)

— — Helyes magyarság. A magyaros stílus kézikönyve. 3., javított kiadás. Bp. 1914.

VISEKI KÁROLY. A szalontai nép nyelvéből. Bp. 1913. (= NyF. 69.)

A magyar magánhangzók történetéhez.

(Még egyszer az Árpádok korabeli rövid magánhangzók kérdéséről.)

— Második közlemény.* —

VI.

A mai *o* hang előzőjét a XI—XIV. században sok szóban nagyobb részt *u* betűvel és a vele azonos értékű *v*, *w*-vel találjuk írva. E mellett ugyanazokban a szavakban előfordul kisebb-nagyobb mértékben az *o* betű is. (Már 1055-ben: *munorau* ~ *monarau*; ez után a legkorábbi *o*-k: *bocor*, *Bocor*, *Loaz* 1193; *-homoc*, *homoc* 1194; *Scombot* 1198; *Sombotka* 1210; *Bodrug*, *foc*, *Gombos*, *Aroc*, *Bodor*, *Vnoca*, *Zolgat*, *Zolcad*, *Tompa* 1211.)

Az *u* (*v*, *w*) betű alkalmazása tovább tartott a mai *á* hang előzőjét jelölő *o* betűnél. Az utóbbival a XIV. század végén túl már csak szórványosan találkozunk, az *u* (*v*, *w*) ellenben még a XV. században is gyakori, csak hogy a század második felében már jobbra csak a mai *-os* és *-om* szóvég előzőjében találjuk. E szóvégek még a XVI. század első felében is sokszor előfordulnak *u* (*v*, *w*) betűvel írva.

Mármost az a kérdés, hogy ez az *u* (*v*, *w*) betű csakugyan *u* hangot jelölt-e minden esetben, vagy pedig részben az *o* hang jele volt.

De azt kérdezhetné valaki: hogy juthatott volna eszükbe a mi eleinknek, hogy az *o* hangot *o* betű helyett *u* (*v*, *w*) betűvel is írják?

Felelet: tudjuk, hogy a latinbetűs írás első alkalmazóinak latin kiejtése, vagyis a római katolikus egyházi kiejtés az olasz-

*) Az elsőt l. NyK. XLII. 1—35.

országi vulgáris latin kiejtésben gyökerezett. A klasszikus latin-ság ū hangjának megfelelő vulgáris nyílt u már korán zárt o-va fejlődött (vö. MEYER-LÜBKE, Gramm. der rom. Spr. I. 52); de sok alakban nem ū-ból fejlődött, hanem eredeti volt a vulg. o, a mely a klassz. ū-val szemben állott, pl. *consol, tabola, donom* már a legrégebb népnyelvben így volt, míg *arcos, gubernator* későbbi (vö. SCHUCHARDT, Der Vokalismus des Vulgärlateins II. 179). Más példák: *cocumis, edocatus, erodita, populus, pocolum, saecolo, oculus, periculum, vocabola, molier, somus, documentum, monomentum, nomerum, tonicam, Sosanna, flovius, poella, polcher, colpa, speloncam, voluntas* stb. (SCHUCHARDT, i. m. II. 149—180). Hogy ez a kiejtés csakugyan divott mi nálunk, arra számtalan bizonyítékot szolgáltatnak a kódexek. Íme egynéhány:

'eenekölween Miserere mei *deosth*' Érdy-k. 309 | 'a te deum *laudamos*' Lobk.-k. 17 | 'fylep: *Legimos*. olvasuk' Ehr.-k. 2 (a latin szövegben Philippus Longus van) || Ehr.-k.: *iesos* 1, *cristos* 55, 61 | Guary-k.: *vihelmos* 21, *fariseos* 25, 26, *ciliciom* 75, 108, *euangeliom* 80, 81, 99, *cristos* 78, 93, *Cassianos* 84, *damascos* 100, *magdalombeli* 104, 106 | Birk-k.: *cristos*, *Capitulom*, *vicarios* (Nyelvemléktár XV. 350—353) | Bécsi-k.: *Assirios* 11, 12, 17 stb., *Medos* 11, 49, 50, *Damascos* 11, *Damaskos* 13, *ciliciom* 16, *Caldeos*, *kaldeos* 17, 292, *Smaragdos* 33, *capitulom* 8 stb., *Aggeos* 75, *Magos* 142, *sanctuariom* 156, 164, *cedros* 217, 310, *Carmelos* 229, *Montanos* 266, *mirtetos* 291, *cidariom* 298, *fundamentom* 301 | Münch.-k.: *saduceos* 44, *pilatos*, *Pilatos* 68, 69, 70, 103, 209, 210, *Iayros* 79, *Erasmus* (a naptárban) | MargL.: *ciliciom* 2, *capitulom* 20, *refectoriom* 24, *dormitoriom* 26 | Virg.-k.: *fundamentom* 62 | Nádor-k.: *pylatos*, *pilatos* 217, 221, 224, 228, 294, *Longinos* 295, *cristos* 1, 2, 4, 9, *comonicalo(c)* 3, 4, 6, 10, *Ieronimos* 29, 68, *iesos* 149, 233, *Zebedeos* 171, *Anselmos* 229 | Piry-hártya: *limbos* 1, *cristoz*, *cristos* 2, 3 | Lobk.-k.: *makarios* 26 | Döbr.-k.: *cristos* 9, 11, *kristos* 439 | Corn.-k.: *ciprianos* 363 | Simor-k.: *ruffinos*, *Ruphinos* 11 | Székelyudv.-k.: *medos* 1, *Assyrios* 1, 4, 27, 47, *damaskos* 5, *kaldeos* 18, *capitulom* 88 | Lázár Z.-k.: *kristos* 1, 11, stb.

Azonban lépten-nyomon találkozunk u-betűs alakokkal is; pl.:

Ehr.-k.: *Deus meus* 5, *iesus* 5, 12, *cristus* 1, 58, 61, *masseus* 15, *euangeliom* 16, *vikaryus* 16 | Guary-k.: *bernardinus* 21, *purgatoriom* 73, *euangeliom* 77 | Birk-k.: *vicarius* 354 |

Bécsi-k.: *Iebuzeus, Ferezeus, Eteus* 19, *Smaragdus* 48, *Asuerus* 47, 48, 50, *Darius, Cirus* 119, *mirtetus* 291, *capitulum* 296 stb., *Aggeus* 288, *sanctuarium* 158, 164 | Münch.-k.: *Zebedeus* 20, *pilatus* 67, 68, *Nicodemus* 172 | MargL.: *cilicium* 2, *capitulum* 18, *refectorium* 24 | Nádor-k.: *Pylatus* 222, 225, *pilatus* 232, *cristus* 1, 4, 6, 7, 10, 11, 27, 28, 30, *iesus* 30, 150, *Ilarius* 32, *tyberius* 224 | Piry-hártya: *iesus* | Lobk.-k.: *macharius, makarius* 26, 27 | Döbr.-k.: *cristus, kristus* 9, 11, 439 | Corn.-k.: *ciprianus* 363 | Simor-k.: *Rufinus, Ruffinus* 8, 12 | Székelyudv.-k.: *capitulum* 44 | Lázár Z.-k.: *cristus* 8, 28, stb.

Hogy az *u* meg az *o* betűt latin szavakban váltogatták, annak az a magyarázata, hogy hol a kiejtést, hol meg a klaszikus latin írásmódot követték. Így állván a dolog, nem lehet eleve elutasítani azt a föltevést, hogy a régiek ezt a betűváltogatást a magyar szavak írásába is átvitték, vagyis az *o* hangot *u* (*v, w*) betűvel is jelölték. Hogy ez elvéte megtörtént, azt jóformán bizonyosra vehetjük. Így pl. az ANONYMUSNÁL a sok *Botond, Bothond, Botondu, Bontond, Bonton, Botondium* (HFK. 438, 439, 440, 456, 457, 460, 461) mellett egyetlen-egyszer (id. m. 459) *Botundium* alakot is találunk. Ebből talán még a legbuzgóbb betűimádó sem fogja azt következtetni, hogy *Botond* nevét *Botund*-nak is ejtették, hanem meg fogja engedni, hogy vagy tollhibát lássunk benne, vagy a latin *secundum* ~ *secundum*-félék hatását.

De nem arról van itt szó, hogy az *o* betű helyett elvéte akad-e *u*, hanem az a kérdés, hogy közönséges volt-e a magyar *o* hangnak *u* (*v, w*) betűvel írása. Lássuk tehát, hogy vannak-e erre kétségtelen bizonyítékok.

VII.

Azokat a szavakat, a melyekben a mai *o* hang előzője vagy csak *u* (*v, w*)-vel, vagy e mellett *o*-val is van írva, három csoportba oszthatjuk. Nevezetesen:

1. Olyan jövevényszavak, a melyekben *u* hang volt az átadó nyelvben. Ilyenek:

a) borjú < tör. *buraju (G. 51, 148): *Bureu* 1211; *Buryas-* ['borjas?'] 1231; *Boryw* 1355; *Boryu* 1357; *Boriou* 1368; *Burjos* 1462; *Boryw* 1485; *burju* Kaz.-k. 124.

borsó < tör. *burčay (G. 52, 148): *Burso-* [‘borsó’?] 1254.
 homok < tör. *zumak (G. 84, 148): *humuk*, *humca*,
kumuc, *humuc* (kétszer) 1055; *humuch* 1095/XII—XIII. sz.;
-homoc, *homoc* 1194; *-homoka*, *-homok* 1239; *Chomoc*
 [‘homok’?] 1240 k.; *Humk-* [‘homok’?] 1256; *Humuk* 1264;
humuk 1269; *Humuk-* 1300, 1308; *humuk* 1308 (kétszer); *Hu-*
much 1320; *Humuk-* 1325/32 (kétszer); *homok* 1329; *Humuk-*
 1333, 1347 (kétszer); *homok* 1359; *humok-* 1367/84; *-homoka*
 1372/77; *homok-* 1377; *-homoca* 1381; *Humok-* 1385; *Hu-*
muk 1386.

komló < tör. *kumlay (G. 97, 148): *Qumlou-* 1095/XII—
 XIII. sz.; *Cumlus* 1212; *Cumlo-* 1240; *Cumlous* 1259; *Kumulou-*
 1264; *Comlous* 1270; *Komlous-* 1336; *Komlou-* 1208/
 1359; *Komlo-*, *Komlos* 1363; *Komlos-* 1368; *Kumlus* 1372.

korom < tör. *kurum (G. 100, 148): *Corom* [‘korom’?]
 1211; *Chormos-* [‘kormos’?] 1325; *kurmus* 1325; *Korom-*
 1338; *Kurum* 1348.

ok < tör. *uk (G. 108, 148): *Wkus* 1358; *vkossag* Ehr.-k.
 125; *Okos* 1436, 1455, 1466; *Wkws* 1522.

torma < tör. *turma (G. 131, 148): *Turmas* 1200 k.
 (ANON. c. 35); *Tormas* 1252; *Turmas*, *turmas*, *Turmas-*
 1264; *Turmas-* 1300 k.; *Turmas* 1330; *Thurmas-* 1347.

b) abrosz < szl. *obrusъ* (GOMBÓCZ-MELICH, METS.) *abruz*
 SchlSzej. 1816. sz.

Dorozsma; vö. szl. *družba*, *družьba* (vö. *zsolozsma*):
 terra de *Drusma* 1237 (WENZEL, Árp. Új Okm. II. 71).

konyha; vö. szlov. *kúhinja*, ča-horv. *kúhina*, t. *kuchyňa*
 stb. (MNyv. VI. 342): *cuhna-* 1206; *Cuhna* 1231 (NyK. XXXIV.
 133); *Kuhnya-* 1327; *Kuhnya* 1365, 1411 (NyK. uo.).

szolga < szl. *sluga* (MIKLOSICH: Nyr. XI. 512 és EtymWb.
 308): *Zulga-* 1217; *Zubuga-* 1222; *Zuluga* 1223; *Sculga-* 1223;
Zulga- 1237; *Sulga-* 1247, 1249, 1259, 1268, 1270, 1273, 1274,
 1292, 1299 (kétszer); *sulga-* KT.; *Zulga* 1325; *Zulga-* 1327;
Zulga 1350/55; — szárm.: *Sculgad* 1198; *Zolgat*, *Zolcad*
 1211; *Zulugad* 1224; *Zulgad* 1208/1359.

unoka < szl. *vnuk* v. *únuk* (vö. MNyv. VI. 446; IX.
 396): *Vnuca* 1209, 1211; *Vnoca* 1211 (kétszer); *Wnoca* 1211
 (háromszor); *Hunoca* 1211; *vnucha* 1217; *Hunuca* 1227;
Vnuka 1240 k. (kétszer); *-unukaya* 1263, 1283; *Vnuka* 1400;
Unuka 1411; *Onoka* 1446; *Wnuka* 1447.

[*zsolozsma*] *szolozsma* < szl. *služьba* (ASBÓTH: NyK.
 XVIII. 364; XXIII. 127; Nyr. XXI. 374; M., 414): *zulusma*
 1267/70; *Zulusma* 1275; *sulusma* 1289; *zulusma* 1291/1321;
Zulusma 1291/1322; *Zolusma* 1234/1356; *Zulusma* 1269/1429.

c) torony < ném. *turn* (vö. LUMTZER-MELICH, Deutsche

Ortsn. u. Lehnw. 254; MELICH, Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 27): *-thurnya* 1324; *-turnia* 1343; *Torn-* 1358/65; *tornya* 1360; *-turnya* 1367.

Semmi okunk sincs annak a föltevésére, hogy e szavak átvételekor a mi nyelvünkben ne lett volna *u* hang; ha pedig volt, akkor ezeket kezdetben *u*-val ejtették, és ez a hangjuk csak később vált *o*-vá. Hogy mikor, azt már csak azért sem lehet megállapítani, mert a nyiltabbá válás kétségkívül nem egyszerre ment végbe az egész nyelvterületen. Csak annyit mondhatunk, hogy a nyiltabbá válást mindenestre korábbra kell tennünk annál az időnél, a melyben az *u* (*v*, *w*) betűt az *o* betű váltotta föl, mert tudjuk, hogy a hangváltozást nem szokta nyomon követni a betűcsere.

2. Közömbös szavak, vagyis olyanok, a melyeknek eredete vagy ismeretlen, vagy ha ismeretes is, belőle az *u* (*v*, *w*) betű hangértékére nem vonhatunk következtetést. Ilyenek:

balog és szárm.: *bolug* 1095/XII—XIII. sz.; *Bolugd* 1230 (kétszer), 1234; *Boloc* 1250; *Bolug*, *Bolug-* 1254, 1256, 1296; *Balug* 1297; *Bolug* 1327, 1335; *Bolugh* 1338, 1341; *Bolug* 1343; *Boluk-* 1344; *Bolug* 1347; *Bolug-* 1230 k./1355; *Balug* 1362; *Balog* 1381; *Balogh* 1391, 1395, 1400/03, 1413; *Bolugh* 1415.

Bodrog: *Budruc* 1211, a fogalmazványban *Bodrug* (NyK. XXXIV. 395).

bodor: *Budur* ['bodor?'] 1198; *Bodor*, *Budur* 1211; *Budur* 1240 k., 1269, 1290, 1299, 1305, 1309; *Bodur-* 1323, 1358.

bogár és szárm.: *Bugard* 1198, 1199; *Bogar* 1211 (kétszer); *Bugar* 1221; *Bugar* 1239, 1240 k. (kétszer).

bokor: *bukurea* 1055; *-bucur* 1095/XII—XIII. sz.; *Bocor*, *bocor* 1193; *-bugurh* 1237 (kétszer: MNyv. X. 39); *-bukur* 1330.

boldog: *Bodogth* ... 1193; *Boudug* 1217; *bodug* HB.; *Bodug-* 1256; *bbodug* GyulGl.; *bodug* KT.; *Bodugh* 1377; *Bodug-* 1379.

csont és szárm.: *Chuntus* 1337, 1339, 1343; *Chontus* 1386, 1388; *Chonth* 1391; *Chontos* 1413, 1415; *Chuntos* 1429.

domb: *-dumb*, *dumb* 1307, 1310, 1334, 1335; *Dumb* 1338; *domb* 1341; *dumb* 1342, 1343, 1344; *domb* 1344;

Dumb- 1355; *-dumb* 1358, 1360, 1368; *domb*, *-domb* 1374, 1393, 1406, 1418, 1428; *dvmb* 1434.

fodor: *Fudur* 1286; *Fodor* 1287; *fudur* 1313; *Fudur* 1323 (kétszer), 1329; *Fodor* 1335; *Fodwr* 1338; *Fudur* 1355; *Fodor* 1357; *Fudur* 1357, 1358; *Fodur* 1364.

fok: *fuk* 1055; *Foc*, *foc*, *foc-* 1211 (ötször); *-fuc-* 1231, 1232; *Fuk* 1238; *fuk* 1257 (kétszer); *Fuk-* 1264; *-fok-* 1278; *fuk* 1280, 1291; *fok* 1300; *fuk*, *Fuk* 1300; *fuk* 1302; *-fuk*, *-fuk-* 1308; *fok* 1322; *Fok* 1337; *fok* 1346; *-fuk*, *-fuk-* 1349.

fon szárm.: *Funou*, *Funow* 1244 k. (Cs. II. 137); *Fonou* 1278; *Funo* 1250/1324, 1254/1324; *funth-* 1518.

gombos: *Gombos* 1211; *Gumbus* 1299, 1305, 1333; *Gombus* 1342, 1361; *Gumbus* 1363, 1376; *Gombos* 1393, 1400; *Gumbus* 1406.

holló és szárm.: *Holo* ['holló?'] 1231; *Holo-* 1256/73; *holo* 1288; *Hollo* 1315, 1316; *Chollo* 1359; *Holo-* 1254/1324; *Holou-* 1324; *Hullou-* 1327; *Hulloud-* 1285/1334; *Hollows-* 1336; *Hollou-* 1365; *Hwllös* 1389.

homorú és szárm.: *humerou* 1193, 1210; *Homorou-*, *-homorou* 1247; *Humuro-* 1256 (háromszor); *Homorod* 1269; *Homorou-* 1275; *Humorow* 1275; *Homorou* 1307; *Humuro* 1315, 1325; *Humurow* 1346; *Homorow-* 1346; *Humorou* 1361; *homorow-* 1367; *Humuro-* 1370.

horh és szárm.: *hurhu* 1055; *churchu-* 1095/XII—XIII. sz.; *Churhu-* 1234; *hurk* 1255; *-hurk* 1268; *horh-* 1268 (kétszer); *Hurhag* 1269; *Hurh-*, *Hurhus-* 1275; *horhag* 1270/84; *horh* 1292; *Hurhag* 1294; *Horh-* 1330; *Horh* 1334; *horhas* 1335; *korh* 1335, 1339; *Hurhag* 1338; *Hurhas-* 1339; *hurh* 1341; *Horhag* 1344; *Hurh-* 1346; *hurh* 1347; *Horhagh* 1347; *Hurhus-* 1364; *Horhag* 1375; *Hurh* 1340/85.

hosszú: *huzeu* 1095/XII—XIII. sz.; *Huze-*, *huce* 1193; *Hvze-* 1252; *hoziw* 1258; *Huzzyo* 1265; *Huzze-* 1269; *Huzev* 1270; *Huscyw-*, *huzy-* 1274; *Hwzyw* 1282; *hoziu* 1285; *Huzeu-* 1288; *Hozev* 1311; *Hozyu-* 1320; *hucyu*, *Hozyo-*, *Hozyou-* 1326; *Huzyu-* 1327, 1330, 1274/1338; *Hozyu-* 1339; *Huzeu-* 1344; *Huzyw-* 1355; *Hossyu-* 1355; *Hyuziu-* 1355/1363; *Huzyu-* 1364; *Hvzzu-* 1368; *Hozyw-* 1374; *Huzyu-* 1379, 1381; *hozyw* 1384; *Hwzzyw-*, *Hwzyw-* 1386; *Hozyu-* 1389; *Hozzyw* 1391; *Huziu-* 1398; *Hozyw-* 1408; *-hoziw-* 1418; *Hozyu* 1419; *Hozyu-* 1420; *Hwzyw-* 1425; *Hozyw* 1425; *Hozyu-* 1428, 1430; *Hozyv-* 1430; *Hwzyw-* 1435; *Hozyu-* 1436; *Hwzyw* 1445; *huzw*, *huzu* Ehr.-k. 3, 122; *Hwzy-* 1284/1454; *Hozyw-*, *Huzeu-* 1454; *Hwzyw-*,

Hozyw- 1459; *Hwzyw-* 1466; *Hozzv-* 1467; *Hozyw-* 1471, 1475, 1478 (kétszer); *Hozzyv-* 1480; *Hozw-* 1484; *Hozyv-*, *Hwzyw-* 1489; *Hozzyw-* 1495; *Hozzyw-* 1499; *Hozyw-* 1417/1505, 1510; *Hozzo* 1512; *hozv* 1515; *Hozyw-* 1521; *Hwzyw* 1522; *hozu*, *huzu* Tih.-k. 50; *huzo* uo. 9, 51.

lovag, lovas, lovasz: *luazu* 1055; *Luos* 1171; *Loaz* 1193; *Lowaz* 1236; *Louos-* 1245; *Luos-* 1247; *Luaz* 1264; *Luos-* 1245/70; *Luuaz* 1275; *Luaz* 1289; *Louas* 1323; *Lowus* [igy?] 1324; *Lwag* 1306/33; *Luaz* 1353; *Lowos* 1356; *Luas* 1357; *Luuag* 1358; *Louaz* stb. (hét *o*-betűs adat) 1368—1414; *Luaz* 1233—1416; ezentúl sok *o*-betűs adat mellett már csak három *u*-betűs: *-luas* 1442, 1455; *Lwos* 1507.

mond és szárm.: *munda*, *mundoa* HB.; *müdu* GyulGl.; *-mundo* 1348; *mund-* Peer-k. (Nyelvemléktár II. k. XI. l.)

mos és szárm.: *Musou-* 1269; *musia* KT.; *Mosou-* 1323; *Muso*, *Muso-* 1340.

omlás: *Vmlas* 1349; *-umlas* 1367; *Omlas* 1330/1420. sok: *Suk-* 1317; *Sok-* 1373.

tompa: *tumpa* 1135; *Tumpa* 1199; *Tompa*, *Thompa* 1211 (négy adat); *Tumpa* 1216, 1240 k.; *Twmpa* 1264; *Tumpa*, *Tumpa-*, *Thumpa* 1279, 1299/1300, 1300, 1326, 1338, 1347, 1351. torok: *turchucat* HB.; *-torok* 1274; *-turuk* 1337.

Stb. — Nem szaporítom a példákat, mert nincs miért. Az *u* (*v*, *w*) $\sim$ *o* betűváltakozásról most ugyanazt a nézetet vallom, a melyet az *o* $\sim$ *a* betűváltakozásról nyilvánítottam (NyK. XLII. 23—24), t. i. hogy az *u* (*v*, *w*) betű hangértékére abból, hogy mellette *o* betű is előfordul, semmit sem lehet következtetni.

3. Olyan szavak, a melyeknek az átadó nyelvbéli hangalakja vagy nyelvünkbeli változata kétségesse teheti az *u* (*v*, *w*) betűnek *u* hangértékét. Ilyenek:

a) *akol* < szl. *okolъ* (GOMBOCZ-MELICH, METSz.): *ocol* [‘*okol*’?] 1095/XII—XIII. sz.; *acol* 1193; *-okol* 1240 k., 1256, 1246/63; *Okul-* 1291, 1292; *-okol* 1307; *Okol* 1317; *-ocol* 1319; *-akal* 1346; *Akol-* 1347; *Akal-* 1367; *Akul-* 1380; *-akul* 1388.

Áron < egyh. lat. *Aaron*: *aaron-* 1266; *arun* KT.

Bogdán < szl. *Bogdan*: *Bugdan* 1299/1300; *Bogydan-* 1324; *Bogdan* 1402.

kántor < lat. *cantor*: *Cantur* 1314; *Kanthur* 1329; *Cantor* 1346; *Kantor* 1348, 1349; *Kantur* 1352. — De a

vulg. latin kiejtés *cantur* is lehetett; vö. *genitur, moderatur, lectur, rector* stb. (SCHUCHARDT, *Der Vokalismus des Vulgärlateins* II. 100 s köv. — Vö. még: Sándor: *Sandur* 1332 [kétszer]; *Sandur-* 1342; *Sandor* 1430 k.; — Alexander: *Alexandur* 1336; *alexandor* MargL. 185; *Allexandor* Münch.-k. napt.: Nyelv-
emléktár I. k. XXVII. l.)

konkoly < szl. *kaċolъ* (különféle szláv alakjai: *kúkolъ, kqkol, koukol, kúkol, kokolj, kukolj, kċkólъ, kakol*, vö. M₁. 127; ASBÓTH, *Szláv jövevényszavaink*. I. 70): *Concol* [‘konkoly’?] 1193; *Konkol* 1334; *Kunkul* 1344.

kovács (és szárm.) < szl. *kovač* (MIKLOSICH: Nyr. XI. 271): *coach* 1193 (kétszer); *Cuach* 1230; *Kuachi, koachi, Koachy* 1254; *Kwachy* 1269; *Koachy* 1274; *Kuachi* 1321/1323; *Koach* 1330; *Koach-* 1341; *Kuach-* 1345.

major < ? ném. *meier* (vö. osztr.-bajor *màid*^s, szepess. *mager* LUMTZER-MELICH, *Deutsche Ortsn. u. Lehnw.* 172): *moyur* 1332; *Moyor-* 1359; *Mayor* 1364; *Maiur* 1363/1406. — De lehet < szl. *majer, major, majur* is (LUMTZER-MELICH i. h.).

mocsolya < szl. *močilo* (MIKLOSICH: Nyr. XI. 320 és EtymWb. 200): *Muchula* 1229; *Machala-* 1252; *Muchula* 1258.

monostor < ? szlov. *monošter (vö. szlov. *Monošter* = Szentgothárd; óbolg. *monostyrъ, monastyръ*; lat. *monasterium*, M₂. 335): *-monustura* 1256; *-monustra* 1311, 1317/29; *-monustura* 1338; *-monostora* 1339; *-munustura* 1341; *Monustur-* 1344; *-monstura* 1346 (kétszer); *-monustura* 1347 (kétszer), 1352; *Munustur* 1355; *-monustra* 1355; *-monustur* 1355; *-monustura* 1358; *-monustra* 1282/1365, 1368; *-monustura* 1370; *Monustor, Monostor* 1377.

pásztor < ? lat. *pastor*: *Pasztur* 1095/XII—XIII. sz.; *Pazthur-* 1240; *Pasztur* 1339; *Paztor* 1370; *Pazthor* 1426; *Paztor* 1428, 1435; *Pazthur* 1437. — L. *kántor*. De lehet a szl. *pastyrъ, pasturъ, pastir* átvétele is (MIKLOSICH: Nyr. XI. 363 és EtymWb. 232).

posztó < szl. *postav* (MIKLOSICH: Nyr. XI. 413 és EtymWb. 319): *puste-* KT.

Salamon < egyh. lat. *Salomon*: *Salomoni rex* (Salamon király pénzain); *Salomon* 1141—61; *Solomon* 1186; *Salomon* 1086/XIII. sz. (M₂. 204). — De vö. cseh *Šalomon, Šalomún* (uo.).

Simon < egyh. lat. *Simon*: *Simon, Symon* 1109, 1111, 1113, 1135, 1141—61, 1086/XIII. sz. (M₂. 205); *Symun* 1258. — De vö. vel. ol. *Simon*, szlov. *Šimon*, gen. ol. *Scimun*, horv. *Šimun*, cs. és t. *Šimun* (M₂. 205).

Zobor < tót *zbor* ‘conventus’ (< *sbor* < *сѣборъ*) (M₂. 134;

NyK. XLII. 246): *Zobur* 1111; *Zubur* ANON. HFK. 431, 432); *Zubor* (uo. 424).

b) ajándok: *Aianduc*, *Ayanduc* 1152, 1211 (négy adat); *Hayanduc* 1218; *Ayanduk*, *Ayandukh* 1222, 1237, 1237/1325. — A képzőbeli magánhangzó illeszkedéssel korábbi *z-ből lett (ez meg *é*-ből: vö. *ajándék*); a fejlődésre nézve vö. *fazék* ~ *fazékat*, *fazékam*, *fazékak*, *fazékas* > *fazokat* stb. > (elvonással) *fazok* (MTsz.; SIMONYI, TMNy. I. 489).

áldomás: *aldamas* ANON. (HFK. 414); *aldumas* (uo. 421); *aldamasium* 1310; *Aldumas* 1324 (vö. *aldamas*, *aldamasium*, *aldomasium* BARTAL). — Vö. *Latamas* 1211 (hatszor); *Latomas* 1211; *Latamas* 1240 k.; *Lathamas* 1274. — *Hallo-mas* 1280.

hajlok: *Hoyloc* [‘hajlok’?] 1231; *-hailuk* 1269. — L. *ajándok*.

forgács: *Furgach-* 1368. — A *forgács* főnév a *farag* ige származéka (vö. *fargacz*, *fargác-* M^A.³; *färgäs* Moldvai csáng. Nyr. XXXVII. 194).

Ezeket sem tekinthetjük kétségtelen bizonyítékoknak, mert az *u*-val írt alakok az *o*-val ejtetteknek nyelvjárási változatai lehetnek: részint *o* > *u* hangváltozással létrejöttek, részint *u*-hangzós alakok átvételei.

VIII.

Eddigi vizsgálódásaim negatív eredményre vezettek. De hátra van még az a segédeszköz, a mely az *o* betű egyik hangértékének megállapításánál oly jól bevált: a ragok és a képzők belső magánhangzóinak szabályos megfelelése.*) Folyamodjunk tehát ehhez.

Legrégibb összefüggő nyelvelméink közül kettőben a következő megfeleléseket találjuk:

HB.: *kegiggen* ~ *iorgossun*, *oggun*.

KT.: *sciulhessen*, *leyessen*, *legen* ~ *maradhassun*.

*) Csak a belső magánhangzók szabályos megfeleléséről lehet szó, mert a végsőknek eredeti megfelelését némely esetben megváltoztatta a szóvég speciális fejlődése, pl. *várja* ~ *kéri* | dial. *ura* ~ *kezé*; *rontotta* ~ *vezette*, *ütöttö*. (Ilyen eltérést néha a belsők között is találunk, pl. *várják* ~ *kérik* | dial. *jóság* ~ *betegség*.)

De még tovább is mehetünk egy lépéssel. Nemcsak a ragok és a képzők belső magánhangzói felelnek meg egymásnak szabályosan, hanem a legtöbb rag és képző előtti tövégi magánhangzók is (kiváltképpen azok, a melyeket a nyelvérzék a formanshoz tartozóknak vesz), pl. szárazon ~ vízén | százan ~ ezren | adunk ~ vészünk | (rég.) vagyonk ~ félönk ~ kérünk | házunk ~ kezünk | (dial.) házank ~ kezenk | vagyon ~ mégyén stb. — E szerint számba vehetjük még a következő megfeleléseket is:

GyulGl.: *tistes* ~ *chudalatus*.

KT.: *lescen* ~ *wagun*, *uagu[n]* | *ezen* ~ *ozun*.

Ezekből a megfelelésekből régebben minden kételkedés nélkül azt következtettem, hogy «a HB.-ben a *kegiggen* (olv. *kégyiggyén*) mellett a *iorgossun*, *oggun* alakokat, továbbá a KT.-ben ezen alakok mellett: *sciulhessen*, *leyessen*, *legen*, *lescen* (olv. *szülhessén*, *lējessén*, *lējyén*, *lészén*) ezeket: *maradhassun*, *uagu(n)*, *wagun* nem *u*-val, hanem csakis *o*-val szabad olvasnunk (azaz: —on); hasonlóképen az *ezen* mellett is az *ozun* nyilván így olvasandó: azon» (NyK. XXVII. 263).

Ez azonban elhibázott következtetés volt, s erre céloztam jelen értekezésem bevezetésében, mondván: «vizsgálódásaim közben észrevettem, hogy az én erősségeim egyike nem egészen olyan, a milyennek azelőtt láttam» (NyK. XLII. 2). A nyelvtörténet ugyanis arra tanít bennünket, hogy régibb és újabb alakok előfordulnak egymás mellett. Pl.

KT.: *keral*:- *kryal*- | Ehr.-k.: *vymadsag*- 6: *ymadsag*- 10; *kary*:- *karyay* 8; *botat*: *bottyatt* 84 | Bécsi.-k.: *hamissagonc*-, *puztolatonk*-, *istenönc*: *vrunk* 156 | Münch.-k.: *tèhètseguèl*: *nag-saggal* 59 | Guary.-k.: *ezögbelöl* 9. *iejögbelöl* 45, *erdömebelöl* 68: *ezögböl* 11; *legioncab* 78: *mintül incab* 132; *ostorozna*, *viselne* (olv.: -ná, -né): *jacorlanaia*, *öuedzeneie* 86 | MargL.: *alazya*: *mossa* 11 | Ers.-k.: *malasztual*: *yghassagghal* 1; *masodzeur*: *harmadzor* 324; *tanoythwan*:- *tanethwan* 552 | Göm.-k.: *Ay-tatossagual*: *elettel*, *gyonassal* 12 | Debr.-k.: *Barbala* 8: *Borbala* 9, 10; *Aitatossagual*: *Imaöagokal* 170; *athyam teul* 498, *zolgaktól* 506: *azóntel* 492, *keraltel* 498 | Simor.-k.: *vetnee*: *hirdetneie* 9, *caialtanaia* 12; *mezeytelen* 9, 11, 12; *mezitelen* 10, *mezitelen*- 11 | Corn.-k.: *angel*:- *archangal* 6; *euange-*

listakrol 6, meltosagarol 9: tamadasarwl 5 | Szt. Kriszt. él.: meltosagual 3, haragual 16, kenokual 25: Eiel 23, jettrelmekkel 25; Azzonyonk 6, vronk 7: vrunk 6; tanoyt- 6, alait- 9, zabadoith 19, tereit- 20: meg fezit- 6, zabadyth 6, zabadith 19, byzonyt- 17, tanit- 21; mondana (olv.: -ná) 24: el vezthetneie 22 | Nagyszomb.-k.: erdőmvel: meltosaggal 378 | Horv.-k.: angel- 83, 84: archangyal- 84 | Czech-k.: tagyd-: tagayd- 11 | Döbr.-k.: embőröktél: angaloktol 7; zabadoit- 9; zabadeit- 4: idvőzyt- 10; naǵvbb, naǵvb 425; naǵob 430 | Lobk.-k.: az pap, azpap 28: a pap 25, apap 27 | Nádor-k.: megzeǵóneit: kezert 8; megtanola- 33: iarul 34 | Lázár Z.-k.: bizonitana (olv. -ná) 53: mutatnael, akarnaia 59, Mondánaya 62; testuel, lelekul 39, fellektesneiel, zemyduel 40: peterrel 40, zyvemmel 43, vizzel 66, aitatossaggal 74 | Székelyudv.-k.: lovagokval 3, halalunkval 6, nyomasval 19, kőzönsegvel 32, napval 37: lővöldőzōkel 3, vetēssel 19, arczal 32, éyel 37; varosonk: byrtokvnk, halalvnk- 6; vynnēek: adnayak 29; neǵed 113, 125, őtōd 114, 130: masodyk 110, 124, harmadyk 111, 125. — Ezeknek egy részét kétségkívül a másolók rovására kell írni; de előfordulnak ilyen váltakozások egyazon írónál is, pl. DÉVAI BÍRÓ M. Tíz par.: -onc, -ōnc (-ōnk) (sokszor): -unc (sokszor), -ānc 9, 12 | SZÉKELY ISTVÁN Solt.: engemet 2a, 4a, 5a, 7a: ingemet 2a, 10a stb.

Ennek figyelembe vételével három legrégebb összefüggő nyelvemlékünk idézett alakjaiból csak ennyit következtethetünk:

Ha valamikor azt mondták: *kēgyiggyün, *szülhessün, *lēhessün, *lēgyün, *lēszün, *ezün, *tisztiš, akkor ezeknek mélyhangú megfelelői *zun, *zus-végűek voltak. Az *zün, *zūs végzetből először zōn, zōs lett, és ezzel egyidejűleg az *zun, *zus-ból is zōn, zōs. Az utóbbiak tehát már elérték azt a fejlődési fokot, a melyen ma állanak, mielőtt az zōn, zōs-ból zēn, zēs (vagyis a HB., GyulGl.- és KT.-beli alak) fejlődött. Ennélfogva lehetséges, hogy e nyelvemlékekben az zun, zus végzetbeli u betű o hangot jelölt. Lehetséges, de nem bizonyos, mert a nyelvtörténetből levont tanulság alapján föl lehet tenni azt is, hogy az zēn, zēs-végű magashangú alak és zōn, zōs-végű mélyhangú párja mellett élt még a régebbi *zun, *zus-végű is.

Ha pediglen e nyelvemlékeink másolatok,*) akkor a magas- és a mélyhangú alakok megfelelőzéséből még ennyit sem követ-

*) Legalább a HB.-et annak tartom.

keztethetünk, mert lehetséges, hogy az *u*-betűsek az eredetibb iratból való pontos másolatok, ellenben az *e*-betűsek a másoló nyelvjárása szerint vannak írva. Ez a pontos megoszlás nem nagyon valószínű ugyan, de ki merné mondani, hogy lehetetlenség!

Azt hiszem, mindenki elismeri, hogy vizsgálódásaimat teljes elfogulatlansággal végeztem. Az eredmény pedig az, hogy eddigelé nem találtam kétségtelen bizonyítékát annak, hogy az *o* hangnak *u* betűvel írása csak valamennyire is dívott volna.

IX.

Az *u* (*v*, *w*) betű — mint tudjuk — legtovább a mai *-os* és *-om* szónév előzőjében tartotta magát. Íme néhány példa a XVI. századból:

Sypcus 1507; *Lawtus* 1510; *Kardus* 1513; *Choportus* 1516; *Wkvs* 1522 | Peer-k.: *gallerus* 340 | Érdy-k.: *haznalatus* 5, *bodogssagus* 6, *hosonlatus* 7, *chaladus* 7, *hasonlatus* 8, *malaztus* 9, *hangus* 10, *Bodogsagus* 10, *ygassagus* 11. *ayoytatus* 13, *vygassagus* 13, *bolondsagus* 14, *bodogssagus* 15, *meltoşagus* 16, *hasonlatus* 17, *tyztassagus* 18, *dragalatus* 18, *haznalatus* 20, *ygassagus* 21, *ayoytatus* 23, *haznalatus* 25, *batorsagus* 25 | Tel.-k.: *chwdalatus* 270, *alazatus* 271, *chwdalatus* 280, *chwdalathus* 313 | Lázár Z.-k.: *garlosagus* 2, *Bodogsagus* 7, *Irgalmassagus* 7, *Ayetatus* 12 | Kolozsv. Glossz.: *bozusaghus*, *haborusagus*, *hasonlatus*, *hurus* (NyF. 45.) | MURMELLIUS: *homalus*, *sarus*, *haznus*, *rostelus*, *haragus*, *poklus*, *korsagus*, *hasonlatus* stb. (I. NyK. XXVII. 267) | *Vitályus* 1598; *Vitalius* 1598 (*Vitályus* 1602, kétszer) || Guary-k. 74, 76: *harum* | Tih.-k. 19: *harum* | Peer-k. (Nyelvemléktár II. k. X. 1.): *yo uoltum*, *bozussagumra* | Tel.-k. 348: *azzonyum* | Pozs.-k. 39: *yesuswm* | Gyöngy.-k. 68: *gondum* | PéldK. 85: *leyanium* | *harum* 1522 | MURM.: *harum*, *halum*, *barum*, *maium*, *alum*, *faidalum* (I. NyK. XXVII. 267) | RMNy. II₂. 58—59: *hywnwm*, *akarum*, *Panazolnwm*, *Budosnum*, *foglalnwm*, *tarthatwm*, *Akarathwm*, *nomorganum*, *tarthanwm*, *Bysswm* 'bizom' (1545) [de ugyanabban a levélben *akarom*, *Akarom* (kétszer), *salassom* 'szállásom' is]; — 96. l.: *zolgalatumat ayanlum* (1552) [de ugyanabban a levélben *kyuanom*, *fogadom*, *adom*, *tagadom* is].*)

*) A MNyV. IX. k. 301. l. MA³. (1621) latin-magyar részéből idézett *megmosum* nyilvánvaló sajtóhiba. A magyar-latin részben *megmosom* (és *mosom*, *elmosom*, *kimosom*, *lemosom*) van. A megelőző (1611-i) kiadásban a

Más helyzetben már csak szórványosan akad *u* (*v*, *w*) betű a XVI. században,* pl.

Lwos 'lovás' 1507; *fwnth-* 'fonott' 1518; *Wkws* 'okos' 1522; *Wruos* 1522; *Hwzyw* 'hosszú' 1522; *huzu*, *huzo* ua. Tih.-k. 9, 50, 51; *burju* 'borjú' Kaz.-k. 124; *hiuattatul*, *mundattatul*, *uilagut* Peer-k. (Nyelvemléktár II. k. XI. l.); *halalud* Weszpr.-k. 56; *rokonsagud* Göm.-k. 50; *jobudh* Lázár Z.-k. 19; *haragut* Kaz.-k. 86; *zomuru*, *zomurusag-* 86, 94, 95.

Ezekhez képest föltűnően sok az *us*, *um* (*ws*, *wm*). Elvégre nincs abban semmi lehetetlenség, hogy e szóvégek még ily késő korban is *us*-nak és *um*-nak hangzottak; hiszen mai napság is hallani ilyeneket: *napus*, *hónapus*, *mindennapus* (Szolnok-Doboka m. Domokos Nyr. XLII. 13), *napus üdő* (Kis-Küküllő m. Adámos és Sövényfalva, uo. 11).**) Mindazáltal — bármennyire igyekszem is — nem tudok megszabadulni attól a gondolattól, a melyet második értekezésemben (NyK. XXVII. 266—270) kifejeztem és okokkal támogattam. Az *us*, *um* (*ws*, *wm*) végzet mindenütt *os*, *om*-mal váltakozik; magashangú párja a kódexekben nem *üs*, *üm*, hanem *es*, *ös* és *em*, *öm*; csupán a MURMELLIUS-féle szójegyzékben van többnyire *ús*, *us* (ritkábban *ös*, *es*), és KOMJÁTHINÁL is *es*, *em* (mélyh. *os*, *om*) mellett gyakran *üs*, *üm* (pl. *wduwssig-* 15, *tükkelletüs* 19, *kegyűsseg-* 19, *ielűssen* 19, *vetküüs* 20, *ertelűmbe* 21, *feiedelűm* 24); de MURMELLIUS *ü* és *u* betűjéről jó okkal föltehetjük (l. id.

latin-magyar részben is *megmosom* van; ennél fogva még azt sem lehet föltenni, hogy a *megmosum* > *megmosom* hangváltozás 1621-ben a latin-magyar és a magyar-latin rész megjelenése közötti időben ment végbe. De még ha két kiadásban fordulna is elő a *megmosum* alak ugyanazon a helyen, akkor sem adnék rá semmit, mert pl. az 1611-i és az 1621-i kiadásban egyaránt *migrántzolom* van, s ez igen szépen találna a HB. *migejéhez*, de hiába, lerontja a hitelét a 40, ill. 47 hasábon végighúzódó *meg*-ek hosszú sora. — Tanulság: ne bízzál vakon a betűben, mert nemcsak megölni betű van, hanem olyan is, a mely csal.

*) Csak az egyetlen *nagyobb* középfoknak nyelvjárási *nagyubb* változata (*nağvb*, *nagiub*, *nagyub* stb.) fordul elő meglehetősen sokszor; az utolsó adat 1693—94-ből való (vö. SZILY: MNyv. VII. 351).

**) Hogy ezek régi maradványok-e vagy pedig újabb fejlemények, annak a vizsgálatába most nem bocsátkozom bele.

h. és itt alább 116. l.), hogy *ö* hangot is jelölt, KOMJÁTHI *ű*-je pedig igen kevés kivétellel az *ö* hang jele volt. Mindebből azt következtetem, hogy a mai *os*, *om* végzet előzőjének *us*, *um* (*vs*, *vm*, *us*, *um*) írását a latin helyesírás hatása alatt tartották meg oly késő korig, vagyis minden valószínűség szerint jóval túl azon az időn, mikor az egykori magyar *us*, *um*-ból már *os*, *om* lett.

Ez nekem erős meggyőződésem most is. S hogy én ehhez ragaszkodom, azt bizonyára senki sem fogja olybá venni, mintha nem akarnék tágitani attól, a mit egyszer kimondtam; mert hiszen a fönnebbieken eléggé megmutattam, hogy én az igazságot keresem, nem a magam igazát.

X.

Az *u* (*v*, *w*) betűt nyelvtörténetünk kezdetétől fogva a XVII. század elejéig az *ü* hang jelölésére is használták. Így pl. *ü*-nek olvashatjuk e betűket (részint teljes bizonyossággal, részint több-kevesebb valószínűséggel) a következő szavak első (ill. egyetlen) tagjában:

aruk tue 'árok töve', *fuegnes* 'fövényes', *cues*, *kues* 'köves', *cuest* 'Kövesd' 1055 | *fuzeg* 'Füzegy' 1193; *Fuzegy* 1211; *Fuzeg* 1329/58 | *Fured* 'Füred' 1211 (NyK. XXXIV. 397) | *Lukeu* 'lükő' 1211, 1293 k. | *Vtev* 'ütő' 1251/81 | *dulew* 'dülő' 1254/1368; *-dulew* 1342; *dulew* 1413; *-duleu-* 1429 | *vles-* 'ülés' 1299; *-ules* 1323/30; *-vleys* 1329 (kétszer) | *-fvzy* '-füze' 1308 | *fues* 'füves' 1333; *Fwes* 1409; *Fues-* 1485 | *Kurtus* 'kürtös' 1358; *Kwrthws* 1421, 1444 | *dwhetseg* 'dühödtség' SchlSzj. 677. sz. | *Buk-* 'bükk' 1419 | *Gywru* 'gyűrű' 1447; *Gywruws* 'gyűrűs' 1459 | *Kwlsew-* 'külső' 1429 | *Svthw* 'sütő' 1429; *Swthew* 1468; *swteo* 1601 | *-wgy* 'ügy' 1434 | *wsth* 'üst' 1491 | *vsthy* 'üsti' 1460 | *zwkse* 'szükség' Virg.-k. 55, 60; *zwkse*-, *zwkse* Sz. Ágoston Reg. 1537 (Akad. Érték. a nyelv- és szépt. kör. XVII. k. 6. sz. 19. l.) | *wsteok-* 'üstök' 1506 k. | *swllw* 'süllő' 1514 | *twzes* 'tüzes' 1520 k.; *Twzes* 1588; *Thwzes* 1605 (többször) | *Kwrthew* 'kürtő' 1523; *kwte* 1533 | *zurke* 'szürke' 1531; *zurke* 1539 | *swger-* 'süger' 1544, 1548; *swger* 1553 | *wrö* 'ürü' 1545 | *Bwkken* 'bükköny' 1549 | *swlt* 'sült' 1549 | *Kwlemb kwlemb* 'külömb-külömb' 1556 | *sweg* 'süveg' 1560; *sweg-* 1597 | *Wthkoko* 'ütköző' 1577; *wthkeőző* 1594 | *twker* 'tükör' 1581 | *wres* 1594; *wreos* 1596; *Wreos* 1596 | *vl* 'ül' 1596.

Ezt a hangjelölést a latinbetűs írás első alkalmazói a latinból vették. (A latin *u* [*v*] betűnek *ü* hangértékére nézve vö. SCHUCHARDT, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, II. 218, 253, 272).

Mármost az a kérdés, hogy alkalmazták-e az *u* (*v*, *w*) betűt az *ö* hang jelölésére is, és ha alkalmazták, mikortól fogva történhetett ez.

Forduljunk megint legelőször a betűváltakozásokhoz és ezúttal — minthogy más eljárás mód nem kínálkozik — haladjunk az időben visszafelé. Elég lesz, ha MURMELLIUSSzal kezdjük. Az *ö* szójegyzékében egyebek közt a következő betűváltakozásokat találjuk:

gyümölcsus 382 ~ *gyümöczös* 406 | *sedulgeni* 916 ~ *sedölgö* 914, *sedölk* 'szédeleg' 917 | *etuk* 'étek' 729 ~ *etök* 1821 | *vörus* 'vörös' 1097 ~ *verös* 2557, *verösseiteni* 2558 | *tizenkettut* '12-ik' 2677 ~ *ötöd* 1584 (~ *hattod* 1968, *hatot* '6-ik' 2671) | *ertelum* 'értelem' 603 ~ *feiedelöm* 1696, *feiedelem* 2282, 2292 | *belut*, *bellut* 'bélelt' 2027, 2056, *esut* 'esett' 1229 ~ *födözzöt* 2379, *töltöt* 2123 (~ *forot* 2166, *pirettot* 2135, *valasztot* 2261) || *selus* 'széles' 299, 1982 ~ *seles* 648.

Jól tudom én azt, hogy ezek nem $2 \times 2 = 4$ bizonyítékok; hiszen az effélékről fönebb már nyilatkoztam. Megengedem, hogy az *u* betűvel írt alakok régibb nyelvállapot maradványai (tehát *ü*-hangúak) is lehettek. De ha tekintetbe vesszük azokat a kódexeinket és azokat a nem sokkal későbbi nyomtatványainkat, a melyekben az *ü* meg az *ö* hang meg van különböztetve, arra a következtetésre jutunk, hogy MURMELLIUS fönebbi *u* betűinek a hangértéke *ö* lehetett.

Vegyünk elő mármost egy kódexet, a melyben az *ö* és az *ü* (nemkülömben az *ö* és az *ü*) hang többnyire egyazon betűvel van írva. Ilyen pl. a XVI. század elejéről való Virginia-kódex. Váltakozások:

gywnyewrwsegnek 4 ~ *gönyerkwtem* 4 || *terwmt-* 52, 54, 57 ~ *teremt-* 51, 52 | *Ezwneken* 56 ~ *ezenkepen* 57 | *bynwvs-* 1, 49 ~ *bynes-* 48 || *Elwzwr* 2 ~ *Hatodzor* 1. || vö. még: *ministwre* 'minisztere' 36.

Most ugorjunk át egy századot és lássuk a Schlägli Szójegyzéket:

kwcen 'kökény' 1563 ~ *keken* 1562 | *kwles* 'köles' 999 ~ *keles* 888 | *kwnek* 'könyök' 577 ~ *kenek* 384 | *twrw* 'törő' 1942, *twre* 1944 ~ *tere* 844, 846, 1945.

XIV. századbeli megfelelések és betűváltakozások:

a) KT.: *menyun* 'mennyen' ~ *vilagon* (vö. *twzwn* 'tüzön' Virg.-k. 39; *fuldwn* 'földön' uo. 38; *Dumbun-* 'dombon' 1355; *oltarū* GyulGl.; *nopun*, *cuzicun* HB.) | *nekunc*, *hyrunc* ~ *rohtonc* (vö. *isemucut* ~ *uromc*, *uimaggomuc* HB.) || *cuetsegum*, *esm[e]rum* (~ *tudum*) ~ *cuetsegem* (vö. a XVI. században: *kyrum* 'kérem' [kétszer] ~ *kyrem*, *erthenem* [kétszer], *Ertenem*, *wennem*, *semelem* 'személyem' 1545: RMNy. II₂. 58—59 [ugyanabban a levélben]; a mélyhangú alakokat [*wm* ~ *zom*] l. fönnebb 113. l.; XII. száz.: *Oðpobu*. 'uram' KINNAMOSNÁL, vö. HUNFALVY, Magyarország Ethnographiája 343) || *mennyb[ele]* 'mennybe' ~ *menyun* (vö. *munhi* HB.) | *num* 'nem', *hanum* ~ *nem* (ötször) (vö. *Num*, *num*, *nū* HB.).
GyulGl.: *kegussege* (~ *chudalatus*) ~ *tistes*.

b) Oklevelekben: *Rednuk-* tn. 1349 ~ *Rednek-* (ugyanabban az oklevélben: Nyr. XXIV. 155) | *-leluk* 'lélek' 1335 ~ *-lelek* (ugyanabban az oklevélben) | *Embur-* 'ember' 1326/35 ~ *Ember-* (ugyanannak az oklevélnek másik példányában). — Talán a sok *-feld*, *-feuld*, *-fewld* mellett kétszer előforduló *fuld-et* (*-fuld* 1302, *-fulde* 1369) is *föld-nek* lehet olvasni (vö. még *fold-* 'föld' 1300).

XIII. századbeli betűváltakozások:

Beruk 'berek' 1252 (kétszer) ~ *Berek* (ugyanabban az oklevélben) | *Bestur*, *Chetur*, *Fenerus*, *Kerus* tn. 1211 (a hitelesített példányban) ~ *Bester*, *Cheter*, *Feneres*, *Keres* (ugyanannak a fogalmazványában: NyK. XXXIV. 394) | *Pentuc*, *pentuc* szn. 'péntek' 1211 ~ *Pentec* (ugyanabban az oklevélben; az utóbbi alak helyett a fogalmazványban *Pentuc* van: NyK. XXXIV. 411) | *Hunche*, *Numuogi* tn. 1211 ~ *Henche*, *Nemuogv* (uo.: NyK. XXXIV. 406, 407, 410; vö. *Nomuolou* tn. 1211 ~ *Numuolou* a fogalmazványban, id. h. 410).

Az ANONYMUSNÁL:

Veluc, *Ueluc*, *Veluquio* szn. (HFK. 417, 452, 454 [négy adat] ~ *Velec* (uo. 417, 452, 453 [kétszer]).

Tehát egészen az ANONYMUSIG nyúlnak vissza azok a betűváltakozások és megfelelések, a melyekre támaszkodva föl lehet

teni, hogy az *u* (*v*, *w*) betűt az *ö* hang jelölésére is használták. S e betűváltakozások és megfelelések legnagyobb része más megítélés alá esik, mint a mélyhangú szavakbeli *u* (*v*, *w*) $\sim$ *o* váltakozás és *u* $\sim$ *e* megfelelés, a melynek fönnebb részint semmi bizonyító erőt sem tulajdonítottam, részint nagyon csekélyet. A KT.-beli *menyun* $\sim$ *vilagon* megfelelésre nézve ugyanaz áll, a mit fönnebb a mélyhangú szavakban előforduló hasonló megfelelésekre mondtam (112. l.), t. i. lehetséges, hogy az *=un* végzet *u* betűje *ö* hangot jelölt, de bizonyosnak nem bizonyos. Másképp áll azonban a KT.-beli *nekunc*, *hyrunc* $\sim$ *rohtonc* megfelelés dolga, mert a kódexekben — mint tudjuk — a mostani köznyelvi *=unk*, *=ünk* birtokos és alanyi személyrag előzője legtöbbszörre *=onk*, *=önk*, *=enk* alakban, a HB.-ben pedig *=omc*, *=omuc*, *=emuc* alakban van meg, s ebből nagy valószínűséggel következtethetjük azt, hogy a KT.-beli magashangú alakok így hangzottak: *nekönk* (v. *nëkönk*), *hírönk*.

Az *u* (*v*, *w*) $\sim$ *e* betűváltakozásra csupán olyan példákat idéztem, a melyek ugyanabban az iratban (oklevélben, összeírásban, levélben, munkában) vagy a másik példányában, ill. a fogalmazványában fordulnak elő. S itt (legalább egyelőre) nem az a kérdés, hogy az *u* (*v*, *w*) betű ugyanannak a hangnak a jele lehet-e, a melyet az *e* betű jelöl, hanem az, hogy milyen hang lehetett az utóbbival váltakozó. Ha az *e* betű a zárt *ë* hangot jelölte, — s eddigi tudásunk szerint nem is gondolhatunk másra — akkor a vele váltakozó *u* (*v*, *w*) betűnek a hangértéke inkább *ö* lehetett, mint *ü*. Azokban az esetekben is, a melyekben *ü* $>$ *ö* $>$ *ë* hangfejlődést lehet föltenni, valószínűbb az, hogy az *ë* hang a maga közvetlen előzőjével, az *ö*-vel váltakozott, semmint ennek az előzőjével, az *ü*-vel. A mely esetekben pedig az *ë* hangból való kiindulást lehet föltenni, azokban természetesen szintén az *ö*-vel váltakozás valószínűbb. Ezt a föltevést még az is támogatja, hogy az *u* betű nemcsak *e*-vel, hanem *o*-val is váltakozik (1211: *Numuogi*, *Numuolou* $\sim$ *Nemuogv* $\sim$ *Nomuolou*, l. fönt; még néhány *o*-betűs adat alább 122. l.). Nem hiszem, hogy akadna valaki, a ki az *o* betűt az *ü* hang jelének tartaná.

XI.

A következő esetekben a szó eredetére való tekintettel lehet az *u* (*v*, *w*) betűnek *ö* hangértéket tulajdonítani:

böleny < tör. *bölän (G. 55, 157): *bwlen* SchlSzej. 1634 (~ ? *Belen* 1211, 1302; *Belenus* 1349; *belem* SchlSzej. 1631).

ökör < tör. *ökür (G. 111, 157): *Wkwur* 1291; *vkur*- 1319, 1325/51; *Wkur* 1330; *Vkrus* 1344; *Wkrus*- 1350; *Hwkur*- 1326/1428; *wker* SchlSzej. 1415. sz.; *wkur* uo. 1448. 1759. sz. (~ *eker* BesztSzej. 400. 1027. 1171. sz.; *ekur* uo. 1026. 1039. sz.; *öker* uo. 1000. sz.; *eker* SchlSzej. 1419. sz.; *Ewkur*- 1417; *Eker*- 1427 stb.).

György < ném. Jörj (M₂. 171): *-gurg* 1209, 1216; *Gyurg*- 1233; *Gurgh* 1299; *-gyurgh*, *-gyurg* 1299 (Cs. V. 406); *-gurg* 1307; *-gurgy* 1329 (Cs. V. 406); *-gurg* 1334, 1344 (uo.); *Gyurg*- 1366; *-gyurgh* 1407; *-gurg*- 1465 (~ *-gergh* 1299 [Cs. V. 405]; *-geurgh* 1419 [uo. 406]; *-gerg* 1453; *-geurgh* 1455; *-gyerg* 1466 [Cs. V. 406]; *-gyergh*- 1478 stb.).

Séjtör, Söjtör hn. < kfn. *sehter*: *Sehtur*- 1214; *Sehtur*, *-sehtur* 1356, 1387 (~ *Sehter* 1357, 1383, 1453 ~ *Sehtyr* 1259) (Pais D.: MNy. IX. 174—176).

Pétör < szlov. *Peter* (vö. M₂. 202) v. ném. *Peter*: *Petur* 1211 (huszonháromszor: NyK. XXXIV. 411), 1237 (kétszer), 1240 k. (hatszor); *-petur* 1286; *-Petur* 1297; *Petur*- 1309; *-petur* 1319, 1344; *Petur*- 1346; *-petur*- 1357; *-petur* 1359 (~ *Peter* 1211 [a fogalmazványban *Petur*: NyK. XXXIV. 411]; *petur* HB.; *-petur* 1329/77, 1343; *Peter*- 1224/1389, 1344, 1363, 1376 stb.).

léhen 'feudum' < kfn. *lehen* (bajor *lehen* LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 168): *lehun* 1271; *Lehun* 1292; *lehun* 1346, 1359 (~ *lehen* 1226, 1230, 1358 [háromszor], 1359 stb. ~ *lehyn* 1357, *leuhyn* 1262/1392 stb.).

mestör < kném. *mester* (LUMTZER-MELICH id. m. 173; MELICH, Mely nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 37): *Mestur* 1233, 1273, 1300; *Mesthur*- 1347 (~ *Mester*- 1320; *Mester* 1348; *Mester*- 1392 stb. ~ *Mestyr* 1256).*)

*) A ném. *sehter*, *Peter*, *lehen*, *mester*-ben a második szótag *e* betűje az *ö* hang jele; ezt a hangot a német emlékekben az *e* betűn kívül *u*-val és *i*-vel is találjuk írva (vö. PETZ GEDEON: A magyar krónikák német szavainak hangtani és helyesírási sajátosságairól [Philologiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről. Szerk. GRAGGER R. 13—15.]).

Hiszen elvégre az sem éppen teljes lehetetlenség, hogy a tör. *ökür-ből a magyarban ökü-ön át ükü, vagy a ném. mester-ből mestër-en és mestör-ön át mestür fejlődött, s i. t., — de talán mégis csak természetesebb az a föltevés, hogy ezeknek az *u* (*w*) betűnek *ö* volt a hangértékük.

Utoljára hagytam a következő adatokat: Budurfeuldu azaz 'föfde' 1342 (Cs. II. 737; vö. Budurfeulde 1350 uo.); Fenysefeuldu 1342 (többször). Ezek a labiális illeszkedés példái, több mint egy századdal régiebbek azoknál, a melyek eddig ki voltak mutatva.*) Az *ë*-ből labiális illeszkedéssel tudvalevőleg *ö* fejlődött, s hogy ez az *ö* valamikor vagy valahol *ü*-vé fejlődött volna tovább, arra nincsen példa. Ennélfogva — mondhatnám — a *-feuldu* alakot *földö*-nek kell olvasnunk, és diadalmasan heurékát kiálthatnánk, hogy ime itt vannak kétségtelen bizonyítékai annak, hogy az *u* betűt legalább már a XIV. század közepe táján az *ö* hang jelölésére is használták. De a kételkedés szelleme, a mely folyton itt ül előttem a tintatartóm szélén, most gúnyosan mosolyog és azt mondja: hát egészen bizonyos az, hogy a *-feuldu* alak *-feulde*-ből fejlődött? nem fejlődhetett *-feuldy*-ből (vö. Kalmanfeuldy 1342/93)? — És igaza lehet. Ha pedig az utóbbi alak *i*-je labializálódott, akkor *ü* lett belőle, tehát a *-feuldu* alakot *földü*-nek is olvashatjuk. S ha csakugyan így hangzott, akkor itt a formansbeli labiális illeszkedésnek eddig ismeretlen esete és az egyessz. 3. személy ragjának eddig szintén nem ismert alakja áll előttünk.

Tehát bizonyosság nincs és nem is igen lesz addig, a míg elő nem kerül valami Árpádok korabeli magyar fonétika; azt pedig alig remélhetjük. De ha bizonyosság nincs is, azt hiszem, sikerült elég valószínűvé tennem azt a föltevést, hogy az *u* (*v*, *w*) betűt legalább az ANONYMUS korától, tehát kb. 1200-tól kezdve az *ö* hang jelölésére is használták.

*) Az eddig kimutatott legrégebb adatok a Bécsi- és a Münch.-k.-ben vannak, pl. B.: *zvuó* 11, *könüó* 72, 97; M.: *jünöcē* 108, *földüert* 67.

XII.

De hogyan alkalmazhatták az *u* (*v*, *w*) betűt az *ö* hang jelölésére? Ez az a homályos dolog, a melyre — mint a bevezetésemben mondtam — előbbi álláspontomból semmikép sem sikerült világot derítenem. A latinbetűs írásnak sem első, sem későbbi alkalmazói nem vehették ezt a hangjelölést máshonnan, mert sehol sem volt meg; tehát magyar földön kellett kifejlődni. Az eredetét a hangtörténetben kell keresnünk. Régi török jövevényszavaink között van egynéhány, a mely a mi nyelvünkben végbement *ü* > *ö* hangfejlődésről tanúskodik; ezek: *bögöly*, *görény*, *gözü*, *kökény*, *tömény* (G. 157). GOMBOCZ azt mondja: «Zur bestimmung des alters dieses wandels bieten die allzu spärlichen belege der sprachdenkmäler (von den angeführten wörtern ist nur *kökény* aus dem XIII. jh. belegt) keinen sicheren stützpunkt» (G. 158). Mármost, minthogy azt láttuk, hogy az *u* (*v*, *w*) betűnek *ö* hangértékkel való alkalmazását az ANONYMUS idejénél korábbra nem lehet visszavinni,* föltehetjük azt, hogy az *ü* > *ö* hangváltozás a XI—XII. században ment végbe. Az *u* (*v*, *w*) betűvel kezdetben az *ü* hangot jelölték, s ez a jelölés idő jártával átszállott az *ü*-ből fejlődött *ö* hangra s azután más eredetű *ö* hangokra is. De ezenkívül még más lehetőség is van. Lehetséges ugyanis, hogy a szóbanforgó hangjelölést csupán azért nem tudjuk régibb korból kimutatni, mert a XI. és a XII. századból általában (minden hangjelölésre) nagyon kevés az adatunk. Ennélfogva nem állíthatjuk egész határozottsággal, hogy az *ü* > *ö* hangváltozás a XI—XII. századnál nem korábbi. Megindulhatott az már a nyelvtörténet előtti korban, de ebben az esetben föl kell tennünk, hogy a latinbetűs írás első alkalmazása idejében az újabb *ö*-s alakok mellett még igen sűrűn fordultak elő vagy talán még jóval gyakoribbak voltak a régibb *ü*-s alakok. Minthogy pedig az utóbbiakat *u* (*v*, *w*) betűvel írták, ezeket a betűket egyúttal az *ö*-hangú változatok leírásában is alkalmazhatták.

*) Hogy a *Gurcu* név, a melyet MELICH (SzlJöv. I., 171) korábról idéz és a *György* név bevezető alakjának (= *Györke*) tart, csakugyan összetartozik-e vele, az nagyon kétséges.

Az *ö* hangnak nyelvtörténetünk első századaiban az *u* (*v*, *w*)-n kívül más jelei is voltak. Ismeretes a gyakori *eu* (*ev*, *ew*) jelölés. Ezenkívül a kódexek kora előtt egynéhány esetben *o*-val is találjuk írva, pl. *Nomuolou* 1211 (NyK. XXXIV. 410); *orduksara* 1075/1217 (vö. *vrdugsara* 1358); *fold-* 1300; *-uolg* 1275/81; *-wolg* 1347; *zold* BesztSzj. 676. sz.; 1444; *oker* BesztSzj. 995. sz. — És még egy jelölésmódra vonhatunk következtetést ezekből az adatokból:

Iwanka feldeu 1298; *Tykolfeldeu* 1383; *Bodorfeldeu*, *Gotthardfeldeu* 1396; *Papfeldeu* 1410; *Kapolnafeldw* 1438; *Eghazfeldeu* 1445; *Janosnemdeakfeldeu* 1447; *Symonremethefeldeu*, *Monohfeldeu* 1449 (vö. *Zenthmarthonfeweldeu* 1479) | *Worrewlabuelgu* 1342.

Hogy ezekben a szóvégi *eu*, *ew*, *w*, *u* betű az *ö* hang jele-e vagy az *ü* hangé (l. fönnebb 120. l.), az most teljesen közömbös dolog. Mind a két esetben labiális illeszkedésre gondolhatunk, ennek a föltétele pedig a megelőző szótagban levő labiális magánhangzó. Ennélfogva föltehetjük, hogy ezeket *földö-*, *völgyö-*nek v. *földü-*, *völgyü-*nek ejtették, vagyis hogy az első szótagjukban levő *e* betű az *ö* hang jele volt.*) Egész határozottsággal nem akarom állítani, mert elvégre lehetséges ez a hangfejlődés is: *földö*, *völgyö* v. *földi*, *völgyi* > *földö*, *völgyö* v. *földü*, *völgyü* > *földö*, *völgyö* v. *földü*, *völgyü*. És az is lehetséges, hogy ez esetekben a szó végén megindult *ö*-zéssel van dolgunk (vö. *tekelleetös* Sánd.-k. 1, 7; *tekelleetös* uo. 8 [kétszer]; *feeldön* uo. 6, de: *földön* 2), bár arra, hogy az utolsó szótagot végző *ö* hang labiális illeszkedés nélkül *ö*-re változott volna, nem tudok több példát ennél az egy kétesnél: *resö* 'része' MURM. 629. sz. (ellenben: *rese* 630, 689, 691, 704, 705, 731, 732, 1764; *resy* 688, 2107, 2108; *rysy* 1968).

De ha későbbben előkerülő adatokkal kétségtelenné lehet tenni azt, hogy az *e* betűvel valamikor az *ö* hangot is jelölték, akkor nagy valószínűséggel föltehetjük, hogy ez volt az *ö* hang-

*) E szerint az 1298-i adat volna a formansbeli labiális illeszkedésnek legrégebb példája.

nak legrégebb jelölése módja, és akkor — még bizonytalanabb lesz a legrégebb nyelvmelékek olvasása.*)

XIII.

Az $i > \ddot{e}$ ($> \ddot{o}$) hangváltozásnak meglehetősen sok példáját sorolja föl MELICH (NyK. XXXIX. 22—26) és GOMBOCZ (BTürkL. 152—153).

Régebben, mikor még nem volt ennyi adatunk, hajlandó voltam arra a föltevésre, hogy a XI—XIV. században az i (y) betűvel az $\ddot{e}$ hangot is jelölték (vö. Nyr. XXIV. 204; NyK. XXVII. 244, 270). Ezt a föltevést most is támogatni lehetne egygyel-mással (így a vulgáris latin $i \sim e$ hang- és betűváltakozással [vö. SCHUCHARDT, Der Vokalismus des Vulgärlateins I. 20], a *lehyn*, *Mestyr*, *Sehtyr*-féle [119. l.] adatokkal), de kétségbevonhatatlan bizonyítékunk nincsen rá.

Hátra van még az $\ddot{e} > e$ hangváltozás. Mindenki tudja, hogy ezen az eltolódáson a nyelvjárások egy részében valamennyi $\ddot{e}$ hang átesett. Ezenkívül e van a magyar nyelvterület leges-legnagyobb részén az egykori szóvégi $\ddot{e}$ helyett, kivéve néhány egytagú szót (*lë, të, në, së, -ë*).

Az előbbi változás SIMONYI szerint újabb időben, legfőlegb néhány száz évvel ezelőtt ment végbe (Nyr. XVI. 358). Lássuk, mikorra lehet tenni a szóvégít.

Egy régi értekezésében, a mely a birtokos személyragozásról szól, a *-jai, -jei* többesjelt úgy magyaráztam, hogy előrésze a *-ja, -je* személyraggal azonos (Nyr. XVII. 246). SIMONYI ezt a magyarázatomat elfogadta és megtoldotta azzal a föltevéssel, hogy az *-ai, -ei* többesjel első magánhangzója meg az *-a, -e* személyraggal lehet azonos (TMNy. I. 538—540). Újabban határozottan azonosnak tartja a kettőt (vö. Die ung. Sprache 312). Én az $\ddot{o}$ föltevését mindjárt nagyon valószínűnek találtam és elfogadtam (vö. NyH.¹ 85).

Ezekben a többesjelekben az e hang állandó. Ott is, a hol

*) Akkor a fönnebb (118. l.) tárgyalt $u \sim e$ váltakozásbeli e betűnek a hangértéke is bizonytalanává válik, és reája alapított következtetésem is meginog.

az egyessz. 3. személy ragja *-e* helyett *-ë*, *-ö* vagy *-i* (pl. *levelë*, *ökrö*, *könyvi*), nyílt *e* van a több-birtokú alakban (*levelei*, *ökrei*, *könyvei*). És ez egészen rendjén van, mert tudjuk, hogy a szóvégi magánhangzó változásával nem jár együtt a megfelelő szóbelsei magánhangzó változása.*) Így, hogy csak egy egészen közeleső példát idézzek, az egyessz. 3. személy ragjának magashangú alakja a szó végén $*:é > *:ë > -e$ fejlődésen ment át, de a szó belsejében megmaradt az *-é*-fokon (pl. *keze* ~ *kezét*) vagy másképp fejlődött (pl. *keze* ~ *kezeit*);**) mélyhangú alakjának szóvégi fejlődése ez volt: $*:á > :á > a$, de a szó belsejében máig is az *-á*-fokon van (pl. *lába* ~ *lábát*).

Ebből mármost az következik, hogy az *-ei* többesjel akkor alakult, mikor az egyessz. 3. személy ragja a szó végén már nyílt *-e* volt. Minthogy pedig már a HB.-ben megvan az *-ei* többesjel (*feleym*, *unuttei*), a szóvégi $ë > e$ hangváltozásnak már korábban kellett végbemennie. E szerint a HB.-nek rövid hangot jelölő szóvégi *e* betűjét nyílt *e*-nek olvashatjuk (nevezetesen ezekben a szavakban: *terumteve*, *elnie*, *feledeve*, *engede*, *vize*, *veteve*, *feze*, *erette*, *ketnie*, *scine*, *vezesse*, *mente*, *helhezie*, *ilezie*), hacsak valaki be nem bizonyítja, hogy olyan nyelvjárásban van írva, a melyben visszafejlődés (*-e > -ë*) történt.

Hogy a szóvégi $ë > e$ hangfejlődés a HB. korában még újkeletű volt-e vagy már régebben megtörtént, arra a kérdésre megfelel a HB. maga. Kétségtelen dolognak kell tartanunk, hogy az egyessz. 3. személy ragjának a több-birtokú paradigmába való behatolása a sg. 3. szem. alakban kezdődött (*véne* + *véni* > *vénei*), s hogy a többi alakba az *-ei* többesjel csak akkor terjedhetett át, mikor első elemének eredeti mivolta már teljesen elhomályosodott volt. S ehhez minden bizonynyal hosszú idő kellett. Már réges-régen kellett lenni *felei*-féle alakoknak, mielőtt

*) A hol együttes fejlődés mutatkozik, mint pl. a kettőshangzóknak hosszú hangzóra való összevonódásában, az általános (nem pedig szóvégi > szóbelsei) hangfejlődés.

**) A hol *kezeit*, *kezibe*, *kezire* stb. mellett az alanyeset *kezi*, ott vagy a ragos alakoknak az alanyesetre tett hatását kell föltennünk, vagy a szóbelsei és a szóvégi hangnak egymástól független fejlődés útján történt egybeesését.

a HB.-beli *feleym* létrejöhetett, tehát az *-ei* többesjel keletkezését a HB. írása idejénél jóval korábbra kell tennünk, és ennél is korábbra a szóvégi *ë > e* hangváltozást.*)

* * *

»Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?» című értekezésemet, a melyet tizenkilencz évvel ezelőtt írtam, ezekkel a szavakkal végeztem: «S ha mármost, miután lehullott a szemünkről a hályog, melyet a régiek tökéletlen írása borított reá, tisztábban látva hozzáfogunk a részletek vizsgálatához, meggyőződéseim szerint arra az eredményre fogunk jutni, hogy az Árpádok korabeli magyar nyelv hangzása a mostanihoz sokkal közelebb állott, mint eddig hittük» (Nyr. XXIV. 205). Most pedig arra a kérdésre, hogy a magyar nyelv hogy hangzott az Árpádok korában (és még azután is jó darab ideig), csak azt felelhetem: *ignoramus et ignorabimus*.

SZINNYEI JÓZSEF.

---

*) E szerint a nyelvjárási *fejë, nevë*-féle alakok és labiális illeszkedésű változataik (*ökrö, tükrö*), bármily régiek is (akár nyelvtörténet előttiék), mégis újabbak a *feje, neve, ökre, tükre*-féléknél. (A nyelvjárási *-e > -ë* hangváltozásra nézve vö. Nyr. XXI. 212; NyF. XXXIV. 12).

A török-mongol nyelvviszonyhoz.*)

A NyK. XLI. kötetében «Egy török-mongol hangtörvény» cím alatt az oszm. $t \sim$ köztörök $t \sim$ mongol $\check{c}$ - és oszm. $d \sim$ köztörök $t \sim$ mongol s - megfelelést bizonyítottam. RAMSTEDT a NyK. idézett helyén kétségbe vonja megállapításaim helyes voltát s azt igyekszik kimutatni, hogy a köztör. t -nek az oszmanliban d -re és t -re való válása az oszmanliban végbement mondatfonetikai jelenségekből magyarázandó s hogy egyeztetéseim, a melyek alapján a fenti hangtörvényt felállítottam, nem állják ki a bírálatot.

RAMSTEDT czikke több tekintetben hálára kötelez. Először is alkalmat ad némely dolgokat bővebben kifejteni, a melyeket első cikkemben futólag, sokszor csak egy szóval említettem. Másodszor hálásnak kell lennem RAMSTEDT iránt munkám érdekében, hogy ő, a ki az oly kevés hivatottak közül való, elmondta megjegyzéseit. Harmadszor köszönöm neki, hogy nagy terjedelmű mongol ismereteivel és kézirati anyagával egy pár kétesebb egyeztetésemet megdöntötte vagy megerősítette.

Mert megállapításomat, mint a következő sorok bizonyítani fogják, bírálata után sincs okom visszavonni. Válaszomat négy részre osztom; először szólok a török-mongol nyelvviszonyról általában (ebben van a legnagyobb eltérés a RAMSTEDT felfogása és az enyém között), azután kimutatom a RADLOFF-RAMSTEDT-féle magyarázat tarthatatlan voltát, harmadszor sorra veszem az egyeztetéseim ellen emelt kifogásokat s végül felhívom a figyelmet még egy fontos körülményre.

---

*) Vö. NyK. XLI. 401—12 (Egy török-mongol hangtörvény), RAMSTEDT, NyK. XLII. 69—74 (Egy állítólagos török-mongol hangtörvény).

I.

RAMSTEDT a török-mongol nyelvekkel mint egy alapnyelvre visszamenő rokon nyelvekkel dolgozik, én pedig ezt a rokonságot semmi esetre sem látom bebizonyítva, s feltétlenül nyomós okaim vannak arra, hogy a török-mongol egyezéseknek legalább is nagyobbik részét (RAMSTEDT szerint elenyészően csekély részét) ne ősrakonságból, hanem átvételből magyarázzam.

Hiszen a kutatásnak nem kell szükségszerűleg abban az irányban haladni, hogy biztos ismereteink gyarapodásával minél több nyelvet, majd nyelvcsaládot foglaljunk egy kalap alá. Kövessük őszintén a rerum cognoscere causas elvét. A nyelvtudománynak azon a kis mezején, melyen eddig többé-kevésbé látszanak munkás kezek nyomai, használtuk bizonyos kapcsolatok kifejezésére egy-egy kis területen a rokonság fogalmát. Hogy ezt majd később, a messzebbmenő kapcsolatok kimutatásánál meg tudjuk-e tenni, azt ki tudná megmondani? Én a magam részéről nem hiszem.

Ez a törekvés, mely csak a rokonságot akarja minden áron bebizonyítani, s a mely olyan szörnyetegeket hozott a világra, mint a TROMBETTI sokat emlegetett munkája, végtelen kárára volt eddig a török-mongol nyelvtudomány módszeres művelésének is. Egy pillantás WINKLER munkáiba elég, hogy erről meggyőződjünk. Céljában elhibázottnak kell tartanunk RAMSTEDT kísérletét is, ki a SUS. Aik. XXIV. kötetében a török-mongol nyelvek számneveit igyekszik egymáshoz közelebb hozni, hogy a két nyelvcsoport rokonságát valószínűbbé tegye.*)

Mindenféle nyelvtörténeti kutatás lelke, kiindulópontja a hangtan. Ez adja meg a további kutatás szilárd alapját.

És a török-mongol hangtanban találunk egy-két jelenséget, melyet semmiképpen sem lehet figyelmen kívül hagyni s melyre már a ZDMG. LXVI. kötetében írott cikkemben (Die türkisch-mongolische Hypothese) felhívtam a figyelmet. Az ott érintett gondolatot most bővebben ki fogom fejteni.

Mindnyájan tudjuk, mily rendkívüli tévedésekre vezetne

*) Vö. a ZDMG. LXVI. kötetének 560—5. lapjain hozzáírt észrevételeimet.

az, ha valaki az összes görög-latin vagy lapp-finn egyezéseket az indogermán vagy finnugor alapnyelvre vezetné vissza, s mindennél világosabb, hogy ha van kiinduláspontunk annak a bizonyítására, hogy két nyelv egyező elemei különböző korszakok eredményei, akkor ezt a kérdést azonnal a lehető leg-tökéletesebben tisztáznunk kell, mert azontúl a két nyelv közt minden hangtani viszony megítélésében az itt nyert eredmények adják a vezető szempontokat.*)

Ez a kérdés a török-mongol hangtörténet tárgyalásánál eddig sem maradt teljesen figyelmen kívül, de nem is fordítottunk rá elég figyelmet.

A régebbi kutatók nagy részénél, a kik a hangtörténeti kutatás elveit többnyire nem ismerték, ennek persze nyomát sem találjuk. — GOMBOCZ ZOLTÁNT etimológiai összeállításában nem zavarják az alakban és jelentésben «hasonlóbb» alakok, a melyek egész világosan újabb korszakból való átvételek. RAMSTEDT azonban gondosan kerül minden olyan alakot, a melynél — különösen alakra — hasonlóbbat talál.

Nézzük csak közelebről, mit mond a hangtan.

Tudjuk, hogy a szókezdő török *j*-nek a mongolban 1. *j*-, 2. *ǰ*, *ǰ̄*, 3. *d*-, 4. *n*-, 5. *š*, *s* felelhet meg. (Hogy RAMSTEDT az utóbbit nem fogadja el — erről még alább —, az nem sokat változtat a dolgon.) Ha semmi világos okom nem volna kételkedni, akkor is nehezen hinném, hogy ezek a szókezdők a törökben mind *j*-be estek volna össze***) (tovább menve ez a *j*- az egyes török nyelvekben újra *ǰ*-vé és *s*-szé fejlődött — meg lehetőszen czifra dolog volna). De nagyon is erős okaim vannak kételkedni. Tudva azt, hogy a tör. alapnyelvi szókezdő *j-nek *j*-, *ǰ*-, *s*-képviseelői a különféle török nyelvek sajátosságai, s figye-

*) RAMST. Konj. Vorrede VII.: Wenn die hochasiatischen nomaden-völker, die durch keine feste grenzen, bestimmte hauplätze u. ähnl. von einander zu trennen sind, jahrtausende hindurch zusammen gelebt und gestritten, und währenddessen, sagen wir, z. b. 99 % lehnwörter hin und wieder aufgenommen, ist das schon eine gemeinsame «ursprache»? Hogy hogy nevezzük, az valóban közömbös, de hogy hogy fogjuk fel, az a hangtan tárgyalásánál elsőrangú fontosságú.

**) Még kevésbé lehet arra gondolni, hogy a tör.-mong. alapnyelvi *j*- ennyire differenciálódott volna a mongolban.

lembe véve, hogy ezek a nyelvek a mongolsággal nagyon sokat érintkeztek, feltétlenül arra kell gondolnom, hogy ezek a szókezdők török jövevényszavakban kerültek a mongolba. Végkép eldőnti ezt a kettős, hármas alakok előfordulása. A török *jüz* 'arcz' szó négy alakban fordul elő a mongol-mandzsú nyelvekben: 1. mong. *jez*, 2. mong. *jisün*, 3. mong. *niur*, 4. mandzsú *dere* (azt hiszem, ezeknek az egyeztetéseknek a helyességében RAMSTEDT sem kételkedik). Hogy ebből a négyből legalább is három alak három különböző korszakban, vagy a mi ezzel egyértékű: három különböző török nyelvből került a mongolba, az mindenki előtt világos.

Ugyanez a példa átvezet bennünket egy másik jelenségre. Tudjuk, hogy a köztörök *-z*-nek a mongolban *-r*- felel meg, de *-s*-es alakokat, sőt dubletteket is bőven találunk. Arra lehetne gondolni, hogy az alaphang kettős fejlődése valamely (ma ismeretlen?) hangtani feltétel következménye. De ez először is nem bizonyítható. Másodszor miért van a *jüz* mongol megfelelői, a *jez*, *jisün*, *nür* között a kezdő mássalhangzóban *s* a vokalizmusban is oly rendkívüli eltérés? Aztán ugyanennek a differenciálódásnak az eredménye-e a köztörök *z*-s alakok mellett előforduló néhány *r*-es alak, mint csag. *koz* 'izzó szén' ~ oszm. *kor* id., oszm. *uzak* 'messze' ~ *irak* id., oszm. *-maz* (tag. praes. 3. sz.) ~ azerb. *-mar*, oszm. *sämiz* 'kövér' ~ *sämir*- 'kövéredni', *göz* 'szem' ~ *gör*- 'látni', volgai dial. *-kär* (fact. k.) ~ *-küz* stb.? Vagy hogyan magyarázzuk meg ezzel a feltevéssel az ilyen alakokat, mint csag. *ökür*, tung. *ogus* (a köztör. *öküz* 'ökör' megfelelői)? Én nem látok rá más módot, mint azt, a hogyan azokat az eseteket magyarázzuk, mikor a köztör. *-z*- helyén a csuvasban *z*-t, az *a* helyén *a*-t, az *ä* helyén *ε*-t találunk: t. i. átvétellel.

Kétségtelen dolog, hogy a török-mongol nyelvek sokszor és erősen hatottak egymásra (lehet, hogy véletlenül rokon nyelvek is*) s egy-egy nyelvjárás hangtani sajátásai visszatükrö-

*) Az erről szóló régi hagyománynak nincs semmi értéke. A mint ANONYMUS a korabeli viszonyokat írja át a honfoglalás korába, ugyanúgy tesznek a XIII. sz. arab és perzsa történetírói a törökök és mongolok viszonyával.

zódnek egy másik nyelvjárásnak belőle átvett jövevényszavaiban. E nélkül az elv nélkül a török-mongol hangtani viszonyok útvésztojében nem lehet eligazodni.

Az olyanféle egyezéseket, mint tör. *jer* 'föld' ~ mong. *širun* id., tör. *jeji* 'új' ~ mong. *šine*, ha nem tudok is egyelőre több ilyenféle kétségbevonhatatlan példát, mégsem lehet eltagadni. Hiszen a tör. *j* ~ mong. *j*-megfelelésre sem sok a példa.

Vagy hogy kerül a csuvasba az oszm. *d* ~ köztör. *t* ~ csuv. *š* (< *s.) megfelelésnek az a két esete, melyet ZOLOTNICKIJ észrevett s PAAASONEN is elfogadott csuvas szótárában? csuv. *šäl* 'fog, csorba' ~ oszm. *diš* ~ köztör. *tiš* id.; csuv. *šäm* 'fagyott', *šan* 'fagyni' ~ oszm. *doj* ~ köztör. *toj* id. (Vö. RADL. Phon. § 211.) Ide tartozik még a csuv. *syla* 'lép' ~ köztör. *talak* ~ oszm. *dalak*. A csuv. *talak* és mong. *deligün* alakok kétségkívül későbbi átvételek. Hogy egy nyelvnek három szava minden külső ok nélkül épp a *t* > *s* változáson menjen keresztül, mégis csak nehéz volna elhinni.

Az itt érintett dolgokat teljes világosságban látni egyelőre lehetetlenség; ha az anyagunk gyűl, s a vizsgálódásba kissé belemélyedünk, lehet, hogy nemsokára határozottabban beszélhetünk. A török-mongol érintkezéseket egyelőre négy csoportba osztom:

I. Ősi (alapnyelvi?) közösség.

II. Bolgár (> csuvas)-mongol érintkezés.

III. Köztörök-mongol érintkezések.

IV. Jakut-mongol érintkezés.

RAMST. NyK. XLII. 73: «az oszm. *t* ~ mong. *č* és oszm. *d* ~ mong. *s*-megfelelés bizonyítása — a mennyire a töröknek és a mongolnak a hangtanát én ismerem — sohasem fog sikerülni». Az esetek nagy többségében ugyanis mong. *t* felel meg a török *t*-nek. RAMSTEDT csak ezeket az eseteket hajlandó elfogadni s megbotránkozva kérdi, hogy én talán az összes ide tartozó (t. i. *t* ~ *t* megfelelésű) szokat átvételeknek tartom. Nos, még azt sem gondolom lehetetlennek, hogy a *t* ~ *č*, *d* ~ *s* megfelelés képviselői is átvételek.

Czikkem harmadik részében többször rá fogok mutatni

arra, hogy a szó pontos megfelelőjének megvolta nem sokat bizonyít; első cikkem megírásakor még voltak e tekintetben némi aggodalmaim, de ezeket a további vizsgálódás eloszlatta; mi lenne akkor, ha a tör. *jüz* fenti négy megfelelője közül csak a leghasonlóbbat fogadnánk el s a másik hármát letagadnánk.

Abban meg bizonyosan megegyezünk RAMSTEDT-tel, hogy nem a minél hasonlóbb megfelelések, hanem a minél szabályosabb hangváltozások képviselői adják a legjobb etimológiákat.

Hogy aztán ez a $t \sim \check{c}$, $d \sim s$ megfelelés szabályos, hogy úgy mondjam, bebizonyítható-e, azt meglátjuk a következőkben.

II.

Először vegyük szemügyre a RADLOFF-RAMSTEDT-féle magyarázatot. «Régi sandhi-jelenséggel van itt részben (miért részben?) dolgunk, mert kezdetben volt a mondat, nem a szó». Lehet, hogy kezdetben volt a mondat (nem tudom), de hogy ez az igazság legkevésbé alkalmas hangtani jelenségek történeti magyarázatára, az bizonyos. Mert hogyha éppoly fontosak, sőt — a mint RAMSTEDT szavaiból érzik — még fontosabbak volnának a szó hangtörténeti fejlődésére a mondatban előforduló alakok, akkor például az ó- és középfelnémetben nem csak *drenk, meg, sem* (< *drank* stb.)-féle alakok*) fordulnának elő (a névmás *i*-jének hatása alatt), hanem az utolsó szótagbeli $a \sim \check{a}$ váltakozás éppen olyan közönséges volna, mint a $d \sim t$ -a mi oszmánli szó tára i n k b a n.

Ilyenféle hatást csak kivételesen gyakori kapcsolatokban lehet elképzelni, de különben a szó oly sokszor fordul elő a legkülönbélebb kapcsolatokban, oly sokszor van a szólam elején (vagy végén) és áll magában, hogy hangtörténeti fejlődésére a mondatbeli alakjai nem lehetnek különös hatással.

Bizonyára ismeretes RAMSTEDT előtt, milyen gondosan ügyel az ófelnémetben NOTKER (Notkers anlautsgesetz), hogy a mondatnak vagy a mondat egy részének elején vagy a mondatban, ha az előző szó zöngétlen hangra végződik, mindig *p*-, *t*-, *k*-t írjon. NOTKER írásmódja, melynek más írónknál is vannak nyomai, az

*) BEHAGHEL, Gesch. d. deutschen Sprache (Grdr.³) 133. kk.

előbeszéd sajátosságait tükrözteti vissza, de micsoda hatása volt ezeknek a sajátságoknak a német hangtörténetre?

Mi is voltaképp a RADLOFF-RAMSTEDT-féle magyarázat? Az oszmánlik (s egyéb törökök) a *t*-kezdetű szókat — mondjuk zöngés hangok után — rég *d*-vel mondták. A mint aztán a *d*-kimondását a perzsáktól s araboktól megtanulták (és jól begyakorolták, mondaná RADLOFF), elkezdték a *t*-kezdetű szókat külön is *d*-vel kimondani.

Csodálom, hogy RAMSTEDT minden kritika nélkül elfogadja ezt a magyarázatot. A mi RADLOFFOT illeti, én mégis inkább csak GRÖNBECHKEL tartok, a ki a jeles Forstudier előszavában olyanformán ír róla, hogy a műveit nem olvassa, s ha néhány eredménye találkozna a RADLOFFÉVAL, éppen nem volna büszke rá.

Ilyen magyarázatot még vagy ötöt lehetne hirtelenében csinálni, s egyformán értéktelen lenne mindegyik. Ez nem magyarázat, hanem spekuláció.

Hogy az oszmánli nem mutatja tisztán az eredeti *d*-t és *t*-t, az bizonyos, de ezt a jelenséget történeti alapon meg lehet magyarázni. (Hogy a szótárak mit mondanak, arra nem érdemes szót vesztegetni; várjunk addig, míg egy tisztességes, a nyelvudomány használatára készült oszmánli szótárunk lesz.) Bizonyos, hogy a köztörök dialektusok legnagyobb részében csak szókezdő *t*- volt. Ezek a dialektusok hatással voltak az oszmánlira, s így történt, hogy az eredeti szókezdő *d*- és *t*- nem maradt meg tisztán minden példában.

Nyelvjárások keveredésével nagyon könnyen megmagyarázhatjuk egyes török dialektusok (kumük, kazáni stb.) szókezdő *d*-jét is.

Természetesen egyes szórványos *t* > *d* változásokat sem lehetetlen elképzelni.

Dolgozatom negyedik részében tárgyalok még egy jelenséget, mely szintén feltétlenül arra kényszerít bennünket, hogy az őstörök szókezdő *d*- és *t*-megvoltában ne kételkedjünk.

III.

S most vegyük sorra az egyeztetéseim elleni kifogásokat.

1. oszm. *taš* ~ mong. *čilagun*. Az egyeztetés jó, mondja RAMSTEDT, de a mong. szó *tilagun alakra megy vissza, tehát a *t* > *č* változást az *i* okozta.

a) Lehetetlen összefüggést nem látnom a csuv. *tšyl* s a mongol alakok szókezdő *č*-je között. b) Nem látom bebizonyítva, hogy a szó *i*-je régiebb, mint a *č*-je.

2. «oszm. *tala-* és *dala-* 'rabolni' ~ mong. *tala-* id.; gold *čola-* 'lopni' nem tartozik ide.»

A hasonlóbb megfelelő semmit sem bizonyít, különösen mikor ez a megfelelő tökéletesen azonos is; feltétlenül újabb jövevény: vö. GOMBOCZ NyK. XXXV. 261. A mit RAMSTEDT mond, mindazzal én számoltam a *tala-* etimológiájánál. Nagyobb bizonyosság kedvéért nem lesz talán felesleges cikkem idevágó kikezdését idézni:

«BÖHTLINGK a jak. alakot összeveti a mongKow. *tala-* 'enlever, confisquer les biens' szóval, melyhez még hozzácsatolhatjuk a mandzsuGAB. *tala-* 'nehmen, sich aneignen, confiscieren' szót. Kétségtelen azonban, hogy mind a mongol, mind a mandzsu szó újabb átvétel a törökből. A már fentebb is említett többrendbeli kölcsönös érintkezés a törökség és a mongolság közt a szóegyeztetést zavarja főképpen. Kénytelenek vagyunk alakilag meglehetősen eltérő egyeztetéseket végezni, holott talán akármelyik szónak pontos mása is megvan a másik nyelvben. Az átvételek több rétegének hipotézise egyrészt nagy segítségünk a kutatásban, de másrészt rovására van az egyeztetések biztonságának.» (De kénytelenek vagyunk ebben az irányban haladni, mert másképp sohsem fogjuk tisztázni a török-mongol viszonyt.)

RAMSTEDT tehát nem tesz egyebet, mint ismétli a saját kifogásaimat, de elhallgatja azt a legfontosabb momentumot, a mely engem arra birt, hogy ne csak a leghasonlóbb megfelelőt fogadjam el.

A mi a jelentést illeti, megjegyzem, hogy a gold *čola-* jelentése 'stehlen, rauben', a tör. *tala-* pedig 'rauben, weg-schleppen, stehlen' jelentésben is használatos.

A *tala-* 'széttépni, ütni, kifosztani' igének kölömben a törökben alakpárja is van, mely szintén a kérdéses *t ~ é* változást tükrözteti vissza. Ez a köztör. *čal-* 'leütni (vmire vagy vmit), ütni, levágni, kitépni, megragadni, ellopni (oszm.)'. A gazdag jelentésfejlődés tökéletes azonossága, párosulva a kifogástalan alaktani megfeleléssel, kétségtelenné teszi, hogy a két szó ugyanaz, s hogy a gold *čola-* ebbe a családba tartozik, azt RAMSTEDT sem fogja kétségbevonni.

3. A tör. **takuk ~ mandzsu čokō* egyeztetés (a *t ~ é*-től eltekintve) kifogástalan. Még ha be volna is bizonyítva, hogy a mandzsu szó kínai eredetű (pedig nincs, a mint hogy maga RAMSTEDT is lehetségesnek tartja, hogy esetleg arab [!] jövevényszó), akkor sem lehetne esküdni rá, hogy a *takuk*-nak a *čokō*-hoz nincs köze.

4. Az oszm. *toprak* 'föld' szóra RAMSTEDT nem fogadja el az én etimológiámat, hanem a mong. **towusun > kalm. tōsn*, kh. *t'hōs* 'por', továbbá mong. *towuram > kalm. t'ōrṃ* 'por' szókkal egyezteteti. (Ezt az egyeztetést RAMSTEDT bizonyosan vissza fogja vonni, mert hiszen a mong. szónak van «pontos» török megfelelője: *toz* 'por'.)

Ezt az egyeztetésemet már eredeti cikkemben kétségesnek jeleztem; most a mongol alakok alaposabb ismerete után természetesen visszavonom, bár a török *toprak* és *čamur* s a burj. *šabur*, *šabar*, tör. *čamur* szók összekapcsolását — kérdőjel alatt! — egyelőre fenntartom.

Itt jegyzem meg, hogy a tör. *ter* 'sueur, transpiration, moiteur' ~ mong. *cer* 'humeur, flégme' egyeztetésemet elfelejtette RAMSTEDT megczáfolni. Munkája megkönnyítésére közlöm az oszm. *dār* 'Schweiss' alakot, melyért RADLOFF szótára felelős.

5. «oszm. *täṃ (däṃ, dän)* = mong. *teṃ* 'a teve egyik oldalán levő teher' s ebből 'köteg, csomó'. A mong. *čey*, kh. *tsey*, kalm. *tsey* 'ár' kínai jövevényszó».

A mongol szó nem kínai jövevény. (Valami ősi kapcsolatot persze nem tartok lehetetlennek.) A kínai (GILES²) *ts'yn*, *ts'en*, *čienṅ*, *dzie*, *die*, pekingi és középkinai *č'ien* (GILES átírása!) jelentése 'copper coin, or «cash»; money, wealth'; hangtani nehézség is van: a kínai szó ma már csak a (déli) fu-csoui

nyelvjárásban hangzik *ng-* (o: *ŋ* vagy *ŋg?*)-vel. Jelentéstani bizonyságok alapján azonban határozottan úgy látom, hogy ez a szó a török-mongol nyelvterületen van otthon. A török nyelvekben 'gleich, gleichartig, grade, genau, das gleichgewicht, die regel, die richtschnur, die ordnung, das maass' s a mongolban 'schätzen, gleichstellen, einen preis feststellen, wägen, gewicht, preis' jelentésben fordulnak elő a szó és különféle származékai, a mi feltétlenül lehetetlenné teszi azt a feltevést, hogy a mongol szó kínai jövevény.

Hogy a tör. *teŋ* idetartozik, azt már BÖHTLINGK mondta, s cikkemben én is kiemeltem.

6. A *taŋak* czímszó alatt közölt egyeztetéseimet érintetlenül fenntartom. Fölösleges ezt az egyeztetést hosszasan magyaráznom; a ki Gombocz eredeti egyeztetését (NyK. XXXV. 261) s aztán az én cikkemet figyelmesen elolvassa, annak nincs szüksége magyarázatra. De megjegyzek két dolgot: 1. A szó hangutánzó voltával cikkemben tíz soron át számoltam. 2. Hogy a 'hangzás' > 'csodálat, csoda' (RAMSTEDT tiltakozása ellenére is) nagyon egyszerű jelentésváltozás, azt cikkemben nem tartottam szükségesnek különösebben kiemelni. A ki nem hiszi, nézze meg bármely román etimológiai szótárban az *extonare vagy *étonner* czímszót.

7. «oszm. *tämiz* 'tisza' a többi törökségben nem ismeretes; a mong.-tör. *čeber* egészen más szó».

Bocsásson meg RAMSTEDT, de ilyen olesón nem adom az egyeztetésemet.

Őszintén szólva a *t ~ č-t* én Gombocz értekezésében (NyK. XXXV. 260—1) bebizonyítva láttam (s látom ma is) s nem tartottam szükségesnek bővebben bizonyítgatni. De hogyha RAMSTEDT annyira lehetetlennek tartja, hogy volnának rá újabb bizonyítékaim, íme itt van ez a négy.

1. oszmR. *taš-* 'über die ufer steigen, überfliessen, über die grenzen hinausgehen; steigen (vom wasserstande)' | csag. krimi, kar. tel. mizs. sor, leb. küer. kacsR. *taš-* id. | kirgR. *tas-* 'überfliessen, über die ufer treten' | csag. oszmR. *daš-* 'über die ufer steigen, überflüssig sein, überkochen'.

~ mongSCHM. *calgijaku* 'bespülen, überspülen, über den

rand laufen oder laufen lassen' | *calgiku* 'das bespülen des ufers; das überschwabbeln eines gefüllten gefässes'.

2.-oszm. *tumruk* 'bimbó, tuskó, fabilincs' | oszmR. *tomružak* 'die baumknospe, das auge am weinstock (im winter, die erst im frühling sich öffnen)'.

~ mongSCHM. *comurlik* 'der keim, die sprosse; die knospe (einer blume)' | *comurigdaku* 'sprossen, knospen bekommen'.

Az oszmánli szó jelentésfejlődését AHMED VEFIK pasa szótára szerint adom. Azt hiszem azonban, hogy két szóval van dolgunk s az egyik a kaz. *tumra-* 'hauen, abhauen, durchhauen', s a másik az ujj. *tumru-* 'verhüllen' igével van összefüggésben. De ha nem így volna a dolog, akkor sem szól semmi a mellett, hogy az oszm. 'knospe' jelentés modern fejlődés volna. (Eredetileg talán *tumrak és *tumruk*; vö. karacs. PRÖHLE *t'omrau* 'balken, klotz', de csag. PDC. *تومروق* (*tumruk*) 'fers, qu'on met aux pieds d'un prisonnier'.)

3. oszm. *tolu. oszm. krímiR. *dolu* 'voll' | ujj. kirg. kúnR. *tolu* 'die fülle, voll' | kirgR. *toluk* 'voll, fett' | csagR. *toluŕ* 'erfüllt' | kirgR. *tolus-* 'voll werden, dick werden' (< ujj. stb. R. *tol-* 'voll sein, gefüllt sein') || CSUVPAAS. *tyl-* 'megtelni' (újabb jövevényszó) || jakBÖHTL. *tolor, tolorobun* 'etw. mit etw. füllen, erfüllen' | *tuol, tuolabin* 'voll werden, sich füllen'.

~ mongSCHM. *colu* 'dicht, voll' || tungGR. *žalum* 'voll'.

A *t-s* alak az oszmánliból kiveszett, a mi talán a gyakoribb műveltető alak, a *doldur-* (< *toldur) szókezdő *t-jének* asszimilációja után analogikus alakulás folytán igen könnyen megtörténhetett (**toldur-* > *doldur-*: *tolu > *dolu*).

4. oszm. azerb. krímiR. *تكر* *täkär* 'das wagenrad' | oszmBdM. *تكرلك* *tekerlek* 'roue; toute chose arrondie et qui tourne sur elle-même' | *بر تکرلك پینیر* *bir tekerlek pejnir* 'un rond de fromage' (< oszmR. *täkärlä-* 'ein rad drehen') | oszmR. *täkärläk* 'das rad, das wagenrad' | csagR. *täkärčik* 'das wagenrad, ein runder gegenstand' | kazBÁL. *tägärä-* 'hengeregni, gurulni' | *tägärmäč* 'kerek, kör' | alt. telR. *tägäräk* 'der kreis, der ring' | telR. *tägäläk* id. | csagR. *tägrü* 'rundherum, im kreise' | *tägräk* 'die runde' | *tägrän-* 'einen kreis bilden, sich drehen, sich im kreise bewegen' | csagR. *tägrük* 'rund, abgerundet' | *dägrü* 'rund' | alt. tel. sorR. *tär-* 'sich im kreise herumbewegen,

stb.) | krimiR. *dewir* 'die drehung in die runde' | kirg. oszmR. *dävir-* 'drehen, wenden, umdrehen, zurückkehren' | oszmR. *čävir-* 'drehen, umdrehen, umbegen, umwickeln, umwinden' | oszm. csagR. *čävrä* 'der kreis, der umkreis, der umfang, die umzäumung, die peripherie' | csagR. *čävrük* 'der wasservirbel' || csuvPAAS. *tavra* 'körben, körül' | *tavâr-* 'feltérni, felszegni (pl. az újjat, a nadrág szarát); megfordítani; viszont adni, bosszút állni' | *tavârân-* 'megfordulni, visszatérni, visszajönni' | *šavâr-* 'fordítani, forgatni, göngyölni, esztergályozni' | *šavraga* 'kerekek' || jakBÖHTL. *tögürüi* 'im kreise gehen; umfahren, umreisen, umgehen' | *tögürük* 'rund; kreis' | *tögürümtä* 'bogen, umweg'.

~ mong. *caгарik* 'das rad, der diskus, der runde reif oder kranz, der fassreif' | *caгариглаку* 'etwas mit rädern oder reifen versehen' | *doguraku* 'herumgehen, etwas umgeben, umkreisen' | RAMST. VL. § 49: «mong. *tegerme-de-* 'mahlen', zu *tegerme* 'mühle' (uig.), oszm. *däjirmän* id.; **teger-* 'drehen', burj. *tezer-* id.»

A gazdag alaki fejlődésben valószínűleg része van a szó jelentésének is.

* * *

Ezek után áttérhetünk a *d* ~ *s* tárgyalására.

1. A tör. *tün, dün* 'éjtszaka' ~ mong. (irod.!) *süni* (RUDN. Mat. 123) 'éjtszaka' egyeztetést RAMSTEDT nem fogadja el, hanem a mongol szót a tör. *sön-*, mong. *sönü-* 'kialudni' igéhez kapcsolja s a tör. *tün-t* a mong. *tüne* 'sötétség, sűrűség' szóval egyezteteti.

RAMSTEDT itt ugyanabba a hibába esik, melyről bővebben szóltam a ZDMG. LXVI. kötetében, mikor a számnevekről írott dolgozatát bíráltam, t. i. elemez olyan szókat, melyeket elemezni egyszerűen képtelenség. Mindkét egyeztetése jelentéstani lehetetlenség. Ezen a példán már igazán elmehet a kedvünk attól, hogy minél hasonlóbb alakokat egyeztessünk.

(RAMSTEDTnek ez az egyeztetése különben nem most lát először napvilágot, megvan a Mogholica 39. lapján.)

2. «Az oszm. *dilki, tilki* 'róka', *tilkü (> *tilki, tülki, tülkü* stb.) szót — bár kételkedve — egy **til-* 'felfalni', mong. *čilge-* id. igéhez kapcsolom».

Itt RAMSTEDT megint nem fogadja el egy feltehető *düläki 'róka' szónak (mert több joggal feltehetjük, mint ő a *tülkü alakot, vö. ujj. csag. kturk. *tülki*, kún, alt. tel. *tuba*, sor, kirg. *tülkü*) a mandzsu *solaki* 'róka' szóval való egyeztetését, hanem a mong. *čilge-* alapján csinál egy török **tül-* 'felfalni' igét s ahhoz kapcsolja. Ezt még az előbbinél is kevésbé lehet megengedni. Ha RAMSTEDT tárgyilagosan akarta volna bírálni ezt a két egyeztetést, legföllebb annyit mondhatott volna, hogy nem tudja megczáfolni, de nem hiszi, mert kevés.

3. A tör. *däri* 'bőr' családjába RAMSTEDT besorolja még (hogy *t-s* alakot mutasson ki?) a krimi *terlik* 'papucs', valamint a mong. *terlig* 'nyári kaftán' szót. Nekem a mongol szó is gyanús, de hogy a krimi nem tartozik ide, hanem a *tär* 'izzadság' szótól származik (tekintélyül idézem RADLOFFOT), az bizonyos. Azt is kétségtelennek tartom, hogy a szó östörök alakja kéttagú. Hogy az *s*-es alakok megvannak a törökben is, azt nagyon egyszerűen magyarázza a jelentés spezializálódása.

4. Ha a tör. *dal-* 'alámerülni' és mong. *sula* 'laza, gyenge' szóról csak ennyit tudnánk, valóban nem jutott volna eszembe egyeztetni őket. Még egyszer: tör. *tal-* 'ermüden, ermatten, schlaff werden; so matt, schwach werden, dass man wie todt daliegt, in ohnmacht fallen, die besinnung verlieren' ~ mong. *sula-ra-ku* (nehogy még egyszer azt mondja RAMSTEDT, hogy nem ismerem fel a nom. fut. képzőjét) 's'affaiblir, perdre ses forces, devenir infirme'. A mongol melléknevet nomen deverbale-nak gondolom, s hogy az ige a mongolban csak továbbképzett alakban van meg, azon RAMSTEDT fog legkevésbé csodálkozni. (Vö. RAMST. VL. § 2.)

A mi pedig akár ennek, akár az előbbi példának a vokalizmusát illeti, a nélkül hogy bármit is meg akarnék állapítani, ide írom a következő példákat:

köztör. *tas* 'extérieur' ~ mong. *tule* 'ausserhalb, stb.' (GOMB. NyK. XXXV. 260).

köztör. *jala-* 'lecken' ~ mong. *doloḡa* id. (GOMB. NyK. XXXV. 268—9).

köztör. *jal*, *jälä* 'die mähne' ~ mong. *del* id. (GOMB. NyK. XXXV. 269).

köztör. *joḡaru* (köktör. *jögärü*) 'aufwärts, en haut' ~ mong.

deregür 'd'en haut, au dessus de, surface' (GOMB. NyK. XXXV. 271).

köztör. *talak* 'milz' ~ mong. *deligün* 'la rate' (GOMB. NyK. XXXV. 277).

A török-mongol hangviszonyok alighanem bonyolultabbak, mint RAMSTEDT gondolja.

5. Hogy a tör. *dal*, *tal* 'ág'-gal egyeztetett mong. *salā* a *salu-* 'elválni, elágazni' igéből származik, az nem változtat a dolgon (vö. az előző példát). Súlyosabb RAMSTEDTnek az a kifogása, hogy a tör. *dal* eredetileg egy fűzfafaj neve. De ebben meg az a nagy hiba van, hogy az egyetlen bizonyág ellene szól. (Az orosz тальникъ, талина sem mellette, sem ellene nem bizonyít semmit.) Nem vizsgálom, hogy növény- és állatneveknél jelentésváltozásra vagy jelentésszűkülésre van-e több példánk, de azt hiszem, hogy az 'ág, vékony test' jelentésű *tal* elválasztandó a fűzfát jelentő *tal*-tól; ezt az bizonyítja, hogy az oszmánliban nincs meg a *dal* 'fűzfa' jelentése. Jó tudni, hogy a RAMSTEDT-féle magyarázat eredetileg RADLOFFTÓL származik, Phon. 146.

6. Az oszm. *dozrak (csagVÁMB. *tozrak* 'schilfblume') és burj. *surga* 'ledum palustre' egyeztetésemet RAMSTEDT oly gyengeképpen találja, hogy nem is tartja érdemesnek megdönteni.

Mintha éppenséggel ellenkező fogalmunk volna arról, hogy mi a jó etimológia. Ez az egyeztetés jelentéstanilag kifogástalan, hangtanilag a lehető legszabályosabb egyezéseket és eltéréseket mutatja, s VÁMBÉRY egyetlen adatát örökre igazolja a burját *surga*. Hogy a burját szó *čurga* alakra menne vissza, az teljesen a levegőben lógó állítás. Olyan kifogásokat, a melyeket lehet mondani, de nem lehet bizonyítani, kár felhozni.

7. A tör. *dani*-, *tani*- ~ mong. *sana*- egyeztetést fenn-tartom; hozzátennivalóm nincsen.

9. Az oszm. *diri* 'eleven' szónak a mong. *čirdeji*- 'buzgón, szorgalmasan dolgozni' szóval való egyeztetése semmiképpen sem meggyőző. Hogy a tör. *sez*-, *ser*- ebbe a szócsaládba tartozik, az bizonyos; ez egyeztetésemet nem érinti.

Nem állhatom meg, hogy némi elfogultságot ne lássak RAMSTEDT eljárásában, midőn a ZDMG.-ben közölt futólagos megjegyzéseimet (így a *tari*, vagy a tör. *a* fejlődéséről való

nézetem esetében), mielőtt kifejtettem volna, a mit akarok, meg-támadja. Lássuk például bővebben a *tari* etimológiáját:

oszm. azerbR. *dari* 'die hirse' | tob. kaz. kirg. kúnR. *tari* id. | telR. *tarū* id. | tarR. *terik* id. | barR. *taran* id. | telR. *tarān* id. | altR. *tarān* 'grobe grütze' | tel. kmdR. *tarayan* 'die hirse' | alt. tel. szag. kojb. kacs. küer. kirg. kazR. *tara-* 'auseinandergehen, sich ausbreiten, sich zerstreuen, sich vermehren', keleti dialektusok: 'aus etwas herauskommen, hervorkommen, abstammen, entstehen' | tubaR. *taramaş-* 'sich zerstreuen' | csag. kel-turk. kirgR. 'auseinandergehen, sich zerstreuen' | kazBÁL. *tarkal-* 'elszóródni, elterjedni, kitágulni' | *tarkat-* 'el-, ki-, szétszórni, elteríteni, elkölteni, elfecsérelni' | alt. tel. leb. szag. kojb. kacs. küer. kirg. kazR. *tarat-* 'zerstreuen, auseinandertreiben, auseinanderwerfen, verbreiten, ausgeben' | kazBÁL. *taral-* 'elszóródni, eloszlani' | kirgR. *taran-* 'die flügel ausbreiten, sich mit sich selbst beschäftigen' | csaknem minden dial. R. *tart-*: csagPdC. *تارتمق* 'tirer, supporter, boire, se prolonger, tracer, ranger en file, enfler, exposer, offrir, servir un plat' | kumük (KSz. XII.) *tart-* 'húzni, vonni, vezetni, indítani, rábírní, összehúzni' | *tartiş-* 'ellenségeskedni' | *tartim-* (< *tartin-*) 'félni' | t. or. (ZENKER) *tart-* 'tirer, traîner, arracher, éteindre, retirer, contracter' | köztörR. *tartil-* 'gezogen werden, ausgereckt werden, sich zusammenziehen, sich verkürzen, zusammenschrumpfen'.

~ mongSCHM. *sarniku* 'auseinandergehen, sich trennen, nicht zusammen halten'.

A *-ni* a mongol alakban a rendes reflexivképző (vö. RAMST. VL. § 78—83).

Nem tartom lehetetlennek, sőt igen valószínűnek, hogy a köv. oszmánli alakok is ide tartoznak: *dayin* 'zerstreut, die unordnung' | *dayin-* 'sich zerstreuen, lose, locker sein' | *dayil-* 'zerstreut sein, geteilt sein, entzweigen' | *dayit-* 'zerstreuen, umherstreuen, ausschütteln, zerteilen'. E szerint a fenti alakok *dayir (> *dār-* > *dar-*) alakra mennének vissza.

A szó jelentésfejlődése, azt hiszem, nem szorul bővebb magyarázatra.

S ezenkívül álljanak még itt a köv. egyeztetések:

oszmBdM. *طوبيق* (var. *دوبيق*) *dujmak* 'sentir, s'aperce-

voir, entendre, connaître' | oszm. krimi, azerbR. *duj-* 'hören, fühlen, verstehen, bemerken, ahnen'.

~ csag. kel.-turk. kirk. kún, karR. *tuj-* 'gewahr werden, ahnen, fühlen, vernehmen, hören' | kazBÁL. *toj-* 'tapintás által észrevenni, érezni' || csuVPAAS. *tuj-* 'érezni, észrevenni', vö. kaz. *tujân-* 'látszani, tetszeni'.

~ mongSCHM. *sonosku* 'hören, vernehmen' | *sonosburi* 'das gerücht, die sage' | *sonur* 'ein feines gehör, das in grosser entfernung hört' | moghRAMST. *sonusuna* 'hört' | mongRUDN. *sonos-*, Onn. G. 'СЛЫШАТЬ'. Dzs. ACh. *sons-*, *sonso*, DB. *tonto-*, *toyto*.

RAMST. VL. 50: *sonu-s-* 'hören', vgl. *sonu-r* 'mit scharfem gehör' ? *sonin* 'gerücht, neuheit, merkwürdigkeit, sonderbar'.

A *sonin* 'új, újság' idevonását az teszi kétségesse, hogy RUDNEVNél (Mat. 121) a *sonin* után *beß* jelzés van, azaz minden ismeretes nyelvjárásban *s*-szel hangzik, a *sonos*-nak pedig a durbut-bejsze dialektusban *t*-s alakja van. Jelentéstani nehézségek is lehetlenné teszik az egyeztetést.

Nem tudom, nem lehetne-e idevonni a tunguz *šejá* 'ohr, öhr' szót?

A szóközépi tör. *-j-* ~ mong. *-n-re* vö. tör. *koy* 'juh' ~ burj. *yonin* 'kövérfarkú juh'. —

köztör. *doŋan*, *dujjun*, *tujjun*, *tujjar*, *tujkar* 'falke, lерche' ~ mong. *šibagun* 'madár' | *šibaguçi* 'ein aufseher über vögel, der falkonier'. MELIOR. АФМ. *سوان* (o: *sowān*) 'хищная птица, ястреб'.

Semmi lényeges akadály nem áll ugyan az útban, de a kisebb kérdések tisztázásáig csak nagy vonásokban hozom fel a következő egyezéseket:

köztör. *tin* 'athem, hauch, lebenshauch, leben, seele, geist' ~ burjBÁL. *sunösö* 'lélek'.

köztör. *tirnak*, *dirmik* (< *tir* + *na* + *k*) 'nagel, kralle' ~ mong. *sabar* 'die krallen der tiere und vögel'.

IV.

És most azoknak, a kik azt hiszik, hogy a török szókezdő *d-* későbbi fejlemény *s* nem vezethető vissza östörök hangtani

viszonyokra, felteszem a kérdést: mi okozta a szókezdő köztörök *t*-nek a csuvasban való kettéválását (1. *t*-, 2. *tš*-)?

Talán a következő magánhangzó hatására lehet gondolni. De ha PAASONEN CSUVAS szótárában a *tšar*-, *tšul*, *tšöyö*, *tšorne*, *tšar*-, *tšolye*, *tšomöre* czímszókat megvizsgáljuk, látjuk, hogy a *t > *tš* változás a legkülönbözőbb magánhangzók előtt végbement, s hogy a *t*- is bármely magánhangzó előtt megmaradhatott, arról még könnyebb meggyőződni.

Most csak ennyit, de erre még hamarosan visszatérek.

Eredményem a következő:

A szókezdő köztörök *t*-nek mongol *č*- és *s*- megfelelői csak az őstörök *t*-, *d*- felvételével magyarázhatók. Ennek a *t*, *d*-nek nyoma van több török nyelvben (oszmánli, csuvas stb.), de ez a dialektusok keveredése miatt nem látható világosan.*)

NÉMETH GYULA.

*) Még egy megjegyzést. RAMSTEDT nekem nem hiszi el, hogy egy *d ~ t ~ s* megfelelés legalkalmasabb alaphangjául *š-t vehetünk fel. Tekintélyül idézek RAMSTEDTnek Verbstammbildungslehre című új munkájából egy kikezdést (§ 61): «Das mongolische weist mehrere verba auf, die ein sekundäres -s- oder -d- enthalten; der wechsel zwischen s und d (š ?) im silbenauslaut ist gerade hier so gross, dass ich nicht zu erkennen vermag, welcher laut hier der ursprüngliche oder wie dieser wechsel nach phonetischen gesetzen zu ordnen ist». Mivel a *š* előtt semmi jel sincs (< vagy o), nem tudom, mire gondolt RAMSTEDT. De hogy lényegében ugyanarra, a mire én, az bizonyos.

Ismertetések és bírálatok.

Jules Martha : *La langue étrusque*. Paris, 1913. XIV+493 l. 20 fr.

Aligha van még egy oly nyelvtudományi probléma, a mely oly régóta s oly szívósan daczolna minden megoldási kísérlettel, mint az etruszk nyelvemlékek interpretálása — annak ellenére, hogy ezer meg ezer (ma már mintegy 8500) felirat áll a kutatók rendelkezésére, s olvasásukat illetőleg semmi kétség sincsen. De persze a fölíratoknak mintegy 90%-a rövid sírirat, a mely majdnem csupa tulajdonnévből áll, s értelmük kihámozására néhány rövid és jelentéktelen bilinguis (latin-etr.) felirattól s egy pár glosszától eltekintve a találgatáson kívül semmi egyéb segédeszköz sincsen. Mivel pedig a kombinatorius módszer, a mely kizárólag a nyelvemlékekből akarja venni az interpretálás eszközeit, eddigelé bármily becses, de igen szerény sikereket aratott, nem csoda, ha a kutató türelmetlenség az egyebütt oly fényesen bevált komparatív eljáráshoz folyamodott s az ismert nyelvek között keresett oly tyrust, a melylyel az etr. emlékek nyelve kapcsolatba volna hozható. De mindazon kísérletek, a melyek a semita, chamita, baszk, kaukázusi, altáji (török-tatár és finnugor) és idg. (italiai és örmény) nyelvek segélyével eleddig történtek, tudvalévőleg kudarczot vallottak, illetőleg semmi vagy csak igen mérsékelt tetszéssel találkoztak, úgyhogy az etr. kérdés manapság velejében a stagnatio stádiumában van, s ma már alig akad a bűvárok között, a ki a nyelvemlékek interpretálása tekintetében rezignált álláspontra ne helyezkednék.

E kevesek egyike J. MARTHA, a ki az eddigi kudarczok által vissza nem riasztva újra az összehasonlító módszerhez akar visszatérni: ez — szerinte — az egyetlen, a mely szilárdul megalapozható, mert az egyetlen, a mely az ismeretesből halad az ismeretlen felé [p. IV]. Szerző a finnugor nyelvektől vár segítséget — mint már a múlt század hetvenes éveiben TAYLOR és DEECKE, s legújabbban a töle nem említett CARRA DE VAUX, kinek műve (*La langue*

étrusque. Paris 1911) persze az 'etruszk-altaji-indogermán' rokonság kalandos feltevésével számottevő komoly kísérletnek nem vehető. MARTHA bizik benne, hogy a finnugor nyelvek grammatikája és szókincese segítségével lehetséges megfejteni az etr. nyelv gyökereit, rekonstruálni grammatikája egy részét s lefordítani az eddig lefordíthatatlan szövegeket (p. VI). — Messzemenő vállalkozása elé a priori jogosult skepsissel lehet tekinteni. Hiszen teljesen ismeretlen jelentésű szavakat s teljesen ismeretlen funkciójú nyelvelemeket kell hasonlítani! Vagy csakugyan lehetséges volna pl. egy egészen ismeretlen értelmű angolszász szöveget a rokon idg. nyelvek vagy akár a legközelebbi rokon germán nyelvek szótára és nyelvtana segítségével lefordítani? De hagyjuk az elvi nehézségek feszegését s nézzük — első sorban methodologiai szempontból — a szerző eredményeit, illetőleg — az analizáló eljárás hosszadalmas voltánál fogva — csupán válogatva a legfontosabb részleteket.

Szerző szerint az etr. nyelv legbélyegzőbb vonásainak egyike az, hogy a consonans-végű — jobbára egytagú — radikálisok (pl. *tur*) nominálisok, a vokalizált radikálisok (pl. *туру тура туре*) verbális alakok [p. 10—14]. Ez természetesen fundamentális fontosságú felfedezés volna. Hogyan jutott rá a szerző? Oly síriratokban mint *lupu avils XVII*, *avils XXIIIX lupu*, *avils XXXVI lupu* — az *avils* szó a rákövetkező római számmal együtt az elhunyt életkorát jelenti, miért is a *lupu* szónak nehéz volna egyéb értelmet tulajdonítani mint 'vixit' v. 'mortuus est'. Szerző szerint tehát a *lupu* alak 'minden valószínűség szerint' verbum. — Erre mindenekelőtt megjegyzendő, hogy *lupu* nagyon is könnyen lehet egy 'mortuus' jelentésű participium [cf. BUGGE, Das Verhältnis der Etrusker zu den Indogermanen etc. p. 25], a copula ellipsisével, a mit a szerző maga is derűre-borúra feltesz [l. alább] s így a *lupu* alak verbális jellege egyáltalában nincs minden kétséget kizáró módon megállapítva. — Megállapítását egyébként maga a szerző is alaposan módosítja. Így a *lupu avils XXV* phrasist alább így fordítja: 'Le mourir [a été] à l'âge [de] 25 ans' [p. 128] s e fordításhoz ezt a megjegyzést fűzi: a *lupu* verbum itt mint a mondat alánya (!) substantivumként van alkalmazva; ha verbumként állana, akkor az *avils XXV* kiegészítés a *lupu* alatt előtt foglalna helyet [p. 129; — ebben az esetben persze a fönnebbi három példa közül kettő helytelen !]. Szerző szerint tehát *lupu* nem föltétlenül verbum, hanem csak bizonyos helyzetben — t. i. ha az *avils* + számnév csoport után áll. Sajátságos egy verbum! De mi lesz oly esetekben, mikor *lupu* a directivumot szolgáltató *avils* + számnév csoport nélkül fordul elő?

Így pl. egy fölírat végén *cadsc lupu* áll [p. 181]; ezt a szerző így fordítja: 'une mort volontaire' [p. 181], resp. 'un mourir volontaire' [p. 182] — tehát mintha *lupu* substantívum volna! Szerző heuretikus principiumát jól megvilágítja az, a mit a *lupum* alakról mond: ez az alak 'szigorúan véve' a *lupu* verbum első személyének volna interpretálható, de — mivel az etruszkban személyragok, úgy látszik, nincsenek (!) — úgy is interpretálható mint 'le possessif du verbe *lupu* employé substantivement: mon mourir' [! p. 107; vö. még p. 30, 398]. Továbbá a *lupuce* alakról azt halljuk, hogy ez nem más mint a *lupu* verbum 'augmenté du suffixe casuel-ce' s annyit tesz mint 'dans l'acte de mourir' [p. 398], resp. 'en mourant' [p. 91; a halott persze nem lehet a meghalás stádiumában, hanem már átesett rajta!] Szerző tehát a *lupu* alakot néha ugyan verbumnak veszi, de az esetek többségében nomennek tekinti, illetőleg mint ilyet fordítja. — Föltevése egyébként arra az a priori hihetetlen következtetésre vezet, hogy minden etr. verbum denominatívum volna, mert hiszen minden 'vokalizált' (állítólag verbális) alak egy nem-vokalizált (állítólag nominális) radikálist tételez föl.

Végképpen cserben hagyja a szerző újon felfedezett törvényét akkor, a mikor maga vesz föl vokalizált nominális radikálisokat. Ilyenek szerinte a) a *mi* pronomen, b) *ci*, *sa*, *du* számnevek, c) néhány partikula és d) néhány substantívum és adjectívum: *ei*, *se*, *puia*, *tei* [p. 56—57]. A három első kategoriát szó nélkül hagyja s csak a d) kategoriáról mond annyit, hogy az ide vont szók nagy részt *i*-végűek lévén, eredetileg talán *j* consonanssal végződtek, 'qui peu à peu s'est affaibli en *j* voyelle' [! p. 57]; — a *puia* szó alatt szintén azt olvassuk, hogy 'la désinence *-ia* vient de la vocalisation d'un *j*' [! p. 414]. — Továbbá a *ður*a szó szerző szerint oly jelentésű mint *ður* 'suite, lignée, rejeton' [p. 448] — tehát kétségkívül substantívum, holott a szerző felfedezése értelmében csak verbum lehetne. S ha *ður* és *ður*a egyaránt nomenek, hogyan tudhatja a szerző, hogy az egészen analog felépítésű *tur* és *tura* alakok közül az első nomen, a második verbum [p. 440]?

Az új felfedezés alapvető fontossága miatt álljon még itt a következő észrevétel. Szerző szabálya és határozott kijelentése értelmében *tur-ce* nominális, *turu-ce* verbális alak: '*tur-ce* = en instance, avec instance' és '*turu-ce* = verbe *tur-u* avec le suffixe casuel-ce' [! p. 446]. Mármost feledjük el azt, hogy *turce* és *turuce* az eddigi kutatás szerint biztosan ugyanazon — és pedig 'gab, schenkte' — jelentésű igealakok [Bugee, l. c. p. 193], s nézzük csak azt, hogy mennyiben jogosult az a föltevés, hogy *turce* és *turuce* két különböző szó. Talán

a legbélyegzőbb, de mindenesetre lépten-nyomon előkerülő hangtani jelenség az etr. nyelvben a szó belsejében álló vokális synkopája, s ennek folytán synkopált és nem-synkopált alakok egymásmellettsége, vö. pl. *zilaxnuce* : *zilaxnce*, *uduste* : *udste* etc. A nem-synkopált alakok eredetiségét meggyőzően mutatja idegen eredetű szók etr. hangalkata, vö. pl. *Pultuke* < gör. *Πολυδέυκης*, *prumfts* < lat. *pronepōs* etc. Hasonló módon *turce* nem lehet egyéb mint *turuce* synkopált alakja. — Bizonyos esetekben a szerző maga is felvesz parallel alakokat, így pl. *nedunus*, *vinm*, *zilynu* etc. szerinte a *neduns*, *vinum*, *zilaxnu* alakok 'graphikus variansai' [! p. 408, 453, 458]. De mért ne lehetne akkor *turce* is *turuce* 'graphikus variansa' vagy vice versa? Ha pedig oly esetekben mint *Vels* : *Velus*, *Θανχvils* : *Θανχvilus* a hosszabb alak a szerző szerint 'par vocalisation de la liquide' jött létre [p. 28], mért nem mondja ugyanezt a *turce* : *turuce* dublettekről? Akárhogyan forgassuk is a dolgot, semmiképpen sem érthető, mért volna *turce* és *turuce* két külön szó — az első nomen, a második verbum.

Szerzőnek újon felfedezett heuretikus principiuma tehát egy pillanatig sem állhat meg. Ha pedig helyt állana, akkor az etruszk-nak semmi köze sem lehetne a finnugor nyelvekhez, ellenkezőleg: áthidalhatatlan űrt vonna közöttük. A finnugor alapnyelvben a nominális tövek jobbára két- v. többtagúak voltak s rövid vokálissal végződtek, a mely vokális v. helyettese a ragozott alakok egy részében minden nyelvben megmaradt [SZINNYEI, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. p. 60]. A nominativusban persze a permi és az ugor nyelvekben a tővegi rövid vokális legtöbbször eltűnt [SZINNYEI, l. c.], s ez a casus tehát consonanssal végződik. Nem lehetetlen, hogy ez a jelenség vitte a szerzőt tarthatatlan szabályának felállítására.

Az itt hosszasan elemzett szabály korolláriumai, hogy az etr. nyelvben szerző szerint a verbum úgy viselkedik, mint valóságos nomen, s ehhez hasonlóan van ragozva. Ez volna az a grammatikai sajátosság, a mely az etr. nyelvet elválasztja az árja nyelvektől s az 'ural-altaji' nyelvek közé utalja, a melyekben a verbum eredetileg, úgy látszik, nem volt más mint 'une façon de substantif' [p. 13—14]. — Mármost igaz, hogy a finnugor nyelvekben az 1. és 2. személyű igealakok személyragozott verbális nomenek, s a személyragok oly alapalakokra mennek vissza, mint a possessiv suffixumok [SZINNYEI, l. c. p. 148]. De a szerző szerint itt egészen másvalamiről van szó — arról, hogy a verbumnak casus-suffixumai vannak, vö. pl. *fusleri*... c'est le verbe *fusle*, augmenté du suffixe casuel *-ri*' [p. 384], *turuce*... verbe *turu* avec le suffixe

casuel -ce' [p. 440] etc. Igaz, hogy a szerző szerint az *etr. casus-suffixumok* voltaképpen 'suffixes de relation' [p. 90]. De a név itt mitsem határoz: ha a szerző szerint az *etr. verbumnak* valószínűleg nincsenek személyragjai [p. 107], akkor a rajta jelentkező ragok — bárhogyan csűrjük-csavarjuk — csak *nominális flexiós suffixumok* lehetnek — tehát mégis csak olyasféle, mint a *casus-suffixumok*, a hogyan a szerző maga is csaknem kivétel nélkül nevezi őket. Ha pedig ez igaz, akkor az *etr. 'verbum'* nem is *verbum*, hanem *nomen actionis*. S a szerző tényleg minden egyes flexiós suffixummal bíró 'verbális' alakot úgy fordít, mintha *nomen actionis* volna, vö. pl. *fusleri* 'pour ne pas bouger' [p. 384], *lupuce* 'dans l'acte de mourir' [p. 398], *turune* 'pendant l'acte d'appeler' [p. 440] etc. Több jel mutat arra is, hogy a *nomen actionis* a szerző felfogása szerint valószínű *verbum*. Csak így érthetők az olyan sajátosságos kijelentések, hogy a *lupu* *verbum* mint a mondat alanya *substantivumként* van használva [p. 129] vagy hogy az *etr. verbumnak* három modusa van: *indicativus*, *imperativus* és — *infinitivus* [! p. 164; — i. e. *nomen actionis*!]. A szerzőnek *casus-suffixumos 'verbális'* alakjai tehát kézzelfoghatólag *nominális alakok*. — Hogy *nominális casus-suffixumok* *verbális személyragokká* értékelődnek át, az egészen közönséges és idg. területen is széles körben kimutatható jelenség, de az átértékelődés (*adaptatio*) végbementé után az eredeti *casus-suffixum* a nyelvtudatban már csak mint *személyrag* szerepelhet. 'Casus suffixummal ellátott *verbum*' tehát *contradictio in adjecto*, nonsens, fából-vaskarika, a milyen a világnak egyetlen nyelvében, tehát a finnugor nyelvekben sincs.

A *negatio syntaxisa* a szerző szerint olyan az *etr. nyelvben*, mint az 'ural-altaji' nyelvcsoporthoz [p. 14—20]. Az *etr. ipa* a. m. 'n'est pas', s elemei az *i 'auxiliaire négatif'* és a *pa 'particule affirmative'*, cf. finn *ei, ei-pä* 'ne pas être' etc. [p. 390]. Az *ipa* 'variantsai': *i-pe* és *i-pei*. Az *i* *verbumhoz* tartoznának még: *i-a* 'ne pas être', aztán *i-n* 'par le fait qu'il n'y a pas': az *i* *verbum* az *instrumentális -n* suffixumával, valamint ugyanazon jelentésben *i-n-pa* és *i-n-pei-n*, a mely alakban a *verbum* és a *partikula* is az *instrumentális -n* suffixumával van ellátva [! p. 390]. — A felsorolt alakok összefüggése és *analysise* természetesen *absolute valószínűtlen* s egyáltalában nincs kimutatva — már azért sem, mert a szerző *analysisének* kiindulópontja [l. p. 15] az a fönnebb elemzett s elfogadhatatlannak bizonyult föltevés, hogy a 'vokalizált' radikálisok *verbális alakok*. Ettől eltekintve maga a szerző bevallja, hogy *ipa* 'par une modification de

la voyelle finale' egyelőre meghatározhatatlan okokból lesz *ipe* és *ipei* [p. 16]. Amde *ipa* és *ipe* aligha azonos szók, mert hiszen egymás mellett is előfordulnak: *ipe ipa*. Erre ugyan a szerző azt mondja, hogy valószínűleg 'une formule redoublée' [p. 16]. De akkor mért nem: *ipa ipa* vagy *ipe ipe*? Az *ipei* alak idetartozása szerző szerint sem biztos: '*ipei* paraît être un équivalent de *ipa*' [p. 16]. — De mindenbe belenyugodnánk, ha a szerző ki tudná mutatni, hogy a sokat emlegetett *i* 'auxiliaire négatif' valóban megvan. De ez az *i* kikövetkeztetett alak, amelynek az etr. nyelvemlékekben sehol semmi nyoma, hacsak a szerző nyomdokába lépve azt nem hiszszük, hogy *i-a* 'ne pas être' [tehát: infinitivus!] az *i* 'n'est pas' [tehát: verbum finitum!] 'graphikus variansa' [! p. 390]. — Megjegyzendő végül, hogy van még egy etr. *ipas* alak is, a melynek létjogát persze a szerző tagadni hajlandó [p. 16]; ez az *ipas* genitivus lehet, a mely esetben nominativusa nem volna más mint *ipa* 'trankopfer' [BUGGE, l. c. 21]! Akár igaz ez, akár nem, nagyon jellemző az etr. nyelvemlékek interpretációjának mai állapotára.

A finnugor grammatika legjellemzőbb sajátosságainak egyike a birtoklás kifejezésére szolgáló possessiv suffixum. Ha ilyesmi van az etr. nyelvben, természetesen kapcsolatban fog állani a megfelelő személyi névmással. Egy ilyen (notabene: egyetlen!) személynévmási alak volna a szerző szerint az etr. *mi* 'je, moi'. Ez az alak persze az eddigi kutatás szerint pronomen demonstrativum volt, s még ha 'én' jelentésű volna is, akkor sem utal szükségképp a finnugor nyelvekre, cf. idg. *mě etc. De menjünk tovább! Ezzel az állítólagos *mi* személynévmással függne össze szerző szerint az *-m* v. *-um* végződés a következő négy (!) szóban: *Arndial-um* 'né de mon Arnthi', *Velus-um* 'de mon Vel' [p. 29], *puia-m* 'ma femme' [p. 29—30] és *lupu-m* 'mon mourir' v. 'ma mort' [p. 30]. Tekintsünk el attól, hogy ez az *-(u)m* végződés az eddigi interpretatio szerint copulativ partikula, resp. egyes esetekben egy 'Trank' jelentésű nomen volna [BUGGE, l. c. p. 7, 137], konstatáljunk csupán annyit, hogy az etr. nyelvemléken az *-(u)m* végződésű szók valósággal nyüzsögnek. Mármost micsoda alapon állítja azt a szerző, hogy a fönnebbi négy alakban possessiv suffixum van, ellenben a *vinum hetum matam medlm* etc. alakokban nominális töképző [p. 78—79]? E kérdés jogosultságát teljesen indokolja magának a szerzőnek habozása is: '*Ayrum* aim é ou mon aim é. La désinence *-m* (*-um*) peut être soit le suffixe nominal *-m*, soit le suffixe possessif de la 1re personne, comme dans *Velus-um*, *Arndial-um*' [p. 232]. A felhozott négy alak közül kettő, *puiam* és *lupum*, nem bír kellő bizonyító erővel, mert itt nin-

csen meg az a szerző felállította kritérium, hogy az *-(u)m* elem a casus-suffixum mögött áll mint a finnben [p. 28—29]. De a másik két alak sem bizonyít. *Arndialum* esetében az *Arndial* alak *-al* eleme szerző szerint casus-suffixum volna ugyan [p. 5], ámde oly tulajdonnévi alakokból mint *Larðal-s*, *Tarfna-l-ð* stb. világosan kitűnik, hogy még ha *-al* valamikor casus-suffixum volt is, 'le souvenir de sa nature speciale' s' est assez oblitéré pour qu' un nouveau suffixe ait pu lui être adjoint' [p. 7]; — azaz: *-al* a fennforgó esetben a szerző nézete szerint sem casus-suffixum, s így *Arndialum* sem döntő példa. A mi végül a *Velusum* alakot illeti, *Velus* a szerző szerint is a *Vel* tulajdonnév származéka [p. 233] és pedig kétségkívül az *-(u)s* tőképzővel [cf. *Velus-na: Velis-na!*] vagy esetleg a genitivus suffixumával, a mely ép úgy átértékelődött mint *Arndial -al* suffixuma. — Szerző tehát nem képes kimutatni, hogy az etr. nyelvben csakugyan volt possessiv suffixum. De még ha igaza volna is, a finnugor kapcsolat még mindig problematikus volna. A possessiv suffixumoktól az etr. nyelv akár indogermán eredetű is lehetne, mert hiszen pronominális suffixumok az ó-írben és a pehleviben is vannak, s a mai perzsában possessiv functióval is bírnak, cf. *pidar-am* 'atyám'. Csak azt kellene feltenni, hogy ez a fejlődési folyamat az etr. nyelvben jóval korábban következett be.

Ezek volnának a szerző főbb érvei a finnugor-etr. rokonság mellett. Maga kijelenti, hogy a folhozott hasonlóságok csak 'vraisemblances' és 'présomptions', s felveszi a kérdést, nem állanak-e még ezeknek útjában is 'lehetetlenségek' — oly etr. vonások, a melyek a finnugor nyelvek constitutiójával kiegyenlíthetetlen ellentétben állanak. Ily etr. vonások volnának: 1. a szókezdő consonans-csoport, 2. a vokális-harmonia hiánya és 3. a számevevek eltérő alakja. Ezek az eltérések azonban kimagyarázhatók [p. 30—40]. Lássuk, hogyan:

1. A finnugor nyelvekben nincsenek szókezdő consonans-csoportok, az etruszkban egészen közönségesek. Ezeket a szerző nagyjában két csoportra osztja. Oly esetekben, mikor a szó élén explosiva v. spirans + *v*, *l*, *u*, *r* áll (tehát: *cla-sva-sra* etc.), szerző szerint 'à proprement parler' nincsenek szókezdő consonans-csoport [!] — és pedig azért, mert *v*, *l*, *u* és *r* 'semi-voyelle' v. 'consonne-voyelle' [!]. Ha ez nem egyszerű szójáték, akkor menthetetlen naivság: a ki a phonetika abéczejében járatos, az tudja, hogy azért mert *u*, *l*, *n*, *r* vokális hiányában szótaghordozó, tehát 'sonans', vokállal kapcsolatban nem lehet egyéb mint 'consonans'. S hogy a finnugorban is az, azt a szerző felhozta példák is mutatják: finn *Rantzi*,

m. *Ferencz* < *Franz*, finn *nuora*, m. *sinór* < *Schnur* etc. — A mi a másik főcsoportot illeti, oly hangegymásután mint *spel-*, *scan-*, *spur-* stb. szerző szerint eredetileg *sepl-*, *sacn-*, *supr-* etc. volt. Ez a feltevés nem oly képtelen mint az előbbi, de eltekintve attól, hogy semmivel sincs bizonyítva, alig egyeztethető össze azzal az egészen biztos ténnyel, hogy az etruszkban az idegen eredetű szók szókezdő consonans-csoportjai egyáltalában nincsenek alterálva, vö. pl. *Clutmsta* < *Κλοταμῆστρα*, *prumfts* < lat. *pronepōs* etc. — Szerző magyarázata tehát részben a legnagyobb mértékben valószínűtlen, részben teljesen lehetetlen. A szókezdő consonans-csoport igenis az etruszk bélyegző *characteristicuma*, a mely a finnugor nyelvek constitutiójával teljesen összeegyeztethetetlen.

2. A vokális-harmonia a finnugor nyelvek között is csak egynéhányban van többé-kevésbé kifejlődve [SZINNYEI, l. c. p. 47]; hiánya tehát az etruszkban finnugor eredet daczára sem volna feltűnő. Szerző velejében ugyanezt mondja, mindazáltal nem mulasztja el bizonyítgatni, hogy, noha a vokalizált suffixumok az etruszkban mindig változatlanok, a vokális-harmonia az etruszkban is meg lehetett. Bizonyítása igen gyöngye, de mivel úgysis irrelevans, fölösleges volna vele foglalkozni.

3. Az etr. számnevek nem egyeznek az 'ural-altaji' nyelvek számneveivel. Ez azért nem elháríthatatlan akadály, mert — mondja a szerző — bizonyos etr. consonansok exact értékét nem ismerjük[?!], s így megeshetik, hogy tényleg fennforgó hasonlóságot sem birunk felismerni, vö. angol *four*, *five*, *seven*: gör. *τέσσαρες*, *πέντε*, *επίτῶ*. — Ámde ha az etr. és a finnugor nyelvek hangalkata között már akkora a különbség, hogy az eredetileg egyező számnevek felismerhetetlenül eltérnek, akkor minden hasonlítgatásnak végleges vége. — A szerző továbbá az angol *one* és a gör. *μία* esetére hivatkozva arra utal, hogy ugyanazon nyelvcsaládban ugyanazon számfogalom más-más radikálisból lehet képezve. Szórványosan — kétségkívül, de talán mégsem a számnévképzés egész területén? — Hivatkozhatott volna még a szerző arra a lehetőségre is, hogy egyik-másik etr. számnév kölcsönszó: egy-egy számnév tehát eltérhetne a megfelelő finnugor számnévtől. De a dolog úgy áll, hogy az összes etr. számnevek között alig van egy-kettő, a melyet a szerző per fas et nefas finnugor számnevekkel tudna összevetni. — A dologra alább még visszatérek, de már itt ki kell mondanom, hogy az összes számnevek eltérő hangalkata szinte lebirhatatlan érv a finnugor hypothesis ellen.

Az eddig ismertetett és részletezett adatokra szerző nézete sze-

rint már felépíthető az etr. és az 'ural-altaji' nyelvek rokonságának 'ideiglenes' hypothesis, a melynek értelmében jogunk volna az etr. nyelvet mint finnugor, resp. ural-altaji idiómát kezelni [p. 39]. Ezt teszi a szerző munkájának többi három részében [p. 41—460], a melynek egyes részleteire már fönnebb utaltunk s a melylyel tehát ez okból és az alapvető első rész jellege miatt rövidebben végezhetünk.

A 2. rész a Précis grammatical [p. 41—120], az etr. nyelv grammatikáját tartalmazza — már a mint ez a finnugor grammatika segélyével rekonstruálható. Az egész rész sorsa természetesen attól függ, hogy a szerző által felvett szójelentések és szóelemzések intern etr. szempontból megállhatnak-e, a mi a fönnebbiek után rendkívül kétséges.

A hangtani egyeztetések [p. 41—55], ha itt-ott erős skepsist támasztanak is, nagyban és egészben véve nem tesznek egészen kedvezőtlen benyomást. Más szójelentések és szóelemzések alapján persze más volna az eredmény, a mint pl. Bugge legutóbb az etr. hangrendszert az örménnyel volt képes apróra összevetni [l. c. p. 239—240]. Annyi bizonyos, hogy az etr. szók hangalkata a vokális-absorbtiók és a consonans-torlódások miatt teljesen elüt a finnugor szók külső habitusától. — Szerző eljárásának ismertetésére álljon itt minden észrevétel nélkül néhány etr.-magyar szóegyeztetés [elül az etr., utána magyar szó]:

al: *al*, *adu*: édes, *ez*: *atya*, *es*: ész, *tul*: *túl*, *apr*: *apró*, *afrs*: *apa*, *zul*: *díj*, *zamði*: *töm*, *zim*: *homorú*, *cs*: *kis*, *ði ðil*: *siet* etc.

A szóképzés tárgyalásánál [p. 55—89] feltűnik, hogy a szerző minden egyes szót maradék nélkül tud elemeire bontani: megdöbbentő biztossággal tudja, hol végződik a gyökér v. tő s hol kezdődik a képző v. képzőbokor. Ez persze csak úgy sikerülhetett, hogy nagyban és egészben, csaknem kivétel nélkül nem egész szavak, nem képzős alakok, hanem gyökereknek v. töveknek, resp. képzőknek nyilvánított szódarabok és szódarabkák, magán- és mássalhangzók vannak párhuzamosítva. Álljon itt egy eset valamennyi helyett. A *tlenaces*, állítólag 'forcé de marcher, que l'on fait marcher' jelentésű, alak így van elemezve: *tle-n-a-c-es* [p. 437], hol *-es* a passiv participium suffixuma [vö. pl. mordv. *kulo-é* 'mort': p. 74], *-c* verbális tőképző [pl. m. *ri-k-at*, *jár-k-ál*, *nyom-k-od*: p. 59], az *-a* elem nem 'organikus' [p. 437], az *-n* verbális tőképző [cf. finn *üle-ne* 'monter': p. 64] és *tle-* a gyökér [cf. finn *talu-* 'marcher lentement', m. *tal-p* 'ped' etc.: p. 437]. Ilyen atomizálás mellett természetesen nemcsak finnugor, hanem idg., sőt hyperboreus képzőket is lehet párhuzamosítani.

A szófajok és a syntaxis cz. fejezetből [p. 80—120] kiemelem, hogy az etruszkban nemcsak articulus és genus, hanem numerus sincs. Declinatio és casus nincs (a casus-suffixumok csak 'suffixes de relation'; — l. fönebb!). A verbumnak volnának ugyan modusai [l. fönebb], de valószínűleg nincsenek személyragjai, sem tempusai. — Sajátságos egy nyelv — főleg ha még hozzá finnugor eredetű is! A szerző finnugor párhuzamai helyett természetesen ad libitum bármi más is állhatna. Szolgáljon itt példának a számnevek rokonítása.

A toscanellai kockákön olvasható etr. számnevek sorrendje a szerző szerint ez volna: *sa* '1', *ci* '2', *maχ* '3' v. '4', *zal* '4' v. '3', *huθ* '5', *θu* '6' [p. 99] — s közülök három volna identifikálható, úgy mint *ci* '2': m. két [a finális *-t* itt 'suffixum'! p. 98], *maχ* '3' v. '4': m. még 'encore', *mög* 'qui vient après' [! p. 100; — ehhez nem kell kommentár], *huθ* '5': finn *vite* [p. 98, 47]. — Mármost tudnivaló, hogy az etr. számnevek sorrendje egyáltalán nincs meghatározva: más-más pontozási rendszert véve alapul más-más az eredmény, így *ci* lehet nemcsak '2', hanem '3' és '5' is, *huθ* nemcsak '5', hanem '4' és '6' is etc. Az etr. számnév értékétől függ természetesen az összehasonlítható alak. Így HOMMEL [Grundriss der Geographie u. Geschichte des alten Orients², p. 67], *θu*, *zal*, *ci*, *maχ*, *huθ*, *sa* sorrend fölvétele mellett az északkaukázusi és baszk nyelvből hozott föl analógiákat, így pl. a *huθ* számnévet, a melynek ó is az '5' értéket adja, a georgiai és északkaukázusi *χuth* '5' szóval hozza kapcsolatba. Ha pedig a *huθ* számnév számára '6' értéket veszünk föl, kívánni sem lehetne szebb finnugor analógiát mint osztják *k'ut'*, *χut*, *χöt*, sőt ez esetben a szó idg. eredetű is lehetne, cf. kymr. *chwech* '6', ó-por. (*w*)*uschts* 'sextus', örm. *vat'-sun* '60' [Bugge, l. c. p. 92—93], — Látnivaló: e területen egyelőre minden lehetséges, de bizonyítva nincsen semmi!

A lefordított és kommentált szövegekre [p. 121—348] és az etymologiai szótárra [p. 349—460] a fönebbieket után részletesen kiterjeszkedni semmi okom. Csak még két általánosabb természetű észrevételt akarok tenni.

A mint itáliai és görög nyelvű emlékeken vannak etr. nyelvelemek [l. SCHULZE, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, p. 62 et seqq.], úgy megfordítva: a priori várható, hogy etr. nyelvelemekben is lesznek itáliai és görög eredetű elemek. Így pl. a következő etr. feliraton: *Arses vurses | sedlanl tephral | ape termnu pis est | estu . . .* az öt utolsó szó egészen biztosan umber eredetű. Ilyen idegen elemek jelenlétének lehetőségére a szerző semmi tekintettel nem volt. Már pedig pl. az *Uhtaves* talajdonnév

[p. 55] minden bizonynyal nem etr., hanem itáliai: oszk *Uhtavis* 'Octavius'. Legalább is felvethető az idegen eredet kérdése oly esetekben mint etr. *cletram* 'poli, reluisant' [? p. 369], cf. umber *cletram* 'lecticam', etr. *ipe, ipei* 'n'est pas' [? p. 390], cf. oszk *íp* 'ibi < *ipe, etr. *vinum* 'marin, navigateur' [? p. 454], cf. lat. *vinum*, etr. *hindial* 'spectre, ombre' [p. 388], cf. gör. Ἰνδαλ-μα, etr. *tur* 'cri, apostrophe, appel, instance' [? p. 440], cf. gör. δῶρον etc. etc.

Egyelőre mindenkinek jogában áll — ha bátorsága van hozzá — egészen ismeretlen értelmű etr. szókat másoktól egészen eltérően fordítani; bár — ha meggyőzően akar eljárni — szakembereknek nagy fáradsággal megállapított eredményeit szó nélkül nem hagyhatja. Szerző azonban még oly esetekben is, mikor egy szó jelentését illetőleg az etruszkologus szaktekintélyek között nincs eltérés, egészen saját utakon jár — és pedig majdnem kivétel nélkül minden polemiát mellőzve, egészen dogmatikus módon. Nézzük pl. a *puia* szó esetét. E szó jelentése egészen biztosan 'feleség'. Szerző maga is bevallja, hogy az 'épouse' jelentés sok helyen beillik, pl. *Θανα Arzius puia* 'Thana, femme d'Arzius' [p. 149]. Vannak azonban olyan kézzelfoghatólag elliptikus fordulatok mint *Caia Laxus*, a hol tehát a *puia* szó nincs kitéve, cf. lat. *Terentia Ciceronis* — egészítsd ki: *uxor*. A *Caia puia Laxus* kifejezés tehát kézzelfoghatólag ugyanazt jelenti mint az elliptikus *Caia Laxus*. Szerző azonban azt hiszi, hogy ha *Caia Laxus* már magában is a. m. 'Caia, femme de Laxu', akkor *Caia puia Laxus* annyit tenne mint 'Caia, femme, femme de Laxu', a mi természetesen tűrhetetlen 'pleonasmus' volna, de persze éppoly kevésbé az mint a latinban *Terentia Ciceronis uxor*. Az ily módon feltételezett 'pleonasmus' kikerülésére aztán szerző a *puia* szó általánosan elfogadott értelmét könnyelműen cserbenhagyva a 'chérie, bien aimée' jelentést adja neki, vö. m. *buj-t-, boj-t-, buj-t-at-* 'exciter, agiter, provoquer, pousser', azaz: 'mettre en mouvement un désir ou une passion' [p. 151]. — Vegyünk még egy esetet. Az etr. *vinum* szó értelme az eddigi magyarázók szerint 'bor' v. 'borital' [Bugge, l. c. 160]. Erről a szerző egy árva szóval sem tesz említést, hanem a szót hirtelen három részre [: *vi-n-um*] vágva s *vi-* elemét a finn *ui-* 'nager', m. *ú-sz-ik* etc. szókkal hasonlítva a 'marin, navigateur' jelentést adja neki [p. 274, 454]. A hajós tehát a *xar* 'ἔξοχήν' 'úszó'. De mért éppen ő, a kinek nem is kell úsznia, hisz elvégzi ezt helyette a hajója?! A felvett etymon mellett *vinum* lehetne hajó, béka, kácsa, hal, dugó — vagy bármi a világon, csak éppen 'hajós' nem. — Nem folytatom. El lehet gondolni, hogy ha többé-kevésbé biztosított értelmű szókkal így bánik el a szerző, milyen eredményekre kell jutnia oly esetekben,

mikor az értelem meghatározására absolute semmi fogantyú nincsen — kivéve azt, hogy egy hang v. hangcsoport megvan a finnugorban is.

Referens a legmélyebb sajnálkozással kénytelen megállapítani, hogy MARTHA nagyszabású és fáradságos kísérlete — bármennyire méltánylandó volna is magában véve — teljes kudarczczal végződött, a minek oka részben talán a finnugor-etruszki hypothesis constitutionális hibája is, de jóval nagyobb részben mindenesetre a szerző kutató módszerének fogyatékosága: alapos és biztos nyelvtudományi előképzettség s a legszigorúbb philologiai akribia hiányát semmiféle még oly szorgalmas munka, semmiféle még oly szellemes találgatás sem pótolhatja. Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi. Az etruszk sphinxnek még mindig nem akadt Oedipusa, s féltő, hogy terjedelmesebb bilinguis szövegek felfedezése nélkül bajosan fog akadni valaha.

(Budapest, 1914. II. 23)

SCHMIDT JÓZSEF.

Külföldi irodalom.

ERDÉLYI, LUDWIG. Die ungarische sogenannte Leichenrede als mundartliches Sprachdenkmal. Helsinki, 1913. (Különnyomat a SUS. Aik. XXX. k.-éből.)

Finnisch-Ugrische Forschungen. XIII. 1—2. f. (Festgabe für VILH. THOMSEN. Zweiter teil.)

NÉMETH, JULIUS. Die Rätsel des Codex Cumanicus. (Különnyomat a ZDMG. 67. kötetéből. Leipzig, 1913.)

SETÄLÄ, E. N. Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. Helsingfors-Leipzig, 1912—13. (Különnyomat a FUF. XIII. kötetéből.)

— — Otto Donner. Muistopuhe. Helsinki, 1913. (Különnyomat az Acta Soc. Scient. Fenn. XXXVIII. kötetéből.)

— — W. Kilpinen suomen kielen undistajana. Helsinki, 1913. (*Suomalaisen Tiedeakatemia*) *Esitelmät ja pöytäkirjat.* 1912. I. (SOTAVALTA, A.: Astevaihtelusta samojedi-kielissä.)

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. XXVIII. Helsinki, 1912. (RAMSTEDT, G. J. Zur verbstammbildungslehre der mongolisch-türkischen sprachen. — HÄRDH, EMIL. Über die relation im tatarischen. — SETÄLÄ, E. N. Les tâches et le but de la Société Finno-ougrienne.)

Suomi. Neljäs jakso. X. (KALLAS, OSKAR: Kraasna maarahvas. — KUJOLA, JOH.: Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta.) — XI. (NEOVIVS, AD.: Suomalainen ajantieto-kokoelma.) — XII. (AIRILA, MARTTI: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta.)

Kisebb közlemények.

A szamojéd nyelvek fokváltakozásához.

A szerkesztő úr szíves fölszólítására közlöm alább a Finn Tudományos Akadémia kiadásában (Esitelmät ja pöytäkirjat 1912. I. 47—52) megjelent e tárgyú tanulmányomnak rövid kivonatát. Ez alkalommal csak a szamojéd nyelvekben, különösen a tavgyban és néhány osztják-szamojéd nyelvjárásban (CASTRÉN közlései szerint) ma is meglevő paradigmaticus fokváltakozásnak néhány esetére szorítkozom.

A tavgy-szamojéd fokváltakozásban úgy látszik ugyanazon törvények uralkodnak, mint a finnben, t. i. erős fok akkor van az 1. és 2. szótag határán, ha a 2. szótag nyílt, gyöngé pedig akkor, ha ez a szótag zárt. Ily esetben a következő váltakozások jelentkeznek: $k \sim g$, $t \sim d$, $f \sim b$ ($f < p$), $s \sim j$ (j nyilván $< z$), $s' \sim d'$ (nyilván szintén: $d' < j < z'$), $\eta k \sim \eta$ (η valószínűleg $< \eta\eta < \eta g$), $nt \sim nd$, $\eta f \sim mb$ ($\eta f < mp$), $ns \sim nd'$. Pl.

moku 'Rücken' $\sim$ gen. *moguy*, acc. *mogum*, abl. *mokugata*, nom. plur. *mogu'* ($< -t$), *ñafe* 'Pelz' $\sim$ gen. *ñabey*, isi 'Oheim' $\sim$ gen. *ijij*, *jonku* 'Wuhne' $\sim$ gen. *joñuy*, *kinta* 'Rauch' $\sim$ gen. *kinday*, *lunje* 'Adler' $\sim$ gen. *lumbey*, *kunse* 'das Innere' $\sim$ gen. *kundey*.

A hangsúlynak a tavgyban, a mennyire ezt a rendelkezésünkre álló forrásokból következtethetjük, ma semmi jelentősége sincsen az erős vagy a gyöngé fok tekintetében. De régebben úgy látszik a hangsúlyviszonyoktól függött az erős és gyöngé fok jelentkezése. Bizonyos suffixumoknak, t. i. a melyeknek első mássalhangzója alá van vetve a fokváltakozásnak, mind erős, mind pedig gyöngé fokú alakjuk van, a melyek közül az erős az 1., 3., 5. szótag után, a gyöngé pedig a 2., 4., 6. után jelentkezik. Pl. a conjunctivus jele *-fä-* (*-fea-*) $\sim$ *-bä-* (*-bea-*), a precativusé *-kala-* $\sim$ *-gala-*, a gerundiumé *-sa-* (*-se-*, *-si-*) $\sim$ *-ja-* (*-je-*, *-ji-*) stb., pl.

conj. *ñi-fea-m*, *matuta-fä-ma*, de *matu-bä-ma*, *matunantu-bä-ma* | prec. *matuta-kala-ta*, *feabemte-kala-ta*, de *matu-gala-da*, *kiti-gala-da*, *matunantu-gala-da* | ger. *ñi-se*, *matuta-sa*, de *matu-ja*, *kiti-ji*, *matunantu-ja* stb.

A suffixumoknak e két-alakúsága, sőt mindkettőnek jelentkezési feltételei tehát határozottan a finnugor területen uralkodó viszonyokra emlékeztetnek. A finnugor alapnyelvben is, mint ismeretes, mind erős, mind gyöngé fokú suffixumok voltak, a melyek közül az erősek szintén az 1., 3., 5., vagyis hangsúlyos szótag után állottak, a gyöngék ellenben a 2., 4., 6., vagyis hangsúlytalan szótag után, a mely körülmény

még a finnben is jelentkezik, pl. part. *maa-ta* ∞ *kala-a* < *kala-da. Nyilvánvalólag tehát a tavgyban is a hangsúlyviszonyok irányították az erős és a gyöngé fok jelentkezését, mégpedig úgy látszik ugyanolyan módon, mint a finnugor területen, t. i. úgy, hogy hangsúlyos szótag után az erős, a hangsúlytalan szótag után pedig a gyöngé jelentkezik.

Az osztják-szamojédban a paradigmaticus fokváltakozás különösen a natsz-pumpokolszki és a keti nyelvjárásokban jelentkezik.*) Az előbbiben, a mennyire ezt a rendelkezésünkre álló anyagból következtethetjük, oly módon váltakozik egyes mássalhangzók geminátája az egyszerűvel, hogy az 1. és 2. szótag határára akkor jelentkezik az erős fok (gemináta), ha a második nyílt, ellenkező esetben pedig a gyöngé. Így a következő váltakozások találhatók: *kk* ∞ *k*, *tt* ∞ *t*, *tt'* ∞ *t'*, *pp* ∞ *p*; *ll* ∞ *l*, *rr* ∞ *r*, *vv* ∞ *v*, *ij* ∞ *j* vagy O. Pl.

ükku 'Mütze' ∞ gen. *ükun*, *koppe* 'Haut' ∞ gen. *kopan*, *olle* 'Kopf' ∞ gen. *olan*, *äve* 'Mutter' ∞ gen. *ävan*, *oije* 'Tante' ∞ gen. *ojan*.

Az osztják-szamojédnak keti nyelvjárásában a fokváltakozás legtöbbször mind mennyiségi, mind pedig minőségi. Legalább is a következő paradigmaticus váltakozások mutathatók ki: *kk* ∞ *g*, *tt* ∞ *d*, *tt'* ∞ *d'*, *pp* ∞ *b*, *ss* ∞ *s* (*z*), *yy* ∞ *y*, *ndd* ∞ *nd*, *ndd'* ∞ *nd'*, *mdd* ∞ *md*, *mbb* ∞ *mb*, *tc* ∞ *c* (?). A különböző fokok ugyanakkor jelentkeznek, mikor a natsz-pumpokolszkiiban is, pl.

ükke 'Mütze' ∞ gen. *ügen*, acc. *ügem*, dat. *ükkeni*, nom. plur. *ükkela*, *utte* 'Hand' ∞ gen. *uden*, *tippa* 'Mann' ∞ gen. *tiban*, *čēsen* (*čēzen*) 'Band' ∞ gen. *čessenn* (< *čessenen), *tingga* 'Schwan' ∞ gen. *tijen*, *āmda* 'Horn' ∞ gen. *āmdan*, *lembba* 'Adler' ∞ gen. *lemben*, *koatca* (*koatssa*) 'Stadt' ∞ gen. *koacen*.

De a szamojéd nyelvekben még a nazálisok minőségi fokváltakozása is paradigmaticusan jelentkezik bizonyos esetekben a jurák- és az osztják-szamojédban. Gyöngé fokuk gyanánt a *v, j* vagy O szerepel. Pl.

jur. *num* 'Gott' ∞ gen. *nū*, acc. *nūm*, nom. plur. *nū*, gen. plur. *nuvo* | jur. *jam* 'Meer' ∞ gen. *jau*, acc. *jaum*, nom. plur. *jau*, gen. plur. *javo* | osztj.-szam. *nom* 'Gott' ∞ gen. *nūn*, nom. plur. *nut* | osztj.-szam. *nim* 'Name' ∞ gen. *nūn* | osztj.-szam. *liem* 'Brett' ∞ gen. *lievan* || jur. *puen-* 'legen' ∞ obj.-conj. imperat. sing. 2. szem. *puei* || jur. *si* (< *siy) 'Deckel' gen. plur. *siyo*, dial. *siji* | osztj.-szam. *āy* 'Mund' ∞ gen. *ān* | osztj.-szam. *kūy* 'reissende Stelle im Fluss' ∞ gen. *kūan*.

A nazálisok minőségi fokváltakozásának ezen a szamojéd területen még ma is paradigmaticus volta kétségtelenné teszi SETÁLÁNEK az egyszerű nazálisokra vonatkozólag (egyetemi előadásáiban) már egyedül a finnugor nyelvek segítségével is bizonyított azon föltevését,

*) CASTRÉN kézírata szerint. A nyomtatásban megjelent «Grammatik der Samojedischen Sprachen»-ban csak nagyon fogyatékosan van tárgyalva az osztják-szamojéd fokváltakozás (vö. 183. és 287. §).

hogy a mikor a (finnugor vagy uráli) fokváltakozás még általános érvényű volt, akkor ez az összes hangokra (t. i. a nazálisokra is) kiterjedt, és nem volt csak mennyiségi, hanem egyúttal minőségi is. Az egyszerű mássalhangzó gyönge foka gyanánt szerinte az egész vonalon olyan mássalhangzó szerepelt, a mely nemcsak időmérték, hanem minőség tekintetében is különbözött. A nazálisok gyönge fokaként olyan nazális, a melynek képzésekor nemcsak az orrüreg útja volt nyitva, hanem a levegő a szájüregen át is kiáramlott, az ilyenek tehát nazalizált bilabiális, dentális és palatális spfransok voltak: β , δ , γ . Később, mikor a fokváltakozásnak szabályossága és általános érvénye megromlott, a gyönge fokokból tiszta (nem nazalizált) β , δ , γ fejlődött, a melyek azután az egyes nyelvek saját hangtörvényei szerint fejlődtek tovább. Ily módon válik érthetővé a szamojéd nyelvnek fönnebb említett paradigmaticus: nazális $\approx v$, j , O váltakozása.

SOTAVALTA ARVO.

Egy finn mondatszerkezetről.

A finn nyelvben az 'éjjel-nappal'-t többféleképpen lehet mondani. Az egyik kifejezésmód így hangzik: *yöt päivät*. Pl. *työ ei lopu, vaikka tekisit yöt päivät* 'a munka nem ér véget, habár éjjel-nappal dolgoznál' BUDENZ, Finn nyelvtan² 119 | *minun pitää kiiviä purra yöt, päivät* 'nekem követ kell harapnom éjjel-nappal' Suom. Kansansatuja II. 123 || *yöt se hammasta hiövi, päivät kynttä kirkattavi tulialle vierahalle* 'az éjjel fogát feni, nappal körmet köszörüli az érkező vendégekre' Kalevala XXVI. 129. (Vö. észt *ep ole temal rahu ühtegi, müd kui kirendab öd ja päevad* 'er hat keine ruhe, er tut nichts anders, als schreit tag und nacht' WIEDEMANN, Gramm. 591.)

Ilyen szerkezet van a következő esetekben is:

itki illat, itki a amut suruansa yhä 'egyre sírt bánatában, este, reggel' Sat. ja tar. I.² 121 | *itki illat, itki a amut, yöhyet ennemmin* 'sírt este, sírt reggel, a legjobban sírt éjjel' Kal. V. 7 || *ijät päivät* 'örökké' (*ikä* 'kor', *päivä* 'nap' (SZINNYEI, Finn-magyar szótár 87) || *sillä tavoin matkasi sitte nuo aiat, nämät päivät* 'ily módon utazott aztán jó ideig' (tkp. 'azokat az időket, ezeket a napokat') Sat. I.² 22 || *pyhät, aret on kuningas minua takonut* 'ünnepen (vasárnap), hétköznap kovácsolt engem a király' uo. 130 || *kesät kontuja keräsin, talvet väännin taikon vartta* 'nyáron takarmányt gyűjtöttem, télen ganajhányó villa nyelét forgattam' Kal. XXIII. 613 || *ahven arka, kyrmynska, sykysyt syvillä uipi, kesät kuivilla kutevi, rantasilla rapsehtevi* 'görbényakú gyáva sigér ősszel a mélyeken úszik, nyáron a szárazon ívik, a partoknál ficzánkol' uo. III. 161.

Az időhatározók jelentése egész pontosan megállapítható

az idézett példákból. Arra a kérdésre felelnek: mennyi időn át? Az ilyen határozók kifejezésére a finnben a tárgy alakjai szolgálnak. Pl. acc.: *katsoi hän kuninkaasen kaiken jumalan palvelusajan* 'a királyt nézte az istentisztelet egész ideje alatt' Sat. IV. 63 | *kettu söi sen aikaa karhun lihaa* 'a róka ezen idő alatt evett a medve húsából' Kans. II. 81 || *yön niitä pieksää, murentaa* '[egész] éjen át veri, üti azokat' Kans. II. 98 | *vaan kourat kovaksi tulee, kun hongan oksalla istut yön* 'hanem karmod megkeményedik, ha a fenyőágon ülsz [egész] éjtszaka' uo. I. 242 || *siita poika yökauden odotti, odotti* 'a fiú aztán az egész éjtszaka várt, várt' uo. II. 96 || *rauhallisempi tulee yöllä, kun metsässä päivän on* 'nyugodtabb lesz az éjjel, ha nappal az erdőn van' Sat. I.² 66 | *uituansa yön ja päivän... näki pilven pikkuruisen* 'éjjel-nappal úszva... meglátott egy piczike felhőt' Kal. XXIX. 417 || *päivän kirvestä hiovi, illan vartta valmistavi* 'nappal a fejszét feni, este a nyelét készíti' uo. XXXI. 259 || *kesän kengität hevoista, talven rautoja rakennat, yön kohennat korjoasi, päivän loait laittoita* 'nyáron lovat patkolsz, télen vasat alkotsz, éjjel rendbe hozod kosaras szánodat, nappal oldalas szánokat készítesz' uo. XVIII. 249 || *syksyn lylyä laati, talven kaihua kaverti* 'őszszel (ballábra való hosszabb) hótalpat készített, télen (bőrrel bevont) hótalpat vájt' uo. XIII. 67.

Ezekben a mondatokban csaknem ugyanazok az időhatározók állnak, mint az *yöt püivät*-félékben, s így nem lehet kétség afelől, hogy ezek is accusativusok, s nem nominativusok, mint PETERSEN gondolta. Csak a többesszám használata szorul magyarázatra, mivel, a mint láttuk, ugyanezek a példák sing. accusativusban is állhatnak, s a partitivussal kifejezett, hasonló értelmű időhatározók is egyszámúak (l. NyK. XL. 466). Ha összevetjük a szingulárisban és a plurálisban álló eseteket, azt tapasztaljuk, hogy az utóbbiak mindig párosan, sőt néha hármasan, négyesen fordulnak elő, a többiek ellenben magukban is lehetnek. Nyilvánvaló tehát, hogy a többesszám az egyenrangú mondatrészek szorosabb kapcsolatát akarja jelölni, éppúgy mint a kötőszóknak úgyszólván teljes hiánya is.*) Az ilyen időhatározókban tehát ugyanazzal a jelenséggel állunk szemben, mint mikor a vogul és az osztyák nyelvben az egyenrangú mondatrészek duálisban vannak.**) Pl.:

vogul: É. *Tunrä-sajl êkwäi' äjkäi' älei'* 'tundrahalmi asszony s öreg ember élnek' MUNRÁCSI, VNGy. I. 1 | *tunrä-sajl êkwäi'-äjkäi' äsärem-sänärem-pält at-ke tote'in* 'ha ti engemet a tundrahalmi öreg emberhez és asszonyhoz, az én atyámhoz és anyámhoz el nem viztek' uo. 20 | *matém êkwäi'*

*) Csak az egy észtl példában van kitéve a *ja* 'és'.

**) L. SZILASI: NyK. XXVI. 171—2; KERTÉSZ: KSz. XIV. 74.

ańsukwi' nny kwālepei' 'az ott lakó] öreg ember s öreg asszony fölkel [előtte]' IV. 150 | *nay nājāren-ātrāren voss qlei'* 'a te gazdáid (asszonyod urad) legyenek' I. 165.

osztják: É. *imānan-igānan ollānan* 'asszony és férj vannak' PÁPAY: UF. XV. 169 | *āzāgalām-āyāgalām nny manam niyi suy, zui manam zuii suy lin and ośman* 'atyám-anyám nő járta nős vidéket, ember járta emberes vidéket ök nem ismernek' uo. 170 | *kaurēm sārēs kat pēlek sayat akaryen pūrēszen* 'zu den beiden seiten eines heissen meeres sind ein russischer hund und ein schwein' AHLQVIST 20.

A mordvinban is megvan tudvalevőleg ez a szerkesztés-mód, de mivel ebben a nyelvben már nincs meg a kettős szám, az egyenrangú mondatrészek többes számban vannak, pl.: E. *Darjat Marjat veje vanit* 'Darja und Marja blicken auf denselben punkt' PAASONEN: SUS. Aik. XII. 27 | *Miškat Maškat sijst leminest* 'Michelchen und Mariechen waren ihre namen' uo. IX. 28 | *erāst ašst atat babat* 'es lebten, waren einmal ein alter und eine alte' uo. XII. 80 | *kodak suvašt, sijnt avat stīrt* ^{RT} *kaftuksniņ kundiz* 'so wie sie in die stube traten, fingen sie die mutter und die tochter alle beide' uo. 144.

Ezt a szerkezetet ki lehet mutatni a finnben is;*) pl.: *siellä oli Matit ja Paavot* 'ott volt Mátyás és Pál' Kieletär II. 27 | *ehkä tulee sudet, karhut meitä ahdistamaan* 'talán jön a farkas, medve bennünket szorongatni' Sat. III. 22 | *siitapä tuli, että koirat, ketut, sudet ja karhut yhtenä metsää kävivät* 'ebből az lett, hogy a kutya, a róka, a farkas és a medve együtt járták az erdőt' Kans. I. 14 | *jo on käynyt kontio, ei ole voimut ajaa, ja hukat ja peurat on käyty, ei ole voitu ajaa sitä pois sieltä* 'már járt [ott] a medve, nem tudta elüzni, és járt [ott] a farkas meg a vad rénszarvas, nem tudták azt elüzni onnan' uo. 139 | *pääät löi, jalat katkoi, silmät puhkoi, senlainen oli puka* 'fejünket ütötte, lábunkat eltörte, szemünket kiszúrta, olyan szolgáló volt' Sat. II. 210 | *siitä kun lapsen sai, niin repi sikiönsä, nenät repi, korvat repi, silmät puhkoi kaikki* 'aztán mikor gyermeke lett, hát széttépte magzatát, kitepte orrát, letépte fülét, kiszúrta szemét, mind' I.² 116 | *kun ensin heität vaatteet, miekat ja kaikki satulaan* 'miután előbb ruhát, kardot és mindent a nyergen hagsz' uo. 145 |

*) A többi finnugor nyelvben már nincs meg, de a votjában és a lappban találtam egy-egy ilyenszerű példát: votj. *ok taje, mumijosz aijosz taje vandiz' ug!* 'o weh, meine eltern (tkp. 'anyáim atyáim') haben es ja erstochen' WICHMANN: SUS. Aik. XIX. 150. — lappS. *manne jes lip tallie muinne prūrese-karvo' kogruominie, kuč'-eivn tallie manne jeh tatne prūres-prūskom' wāradit* 'én is most varrom magamnak a menyasszonyruhákat, minthogy most én és te menyasszony-vőlegény (tkp. 'menyasszonyok-vőlegények') fogunk lenni' HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv III. 53.

hän on nähnyt Helsingit ja Pietarit látta Helsingforsot és Szentpétervárt' SETÄLÄ, Suom. kiel. lauseoppi³ 30.

A költői nyelvből sokkal gyakoribb, pl. *ota kiinni kintereistä kaiimmasta kantapäästä isännät perisopesta, emännät ovi-sopesta* fogd meg az inánál, sarka szelénél fogva a gazdát a hátsó szögleten át, a háziasszonyt az ajtózugon át' Kal. XVII. 329 | *niillä tuonet Tuonen karhut, suistanet suet Manalan* 'azokkal elhoznád Tuoni medvéjét, megfékeznéd Manala farkasát' XIX. 127 | *kun oli tammi taittununna, kaatununna puu katala, pääsi päivät paistamahan, pääsi kuut kumottamahan* 'mikor a tölgy el volt törve, a szegény fa ki volt dülve, a nap kiszabadult, hogy süthessen, a hold, hogy ragyoghasson' II. 217 | *lenti iät, lenti lännet, lenti luotehet, etelät* repült keletre, repült nyugatra, repült északnyugatra, délre' I. 183.

Nyelvjárásokban, úgy látszik, sokkal használatosabb, mint az irodalmi nyelvben, azért azokból is idézek néhány példát: *siällä oli Mikot ja Matit* 'ott volt Miska és Matyi' | *se ruakki kissat ja kanat* 'ő etette a macskát és a tyúkot' | *niin sai mies kellot ja härät* 'hát kapott az ember kolompot és ökröt' SETÄLÄ, Lauseopill. tutk. Koillis-Satakunnan kansankielestä. Suomi II. jakso 16 : 39 || *kaikki katoo kuvanhenee, kuu'lot, näöt ja kaikki heikkenee* 'minden elvész, mikor [az ember] öregszik a hallás, a látás és minden elgyengül' | *niin a'ina ne oli hervoset ja muut ostaneet* 'bizony ők mindig vettek lovat és mást' | «*Heikki sai koko puvu(n).*» — «*Saiko takit ja housut?*» «Henrik egész öltözetet kapott.» — «Kabátot és nadrágot kapott?» | *siällä oli sittek karvarit ja ma'sunistit* 'ott volt aztán egy timár és egy gépész' | *on tossa noi Mantat ja sepät ja suutarit* 'ott lakik (tkp. van) Manta, a kovács és a varga' | *siinn on pyssymiähen kuvat ja ko'irrak* 'ka:ikki kruu'tisarvessa' 'ott egy vadásznak a képe és egy kutya van a puskaporos szarun' | *kyllä sill ov viinik kahveet ta:kana* 'bizony neki van bora és kávéja eltéve' | *kivinavetot ja uhaalisp pytingit* 'egy köistállót s egy pompás házat [épített magának]' KANNISTO, Lauseopill. havaintoja läntisen etelä-Hämeen kielenmurteesta. Suomi III. jakso 20 : 62.

Néha az egyenrangú mondatrészek egyike csakugyan többes értékű, s csak a másik plurálisnak van egyszámú jelentése; pl. *no mihinkä sinulta jouduttiin ne linnut ja pojat* 'no hova lettek (töled) az a madár és azok a fiúk' Kans. II. 64 | *jos tähän tulisi oikein mahdoton kuninkaan linna ja palvelijat ja kahveet, niin minä herättäisin äidin kahveita juomaan* 'ha itt teremne egy igazán végtelen nagy királyi vár és szolgálk és kávé, akkor én fölébreszteném anyámat kávé inni' uo. 5.

BEKE ÖDÖN.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1,60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	—,40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—,40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—,20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—,40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—,60
— A mondat dualismusa.....	1,20
— A neo- és palaeológia ügyében.....	—,60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázói után.....	—,80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—,80
— Szórend és accentus.....	—,80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—,30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet.....	4,80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére.....	—,40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentum cseremiszt fordításából.....	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasználása.....	—,20
Fábián István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.....	—,40
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szómutatókat készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	—,40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1,50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	—,40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—,80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—,20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—,60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1,20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	—,40
Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—,80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplogui egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel.....	3,20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok.....	—,60
— A M. T. Akadémia és a szuóni irodalmi társaság.....	—,40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—,40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	—,30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve.....	1,20
Joannovics György. Az ik-és igékről.....	—,80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	—,60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—,60
— Szórendi tanulmányok I. rész.....	—,60
— Ugyanaz..... II. rész.....	—,80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perza népdal.....	—,90
— Tanulmányok az újabbkori perza irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—,90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10,20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzokról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro editit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szeneci-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással.	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferenc. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyveske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulesár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömői-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Bathyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1914.

TARTALOM.

	Lap
BEKE ÖDÖN: Finnugor határozós szerkezetek	161
NÉMETH GYULA: Az ősjakut hangtan alapjai (I.)	276
FOKOS DÁVID: Zürjén szövegek (I.)	327

Ismertetések és bírálatok.

Simonyi Zsigmond: A jelzők mondattana. — Ism. KERTÉSZ MANÓ	383
Gombocz Z.—Melich J.: Magyar Etymologiai Szótár. — Ismerteti PÁPAY JÓZSEF	389

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Finnugor határozós szerkezetek.

A finnugor nyelvtudomány terén alig van hálásabb feladat, mint az összehasonlító mondattani kutatás. Léptenyomon találkozni oly nyelvi jelenségekkel, a melyekről az eddigi irodalomban még csak említés sem történt. De a milyen hálás bizonyos mondattani jelenségeknek az összes rokon nyelvekre kiterjedő vizsgálata, éppoly nehéz is, mivel az egyes finnugor nyelvek mondattana — egy-egy részlet kivételével — úgy szólván teljesen földolgozatlan, s így mondattani összehasonlítást csupán szövegek alapján lehet végezni. Főleg az sajnálatos, hogy a két, legnagyobb irodalommal, nyelvtörténettel és legtöbb nyelvjárással rendelkező finnugor nyelv, a magyar és a finn sem mutathat föl az egész régi és népnyelven alapuló teljes mondattant.

Dolgozatom tárgyául a finnugor összehasonlító mondattannak olyan részletét választottam, a melynek nyelvesaládunkra jellemző voltát már idegen nyelvtudósok is észrevették. Azokkal a határozós szerkezetekkel szándékozom foglalkozni, melyekben a finnugor nyelvek lativussal vagy ablativussal szokták kifejezni az indogermán lokativusi viszonyt.

A) A lativusi szerkezetek.

Külömbséget kell tennünk mindenekelőtt az ősi fgr. lativusi szerkezetek s az újabb eredetűek között, melyek az egyes rokon nyelvekben külön fejlődtek. Nem terjeszkedem tehát ki a magyar *-ba*, *-be* és *-ban*, *-ben* rag összekeveredésére, az *odavan*-féle szerkezetekre, a vogul és osztják *-n* ragos lativus és lokativus viszonyára, a votják s részben a zürjén nyelvben a személyragos lativus lokativusi értelmű használatára, sem a csere-

misz lativus -s ragjának hol? kérdésre való alkalmazására, mert ezekben az esetekben nem lehet szó közös fgr. nyelvfejlődésről, bármily föltűnő is, hogy annyi rokon nyelvben történhetett egymástól teljesen függetlenül hasonló irányváltozás.

Nem kell tehát csodálkoznunk azon, hogy WINKLER Uraltaische völker und sprachen, Berlin, 1884. és Zur sprachgeschichte Berlin, 1887. című könyveiben azt a véleményét nyilváníttja, hogy a finnugor, illetve az uralaltaji nyelvekben eredetileg közös rag jelölte a lokativusi és lativusi viszonyt.

WINKLER elmélete, legalább a fgr. nyelvekre nézve, teljesen tarthatatlan, a mint azt már MISTELI is kimondotta WINKLER első könyvéről írt alapos ismertetésében (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, XVI. 414—456).

Az előbb említett szerkezetek mind újabb eredetűek; azokat a lativusi szerkezeteket pedig, melyekről alább lesz szó, ha indogermán fölfogás szerint lokativusok is, a finnugor gondolkozásmód lativusoknak is érzi.*)

Ezek a lativusi szerkezetek nem mind egyfélék, a bennük rejlő gondolkodásmód más és más, aszerint, hogy milyen igékkel kapcsolatosak. Legismertebbek az *odahagy*, *odamarad*-féle szerkezetek, de egyúttal ezek a leghomályosabbak is. Ennek az az oka, hogy ez igéknek s fgr. megfelelőiknek eredeti jelentése még mindig nem teljesen világos. Annyi bizonyos, hogy eredetileg mozgást jelentő igéknek kellett lenniök.***) A magyar *hagy*-ra nézve már BUDENZ (MUSz. 69) megállapította, hogy a *hajít*, *hagyít* 'dob' s a régi *hagyap* 'köp' igével egy családot alkot, eredeti jelentése tehát 'mittere, jacere; werfen' volt. Ezt a véleményt meggyőzővé teszi az a körülmény is, hogy a finn *heitää* 'hajít, hánny, vet, eldob, elhánny' igének is van 'hagy, odahagy, abbahagy' jelentése; pl.:

minne heitit nainen nuoren, kunne kuulun morsia-

*) WIEDEMANN fölfogása sem helyes, a ki praegnans szerkezeteknek tartja ezeket a lativusokat (Grammatik der estnischen sprache 342).

**) Vö. a csuvasban PAAS. *χəvar*- '(hátra)hagy' ~ *χur*- 'helyez, rak, vhová tesz, állít', *kəβer χiv*- 'hidat épít', *jər χiv*- 'nyomot hagy', ASM. *χiv*-, *χu*- 'tesz vhová, rak'.

men? 'hol hagyta fiatal nőt, hol híres menyasszonyodat?' Kal. XXXVIII. 317 | *koirat minä tänne heitän* 'a kutyákat én itt hagyom' Kans. II. 93 | *heitti jalkansa ulos* 'kinn hagyta a lábát' uo. I. 58 | *heitä tuohon paikkaan, tähän paikkaan* 'hagyj azon a helyen, ezen a helyen' uo. 181 | *vaatteet heitetiin maalle* 'a ruhákat ott hagyták a szárazföldön' uo. II. 95 | *se kyntömies heitti hevosen metsään* 'az a földműves lovát az erdőben hagyta' uo. I. 164 | *heitä tuolle kivelle milma, tälle kannolle, tuolle mättähälle* 'hagyj ott engem annál a kőnél, ennél a tuskónál, annál a gyepes dombocskánál' uo. 342 | (*kokko*) *heitti pentunsa pesähän* '(a sas) fészékében hagyja fiait' Kal. XLI. 79 | *se astui sinne ja heitti sen tytön luskamaan sinne veneesensä sitten* 'ő odalépett és aztán otthagya a leányt zörögve a csónakban' Kans. II. 83 | *ne kolme kótihin heitä* 'azt a hármat hagyd itthon' Kal. XXIII. 37 | *niin heittivät kissan henkiin* 'hát életben hagyták a macskát' Kans. I. 129.

A *marad* ige származása még ismeretlen, ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a cseremisiz GEN. RAMST. *kodam*, a mordvin PAAS. E. *kadovoms*, M. *kadovâms*, osztják KARJ. DN. *žet-*, Trj. *k'it-*, V. Vj. *k'it-*, Ni. *žis-*, Kaz. *žis-* 'marad' reflexiv alakja a cser. *kodem*, mordv. E. *kadoms*, M. *kadoms*, osztj. DN. *žäi-*, Trj. *k'ii-*, Vj. *k'vi-*, Ni. *žii-*, Kaz. *žäi-*, O. *žvi-* 'hagy' igének,¹⁾ vizont a finn *jää*, votják WICHM. G. *kil'ni*, *kilni*, J. *kil'ni*, MU. *kil'ni*, zürjén WICHM. I. *kolni* 'marad' műveltető képzővel 'hagy' jelentést vesz föl (finn *jättää*, votj. G. *kelt'ni*, M. J. MU. *kelt'ni*, zürj. I. *kol'ni*),²⁾ akkor kétségtelenné lesz előttünk, hogy a *marad* ige jelentése a *hagy* ige reflexivuma.³⁾

A *hagy* és *marad* igékkal rokonértelmű a *felejt* és *késik*

¹⁾ Vö. BUDENZ, UA. 111.

²⁾ Vö. még kazáni-tatár *kal-* 'marad' ~ *kaldir-* 'hagy, elhagy, maraszt' BÁLINT II. 47.

³⁾ A többi fgr. nyelvben is összefügg etimológiailag a 'hagy' és 'marad' ige, ha nem is ily világosan: vog. MUNK. É. *žüli*, AL. *k'üli*, T. *k'ulë* 'elhagy' ~ É. *žülti*, K. KL. *k'ulti*, P. *k'wulti* 'marad' || lapp K. GEN. *k'itte* (*io*), *k'utte* (*uo*), *ko'dde-* 'hinterlassen, lassen' ~ *h'itti-*, *k'ütje-* (*kuotje-*), *kuaddje-* 'zurückbleiben, bleiben'.

ige, azért egy csoportba osztjuk őket, s idevehetjük azonkívül még a következőket is: *megáll, megállapodik, megállít, feltartóztat, visszatart.* (Vö. finn *pysyy* 'marad, megmarad' és 'megáll'.)

Már teljesen világos a *fér* ige lativusi szerkezete, mert ismerjük alapjelentését. Eredetileg t. i. nem azt jelentette, hogy 'locum habere; raum haben', hanem: 'pervenio; kommen, zu etwas gelangen, erreichen' (l. NySz.; vö. még SIMONYI, MHat. I. 30). Rokonyelvi megfelelői is hasonló jelentésűek: votj. MUNK. *pír-*, Kaz. *për-* 'bemegy, bejut, betér; rámegy, rájut, belebújik'; *pirt-*, Kaz. *pért-* 'bevisz, bemeneszt, bejuttat, hoz; behurcol, becipel, behord; bevezet, bekísér; behajt; befogad, magához vesz; beledug, belefűz' | zürj. KP. GEN. *për-* 'eingehen, hineindringen'; *pört-* 'hineinführen od. -tragen; taufen' | cser. kP. GEN. *purem* 'bemegy, befér'; *purtem* 'bevisz, beereszt, befogad'; nyK. RAMST. *pârem* 'raum haben, eingehen'; *pârtaš* 'hereintreten lassen; hereinbringen, einschleppen' (BUDENZ: Szóegy. 508). Érdekes, hogy a cseremiszbén is használatos ez az ige 'befér' jelentéssel. — A *tér* igének is eredeti jelentése 'venio, eo, se conferre; kommen, gehen' (l. NySz.). Megfelelői: zürj. KP. GEN. *tôr-* 'platz haben, hinein- od. angehen', I. WICHM. *ternj*; votj. MUNK. *târ-* 'tér, befér, helyet talál', WICHM. G. *terîni*, J. *terîni* 'raum finden, platz haben' (SZINNYEI, NyH.⁴ 147).

A következő csoportban tárgyalom a *gyűl* igét és műveltetőjét, a *gyűjt*-öt. *Gyűlni, gyülekezni* valahová nyilván azt jelenti 'jönni' valahová, s így a lativusi szerkezet teljesen érthető.

A negyedik csoportot a *terem*-féle igék alkotják. A magyarban inkább csak a *terem* és *támad*, valamint műveltetői a *teremt* és *támaszt* ige fordul elő, a rokon nyelvekben azonban van még egy egész sereg hasonló jelentésű s azonos szerkezettel járó ige, mint: *megjelenik, emelkedik, születik, nő, továbbá szül, nevel, azután gyökeredzik, sarjad, hajt, szaporodik, növekszik, változik* és *változtat*. Ezekben is nagyon könnyen megérthető a velük járó lativus lokativus helyett, mert egyikük sem nyugvást jelentő ige, hanem mozgást, folyamatot jelölnek; pl. *valami megjelenik valahol*, azt jelenti tulajdonképen, hogy *valami odajön*. S csakugyan több fgr. nyelv magát a *jön* igét is használja ilyen értelemben; pl.

finn: *siihen tuli silloin kaivo semmoinen, ett'ei maalla*

mointa 'akkor olyan kút támadt ott, a milyen nincs több a földön' SAT. I.² 101 | *tuli hänelle kaunis musti hevonen eteen* 'egy szép fekete ló termett előtte' uo. 50 | *sitten tuli iso riita heidän välillensä* 'aztán nagy veszekedés támadt közöttük' KANS. I. 212 || *mihin on munani vierryt, siihen saari saapukohon, leviköhön leipäsaari, kalasaari kasvakhon* 'a hova egy tojasom gurult, ott legyen egy sziget, terüljön el egy kenyérsziget, teremjen (tkp. 'nőjön') egy halas sziget' KANT.³ III. 1. (*saapua* 'gelangen, kommen, ankommen, eintreffen; fertig werden; werden' ERWAST, Finnisch-deutsches Wb.) — észt: *heinakuhjas tuluke otsegu idaneb* 'im heuschober entsteht das wasser ganz von selbst' WIED. Wb. 120.

v o t j á k: *lud vîlε bad potem* 'auf dem sandfelde wuchs ein weidenbaum' WICHM. I. d. 436 | *šibi niuulosen nonoksi gid berε potem kiiēd-gubi kad* 'die brüste der mädchen aus šibi sind einem auf dem hinterhofe wachsenden schlangenschwamme ähnlich' uo. 422 | *Kam-durä potäm sutäred vuja, busja kišmaloz; mu-vîrā potäm uzijed, borijed šundija, pošja kišmamîn* 'a Kama partján kinőtt ribiszke vízzel, köddel érik; a dombon kinőtt földieper, bori-eper napon, melegen van megérve' MUNK. VNpH. d. 252 | *šil'ojā potäm āmežjosā* 'a bozótban kinőtt málnáid' uo. 253 | *viuaz-tîraz gon potini kutiskem* 'die haare fingen an, auf seinem körper zu wachsen' WICHM. II. 87 | *duinēvilā potäm šundijosid čil, čil adkoz milum bon šin-šori* 'a világra kikelt nap(jaid) ragyogva, ragyogva látszik a mi szemünknek' MUNK. d. 256 || *kii-ših kort viuε ku-kε potoz, so'ki med potoz ta murtli* 'wenn an dem eisen ein «schlangenaugé» sich bildet, dann bilde es sich auch an diesem menschen!' WICHM. I. büv. 12 | *kiiŋ-šitane potos ku-kε potoz, so'ki med potoz ta murtli* 'wenn an dem after des wolfes ein geschwür sich bildet, dann bilde es sich an diesem menschen!' uo. 11 d) | *purti-pidesε ku-kε teise potoz* 'wenn auf dem boden des topfes das friesel entsteht' uo. 16.

o s z t j á k: AK. *ūgema sorñiy õnet edõt** 'so wäre auf meinem haupte ein goldenes horn gewachsen' PATK. II. 70 | KK.

*) Vö. É. *ēt-* 'megy, kimegy, jut, följön (a nap), előbukkanik, előtűnik' (PÁPAY-BEKE).

sentij-titpe zar nūrum ājet paina jūmut ēdem jūmēy ur, anžet ēdem anžey ur meinaχ ēdōt 'auf der kleinen waldinsel mit, einem gemischten lindenhaine ein von traubenkirschen strotzender traubenkirschenhügel, ein von hagebutten strotzender hagebutten hügel erhob sich [hier]' uo. 194.

Azt, hogy 'teremt, támaszt', a finn nyelv a *luoda* igével fejezi ki, a melynek eredeti jelentése 'vet, elvet, levet, küld'.

Ehhez a csoporthoz csatlakozik a *csinál, tesz, épít* s még egynéhány hasonló jelentésű ige, melyeket a *teremt* ige szinonimául foghatunk föl, s így érthető a velük járó lativus.

A hatodik csoportot a következő igék alkotják: *eltűnik, elvesz, elveszt, eltéved, eltéveszt, elbúvik, elrejtőzik, elrejt*. Bővebb magyarázatra itt nincs is szükség, mert ezek még az előbbi csoport igéinél is világosabban éreztetik, hogy mozgást fejeznek ki.

A legtöbb vitára a *belevész, belehal, belefulladás, belefójt, beleöl, beleveszt*-féle szerkezetek adtak a nyelvészeknek alkalmat. A bennük rejlő gondolkodásmódot egy nyelvtudós sem látta meg oly éles szemmel, mint MISTELI idézett bírálatában, a hol ezt mondja: „... das wird an finnen und magyaren nicht anstoss erregen: *poika kuoli veteihen* 'der knabe starb im (eigentlich ins) wasser' und ebenso magyar. *vízbe fúlni, halni, veszni* 'ertrinken', eigentlich 'ins wasser ersticken, sterben, untergehen'. Ist wirklich die annahme eines illativs 'unmöglich' und diejenige einer indifferenten ortsbestimmung das einzig zulässige? Ist 'verschwand im wasser' und 'verschwand ins wasser' dasselbe, und wer verbietet die letztere konstruktion bei 'sterben' in anderen sprachen? etwa der deutsche sprachgebrauch? Die verse Kalew. V. 141 fig. *ve'en kalvosta katosi kiven kirjavan sisähän* 'verschwand von der oberfläche des wassers in einen bunten stein hinein' (*sisä* 'innenseite') bieten ein verbum, *katosi* infinitiv *kadota*, dessen bedeutung zwischen 'sich stürzen' und 'umkommen' schwankt, hier würde auch der verfasser den illativ nicht 'unmöglich' finden. Aber auch bei den übrigen verben stimme ich JAHNSSON bei, der s. 62 fortwährende und überwältigende einwirkung als sinn dieser konstruktion angibt; *kuoli vedessä* wäre: 'starb im wasser', sodass das wasser nur als ort, nicht als ursache des todes erscheine; *kuoli vedestä* 'starb vom

wasser' würde zwar die ursache bezeichnen aber lange nicht mit der anschaulichkeit und prägnanz, als das gewöhnliche *veteen* 'ins wasser'. Danach sind Kalew. I. 47—50 *vanheni sanoihin sampo, katoi Louhi luottehisin, virsihin Vipunen kuoli, Lemminkäinen leikkülüihin* 'es wurde in sagen sampo alt, es schwand Louhi in zauberformeln, in liedern Vipunen, Lemminkäinen in spielen' mit vier illativen, als 'S. L. V. L. wurden zu tode resp. gesagt, recitiert, gesungen, gescherzt' zu verstehen sc. durch den eifer der sänger und wegen der fülle des stoffes; es leuchtet ein, dass ein inessiv dies nicht ausdrücken könnte. Warum soll hier der illativ kein echter, ursprünglicher, dem inessiv ebenbürtiger kasus sein?» (444—5. 1).

Hogy a finnugor nyelvérték ezekben az igékben mozgási folyamatot lát, azzal is lehet igazolni, hogy a finn nyelvben a *menee* 'megy' is jelentheti azt, hogy 'odavesz, belehal', műveltető alakja pedig 'beleöl, beleveszt'; pl.

α) *ja mieheltä meni hevonen sikäli* 'és az embereknek a lova odaveszett' Kans. I. 56 | *ne meni jokeen koulua käydessään, kun yli joen käytiin koulua* 'ök a folyóba vesztek, iskolába menet, mikor a folyón keresztül mentek az iskolába' uo. II. 59 | *sinne menee koko rakennus hevoisen kera, kettuineen päivineen hajoaa virtaan* 'odavész az egész alkotmány lovastul, kalapostul, mindenestül szanaszét a folyóba' Sat. II. 62 | *kun sinä jauhonsa veteen hajotti, niin joki vei ne myötänsä ja siihen meni puuro-aineet iäksi-päiväksi* 'mikor ott a lisztjét a vízbe szórta, hát a folyó magával vitte és a kásának való odalett örökre' uo. III. 26. — β) *metsähän menettyköhön vainiolle vaipukohon* 'pusztuljon el az erdőben, rogyjon össze a mezőn' Kal. XXXVI. 51 | *vai on puihin puuttununna, metsihin menehtynynnä* '[a tehén haszna] vagy a fákon ragadt, vagy elpusztult az erdőben' uo. XXXII. 191. — γ) *kun sa miesnä nuorempana menettelit neiet nuoret alle aaltojen syvien, päälle mustien mutien* 'mikor te fiatalabb ember korodban fiatal leányokat vesztéttél a mély hullámok alá, a fekete iszap fölé' uo. L. 471 | *ken suotta sotahan saapi, tahallansa tappelohon, se soassa surmatahan, tapetahan tappelossa, miekkoihin menetetähän, kalpohinsa kaaetahan* 'a ki ok nélkül száll csatába, szántszándékkal ütközetbe, azt megölik a csatában, meggyilkolják az

ütközetben, kardokkal pusztítják el, szablyával ejtik el' uo. XXXVI. 11.

Hasonló jelentése más nyelvben is lehet a megy igének; pl. osztják: D. *vožeu žoda menöt?* 'whin ging unsere stadt?' (= 'hová lett, veszett városunk?') ПАК. II. 16 || vogul: E. *mañsi sorémmé-ke pati, man žotäl šálti-ke tawän žultne ulä-sultmä žsü ūrawé, jól at žaritawé* 'ha a vogul ember meghal vagy valahova vész (tkp. 'bemegy'), hátrahagyott tűzszikráját soká őrzik, el nem oltják' MUNK. VogNGy. IV. 417.*)

A *belehalást, beleölést* jelentő igék mellett álló lativus tehát világosan kifejezésre juttatja, hogy a bennük rejlő cselekvés, állapot nem nyugvás, hanem mozgás, élettani folyamat.

Ezzel a fölfogással magyarázhatók a következő igékkel kapcsolatos, hová? kérdésre felelő határozók is: *összerogy, kimerül, eltikkad, elájul, elfárad, ellankad, elalszik, elaltat, elszunnyad, nyugszik, hál, belevénül, elhomályosodik.*

Van végre még három, elég nagy számú igét magába foglaló igecsoport, melyek fizikai és kémiai folyamatot jelölnek, szintén lativus jelöli azt a helyet, melyen ezek a folyamatok végbemennek. Ez a három igecsoport a következő:

a) *eltörik, elszakad, széthasad; széttép, eltör, elszakít; el-tompul; vásik;*

b) *ég, éget; sül, süit; fő, főz; fagy, fagyaszt; olvad; forr;*

c) *rothad, hervad, penészedik, szárad, szárít, aszik, ragad, akad, bepiszkolódik, megmerevedik.*

* * *

Ezek után sorra vesszük az egyes igecsoportokat, s ezeken belül az egyes igéket, melyek a fgr. nyelvekben lativusi szerkezettel járnak. A tárgyalás módjára legalkalmasabbnak látszott a finnt venni első helyre, mivel ebben a nyelvben maradtak meg legnagyobb számmal a szóban forgó szerkezetek. Külömben is a népnyelvi közlemények nagy mennyisége bőven szolgál anyaggal, s így jóval több példát idézhetünk belőle, mint a többi fgr.

*) Vö. még csuvas: *unžâr pušne ittizem puřde šiva kajnâ* 'valamennyien, őt kivéve, belefúltak a vízbe' PAAS. Csuvsz. 109 (*kaj-* 'megy, elmegy').

nyelvből, a melyeknek népnyelvi szövegei alig egy-két kötetre terjednek. A magyarban, a mint látni fogjuk, némelyik szerkezetnek ma már nyoma sincsen, úgy eltűnt a környező indogermán nyelvek hatása alatt; a legtöbb pedig már csupán egyes megmerevedett szólásokban használatos. Igen kicsi azon igék száma, a melyek mellett oly általános a lativus, mint pl. a finnben. Így még a *belehal*, *beleöl*-féle szerkezetek is a magyarban csupán az ilyenfajta szólásokban fordulnak elő: *odahal*, *beleöl*, *vízbefül*, a finnben ellenben lativussal mondják még azt is, hogy: *megfullad a füstben*, *meghal a szobában*, *éhen hal*, *betegségben halt meg*, *megölték az úton* stb. stb.)*

Első csoport.

hagy

finn: *minnepä jätit pojan?* 'hát hol hagyta a fiút?'
 Kans. II. 73 | *olen monta kertaa ollut jättiä koko puuhan silleen*
 'sokszor már azon voltam, hogy az egész munkát abbahagyjam'
 BUDENZ: FNy.² 129 | *jätti jälkeensä kolme pientä lasta* 'hagyott
 maga után három kis gyermeket' uo. 109 | *tämä jätti akkansa
 torppaan* 'ez otthagyta feleségét a konyhóban' Kans. II. 67 |
jätin rahani puotiin pöydälle 'a pénzemot otthagytam a
 boltban az asztalon' BUDENZ: FNy.² 107 | *jätä karhu siihen
 tilaan, missä hän alusta oli* 'hagyd a medvét abban a hely-
 zetben, melyben kezdetben volt' Sat. III. 37 || észl: *jättis oma
 lapse koju* 'sie liess ihr kind zu hause' WIED. EGr. 343.

*) A már idézettekén kívül még a következő művekben van szó a lativusi szerkezetekről: BUDENZ, Finn nyelvtan² 107; SETÄLÄ, Suomen kielen lauseoppi³ 62; SETÄLÄ, Lauseopillinen tutkimus Koillissatakunnan kansankielestä, Suomi II. j.: XVI. 57; CANNELIN, Tutkimus Kemin kielen-murteesta, Suomi III. j.: II. 86; KANNISTO, Läntisen etelä-Hämeen kieli-murteesta, Suomi III. j.: XX. 130; SJÖGRÉN, Livische grammatik 259; WIKLUND, Lärobok i lapska språket 96; WIEDEMANN, Gramm. der ersa-mordwinischen sprache 37; STEUER, A mordvin határozók, NyK. XXII. 467; BUDENZ, Cseremisiz tanulmányok, NyK. III. 453; WIEDEMANN, Syrj. Gramm. 121; LEHR, Toldi² 26, MNy. II. 178; FOKOS: Nyr. XXXV. 384, XXXVI. 483, XLI. 73.

lapp: S. *maisuo* *mū tā^ase lāhpāb* 'a terhemet itt hagyom' HAL. III. 161 | *tälliä lēkie tamm poántam tann, wuāssu sējjesä* 'aztán ott hagyta az embert a zsákban' uo. II. 53 | *aileks varjá', maksū laihipie' ruofan šīsa* 'az ünnepi ruhákat, az ételt a turfakunyhóban hagyják' uo. 97 | *till'e lāhpam landum ih folkum tu kiätij šīs* 'most az országot és a népet a te kezidben hagyom' uo. 126 | *kuoti' kierresit kitā koat-sa d'd'ai* 'a szánokat a tavaszi sátorhelyen hagyják' uo. I. 112 | *sō cuwup lēhpin tann so'lije* 'a tolvajt otthagyták szigeten' uo. III. 20 | *tē tallē kūddam lijēn sū tān sullui* 'akkor hagyták ott azon a szigeten' uo. V. 149 | *kūdam lī son āhkaus ēča sa d'd'ai* 'feleségét egy másik helyen hagyta' uo. 195 | *kūđi tāit smāvva mānait uktu stūhpui* 'a kis gyermekeket egyedül hagyta a házban' uo. 181 | *tē mū kohtai kūđin* 'hát otthon hagyták' uo. 283 | *lo'ihtā son kārrēsau aihtē owtoi (šalljū kowtēli)* 'szánját az élestár előtt hagyta (a piacz közepén)' uo. V. 69 || N. *das guđij vilj sun ja vuējelij owi sisi* 'dort liess es der bruder liegen und fuhr allein zurück' SANDB. 13 | *goččoi jēčas bidjat njuōrjō-nakē sisa ja ēacin vel jiegņodet ja spūļčodet ja de guōddēt goātte-sa djai* 'er gebot, dass man ihn in ein robbenfell legen und noch dazu mit wasser begiessen und erstarren lassen und dann auf dem zeltplatze hinterlassen sollte' QVIEST. 21 | *te kuode tokko addald agaidad alttar ouddi* 'hagyd ott az oltár előtt a te ajándékat' (KÁR.) FELLM. Máté V. 24 || E. *te kuode skienkkad täävin alttar luus* ua. LÖNNR. Máté uo. || K. *kūđ' toγ' lajžant voltar evte* ua. GENETZ, UF. I. Máté uo. | *nu miōrjijt uskiōdij, alkās tamme kēdij ta_isse* 'hát kezdett bogyót szedni, a fiacskáját ott hagyta' GENETZ, UF. I. 70 | *ju akka tamme nūmstīn, ūi varijt jiem neja jieb kiotta majn* 'itt az asszonyt megették, még a vérét sem hagyták a földön' uo.

mordvin: α) E. *molšt ša tarkanteń, kozo sońcinze tejterēnze kadokšniže* 'sie kamen an jene stelle, wo er seine eigene tochter zurückgelassen hatte' PĀAS. II. 81 | M. *mon sodasa ša vastt, kōza kadiza* 'tudom a helyet, a hol hagyta' BUD. MNy. 326. sz. | *ta zk kadimda martink šāfsašk* 'semhogy itt hagynók, [inkább] elvisszük magunkkal' uo. 255. sz. | E. *svadbańt vašov udalov kadiže* 'a násznépet messze hátrahagyta' PĀAS. MChr. 8 | *oriš sovaš utomos, sumkanzo kadiže ušov* 'der dieb trat in

den speicher hinein, seinen ranzen liess er draussen' PAAS. II. 48 | *son kov kov di šavu čuftu poc suvaš a pulut n a y s kadizē* 'er [lauft] hierhin, dorthin, und [verkriecht sich] in einen hohlen baum; selbst ging er hinein, aber den schwanz liess er draussen (tkp. fönt)' uo. 146 | *avañ kadija mon ežem píra s, teten kadija uš di pečka lan ks* 'die mutter liess ich am ende der bank zurück, den vater aber liess ich auf dem ofen zurück' uo. I. 44 | *uš čavo kudos kadimiž, uš čavo tarkas kadimiž* 'sie liessen mich in der leeren stube, sie liessen mich auf den leeren platze' uo. 10. — β) E. *sajize sazoronzo, ajgorin pulos sodize di čavo pakšas noldize* 'er nahm seine schwester, band sie an den schweif eines hengstes und liess diesen auf einem öden felde los' PAAS. II. 123. *)

cseremis z: kP. *šeškōže pōštālžēm pasma jōmalan kereden koda* 'menyűk a tollat fölfűzve a híd alatt hagyja' GEN. SUS. Aik. VII. 38 | nyK. *torandžē tājen-goda* 'er lässt ihn heimlich zuhause' RAMSTEDT 171 | *šolē āderβ^olāštōm taijen-γoden šərreš* 'der dieb versteckte sein eigentum im walde' uo. 142 | *nāreš pišten-i γoden* 'sie legte es ins feld nieder und liess es dort' uo. 181 | kP. *konden kerttēmōžēm korem mučan kerkelen koden* 'was nicht hat heimgebracht werden können, möge er in der öffnung des tales [an einen baum] aufbindend zurücklassen' GEN. SUS. Aik. VII. 59.

votjak: *monä tatci keltiz* 'engem itt hagyott' MUNK. VNpH. 81 | *pīrte mučsoiz, otšī keltē* 'er bringt [die kinder] in die badestube hinein und lässt sie da' WICHM. II. 17 | *ton goršokjostā kušiša kiz-ulā keltid* 'te fazekaidat egy fenyő alatt hagyta el' MUNK. VNpH. 143 | *bertem ta val-uttšās ta kišnoze busi šōri keltiša* 'der pferdesucher kehrte zurück (nach hause) und liess seine frau hinter dem felde zurück' WICHM. II. 94 | *pinalze keltem mumiz dorī* 'sie liess ihr kind bei ihrer mutter zurück' uo. 149 | *kišnoze no anaizē no keltē korka* 'seine frau und seine mutter liess es in der stube' uo. 167 | *tšattšāin nūnaosiz vīnze kerttillam kiz bordi no soiz keltillam tšattšāiz*

*) *noldams* lassen, hinein-, herein-, herab-, loslassen, fahren lassen' PAAS. MChr. 523. sz.

'im walde banden die älteren brüder ihren jüngeren bruder an eine fichte und verliessen ihn im walde' uo. 131.

zürjén: *me koli set če sije* 'én ott hagytam' Rogov: UF. II. 63 | *pörjavmišt sv. Spiridonēs, kolis sije deŋgasē as ordas* 'megcsalván sz. Spiridont, magánál hagyta a pénzt' POPOV: UF. II. 23.

o s z t j á k: *É. kurəy uai noγàiel s̄ si xvisəlli* 'a jávorszarvas húsát ott hagyta' PÁPAY: UF. XV. 167 | *ī xuiən nvy mou-kutna xvisən* 'az emberedet te útban (tkp. föld-közben) hagyta'd' uo. 50 | KK. *man tāxrem kāt-χūdem çoi se aja ot çajesen* 'lasset mein panzerhemd nicht hinter zwei bis drei männer zurück' PATK. II. 36 | *juç çatçe jem nēva totta çeitəyen* 'an dem schönen trocken(?) zweige des baumes da liessen sie nach' uo. 198 | *juç çatçe jem nēgna totta çeitəyen* 'an dem schönen trocken(?) arte des baumes da liessen sie ihn nach' uo. 198.

v o g u l: α) *É. luwä tū ta çuləstā* 'lovát ott hagyta' MUNK. VogNGy. I. 22. — β) *kartān pətēs, tū osulawēs* 'midőn az udvarra esett, ott hagyta' uo. IV. 328.

m a g y a r: *Ide hagylak hajlkom* (Nyr. XXIX. 255). *Világ! már maradj magadnak, én örömmel ide hagylak* (MNGy. III. 287). *Im majd egy hete leszen, hogy ide hagyátok bennünköt jó atyámfia* (1626. TörtT. Új f. II. 385). *Holnap idehaggyjuk ezt a szomorú lakóhelyet* (MIK.: TörL. 3). *Mehetünk haza Trojat ide hagyván* (HUSZTI: Aen. 6). *Oda akarnác hadni a gyűlést* (HELT.: Krón. 194). *Oda hagyáták baráti* (MEGY.: 6Jaj. II. 11). *Ezen órában, szekereimet oda hátra hagyván, érkeztem ide Árvában jó egészségben* (1601. THURZÓ Lev. II: 3). *Sajnáto a helit oda hanyi* (Nyr. XV. 42). *Belé-hagyták a munkát* (PPBL.). *Inkább akarok akármí veszedelmes állapotot is szenvedni, hogy sem kegyelmeteket bele hagyni* (Mon. TME. III. 272). *Hágy valamit az leányok asztalára is* (DECSI: Adag. 18).

felejt

f i n n: *niin minulle unehui suuhun sitten se kivi* 'hát azután a számban felejtődött az a kö' Kans. II. 38 | *lapseni, käypä kirves hakemassa venheistä, se minulta unhohtui sinne* 'gyermekem, menj a fejszét megkeresni a csónakokban, ott felej-

tödött' Sat. II. 191 | *häneltä kiiressä oli miekka kotiin unch-
tunut* 'a sietségben otthon felejtette a kardját' uo. IV. 9 || *ne
sinne mie hevoista riisuessani unohdin* 'ott felejtettem azokat
[a lóigákat], mikor a lovakat kifogtam belőlük' uo. II. 188 ||
(déli Häme) *Mi:mmi unohti sen kellarii(n)* 'Mimmi azt a
pinczében felejtette' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131 | *no kun
makaamaan ruvettiin, niin se unohti keisarin pojan nainen sor-
muksen lasille* 'no, mikor feküdni mentek, hát a császárfiú
felesége ott felejtette a gyűrűt a poháron' Kans. II. 35 |
unhotin rahani puotiin pöydälle 'a pénzemet ott felejtet-
tem a boltban az asztalon' BUDENZ: FNy.² 107 || *észt: unustas
oma kasuka koju* 'vergass seinen pelz zu hause' AHRENS 73 |
kolmed sa koju unustid 'dreierlei (drei verschiedene stücke)
hast du zu hause vergessen' WIED. EGr. 415 | *ma unustazin
rāmatu laua peale* 'ich vergass das buch auf dem tische'
uo. 346.

lapp: S. *ta' sāmie' oqjältahtumq aktup kiepēniep tann
koatān, kustie lēn jghtumq* 'a lappok ott felejtettek egy üstöt
azon sátorban, a honnan elköltöztek' HAL. III. 95 | *tihte
lāhpq j'ēcse pītne-punkq oqjältahtumq j'ēcse h'ejēmuse* 'az
ember a péznes erszényét otthon felejtette' uo. 160.

morvin: M. *ärhkä beräkti preä-kopas kants yukstazä*
'er vergass seine hirschaale an dem seeufer' AHLQV. MGr. 111.

cseremisiz: nyK. *kāš'a'kēn mēndenāt* 'wo hast du es
liegen lassen (vergessen)' RAMST. 64.

votják: *ta gurtin kinlän-kä miži-kudiro šubäez? asleštīm
gurtam vunätkäm* 'nincs-e ebben a faluban valakinek hód-
prémes subája? a magamét otthon feledtem' MUNK. VNpH. 62.

zürjén: *kiž-nö meöj, koñöröj, das pizan sajö püksömsö
kuta vunödni?* 'wie kann ich, die armselige, das sitze bei ge-
decktem tische vergessen?' LYTGIN 44.

magyar: *Nem tudom vala mire vélni, hogy ennyire ide
felejtettek bennünket* (1626. TörtT. Új f. II. 385). *Ide felejtém
magam* (GYARM. Nyelvm. II. 94). — Vö. még: *ráfeledkezik* 'merően
rábámul' (Zala m. Gelse, MTsz.).

marad*)

finn: *ja sinne jäi se pöytäliina* 'és ott maradt az az asztalterítő' Kans. II. 44 | *se jäi siihen isännäksi* 'az ott maradt gazdának' uo. | *jää tänne vähäksi aikaa odottamaan* 'maradj itt egy kevés ideig várakozni' BUDENZ: FNY.² 133 | *jäivät raukat rannikolle, vienoiset vesikivelle* 'ott maradtak a szegények a parton, a gyöngék a vízi kövön' Kal. XXIX. 383 | *käyden kylään päästään, juosten tielle jäädään* 'járva bejut az ember a faluba, futva ott marad az úton' BUDENZ: FNY.² 114 | *se jääpi neitinen pihalle* 'az a leány az udvaron marad' Kans. II. 116 | *akka jää häneltä yksinään kotiin* 'felesége egyedül marad otthon' uo. 19 | *tuletko kotia vai jäätkö kylään* 'haza jösz-e vagy a faluban maradsz?' BUDENZ: FNY.² 136 | *jäin kaupunkiin* 'a városban maradtam' uo. 107 | *hevonen jäi sateesen seisomaan* 'a ló ott maradt az esőben (állva)' uo. 93.4 | *hän jäi kuninkaan tykö asumaan* 'ő ott maradt a királynál (lakni) Kans. II. 2 | *kolmas jäi sitten jällelle* 'a harmadik maradt aztán hátra' uo. 78 | *hän jäi siihen elämään kuninkaan kotiin* 'ő ott maradt a király házában (élni)' uo. 13 | *jääkäähän sitte eloon* 'maradjatok akkor életben' Sat. I.² 20 || észt: *kus sa jäid nī kauaks tulemata* 'wo bliebst du so lange ohne zu kommen' WIED. EGr. 451 | *ära jä tervet nädalat senna* 'bleibe nicht die ganze woche dort' uo. 639 | *ta jäi vël linna, sugelaste jüre* 'er blieb noch in der stadt, bei den verwandten' uo. 343 | *jä meie jüre* 'bleibe bei uns' uo. 549.

lapp: α) S. *kačāt, kosi pācāj* 'kérdézi, hol maradt' HAL. I. 98 | *āhkā vuohppa pakāt sajiēu, kosō-l pāhcam* 'az asszonyinak az ipa megmondja (megjelöli) a helyet, a hol maradt' uo. 98 | *tantēt lijēn sāj ulkos pahcam* 'azért kívül maradtak' uo. 124 | *tlje koffārāpa pācā čoaččemen tann ičse sāj jān* 'a keresztapa ott maradt állva a maga helyén' uo. II. 60 | *waččājen tälliä ih pājen kūtciem pāci* 'menjünk most és hagyjuk a kigyót a hasadékban maradni' uo. 43 | *tihte pāča para uktok tanne kočtan fiški čuhktiōwi* 'a legény csak egyedül maradt

*) Vö. jarkendi-török: *ū šārre keč nime kalmēdi* 'a városban semmi se maradt' KÚNOS: KSz. VI. 305.

a sátorban és éhezhetett (tkp. kapott éhezni) uo. 76 | *tlje tihte poika pācā tann pahkse* 'hát az a fiú ott marad a dombon' uo. 119 | *tihte källeskučče pēci tan koatāčse* 'az öregember a házikóban maradt' uo. III. 142 | *tat pācī nouhte tam sammā s ad'd'ai stāmpit* 'ez így egy (ugyanazon) helyen maradt állva' uo. V. 53 | *ēmēt tal pāci puccūt tan tolo-kaddoi* 'a háziasszony nesztelenül ott maradt a tűz mellett' uo. 111 || N. *te ta ruksis kolle piuh̄tas olmaj bācih maññele* 'ekkor a piros aranyruhás ember hátramaradt' uo. III. 178 | *ies pāci teina kurūhpusuvvum rihtin koat-s ad'd'ai* 'maga [ott] maradt az összekötözött bőrrel a sátorhelyen' uo. 172 | *muhte mon, kuhte lām ollies pāsie poarrasemuš, lām pāhcām vell māilmāi mangā kāvistuso oqid-niet ja kullat* 'én azonban, ki az egész család legidősebbike vagyok, még életben (tkp. világban) maradtam, hogy sok csalárd-ságot lássak és halljak' uo. 185 | *dę ledę owta bartnē asan da sadjai mi baci sullui* 'da hatten sie schon einen knaben anstatt dessen, der auf der insel geblieben war, geschickt' QVIGST. SUS. Aik. III. 34 | *niēi'da bacca mæccai* 'das mädchen aber blieb im walde' uo. 28 | *dę bazi stallo dāsa* 'da blieb stallo dort' uo. 36 | *niēi'da dadja: «attę bacca mæ'kan su manñjai»* 'das mädchen sagt: «dass es als ein zeichen nach mir bleibe»' uo. 28 | *dę bartnēn li baccan bisso gaddai da sullui* 'der knabe hatte seine büchse auf der insel vergessen' QVIGST. 33 | *nu dat baci heggi* 'so blieb er am leben' SANDB. uo. 16. — β) E. *ja gāles orrōi goātun galgoš æđost gæjos gæsē* 'den ganzen sommer hindurch blieb der mann daheim bei seinem weibe' uo. 10. — γ) K. *son kättij koppa taissi* 'ő ott maradt a veremben' GEN. UF. I. 70 | *i toγ' kuotjekked tonn rajja, konn tij vūlg'iepped* 'és ott maradjatok mindaddig, míg onnét kimentek' (KÁR. ford.) GEN. Máté X. 11.

mordvin: α) M. *a sä alatnen uzįrsa ilats eza* 'die axt dieser männer blieb zurück' AHLQV. MMGr. 117 | *värdä praš atānā, vazįts esk ilats* 'von oben fiel ein greis, seine mütze blieb dort' uo. 141 | *ilatt tazk moñ samozin* 'maradj itt, míg eljövök' BUDENZ: MNy. 258. sz. | *kadešt iladi kudu* 'hagyjátok, maradjon itthon' uo. 310. sz. | *veli ilädi* 'a faluban maradj' uo. 66. sz. | *bajart tes ilats* 'az úrnál maradt' uo. 75. sz. | *virgasįs lisis kedįnts potmįsta, kedįts ilats durakt kätš* 'der

wolf kam aus seiner haut heraus, seine haut blieb in der hand des dummkopfs zurück' AHLQV. MMGr. 111 | *duraks ilats menelti* 'der dummkopf blieb im himmel' uo. 110 | *a parknojs lac iskamunza eramu kuduti* 'der schneider aber blieb allein in dem hause' uo. II. 130. — β) E. *éälis kaduvš putuž kudiñim, vaj putuž kudu zum kaduvš siri, siri tiriñ tetiñim, sedejak siri tiriñ aciñim* 'im dorfe blieb mein erbautes häusehen, ach, in meinem erbauten hause blieb mein altes väterchen, der ernährer zurück, mein noch älteres mütterchen, die ernährerin zurück' PAAS. I. 80 | *pakšas kaduvš sokam izamum, sokaž umiñim vidiž suriñim* 'auf dem felde blieben meine pflüge, meine eggen, mein aufgepflühtes ackerfeldchen, mein gesäetes getreide' uo. I. 80.

cseremisiz: kP. *kot tšarəñ šneve poraš* 'bleib' du hier beeren pflücken' GEN. SUS. Aik. VII. 6 | *pišše kodən űlan* 'ihr handschuh blieb unter' uo. 1 | nyK. *palan kodən* 'es blieb fern' RAMST. 94 | *toran^{džə} ko'deş* 'sie bleibt daheim' uo. 171 | *ala-đoran kodaš* 'in der nähe der stadt, ausserhalb der stadt bleiben' uo. 148 | *lazraeš kodaš* 'im schlamme stecken bleiben' uo. 67 | *ərpezo ala'èš koden* 'der knabe blieb in der stadt' uo. 51 | kE. *atiem deran kodo* 'atyámnál maradt' REG. CsM. 113. sz. | kUr. *i koremeš kodeš* 'a jég a folyóban maradt' WICHM. NyK. XXXVIII. 208 | *kodžš pu-šengeš* 'a fán maradt' uo. 209 | kP. *rəβəž kiđeš počo βele kien kodeš* 'in der hand des fuchses blieb der schwanz allein' GEN. SUS. Aik. VII. 35.

votják: *nuläskün kizjos tuž uno, busi-šori kilämez tuš muso* 'az erdőben a fenyő igen sok, [a melyik] a szántóföld közepén megmaradt, az igen kedves' MUNK. VNpH. d. 228 | *mon kīlo kwal'-a žä* 'én itt maradok a kwa-sátor ereszében (tkp. elejében)' uo. d. 54 | *ton kapka vižiže ki'ly* 'bleibe du hier am tor' WICHM. II. 53 | *iñtijä kēloz anakajä* 'itthon (tkp. helyében) marad anyácskám' MUNK. VNpH. d. 202 | *mar-ponna kulä mēnem ta puris düñjā kēlēñ?* 'mi miatt kell nekem ebben a homályos világban maradnom' uo. 94 | *ož-ik aiizles kīlem tšattšaiž* 'auf solche weise blieb sie hinter ihrem vater im walde zurück' WICHM. II. 156 | *iñi iziñed tinad viššu iškeme kiliz đir* 'dein hut ist wohl schon fünfhundert verst zurückgeblieben' uo. 61.

zürjén: V. *kittše sije kolema? ne-kittše abu kolema!*

'hol maradt az? Nem maradt meg sehoh' FOKOS 19 | V. *ðak kurttís, torjís vomas kolí* 'a kántor beleharapott, egy darabja a szájában maradt' uo. 85 | *kolé tai pe kolé krasataangi, batúsko orde, polotage je. matuska orde patš-vodž-pelése!* 'es bleibt, ja es bleibt deine schönheit bei deinem vater auf der schlafbank, bei deiner mutter in der ecke vor dem ofen' WICHM. SUS. Aik. XXI₁. 32 | P. *öti kukañ koléis va doras mijan kukañköt* 'egy borjú [ott] maradt a folyó (víz) partján a mi borjainkkal' Rogov: UF. II. 61.

osztják: É. *mà iübəmna liləy tē zažādī!* 'én utánam maradjatok ti itt életben' PÁPAY: UF. XV. 86 | *nyy tādā zažād!* 'te maradj itt!' uo. 106 | *pvskàn arəməs, kät-çöləm-kəm. seda zažəs* 'puska durrant, valami két-három [lúd] ott maradt' uo. 43 | *lou si tvçàina seda i zažəs* 'ő azon a helyen ott is maradt' uo. 46 | *imi çat libina tut çoça seda i zažəs* 'az asszony a házban a tűz mellett, ott is maradt' uo. 18 | *çolīðy çoi çādəl çoça laiman çässət* 'a harmincz ember a házuk mellett állva maradt' uo. 23 | *mural am'səm pəməy moy iübel pèlè zažəs* 'a nép lakta (tkp. ürte) füves föld mögötte elmaradt' uo. 172 | *vbal çatvplna zažəs* 'a nénje a házhelyen maradt' uo. 39 | *nyy tàm moyənnə zažād* 'te maradj itt ezen a földeden' uo. 66 | *oxsaməl iàsmənnə zažəs* 'a fejkendője maradt a kezünkben' uo. 21 || KK. *çüdem çoi seaja tæçer tuma çeiçöt* 'das panzerhemd blieb weiter, als drei männer zurück' PATK. II. 36 | AK. *tudat najat panem, man piremə at çeiçat* 'deshalb legte ich um die speicher feuer, damit sie nach mir (d. h. nach meinem tode) nicht zurückbleiben' uo. 102 | AK. *jadəan çeiçəm surnəy-ügop ar igene tat çouvətem ène çor çoredāi* 'die zahlreichen zu hause bleibenden grauköpfigen(?) greise einen starken ruf, der man bei der kriegsabfahrt zu schreien pflegt' uo. 48 | KK. *jim teina vaitap nur anneitta ei nèg çoken çeiçöt* 'an seinem schönen gipfel blieb kaum ein zweig von der dicke eines hobelschaftes übrig' uo. 24.

vogul: É. *Nəñk-ūsiny-çtər jūw çültəs* 'a Vörösfenyő városbeli fejedelehmős megmaradt' MUNK. VONGY. II. 95 | *jūwlé çültəm sükəm-pələm jolə latkəts* 'hátrammaradt félczipóm alásüppedett' uo. III. 73.

magyar: *Bémaradtam katonának* (MNGY. VII. 427).

Tisztára kipusztút a riepa, csak oda-toa maradt egy kevis belüllö (Göcsej, MTsz.). *Odamaradott egg néhány az 'o lovaik közül* (RÁKF.: Lev. I. 207). *Ha valami el adot marhat vissza nem váltunk, oda marad* (VER.: Verb. Szót. 23). *S a mit elzalogosított és elhagy ezután is benne, a ki negyvenezer frtnál több, az is oda maradjon nemcsak élteben, de holta után is* (1634. TörtT. Új f. I: 272). *Houa marad a maradéc étec?* (HELT.: Mes. 312). *A mocskosok között forgolódván, mocskos reá ne maradjon* (FAL. SzE. 35). *Mind a főfő görögöket asztalához marasztalja* (Hall. HHist. III. 11). *Hogy azért az iránt is annyi kárba ne maradjon* (1667. TörtT. Új f. II. 459). *Feleségem halála után pedig maradjon Prépost uramra* (1609. uo. V. 98).

késik

finn: α) *minne viipyi**) *lehmän vilja, kunne maitoni katosi* 'hova maradt a tehén-haszna, hova vezett a tejem' Kal. XXXII. 185 || észt: *ta v̄bis v̄l linna* 'er verweilte noch in der stadt' WIED. EGr. 346. — β) észt: *nemad v̄tsid palju aega tema kallale* 'sie brachten viel zeit bei ihm zu' uo.

magyar: *Nem fogok én is sokat ide késnem, hanem haza sietek* (1639. TörtT. Új f. II. 512). *Kérlek, hogy oda sokat ne késsél és visszajüvésedben lassan járj* (1559. THURZÓ Lev. I: 288). *Nagyságod parancsolja meg nekik, hogy oda ne késsenek, hanem mitől hamarabb lehet, jöjenek meg helekre* (1561. TörtT. Új f. X. 212). *Maga is törekedjék...., hogy oda ne késsék kegyelmeitek, hanem siessen föl közinkben* (1624. uo. I. 17). *Jót nem igen hirdetnek ide kegyelmed oda való késése felől* (1659. uo. I. 188).

megáll, megállapodik

finn: α) *nin metso pysähtyy**)* *petäjään rannalle* 'hát a süketfajd megáll egy fenyőn, a parton' Kans. I. 252 | *tulivat taaskin erään linnan portille, johon susi pysähtyi* 'ismét egy vár kapujához érkeztek, a hol megállt a farkas' Sat. IV.

*) *viipyy* 'elmarad, késik, tartózkodik'.

***) Alapszava: *pysyy* 'marad, megmarad, megáll (helyén)'.

51 | *tulivat myöhään iltasella muutamaan kylään, johon mielivät pysähtyi yöksi* 'késő este jöttek egy faluba, a hol meg akartak állapodni éjszakára' uo. 12—3 | *hevonen pysähtyi pihaan* 'a ló megállt az udvaron' SET. SKL.³ 62 | *Matti, joka oli pysähtynyt oven suuhun seisomaan, heitti sieltä verisellä härän silmällä isäntänsä poskeen* 'Matyi, a ki megállt az ajtónyílásban, gazdáját onnan arczon dobta véres ökörszemmel' Sat. IV. 159 || (Kemi) *pysähtyt ykthen paikkhan* 'megálltak egy helyen' CANNELIN: Suomi III. j. II. 86. — β) *siihen seppo seisottihe syämmellä synkeällä* 'ott megállt a kovács komor szívvvel' Kal. XXXIV. 31 | *mene! sanoi toiset, seisottuen tielle* 'menj! mondták a többiek megállva az úton' Sat. II. 14 | *seisottui selälle viimein, niemelle nimettömälle, manterelle puuttomalle* 'megállt végre a nyílt tengeren, egy névtelen félszigeten, fátlan szárazföldön' Kal. I. 332 | *jop' on seisottui oronen Osmon uuen pellon päähän* 'már megállt a rén Osmo új szántóföldje végén' uo. X. 53 | *seisahtuu kuningas katsomaan tielle* 'az úton megáll a király nézni' Sat. II. 55 | *seisahtui pihalle* 'megállt az udvaron' uo. I.² 123 | *oven suuhun seisataukse* 'megáll az ajtószádban' Kant. III. 20 (253. 1.).

lapp: α) *S. tē son čuočcahtē tāsā* 'aztán ott megáll' HAL. V. 48 | *tē skihpē čuočcaht sōmēs sad'd'ai lānta kūrrai* 'a hajó megállt egy helyen a szárazföld mellett' uo. 144 | *son lj čuočcahtam ukša-kasskai* 'megállt az ajtóban' uo. VI. 35. — β) *son čakkcat**) *akta sad'd'ai* 'megáll egy helyen' uo. 154. — γ) *N. naste manai sīn oudast, tassaci ko tat oudast mannamines orosti tam paika ala, kost manna laei* 'a csillag előttük megyen vala, míglen jutna és megállana a hely felett, a hol gyermek vala' (KÁR.) FELLM. II. Mát. II. 9.

cseremisiz: nyK. *eržəžə pörtanzal βuizēš šajalē* 'der sohn blieb auf der freitreppe stehen' RAMSTEDT 125 || kP. *aβaž dene acaže tul dūreš šajalēt* 'die mutter und der vater treten zum feuer' GEN. SUS. Aik. VII. 28 | *pünžö tūňan it šajal, jūlulat* 'auf der fichte stumpf setze dich nicht, du verbrennst' uo. 69 || kCzar. *mialalēm, šajalēm Ozan ola keβēt onžəkē* 'ich kam [und] hielt an vor der bude in der stadt Kazan' PORK.

*) *čakkcatēt* 'megáll, egy helyben marad'.

37 || kUr. *kapka o ní d'zē kē tōlēn šořalnà* 'a kapu elé jöttünk s megálltunk' WICHM. NyK. XXXVIII. 240 | *toškalt mu, tš a š k š puràlēn šořalna* 'bementünk [az udvarra] és megálltunk az udvar végénél' uo.

zürjén: *si-ponda suvtis si dinē* 'azért megállott mellette' POPOV: UF. II. 16 | V. *šor dore suvtis* 'egy patak mellett állt meg' FOKOS 88.

osztják: É. *du-silna seda làis* 'ott az ajtóküszöbön megállt' PÁPAY: UF. XV. 177 | *χàt χοζέηνα λάβηt ογδλ si láimel šàtl* 'a ház mellett hét szán ím megállott, hallszik' uo. 150 || AK. *menōt, menōt, tāyr kīmet tātta šaitij sei žūdet, tūrup juž sajetivet, sož-juž saja totumdōt, žaňadōt* 'er ging, ging, da hörte er kirrendes Geräusch, als ob sich der schoss eines panzerhemdes bewegte; auf der entgegengesetzten seite des dichten waldes, hinter dem dichten forste stellte er sich hin; versteckte sich' PATK. II. 66.

vogul: α) É. *ēlēm-χqlēs ūnlēnē jelpiy [mā] kwoss tēls; akw'-mūs jāyχi, akw' mān at rotmi* 'de bár előtermett az ember lakó szent föld: az egyre forog, egy helyt meg nem állapodik' MUNK. VogNGy. I. 141. — β) *kwotlēj jā kwotlēn jolā lūlēm-tāsēm* 'közepes folyó közepén megállottam' uo. III. 277.

magyar: *Alatsomb' szolgálja, elvetette' rabja eleibe állapodik?* (PÁZM. Préd. 16). *Ha szomorúság a jámborságnak képeben állapodik elődbe, vigyázz* (FAL. BE. 615).

megállít, feltartóztat, visszatart

finn: α) *siihen seisahutti sillalle hevoisensa* 'megállította ott a hídon lovait' Sat. II. 62 | *siellä . . . laivansa seisahuttaa pihalle* 'ott . . . megállítja hajóját az udvaron' uo. 33. — β) *niihinkä hän nyt joutuu, kun sinä hänen nyt pidätit tänne* 'hová jut ő, ha te most itt tartóztatod őt' Kans. II. 78. — γ) észT: *hoia lapsed tupa* 'halte die kinder in der stube' WIED. EGr. 344 | *hoidis ennast emäle* 'er hielt sich entfernt' uo.

lapp: S. *svenska cakkastin ukša-kaskai* 'a svédek föl-tartóztaták őket az ajtóban' HAL. VI. 35.

osztják: É. *nēmōza-sirna ant rayel t à d à tvida* 'sehogyse lehet itt tartani' (*tvida* 'bírní') PÁPAY: UF. XV. 25.

vogul: *É. jolī-tārēmnē ti tārātuykwē patwāsēm : kit tārmi', kit kworsi' ʒal ne tū ti pojteltawāsēm** 'az alsó ég felé kezdett im lebocsátani: [de] a két ég, két menny között ottan visszatartott' MUNK. VONGY. III. 116 || *ʒūrēm ʒaptēm Kuśmā-kwol āwi sūntnē tū ta pojteltēsānem* 'három zenőkrömet Kozma házának ajtónyílásában, ott állítottam im meg' uo. IV. 52.

Második csoport.

*fér**)*

finn: *tehtiin sitten semmoinen arkku, että ihminen mahtui sisälle* 'csináltak aztán olyan ládát, hogy egy ember belefér' Kans. II. 18 | *alle maljan maata mahtui, alle seulan seisomahan* 'a serleg alatt elfér fekve, a szita alatt állva' Kal. XX. 95 | *hän sai eräänä talvi-päivänä niin paljon kaloja, kuin mahtui hänen laiturinsa* 'ő egy téli napon annyi halat fogott, a mennyi belefért (paraszt)szánjába' BUDENZ: FNy.² 143 | *sinun on kuoma, poikasi kasvaneet niin isoksi jo, että emme enää molemmat yht' aikaa pesään mahdu* 'neked, kóna, a kölykeid oly nagyra nőttek már, hogy többé nem férünk be egyszerre a fészekbe mind a ketten' Sat. III. 30 || észl: *ega naad ühelda köik sinna ei mahu* 'alle zusammen haben sie darin nicht

*) *pojti* 'megszűnik, megállapodik' (SZILASI).

***) A török nyelvekben is; pl.

oszmán-török: *iki kılıç bir kına sıymaz* 'két kard egy hüvelybe nem fér' KÚNOS, Oszmán-török nyelvkönyv 216.

ufai-tatár: *ikē kārbus bēr kultēkka sejmas* 'két dinnye nem fér egy hón alá' PRÖHLE: NYK. XXXVIII. km. 44 | *ikē tākā bāşē bēr kāzanʒa sejmas* 'két kosfej nem fér egy üstbe' uo. 45. sz. | *lākin āwūwāl bujeņņe wā inēņnē ulčāp kārmajenča kārņeņa sejarmen-me ikān?* 'azonban a [tested] hosszát és szélességét meg nem mérem, beleférek-e a hasadba?' uo. 106. l.

kumük: *eki ʒarbus bir kolya sijmas* 'zwei wassermelonen finden in einem arme keinen raum' NÉMETH: KSz. XII. km. 38.

jarkendi-török: *iški jolbās bēr tiriʒa patmāz* 'két oroslán egy bőrbe nem fér' KÚNOS: KSz. VI. km. 26 | *iški kēlēʒ bēr ʒēlabʒa patmāz* 'két kard egy hüvelybe nem fér' uo. 27. sz.

raum' AHRENS 85 | *ei need lojaksed mahu enam seie lauta* 'dieses vieh hat hier im stalle keinen raum mehr' uo. 71 | *kõik se rahvas ei mahu kirikuse* 'alle diese leute haben nicht platz in der kirche' WIED. EGr. 344 | *toas olid ju nī palju inimezi kous, et meie enam sisse ei mahtunud* 'im zimmer waren schon so viel menschen beisammen, das wir nicht mehr platz fanden' uo. 657.

lapp: N. *mi çahka sappan bossi, ige sate jorgalet vuçvsa basist* 'was hat raum in einem mauseloch und kann sich nicht wenden in einem ochsenstand?' (= ein stab) FRIIS 115.

cseremis: α) kCzar. *kormāššš pura', puðapka's ok purā* 'hat raum in der hand, aber nicht in einem pudmass' (= die kunkel) POROKA 25 | kUr. *kormāšškā purā, puðabkaš ok purā* id. WICHM. NyK. XXXVIII. 214. — β) nyK. *ta çarlāk ik pörteš* (v. *pörtāštā*) *a'kç-šyga** 'das volk kann in einer stube keinen raum finden' RAMSTEDT 133—4 | kCzar. *nemnan nalān kaššaš akažā kiβitka kōrçeš ok šāgal* 'die schwester, die wir wegführen sollen, hat nicht raum im reiseschlitten' POROKA d. 48.

votják: *veñ pīsijā sīr tāroz* 'egy túfokba befér egy egér [is]' MUNK. VNpH. km. 3 | *kīk gondīr odig guε ug terī* 'zwei bären haben nicht platz in einem lug' WICHM. II. km. 81 | *ma, ta puījad terε ama!* 'was, ist es etwa raum für ihn in deinem sack!' uo. 80 | *Vańka puksem no gurā ug terī-pā* 'V. ráült, de a kemenczébe nem fért be' MUNK. VNym. 13 | *korka ug ter semjāε!* 'meine familie hat kaum platz in meinem hause!' WICHM. I. d. 439.

zürjén: V. *šeptē tere, a bīdsa mort!* 'belefér a zsebembe és egész ember!' FOKOS 116.

vogul: É. *çotēl lāpījin tū, mir akw'ti at lāpījin?! 'hogyan (tkp. 'honnan') férték el ott, mind (a nép) úgy sem férték el?!'* MUNK. VogNGy. I. 71 | *vāçennē lāptal utā puņknē poššātawē, puņknē lāptal utā vāçennē poššātawē* 'vállra nem féro holmiját a fejére nyomkodják, fejére nem féro holmiját a vállára

* Vö. csuv. PAAS. *šānāš-* 'belefér, elfér', kaz. *šāj(āš)* id., altV. *šāy-* id., sor., szag. kojv. ujr. *šāy-* 'hineinpassen, hineindringen'.

nyomkodják IV. 220 | *vit-χul alné [χun vit-χul alné] mān at läp'eit* 'vizet halászó emberek nem férnek el a vízi halat halászó területen' I. 156 | *älēm-χglés-pīrēm mān läptal ti patēs, vit'en läptal ti patēs* 'ember fiam kezd már el nem férni a földön, kezd már el nem férni a vizen' uo. | K. *tētē kwälne šok'ō oat loapīwe* 'ebbe a házba nem férünk be mindnyájan' MUNK. VogNyjár. 192.

magyar: α) *Sokan jólekezenec egbe, ug hoğ sem a házba, sem az ajtohoz nem férnēnc* (MüncH.-k. 73). *Melly ősuéüre egy ember nyomdékndál tób nem fér* (KÁR. Bibl. I. 463). *Csudálkoztam: hogy rád ennyi rozsz fért* (CZEGL. Japh. 6). *Mennél több zab fér egy szádra, annit töltsenek* (1595. THURZÓ Lev. I. 161). *Nem fér fogára az apostolok tudománya* (CZEGL. Japh. 121). *Borom is azon szőlőhegyeken ennyihány ezer akó, kiket idebe nem fértethetjük* (1644. TörtT. Új f. V. 208). *Amennyi csak bele fért* (MNGy. III. 416). *Nem fért bele a kezem* (Nyr. XXXII. 456). *Há' kosárbo férne bele a heggy?* (Nyr. XL. 191). *Beleférek a fába* (MNGy. X. 370). *A legkisebbik királyfinak sehogy se fért a fejébe ez az egész dolog* (Nyr. XXIX. 534). *Evett osztán Rendes, amennyi a bőrrebe fért* (MNGy. IX. 308). — β) *Nem sok tér bele* (Somogy m. MTsz.). *Nem tér bele egy liter ebbe az üvegbe* (Dunántúl, MHat. I. 30). *Széles az ökröm szarva, nem tér az istálómbe* (Békés m. MTsz.). *Nem tér a büribe* (Zilah vid. MTsz., Torda NyFüz. XXXII. 38). *Sehogy se tért a fejibe az embernek, hogy az ő fiai ojan mihasznák vónának* (Bihar m. MTsz.).

Harmadik csoport.

*gyűl**

finn: α) *sääskeä siihen kokousi sitä syömään* 'szűnyogok gyűltek oda azt megenni' Kans. I. 169 | *hänen siihen nukuttuansa kokountui koko joukko hiiriä hänen ympäri lensä* 'mialatt ő ott elaludt, egész sereg egér gyűlt köréje' Sat. III.

*) Vö. csuvas: aT. *šihök šidē-pušlazan žer pūχenat uramā* 'a mikor ő. közeledni kezd, a leány gyülekezik az ucczára' MÉSZÁROS: CsuVNGy. II. 91.

38. — β) *onpa tähän kertynyt, kuolijat on kaikki* 'ide gyültek, mind meg van dögölve' uo. 103. — γ) *tänne oli sillaikaa repo ja karhukin keräytyneet* 'azalatt összejöttek itt a róka meg a medve is' Sat. III. 24 | *siihen keräytyi nyt myös kaikki munkin hovi-väki koolle* 'most összegyült ott mind a többi udvari nép is' uo. I. 180 | *tyttäret keräytyvät hänen ympärilleen siihen* 'a leányok összegyülnek ott körülötte' uo. II. 126 | *no tulee rahvästa, joka haaralta keräytyy linnoille* 'no jön a nép, minden irányból gyülekezik a várba' uo. I. 58.

lapp: S. *tjähkanin tasä* 'de församlade sig her' WIKLUND, Lärobok 96 | *suomies äikien Svürriesne lijén čoqņkanommg kējürhkse* 'valamikor Svédországban templomba gyülekeztek' HAL. III. 16 || N. *ko te su æi fätti onddal, ko kuokte čoode čoagganik outa sadjai* 'wie sich nicht fangen lässt, bis paar hundert sind versammelt auf ein und derselben stelle' 'kuin häntä ei saa ennen, kuin sataa kaksi kokountuu yhteen paikkaan' FELLM. II. 295 | *nu son kočoi olbmuit ædnam ala čokkanaddat poradet* 'akkor megparancsolá, hogy a sokaság megtelepednék a földön' FELLM. II. Mát. XV. 35 || K. *a Isus valtjij vřhkiš sũ Kajjafę, šořmus pāppe, koz čoňkdottiš kirj-kid' i parrsamuz* 'amazok pedig megfogván Jézust, vivék Kajafához, a főpaphoz, hol az írástudók és a vének összegyültek vala' (KÁR.) GEN. UF. I. Mát. XXVI. 57.

mordvin: E. *puromšt éese ée tarkas éire* 'sie versammelten sich alle an einem ort in dem walde' PAAS. II. 115 || *koda néte purnávit ée tarkas i lovočit i tarkazost aravt.čit, šeste erđiks pędazo, šeste šumsto éelartozo!* 'wenn diese auf eine stelle gesammelt und gezählt und an ihren platz gebracht werden, dann hafte die verfluchung, dann kehre sie mit geräusch zurück!' uo. 13.

votják: *porjos kužili-šeän lukasko so-kotirä* 'a csere-miszek hangya módjára gyülekeznek köréje' MUNK. VNpH. 62 | *kő kotire piš lukaskem* 'das mehl sammelt sich (tkp. a liszt gyülelése) um die mülhsteine' WICHM. II. tm. 81 | *bermäs eskärim-kä kulto-vilä kulto lukaskoz* 'ha mögénk tekintünk, kévére kéve gyülekezzék' PERV. 19 (id. MUNK. VotjSz. 35) | *kők ar-a kuin ar-a uliša so saldatné lukaski-zī buskeljosiz* 'nach zwei oder drei jahren sammelten sich die nachbarn bei jenem soldaten'

WICHM. II. 167 | *kuke vuem uï, so korka lukasküllam vozojos* 'als es nacht wurde, sammelten sich die vožo's in der (mühl-)stube' uo. 134.

zürjén: α) *V. jez sar orde tsukerttásni* 'a nép össze-
gyülekezik a czárnál' FOKOS 56. — β) *P. vot öksisö bídönnis*
bavagan dínas 'íme összegyűltek mindnyájan a bódéhoz'
ROGOV: UF. II. 64.

osztják: *É. törēm mola-ārāt uai pārdas, azāt s̄ ò ògam-*
mel 'az isten a mennyi állatot csak rendel, mindnyájan ott
vannak összegyülekezve' PÁPAY: UF. XV. 43—4.

vogul: *É. atzatäst akw' paulnē* 'összegyűltek egy faluba'
MUNK. VogNGy. I. 70 | *χāp vātān s̄āχā nal-atzate'it* 'a hajó
széléhez mindnyájan összegyülekeznek' uo. II. 81.

magyar: *Az kereztynenek, kik oda gyűltenek vala, erze-*
nek labok között, mynt ha sok dyznok ky fytottanak vona az egy-
házbol (Érdy-k. 143, 413b, 565b). *Gyűlletec ide fiaim* (MA.:
Bibl. I. 46). *Ide mindenfelől gyűl az ember* (1635. TörtT. Új f.
I. 284). *Ide mégis lassan gyűlnek az uraim* (1637. uo. 289).
Gyűlienek az pispék egyházanak piaczara (Virg.-k. 16). *Gyűlee-*
nek hw hozya nagy sok sereghők (Jord.-k. 392). *Tizönegy dok-*
tor és négy seborvosok gyűltek volt hozzám (Nád. Lev. 61).
Gyűlénec az áldásnac völgyébe (Kár. Bibl. I. 391). — *Gyakorta*
gőlekezykwala ő taneitwaniwal oda (Winkl.-k. 154, Jord.-k. 590).
Vilagokat goituan mend őhozia gőlekezenec (Bécsi-k. 38). *Jesus*
él vala a tenger mellett es gőlekezenec őhozia soc gőlekezetec
(Münch.-k. 37). *A tarka vizi kigyo az ő tsipésével azt tselekszi,*
hogy igen sok viz gyűlekezzék az embernek hasába (Misk.
VKert 624).

gyűjt

finn: α) *siat keräsivät porsaansa siihen kosken ran-*
nalle 'a disznók malaczaikat ott a vizesés partján gyűjtötték
össze' Kans. I. 158 | *teitü ikävöidessäni itkemät kyneleeni keräsi*
äitini astiaan 'utánatok való vágyódásomban sirt könnyeimet
atyám egy edénybe gyűjtötte' Sat. I.² 124. — β) *kokosivat*
yhteēn paikkaan suurelle mäelle 'összegyűjtötték egy
helyre egy nagy dombon' Kans. I. 125 | *ja kissi kokosi hiiriä*

pankolle és a macska egereket gyűjtött a kályhapadkára' uo. 213.

lapp: K. *mayt londonč čonk ŕzes ołgit sojji volla* 'miképen a tyúk az ő fiait egybegyűjti szárnyai alá' (KÁR.) GEN. UF. I. Máté XXIII. 37 | K. *ieelled kōpčed ŕcsant ealajt, iemne ol'* 'ne gyűjtsetek kincset e földön' (KÁR.) GEN. UF. II. Máté VI. 19 | N. *œllet œlo čokkijukko œdnam ala* id. FELLM. uo. | K. *a kōpčed ŕcsant ealajt alma* 'hanem gyűjtsetek magatoknak kincset mennyországban' GEN. UF. II. Máté VI. 20 | N. *fal. čokkijet alcedek œlo albmai* id. FELLM. II. uo.

votják: *ad'ami ińtiiaz diš tĕrem* 'der mann sammelte seine kleider an seine lagerstelle' WICHM. II. 62.

magyar: *Menden búneidet elmedbe gőhtőted* (Vitk.-k. 24). *A buzat gőhetec en čŕrōmbe* (Münch.-k. 39). *Neegy yeles lelky yozagokat gyeythetvńk reea* (Érdy.-k. 390). *Az hol magyar volt, mind mellé gyűlteté* (Mon. Irók III. 117). *A két jantsár a több társait össze gyűjtven egy piatzra, mintegy ötvenen telének* (MIKES: TörL. 255).

Negyedik csoport.

megjelenik

finn: *samassa ilmestyi se rautainen ruunu sieltä vuoren peikon asunnosta siihen* 'nyomban megjelent ott az a vas-korona onnan a hegyi manó lakásából' Sat. I.² 176 | *kaikki väki ihmetteli, mistä se niin ihana, ihko tuntematoin neitsyt siihen oli ilmestynynt* 'az egész nép csodálkozott, hogy ez a szép, teljesen ismeretlen leányka honnan termett oda' uo. 75 | *tuskin olikaan sen ennättänyt tehdä, kun sulhaisen viereen ilmestyi ylen ihana ja kaunis neiti* 'alig ért rá ezt megtenni, mikor a vőlegény mellett egy nagyon bájos és gyönyörűséges leány jelent meg' uo. IV. 70 | *kun neljännesti ympäri pyörähti, niin koivu ilmestyi lammin rannalle* 'mikor negyedszer fordult meg maga körül, hát a tó partján egy nyírfa termett' uo. II. 123 | *siihen arkku ilmestyi pihalle* 'egy láda termett ott az udvaron' Kans. II. 125.

lapp: α) *S. tlje jājjetā óappopon uvote* 'ekkor megjelent a huga előtt' HAL. II. 50. — β) *tē kēssāt talle tat kinē-khārān*

tūn nēita āhčē ouŋoi 'megjelent a kinē férfi a leánynak apja előtt' uo. V. 34 | *tē par^ednē āi kēssaŋi owŋoi* 'aztán a legény is mutatkozott előtte' uo. 179. — γ) *sō lij stuore stuqpuo jāihtumq tisse* 'nagy szoba jelent meg ott' uo. III. 96 | *pāhēe vūini stūore fūsie jāihtumq tann lāntse* 'a legény látta, hogy nagy marhaistálló jelent meg azon a földön' uo. | *sō lij nuore-skoqhte jēh pū^urie jāihtumq tann lantije, kusse lij mō^olumq* 'fáskamra és éléstár jelent meg azon a földön, a hová kimérte' uo. 97.

v o t j á k : *so ižon važsin mužem-vilä jurŋjer-no kildäm* 'az ő alvása közben a földön háztelek keletkezett (tkp. jelent meg)' MUNK. 55 | *kušo val tīprak täčisa viž-vilä kildoz* 'a pej ló egyet ugorva a hidon terem' uo. 62 | *Bursin bakatir odig-pol täčisa vu-durä kildoz* 'B. hős egy szökéssel a vizparton terem' uo. | *šin-a žaz jurŋ jer kildäm* 'szeme előtt ház jelentkezett' MUNK. VotjSz. 162 | *tarakan jurŋ tad išanän kildoz* 'a csótán házadban bajjal jelentkezik' uo.

v o g u l : K. *tok^wē tāu pailnät-uit tqu nēilän* 'az ő fürdése közben jelenj meg ott (oda) úgy [ismét]' MUNK. VogNGy. IV. 381 | *sōrēs-vētän tqu tē nēilēs* 'a tenger partjához ím oda érkezett (jelentkezett)' uo.

magyar: *Jelenem te elédbe*: apparebo conspectui tuo (Keszth.-k. 26).*)

emelkedik

finn: α) *ja samassa yleni siihen kulta-putki hänestä sillalle* 'és belőle mindjárt egy arany medvetalpfü nőtt (tkp. emelkedett) oda a hidra' Sat. I.² 64 | *yietköön linna keskelle saarta!* 'egy vár emelkedjék a sziget közepén!' uo. 52 | *joka lu'on partahalle kunnas kultainen yleni* 'minden szirt szélén aranyos halom emelkedett' Kal. IV. 483 | *siksikö sinäki synnyit, tähän ilmahän ylenit* 'azért születlé-e te is, teremtel (tkp. 'emelkedtel') erre a világra' Kant.³ II. 324 | *tuohon kasvoi kaunis saari, kaunis kartano yleni, saarelle sokea nurmi, nurmelle* 'korea karja 'ott egy szép sziget támadt (tkp. 'nőtt'),

*) Vö. még: *Annyi ördög kerekedett az udvarra, hogy a csillagok fényét és elvették* (MNGy. X. 125).

szép birtok termett (tkp. 'emelkedett'), a szigeten pompás pázsit, a pázsiton gyönyörű nyáj' uo. III. 43 (303. l.). — β) *katonut on kansa kaunis, nousnut metsä sen sijahan, kasvannut leveä lehto, vilju vitsikko ylennyt vierehen komean korven* 'eltünt a szép nép, erdő támadt (tkp. 'emelkedett') annak helyén, széles liget nőtt, barátságatlan harasztos keletkezett (tkp. 'emelkedett') a pompás vadon mellett' uo. III. 25 | *alkoi pojjan mieli raskaaksi käydä ja suru nousta sydämeen* 'a fiúnak kezdett a szíve nehéz lenni s bánat támadni szívében' Sat. IV. 54 | *rainta liedelle nousi kahvipannuna* 'egy fejlődésza terem a tűzhelyen kávéforralóként' Kans. II. 106 | *nouset koivuksi norolle, tahikka lehtohon lepäksi* 'mint nyírfa nősz a völgyben vagy mint égerfa a ligetben' Kal. XXVIII. 203. — γ) ész t: *vezi kergib jökke* 'das wasser steigt im bache' WIED. EGr. 343. — δ) ész t: *sē kaju tōuzis tema vaimu ette* 'dieses bild erhob sich vor-seinem geiste' uo. 346 | *rīdlemine tōuzis nende vahahe* 'ein streit erhob sich zwischen ihnen' uo.

v o t j á k: *mi-ke no kuuom, duúnē kiloz, mi viyue bad'-pu džuzāuoz* 'wenn wir sterben, bleibt die welt (zurück) und über uns (unserem grabe) wächst (tkp. emelkedik) eine weide' WICHM. I. d. 312 | *mu-virä žužam šaskäüz, šundiles vordäm gažanzä kezit pužmered sora-ug, sižil-kinli čidatak* 'a dombon kinőtt virágot, a napnak fölnevelt kedvesét bizony megtöri a hideg dér, nem tűrhetvén az őszi hideget' MUNK. VNpH. d. 22.

születik, támad

finn: α) *siihen lintuja sikesi, kasvoi paljo peiposia* 'ott madarak születtek, sok erdei pinty támadt' (tkp. 'nőtt') Kant.⁵ I. 91 | *parempi olisin ollut syntymättä, kasvamatta, ilmahän sikeämättä, maalle tälle täytymättä* 'jobb lett volna nem születnem, föl nem nőnöm, a világra nem születnem, erre a földre nem jutnom' Kal. XXXV. 279, Kant.³ I. 46. — β) *molempihin reisihinsä syntyi näätä kulta-rinta* 'mindkét czombján egy aranymellű nyest támadt' Kal. XX. 277 | *niin syntyy henki siihen* 'hát élet támad benne' Sat. II. 2 | *poika silloin heitti vesiaastian taas jälellensä ja siitä syntyi niin aeva järvi Pahasen eteen, ett 'ei hän päässyt mihinkään* 'a fiú akkor egy vizes

edényt dobott ismét maga mögé és ebből oly széles tó támadt a gonosz előtt, hogy nem tudott sehová sem menni' Sat. I.² 151 | *siinä kun laulun lauloi vaan, niin heti syntyikin lampi tanhuelle, siihen suuria kaloja uimaan, pieniä pirskamaan* 'ott pedig mikor éneket énekelt, hát rögtön egy kis tó támadt a baromfiudvaron, abban nagy halak uszkározni, kicsik szökdécselni' Sat. I. 3 | *tuoll' on syntynyt Jumala, . . . hevon heinähuoneesen, sorajouhen soimen päähän* 'ott született az isten a ló szénásházánál, a símaszörű jászla végén' Kant.³ III. 21 | *mistä meille tähti syntyi, uusi tähti taivahalle* 'honnan termett nekünk a csillag, az új csillag. [ide] az égre' uo. | *paikalla syntyi tuosta sille paikalle kaupapuoti* 'abból nyomban egy bolt támadt azon a helyen' Sat. IV. 52 | *seppo lauloi laulun, niin samassa syntyi saari keskimerelle* 'a kovács aztán dalolt egy dalt, hát nyomban egy sziget támadt a tenger közepén' uo. I. 5 | *saareen syntyi asunto* 'a szigeten lakás támadt' uo. 91 || észt: *sündis koidu ette, viletsuze põlve sisse* 'er wurde vor morgenröte, im elend geboren' WIRD. EGr. 345.

mordvin: E. *kožon tšatsnég komul(a)vka, kožon kasnég bojar-avka?* Suroń, *Ravon tona bokas, S., R. tona tšamas, letke tarkas, natško tarkas, tšej-pulines, kal-kurines, letke tarkas, natško tarkas* 'wo ist der hopfen geboren, wo ist die herrin aufgewachsen? an jener seite der Sura, Wolga, an jenem abhange der S., W., an einem feuchten, an einem nassen ort, in dem riede, in dem weidengebüsch, an einem feuchten, an einem nassen ort' PAAS. I. 74. Chrest. 35 | *budim, avakaj, pakšas čači noroviń kis tete oskskeńt sirgavtik* 'wenn du, mütterchen des getreides wegen, das auf dem felde erzeugt wird, diese opferhandlung veranstaltet hast' PAAS. I. 174 | *uuliń šačo od čoraks, šačo-uuliń avakaj pokš vir gunškaš ašo kilejneks* '[ha] nem születtem volna fiatal fiúnak, születném anyuskám a nagy erdőbe fehér nyírfának' REGULY: NyK. V. 112 || M. *viri šats, viri kasis, meki viri af tälgi* 'es wurde im walde geboren, wuchs im walde, krieht nicht zurück in den wald' AHLQV. MMGr. 143.

cseremisiz: kP. *šim kožla pundašeš šočšo ulam* 'a sötét fenyves mélyében születtem' GEN. SUS. Aik. VII. 72 | *näll ik arkaš šočšo näll ik pu-šeygđm* 'die auf einundvierzig

bergen wachsenden einundvierzig bäume' uo. 52 || nyK. *ko ž-laeš šaršš* 'ein geborener wiesentscheremisse' (tkp. 'fenyvesben születt') RAMSTEDT 56 || kCzar. *acán kuḡu pakčaseššžš ik kuḡu koβštat šocālden* 'in dem grossen garten des vaters wuchs ein grosser kohlkopf' PORKKA 41 | *d'ār-sōreman aḡan βuješšžš* *kuḡ-tormakan tumā šocālden* 'am ende des mit rasen bewachsenen feldes wuchs ein sechsgezweigte eiche' uo. 35 | *ajar pokšd-mār ümbalanžš ola čoma šocālden* 'auf dem starke froste wurde ein buntes füllen geboren' uo. 40 | *kuežš kornā ḡüreš šočes* 'eine birke wächst am wege' uo. 45 | *kāčken lekmā teržš tumer oteš šocān* 'ein schlitten zur abreise, im eichenhaine entstand er' d. 138.

zürjén: V. *me vot settšge tsuzi, gen-tšumane* 'én ott születtem a tollas kosárban' FOKOS 116 | *mužik gerig kostiš babalen gen-tšumanas tsuzis pi pev kuža* 'mialatt az ember szántott, az asszonyrak a tollas kosarában egy hüvelykujj nagyságú (tkp. hosszúságú) fiú születt' uo.

osztják: É. *χundsī ulβāslēy iāχ zoža simas ior-nēyχoī anda tiyēl* 'a nagy folyóági népnél ilyen erős ember sohasem születik' PÁPAY: UF. XV. 159 || AK. *čoida-pa tēgēl, togūt ētūtētna tēgēl sōt χōt tivōt, togūt sōi χōt tivōt* 'wahrlich, wie er hierher und dahin blickt, hier entstanden hundert häuser, da entstanden hundert häuser' PATK. II. 138 | *sōt χōt, ār-χōt kūt tēpa tu χōtet tivōt* 'mitten unter den hundert häusern, unter vielen häusern wuchs sein haus auf' uo. | D. *χotan tāka kerkādet, taganā ēne tōr tivōdet* 'wo er schwer hinfiel, an der stelle entstand ein grosser see' uo. 4.*)

vogul: É. *tārēm-mān tēlēm nāy-k-nor* 'égi tájon nőtt vörösfenyő-gerenda' MUNK. VONGY. II. 68 | *ūr nē tēlēm ur-pumā* 'hegyen termett hegyi füve' uo. I. 156 | *vōr nē tēlēm vōr-jiwā* 'erdőben termett erdei fája' uo. | *vōr ēn tēlēm vor pil-χālil ālilēn* 'erdőben termett erdei bogyó úti táplálékával éldégélj' III. 15 | *ājtān tēlēm ājtā-pil-χālél ti lāwāslēm* 'réten termett réti bogyó

*) Vö.: KK. *tuv-sotay piretna āna voč ōtēyna* (loc. v. lat.?) *tārēm kur mečeda χojem vōrmot?* 'was für ein mann mit starken beingelenken ist am ende jener stadt geboren?' PATK. II. 22, 24, 82.

úti eleséget rendeltem im' II. 18 || *ā̄s tū̄le mir ti tē̄ls* 's ekkor ott népség keletkezett' IV. 410 | K. *āl̄e-k'wāt̄el maun̄ēy kwāl̄ēt t̄āu tē̄l̄est* 'valahonnan szép házak kerültek (támadtak) oda' IV. 383 | *v̄ē̄lt̄än ā̄ni v̄örn̄ē jā̄nit p̄ā̄w̄n̄ä tē̄li* 'arczán, hogy tálat lehetne belőle készíteni, oly nagy dudorodás támad' III. 403 | *š̄ā̄p̄rit̄än ā̄ni v̄ār̄n̄ē jā̄nit p̄ā̄w̄n̄ä tē̄li* 'tarkóján, hogy tálat lehetne belőle készíteni, oly nagy dudorodás támad' uo.*) | K. *āl̄e-k'wāt̄el maun̄ēy kwāl̄ēt t̄āu tē̄l̄est* 'valahonnan szép házak kerültek (támadtak) oda' IV. 383.

magyar: α) *Ismerek egy olyan kántort, aki kécczer születik a világra oszt igen sok felesége van (kakas)* (Nyr. XVI. 137). — β) *Keves hiya, hogy oda nem vesztém nyakamat, mert senki sem támadta melém* (HELT.: Mes. 236). *A Conrad császár nagy néppel támadta mellé* (HELT.: Krón. 23). *Ártatlan ügyemet tekints meg, hatalmaddal támadgy mellém* (MOLNÁR A.: Bibl. V. 25). — *Arczúl támad az igazságra* (PÁZM.: Préd. 711). *A ki kémélletlenül nyelveskedik, arra sok nyelv támad* (FAL. UE. 481). *Anne balgatagsagba tamattanac 'in tantum vesaniae prorupuerunt'* (Bécsi-k. 82). *Az farkas fi támad anyára* (DECSI: Adag. 337). *Minnyáion a szakálos Budára támadánac* (HELT.: Krón. 32). *Ffyak támadnak h̄v̄ attyokra* (Jord.-k. 383).

szül, létrehoz

finn: α) *sinne synnytti Jumala, pani Luoja poikuensa vihviläisille saraille, kakaraille kylmenneille* 'ott szülte az isten, hozta világra (tkp. tette le) a teremő faeszkáját a (sásos) sáson, a kihült ganajon' Kant.³ III. 21 || *älä synnytä riitaa välillemme* 'ne támassz pert közöttünk' BUDENZ: FNy.³ 111. — β) *mene portto poikemmaksi, tulen lautta tuonnemmaksi, . . . sinne portto poikimahan, tulen lautta lapsimahan!* 'menj, te szajha, félrebb [innen], odább, te tűzre való kurva, . . . ott

*) Vö. *ā̄n̄ä v̄ār̄n̄ē jā̄nit p̄ā̄w̄n̄ä š̄ā̄p̄rit̄än lam̄yati* 'csésze készítésére alkalmas nagyságú dudorodvány dagad föl tarkóján' MUNK. VOGNGY. III. 423 | *t̄āj̄ä v̄ār̄n̄ē jā̄nit p̄ā̄w̄n̄ä v̄ē̄lt̄än lam̄yati* 'merőkanál készítésére alkalmas nagy dudorodvány dagad föl arczán' uo.

kölykezni, te szajha, meggyerekezni, te tűzre való kurva! Kal. L. 187. — γ) ész t: *kulu hōpi hukuteleb, sinna surma sigiteleb* 'wohin er einen schlag fallen lässt, da bringt er tod hervor' WIED. EGr. 345.

magyar: α) *A mit ránk szül a jó és bal szerentse, egyaránt vegyűk* (FAL. UE. III. 30). *A világi szerencse három féle, egyikét az idő szüli reánk és az melyre véletlenül akadunk* (FAL. SzE. 542). — β) *Az én kutyám megkölykezett kettőt a szalmába* (VIKÁR, A magy. népkölt. remekei II. 116). — γ) *A fellegekig erő fa hegyére költött szép éneklő aranytollú madár fiókáit* (Nyr. XXIX. 537).

nő, terem*)

finn: α) *kylvän siementä maahan, vaan mitä siihen kasvaa, sen syöväät metsän lintuset* 'magot vetek a földbe, hanem a mi ott nő (terem), azt megeszik az erdei madárkák' Sat. III. 75 | *kasvaa heillä huuhkaan siihen ruista* 'terem nekik ott az irtásföldön rozs' Kans. I. 62 | *kasvoi...katakahan kaunis marja, tuomehen hyvä he'elmä* 'termett a gyalogfenyőn szép bogycó, a zelniczén jó gyümölcs' Kal. II. 41 | *se siitä kariksi kasvoi, loihe lu'ooksi merehen* 'az aztán zátonynyá lett a tengerben, szirtté nőtt' uo. XLIII. 121 | *pihallel kasvoi semmoinen puu* 'az udvaron olyan fa nőtt' Sat. I.² 101 | *tästä kasvoi hänelle sarvet päähän* 'ettől szarv nőtt a fejére' uo. 31 | *metsolle taasen kasvoi hopea sulka purstoon* 'az erdészfajdnak megint

*) A török nyelvekben is; pl.

karacsáj: *bir talaj žil k'etk'ennén soyrá ža'urún-süjekni üssüné q'irdiq bitk'ent ta bir él kelip žau'rún-süjekni üssüne ornal'ándi* 'nach einigen jahren wuchs gras auf dem schulterbein und es kam eine gemeinde und liess sich auf dem schulterbeine nieder' (bit- 'endigen, spriessen, wachsen') PRÖHLE: KSz. X. 283.

kumük: *ekibiz de bir edik bauya bitken gul edik* 'wir beide waren eins; wir waren rosen, die im garten wachsen' NÉMET: KSz. XII. d. 12 | *bauya biter samursak* 'der knoblauch wächst in dem garten' uo. d. 55.

ufai-tatár: *iké barmak arasena it usmäj* 'két ujj közé hús nem nő' PRÖHLE: NyK. XXXVIII. 92.

ezüst toll nőtt a farkán' uo. 152 | *niihin kasvaa nahkasiivet jalkain välille* '(azokra) börszárny nő a lábak közé' Kans. I. 281 || ész t: *kasvab tiiki lima ja sammalt* 'schlamm und moos wächst in den teich hinein' AHRENS 73.*) — β) *kasvoi tuohon kaunis saari, nuori saari siunautui**)* 'szép sziget támadt ott, fiatal sziget termett ott' Kant.³ III. 1.

mordvin: E. *kozon kasneš bajar-avka?* 'wo ist die herrin aufgewachsen?' PAAS. I. 74. Chrest. 35 || M. *virī šats, virī kasis, meki virī af tālgi* 'es wurde im walde geboren, wuchs im walde, krieht nicht zurück in den wald' AHLQV. MMGr. 143.

cseremisiz: kP. *kural kajme kaš korneš ik iaš tošāljo kuškālden* 'aus der furche zwischen dem aufgepflügten streifen erhob sich ein jähriges bäumchen' GEN. SUS. Aik. VII. 69 | kCzar. *Ošät βüödn ümbalanžš kušmš šudet kuškālden* 'auf dem Ošät-flusse wuchs ein gras und schoss empor' PORKKA 55, 37.

magyar: α) *Ha megkened annak a fejnek az arcját, mindjárt odanő az egész teste* (MNGy. X. 383). — β) *Tudom, hogy ez idén az káposzta oda az földre igen kevés termett* (1600. LevT. II. 146). *Zsivány birátok is, tudom, azt a percet megátkozza, melyben e világra termett* (TOMPA: Huszárkaland). *A ló akkorra alaja termett* (Bakony vid. Nyr. XXXVII. 186). — *Lóra termett, Tsépre, kapára termett* (KISV. Adag. 7). *Inkább ásóhoz kapához termettetel* (BAL. CsIsk. 471). — *Oda terem rejtekéből ekkor a bús remete* (KISFS. Tátika II. é.). *Egy ugrással odatermett* (ABONYI: A mi nótáink II. 15). *Egy iramodással a pitvarba terem* (ARANY: Családi kör). *Képzetelem szárnyán oda visszatermek* (Toldi Sz. VI 18). *Meglepetve kérdé: az égből estek-e, vagy honnan teremtek ily váratlan ide* (Murány ostr. IV.). *Se kértett se hallott — a szobába terme* (Rózsa és Ibolya). *Tetőtől talpig ércebe öltözött alak, hasonló idvezült atyád-*

*) Vö. még: *et ei enam naeste-rövi seie ilma siginekse* 'damit nicht mehr weiberraub hier in der welt gedeihe' uo. 343 || *sē mōte tārkas mu mēle* 'dieser gedanke erhob sich in meinem herzen' uo.

***) *siunaa* 'áld, terem' ige első jelentésében is lativussal áll; pl. *siihen pappi siuna'avi* 'ott megáldja a pap' Kant.³ III. 108.

hoz, teremtett eléljök (Hamlet). Ha érkeznek nagyot nyerít, rá termők (t. i. a lóra) (PETŐFI: Hírös város...).

növel (nevel), teremt, támaszt*

finn: α) *siihen loi lohi-apajat* 'oda lazaczháló húzó helyet teremtett' Kal. I. 272 | *luopi luotoja merehen* 'szirteket teremt a tengerbe' uo. 277 | *elkösi sinä ikänä luoko lasta luonnotointa, ... isotointa alle ilman!* 'soha se teremts az ég alatt természetellenes, atyátlan gyermeket!' uo. XXXIV. 56 | *luo, Ukko, merelle myrsky!* 'támassz, Ukko, a tengeren vihart!' Kant.³ III. 27 || észt: *kui ta sinna on loodud* 'wenn er für den ort geschaffen ist' AHRENS II. 73 | *aratas lotust tema siidamese* 'er erweckte hoffnung in seinem herzen' WIED. EGr. 343. — β) *luopi luotoja merehen, kasvatti sala-karia laivan laskema-siaksi, merimiesten pään menoksi* 'szigeteket teremt a tengerben, titkos zátonyokat támaszt hajónak kikötő-helyül, tengerészeknek életük elpusztítására' Kal. I. 277 || észt: *kasvatan kazu kotti* 'ich vergrößere den gewinn im sacke' WIED. EGr. 343.

cseremisiz: kCzar. *täjän aza'täm me ku'stššna βüt jümala'n* 'dein kind erzogen wir unter dem wasser' PORKKA 14.

magyar: α) *My okaert tamaztaa zent Ferenczöt eellyen modon ydőnek wtolso rezeeben ez vylagra* (Érdy-k. 567b). *A sidosagbeli kiralyoknac orszagoc tamasztatik előnkbe* (HELT.: Bibl. 1. f2). *Nehéz két úrnak szolgálni, kit bizony az Kd jó ítéletére tamaszthatok* (LevT. II. 216). *Az phariséusok Christust és keresztelő Jánost egymásra tamaszthatnác, elveszthetnéc, azon igyekezne* (MOLNÁR A. Scult. 50). *Zent Petőrrre tamazta a nepet* (Debr.-k. 196). *Nem egy s két ellenséget tamaszték Sám-bárra* (CZEGL.: Japh. 175). *Im írtam Kassára Forgách uramnak, hogy ... az vármegyéket is reátok ne támassza* (1607. TörtT. Új f. I. 430). — β) *Teremts oda engemet ...* (KISF.S.

* Vö. a miser-tatárban: *uf allada kajəm bər xədəjəm, nik jarattəy bəzni dəyjaɾa* 'o Alla, du mein einziger gott, warum hast du uns in diese welt geschaffen?' PAAS. SUS. Aik. XIX.₂, 289.

Kcs. Szer. 135. d.). *Ő azokat egyszerre szemünk elé teremti* (GREG. SHAKP. 334). *Erre a menyecske felkapja az ecetes korsót s úgy a tünök közé teremti, hogy mind miszlikbe megy* (MNGY. III. 356). *Ub béterëntëm a tensurat [a városba], akar a vasaskocsi* (Göcsej, MTsz.). — *Odaterëntëk a hátad közepire* (Veszprém m. MTsz.). *Úgy odaterentlek a falhó, hogy a szeméd is szikrázik belé* (Csallóköz MTsz.). *Úgy főthő teremtette hogy csak nyekkent belé!* (uo).

gyökeredzik

finn: *sen oli juuret juurruteltu yheksän sylen syvähän* 'annak gyökerei kilencz ölnyi mélységben voltak gyökeredzve' Kal. XLII. 143 | *siihen juuret juurruteltu yheksän sylen syvähän, yksi juuri maa-emähän, toinen vesi-viertehesen, kolmas on kotimäkehen* 'oda vannak gyökeredzve a gyökerek kilencz ölnyi mélységbe, az egyik gyökér az anyaföldbe, a másik a víz ösvényébe, a harmadik a ház halmába' uo. XXXIX. 18 || észt: *jürdus mā sisse* 'er wurzelte in der erde' WIED. EGr. 343.

magyar: *Mivel azért a nyomoruságok szenvedése illy hatalmas az irgalmaságnak belénk gyökereztetésére, emberré akara lenni az isten fia* (PÁZM. Préd. 442).

hajt, sarjad

finn: *a) alkoipa veitsenpää vesota, vesat lehtiä lykätä, vesosi vesaista kuusi, kultalehen kunki päähän* 'elkezdett a kés vége sarjadni, a hajtások leveleket hajtani, hat kis hajtást hajtott, mindenik végén aranylevelet' Kant.³ III. 21. — *β) észt: huñdi hamba idanegu* 'möge er [der zahnschmerz] in dem zahn des wolfes keimen' WIED. EGr. 343.

szaporodik, növekszik

finn: *ia pirun suussa se maa eneni ja samalla tuska kanssa eneni suupieliin* 'és az ördög szájában növekedett a föld és egyszersmind a kín is növekedett szája szegletében' Kans. I. 291.

mordvin: E. *vašijast, raštast kardoń-ten!* 'möchten sie fohlen, möchten sie sich in dem stalle vermehren!' PAAS. II. 18 | *buđin, avakaj, kardajs rašti kildin kis tete osškeńt srgavtik, šestě, avinen, mondak, koňazom krostke mon tejan, alov suk pra mon maksan* 'wenn du, mütterchen, des viehs wegen, das auf dem hofe sich vermehrt, diese opferhandlung veranstaltet hast, dann werde ich auch, mütterchen, an meiner stirn das kreuzes zeichen machen, eine verbeugung machen!' PAAS. I. 174.

cseremisiz: kP. *Patam bokten olđkeš ertak kande šaška pošalēn** 'am Patam fluss auf einer grünen wiese schossen alle blauen blumen üppig auf' GEN. SUS. Aik. VII. 73.

változik

finn: *muutu petraksi metsälle* 'változzál vad rénszarvassá az erdőbe' Sat. I.² 65 | *jos siipeni alle kirpuksi muuttut, niin mä sinut vien* 'ha szárnyam alá bolhává változol, akkor elviszlek' uo. III. 58 | *niinpä muutu kirpuksi kylkeeni, niin mä sinut vien* 'változzál hát bolhává oldalamon, akkor elviszlek' uo. | *muuttuivat murut hyviksi, kappalehet kaunoisiksi: ... mi munassa kirjavaista, ne tähiksi taivahalle* 'a morzsák jókká változtak, a darabok szépekké, ... a mi a tojásban tarka, az az égen csillagokká' Kal. I. 231.**)

változtat

finn: *Syöjätär muutti hänet lampaaksi metsään* 'boszorkány (a sárkány anyja) őt az erdőbe(n) juhvá változtatta' Sat. I.² 59.

cseremisiz: kP. *«ik satōšte kočkam, jūam, pātarem», manše osal, βüt pundaške puren kajen, βüt aβam šūdralten luk-*

*) nyK. *pašaš* 'wimmelnd werden, stark zunehmen' (RAMST.); kP. *pošem* 'elszaporodik; sich vermehren', 'reichlich wachsen'; *pošalam* 'aufblühen' (GEN.).

***) Vö. magyar: *Vigyük hátráb Tapolcsán felé, hadd nyugodjék csak mit is, s változzék onnan ide az szolgáló ezer egymásután* (BERCS. Lev. 333).

*tān, βūt aβa litōmašān, tē mlandēmbalan, aj-aj aβap! man-
tepeče, šüanden lomāžanden...!* 'wenn das übel, das gesagt hat:
«In einem augenblick werde ich sie auffressen und aussaufen»,
zum boden des wassers untertauchen, die wassermutter ver-
nichtend, sie auf diese erde [hinaufziehend], ohne o weh! zu
rufen, sie zu kohle verwandeln oder zu asche verbrennen...!' *GEN. SUS. Aik. VII. 53.*

lesz

*finn: α) rupea sinä hongaksi tähän, minä rupean kuu-
seksi légy te itt erdei fenyővé, én jegenyefenyővé leszek' Sat.
I.² 149 — β) se poika pääsi kuninkaaksi sinne morsiamensa
valtakuntaan 'ez a fiú lett ott király menyasszonya birod-
almában' uo. II. 111.*

*lapp: S. autšen kuh wāran alemie šattā, puāraba skutti'
varraka 'mielőtt a helységben zivatar támad, jobban siessünk
(gyorsan)' HAL. II. 116 | jū purhvie šattāma icse lantse 'már
legelő (tkp. rénzuzmó) nőtt a maguk országában' uo. 112 | tē
kalkka šaddat akta stūrra varrē tunū kaskai 'ekkor egy nagy
hegy lesz kettőtök között' uo. V. 160 || N. de li akta niéi 'da gussa-
vazze, ja de dasa šattai ir'gē mæccai 'ein mädchen war ein-
mal kuhhirtin, sie bekam einen freier im walde' QVIGST. 28 |
de šattai stuora bākas jā spiddestabme dan čičko-baikai 'es
wurde dort eine grosse hitze und schmerz' uo. 38 | toppi
šattai ibmilmættum toarrum 'ott borzasztó viaskodás támadt'
FELLM. II. 327 | ižo lāk tat olmai šaddam, šaddam vela ādnami,
kutti pukta fast ruōktut vallji mīn (mīja) ādnami? 'es ist noch
nicht der mann geboren, geboren auf unserer erde, welcher die
beute zurück nach unserem lande bringt?' uo. 203.*

*cseremisiz: nyK. ki'dès m'nggā lin, šüèš ka'la 'er
hatte (tkp. neki...lett) geschwülste am halse und an der hand'
RAMSTEDT 77.*

*votják: kobj-pidesē ku-ke gibj luoz, so'ki gibj med luoz
tāwi! 'wenn auf dem boden der kelle «der pilz» sich bildet,
dann überfalle «der pilz» diesen menschen!' WICHM. I. bm. 15a.*

*magyar: Azon ydōben leen ez vylagra Moyses (Jord.-k.
728). Ennye esztendōben lōn ez vilagra (VALK. Gen. 4). Attya-
nak temetese utan lōt ez vilagra (VER. Verb. 347). Te akara-*

todból lettem e vilagra (KÓNYI: HRom. 20). — Ekkor lehuzza a papucsát, belerugja a hajóba s lessz beléje egy aranybót mindenféle portékával telisteli (MNGy. VII. 536). Hát kénköves tó lött a helyre (MNGy. I. 373).

Ötödik csoport.

tesz, csinál

finn; α) *mitäs tähän laitat!* 'mit csinálsz itt?' Kans. I. 143 | *saunaan laittatti lämpimät vedet* 'a fürdőházban meleg vizet készítettet' uo. 34 | *niin härkä laittaa ensin itsensä pihtipuoliseen, sarvet oveen päin* 'hát az ökör az ajtófélfánál helyezkedik el (tkp. csinálja magát), szarvai az ajtó felé' Kans. I. 191. — β) *hauta kun oli valmis, laati siihen pienosen pirtin* 'mikor a gödör készen volt, egy kis kunyhót épített oda' Sat. I.² 128 | *laatii linnoillensa pidot suuret* 'nagy vendégséget csap várában' uo. 55.* — γ) *minä tähän kaupungin portille toimitan nyt kauppuodin* 'én most kereskedést csinállok itt, a város kapujánál' uo. IV. 52. — δ) *ja sitten pesä sitte varustettiin kivi-raunioon* 'és aztán fészket készítettek neki a körakásba' uo. 222. — ε) *menkääät pojat katsomaan, mikä tupa tuohon tehty on* 'menjetelek, fiúk megnézni, micsoda ház van oda építve' Kans. I. 144 | *tekivät majan siihen havuista* 'ott fenyőágból kunyhót csinált' Sat. I.² 9 | *sitten mennyt mies linnun pyydyksiä tekemään metsään* 'aztán ment az ember madárkelepczét csinálni az erdőben' Kans. I. 11 | *teki vuoreen kolon* 'a hegybe üreget csinált' Sat. I.² 144 | *mies teki maan sisään kuopan* 'az ember vermet csinált a földbe' Kans. I. 21 | *kylkeen teki teräksisellä nokallansa suuren loukon* 'oldalába aczél csőrével nagy rést csinált' Sat. I.² 4 | *muudan korppi teki nevan rannalle pesänsä* 'egy holló a mocsár partjára rakta fészket' Kans. I. 245 | *sinä et saa tehdä pesää maahan ollenkaan* 'te nem rakhatsz fészket sehol a földön' uo. 5 | *teki*

*) Vö.: *merelle laatiutui saari* 'a tengeren sziget támadt (tkp. csinálódott)' Sat. I.² 5.

*valkean lämmitelläkseen siihen tüzet rakott ott, hogy mele-
gedjék* Sat. I.² 93 | *teki tulen rantaselle tüzet rakott a par-
ton* Kal. XLIX. 131 || *kettu teki itsensä kuolleeksi tien viereen*
'a róka döglöttnek tette magát az út szélén' uo. 42 || *kun*
*jumala teki maalle eläimet ja ihmisen 'mikor isten az álla-
tokat és az embert a földön teremtette'* Kans. I. 172 | *teki*
tuonne pienen poian, latoi lapsensa vakaisen heinille,
hevoisen luoksi, sorajouhen soimen päähän 'kis fiút szült
*(tkp. csinált) ott, ártatlan gyermeket szült (tkp. rakott) a szé-
nán, a lónál, a szépszörü jászla végén'* Kal. L. 333 || *észt:*
senna sãb sild tehtama 'dort wird eine brücke gemacht
werden' WIED. EGr. 587 | *tegi hirmust vere-valamist senna*
paika 'er richtete in dem orte ein grosses blutbad an'
uo. 345—6. — ζ) *észt: senna valmista meile sõma-æg*
'dort bereite uns mahlzeit' uo. 346. — η) *észt: löi oma*
lëri üles linna alla 'er schlug sein lager auf vor der stadt'
uo. 344.

lapp: α) *S. tē son tolōu tahkã tanhkã sa d'd'ai 'hát tüzet*
rakott azon a helyen' HAL. V. 39 | *N. rœy'ga lvi . . . dakkam*
stúora dola goáttai 'der knecht hatte ein grosses feuer im
zelte angemacht' QVIGSTAD 18 | *m̄i takkap tasa kolbma viste*
csináljunk itt három hajlékot' (KÁR.) FELLM. II. Mát. XVII. 4. —
β) *S. lãk̄i tau tolōu kötē kúrrai mau stúrēs, ähte kõhtē p̄li*
'ezen tüzet a sátor mellé oly nagyra csinálta, hogy a sátor
megégett' HAL. V. 10. — γ) *tlje tassa aktem kuotiem tarejajin*
(tarejajijjin) 'aztán ott egy sátrat csináltak (építettek)' uo. II.
80. — δ) *tihte p̄w̄rie il'e' toihlkkammã jõretse (jogretse)*
'ez a puvrie nem földre van építve (csinálva)' uo. 96. — ε)
K. tãnn kolle ol' mun seadam iččan cierkev 'ezen kösziklán
épitem fel az én Anyaszöntegyházamat' GEN. UF. I. Mát.
XVI. 18.

mordvin: *E. vana bu tezeñ tejems nêske p̄ire!* 'sich,
hier sollte man einen bienengarten einrichten!' PAAS. II. 93 |
tejiže kudoñt škamonzo, i ustuma čavš ejzenze 'er erbaute das
haus allein, auch mauerte er einen ofen in diesem auf' uo.
115 | *nej pokš lej p̄iras čineme p̄izi tejs 'an der quelle eines*
grossen baches machte der marder, das wilde tierchen [sich]
ein nest' uo. I. 68 | *teji'ilin p̄ize p̄ize luga layks 'ich möchte*

auf der grünen mein nest bauen' uo. 88 | *tejiéliñ píze mon pokš pakšínés, mon pokš pakšínés, uma mežiínés* 'ich möchte auf dem grossen felde mein nest bauen, auf dem grossen felde, in der grenzfurche, zwischen den ackerfeldchen' uo. 86 | *tejiéliñ píze: šupavoñ kardajs, šupavoñ kardajs kardas lat(a) alov kardas lat(a) alov, koño'k žérda laŋks* 'ich möchte auf dem hofe des reichen mannes mein nest bauen, auf dem hofe des reichen mannes, in dem schuppen auf dem hofe, in dem schuppen auf dem hofe, auf einer stange an dem firste' uo. || M. *preazinsa tis yaksarga piza* 'auf seinem kopfe machte eine ente ihr nest' AHLQV. MMGr. 111 | *tilen piza, tilen vasta otsu tuma preas, tuma-taratti, otsu ved tǐrvas* 'ich würde ein nest machen, ich würde eine stelle auf eine grosse eiche machen, auf einem eichenzweig am rande eines grossen wassers' uo. 132.

cseremisiz: nyK. *amasaeš, okńaeš, truβaeš písānimⁿ-donā krestēm ʔštāš keleş* 'an die türe, in das fenster und in den schornstein muss man aus distelnadeln kreuze machen' RAMST. 199 | kP. *tumāna čaška βuješ pāzašēm āšta* 'die eule baut ihr nest auf dem gipfel einer birke' GEN. SUS. Aik. VII. 34 | kCzar. *kūrtnā-kūβar ūmbalan ši-rešetkam āštāšēm* 'auf die eiserne brücke macht' ich einen eisernen gatterzaun' PORKKA d. 124.

votják: MU. *ton tañi kesmekfos vaiza mušte tubisa tatsi musir leštisa da'sa* 'bringe kufen her, sammle deinen honig ein und braue dann hier met' WICHM. II. 56.

zürjén: V. *med ĩin, šeta, ve'tsas-ke etik vojen menam ešññ ule pu-tšuker* 'nos, hozzá adom, ha egy éjjel alatt az én ablakom alá kertet (facsoportot) csinál' FOKOS 80.

osztják: É. *lōn'dat lātti tvǎina χàdat yèr'səŋəŋ* 'a ludak vedlőhelyére házat csináltak' PÁPAY: UF. XV. 42 || AK. *χōt-χōnēŋ-vēs a noχ nōrēm vērōt* 'er machte oben bei der dachöffnung eine pritsche' PATK. II. 140.

vogul: α) É. *vōrēn vārem vōr-alāšēm akw' jānpā jāññ jāntel am χūm unttilēm* 'erdőbe készített erdei vadászszerszámomba egy idegű ideges íjjat helyezek én, férfiú' MUNK. VONGY. IV. 238 | *vitēn vārem vit alsémné vōrnél va'ilēm vōr-χār χum-mūs χājawē* 'vízbe készített vízi fogó szerszámomba erdőből alá-

szállott erdei bika ugyan mikép juthat bele' IV. 239. — β) *vät norpä noriy porä kwotlän sēmäl uj tiniy pifi pitayti* 'a harmincz gerendából való tutaj közepébe fekete állatból való drága fészket szerkeszt fészekké össze' uo. 211.

magyar: *Csinájakok ide reggere ajan aranyas palatát, hogy még a kirdj is csudájára járjon* (Nyr. XXXII. 403). *Hamujutka Jancsi az udvarra csináltatott egy vas filigóriát a feleséginek* (MNGy. VII. 418).

épít

finn: α) *mitäs te, veliseni, tähän rakennatte* 'mit építtek ide, testvéreim?' Kans. I. 143 | *siihen kirkko tehtäköhön, kappelirakettakohon* 'oda templomot csináljanak, kápolnát építse-nek!' Kant.³ III. 28 (274. l.) | *haahdet rantahan rakensi* 'hajókat épített a parton' uo. III. 52 (318. l.) | *jo tein merehen sillan, aian aalloille rakensin* 'már csináltam a tengerbe hidat, a hullámokra építettem kerítést' uo. III. 47 (312. l.) — β) *ja pakenivat kauas sabolle, johon kyhäsiwät itsellensä huoneet* 'és messzire a berekbe mentek, a hol maguknak házakat tákoltak össze' Sat. I.² 120. — γ) észl: *ma ehitazin metsa enesele maja* 'ich erbaute mir im walde ein haus' WIED. EGr. 343 | *ehitas omale maja metsa* 'erbaute sich ein haus im walde' AHRENS II. 73.

lapp: N. *tām lassa ala mon tatom räkkadet* 'ezen közsiklán építem fel az én Anyaszentegyházamat' (KÁR.) FELLM. Máté XVI. 18.

mordvin: E. *uš kozón Kazan strojati?* 'wo erbaut sich Kazanj auf?' PAAS. Chrest. 28 | *uš kozón os'os vatskat'i?* 'wo errichtet sich Kazanj?' uo. | *vaj pokš vir kunčkas strojakšnoš, vaj gluš vir kunčkas vačkakšnoš* 'inmitten eines grossen waldes ward es erbaut, inmitten eines öden waldes ward es errichtet' PAAS. I. 70 | *tejiže kudoñt škamonzo; i uštuma čavš ejzenze* 'er erbautete das haus allein; auch mauerte er einen ofen in diesem auf' PAAS. II. 115.

vogul: É. *ti tǫrmēt-sip lūlit ūsērisēnnē pānti' totnēmēn jui-pāl tū ūsejalimēn* 'ebbe az istenek nyaka magasságú váracskába, miután majd a földdel egyenlővé horadtuk, oda fogunk mi majd várost alapítani' MUNK. VogNGy. II. 188.

magyar: *Mér építették a templomot a falu végire a*

pécsöliek? (NyF. XL. 43). *Olyan templomot épít a kapu elébe* (MNGy. I. 390). *Ha az apám levelit, amit születésem előtt adott, ki nem aggyátok, akkor ide egy templomot építették* (Nyr. XV. 570).

választ

mordvin: *E. avul kočkado, lelakaj, letke tarkas, latko p'ias, tedüü čudime tarkiñes, a pando koñas, pando p'ras, a varmañ tokamo tarkiñes: glad tarkiñes lelakaj, pižé luga polanas, mazé luga polanas!* 'wählt ihn [einen platz] nicht, brüderchen, an einem feuchten ort in einer schlucht, an einem ort, wo das wasser strömt, nicht auf des hügel's stirn, auf des hügel's haupt, nicht an einem ort, wo wind bläst: an einem ebenen ort, brüderchen, auf einer grünen wiese, auf einer schönen wiese!' PAAS. I. 208.

gyújt, fűt*)

finn: a) *viritti**)* *pesän eteen päreistä pienoisen tulen* 'a fészek előtt gyujtószilánkokból kis tüzet gerjesztett' Sat. IV. 17. — β) *ottivat sitte murin takaa, mistä löysivät, päreitä ja sytyttivät niistä pienen tulen pesän eteen lattialle* 'vettek aztán, a hol találtak, a fal mögül gyujtószilánkot és ezekből gyújtottak tüzet a fészek előtt, a padlón' uo. | *kettu... sytyttänyt valkean siihen juurikkakokoon* 'a róka tüzet gyújtott

*) A török nyelvekben is; pl.

kumük: *sowukka ot jaktırma* 'in der kälte zünde kein feuer an' NÉMETH: KSz. XII. km. 218.

ufai-tatár: *bu aráj ejönä kájtsa, zäteng mičkä jákkan ikän* 'mikor ez a bácsi hazaért, felesége éppen tüzelt volt a kemenczében' PRÖHLE: NyK. XXXVIII. 104.

kazáni-tatár: *pičkä jayarak bir* 'fűts be jobban a kályhába' BÁLINT II. 73 | *munča jak-* 'a fürdőbe befűt' uo.

***) Eredeti 'feszít, kifeszít' jelentésében szintén lativussal; pl. *mies sille tielle viritti ansan hänelle* 'az ember azon az úton tört állított (tkp. feszített) neki' Sat. III. 33 | *mies oli linnun paulan metsään virittänyt* 'az ember madárkelepeczét feszített ki az erdőben' uo. 77.

ott a kalarábérakásba' Kans. I. 65 || észt: *armastust sūdame sisse sūtama* 'liebe im herzen entzünden' WIED. EGr. 345. *)

lapp: α) *S. ciwdnin tōlop kirhkū-tahhēai* 'tűzet gyújtottak a templom tetején' HAL. V. 105. — β) *S. tē kalhkai son tolōcau pullēhtit mūra(n) vullai* 'kis tűzet akart gyújtani egy fa alatt' uo. 94 || N. *dolla dāsa buōllatuvvut* 'ott tűzet gyújtani' FRIIS 9.

cseremisiz: kCzar. *izi kurēk umbalanžō izi tulēm oltalēm* 'auf einem kleinen berge zündete ich ein kleines feuer' PORKKA 44 || kP. *kuβaze monžas olta* 'das weib heizt die badestube' GEN. SUS. Aik. VII. 8 | *pünžō βuješ tulēm oltalēm* 'auf der fichte gipfel zündete ich ein feuer' uo. 68.

votják: G. *ta'brε so kunoka korkaze estēnē kutske* 'darauf fängt der wirt an die stube zu heizen' WICHM. II. 132.

zürjén: *va vilō pestini* 'vizre tűzet gyújtani (= hiába-valót cselekedni)' WIED. UF. II. km. 40.

osztják: KK. *tuv sotaj piretna ar-nātmap Tārēn tūt toχ te-edōt* 'darnach zündete er da vielzüngiges (Tārēn) feuer an' PATK. II. 82.

magyar: α) *Lésza nevű faluban egy házban emberek rekedvén, reájok gyújtották* (Mon. TME. VI. 470). *Rátok gyútom a házat* (MNGy. IX. 517). — β) *Befűtött a kemencébe.*

Hatodik csoport.

elvész, eltűnik

finn: *mies meni merehen, alle aaltojen katosi* 'az ember a tengerbe ment, eltűnt a hullámok alatt' Kant.³ III. 77 | *jokohan tuo nyt sille tiellensä morsiameni katosi?* 'már is elveszett azon az útján most menyasszonyom?' Sat. II. 104 | *sillä pakinnalla katosi hiiri maan sisään taaskin* 'ezzel a bezéddel az egér újra eltűnt a földbe' uo. 108 | *se katosi yhtäkkiä metsään* 'az egyszerre eltűnt az erdőben' uo. I. 182 | *sanoi kiitokset parantajalleen, joka katosi nyt metsään eroten hänestä* 'hálát mondott meggyógyítójának, a ki most eltűnt az erdőben elválva tőle' uo. II. 175 || (déli Häme) *sittem miäs*

*) Vö. *puhusid tuld tuppa* 'sie fachten feuer an in der stube' uo. 345.

kartos siähem paikkaa(n) 'aztán az ember eltűnt azon a helyen' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131 || *kunne tyttösi katosi?* 'hova veszett leányod?' Kal. XXXIV. 207 | *niist' oli osatomalta kaksi vanhinta kaonnut, poika suurehen sotahan, tyttö tietämättömihin* 'közülök, tölem szerencsétlentől, elveszett a két legnagyobbik, a fiú nagy csatában, a leány ki tudja hol' uo. XXXIV. 199 | *sanoi... päivän saaneheksi, kuun tuonne kaonneheksi Pohjolan kivimäkehen, vaaran vaskisen sisähän* 'azt mondta, hogy a nap odakerült, a hold odaveszett Pohjola köhalmába, rézhegysége belsejébe' uo. XLIX. 107 | *heitti sen lattian alla olevaan syvään hautaan, johon tämä katosi ja kuoli* 'a padló alatt levő mély gödörbe dobta őt, a hova az odaveszett és meghalt' Sat. IV. 36 | *morsian virtaan katosi* 'a menyasszony a folyóba veszett' uo. II. 116 | *joka luodolta laineisin katosi* 'a ki a szírtől a hullámokba veszett' uo. I.² 114 || ész: *löm kadus metsa* 'das tier verlor sich im walde' WIED. EGr. 343.

lapp: S. *tē lē akta stūrra lahpa, man vullai son cāyai, ja kätui tasa* 'ott volt egy nagy sziklaüreg, a mely alá bújt és a melyben eltűnt' HAL. V. 49 | *tē lijin tā mānā kāhtom ētnama sisā* 'ezek a gyermekek eltűntek a föld alá' uo. 28 | *tē kätuiķan sōi talle khammāri* 'eltűntek a szobában' uo. 79.

csere misz: kP. *moš jomāc, šeške?* 'wo bist du geblieben, schwiegertochter?' GEN. SUS. Aik. VII. 38 | *kande šaska loņgeš jomāc-mo?* 'bist unter den blauen blumen du verschwunden?' uo. 72 | *tē sinģalše (š)ška šočšem užar čaškar loņgeš jomāldšš* 'so auch mein eignes liebchen im jungen birkenwäldchen ging verloren' uo. 77 | *parhaštet ulo ši sōrģaš modāldšmaš βereš jomālden* 'der silberne reif am fingerlein, auf dem spielplatz ging er dir verloren' d. 29 | *lüγγal košmo lünge kumāžem užar čaškar kōrģeš jomāldšš* 'mein birkenrindchen, welches blasend ich herumging, im jungen birkenwäldchen ging verloren' d. 98.

votják: *kešjos olo kŕtsŕ bŕŕllam* 'die hasen waren wer weiss wohin verschwunden' WICHM. II. 128 | *korka tšumolo kad pŕε, olo kŕtsŕ bŕε (kežŕt korka pŕε)* 'geht in die stube hinein, (gross) wie ein schober, verschwindet — wer weiss wohin (die kälte strömt in die stube herein)' uo. tm. 388.

osztják: É. *uđtn' uđrdi tvibi poygràs si enomda pidàs, ʒada uolijis* 'odébb [a part felé], a hol eltűnt, piros rozs kezdetten nőni' PÁPAY: UF. XV. 85 | *sojāmpuŋən ʒada uolijil, svrā seda uandijā* 'a czérnagombolyagod, a hol megáll, aztán odanézz' uo. 8.

vogul: K. *pēs k'om lēm nēl jiwēt k'uti pātērs* 'őskori ember lőtte nyíl a fák mögé tűnt el' MUNK. VogNGy. IV. 397 | É. *am sam-sajne patrēnūm-ke, nan ša'itnūwān, jēʒwnūwān* 'ha én elvesznék (tkp. szem mögé tűnnék el), ti örülnétek, tánczolatok' uo. 140.

*elveszt**

finn: *siihen Kaukoni kaotan virrest ni viikommaksi* 'Kaukómat [most már] itt hagyom (tkp. 'elveszíttem') versemből egy időre' Kal. XXX. 495. — ész: *selle kautasin jōke* 'das verlor ich im bach' AHRENS II. 73 | *kautazin kaera-koti tē-peale* 'ich verlor den hafersack auf dem wege' WIED. EGr. 343.

lapp: S. *mennet ačē' ańne suomies čienneste mū kullie rinnk b uhcedā't, māb lēp manne tann čienneje karviehtommq* 'még el fogsz menni, [hogy] egy kis tóban megkeresd aranygyűrűmet, melyet azon tóban elvesztettem' HAL. III. 132 | *jēh lattie' karviehtijin taitie sāmien pärnite tan skoqken s'ise* 'és a parasztok a lapp fiúkat elvesztették [szem elől] az erdőben' uo. 12 || N. *mæce čađa vagjol ja sœjbes mæccai lappa?* (= *nallo*) 'es wandert durch den wald und verliert den schweif im walde? (= ein nadel)' FRUS 115.

votják: *końijostī utītem kītsīke kaigorod pala* 'eichhörnchen verlor er [durch kartenspiel] irgendwo in der gegend von Kaigorod' WICHM. II. 129.

zürjén: V. *siliš kutisni juuabui, kīttsē vokjasse voštis sije* 'kezdtek tőle kérdezni, [hogy] hová tette (tkp. vesztette) a testvéreit' FOKOS 126.

vogul: É. *tūl ʒotäl ūstipestä* 'aztán valahová elvesztette [szem elől]' MUNK. VogNGy. I. 12.

magyar: *A nador ispan meg monda, hogy meg űtközet volna a tator ckal és hogy oda vesztette volna minden népét*

*) L. még az *elveszt*, *elpusztít*, *megöl* igék alatt.

(HELT. Krón. 55). *Holofernes minden az előtt vett dicséretes győzedelmét oda vesztette* (MA.: SB. 22). *Szamárát-is oda vesztette* (CZEGL. Japh. 60). *A lovas haddal nem subsistálhattam, mert ha megindított volna, oda vesztettem volna őket* (BERCS. Lev. 525). *Egyetlen egy hazugsággal oda veszti ember minden hitelet* (FAL. UE. 392). — *Még talám a fő pénzt is belévesztettem, nem hogy nyereségem lett-vólna* 'etiam de sorte venis in dubium' (PPBl.).

eltéved, eltéveszt

finn: α) *sepä ekysi sinne metsään yksi* 'hát ő eltévedt ott az erdőben' Kans. I. 231 | *nyt pitää, ukkoseni, meidän tämä lammas tappaa, jott' ei vas'a katraasta metsään ekysi* 'most nekünk, öregem, meg kell ölnünk ezt a bárányt, hogy ezentúl el ne tévedjen a nyájból az erdőbe' Sat. I.² 59—60 | *ennenkuin oli jo korpeen ekysynt* 'mielőtt már eltévedt az erdőben' uo. IV. 149 | *sattuipa hauki uiskentelemaan siitä rannitse, niin ekysi kivien lomiin* 'hát éppen egy csuka úszkált ott a part mentén, hát eltéved a kövek hasadékaiban' uo. I. 114 || ész t: *eksis pōzastiku* 'er verirrte sich im walde' WIED. EGr. 343. — β) *isä tuumasi, että viedä tyttärensä metsään sydänmaahan ja ekysyttä ne sinne* 'az atya azt gondolta, hogy elviszi leányait az erdőbe, a kellős közepébe és ott el hagyja őket tévedni' Kans. II. 1.

lapp: *čájáni tan skoqkije* 'eltévedt az erdőben' HAL. III. 106.

votják: *vehik tijani vetlim'-no tälä jromim* 'nyírvesszőt jöttünk mi törni és eltévedtünk az erdőben' MUNK. VNpH. 81.

*elbúvik, elrejtőzik**

lapp: S. *sō láttien konokā sētti-jūese alāmučistie, acēie* 'menet cikkadit p^o.ltskuččen, alāmuči piálaso 'ekkor a madár-

*) A finn a *peittää* 'fed, takar', *pistää* 'szúr, beszúr, bedug' igék reflexiv alakjait szokta ilyen jelentésben használni; pl. α) *hukka taas hongan murtoon peittäysi* 'a farkas megint a széltörte fenyőgalhalmazba bújt' Sat. III. 18. — β) *portimo kiven*

király elküldött emberei közül néhányat, hogy menjenek, bújjanak a medve emberei mellé' HAL. III. 41.

mordvin: E. *vana ne sis'em kostortne alov kekšt!* 'nézd, az alá a hét farakás alá bújj!' PAAS. Chr. 8 | *karš'igat mehel' jo žov, pel' udalov kekšnit* 'a héják az égboltozaton elbújjnak a felhők mögé' uo. | *tonč kekšs kučka ekšes* 'selbst verberg er sich hinter einem tümpel' PAAS. II. 93 | *soič koňik-akšalov kekšs* 'selbst verberg sie sich unter der kleinen bank an der tür' uo. 92 | *šišim-prasa Karazs kekšs šišim kostir^Rnij* *poč* 'der siebenköpfige Karjas versteckte sich unter diesen scheiterhaufen' uo. 136 | *soič ugolc kekšs* 'selbst verberg er sich in einer ecke' uo. 94.

cseremisiz: nyK. *i marā šālēn šarγāškā* 'ein mann verberg sich im wald' RAMSTEDT 130 || kCzar. *partār liat kēn, pāl šenγark ot šāl šlē* 'wenn du stark wärest, würdest du dich nicht hinter den wolken verbergen' PORKKA 1 | *olača-bulača čšβāžš βaraš βuβerlečēn arβa-βūtaš šlā kodeš; izi lapka šem pižš pirā βuβerlečēn toškaldāš jūmalan šālēn kodeš; nemnan kočšāš jūšāš kindō-šingalžš küβar jūmalan šālēn kodeš* 'das bunte huhn vor dem bösen habicht in der spreuscheune sich verbergend weit; der kleine, niedrige schwarze hund vor dem bösen wolfe sich unter der treppe versteckend bleibt; die speisen und getränke, die wir geniessen sollen, bleiben unter der diele verborgen' uo. d. 143.

votják: *talä vatkäm* 'elrejtözött az erdőben' MUNK. VNpH. 68 | *kuar ulē uatskem* 'unter die blätter hat er sich versteckt' WICHM. I. d. 449.

zurjén: V. *kittšē-ne džebšan?* 'hová bújsz el?' FOKOS 84 | *azimist mij nekod sijes oz nöžjav, zebšis prestol ulē* 'látván, hogy senki őt észre nem veszi, elrejtözött az oltár alá' POPOV 21.

alle pistäksen 'a hölgymenyét a kő alá bújjik' uo. 4 | *itse pistäkse vesakkoon* 'maga elbúvik a fiatal erdőbe' uo. II. 125—6 | *taaskin pistihe metsään* 'megint elbújt az erdőben' uo. III. 6 | *kettu pistäysi piiloon juurikan alle* 'a róka elrejtözött a gyökérvövény alá' KANS. I. 26 | *kun näki miesten tulevan, pistäyiti tyhjään tynnyriin* 'mikor látta, hogy az emberek jönnek, elrejtözött egy üres hordóba' SAT. II. 170.

osztják: É. *zàndèß silna sè zanèmà!* 'a lépcső szélén ott rejtőzködjél el!' PÁPAY: UF. XV. 11 | *tòdà oysar zanèmàs* 'ott a róka elrejtőzött' uo. 107 | *kudəß mèn'k'-èxi zëməy xul* (*svrt-ox xoža toyo i zanèmàs* 'a középső erdei manóleány a esukafejben rejtőzködött el' uo. 66—7 | *ittam pàm-xorbi-xozi mur wətpina zanèmàs* 'most Fűforma ember a nép mögé elrejtőzött' uo. 123 | *nyy tàm moyənnə zanədixman oldi nəyxozi olmən!* 'te ezen a földeden rejtőzködve élő ember vagy!' uo. 10 || AK. *in nəy jux tağot, kør-ènenə zanədöt* 'die frau trat hinein und versteckte sich hinter dem ofen' PATK. II. 142.

vogul: α) É. *māi jā-süntkwèn pā pērəmti, tū tujxati* 'kis folyótorkolaton befelé fordul, ott elrejtőzik' MUNK. VogNGy. II. 89 | K. *ūs-əolnè èlè tē tuitk'əts* 'a város végén elrejtőzött' uo. 238 | T. *nou-čis-ti qnū-siš'èn il-tōjtk'ətən* 'te kedves, rejtőzzél el ezen fenyő mögé!' uo. IV. 363 — β) K. *vosəm-kinə qlè-nèsər vuj tūs* 'ruhám baba valamiféle állat bújt' MUNK. VogNyjár. 198 — γ) KL. *tūli jiw sajin am k'innentiəm* 'rejtő fa mögé búvok el én ólálkodva rájuk' uo. 115.

magyar: α) *E boldog bynős hatul kerüle, es az zek ala buec* (Nagysz.-k. 166). *Es legottan őrdög buuek beleie* (Weszpr.-k. 49). *Őrdög búuek ő beleh* (Debr.-k. 6). *Az kiseded gyermek annya-hoz fwtameek es palasttya ala a buweek* (Érdy.-k. 426). *Az tuuis-kek kwzibe buih* (Virg.-k. 31). *Az őrdög buuec az ő louaba* (Tel.-k. 111). *Nem buvom, nem rőytözem valami szegeletbe* (MA.: Scult. 1029). — β) *Igy léssen dolgoz akárhol légy, és különben nem találod, akárhova reytezzél is* (PÁZM. KT. 165). *Az utakat fosztó lovasoktól hova fusson, minemő helybe retőzzék* (TitkRózs. 121). *A róka, midőn a darásoknak sokasága reá támad, szoros szájú lyukba rejtezik el'ttök* (Misk. VKert 157).

rejt

finn: α) *kukko-kätki** hänet köyheniinsä 'a kakas elrejtette őt tolla közé' Sat. III. 58 | *kerta kun oli kaunis päivä,*

*) *peittää* 'decken, bedecken, überdecken; verhüllen, bemänteln, verdecken, verbergen, verhehlen stb.' (ERWAST) igével is; pl. *sillä aikaa poian otti piilostansa ja kantoi vihantaan*

nin rotta kätki kontrahdit räystään alle maahan 'egyszer, mikor egy szép nap volt, a patkány a szerződést az eresz alá, a földbe rejtette' KANS. I. 211 | *kätki kirjeen kirjan alle* 'elrejté a levelet a könyv alá' BUDENZ: FNy.² 108. — β) észtl: *katab palge kastenarma* 'er versteckt sein antlitz in einem taustreifen' WIED. EGr. 343.

lapp: α) S. *ēhpēr lē akta mannā mau lē sija (tā ētnē) mähheai vurhkim* 'az ēhpēr olyan gyermek, a melyet ezeknek az anyjuk az erdőben elrejtett' HAL. V. 43 | N. *tās læ olme rikka ælo lāgaš, mi læ pelddui vurkkijuvvum* 'das reich der himmel ist gleich einem schatze, der auf einem acker verborgen war' FELLM. II. Máté XIII. 44. — β) S. *čēhkā taite čällära sisa* 'a pinczébe bújtatta őket' HAL. V. 28 | N. *čiekkalada dāid manaid, muttomit̄ gari vuöllai, muttomit̄ bādi vuöllai* 'sie versteckte die kinder, einige unter holzschüsseln, einige unter eisernen töpfen' QVIGST. 20 || N. *coggali dan juöl'ge-ruššasēs sun oaddeṃ-rimsides vuöllai* 'er steckte sie unter seine zerlumpten betten am fussende des bettes' uo. 39.

mordvin: E. *kozo kekšik, odīrvakaj, česka poliñet* 'wo hast du, junge frau, deinen kleinen gatten versteckt?' PAAS. I. 6 || M. *od kud sed-alu Filä kešizä* 'unter dem fussboden der neuen hütte verbarg Philipp ihn' AHLQV. MMGr. 129.

zürjén: V. *kittšeg-ne loj tene džebni?* 'hová rejtslek téged' FOKOS 84.

osztlák: AK. *nuyat čota lukimetem* 'wo werde ich dich verstecken?' PATK. II. 116.

vogul: É. *čotäl sam-sajne tujtitā* 'valahová, a hol szem nem látja (tkp. 'szem mögé') rejtsd el' MUNK. VogNGy. IV. 415.

vainioon, johon peitti valkean kiven alle 'akkor a fiút kivette rejtekéből és a zöld mezőre vitte, a hol egy fehér kő alá rejtette' SAT. I.² 90 | *neuvoivat sepolle, kuhun oli lipas peitettynä* 'útbaigazították a kovácsot, hogy hova van rejtve a láda' uo. 4 | *siinä on lipas hiekkään peitettynä* 'ott van a láda a homokba rejtve' uo. | *leskiakka hänen peittää sāngyn alle* 'az özvegy-asszony az ágy alá rejti őt' KANS. II. 101 | *repo otti ja peitti sen suden suolet vatsansa alle* 'a róka vette a farkas belét és a hasa alá rejtette' uo. I. 21 || észtl: *vahest peidab pilvetije* 'bald verbirgt er es in den wolken' WIED. EGr. 344.

magyar: *Ha az föld meg nylt volna, legottan oda reytete volna ú magat* (Virg.-k. 42). *Görögül tezauros, hova ember valami draga marhat reyt* (RMNy. II. 48). *Nyúl szivű tanítók féltekben az igasságot véka alá rejtik* (Misk. VKert 175).

Hetedik csoport.

*elpusztul,*¹⁾ *odavesz*²⁾

finn: α) *lintu hävisi häkkään, kun paljo huonetta lämmitettiin 'a madár elpusztult a széngőzben, mivel nagyon fűtötték a szobát'* Kans. II. 59 | *osta leipää, muuten me nälkään häviämme 'végy kenyeret, másképp éhen veszünk'* uo. 32. — β) *ei ole hukkunut veteen, kuollut poika puolikkohon 'nem veszett a fiú a vízbe, nem halt meg a hordóban'* Kal. XXXI. 129 | *perkele hukkui veteen 'az ördög a vízbe veszett'* Sat. I.² 145 | *sanottiinpa miehen hukkuneen mereen 'azt mondták, hogy az ember beleveszett a tengerbe'* BUDENZ: FNy.³ 123 | *kolmas osa väkeä hukkui tuleen 'a sereg harmadrésze a tűzbe veszett'* Kans. II. 114 || (déli Häme) *e'ne(n) hukku yhlen talon karja mettään 'egyszer egy tanya nyája odaveszett az erdőbe'* KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131. — γ) *löyät veikkosi verevän kujahan kukistuneen,*³⁾ *kartanolle kaatuneen 'megtalálod piros-pozsgás bátyádat a sikátorban elpusztulva, az udvaron elesve'* Kal. XXII. 372. — δ) *anna käyä käyräsarven... ilman suohon sortumatta*⁴⁾ *'hadd járjon a görbeszarvú úgy, hogy ne vesszen a mocsárba'* uo. XXXII. 295 | *en mä silloin suohon sorru, enkä kaau kankahalle, korpien kotisioille, variksien vainioille, kun sorrun sota-tiloille, vaivun vaino-tanterille 'akkor nem mocsárba veszek, sem a homokos mocsárra esem, a hollók tanyájára, a varjúk mezejére, ha a csatatéren veszek el, a harcmezőn rogyok össze'* uo. XXXVI. 25 | *kaivotielle kaatukohon, sotkuttielle sortukohon 'rogyjon össze a kút ösvényén, pusz-*

¹⁾ Vö. észrt: *ta äpardas tële 'er verunglückte auf der reise'* WIED. EGr. 343.

²⁾ L. még az *elvész* igénél.

³⁾ *kukistaa* 'ledönt, lever, leront, elpusztít' (SZINNYEI).

⁴⁾ *sortuu* 'lenyomódik, elnyomódik; ledül, lerogy, leroskad, elpusztul; elreked (hang)' (SZINNYEI).

tuljon el a mosóúton! uo. XXXVI. 55 | *löyät siskosi siveän sotku-tielle sortunehen, vanha korttu kainalossa megtalálad szelid húgoeskádat a mosó úton elpusztulva, hóna alatt régi sulyka* uo. XXII. 280.

magyar: *Megtérjen, mert ide vesz az gyalogja* (BERCS. Lev. 319). *Az én polgárimban Szüdi János és Macskási Ferencz vesztenek oda* (1603. THURZÓ Lev. II. 88). *Az a rossz Dankovits is szintén oda vesze* (1630. Tört. Tár Új f. II. 496). *Féltem is, mind oda vesztek feleségek seggihez vágyódásért az áruló kurva fiak* (1661. uo. I. 215). *Sibón gyermekkel, szolgálkkal együtt veszett oda No. 15 asszony és leány is no. 5* (1660. uo. I. 197). *Tyzony egy weztoth oda bennyk* (1553. LevT. I. 133). *Már bizonyosra tartották, hogy odaveszett a király* (MNGy. X. 21). *Még te is odaveszel* (uo. IX. 225). *Mintsem odavesszen idegen országba, inkább én magam pusztítom el* (uo. III. 340). *Oda veszvén minden arany marhája, az pórság közé* (1667. Tört. Tár Új f. II. 462). *Én elkerülöm asztalát, mert kevés ebéd az, melyben belém nem vész* (1641. uo. VIII. 570). *Szalán holnap eret is vágatok, s kedden Isten velem levén haza megyek, ha belém vesznek is, mert szintén elfárasztottak* (1629. uo. II. 492). *Ha meliek [a szerződést] meg nem allana, iozagaig bele vezen* (RMNy. II. 23). *Hogy a Dunán enynyiszer való által járásában bele nem tud veszni* (1625. Tört. T. Új f. II. 371). *Az Duna fel szakatt, két széna szekér veszett bele mind lovastul* (1558. uo. XII. 97). *Huzzatok ki, mert beleveszek [a kutba]* (MNGy. VII. 546). *Bele vész az tengerbe* (MOLNÁR A. Bibl. I. 61). *Akkinék vaⁿ jó embere, nem vész t^oba a kendere* (NyF. XXXIV. 111). *Az Ur Isten oltalmazza meg, hogy bele nem veszék az Dunába az nagy zajnak miatta* (1560. Tört. T. Új f. XII. 104). *Az vízbe is több veszett 9 száznál* (1683. uo. III. 475). *Borbély Péter papucscsa sárba veszőtt* (MONTME. I. 19). *A számára beleveszett a sárba* (Nyr. XV. 144). *Útjának czélja annyiszor vesz ködbe az ő s a mi szemünk előtt is* (BEÖTHY: Széppr. II. 343).

(meg)hal

finn: α) *niin korppi luuli, jotta se on kuollut siihen* 'hát a holló azt hitte, hogy az ott meghalt' Kans. I. 248 | *hän*

kun menee tiestä poikki, niin siihen täytyy kuolla 'ha ö az úton átmegy, akkor ott meg kell halnia' uo. 216 | töytäsi sieltä, mutta kaula jäi lattian rakoon ja siihen se kuoli 'el akart onnan rohanni, de a nyaka a padlórésbe akadt és ott megdöglött' uo. 129 | ja niin pääsi hanhi tynnöristä, johon sen muutoin olisi täytynyt kuolla 'és így szabadult ki a lúd a hordóból, melyben különben meg kellett volna döglenie' uo. 246 | poika kuoli veteen 'a fiú vízbe halt' BUDENZ: FNY.² 99 | lintu oli häkkään kuollut 'a madár megfulladt a széngözben' Kans. II. 64 | hän kuoli maantielle 'ö meghalt az országúton' SET. SKL.³ 62 | kun oli ruuna kuollut metsään 'mikor a herélt ló az erdőben megdöglött' Kans. I. 120 | aik' on käyää katsomahan, joko Kullervo katosi, kuoli poika hirsipuuhun 'ideje elmenni megnézni, hogy elpusztult-e már K., meghalt-e a fiú az akasztófán' Kal. XXXI. 180 | kuolkohon kuja-rikoille 'haljon meg a sikátor szemetjén' uo. XXXVI. 43 | suden akka kolme poikaa saapi, vaan itse kuolee lapsi-vuoteesen 'a farkas feleségének három kölyke születik, de maga meghal gyermekágyban' Sat. III. 28 | se kuoli siihen käsiin 'meghalt ott a keze közt' Kans. I. 160 | lintu kuoli liian surman, surmahan sanattomahan, nimen tietämättömähän 'a madár szörnyű halált halt, olyan halált, a mire nincs szó, a minnek a nevést nem tudni' Kal. XXXIV. 216 | kun sinä sotahan kuolet 'ha meghalsz a csatában' uo. XXXVI. 38 | somap' on sotahan kuolla, kaunis miekan kalskehesen 'dicső meghalni a csatában, szép a kardcsörgésben' uo. 31 | lie kuollut kovin viluhun, vainko leivän puuttehesen? 'a nagy hidegtől halt-e meg, vagy kenyérhiány miatt?' uo. 221 | minun pitää lähteä kansaa johdattamaan lämpimään maahan, jotta eivät kuole tänne viluun 'nekem meleg országba kell vezetnem a népet, hogy ne fagyjanak meg itt a hidegben' Kans. I. 252 | nälkään kuolen, syödä ei ole mitään 'éhen halok, nincs mit ennem' uo. I. 255 | kun ostit kissan, niin nälkään me tässä kuolemme 'ha macskát vettél, akkor itt éhen halunk' uo. II. 32. — β) siihen se poika töllösikin 'abba bele is halt az a fiú' Kans. II. 91. — γ) siihen surmansa sukesi, kuolemansa kohtaeli 'ott szerezte meg vesztét, találta meg halálát' Kal. XXXVI. 341 || se jo surmansa sukesi, kuolemansa kohtaeli kosken kuohu'un

kovahan, palavahan pyörtehesen 'az már vesztét megszerezte, a halálát megtalálta a zuhatag erős hullámverésében, sístergő örvényében' uo. XXXV. 333. — δ) észtt: *tahab linna surra, oma rahvase* 'er will in der stadt sterben, bei seinen angehörigen' WIED. EGr. 345 | *surid ennemine nälga, kui et nemad seda tegid* 'sie starben eher hunger, als sie das taten' uo. 658 | *suri nälga, rōugese* 'er starb hungers, an den blattern' uo. 345 | *tōve, hāvade kätte surema* 'an der krankheit, den wunden sterben' uo. 551 | *suri hāva* 'er starb an der wunde' uo. 345.

lapp: α) N. *dasa son jami* 'dort starb er' Qvigst. 40 | *de dat rúoššat galbmōjen aige gawdnam góaäe ja jabme dokkō mæccai* 'da erfroren die russen und fanden das zelt nicht wieder und starben dort in der einöde' uo. 32 | *oajdna rjevvān jabmam gærēs-luod' ala* 'látja, hogy egy róka holtan fekszik a szánúton' FRIS 6 | *de son dagai jēcas jabmen gærēs-luod' ala* 'hát halottnak tette magát a szánúton' uo. | S. *aināt jū vārūti, āhte son ihkep lē japmam tan jawrai* 'hanem már sejtették, hogy talán belehalt a tóba' HAL. V. 52 | *so jāmi tat olmaj sisa stōbu* 'aztán meghalt az az ember bent a szobában' uo. 64 | *tälliä hujitskop kūtie čiehtie jāmi' tannak s'ammā šwalks* 'hát csakugyan meg kellett a kigyónak ugyanabban a hasadékbán halnia' uo. II. 43 || N. *de nokka spaita goike, ja de šattan monge goit nälgai jabmēt liska* 'es ist doch bald verzehrt und dann werde ich dennoch hungers sterben' Qvigst. 27. — β) K. *i kič, pūkk šakk-čuoze suohpjodij peacek-sajest mie,rrē i majkjēn čācca* 'és ímé az egész sereg disznó, nagy magas hegyről nyakra-főre a tengerbe rohana és vízbe hala' GEN. UF. I. Máté VIII. 32. — γ) K. *rīmne proppej ajt vuolla* 'a róka megdöglött a tárházban' (tkp. 'alá') GEN. UF. II. 77.

mordvin: E. *ve ezemnes kuloš telanok, omoce ezems kuloš avanok; kerē pelij kuloš sajin polat, kijaks Jarvis lukštadiñ lavss piže takat* 'egyik lóczán meghalt atyánk, másik lóczán meghalt anyánk, bal felé meghalt elvett feleséged, padlat közepén ringató bölcsőben zöld (újonnan született) kis gyermeked' REGULY: NyK. V. 87.

eseremisiz: nyK. *β₀δeš kolššā βolšk* 'im wasser gestorbenes tier' RAMST. 60 | *β₀δāškā kolššā tce'n so-ikt-o'k*

'mit dem im wasser gestorbenen ist es genau ebenso' uo. 206 | *šərrəš iēslē edem kolaṛnā* 'wenn ein mensch im walde stirbt' uo. | kCzar. *izi kola kuṛu kaβaneš pšzərnen ok kolš* 'die kleine maus wird in der grossen getreidehocke nicht todtgedrückt' PORKKA 22 | *iktēže teḡž-oržāš kolēn* 'einer war an der landzunge des meeres gestorben' 7.

votják: *vištem vuε kuṛem* 'der narr ertrank' WICHM. II. 79 | *vu-murt dārt-d'ēlā kuliz* 'a vu-murt meghalt a parton' MUNK. VNpH. 116.

zürjén: V. *tatlšē ḡeže tšiggen kulni da kēdžiden kinmini* 'nem fogunk itt éhen halni és a hidegben megfagyni' FOKOS: Nyr. XLI. 73 | *sijē bolhiltšag kulēma* 'a kórházban halt meg' uo.

osztják: É. *tādā ḡvlda ant rayal* 'itt meghalni nem szabad' PÁPAY: UF. XV. 101 | *sē ḡvl'su!* 'itt halunk!' uo. 26 | *put-kōrdi ḡálna ioutlāien, sēda i ḡvllēn* 'vas nyállal lő rád és itt halsz meg' uo. 3 | *ou ḡožəḡna sēda i ḡvl'səḡen* 'az ajtó mellett ott meg is haltak [azok]' uo. 158 | *ḡōrēn iəḡ ḡožā si ḡaurēm ḡvlš-ki, ḡulβāsləḡ iəḡ rōt andām ōs loln* 'ha a ḡ.-népnél ez a gyermek meghalt volna, a nagy folyóági nép nemzetsége [már] nem volna' uo. 165.

vogul: P. *vūtne tql k'wallešēm* 'csaknem a vízbe veszem' MUNK. VogNyjár. 248.

magyar: α) *Minthogy az gyermekszülő asszonyállatok ide is igen holtanak....* (1599. THURZÓ Lev. I. 272). *Mindazonáltal jól adta az Ur Isten, hogy senki bele nem holt és szekerem, lovaim hogy tellességgel oda nem veszték* (1608. uo. II. 205). *Az többi sokaság az Jordannac szoréttatván, oda holt* (ZVON. Post. II. 257). *Mihelt a vyzben menenek, ottan beleh halanak* (Debr.-k. 177). *Vgyan belé hal ő az mihőz kezd* (DECSI: Adag. 68). *Bened ezen az árnyékvilágon semmiféle élő állat nem tud teremni, míg valaki beléd nem hal* (MNGy. III. 329). *Herodes belee holt az gonoz palaznak zerelmeeben* (Érdy-k. 524). *Belé halz te az álomba: Epimenidem dormis* (DECSI: Adag. 68). *Belé hal e titokba az emberi elme* (EMB. GE. 4). *Én két tallérba bele nem halok, kiváltom* (1668. LevT. II. 345). *Az tengerbe belee halanak: mortui sunt in aquis* (Jord.-k. 377, 550). *Az disznóe az tengerbe halánac* (KÁR. Bibl. III. 95).

Az Rábába mind német s mind magyar sok hala be (1594. THURZÓ Lev. I. 110). *Kinek akasztófa helye, nem hal a Dunába* (DUG. id. MARGALITS, Magy. közm. 301). *Akár a Dunába, akár a tengerbe halni* (uo.). *Már nem búsul, mint a Tiszába halt ember* (uo.). *Nem hal vízbe, kinek fel kell akadni* (uo.). *Nekem is volt egy böcs macskám, a csávába halt vala* (KIS-VICZAY uo.). *Hamvábaholt* 'aluszékony, alamuszi, élheterlen, ügyetlen, rest' (Csongrád m., Szatmár m., Békés m. MTsz.). — β) *Az aranyszörű bárány bédöglött a kútba* (MNGy. X. 106). *Muszájj az árogb a döglött* 'kényszert nem tűrünk' (NyFüz. XXXIV. 115).

elveszt,* elpusztít, megöl

finn: α) *laske, jumalan luoma, irti eläkä vet een hukuta!* 'bocsáss el, te istenadta, ne veszíts a vízbe' Sat. II. 188 | *ja hänet sitte järveen hukutti* 'és öt aztán a tóba vesztette' uo. I.² 148. — β) *kaataos Kalevan miehet, upota Uvantolaiset, hävitä häjyt urohot alle aaltojen syvien* 'döntsd föl Kaleva embereit, süllyeszd el Uvantolainent, pusztítsd el a gonosz hősöket a mély hullámok alatt' Kal. XLII. 352. — γ) *kaotti Kalevan poian Tuonen mustahan jokehen, pahimpahan pyörtehesen* 'Kaleva fiát Tuoni fekete folyójába, leggonoszabb örvényébe vesztette bele' Kal. XIV. 438. — δ) *jo on poikasi polvisen kaotettu, kuoletettu Tuonen mustahan jokehen, Manalan ikivetehen* 'szegény, a fiadat már beleveszítették, beleölték Tuoni fekete folyójába, Manala örök vizébe' uo. XV. 187 | *itse en nyt tiekänä . . . , kunne surmani sukean, kunne kurja kuoletaim e: suuhun ulvovan sutosen, karhun kiljuvan kitahan, vainko vatsahan valahan, meren hauin hampahisin?* 'magam sem tudom, hol érem meg halálomat, hol fognak megölni engem, nyomorultat: az ordító farkas szájában, az üvöltő medve torkában, vagy a bálna hasában, a tenger csukájának foga közt [pusztulok el]' uo. XXXV. 337. — ε) *mikähän ketun tuohon tappoi* 'ki ütötte agyon ott a rókát' Kans. I. 54 | *repo siinä odottaa, kuhun karhun tappoi* 'a róka ott vár, a hol a medvét agyonütötte' uo. 168 | *tahikka tauilla tapata, surmoa suku katala,*

*) 'Verlieren' jelentésben l. fönebb.

miehet pitkille pihoille, naiset läävän lattioille 'vagy betegséggel ölesd meg, gyilkold meg a nyomorult nemzetséget, a férfiakat hosszú udvarukon, az asszonyokat akluk padlóján' KAL. XLV. 19 | *kettu narrasi jänistä menemään vaarapaikkaan järveen tappamaan itsensä* 'a róka elbolondította a nyulat, hogy menjen veszedelmes helyre a tóba ölni magát' KANS. I. 89 || (déli Häme) *pa'levelija tappo sänkyjju'apuneen kunin-kaa(n)* 'a szolga az ágyban agyonütötte a részeg királyt' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131 | *karhu oli ennen sotavalakan tappanus siähem mä'kee(n)* 'a medve a hadi mént agyonütötte azon a dombon' uo. || észt: *tapavad lapse ära sinna vee sisse* 'sie werden das kind noch umbringen dort im wasser' AHRENS 73 | *paganad on teda ühe säre peale ära tapnud* 'heiden haben ihn auf einer insel ermordet' WIED. EGr. 345. — ζ) *päätettiin lyödä kukko penkkiin* 'elhatározták, hogy agyonütik a kakast a padon' KANS. I. 194. — η) *surmasi hänen nälkään* 'megölte őt éhséggel' BUDENZ: FNy.² 99. — θ) észt: *külm vötab meid sinna* 'die kälte tödtet uns dort' AHRENS 73. — ι) észt: *kaera kül'vie kautab* 'den hafer verdirbt sie in der saat' WIED. EGr. 343.

lapp: α) *S. kuddin sū tasak stāurai* 'megölték őt azon helyt botokkal' HAL. VI. 140. — β) *ellam ken tā läk'ituvwum sū kētan vullāi jāmēhtuwwet* 'nem voltak ezek arra rendelve, hogy az ő keze alatt (által) ölessenek meg' uo. 56.

mordvin: E. *áo véšnik tejterem, kozo jomavtik!* 'suche meine tochter auf, wo du sie zu grunde gerichtet hast!' PAAS. II. 82.

zürjén: *köinös jukmös dinas vijis* 'a farkast a lék mellett megölte' Rogov: UF. II. 65.

osztják: α) É. *kāmən seda i pustasa i uel'sa* 'ott künn kárt tettek benne, meg is ölték' PÁPAY: UF. XV. 88 | *təm tvʒàna tàdà at uèllàin!* 'ezen a helyen ám ölessél meg!' uo. 136 | *kudəβ iajəl i kim-tà'sa i tòdà kāmən* (loc.?) *uèl'sa* 'a középső bátyját is kihúzták és ott künn meg is ölték' uo. 89 | *mèt aì mēy'k-èyi manəm mola moy'na* (loc.?) *uèlləi, sit ant xòl'səm* 'hogy a legkisebb erdeimanó-leány engem micsoda földön öl meg, azt nem hallottam' uo. 67 || D. *χūs-vèt notat χūs-vèt xojət χarna* (loc.?) *vedājet* 'von 25 pfeilen wurden 25

mann auf dem platze getödtet' PATK. II. 20. — β) AK. *igena kīm kōr čenčivēt sāgar-mōž űerimāi, tu čānč ōtēyeta torimāi* 'vom alten wurde hinter dem ofen ein kalb hervorgezogen und vor seinen knien geschlachtet' uo. 106.

magyar: α) *Lővéldőzni kezdéc à magyarokat, és mind oda űléc űket* (HELT. Krón. 56). *Bele űlte a vízbe: aquis suffacavit* (KRESZN.). *Belé-űlik magokat az vízben (= vízbe)* (MA. SB. 133). *Olasziban az Károly uramét és Lónyai uramét úgy verték fel az hajduk, kiknek fejét vették, kiket hozzájuk eskettek, kiket az vízbe űltek* (1607. Tört. T. Új f. I. 437). *Vízbe űltek a rákot* (MARGALITS, Magy. Közm. 594). *Addig űzte, győzte (a játékot), míg mindenét belé űlte* (FAL. NU. 292). — β) *Haludn Mariánus császár, hogy oda vesztettéc vólna az magyaroc egész seregét, igen meg iyede* (HELT. Krón. 14b). *Tehetünk két felül való diversiót neki; hiszen, ha ezt ideszorítjuk s megrontjuk, oda vesztethetnénk azt könnyebben* (BERCS. Lev. 622). *Addig iarék vtánna, hoğ magamat is alig hogy oda nem veztém* (DECSI: Adag. 79). *Seregivel az tengerbe vesztettéc* (ZVON. Post. I. 59b).

főldős

osztják: KK. *ix. sűzta, nož-sűzta-kēlep tonž igema jāgam-pēlka tābet kumdet āret tāš pōjiridem, unt-pēlka tābet kumdet āret tāš pōjiridem* 'meinem in eine malitza aus bāren- und elentierfellen gekleideten greisen götzen habe ich an der heideseite sieben speicher mit zahlreichem pelzwerke geopfert und an der waldseite sieben speicher mit zahlreichem pelzwerke geopfert' PATK. II. 84.

meğlő

finn: *laivalaisia jos mitä tulee, niin minut metsän petona ammutaan tänne saareen* 'ha valami hajósok jönnek, akkor engem mint erdei vadat lőnek le ezen a szigeten' Sat. I.² 31 | *j.s liekin mun mieheni se naurishuhtaan ammuttu, pitää küydäkseni katsomassa* 'hátha az én férjem van agyonlőve a répairásban, el kell mennem megnézmem' uo. II. 85 || (Kemi) *ne ammuut sitä herraa sinne järffheen* 'ők rálöttek arra az úrra ott a tónál' CANNELIN: Suomi III. j. II. 86.

fullad, fojt

finn: α) *siinä tukehtui kauppias huutaessaan veteen 'ekkor a kereskedő kiabálása közben belefulladt a vízbe'* Sat. 122 || *kun oisit emo kuluni synnyteltäissä minua... tukahuttanut savuhun 'ha édes anyám, akkor a mikor szültél... megfullasztottál volna a füstben'* Kal. XXXV. 297. — β) *kun löyät isosi vanhan saunahan savuttunehen 'mikor öreg atyádat a fürdőben találtad [a füstben] megfulladva'* uo. XXII. 354. — γ) *kuolkohon kupo sylihin, läävähän läkähtyköhön 'haljon meg, kéve az ölében, fulladjon meg az akolban!'* uo. XXXVI. 47 | *isoni isoiset ruunat valjaihinsa vaipukohot, länkkihän läkähtyköhöt, kyntöaikana parasna 'atyám nagy herélt lovai a hámban rogyjanak össze, a lóigában fulladjanak meg a legjobb szántásidőben'* Kant.³ III. 29. — δ) *hänenpä siinä seisossessa nousi virrasta sieltä, jonne hiiri oli uponnut,* viisi komeata ikko mustaa hevoista 'hát míg ő ott áll onnan a folyóból, a hova az egér belefulladt, őt pompás tiszta fekete ló szállt ki'* Sat. II. 116—7 | *tuohon suohon upposi 'abba a mocsárba fulladt'* Kans. I. 56 || *észt: uppus vette 'er ertrank im wasser'* WIED. EGr. 346 || *poika tahallansa ajoin hevois-luuskansa tien-ojaan, upotti sinne 'a fiú szándékosan az út árkába hajtotta gebéjét, abba belefúllasztotta'* Sat. I.² 145 | *upottakaamme mereen 'fojt-suk a tengerbe'* uo. IV. 120 | *lienet jüälle jättänynnä, uhkuhun*

*) *uppoa-* ige eredeti jelentése: '(el)süllyed, (el)merül'; pl.: *tähän on ryytimään uponnut kolme kultaista porsasta 'ebben a kertben elsüllyedt három arany malacz'* Kans. II. 117 || *hän olisi menevä tuonne punaisen meren keskellä yhtein linnaan, joka on upotettu veden sisään 'ő odamenne a Vörös-tenger közepén egy várba, mely a vízbe van süllyesztve'* uo. 83 | *oletteko nähneet semmoista linnaa, joka on upotetta tuonne punaiseen mereen, että pikkuisen harjaa näkyisi sieltä 'látatok-e olyan várak, mely ott van elsüllyesztve a Vörös-tengerben, hogy [csak] kis tetőel látszik ott?'* uo. 84 | *upotti säkin avantoon 'a zsákot a lékbe süllyesztette'* Sat. IV. 121 | *nün vetehen visko'otte, altoihin upottaotte 'hát hajtsátok a vízbe, süllyeszszétek a hullámok közé'* Kal. XL. 327. — *Vö. még: kuka sinua sieltä nostaa, kun suohon rajoat? 'ki emel ki téged onnan, ha a mocsárba elmerülsz'* Kans. I. 242.

upottanunna 'a jégen hagyta [zsákmányodat], a vizes hóba fojtottad?' Kal. XLVI. 527 || észt: *uputa kaássi-poeg jōkke* 'ertränke das katzenjunge im bache' WIED. EGr. 346.¹⁾

lapp: α) K. *juhtlǎžij čācca* 'belefült a vízbe' GEN. UF. I. 70. — β) *tälliä poántā mossksšistiäji tann^a wäšsn séjjesä* 'hát az ember megfulladt a zsákban' HAL. II. 53. — γ) S. *stuora Phiere viénti, atte unne Phiereče pattnini tann juhkse* 'nagy Péter azt hitte, hogy kis Péterke belefült²⁾ (tkp. elmerült) a folyóba' uo. III. 155.

mordvin: α) E. *a ombočede išta čačtiđdereš, mejle pajms puvasa³⁾* 'wenn sie ein anderes mal aber wieder so gebären wird, dann werde ich sie an der querstange erhängen' PAAS. II. 104. — β) E. *telän avañ bas lavkaš vécak a vaji,⁴⁾ tolcak a pali* 'der segen der eltern ertrinkt nicht im wasser, verbrennt nicht im feuer' PAAS. II. 78.

zürjén: α) V. *sije veji jue* 'ő a folyóba fült' FOKOS, Nyr. XLI. 73 || *rušš jomaes veitas juuas* 'a róka a jomát a folyóba fullasztja' FOKOS 111. — β) *rušš pondas kukañte juas šuiñi* 'a róka a folyóba kezdi fullasztani a borjút' uo.

magyar: α) *A vízbe taszította s az bele is nyuvadt egyszeribe* (MNGy. III. 387). *Abba a patakba még nem nyuvadt bele senki* (uo. 328). *Belényuvadt a vízbe* (Székelyföld MTsz.). *A méj tengerbe maj belényuvattam* (Csíkszentkirály MTsz.). — β) *Belé fojlódtak a vizekbe* (BOD: Lex. 23). *Melly sokan vizben (= vízbe) vesznec, fulladnac* (MA.: Scult. 132).⁵⁾

¹⁾ Vö. még: *sädemed kustuzid vette* 'die funken erloschen im wasser' uo. 314.

²⁾ Vö.: S. *stāluo patnini tan stūore juhkse* 'az óriás lemerült a nagy folyóba' uo. 51 | *joktie ičč muñne onth kähcen pieräkuste, ... tie 'oče' vujēñit, tie patnenih tan jaurān* 'mint-hogy sajnáltad tőlem a kecskehúst, hát láthatod, im elsülyedtél a tóba' uo. 39. — Vö. még: *tann čienñije tah sāmie' tapp skiälōmup vuajuodī'n* 'abba a tóba súlyesztették el a lappok a gazembert' uo. 20 | N. *de kalēke vodduode't mierrih* 'a tengerbe akarják süllyeszteni' uo. 179.

³⁾ E. *puvams*, E. M. *porvams* 'erwürgen' PAAS. Chrest. 728. sz.

⁴⁾ *vajams* 'sinken, untersinken, ertrinken' PAAS. Chrest. 1213. sz. ~ finn *vajoa-* 'süllyed, merül'.

⁵⁾ Vö. még: *És a pisztráng helyet torkotokra ne*

Kivel sebje nem birt, az vérbe fúladott (ARANY: Szt. László füve). *Bele is fút vóna, ha a két nagyobb lyány ki nem húzza* (MNGy. IX. 364). *Akar ék kalán vízbe fullaggyon az embér, akar a Dunábo* (NyFüz. XXXIV. 111). *Mindénki beléfút a tengersérbe* (Gömör m. Nyr. XIX. 525). *Fojtógözbe fúlni* (CzF.) *Hamvábafuladt* 'aluszékony, alamuszi, élheterlen, ügyetlen, rest' (Szeged, Hódmezővásárhely MTsz.). — γ) *Vízbe fojtani az ebkölyköket* (CzF.). *Vízbe fulasztani valakit* (CzF.).

eszik

észt: *hunt söi härja ära sinna möisa rohuaja alla* 'a farkás megette az ökröt ott az urasági kert alatt' AHRENS II. 73.

mordvin: E. Motros lavča lan kov ejsest turado jarci 'M. isst auf der bank brotsuppe aus ihnen' PAAS. II. 95.*)

osztják: *É. ittam žui seda i lisa am'βatna* 'most a leányt az ebek ott meg is ették' PÁPAY: UF. XV. 85 | *mā uul žuiāl vāzēy ōr't-igi uasna seda i lilem* 'én a legöregebbiket a városi fejedelem-öreg városában (ott) eszem majd meg' uo. 61 | *kuš seda lūi. kuš sē olmadū, želta mouen žoy, turēy nēyžo žožo an' žožētl* 'akár ott edd meg, akár ott is maradj, hátra [maradt] földed messzi, gyalogos ember [onnét] vissza nem jut' uo. 168 | *lantēn...toža leži* 'ételed ott evődik meg' PÁPAY: Osztj. Népk. Gy. 155 | *sāuor pām lāl pāmpaj žoža* 'a nyúl füvet eszik a fűrakásnál' PÁPAY: UF. XV. 1 || *É. šaykel jenk kuža lillvmeļ* 'hőségük vizében majd elvesztek (tkp. meg-evődtek)' PÁPAY: ONGy. 41 | *ont-žāri vuvēl kūža muj nāža liltvstēl* 'erdei rénbikavér bőségében majd elvesztek' uo. 177.

fullyon az istráng (CSÚZI: Síp. 178). *Mig gégéjekre reá nem fojtódik a kótel* (LAND.: ÚjSegits. II. 912). — *A vad mennél inkább verdődik, annál inkább nyakára fojtja a köteleket* (PÁZM. Préd. 262). *Köteleket az ló nyakára fojtának* (HUSZTI, Aen. 8). *Egy fűzfa gúst tekert s nyakamra akarja fojtani* (MATKÓ: BCsák. 335). *Labayra lanczot fuitottak vala* (Csoma-k. 61).

*) *Vö. E. piže vinas son avanzo simize, tautej prákas sevice* 'zöld borban az anyját megitta, édes kalácsban megette' REGULY: NyK. V. 107.

etet, itat, táplál

finn: α) *tulkoon sinne äkkinäiseen huoneeseen, minä sinne syötän, juotan hänet 'jõjjon egy idegen házba, én ott megetetem, megítatom őt'* Sat. I.² 32. — β) *kerran havukka elätti hiiriäistuuppaa (hiiriäispöllöä) pesään 'egyszer a héja egerészbaglyot etetett fészkeben'* Kans. I. 244. — észt: α) *mind söödeti tupa 'ich wurde im zimmer gespeist'* AHRENS II. 74. — β) *kas tema toidab neid sinna? 'ernährt er seine kinder dort?'* uo. 73 | *kasta toidab oma lapsi senna? ua. WIED. EGr. 346.**)

megszűnik, végződik, véget ér

finn: α) *johon taukosi sillä kertaa heidän puheensa 'a mivel megszűnt ez alkalommal beszédjük'* Sat. IV. 74. — β) *metsän keskessä on nütty, niin sen veräjälle oii jälet, vaan siihen loppuivatkin 'az erdő közepén van egy rét, hát annak a kapujáig voltak nyomok, hanem ott véget is értek'* uo. I. 150 | *siihen loppui se nujakka 'ezzel végződött az a lárma'* uo. 169 | *siihen se juttu sopiikin loppumaan 'ezzel illik is ennek a történetnek végződnie'* uo. IV. 33 | *siihen loppui hiiren virsi, katkesi katin tarina 'itt végződött az eger éneke, megszakadt a macska története'* Kant.³ II. 196 | *siihen loppui se tarina 'ezzel véget ért az a történet'* Kans. I. 344 | *siihen ne veljeykset loppui 'itt vége szakadt a barátság'nak'* uo. 103 | *tämä kun aukaisi suunsa, toinen heti työnsikin tulisen rauta-harkon hänelle kulkkuun, niin ei vuotellut enää, loppui siihen 'ez, mikor kinyitotta a száját, a másik rögtön belelökte a tüzes nyersvasat a torkába, hát nem várt többet, vége lett ott'* Sat. I.² 18 | *ei ruoka syöden lopu, vaan saamattomuuteen 'nem az által lesz vége az eleségnek, ha megesszik, hanem ha élnetetlen az ember'* Sananlask. 910 | (déli Häme) *se loppuu sinne Hirsjärvelles_si 'az [az út] Hirsjärvinél végződik'* KANNISTO: Suomi III. j. XX.

*) Vö. mordvin: E. *ci pas alov tiräžan, mon kov pas alo kaštožan 'unter dem sonnen-gotte bin ich (ja) geboren, unter dem mond-gotte bin ich (ja) herangewachsen'* PAAS. I. 164 (*tšams, tšrams, tšrams 'ernähren'* Chrest. 1148. sz.).

131 || észt: *lõppesid ära jännu kätte* 'sie kamen um vor durst'
WICHM. EGr. 344.

votják: *sojos otsi bitmiljam* 'azok oda vesztek (tkp. véget értek)' MUNK. VNym. 5 || *otci-ik so vedin-kišno biräm* 'a boszorkányasszony odaveszett' MUNK. VNpH. 82 | *so šamen višak das-odig adami vozeniz va'ltše vuε piri'llam no otsi bir'i'llam* 'auf solche weise gingen alle zwölf männer mit ihren fudern in's wasser hinein und kamen da um' WICHM. II. 160 | *kiska ni vuε biremlēs* 'er fürchtet im wasser zu ertrinken' uo. 135 | *sojin-ik kalik no vuε ug bir* 'eben darum kommen die leute auch nicht im wasser um' uo. 119.

osztják: É. *joχ-χasām ārem āλay sī āt sogona* 'abba-hagyott énekem vége itt hadd végzödjék' PÁPAY: ONGY. 259.

vogul: K. *k'wātäl k'wqilät* 'hová tűnnek el?' MUNK. VogNGy. IV. 378 | É. *nay χotäle kāsēn χālēs?* 'hová tűnt el a te kedved' uo. IV. 339 (*χ^oli* 'enden, vergehen, zunichts werden, hinschwinden' KANNISTO: FUF. Anzeiger VIII. 201).

Nyolczadik csoport.

összerogy, kimerül, eltikkad, elájul

finn: α) *poika teki niin, kannatti toisilla rengillä viisi-kymmentä korvoa vettä talliin, jotta siihen olivat uupua** 'a fiú úgy tett, a többi béresekkel ötven esöbör vizet hordatott az istállóba, úgyhogy attól majdnem kimerültek' Sat. I.² 189 | *uuvun rasituksiin* 'összerogyok a nyomasztó terhek alatt' BUDENZ: FNy.² 99. — β) (déli Háme) *kyllä se on korpiil la:nt-tunu* 'bizony az [a téhén] összerogyott az erdőben' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131. — γ) *isoni isoiset ruunat valjaihinsa vaipukohot,**) länkihini läkähtyköhöt, kyntö-aikana parasna* 'atyám nagy herélt lovai a hámban rogyjanak össze, a lóigában fulladjanak meg a legjobb szántásidőben' Kant.³ III. 29. — δ) *sinne mieleni tekisi kotihini kuolemahan, ma alleni masene-*

*) *uupu-* 'ellankad, kimerül' (SZINNYEI, Finn-m. Szójegyzék).

***) *vaipu-* '1. (el)merül, (el)süllyed; 2. (le)hanyatlik, (le)rogy' (SZINNYEI, Finn-m. Szójegyzék).

*mahan*¹⁾ 'arra lenne kedvem, hogy odahaza haljak meg, földemen rogyjak össze' Kal. X. 480. — ε) *päästä piika pintehestä, vaimo vatsan vääntheestä, ettei vairoihin vajoisi, tuskihinsa tummeneisi!*²⁾ 'szabadítsd meg a leányt szorultságából, a nőt hasfájásától, hogy bajában ki ne merüljön, kínjaiban el ne pusztuljon!' Kal. X. 311. — ζ) *siinä kun ollaan nyt maahan nääntymässä*³⁾ *ihan* 'ott mikor most majdnem egészen a földre rognak (a kimerültségtől)' Sat. II. 17 | *oiskohan parasta tappaa nälkään nääntyväiset eläimemme* 'hiszen legjobb lenne megölni az éhségtől eltikkadt (kimerült) állatainkat' uo. III. 22 | *nälkähänkö nääntyminen, vai vetehen vaipuminen* 'éhen kell-e halmom, vagy a vízbe fulladnom (merülnöm)' Kal. VII. 87 | *nääntyi nälkään* 'erőtlenül összerogyott az éhség miatt' BUDENZ: FNy.² 99. — ész t: α) *minestas ema kätte vafele* 'sie ward ohnmächtig unter den händen der mutter' WIED. EGr. 344. — β) *külma kätte ära roiduma* 'in der kälte schwach werden' uo. 345.⁴⁾

lapp: S. *tē voidnā härrä, ähte slāmai ta s̄ä* 'hát látja a pap, hogy ott összeesett' HAL. V. 70.

zürjén: V. *babajd setts̄e j̄eimis da usi* 'az asszony ott elájult és elesett' FOKOS: Nyr. XLI. 73.⁵⁾

magyar: Nem vesztik *evvel nemességeket, megmarad mind töve mind gyökere, de oda rogygan gyámola* (FAL. NU. 284).

elfárad, ellankad

finn: α) *en minä sinä ikänä, kuuna kullan valkiana, nuku nurjuksen nutulle, väsy värkin turjukselle* 'soha, de soha életemben el nem alszom egy lusta kabátján, ki nem merülök

¹⁾ *masene* 'megszelidül, megfélekedik, megalázódik, megtörik' (SZINNYEI, Finn-m. Szótár).

²⁾ *tummene* 'ellankad, elsovad, elpusztul' (SZINNYEI, Finn-m. Szótár).

³⁾ *näänty-* '1. kimerül, eleped, eltikkad; 2. meghal' (SZINNYEI, Finn-m. Szójegyzék).

⁴⁾ *Vö. j̄äi haigeks veri-tövese* 'er erkrankte an der ruhr' uo. 343.

⁵⁾ *Vö. piž va šere putkilttis* 'a csónak a víz közepén fölfordult' uo.

(tkp. 'el nem fáradok') egy czafat rongyán' Kant.³ II. 80 | *nukuin nurjuksen nutulle, väsyin värjyn vuotehelle, hurstille humalahurjan, viinavillin vaattehille* 'elaludtam egy pipogya kabátján, ellankadtam (tkp. 'elfáradtam') egy lusta ágyán, egy berügött lepedőjén, egy részeg ruháján' uo. II. 208 || észt: *väzsid sügava lume sisse* 'sie ermüdeten im tiefen schnee' WIED. EGr. 346. — β) észt: *ta nõrkus tē peale* 'er ermattete auf dem wege uo. 344.

mordvin: E. *sin pačkuť nej i gluš tarkas, šezén ošínest šivéksnēs, šezén lišmínest šížekšnēs* 'sie gelangten nun an einen öden ort, dort brach ihre achse ab, dort ermüdete ihr pferdchen' PAAS. I. 70.

cseremisiz: kUr. *oʒaŋ körǰə tiakšə kʲnara βalan orlana* 'a kazáni íródeák könyvei mellett bajlódik' WICHM. NyK. XXXVIII. 222.

magyar: *Belefáradni a kaszálásba, gyűjtésbe, szántásba* (CzF.). *Belefáradni a tanulásba, gondolkodásba* (CzF.). *Félig étel, félig bánat, mindkettőbe belefárad* (VÖRÖSMARTY: Szegény asszony könyve). — *El fáradtac vala az nagy bor italba* 'erant fatigati a vino' (KÁR. Bibl. I. 497).

elalszik, elszunnyad, elaltat

finn: α) *niin sitten se mies uinuupi kirkkoon* 'hát akkor az az ember elalszik a templomban' Kans. II. 90 | *Mikko uinahti tytön polville* 'Miska elszunnyadt a leány térdein' Sat. I.² 15. — β) *se siihen sikein nukkui* 'az ott mélyen elaludt' Kal. XLI. 165 | *hän nukkui valkean viereen siihen* 'ő elaludt ott a tűz mellett' Sat. II. 95 | *vuoteelle nukkui* 'elaludt az ágyon' uo. IV. 36 | *nukkui pöydän ääreen penkille* 'elaludt az asztal mellett a padon' uo. 84 | *se siitä nukkuu päätä etsittäessä tytö le syliin* 'az aztán, mialatt a fejében kerestek, elalszik a leány ölében' Sat. I.² 139 | *karhu ja susi nukkui taas sikeään uneen* 'a medve és a farkas ismét mély álomba merült' Kans. I. 335 | *nukkui nuoret, nukkui vanhat Väinämöisen soitantohon* 'ifjú, öreg elalszik Väinämöinen zenéjén' Kal. XLII. 79 | *neiti nurmelle nukahti* 'a leányzó elszunnyadt a pázsiton' Kant.³ III. 40 (299. l.). — γ) *nukutteli*.

nuivan joukon, väsytti väen Manulan, nuoret miehet miekoillehen, vanhat vasten sauvojansa, keski-ään keihäille 'elaltatta a vad sereget, elbágyasztotta (tkp. kifárasztotta) Manala népét, az ifjú embereket a kardokon, az öregeket botjaikon, a középkorúakat lándzsáikon' Kal. XV. 230 | *tuohon torkka torkutteli, sekä nukkuri nukutti* 'ott a bóbiskolás elbóbiskoltatta, és az álom elaltatta' Kant.³ III. 64. — észt: α) *neidu uinus laente kamberise* 'das mädchen entschlieft in der kammer der wellen' uo. 346. — β) *senna suigub mēs ja hobu* 'dort entschláft mann und ross' WIED. EGr. 345.

lapp: α) *S. ičči ville son kossek tån sammā sad'd'ai oodā* 'sohasem aludt többé azon a helyen' HAL. V. 39 | *tut amās oodaj stōhpi* 'az idegen a szobában feküdt le' uo. 67. — β) *N. lunnto nohkōi n'eita asskai* 'a legény elaludt a leány ölben' uo. III. 175.

hát

lapp: *N. de cekkēdušše rúoššat outa vaggai* 'da übernachteten die russen in einem tale' QVIGST. 31.

votják: *jultoškiz súres vilin beromem no analskem kelinē vuko-korka* 'dieser reisegefährte aber verspätete auf der reise und blieb in einer mülhstube über nacht' WICHM. II. 134 | *ze'm-ik so saldat so vukoiz analskem kelinē* 'in der tat war dieser soldat in derselben mühle über nacht geblieben' uo. | *soos vidi'llam kelinē gurε* 'sie legten sich im ofen schlafen' uo. 135.

nyugszik

mordvin: *E. jakaške, pakaske, keykš udalov ojmaške* 'einer der hin und her geht, hinter der tür sich zur ruhe legt' (= stock) PAAS. II. 30.

belevénül

finn: *vanheni sanoihin sampo, katoi Louhi luottheisin, virsihin Vipunen kuoli, Lemminkäinen leikkilöihin* 'belevénült a szampo a szavakba, Louhi belepusztult a varázsigékbe, Vipunen behalt az énekbe, Lemminkäinen a játékokba' Kal. I. 47.

magyar: *Belevénült a sok csapásba, gondba.*

elhomályosodik

mordvin: *E. uj kozon cize cöpöti, uj kozon cize son valgi, aras nej sorams kudinet* 'o, wo die sonne sich verdunkelt, o, wo die sonne niedergeht, da wirst du kein haus zum ein-treten haben' PAAS. I. 220.

Kilenczedik csoport.

török, szakad, hasad

finn: α) *sampo särkyi lainehisin* 'a szampo széttört a hullámokban' KAL. XLIII. 374 | *särkyi kuoret kulkkuun* 'a [tojás]héj eltörött a torkában' Kans. I. 222. — β) *repsi häntäkin avantoon* 'a farka is elszakadt a lékben' uo. 58. — γ) *kun on pitänyt sillä lailla liikkua, jotta oikein on siihen katketa* 'mivel oly módon kellett mozognia, hogy szinte egészen megszakad belé' Sat. I.² 166 | *vaikka sinun asioitasi mie olen juossut, että siihen olen katketa matkalla* 'noha a te dolgaidban futottam, úgy hogy az úton majd megszakadtam ott' Sat. II. 197 | *häntä katkesi avantoon* 'a farka elszakadt a lékben' Kans. I. 61 | *kohta on ruis rutistumassa, kaura maahan katkemassa* 'a rozs mindjárt összenyomódik, a zab széttörök a földön' Kant.³ III. 135 | *ja sitälyyttä ei ole karhulla häntää, kun siihen puuhun katkesi oksiin* 'és azóta nincs a medvének farka, hogy elszakadt ott a fán, az ágakon' Kans. I. 121 | *häntä käteeni katkesi* 'farka elszakadt a kezemben' Sat. IV. 95. — δ) *suosta sitä ruvettiin nostamaan, irtonaiset korvat töpsähti miehelle käteen ja ketulle häntä* 'aztán kezdték azt kiemelni a mocsárból, szabadon levő fülei az ember kezében, farka a rókáéban elszakadt' (vö. *tupsahtaa* 'hirtelen lebben, billen; puffan, pattan') Kans. I. 56. — ε) (déli Häme) *olis seki(n) karljennut to:nne* 'hasadna csak szét az [a csónak] is ott [a tón]' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131. — ζ) *rävysi värilusikan terä suuhun lohketkohon* 'vöd föstékes kanalanak az éle törjön el a szájában' Kant.³ III. 63 || észt: *magu lõhkes mätastiku* 'der magen zerbarst auf dem rasenplatz' WIED. EGr. 344.

lapp: S. tē muhtēma laðkanēn pāra suuhkkan riðō
vullai hát némelyek porrá zúzódtak a görgeteg alatt' HAL.
V. 100.

mordvin: α) E. kāv p and ī n e s sindirivit pižēn koputan
'kőhalomba beletörnek rézkörmeim' REG. NyK. V. 109. — β) E.
sīñ pačkuēt nej i gluš tarkas, sezeñ ošīnest sívéksnēs, sezeñ
ošīnest sívéksnēs, sezeñ lišmīnest sížeksnēs 'sie gelangen nun an
einen öden ort, dort brach ihre achse ab, dort ermüdete ihr
pferdchen' PAAS. I. 70. — γ) E. lišmeñ pīlg(e) alov tapavtado,
kolisa alov čavvtado 'ihr werdet unter der rosse füßen zer-
treten werden, ihr werdet unter den rädern zerschmettert wer-
den' uo. 172 | *virin lamo jak'inze, lamo pīlgēn tšalginze, tšuvt'o*
alov sīñ poŋgīt, tšuvt'o alov tšavovit 'der wald hat viele wan-
dernde, viele, die ihn mit den füßen treten, sie werden unter
die bäume geraten, sie werden unter den bäumen zerschmettert
werden' PAAS. Chrest. 25.

magyar: α) *Nem ió néked tēlben szánkáznod, oda törik*
egy olykor kezed avagy lábod (FortSzer. H3). — *Elő nem viheti*
szándékát, belé törik a kése (SZD.: MVir. 18). *Beletörött a kése,*
bicskája (CzF.). *Mely kerékvágásban van már az mi kerekünk, ha*
hertelen csavarintjuk az rúdját, bizony belétörik az mi kerekünk
(BERCS. Lev. 124). *Félek, hogy beletörik a fogad* (MNGy. IX.
31). *Fut a vezér maga is vesztébe, beletört a gya'ázat szívébe*
(ARANY: Török Bálint). — β) *Ne iargaly ló-háton, ha akarod,*
hogy nyakad oda ne szakadgyon ielesben az kék szórú-féle loua-
kon (FortSzer. K2b). *Ha ez ellenvetésec elomolnac, az többinek is*
vélec egygyütt oda kell szakadnioc (MOLNÁR A. Scult. 987). *Meg-*
apad az Morva majd, Ocskainak is kinyilik Ausztriára az útja,
ha oda is kell szakadni neki, úgy is kevesedik (BERCS. Lev. 451).
Addig jár a tök a jégre, hogy egyszer oda szakad (SZD.: MVir.
127). — *Valaki a más ember lovának vermet áss, belé szackad*
önnen lovánac a nyaka (HELT. Mes. 278). *Kardgya maroclattya*
félbe szackada (GÖRCS.: Máty. 69). *Szakadgyon félbe az én*
tiszteletem (ILLX.: Préd. II. 93). *Nem egyhuzomban, egy igában,*
minden félben szakadás nélkül fordítottam e könyvet (DEBR.:
Ker. 31). — *Nem szakad markába a dolog 'megszakadás nél-*
kül dolgozik' (Háromszék m. MTsz.). *Jól meggondolják császár*
hatalmát, kivel soha egy koronás király sem tött fel, s ha elkezd-

ték is, markokba*) szakadt (Tört. T.² I. 301). — A várossal által ellenben szakad a Dunába az édes Olt vize (Mik.: TörL. 411). Az Viszla száz negyven ött mélyföldet kerengven itt szakad az tengerben (SzCsOMB.: Útleír. 49).**) — Beleszakatt igyém a vashorog a boncába (Dráva mell. MTsz.). Tüske szakatt a lábába (uo.).

széttép, eltör, elszakít, vág

finn: α) Mikko Metsolainen Rován ruhtoo siihen paikkaan 'Erdei Miska Ropát apróra vágja azon a helyen' Sat. I.² 14. — β) senki katkaisin kivehen, karahutin kalliohon, leipähän pahan emännän, pahan vaimon paistamahan 'azt is eltörtem egy kövön, szétreccsentettem egy sziklán, gonosz gazdasszonyom kenyérébe, a rossz asszony sütetébe' Kal. XXXIII. 95. — γ) venehet vesille särjen 'a csónakokat összetöröm a vizeken' Kant.³ III. 52. (319. l.) — δ) kontio se otti akan ja sen siihen murensi akan kaiken pikkupalasiksi 'az

*) Gyakoribb -ban raggal, de azért valószínűleg ez is lativus-értékű, vagy legalább is eredetileg az volt (vö. alább a szakaszt igénél); pl. Látván azért Luther, hogy itt markában szakad, azt mondgya, hogy őtet az fejedelem és világi tisztviselő rendek hitták (PÁZM.: Kal. 117). Markában szakad Balduinusnak és semmi jelenségét nem adhattya, hogy Lutert isten ő-maga hitta (PÁZM. LuthV. 80). De azt sokszor próbáltuk magunkban, soha nem nyertünk véle, mindenkor markunkban szakadt (ZRINYI II. 175). Részessé teszi várt birodalmában, nem hagyván szakadni az ágat markában (THALY: Adal. I. 134). Órczapirolással markában szakad íze hímes hazugságának (CSÚZI: Tromb. 28). Ki látta valaha, hogy ezek erkölcsös életnek oly torkos prókátóri ki-támadtak volna a virtus mellett, hanemha akkor, mikor tsak nem markokban szakatt a gonoszság (FAL.: NE. 91). Az udvari bölts előbb-áll-el a dologtul, hogy sem markában szakadgyanak (FAL.: UE. 421). Még eddig minden ág a kezünkben szakadt, mert nem az isten segítségéhez kaptunk (Mik. TörL. 243). — Vö. még: Régi példabeszéd: Körmetlen, fárahág; sok ízben sokaknak markokban tört az ág (THALY: Adal. II. 203).

**) Az ilyen kifejezéseket eredetileg nyilván így értették: az Olt a Dunában szétszakadt.

a medve fogta az asszonyt, és kis darabokra törte ott az egész asszonyt' Kans. II. 92. — ε) *se otetaan, pannaan upeelle hantään, sinne revitään* 'azt megfogják, egy esődörnek a farkára kötik, ott szétszakítják' uo. 17 | *hevonon siihen revitellään ja kaikki syödään* 'a lovat ott széttépik és egészen megeszik' uo. I. 186. — ζ) *kun mies on hakannut kaskea, niin on karhu tullut siihen ja sanonut, että: tähän et saa hakata, että tämä on hänen pesänpaikkansa* 'mikor az ember irtást vágott, hát oda jött a medve és mondta, hogy itt nem vágatsz, hogy ez az ő vaczka helye' I. 165.

mordvin: α) *E. ved' sajima, ališ tozo tapama, vedint marto čovořama, vedint ejse ejkakšiš ekše lama* 'man muss wasser nehmen, das ei darin zerschlagen, es mit dem wasser mischen, in diesem wasser das kind baden' PAAS. II. 3. — β) *ton polat putik nuvaras, ton takat eskik ugol pes* 'deine gemahlin hänge an einen schiefen baum, dein kind zerschmettere an einer ecke' uo. 56 | *piže takanzo putiňže ugol pes* 'seine kleinen kinder zerschlug er an einer ecke' uo. I. 60. — γ) *M. kerizä udim-vasts preants* 'er schnitt ihm an der schlafstelle seinen kopf ab' AHLQV. MMordwGr. 102.

zürjén: P. *osis da köinis konóm rižotinis völislo téććo* 'der bär und der wolf trennten dem pferde den bauch dort auf' GEN. SUS. Aik. XV₁. 39.

osztják: α) *É. tòdà kanzəm iuz m̀aril* 'ott száraz fát tördel' PÁPAY: UF. XV. 100. — β) *mur tòdà x̀at šugàtlət* 'a nép ott a házat rombolja' uo. 87. — γ) *m̀ey'k'-əyi mà s̀e d̀a l̀ajəmna s̀əuər'səm, s̀e d̀a i x̀oləs* 'a manóleányt én ott fejszével összevagdaltam, meg is halt ott' uo. 66. — δ) AK. *ǹinedən en mosta x̀ajət ūtəyə, pət pət tagəjə mentčeten, panxət panxət tagəjə mentčeten!* 'ist euch der mann nicht lieb, so reisset ihm seine schenkel ab da, wo seine schenkel sind, zerreisst ihm seine schulterblätter da, wo seine schulterblätter sind' PATK. II. 104 | *pət pət tagəjə menimedən, kur kur tagəjə menimedən, kım tagamedən* 'reisset ihm die schenkel ab, da wo sie [angewachsen] sind, reisset ihm seine beine ab, da, wo sie [angewachsen] sind, und werfet ihn hinaus' uo. 142.

magyar: α) *Belétörük a körmüket az ajtó-félbe* PPBL. *A szerecsen egyenesre rugódva döfi fel a lándzsát s beletöri a*

hegyét a sisak állandó gombjába (GÁRDONYI: Egri csillagok II. 157*). — β) Az török is elment, az Ur Isten szakaszsa o da nyakát (1594. THURZÓ: Lev. 122). — *Temlechbe zakasztom nyakokat, hogha gongyat nem wyselyk* (LevT. I. 263). — *Az egyházi szolga kereskedgyéc az néki adatot talentommal hasznossan azaz kőzbe szakasztás nélkül kiálczon* (ZVON.: Post I. Előbesz. 6). *Ő felsége practikájokat markokban szakasztotta* (RÁKGY.: Lev. 292). *Hol torkodba verte, hol markodba szakasztotta szemtelen hazugságidat* (FAL.: NU. 250). *Kezdet munkádat markodba szakaszttyák* (SZD.: MVir. 19). *Markába szakasztani pergetyűs sulykának nyelét* (uo).

összelapul

finn: *itse puuttui pihitlöihin, latsistihe lautasihin* 'maga akadt a kelepezébe, lapult össze a deszkák között' Kans. I. 23 | *itse puuttuikin pihitihinsä, latsistihe lautoihinsa* 'maga akadt a kelepezéjébe, lapult össze a deszkái között' Sat. III. 3.

eltompul

finn: *oikein terä tylysi hänen niskaluuhunsa* 'az él teljesen kitompult nyaka csigolyájában' Sat. IV. 160.

vásik

magyar: *Atydink vétkezének, im mint vászik meg beléje fog k fiaknak* (RMK. VI. 83). *Az atyác őttéc meg az vad szőlőt és az fiaknac fogoc vásic meg belé* (KÁR.: Bibl. II. 123). *Kicsirázott eb-agyara az magyar cipóra, de meg váslik foga bele, léssen még oly óra* (THALY: Adal. II. 90).

*) Vö. még: *Ezeket sem gyomroskodásból sem a végre nem írom, hogy valakinek tormát törjek orra alá* (PÁZM. Kal. a2). *Az órodba léssen törve az a torma, mellyel Arszlánt vesztéd* (KÓNYI: HRom. 96).

Tizedik csoport.

ég, éget

finn: *heittää Syöjättären raadon palamaan sinne* 'S. (= boszorkány) holttestét beledobja, hogy ott elégjen' Sat. II. 26 | *karhu siihen paloi* 'a medve odaégett' Kans. I. 40 | *ethän tuosta miten yli mene, tuohon palat* 'azon ugyan sehogy sem mégy át, ott megégsz' uo. II. 113 | *siinä olkien sekaan paloivat kumpikin* 'ott égetek mind a ketten a szalma között' Sat. II. 211 | *siinä paloi nyt linnan omistaja linnan sekaan tuhaksi* 'ott most a vár tulajdonosa a kender között hamuvá égett' uo. 55. — észt: *tule kätte ära põlema* 'im feuer verbrennen' WIED. EGr. 551 | *rīded põlesid selga ära* 'die kleider verbrannt auf dem felde' uo. 345 || *odrad põllule põletab* 'die gerste verbrennt sie auf dem felde' uo.

mordvin: α) *E. tetän avañ baslavkaš véčak a vaji, točak a palj* 'der segen der eltern ertrinkt nicht im wasser, verbrennt nicht im feuer' PAAS. II. 78. — β) *jakstere tolnes kurtavi grivinem* 'vörös tűzben megég sörényem' REGULY: NyK. V. 109.

cseremisiz: kP. *kue čarat tāmēļe, elēksār tuleš jūla* 'feucht ist dein birkenspahn, will nicht im feuer brennen' GEN. SUS. Aik. VII. 63.

zürjén: V. *munisni, munisni, vois zev idžid idžas-tega; gztis ruš, settšge džikeđé sołšisni* 'mentek, mentek, jött egy nagyon nagy szalmakazal; a róka folygyújtotta, egészen odaégetek' Fokos: Nyr. XLI. 73.

vogul: α) *É. vittē voss sēpe'im, ulän voss jase'im* 'fuljak meg a vízben, égjek el a tűzben' MUNK. VongNy. IV. 413. — β) *nājin paltēstā* 'tűzben fölégette' uo. I. 13 | *puniy ūpi ulän pältwēs* 'a szörös ugatót tűzben égették föl' uo. III. 463 | *P. soat pū-pūrān oqrēs poltime oqrēsne paltitām* 'hét unokáját tűzbe rakva, tűzben fölégetjük' uo. 525 | *T. lomētnē nqlwē poqltēstē* 'égő lángba rakta' (tkp. 'égette föl') uo. IV. 381 | *É. añ vorin kätpä nūrēm-uj-pīkwē tari'-jiv jānr'* *ulä simän pältawē* 'amaz erőszakos kezű erős állatfiacskát a közönséges fenyőfa nagy tüze közepébe rakják' uo. III. 391.

magyar: α) *Mindene odaégett.* — *Megégett a debreceni*

csere, beleégett a gulyás mindene (VIKÁR: A magyar népkölt. remekei II. 98). — *Körmére égett a gyertya, a tapló, a tekercs* (MARGALITS, Magy. közmond. 471). *Én ugyan tehetségemmel, valamég körmemre nem ég, itt nem hagyom [Csáktornyát]* (RÁKF. Lev. I. 107). — β) *A poluacat egeti tűzbe: comburit* (Münch.-k. 18). *Az toronban szaladának, az toron pedig igen magas és erős, még is mind addig égettem redjok, hogy immár mind megagyák vala magokat* (1557. Tört. T. Új f. VIII. 394).

sül, sült

mordvin: E. *vaj sísem skaliń ojs pańez, vaj véjksé neskeń me c pańez* 'sie ist in der butter von sieben kühen gebacken, in dem honig von neun bienenkörben gebacken' PAAS. I. 122.

votják: *Vańka soä gurä kuštem, so nıl otsi pižem* 'V. őt a kemenczébe dobta, a leány ott megsült' MUNK. Votj. Nyelv. 13 | *nju gurε pižem* 'das mädchen wurde im ofen gebraten' WICHM. II. 66.

magyar: α) *Ügyejen ked arra a kolbászra s fazék káposztára, nehogy oda süjen* (Nyr. XXXII. 49). *Héküre sült pogácsa 'sós pogácsa' (hékü 'forró kő, a melyen előbb tűz égett, kemencze tüzes feneke')* Somogy m. MTsz. — *Nem hagyja magához sültni a gyalázatot* (PÁZM.² Kal. 265). *Mindjárt az első szavában belé-sült: prima statim verba praedit* (PPBl.). *Bele sült a beszédbe* (FAL. Jegyz. 921). — β) *Ha a l'én nēm szereti a legínt, süttessén a legény az annyávo pogácsát, abba süttessé bele fölaprözva ég galambnak a szüvit* (NyFüz. XXXIV. 140). — *Tüzes vassal lilium bélyegét sütötték hátára* (BARNA: Isk. 408). *Marhára bélyegét sütni* (CzF.). *Homlokára, hátára akasztófát sütöttek* (CzF.).

fő, főz

finn: *keitti ohraista olutta...puisen uuen urtehesen, korvon koivuisen sisähän* 'árpasört főzött új kád vályújában, nyírfa csöbörben' Kal. XX. 175.

cseremisiz: α) kCzar. *d'õnga denõ pörõz roklás...*

munā kües 'zwischen der freundin und dem manne kochet sich gar ein ei' PORKKA 47. — β) *nyK. ik padēs šolten . . . kēnam kerdeš* 'wenn er vermag sie in einem topfe zu kochen' RAMST. 209 | *kCzar. tumāneya kalpakešet šoldalēm* 'in der schale eines eichenzapfens kochte ich ihn' PORKKA d. 105.

votják: ton tañi kesmektos vaĩa mušte tubisa tatsi musir leštisa daša 'bringe kufen her, sammle deinen honig ein und braue dann hier met' WICHM. II. 56.

osztják: α) KK. voš xadox tēda ēne pūda tēg matājet 'für die mahlzeit der stadtbevölkerung wurden sie (die renntiere) in einem grossen kessel gekocht' PATK. 94 | *É. uās-ājnāβ uūñmōn ī pēlgal putna mollēmān* 'a keskeny állú lazaczung egyik felét a fazékban főzzük meg' uo. 138. — β) *É. novy isi kāyārlen seda* 'te is főlész itten' PÁPAY: UF. XV. 13 || *ī sorjal putna* (loc.?) *kāyər'sallī* 'a [tokhal] másik felét üstben megfőzte' uo. 103.

vogul: É. ulān ponsāslāln 'főzd meg tüzön' MUNK. VogNGy. I. 151.

fagy

finn: α) *orja suistui suin lumehen, päin paleutui** *pakka sehen* 'a szolgál szájjal a hóba esett, fejfel a fagyba fagyott' Kant.³ III. 26 (268. l.). — β) *karhu meni ja piti häntäinsä lähteessä, niin kauan että se jäätyi sinne* 'a medve ment és farkát a forrásban tartotta addig, míg odafagyott' Kans. I. 35 | *ja sitten jäätyi häntä siihen kiinni* 'és azután odafagyott a farka' uo. 42 | *niin sen häntä katkesi, kun jäätyi sinne avantaan* 'hát a farka, mikor odafagyott a lékbe, elszakadt' uo. 40 | *kun kettu luuli hännän hyvästi kiinni jäätyneen avantoon, niin meni Ilmolaan* 'mikor a róka azt vélte, hogy a [farkas] farka jól belefagyott a lékbe, hát elment Ilmolába' uo. 55. — γ) *kuin olette pahat, tähän kylmämme, kuclomme kaikki* 'mivel rosszszak vagytok, ide fagyunk, halunk mindnyájan' uo. 184 | *sität jo häntä kylmi avantoon hänellä* 'aztán már belefagyott a farka a lékbe' uo. 49 | *kylmi hännästä siihen avantoon*

*) Alapszava *pala-* 'ég'. Vö. *tulipalo pakkanen* 'rettenetes fagy' (*tulipalo* 'tűzvész, égés') Kans. I. 55.

jäähän 'farkánál fogva odafagyott a lékbe, a jégbe' uo. 102 | *kouko piti siinä häntää, jotta se kylmettyi kaivoon* 'a medve ott tartotta a farkát, hogy az odafagyott a kútba' uo. 46 || ész t: *senna külmetati palju inimezi* 'dort erfroren viele menschen' WIED. EGr. 344 | *vezi on külmand töbrise* 'das wasser ist im zuber gefroren' uo. 344. — δ) *oisko uhkahun uponnut, meren jälle jähmettynyt** 'a vizes hóba merült-e, a tenger jegén fagyott-e meg' Kal. XV. 69.

lapp: α) *S. puoltaja čahkse tännie kaltejisnie tann kuhkiep, kussekq sieipie, julëkie kilëmi faste tann kaltejisse* 'a medve addig ült a forrásban, a míg farka, lába erősen belefagyott a forrásba' HAL. III. 31 | *tasak ko kalëmë piejai sä'ipë čahcë-prutnin sisä* 'a míg a farka belefagyott a (vizes) kútba' uo. V. 116 | *N. de ješ jottal rjevan dast birra, dassaci go guovčast sæjbe galbmo galdo sisa* 'a róka meg ott körülötte járkált ideoda, míg a medve farka belefagyott a kútba' FRIIS 6 | *de ledje dat rúoššat galbmom muóttagan sisa ja jabmam dokko* 'da waren die russen im schnee erfroren und dort gestorben' QVIGST. 32 | *poares väre lei kalämun kcahte-sa d'd'äi* 'az öregember megfagyott a sátorhelyen' HAL. III. 172 || *Spiéccë læ galbmom ja gärram goátte-sa djai* 'Sp. ist erfroren und erstarrt auf dem zeltplatze' QVIGST. 21. — β) *S. tē sa kōlū jāmi taita mēhcīta* 'aztán megfagyott az erdőkben' HAL. V. 137 || *tē äi kōlū jāmi tātān to'lovum mohh kai* 'ezen üldözés közben megfagyott a stallū' uo. 122.

mordvin: *M. kepters äindaš antsimati* 'der bastkorb fror im eisloche ein' AHLQV. MMGr. 118/9.

votják: *Vestä-nil pelaz azveš igi: kabanä kinnäm jo* 'Vestä-leány fülében ezüst fülbevaló: az asztagba fagyott jég' MUNK. VNpH. tm. 111 | *ta kišno-murt kionleš lukmäsä kinnäm bižžä adžisa, kionäz karnanäniz žugni kutkäm* 'ez az asszony a farkasnak lékbe fagyott farkát látván, a farkast ütni kezdte vederhordó rúdjaival' p. 126.

zürjén: *P. böžis kinnöm jukmös berdas* 'a fark odafagyott a lékhez' Rogov: UF. II. 65.

* *jähmettyy* '1. megfagy; 2. megalszik' (SZINNYEI, Finn-m. szójegyzék).

magyar: *A fejem odafagyott a jéghez* (Nyr. XXXII. 456). *S a menyasszony az ablakba, oda fagyott az ajaka* (VIKÁR: A magyar népkölt. remekei II. 118). *Sárga sarkantyús csizmája lábára van fagyva* (uo. 118). *Ó neky ruhay testeehöz ees az sebókhöz ragattanak es fagytanak vala* (Winkl.-k. 204). *Ki al vala a naǵh hidegre, es vizes ruhat magához haǵga vala faǵnia* (Nád.-k. 84). *Beléfagyott az szó 'elállt a szava, bennerekedt; elhült'* (Nyr. XLII. 298). *Belefagyott, mint a fehérvári béka a kocsonyába* (CzF.). *A fiatal ember érezte, hogy halálveríték gyöngözik a homlokán s oda is fagy a bőrére* (MÓRICZ ZSIGMOND: Nyugat VII. 613). *A' hazútság ajkamra ne faggyon, ha valamiben a' sínóron kívül találnék vágni* (SZEGEDI JÁNOS; Nagy-Szárnyu Saskeselyő 18; id. Nyr. XLII. 162). *Vérébe fagyott*) ruháját zent testéről levonyák* (MAROSVÁSÁRHELI G. Evang. 307).**)

fagyaszt

finn: *kylmä veitikän venehen, Ahin laivan lainehille* 'a kópénak a csónakját, Ahtinak a hajóját a hullámokra fagyasztja' Kal. XXX. 171 | *kylmä veitikän venonen, pursi lieto Lemminkäisen selvälle meren selülle, ulapalle aukealle!* 'fagyaszd a kópé csónakját, a könnyűvérű Lemminkäinen dereglyéjét a síma tengersíkra, a nyílt tengerre!' uo. 133 | *kylmä kattilat tulelle, hiilet uunin lietoselle, kätet naisen taikinahan, poika neitosen povehen, utarihin uuen maito, vatsahan hevosen varsa!* 'fagyaszd a katlant a tűzre, a paraszat a kemenceze kis tűzhelyére, a nők kezét a tésztába, a fiút

*) Ma már elhomályosult e kifejezésmód eredeti jelentése, s azt mondják: *vérbe-fagyba*.

**) De *-ben* raggal is; pl. *Azon vérben fagyva téteték el* (KER. Préd. 428). *Verben fagiuan fekszik teste* (BáthBúcs. 3). *Vereben fogywan halwa fekyk* (Érdy.-k. 628, Nagysz.-k. 86). — A *-ben* rag azonban bizonyára ezekben is latívus-értékű, mivel a régi írások nem tesznek különbséget a *-ban -ben* és *-ba -be* használata között. Az élő nyelvben u. i. a *-ba -be* rag lett általános mind latívusi, mind locatívusi értelemben, s mármost, minthogy a hol? kérdésre felelő *-ban -ben* is *-ba -be*-nek hangzott, egészen összekeveredett a két rag írása, s olyankor is írtak gyakran *-ban -ben-t*, mikor a határozó hová? kérdésre felelt.

a leány keblébe, a tejet a juh tőgyébe, a csikót a ló hasába!'
uo. 273.

cseremisiz: kP. *erām i jām alan kōlmāktat* 'sie lassen
den knaben unter dem eise gefrieren' GEN. SUS. Aik. VII. 43.

olvad, olvaszt

finn: *luuli Tuhkimo Muuritsan miehinensä sinne nyt
sulavan* 'azt hitte, hogy T. M. embereivel együtt most ott el-
olvad' Sat. II. 35—6.

cseremisiz: kCzar. *tāi partār liat kōn, kečeš ot šuļā
š-lā* 'wenn du stark wärest, würdest du nicht im sonnenschein
schmelzen' PORKKA 1.

osztják: É. *oyszar tüüm nozāiel tutna* (loc.?) *lvta
pitseli* 'a róka a hozott húst a tűznél olvasztani kezdte' PÁPAY:
UF. XV. 101.

magyar: *Ide váltig olvad a hó* (1599. THURZÓ Lev. 273).

forr, forrad, forraszt

magyar: *Soha alkalmatlanabb időben nem esett volna az
Kd távolléte mint mostan, ugyan rám forr az sok galiba egy-
nehány helyről* (1668. LevT. II. 254). *Torkára forr néked
elegyített bora* (KÓNYI: HRom. 201). *Tettének zsírja torkára
forrott* (MARGALITS, Magy. Közm. 261). *Torkára forrott a hun-
cutság* (uo.). — *Corinthiai érc nem egyéb, hanem mindenféleből
az olvasztó kemencében egybeforrott bányászna* (FAL. NU.
263). *Leghottan egybe forradanak hű czontyay es talpay*
(Jord.-k. 714, Érdy-k. 322b). — *Ez édesíti egymáshoz a szomszéd-
ságot, ez köti össze a szíveket, ez foglalja és forrasztja
egybe a felebaráti szeretetet* (FAL.: NU. 307).

Tizenegyedik csoport.

megrothad

finn: α) *kettu ajoin hevosien suohon, ja se sinne kuoli ja
märkäni** 'róka a lovat a mocsárba hajtotta, s az ott megdög-

* märkäne- 'rothad' (SZINNYEI, Finn-m. Szójegyzék).

lött és elrothadt' Kans. I. 56. — β) (déli Häme) *ne laho** *läjää(n)* 'azok (a házak) összedültek' (tkp. 'rakásba korhadtak') KANNISTO: Suomi III. j. XX. 131. — észt: α) *sāgu sa pō-zastiku peñdimaje* 'mögést du im gesträuch verrotten' WIED. EGr. 344. — β) *sāgu sa ragastiku raipeñema* 'mögést du im dickicht verfaulen' uo. 345. — γ) *vili mädaneb pōllu peale* 'das getreide verfault auf dem felde' uo. 344.

megpenészedik

észt: *hallita ize oma raha-koti kōrva* 'verschimmele selbst neben deinem geldsacke' WIED. EGr. 343.

elhervad

észt: α) *senna lillike närtsizin* 'dort welkte ich blümchen' WIED. EGr. 344. — β) *kürika otsa kolletama* 'auf dem hügel dahinwelken' uo. 343.

szárad, szárít

finn: α) *emäntä juuston leipoi ja panee hulaan rakoon laudan päälle kuivamaan ulko-ilmaan* 'a gazdaasszony sajtot készített és a sarokhasadékba teszi deszkára, hogy a külső levegőn száradjon' Kans. I. 97 | *rupeisi hyppäämään selüstä: kun on tervattu, hän ei pääse, karvat tarttui, kuivi kiinni siihen selkään* 'le akarna ugrani a hátáról: [de] mivel be van kátványozva, nem bír, a szőre ráragadt, rászáradt a hátára' uo. 341 || észt: *kēl' kuivab suhu* 'die zunge vertrocknet im munde' WIED. 344. — β) *älä, veliseni, mene, siellä koiraat tapetaan, naaraat jätetään, liha hääpaistiksi, ja nahka orrelle kuivamaan* 'ne menj, testvérkém, ott agyonütik a hímeket, [csak] a nőstényeket hagyják meg, húsukat lakodalmi pecsenyének, bőrüket a gerendán megszáritani' uo. 192 | *pavut kuivutti palolle, hernehet kukostukselle* 'a babot hüvelyére szárította, a borsót virágjára' Kant.³ III. 6. — γ) észt: *nizud nurmele närtsitab* 'den weizen macht sie verdorren auf dem felde' uo.

*) *lahoa-* 'korhad' (SZINNYEI, Finn-m. Szójegyzék).

cseremis z: α) kCzar. *tu ðð pelen ðšt koške'n pižēn* 'sie trocknete an ihrem körper fest' PORKKA 7. — β) *βozaka pun-da šešet koštālēm* 'in der ofennische trocknete ich ihn' uo. d. 105.

vogul: É. *χoti χum vēritēs, mātāt tū ti tās wēs* 'a melyik ember kibírta, az a maga földjén, ott ért szárazra (tkp. oda száradt)' MUNK. VogNGy. I. 72.

magyar: *Odaszárad. Rászárad, rászárít.* — *Ki-derüt a te napod-is és ugyan tsak arra szárad a gyalázat, a ki gyalázott* (FAL. SzE. 538). *Ennek is má a lába szárába száratt az esze* (NyFüz. XXXVII. 58). *Oldala csontjához száradt a lelke* (CzF.).

aszik

magyar: *Úgy látom édes fiam hogy a vén ember mellé aszol te is, mert cifrálnodni kezdel* (1625. Tört. T. Új f. II. 377). *Ugyan hozzá aszot az lelke* (DECSI: Adag. 43). *A rosszrúl, kihez mihez már hozzá aszott természetek, az istenes jószágoknak gyakorlására beszélleni* (FAL.: NU. 252). *Úgy szivekhez aszott némely különös vétkek, hogy dicsekedve fitogatják* (FAL.: UE. 447).

akad, ragad

finn: α) *sinne puuttui pursinensa* 'ott megakadt csónakjával' Kal. L. 507 | *puuttui luotohon lujasti* 'megakadt a kőszirten erősen' uo. XLIII. 128 | *länget puuttui länkilöihin, vemmél vempelen nenähän* 'a lóiga beleakadt a lóigába, lójárom a lójárom végibe' Kal. III. 95 | *minä en kehtaa kaikkeen ppyttöön puuttua* 'nem vehetem magam rá, hogy minden hálóba beleakadjak' Kans. I. 263 | *säynäjä ei puutu kuin hyvin vahvaan ja harvaan verkkoon* 'az ön csak igen erős és ritka hálóba akad bele' uo. jegyz. | *itse puuttui pihtihinsä* 'maga akadt a fogójába' uo. 33 | *itse kaunis Kaukomieli puuttunut haravan piihin* 'maga a szép Messzivágyó akadt a gereblyefogba' Kal. XV. 269 | *maot puuttui onkehensa, väkähänsä kyyt vihaiset* 'férges akadtak horgára, mérges kigyók kampójára' uo. XXVII. 171 | *vai on puihin puuttununna* 'vagy fákra ragadt [a tej]' uo. XXXII. 191. — β) *minä pistin häntäni kairoon,*

ja siihen tarttui noin paljot kalat 'farkamiat a kútba dugtam és azon ragadt rajt annyi hal' Kans. I. 46 | *aura tarttui kanton* 'az eke beleakadt a fatőkébe' uo. 73 | *tarttui aisa aisan päähän, rahe rahkehen takistui* 'beleakadt a szánrúd a szánrúd végibe, összeakadt a szij a szijba' Kal. III. 93 | *karhun kápäle tarttui rakoon* 'a medve mancsa a résben fogva maradt' Kans. I. 70 | *vaan tarttui ansaan jalastansa* 'hanem lábánál fogva bennakadt a törben' Sat. III. 33 | *kenkä tarttui tervaan* 'cipője beleragadt a kátrányba' uo. I. 76 | *ja haapanan päähän oli tarttunut hiiliä* 'és a vadruca fejére szén ragadt' Kans. I. 10 | *minä pistän häntäni avantcon, niin se tarttuu joka karvan nenään kala siitä, kun minä vedän ylös* 'én a farkam a lékbe dugom, hát minden szál szőre végére hal akad onnan, mikor fölhúzom' uo. 63 || *tarttui jalkaan ketulle* 'belefogódzott a róka lábába' uo. I. 26 | *siitä seppo Ilmarinen tarttui tukkahan urosta* 'I. kovács aztán üstökön ragadta a hóst' Kal. XL. 137 | *kiiskipä oli tarttunut lohen pyrstöön* 'a sérincez belefogódzott a lazacz farkába' Kans. I. 262 | *tarttuvat toveriinsa käsin* 'megragadják kezükkel társukat' Sat. II. 86. — γ) *kouko otti ketun jalkaan ja veti* 'a medve megragadta a róka lábát és húzta' Kans. I. 46. — δ) ész t: *kurku hakkama* 'in der kehle stecken bleiben' WIED. Wb. | *pigi hakkab sörmede külge* 'pech bleibt an den fingern kleben' WIED. EGr. 554.

lapp: α) S. *tē ma mon tallē, jähkä, kihcucičan tasā?* 'azt hiszed, hogy én most majd ebbe beleakadok?' HAL. V. 118. — β) *ku kāmak tabērāni ta'rēvën sisg* 'mikor a cipő beleakadt a kátrányba' uo. V. 187 | *tihte kūtīe taparānāma kirkiä-šwalks* 'ez a kígyó odaszorult egy köhasadékba' uo. II. 42. || N. *tē tarāvanih* (v. *veuttaih*) *mānnujh aktan 'ābbarin* 'és ekkor odaragadt a holdhoz az edénynyel' HAL. III. 181 | *albma-olbmo galdoi bigjim soejbam ja guōlek darvanegje dasa* 'az emberek kútjába tettem a farkam és a halak rajta akadtak' (*darvvanet* 'an etw. haften bleiben') FRIIS 6. — γ) S. *te tēhpui ieč mānnui* 'ekkor odaragadt a holdhoz' uo. I. 78 | *te tēhpui ehča mānnui aktan tarēvčē-kouhpočin* 'ekkor odaragadt a holdhoz az edénynyel együtt' HAL. NyK. XXII. 314. — δ) K. *a kītti jī paššan* 'kézbe nem ragad' GENETZ: UF. I. 71. — ε) N. *vimag de fatti guofča sajbai* 'végre megfogta a róka farkát' FRIIS 8.

mordvin: E. *turmado turmas jaki, kozoń d'ak a ponygi* 'es geht von gefängniss zu gefängniss, es bleibt nirgends stecken PAAS. II. 63 | *šči pécis a ponygit sinst ponast* 'ihr haar bleibt nicht zwischen der zange stecken' PAAS. I. 112.

cseremis z: kCzar. *βaslina't tu'rak šü'mžö... ana' βelen pi'sšö!* 'so möge auch Wassilis herz an Anna hängen!' POROKA 31 | kP. *la βraš pižēn kolen* 'er blieb im kot kleben und starb' GENETZ: SUS. Aik. VII. 16 | *kišes kutko pižes* 'die ameise bleibt im harz kleben' uo. 48 || *onžen, oš tal'ž d'edēs pižas tōcat, šim tal'ž d'edēs pižālalda* 'er sieht zu und indem er nach dem weissen füllen hascht, fasst er das schwarze' uo. 15 | *onžen šo'ra, šo'ra-t, oš taras pižas tōca* 'er steht und sieht zu, steht und versucht den weissen bock zu fassen' uo. | *oš kombeš pižas tōca* 'er versucht die weisse gans zu fassen' uo. | *aβadān čičeš d'že kučo* 'sie fasst die brust ihrer mutter' uo. 32.

votják: α) *vijä šurām murt* 'hurokba akadt ember' MUNK. VNpH. 55. — β) *kik šika-vinjoslen vilaz limi ug ku'ddža (šikal-šur)* 'zwei brüder, an denen der schnee nicht haftet (die kuhhörner)' WICHM. II. tm. 376. — γ) *volit bad'ar vijue limi uz tu'kta (škāu-šur)* 'der schnee bleibt nicht auf dem glatten horn (das kuhhorn)' uo. tm. 215. — δ) *mo'n-ke zek lu'isal, pilem šer'i no ei šedil'isal* 'wenn ich das grösste wäre, müsste ich mich nicht hinter der wolke verbergen' WICHM. I. d. 447.

zürjen: α) *keni ne šed ponjis? po'tšes koste šibdema* 'wo ist denn der schwarze hund? — in einem spalt im zaun blieb er stecken' WICHM. SUS. Aik. XXI., 40. — β) V. *medberja širke'tšše mi-ke šedema* 'az utolsó hurokba valami akadt' FOKOS 38.

osztják: α) É. *tövus malaj sž tararlēsön?* 'tunguz, miért akadtál ott meg?' PÁPAY: UF. XV. 47 | *iō'k zoža an' tarar-lü'len* 'jégben sem akadsz meg' uo. 70 | *iō'k'n'a an' tarar-lü'isat* 'vizben nem akadtak meg' uo. 62. — β) *no'ros-laidi kōrdētna tāχnas* 'a fölfelé álló vasakba akadt [az]' uo. 55. — γ) *iō'ro-χazēm kural to'ro-χvnēmdēs* 'az ott hagyott lába oda ragadt hozzá' uo. 174 | *oχsar pozi zoža i iāsl to'ro χvnēs* 'a róka farkához az egyik keze odaragadt' uo. 101.

vogul: α) É. *ūnlēnē mān at taχni, lūlnē mān at χani*

'ülő helyén nincs nyugta, álló helyén nincs maradása' MUNK. VogNGy. I. 82 | *χᾶπρᾶ-τᾱων ἑ ἀ'ίνᾱspinḗl taimatēm* 'állánál fogva fönnt volt akadva egy nyárfaágon' uo. 15 | T. *laptᾱ tᾱω-ᾱḡḡḡn nuḡ-toumḡḡts* 'a levél fönnakadt az ágon' MUNK. VogNyjár. 273 | É. *am supḡmtḡl tᾱḡtᾱpḡmḡnḡ ta'ile'im* 'ingemmel a ládámba akadok' uo. 9 | *ḡoti aul nḡ-ke tarapi-ke ānḡmḡnḡ* 'ha bármí vidékbeli nő belém akad' VogNGy. IV. 6 | *anḡ mḡt-nḡ, kuḡḡr, taw la'ilān ta'imats* 'ama béresnő, a szegény, megakadt az ő lábában' uo. 32. — β) *kḡrᾱ āḡwtᾱḡḡn tḡ ḡanuḡwḡs* 'vasa a kőbe odakadt' uo. II. 303 | *manḡsi ḡum lḡw pḡs-pḡḡḡn tḡ ḡanuḡḡs* 'a mányisi ember a ló csipőjéhez odaragadt' uo. I. 73 | *ti sāt lḡ ḡoti ḡumin tā'ināt tori' kātān ḡanuḡḡit*: *mír-susnḡ ḡum taw voss āli* 'ezen hét ló, a melyik embernek a hívására a kezéhez ragad, az hadd legyen világügyelő férfit' uo. II. 116.

magyar: α) *Een nyelwem ragada een yneymhez* (Keszth.-k. 39). *A mitől féltél, a ragad teread* (HELT. Bibl. I. aaaa). *Áldozza meg az iuhnac minden kőuérít, melly az béli-hőz ragadot* (KÁR. Bibl. I. 89). *Mi ragadt az embernek seggire, hanem csak szarbinsok* (SalMark. 14). *Igen nagy volt a sár, egyszer beleragadt a félcsizmám* (MNGy. I. 459). *Odaragadt a fába mind az egész ujja* (MNGy. X. 189). *Az arancipe oda vót ragadva a szurokba* (MNGy. IX. 82). *A templom elejít teleöntötte szurokkal, hogy majd beleragad az a szépség* (uo. 92). *Akinek testihő hozzá iér, arra ragad a seb* (Nyr. VII. 181). — β) *Az kevények akadanak az horogba* (Dom.-k. 95). *Absolon fára akada* (PÁZM. Préd. 1109). *Ligetes erdőkön messzére haladott: de a maga haján egy fára akadott* (THALY: Adal. II. 200). *Hozza el neki azt a galyat, aki a kalapjába (? -ban) legelőször megakad* (MNGy. IX. 80).

bepiszkolódik

finn: *ja ryvettyi pᾱ viiliin* 'és a feje tejfölös lett' (tkp. 'bepiszkolódott a tejfölbe') Kans. I. 45 | *ryvettyi itsensᾱ sitten viiliin kaikki* 'aztán egészen bepiszkolta magát tejföllel' 63.

mordvin: *E. lamo varnes gadavi pulinem* 'sok gödörbe bepiszkolódik farkam' REGULY: NyK. V. 109.

megmerevedik

észt: *senna tuvike tarretu* 'dort erstarrte ich täubchen'
WIED. EGr. 345.

vogul: *É. ðlém-ɣələs jol-pōsəli, la'ilärä, kätärä tū-pōsei'*
(= *kärtei'*) 'ha az ember meghal, keze-lába megmered' MUNK.
VogNGy. IV. 423 | K. *k'ölem nou'* *təu kārti* 'a holttest (hús)
megmerevedik' VogNyjár. 200.

B) Az ablativusi szerkezetek.*)

Az ablativusi szerkezetek, bár nem oly változatosak, mint a lativusiak, mégis elég nagy számmal vannak. Négy főcsoportra lehet őket osztani.

Az elsőbe a következő igék tartoznak: *szerez, kerít; vesz, vásárol; választ, kiszemel; eljegyez; akar; kap; lop; szed, gyűjt; fog, halász, horgász; vág, nyes, szakít, tép, tör; kidönt, földönt; agyonüt, megöl; lö, célóz; koptat, rothad, korhad, ég, éget; olvaszt; eszik, iszik, itat.* Ezek mellett az ablativus kétségkívül azt fejezi ki, hogy a cselekvéssel együtt jár az illető tárgynak a cselekvés helyéről való eltávolítása.

A második csoport már kevesebb igét foglal magában: *keres, talál, találkozik, akad.* Ezekben is benn van már az elvívés fogalma.

A harmadik csoport igéi a következők: *észrevesz, megismer, megtud, tanul, olvas; lát, néz, látszik, süt, ragyog, fénylik, megvillan, hall, hallgat, hallatszik.*

Végre a negyediké: *beszél, kiált, énekel, kér, kérdez, mennydörög; szúr, döf, rúg, üt, harcol.*

E két utolsó ige-csoport mellett az ablativus azt a helyet jelöli, a hol az ige alanya van, mikor a cselekvés történik, s a cselekvés ezen a helyen kívül álló tárgyat érint.

---

*) Irodalom: BUDENZ: Finn nyelvtan² 107; SETÄLÄ: Suom. kiel. lauseoppi² 61; Suomi II. j. XVI. 57; CANNELIN: Suomi III. j. II. 86; KANNISTO: Suomi III. j. XX. 128; SJÖGRÉN: Liv. Gramm. 259; WIED. EhstGr. 342; MISTELI: Zeitschr. für Völkerpsych. u. Sprachw. XVI. 441; FOKOS: NyK. XXXVI. 239; SIMONYI: MHat. I. 32.

Első csoport.

szerez, kerít

finn: α) *matkatoverin taaskin täytyi kylästä hankkia ruokaa* 'az útitársnak megint kellett a faluból ételt szerezni' Sat. IV. 68. — β) *mistä s tuommoisen joukon mateita väänsit* 'honnan kerítettél ennyi menyhalat?' Kans. I. 54.

mordvin: M. *art, dobivak kostivik kepter* 'geh, schaffe irgendwoher einen bastkorb' AHLQV. MMordwGr. 118.

osztják: α) É. *nēmäl šeltta šitmal* 'nevét innét vette' PÁPAY: ONGy. 107. — β) KK. *nemay ūrt jim nemet čot čotémōt?* 'der namhafte held, wie (tkp. 'honnan') gewann er sich seinen schönen namen?' PATK. II. 22.

vogul: K. *k'otél tautém kēntén?* 'honnan szerezted (tkp. 'van szerezve') sapkád' MUNK. VogNyjár. 226.

magyar: α) *Nekem kenig nincs honnan szereznem* (1554. Tört. T. Új f. VIII. 532). *Ha kegyelmed valahonnet szilvára árusokat szerezhette árvaikat, vagy két feles szilvánk van, igen megköszönném kegyelmednek* (1624. uo. I. 493). — β) *Kerítünk valahonnet egy szép nagy halat* (MNGy. IX. 539).

vesz*

finn: α) *hän otti sieltä kyytihevosen* 'ő vett ott póstalovat (előfogatot)' Kans. II. 30 | *ja se tyttö-parka joutui kuninkaan*

*) A török-tatár nyelvekben is; pl.

oszmán-török: *ne istersin alām sana čaršēdan* 'bármit akarsz, megveszem a bazárból' Kúnos: OszmNGy. II. 330 | *bir žijer aldēm pazardan* 'májját vettem a vásárból' uo. 363.

ufai-tatár: *kājan āldey?* 'honnan vetted?' PRÖHLE: NyK. XXXVIII. 93.

miser-tatár: *bazardin alyan əšlijāmnəy urta-bildā-məsi tar kilgān* 'an meinem pferdegesshirr, das auf dem bazar gekauft ist, ist der mittlere querriemen in der herabhängenden zierde zu schmal' PAAS. SÜS. Aik. XIX₂. d. 85 | *kazandin alyan iltər-bürkəgnəy anəy kədrəsən nig(ä) əjländərdəy?* 'die kräusel an deiner lammfellsmütze, die in Kasan gekauft ist, warum hast du sie gedreht' uo. 62. l.

puutarhaan ilman käsittä, ja sieltä otettiin kiinni 'és az a szegény leány a király kertjébe jutott kéz nélkül, és ott megfogták' uo. 13 | *ota talosta evästä* 'végy a házból útravalót' BUDENZ: FNy.² 140 | *vaimon poika meni ja otti metsästä näreisiä keppiä* 'az asszony fia elment és szerzett az erdőben fenyőbotokat' Kans. I. 178 | *otti härän heinikosta, auran pellon pientarelta* 'az ökröt vette a legelőről, az ekét a szántóföld mesgyéjéről' Kal. XLII. 151 | *työnnän kuuta ottamahan, talia tavottamahan ahomailta aukeilta, leveiltä lehtomailta, korkeilta korvikoilta, mataloilta haavikoilta, kultaisilta kuusikoilta, hopeisilta saloilta* 'küldöm [öket] kövérséget szerezni, faggyút keresni a sík mezőkön, széles ligetekben, a magas erdőkben, az alacsony nyárjasokban, az aranyos fenyvesekben, az ezüstös berkekben' uo. XXXII. 41 | *ota vitsa viiakosta, koivu korven notkelmosta* 'végy egy vesszőt a berekben, egy nyírfát az erdő hajlásában' uo. XXXIII. 109. — β) *kirkosta olen otettu, kappelista kahvaeltu* 'a templomban fogtak meg, a kápolnában ragadtak meg' Kant.³ III. 22.

lapp: S. *kustöm tällä kakkom waltti?* 'hol fogom elvenni?' HAL. II. 43 | *koste kalhkan monno tü ijän valltät?* 'honnán vegyelek [ki] tégedet éjjel?' uo. V. 53 | K. *koist ton rimn valdiž tajt košk kuollij?* 'hol vetted, te róka, ezen szárított halakat' GEN. UF. I. 77.

cseremisiz: kP. *indeg erödzlan indeš büt mučaškêc üööröm nalön* 'kilencz fiának leányt vévén kilencz vizen túlról' GEN. SUS. Aik. VII. 57.

kazáni-tatár: (Jurtkuli) *žajıqlardın itek aldım* 'in Uralsk kaufte ich mir stiefel' PAAS. KSZ. III. 51.

csuvas: aU. *pažardan inön jabalazeh ünön?* 'a vásáron micsoda holmikat vettél?' MÉSZÁROS, CSUVNGY. II. 417 | aT. *sürön allerdü tšerhkker pit vünözē, žes pažardan ilinē pələstšē* 'a ti kezetekben lévő ostortok nagyon vékony, hadd tudjuk meg, melyik vásárban vettétek' uo. 149 | aT. *tšönberdēn ünö šur jävlek, žörfünē ügü pöđerēn* 'Szimbirszkben vett fehér kendő, a széle aranyos pántlikával beszegve' uo. 98 | aT. *samardandā ünö säre lažā* 'Számárában vett sárga ló' uo. 147. — Vö. aU. *'stan tijerön kü ukšanā?* 'honnán pakoltad fel ezt a pénzt?' (tije- megrak, [terhet] föl- v. berak' PAAS.) uo. 420.

v o t j á k: B. *kabakîs bastem kutîñ vedra vina* 'aus der schenke kaufte er drei eimer branntwein' WICHM. II. 167.

z ü r j é n: V. *kîs pe taje (taja) boštis mišku-ku,tsîkse?* 'honnan vette ez hátbőrüket?' FOKOS 58 | V. *me og mun ñe-kittse, a me kîs-ke tsukeren bošta ðénga* 'én nem megyek sehova, hanem én valahonnan egy csomó(val) pénzt kapok majd' uo. 122 | *jözlön mij eš-kö abu, sömin kitiš boštan* 'wenn du einmal dem fremden nicht zugeben hast, wo bekommst du dann selbst?' LYTCKIN 34 | P. *kîs sîja çeri boštöm* 'honnan vette ő a halat?' ROGOV: UF. II. 65.

o s z t j á k: AK. *zûdem sôt sojeyen tûmdepteta vāgay ñir, vāgay saz man çote redem* 'von wo nehme ich [gleich] teuere stiefel und teuere gewänder um euere 300 mann zu kleiden' ПАТК. II. 22 | É. *ñul iÿgam niyna sel'tta uÿliÿisem* 'az öregeb-bik fiannak onnét vettem feleséget' PÁPAY: UF. XV. 151 | *mà iaiim çoltša ñisem?* 'az én bátyámat honnét vettem?' uo. 63 | AK. *āipa çui noçtotumdöt tōgol lōçivet juç ādimöt* 'der jüngere mann stand auf, nahm aus dem holzlager (eigtl. ecke) hinter dem herde ein holzstück' ПАТК. II. 44 | AK. *tada, çûdem çui muçat ei çōtîvet nēçat veje!* 'väterchen, uns drei männern nimm frauen aus einem hause!' 154 | AK. *untîvet ei tapa vejöt, urîvet ei tapa vejöt* 'aus dem walde nahm er einen holzspan, aus dem kiefernhaie nahm er einen holzspan' 136 | AK. *kēs ājîvet vejai nova ñot-sēm-tāgat* 'er nahm aus seiner tasche das weisse handtuch' 126.*)

*vásárol**)*

f i n n: *osta sieltä ostamia, pojalle si puolahattu!* 'vásárolj ott vásárolnivalót, a fiadnak lengyelsapkát!' Kant.³ II. 148 | *osti sieltä rätsinäisen, . . . osti sieltä sussunaisen* 'vásárolt ott ingecskét, . . . vásárolt ott derekas ruhácskát' 214 | *annoin vieläkin sinusta solen suuren minjällesi, saatu saksan kaupungista, ulkomaalta ostettuna* 'adtam még érted menyednek egy nagy

*) De ugyanott locativussal is: AK. *man kēs ājemma nova ñot-sēm-tāgat veje* 'nimm aus meiner tasche ein weisses handtuch!'

***) L. fönnebb vesz alatt is.

csatot is, a melyet német városból kaptak, külföldön vásároltak' III. 63 | *viinat ostin Wiipurista, oluet omilta mailta* 'a pálinkát Viborgban vettem, a sört saját földünkön' I. 154 | *ostin lakin Helsingistä* 'vettem sapkát Helsingforsban' SET. SKL.³ 61 | *minä läksin taas Löytölästä jauhoja ostamaan* 'elmentem ismét L.-ben lisztet venni' Kans. II. 37 | *hän läksi ostamaan apteekista rohtoja* 'elment orvosságot venni a patikában' uo. 50 || (Koillis-Satakunta) *se on otanu' viljaa Jämsästä* 'az gabonát vett Jämsäben' SETÄLÄ: Suomi II.-j. XVI. 56 | *se oli menossa kaupungista tavaraa ostaan* 'most ment el a városba árút venni' uo. || észt: *ma oústin sed turult* 'ich kaufte es auf dem markte' WIED. EGr. 346.

lapp: S. *sō aččij tuhte parnie mennet marhneste viñep oqstet* 'a legénynek el kellett mennie a vásáron pálinkát venni' HAL. III. 76 | *ku' tihte parnie marhneste pōtj, sō lij oqstumq marhneste õmesse ai'*, *maitie aččijin prū^oresne utnet* 'mikor a legény a vásárról megjött, a vásáron különféle holmikát vett a lakodalomra (tkp. melyeket a lakodalmon birni fogtak)' uo. | *suomies aikien lij viñop wārādonma oqstumq marhneste* 'egyszer oda volt pálinkát vásárolni a vásáron' uo. 164.

vogul: É. *kuñer, nay ti-xurip-ut xoti sāmnel joutäs-lèn?* 'szegényke, te micsoda vidékről vásároltál ilyesmit' MUNK. VogNGy. IV. 338.

választ, kieszemel

finn: *Tuhkamo silloin valitsi kauniimmat siivet sieltä talteensa* 'Hamupipőke akkor kiválasztotta ott a legszebb szárnyakat' Sat. I.² 36 | *sieltä vaattehet valitse* 'válassz ott ruhát' Kant.³ III. 87.

mordvin: E. *nej kosto sajik, šesk putik, vaj kosto varčik, sez(é) uskik!* 'nun, woher du ihn genommen hast, dahin versetze ihn (zurück), o, woher du ihn ausersehen hast, dahin bringe ihn (zurück)!' PAAS. I. 74.

eljegyez

finn: «*mistä sie kihlasit?*» — «*metsästä mie kihlasin*» 'hol jegyezted el?' — «Az erdőben jegyeztém el» Sat. II. 101.

akar

finn: *jos takot venettä täältä* 'ha csónakot akarsz itten'
Kal. XVI. 238.

kap

finn: *täällä käyn tietelemässä, mistä työtä, ruokaa saisin*
'itt járok tudakolva, hol kapnék munkát, ételt' Sat. II. 84 |
mistä nyt saadaan neula 'hol kapunk most tüt?' Kans. II.
238 | *katsohan nyt, mitä minä Hiidestä sain* 'nézd csak, mit
kaptam a pokolban' Sat. IV. 191 | *isä olisi ristittänyt poikansa,*
vaan ei saanut kummia sille kaupungista 'az atya megkeresz-
teltette volna a fiát, de nem kapott neki a városban komát' uo.
II. 152 | *saivat siitä joesta yhden hauvin* 'fogtak ott a folyó-
ban egy csukát' Kans. II. 32 | *ja akka sai kaloja verkoista,*
ja ukko sai lintuja metsästä 'és az öregasszony fogott a háló-
ban halat, s az öreg ember madarat fogott az erdőben' uo.
57*) || észrt: *pärast ep ole seglt mitte üht vähemat tilka säud*
'nachher hat man von dort nicht einen kleinsten tropfen be-
kommen' WIED. EGr. 412.**)

lapp: S. *iččän ečä almača tētē, koste son rihkui oččui*
'nem tudták a többi emberek, honnan kapta a vagyonát' HALÁSZ
V. 78 | *kostes vä'ljäm külit lä' užžum?* 'hol kaptad testvérem
a halakat?' uo. 116.

mordvin: E. *nej kosto šajik, šesk putik, vaj kosto*
varčik, šez(ě) uskik! 'nun woher ihn genommen hast, dahin
versetze ihn [zurück], o. woher du ihn ausersehen hast, dahin
bringe ihn [zurück]!' PAAS. I. 74.

magyar: *Kérdi a leányt, honnan kapta azt az arany-
pénzt* (MNGy. X. 243). *Utnak indult egy felé, maga se tudva*

*) *saavuttaa* 'elér' szintén ablativussal jár; pl. *vielä mä*
sinut sieltäkin saavutan! 'én téged még ott is elérlek!'
Sat. I.² 13.

***) *Vö: se kun sai kynsiin kissa lattianraosta ropata*
karhun korvan, karhu säikähti 'mikor a macska körme közé
kaporinthatta a padlórésben a medve fülét, a medve megjedt'
Kans. I. 131.

merre felé, ha valamerről szolgálatba kapna (Nyr. XXXVII. 370). Há elindultam, ha anyát kaphatnék valamerről (uo. XXXII. 402).

lop

finn: *Matti, joka arvasi pirun käyseen niitä sieltä varastamassa, meni metsään 'Matyi, a ki azt hitte, hogy az ördög járt ott lopni, az erdőbe ment' Sat. IV. 173 | menivät kaikki kotiinsa eivätkä sen kovemmin enää käyneet Matin riikhestä eloja varastamassa 'mind hazamentek, és nem jártak többé Matyi csürjében gabonát lopni' uo. 174 | minun isäni linnasta on hedelmiä käynyt varastamassa 'atyám várában járt gyümölcsöt lopni' BUDENZ: FNy.² 131.*

lapp: *S. tä lij olmāj tau suolātam ukša kiečies 'az ember ezt ellopta az ajtóvégből' HAL. I. 82 | sūlāt tate āihtēst 'lop ezen élestárból' uo. V. 118 | tē vite somēs āikēn rēpe lē kūht (piutām) sūlātam almāci kārrēsist 'egyszer a róka halakat lopott az emberek szánjából' uo. 116.*

mordvin: *E. koda bu festę salamal' gujiń oj? 'wie könnte man hieraus schlangenbutter stehlen?' PAAS. II. 121 || M. salazā kosta? otsu pakśasta, sokama-vatsta 'woher stahl er ihn? von dem grossen acker, von der pflügestelle' AHLQV. MMordwGr. 128.*

vogul: *É. am nē-mat-χotél at tūlmentāsēm 'nem loptam én sehonnan sem' MUNK. IV. 330 | nay χotél-wilt tūlmentēm ālnān! 'ezek a te valahonnan lopott pénzeid!' uo.*

magyar: *Némelyek azt beszélék, hogy . . . Pápára akar menni, és onnét rabolni (1602. THURZÓ Lev. II. 28).*

szed, gyűjt*)

finn: *a) Anni . . . lāksi . . . omenoita ottamahan, pähkāmiū poimimahan, emonsa omena maasta, oman taaton tarhasesta 'Anna elment almát szedni, diót gyűjteni anyja almaföldjén,*

*) A kazáni-tatárban is: *bar sin, šuš tirädän jiläk jġ 'eredj, szedj ama környéken epret' (jġ- 'gyűjt') BALINT I. 45.*

atyja kertjében' Kant.³ III. 65 | *tyttö poimii marjoja metsästä* 'a leány bogyót szed az erdőben' SET. SKL.³ 61 | *karhu ja susi ja kettu ja jänis poimi kankaalta marjoja* 'a medve, farkas, róka meg a nyúl bogyót szedett a homokos mezőn' Kans. I. 30 | *poimin maalta mansikoita, alta vaaran vaapukoita* 'szamócezárt szedtem a földön, málnát a hegy alján' Kal. XXXV. 221 | *poimi kyynleet merestä* 'összegyűjtötte a tengerben a könnyeket' uo. XLI. 259 | *niinpä kuulla neljännellä poimi kultia mereltä, hopeoita lainehilta* 'hát a negyedik hónapban aranyat szedett a tengeren, ezüstöt a hullámokon' uo. XXXVII. 38. — β) *noukkia talia nahoista* 'faggyút szedni a bőrből' Kans. I. 221. — γ) *luut korjasi lumesta* 'összeszedte a csontokat a hóban' Kant.³ III. 28 (274. l.). — δ) *läksin hanhien kokuhun, kirjasiipien kisahun, kuolasuien korjelohon Saksan salmiltä syviltä, ulapoilta aukeilta* 'mentem ludakat gyűjteni, tarkaszárnyúak játszóhelyére, nyálas szájúakat szerezni (szedni) Németország mély tengerszorosánál, nyílt tengerén' Kal. XVIII. 134 | *hyppäsi itse viimein ja kokosi kalat tieltä* 'végre maga ugrott le s összegyűjtötte a halakat az úton' Kans. I. 35. — ε) *no siittä repo keräsi ne kalat tieltä* 'no aztán a róka összegyűjtötte az úton azokat a halakat' uo. 60.

votják: *so-berä suräs-kužais čorigzä oktini kutkäm* 'azután az út hosszában a halat össze kezdte gyűjteni' MUNK. VNpH. 125.

magyar: Szédett*) a kerbü egy nagy rakás körtét, káposztát még almát (MNGy. IX. 361). A szekeret innét s túl szedte össze, egyik kereket, másik rudat, harmadik tengelyt adott (uo. III. 352).

fog,**) halász, horgász

finn: α) *läksin lohta pyytämähän, kuujoa kuettamahan Tuonen mustasta joesta, syvästä sara-ojasta* 'elindultam

*) A magyar *széd* ige eredeti jelentése: 'carpo', ebből fejlődött a 'lego, colligo' értelme.

**) Vö. a csuvasban: aT. *küşkežehon jöržehë sat ājánh-đžéh ütremër* 'a koskibeliek leányait kert alatt fogtuk meg' Mészáros: CsuvNGy. II. 63.

Lazacot fogni, ívás idején kövér tavi lazacot halászni Tuoni fekete folyójában, mély sásos patakjában' Kal. XVIII. 113 | *tuon hain tuolta pyydän* 'azt a csukát ott kifogom' Sat. I.² 48 | *menepä, Mikko tuolta lammista kalaa pyydä* 'menj hát, Miska, fogj hát halat ott a tavacszában' Sat. I.² 21 | *pyytää kolmanneksi hirveän suuren hain Tuonelan joesta* 'harmadszorra a rémséges nagy csukát kifogja Tuonela folyójából' Kal. XIX. tart. — β) *haroi lapsensa lähteestä* 'fölhalászta gyermekét a forrásból' Sat. I.² 118 | *äiti silloin juoksi hätään, ja haroi lapsensa lähteestä, ennenkun tukehtua ennätti* 'az anya akkor sietve odafutott és kifogta (tkp. felhalászta) gyermekét a forrásból, mielőtt belefulladt volna' Sat. I.² 118. — γ) *tuolta minä niitä avannosta hännälläni lipposin* 'ott halásztam őket a lékben farkammal' Kans. I. 87. — δ) *minä ongin hännälläni Ilmoilan akkojan lähteestä* 'én farkammal horgásztam I. asszonyainak forrásában' uo. 35 | *hännällä avannosta ongitin* 'farkammal horgásztam a lékben' uo. 102.

lapp: S. *kuste tatne täitie kühite* 'hol [halásztad] te ezeket a halakat' HAL. III. 31 | K. *mon valdem, sijd galdijest vuokkum, sejbiam vuokkum* 'én [hol] vettem: a falu lékjéből kihorgásztam, farkammal horgásztam' GEN. UF. I. 77.

mordvin: M. *da vaga, kalnät kundaä.* — *kosta kundat?* 'sieh, ich habe fische gefangen. — Woher fingst du?' AHLQV. MMordwGr. 118.

votják: *čorig mon šuris kutili* 'én a patakban fogtam halat' MUNK. VotjSz. 208.

zürjén: *me böznam jukmösis vugravi* 'én farkammal a jéglekből horgásztam' Rogov: UF. II. 65.

vogul: T. *ti tönél k'ol äleslestkët k'ol kwir-jäptël ä nälüs, juw-jäptël nälüs* 'ha ezen tóból halat fogtak, a halat nem tisztították vaskéssel, fakéssel tisztították' MUNK. VogNGy. IV. 408.

magyar: α) Kérdezték, hogy honnan fogta. Azt mondta, ~~hídon~~ *hídon egy egész lósereget üttek keresztül, onnan fogta* (MNGy. X. 408—9). — β) *A tengerből fát halásztak* (uo. III. 407).

vág, nyes, szakít, tép, tör*

finn: α) *hakkoan metisen haavan metisellä kirvehellä, metiseltä mättäältä, kultaiselta kunnahalta* 'egy kedves (tkp. mézes) nyárfát vágok egy kedves fejszével a kedves dombon, az aranyos halmon' Kant.³ II. 352 | *sitten vaimonpoika hakkasi vuoresta petäjätä* 'akkor az asszonyfia fenyőt vágott a hegyen' Kans. I. 178. — β) *leikkasi sieltä kuormallisen koivun vitsoja* 'vágott ott egy szekerre való nyírfavesszőt' Sat. IV. 169 | *no, otetaan leppäpölkky, leikataan metsästä* 'no, vesznek egy égerfatökgét, vágnak az erdőben' II. 2 | *leikkaa lehosta koivu, ota vitsa viiakosta* 'vágj nyírfát a ligetben, végy egy vesszőt a berekben' Kal. XXXII. 305. — γ) *orava oli mennyt kuuseen ja karsinut käpyjä sieltä* 'a mókus a fenyőre ment és ott tobozokat nyesett' Kans. I. 3. — δ) *karhu saa reväistä sen puun pois tieltä* 'a medve azt a fát kitépheti az úton' uo. — ε) *tempoi kartun kankahalta* 'kirántott a homokos mezőn egy husángot' Kal. L. 107. — ζ) *viel' on muitaki sanoja, ongelmoita oppimia, tie-ohesta tempomia, kanervoista katkomia, risukoista rüpomia, resoista retelemiä, päästä heinän hieromia, raitiolta ratkomia* 'van még más szó is, bűvös szó, a mit tanultam, az útszélien szakítottam, a hangás mezőben tördeltem, a bozótban téptem, tőhajtásokról hoztam, a fű végéről dörzsöltem, a falu útján fejtettem föl' Kal. I. 51. — η) *mies pieni, uros vähäinen hongan rannalta hotasi, puun pitkän petäjiköstä* 'a kis ember, a piczi hős egy fenyőt rántott ki a parton, egy hosszú fát a fenyvesben' uo. XLVIII. 161. — θ) *taittoi vastan varvikosta, lempi-vastasen lehosta* 'vesszőt tört a csalitban, csinos vesszőcskét a ligetben' uo. XVIII. 295. — ι) *no menee karhu käymään vitsaa, kun murtaa sieltä suuren petäjän* 'no, a medve megy vesszőért, mikor ott nagy fenyőt tör'

*) A török nyelvekben is; pl.

miser-tatár: *kar(a) urmannardan kajên kistem ot jullarğa majakka* 'in dem dunkeln wald fällte ich eine birke zum wegzeichen an der grossen landstrasse' PAAS SUS. Aik. XIX₂. 185.

csuvas: aT. *satran ulnâ tâtrem kârenzâ* 'a kertből almát szakítottam felnyújtózkodva' Mészáros: CsuvNGy. II. 148.

Kans. I 184. — α) *sitten oli särjetty kyyhkysen pesästä munat* 'azután összetörték a galamb fészkeben a tojásokat' 9.

vogul: K. *roš mōnēl sairēpām sairēy pōl mōš mōnē pāti*, *mōš mōt(!) sairēpām sairēy pōl roš mōnē pāti* 'orosz földről vágott fehér forgács vogul földre esik, vogul földön vágott fehér forgács orosz földre esik' (= levél) MUNK. VogNGy. IV. 400.

magyar: α) *Vágják le azt a két fát onnat* (MNGy. X. 113). — β) *Az ökör megengedte, hogy szakasszon egy ezüst virágot az erdőből* (31). — γ) *A réz erdőből tör egy rézgalyat* (NyF. XVI. 55).

kidönt, földönt

finn: *kaasi sitten suuren hongan metsästä* 'aztán az erdőben kidöntött egy nagy erdei fenyőt' Sat. I.² 20 | *no minä sinulle en anna tytärtäni, ennenkun menet, kaikki puut tästä vuomasta kaadat* 'no én nem adom neked leányom, míg el nem mégy s ki nem döntesz minden fát ebben az öbölben' 37 | *kaatoi kattilat tulelta* 'földöntötte az üstöket a tűzön' Kal. XIII. 131.

agyonüt, megöl

finn: *nyt on karhu pirtissä, menkää tappamaan karhu sieltä* 'most a medve a kunyhóban van, menjetek, üssétek ott agyon' Kans. I. 31 | *tappakaamme muudan maho tanhuelta!* 'üssünk agyon néhány meddő tehenet az istállóban!' Sat. I.² 23.

lő, czeloz

finn: α) *hän rupeaa tähtäämään sitä oravaa puusta* 'ő czelba kezdi venni a mókust a fán' Kans. II. 116. — β) *minäpä ammun tuon kiekin tuosta* 'hát én lelövöm onnan azt a sirályt' Sat. I.² 94 | *ampui yhtä teyrtä sieltä koivusta* 'lelött egy nyírfajdot ott a nyírfán' uo. 181 | *ammu tuo Hiiden poika tuolta hongan latvasta!* 'lődd le azt a pokol fajzatját onnan az erdei fenyő tetejéről!' uo. 187 | *ammu vainen, poikasen, tuo hukka puun juurelta!* 'lődd meg csak, fiacskám, azt a farkast

a fa tövénel' uo. | *ammu joutsenet joelta, vesi-linnut vierte-hiltä!* 'lőjj a folyón hattyúkat, az örvényeken vízi madarakat!' Kal. XIV. 455 | *lähtee itsellensä syödä metsästä ampumaan* 'elindul magának ennivalót lőni az erdőben' Kal. XXXVI. tart. | *ampui peiposet pihalta, rastahaiset rauniolta* 'pintyökéket lőtt az udvaron, rigókat a kőrakáson' Kant.³ I. 228 | *ammunko joutsenen joelta, virralta vihervän linnun?* 'lelőjem-e a folyón, a zöldes madarat a folyamon?' II. 154.

magyar: *Kérdik, honnat lőtt annyi vadat; ő azt mondja, hogy itt az erdőben (!) lőtte őket* (MNGy. X. 211).

koptat, rothad, korhad, ég, éget

finn: α) *puolen kynnystä kulutti helevillä helmoillansa, puolen hirttä päänsä päältä sileillä silkkillänsä* 'fél küszöböt el-koptatott ragyogó ruhaszegélyével, fél gerendát feje fölött síma selyemkendőjével' Kal. L. 9. — β) *alta lattia lahovi, päältä peite märkänevi* 'a padló alul elkorhad, a takaró fölül elrothad' Kal. XLV. 189. — γ) *kirkon likeltä v. läheltä paloi talo* 'a templomhoz közel leégett egy ház' BUDENZ: FNy.² 110.

zürjén: *sešša vil' pirtëm jöz pondis žugëdlini i sotni assis važ idöljasnisë (jenjasnisë) bidlais* 'azután az újonnan megkeresztelt nép kezdte összetörni és elégetni a maga régi bálványait (isteneit) mindenütt' ПОРЪВ 5.

olvaszt

votják: *tulis šundi šuräs vilis limijäz durän-kä šuntiz: so arä valäs-nän udaltoz* 'ha a nap tavasszal az úton a havat oldalvást olvasztja: abban az esztendőben a nyári vetés [dúsan] fog teremni' MUNK. VNH. bab. 41.

eszik

finn: *koira sillaikaa söi hänen takaa puuropytyn tyh-jäksi* 'a kutya ezalatt mögötte teljesen kiette a kásásputtonyt' Sat. III. 65 | *lintuin pitää syödä marjat pois tieltä ja repiä puolukan lehtiä ja kanarvia* 'a madaraknak az útról le kell

enniök a bogyókat és tépni áfonyaleveleket és hangát' Kans. I. 1 | *joka karpaloita söi suolta* 'a ki foltos áfonyát evett a mocsáron' uo. 258 | *syöpi heinät hettehestä* 'a füvet eszi a fertőn' Kal. XX. 45 | *elkää, poikaseni, maasta syökö, syökää latvasta* 'ne egyetek, fiaim, a földről, hanem egyetek [a len] csúcsáról' Sat. II. 96 | *saat syödä urpia puusta ja puolukat maasta* 'ehetsz a fán rügyet s a földön áfonyát' Kans. I. 4 | *kukas rupeaa kuusikosta syömään käpyjä* 'ki fog a fenyvesben tobozt enni' uo. 3 | *sinä saat syödä petäjän latvoista neuloja* 'te t[ü] [levele]ket ehetsz a fenyök csúcsán' uo. 4 | *jos minä ennen maalle pääsen, niin minä syön lapsen ja lampaan talosta* 'ha én előbb jutok a szárazra, akkor én megeszem a gyermeket és a juhót az udvarházban' uo. 260 | *kuka nyt on syönyt sen suden siitä kiukaalta* 'ki ette meg most azt a farkast ott a tűzhelyen' uo. 30.

lapp: S. *tē poroi muhtēm rēpi tau p^uoitēs stihkeu tat säjjēs* 'hát valami róka megette azt a kövér falatot azon a helyen' HAL. NyK. XXII. 315 || N. *jus Adam jah Ēva eh lin borram dātē vadnođuovum muorest, de ʔb lim bārget dān lussög* 'wenn Adam und Eva vom verbotenen bäume nicht gegessen hätten, würde ich nicht so schwer arbeiten' QVIGST. SUS. Aik. III. 47.

cseremis: kOzar. *tu'ōñ šeŋgač rāβāž laška't šōret čālt kočkān pātaren* 'hinter ihrem rücken frass der fuchs alles, sowohl die nudeln als milch, auf' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 10.

votják: *čut, gorib perēs kišno luditi vetleno, otis višak jüez siä (šurlo)* 'egy sánta, púpos asszony megy a mezőn át s ott minden gabonát megeszik (sarló)' MUNK. VotjNyt. tm. 47.

zürjén: V. *rutš petas, vij pos-vo,džis sojas džik šerše* 'a róka kimegy, a pitvarból megeszi a vaját, éppen a közepét' FOKOS 63.

iszik, itat

finn: a) *vetäysi äärimmäiseen aittaansa heti, mistä elävätä vettä paratakseon joisi* 'visszavonult a legszélső éléskamrájába, hogy ott eleven [ító] vizet igyék, hogy meggyógyuljon' Sat. II. 197 | *juo kelleristäni kaiken viinan* 'idd meg

a pinczében a pálinkát mind' uo. 41. — β) *elköhönp'on veikoseni sinä ilmoisna ikänä juottako sota-oritta rannalta merelliseltä* 'bátyácskám ne itasson világeletiben hadimént a tengerparton' Kal. IV. 351 | *juottaos vävyni varsa lähisestä lähtehestä* 'itasd meg vöm csikáját a közeli forrásban' uo. XXI. 83.

Második csoport.

*keres**

finn: α) *no, eihän se kuninkaan poika julennut sitä sormusta sieltä pöydän alta... etsiä* 'no az a királyfi nem merte azt a gyűrűt ott az asztal alatt... keresni' Sat. IV. 79 | *mitä hän sieltä etsi?* 'mit keres ő ott?' Kans. I. 167 | *pyöveli kirvestä etsi penkin alta* 'a hóhér a bárdot kereste a pad alatt' uo. 143 | *etsi pienytä poiuttansa... alta jauhavan kivosen, alta juoksevan jalaksen, alta seulan seulottavan, alta korvon kannettavan* 'kereste kis fiacskáját... az örlökő alatt, a futó szántalp alatt, a szítáló szita alatt, a hordozó csöbör alatt' Kal. L. 356 | *viikon etsi poiuttansa, poiuttansa, pienuttansa, etsi mäiltä, männiköiltä, kannoilta, kanervikolta* 'egy hétig kereste fiacskáját, fiacskáját, kicsikéjét, kereste a dombokon, a fenyvesekben, fatökéken, a hangafüves helyen' uo. 365 | *etsittihin iskiätä, katsottihin kaatajata selvältä meren selältä, lakeilta lainehilta* 'kerestek leütöt, néztek ledöntöt, a sík tengeren, a nagy kiterjedésű hullámokon' uo. XX. 85 | *niin keisari antoi hänelle etsiä päästä täitä* 'hát a császár kerestetett vele tetüt a fejében' Kans. II. 69 || észt: *mis sa otsid sīt toast* 'was suchst du hier in der stube' WIED. EGr. 342 | *otsis huost metsast* 'er suchte das pferd im walde' uo. 346. — β) *minä hain, etsin sitä joka paikasta* 'kerestem azt mindenütt' SET. SKL.³ 61 | (Kemi) *kyllä sitä haetthin joka paikasta, mutta ei löyty misthän* 'bizony azt keresték mindenütt, de nem talál-

*) A miser-tatárban is: *pitørburdan min øzlädøm, sinøø købøk køšønø tapmadøm* 'in Petersburg habe ich gesucht, aber keinen menschen gefunden, wie du' PAAS. SUS. Aik. XIX.₂. d. 308.

ták sehol' CANNELIN: Suomi III. j. II. 86. — γ) *kirnusta urkkii* 'a köpüben kutat' Kans. I. 103.

lapp: S. *mentellie kallopa usšota škoukata waccet je' mqt-kqm uhcedet (weččet) teppete* 'hanem hát az ember az erdőbe szándékozik menni és ott a medvét keresni' HAL. II. 30 | *tē sa' kuit prinnsa ī lustiē toppēlt ohcot* 'akkor biz a királyfinak talán nem lesz kedve ott megkeresni' HAL. V. 197 | *te vu'lēkē talle suhte ol'bmā, ičē ohcot sū taiste pāktist* 'néhány ember elment, hogy majd megkeresik a hegyek között' uo. 23 | *ahčēie svarkkau ohcoq lohkkiekis* 'apám falatozni (harapni) valót keres a záros szánkóról' uo. I. 104 | *mennet ačč' ańiue suomies čienneste mū kullie riinkob uhcedi't, māb v'ep manne tann čienneje karviehtomq* 'még el fogsz menni, [hogy] egy kis tóban megkeresd aranygyűrűmet, melyet azon tóban elvesztettem' uo. III. 132 || E. *son ozai su jučhkē sajwst goādx bir* 'sie suchte ihn überall in der nähe der hütte' SANDB. 10 || K. *ockiodij čāi, žest* 'kezdett keresni a vízben' GEN. UF. I. 70.

votják: α) *Kam žoz-kā bod-dorištīd kuškod-burjod-kā* — *ta šori!* 'ha a Káma-part falain keresel, válogatsz [virárgport] — idefelé!' MUNK. VNpH. d. 257 | *kuški-no šetti črommā, aslazon ižon kenasiškēz* 'kerestem és megtaláltam kedvesemet a maga alsó csűrében' uo. d. 120. — β) *Ūreš-no nēljōs kajik aštām nēljōsēz dūnjais utčasa ud šettā* 'az Ūreš-beli leányokhoz hasonló lusta leányokat az egész világban keresve nem találtok' uo. d. 131 | *utčaj-no šetti mon tonā ižon-no kenas poškiskēd* 'kerestelek s megtaláltalak téged alsó csűrödben' uo. d. 117.

zürjén: *mōdivais košši!* 'máshonnan keress' Rogov: UF. II. 60 | *me vov assim gort palnikis mīmda košši* 'én a magam lovát a harasztosban mennyit kerestem' uo. 60/1 | V. *šésša kutisni koršni vais* 'aztán a vízben kezdték őket keresni' FOKOS 126.

osztják: AK. *menà metta-sir jara tagīvet kēnceda!* 'geh und suche in irgend einem anderen orte!' ПАТК. II. 108 | É. *tām tvγaiēn ēuēlt niy manēm niyi suy. kanžà!* 'ezen helyedről nő járt a nős vidéket keress!' ПΑΡΑΥ: UF. XV. 8 | *manēm uazēm ēuēlt alt kašlōli* 'engem a városomban ne keressen' uo. 153 | *vzēm ilbi ēuēlt kanžāndōs* 'a vánkos alatt keresgél't'

uo. 8 | *imi vşam-p at èyælt kanžanta pidæs* 'az asszony a párnaalban keresgéltni kezdett' uo. 16.

vogul: É. *juw-tēnē pun-sq̄w xotél kinsianl* 'a megenni való fűbimbót hol keressék' MUNK. VogNGy. I. 87, 132 | *p̄j̄ä sim pojtn'-utä tül kissnūw* 'fia éhének csillapító szerét ott keresnénk' uo. 73 | *ti kēr alp̄ip sāt jūr-p̄j̄rēnnēl, sis-jōr tül kinseu* 'ezen vastestű hét jūr állat fiadnál háterőt ott keressünk' uo. II. 133 | *ēlēl at kinsawē* 'messze nem kerestetik' MUNK. VogNyjár. 16 | *am tūjā-pāl xqsū xätēl varnēm xätēl tūli nirsajnél juw-tēnē n̄ir-sq̄w tül voss kinsianl* 'midőn tavasztáji hosszú napot alkotok, elrejtő cserje mögött a megenni való vesszőbimbót ott hadd keressék' MUNK. VogNGy. I. 90 | *nay ānēm nēl manā n̄gmt kinse'in* 'minő tanácsot kívánsz (tkp. keresel) te részemről?' IV. 341.

magyar: *Hát nyaka-szakattyából kereste innőt-tul* (Nyr. XXXII. 49). *Messzűnнен ne keressünk ez dologban bizomyságot* (Pázm. Kal. 146).

talál*)

finn: α) *mistä siihen nauhan saapi, kusta jāntehen tapasi* 'hol kap ehhez szalagot, hol talál inat?' Kal. VI. 35 |

*) A török nyelvekben is; pl.

karacsaj: *qajdán taptēn boqudār mulknū* 'wo hast du so viel habe gefunden?' PRÖHLE: KSz. X. 289.

jarkendi-török: *sēz m̄anēm kizimni nēden bolsa tap kelesēj dedē* 'te a lányomat bárhonnan is megtalálván jőjj, szólt' Kúnos: KSz. VI. 330 | *mēz bunday b̄er s̄ikar̄ya kel̄jen idēk, heē žajdin s̄ikar tapmēdi* 'mi itten vadászatra jöttünk, semerről sem találtunk vadat' uo. 339.

csuvas: aU. *stan tūpren kenā!* 'hol találtad ezt?' MÉSZÁROS: CsuvNGy. II. 421 | vV. *p̄r̄r̄n 'stan aš tobas xāmerā s̄imē?* 'honnan találjunk mi húst enni[valónak] a magunk számára?' uo. 495 | vPK. *stan tōpren 'is̄mēll̄i-s̄imēll̄i?* 'honnan találtál enni-inni valót?' uo. 471 | vPK. *varā kōrb̄z̄a 'ol̄j̄j̄i p̄ūr̄tr̄r̄n̄ topsā tōj̄nē j̄ōr̄nē* 'azután meglátta az előbbi házból (megtalálva) kihozott leányt' uo. 370 | vPK. *k̄ūll̄ž̄ōn̄ž̄ēn̄ p̄ōrzā topsā s̄j̄j̄m̄āstēn* 'a hamuból a borsót sem tudod megtalálni és megenni' uo. 329 | aT. *ž̄ōrl̄a 'ānē-j̄j̄r̄nē āsle ūle j̄ran tūpremer*

hätä tavattiin kiinni sieltä 'öt megtalálták ott' Kans. II. 12 | *kun en noita saanutkana, mailta ilmoilla tavannut, piti tulla Tuonelahan* 'minthogy azokat nem találtam meg, nem leltem meg a fölső világon, Tuonelába kellett jönnöm' Kal. XVI. 315. — β) *mistä hänet löysit?* 'hol találtad meg őt' SET. SKL.³ 61 | *no sitten hän löysi sieltä yhden pienen tain* 'aztán talált ott egy kis tetüt' Kans. II. 69 | *yhdeksän oven takaa löytää jumalan vasta* 'csak kilencz ajtó mögött találja meg az istent' uo. 124 | *löysi sieltä kaupungin päästä* 'megtalálta ott a város végén' uo. 64 | *löysivät padan voita tieltä* 'találtak az úton egy fazék vaját' uo. I. 31 | *löysin aarteen maasta* 'találtam kincset a földben' BUDENZ: FNy.² 107 | *löytivät hevon lehosta, kuloharjan kuusikosta* 'találtak a ligetben egy lovat, a fenyvesben sárgás-sörényüt' Kal. XXXIX. 139 | *kannon juuri kaivetahan, sieltä löytyi liinan siemen Tuonen toukan kätköksestä* 'ássák a fató gyökerét, ott lenmagot találtak Tuoni pondrója rejtekében' XLVIII. 19 | *kyllähän sormus lakkaristani löytyi* 'bizony megtalálódott a gyűrű a zsebemben' Sat. IV. 80 || *minä tapasin hänet lukemasta* 'olvasás közben találtam őt' SET. SKL.³ 61 | *hev sensakin löysi heinää syömästä nurmella* 'a lovat is megtalálta, a mint a réten legelt (füvet evésben)' BUDENZ: FNy.² 107 || (déli Häme) *ensin nahka nyljetääj ja sittev_villa keritääj ja siältä va:st e'lävä löyletää(n)* 'először a bőrt nyúzzák le, s aztán a gyapjat nyirják le és csak ott találnak elevenre' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 128—9 || liv: *ku rek päl'd liedab selliz pülka* 'wenn man auf dem wege einen solchen Pflock findet' SJÖGREN: Liv. Gramm. 259 || ész: *sis tema mine, oksi köik kohad läbi, ja ei leidnud kustki* 'darauf ging er, durchsuchte alle örter und fand es nirgends' WIED. EGr. 468 | *sē mēste-rahvas leiti metsast* 'dieser mann wurde tot im walde gefunden' uo. 297 | *leidis ennast ühest sūrest kel'drist* 'er fand sich in einem grossen kel-

'vörös tehén farkát (= lósóska kóróját) nagy réten találtuk' uo. 63 | aT. *pálbar szűzalg kámal sáró. kezal tüprem xut lexran* 'tavaly elveszített ezüst gyűrűt, idén megtaláltam az [uceza-] közben' uo. 144.

ler' uo. 342 || *leidsid teda söimest magamast* 'sie fanden ihn in der krippe schlafend' (tkp. 'evés, alvás közben') uo.

lapp: S. *kuštie tatná tqmm jēñum nejjekam kaunmq?* — *ō, manná jaurien pqtñ'ešte* 'hol találtad te azt a sok gazdagságot? — óh én a tó fenekén' HAL. II. 53 | *kuštem kałakam tlje täitie kauni?* — *tähtiä s'amme soafšte* 'hol fogom azokat megtalálni? — ugyanazon a réten' uo. 44 | *noqtē* (= *tälliä*) *jiälliem ai täppelte kaunējih* 'no, hát a lovat is ott találtad?' uo. 54 | *jaurien pqtñestä kaunijijim tū^una taitie, majitie atnam* 'a tó fenekén találtam mindazt, a mim van' uo. | *till'e munn'em kaunijejja jaurien baqñišt'e* 'ekkor a tojást megtalálta a tenger fenekén' uo. 124 | *maite li ane štälü vürhkaist kaudnam* 'a mit még a stallu rejtekhelyein talált' uo. V. 147 | N. *de gaudni monneb maeran bodñest* 'ekkor a tojást megtalálta a tenger fenekén' FRIS 108 | *de gawdñe owta badjesi'ta duöddarēs* 'da fanden sie ein lappenlager auf der hochebene' QVIGST. 25 | *owt ha bođhtta rierañ fiér'vai, ga'vna røppa fiérvas* 'einmal kam der fuchs an das ufer und fand dort eine krabbe' uo. || K. *ałges kävniñ kōbest* 'fiát megtalálta a veremben' GEN. UF. I. 70.

mordvin: E. *kosta soñdenze mujims mürde mazi Damajt koñdama?!?* 'wo wird sie einen besseren mann finden, als den schönen Damai?!?' PAAS. II. 135 | *nejle vana teste mujidiz* 'später fanden wir dich, sieh, hier' uo. 123 | *vašov putsak, malasto mušak* 'messzire teszed, a közelben találok meg?' PAAS. MChr. 2 | *a kiskanzo arñešt arñešt, mujiz Rav b'eroksto* 'seine hunde aber liefen und liefen, fanden ihn an dem ufer von Wolga' PAAS. II. 123 | *nejle riveš viršte muš šterva i jarci ejstenze* 'nachher fand der fuchs im walde ein aas, und er frisst davon' uo. 101 || M. *muš viršta kudnä* 'er fand im walde eine hütte' AHLQV. MMGr. 99.

votják: *kitiš šettid?* 'hol találtad?' MUNK. VNpH. 71 | *mon ačmä küžē-buse-vēliš nēl-pijāz šetti* 'én a mi borsófeldünkőn egy gyermeket találtam' uo. 88 | *lud-viliš šor šedtām* 'a mezőn nyestet talált' uo. d. 49 | *šurās-viliš mar-kā-so šion-kā šettid: sojā ton ān ši, ām-jumli umoñ luoz!* 'ha az úton akármí ételt találsz, azt te meg ne edd, jó lesz orvosságszernek' bab. 76 | *kisnoed-doriš dusimzä-kä šettim: ton monim ištóp vina*

básti 'ha ott leljük feleséged mellett a szeretőjét: te végy nekem egy üveg pálinkát' uo. 142 | *sor pitijis ken sedtam* 'a nyest nyomán menyet talált' uo. d. 49 | *tšattšaîs korka settem* 'er fand im walde ein haus' WICHM. II. 132 | *settem nuleskîs pešî korka* 'er fand im walde ein kleines haus' uo. 126 | *settillam kîion-jîr so nulesîs* 'im walde fanden sie einen wolfskopf' uo. 155 | *settillam kobišta baktšaîs* 'sie fanden in einem gemüsegarten kohlr' uo. 155.

zürjén *): *setîs-kö menam jursiøj oz jugdi, bara te menim, koñorî, vičko dorož letêvli* 'wenn meine flechte nicht da aufzufinden ist, geh dann aus meiner stelle bis an die kirche' LYTGIN 58 | *setîs-kö, maj birøj oz jugdi, bara te menim vetli paškid adasa mu vilad* 'wenn sie, du glückselige, nicht dort aufgefunden wird, geh dann auf das weite ackerfeld um an meiner stell sie zu suchen' uo.

osztják: É. *zul çoltša ošlemen?* 'wo werden wir fische finden?' AHLQVIST 9 | *ittam çaltša ošlem?* 'hát hol találok meg?' PÁPAY: UF. XV. 74 | *oçsätpeŋ kèzi-sosna çaltša çaila, kòrdi pèlèklâl ços-tàçlot* 'a rézhüvelyes késének a háta, a hol találja, a vas oldalai [mind] leválnak' uo. 58 | *muy çoldeu çubina si kur-nārêrlu, iàs-nārêrlu lilluna pondi toçàien èuelt muy ošlèllu* 'halálunk után kezünk, lábunk czirbolyatobozait (= karmainkat) a lelkeinknek kitett helyen majd megtaláljuk' uo. 86.

vogul: *ti nay-as çotél çāntipasèn?* 'hát ezt hol találtad te?' MUNK. VOGNGY. I. 34 | *sim-talèç nāsāy pūl çotél çāntiānl* 'a szívcsúcsra való ízletes falatot hol találják meg?' uo. 89 | *nir saw tūl ti çānte'it* 'vesszöbimbót im onnan találnak' uo. 133 | *tèn'-ut-ke çānte'im: amki puuyemnél çānte'im* 'ha ételt szerzek (találok): a magam gazdagságából szerzem' uo. IV. 45 | *mortim mā-çürnél, tūl çāntilém nákwā pāsēm tiniç ta'il vāyènnè pošsätawè* 'madárköltözö déltáj szeléről, onnan szerzett (talált) színe-szöre préselt drága ruhát nyomkodnak a vállára' uo. IV. 220.

magyar: *Csak ugyan Istenért kérlek édes fiam benneteket, hogy egészségtekre viseljetek gondot, hogy valami szomorúság enyi gondjaim között onnét ne találjon* (1634. Tört. T. Új f. I. 272).

*) L. még lát alatt.

találkozik

finn: *repo...läksi metsään juoksemaan ja yhdytti hukan sieltä metsästä* 'a róka elfutott az erdőbe és ott az erdőben találkozott a farkassal' KANS. I. 118.

votják: α) *atšimes kitisen atškomj* 'wo werden wir uns begegnen' WICHM. I. d. 119 | *vu-šures viuišen atškomj* 'wir begegnen uns auf dem wasserwege' uo. — β) *šures vilšisen punitam nulesmurtez* 'auf dem weg begegnete er einen waldgeist' uo. II. 126 | *šures viuišen ta vištem pujiškem tavar-vaišen* 'auf dem wege kam dem dummkopf ein fuhrmann entgegen' uo. 110 | *šuräs-vilšän kuläm-murt-nuišän pumiškoz* 'az úton halottvivő emberrel találkozik' MUNK. VNPH. 138 | *minisa šuräs-duriš kühmäti korkaän pujiško* 'menvén, az út mellett egy harmadik házzal találkoznak' uo. 94.

akad

zürjén: V. *kis-ke eske mem šure-ke šo šelkeveji, seki jona že lešid loue* 'hogyha valahonnan akadna nekem száz rúbelem, az (tkp. akkor) nagyon kellemes lenne (tkp. lesz)' FOKOS 124.

magyar: *Ő biza gandaja magába nem máj sezálgat ott ajan egy lelkire, henem drum bun elazan, magának anyát keresni, háha akadna valaméről* (Nyr. XXXII. 402).

Harmadik csoport.

észrevesz

finn: α) *jopa havaitsi lopulla jalopeura sieltä* 'végre már észrevette ott az oroszlán' KANS. II. 54 | *se havaitsee karhu puusta* 'észreveszi az a medve a fán' I. 121. — β) *nostalti vaan käsipaikan kolkat, numerot sieltä huomasi, kirjoitukset* 'de fölemelte a törülköző kendő sarkait, észrevette rajta a számokat, az írást' uo. II. 105. — γ) *orit älyää sen jo kauka a* 'a mén észreveszi azt már messziről' SAT. I.² 244. — δ) *keksi marjasen mäeltä, puna-puolan kankahalta* 'észrevett a dombon egy bogycskát, a homokos mezőn vörös áfonyát' Kal.

L. 101 | *sanoi muudan piru keksien miehen piilostansa* 'mondta egy ördög, észrevéven az embert rejtekében' Sat. II. 182 | *ei hevonen vettä juonut, . . . kun keksi kivan ve'estä, tähän merkit taivahasta* 'nem ivott vizet a ló, mikor észrevette a képet a vízben, a csillagjegyeket az égen' Kant.³ III. 21 (255. l.).

votják: *ujin kot-kiži tuž izikim-no pel'mitiš širáz šodisko-no, adžiško-no* 'éjjel akármilyen erősen alszom is, a sötétben észreveszem az egeret és meglátom' MUNK. VNpH. 86.

vogul: *ali-völ gulnél x̄antipe'im kəriŋ t̄xä s̄iliŋ suj* 'a felvidéki folyóvonal felől [úgy] veszem ki (tkp. észreveszem, meglátom): vassal vert lóigának csengetyűszava [hallik]' MUNK. VogNGy. IV. 85.

magyar: *Ott várt, míg belőrrű észre nem vették, hogy valaki ül a kapu előtt a lócánn* MNGy. IX. 446.

megismer

finn: *äänestä hänen kaukaakin tuntee* 'a hangjáról őt megismeri az ember messziről is' BUDENZ: FNY.² 115 | *ei anneta morsianta nytkään, ennenkun tunnen hänet muiden herrojen joukosta* 'nem adják oda a menyasszonyt most sem, a míg meg nem ismerem őt a többi urak közt' Sat. I.² 192 | *äsken saanet, kun tunnet sen morsiamen tästä joukosta* 'csak akkor kaphatod meg, ha meg tudod ismerni azt a menyasszonyt ezek közt' uo. | *mistä mä väyni tunnen, väyni väen seasta? tuttu on vävy väestä, tuttu tuomi muista puista, tammi varpi-varpasista, kuuhut taivahan tähistä* 'miről ismerem meg vómet, vómet a nép között? Ismerős a vóm a nép közt, ismerős a zelnice a többi fa közt, a tölgyfa a vékony hajtások közt, a holdacska az ég csillagai közt' Kal. XXI. 35.

votják: *mi vañmi-ik gögörsin kariskom; so puškiš todmani kosoz tone atai* 'wir verwandeln uns alle in tauben; mein vater heisst dich mich unter diesen [tauben] erkennen' WICHM. II. 92 | *so žoktem puškiš pokšči niñileš žoktemze to'dma!* 'unter diesen fitzen musst du die erkennen, welche meiner kleinsten tochter gehört!' uo.

tudakol

finn: *minä käyn... semmoista paikkaa tuolta kylästä tiedustamaan 'én elmegeyek... ott a faluban ilyen helyet tudakolni' Sat. IV. 76.*

tanul

finn: *mistä sinä olet oppinut niin paljon lauluja? 'hol tanultál oly sok dalt?' Kans. I. 227.*

magyar: *Hát te honnan tanultad ezt, te székeley ember, hogy én előbb vétessem véré a kőnek! (MNGy. X. 108).*

olvas

finn: *kun luin lehdistä, että kuninkaan tytär on sairas, niin minä läksin 'mikor az ujságokban olvastam, hogy a királyleány beteg, eljöttem' Kans. II. 50 | olinko minä mikään tohtori, että minä rupesin tamman kaviosta kurttuja lukemaan? 'hát orvos voltam én, hogy elkezdtem olvasni a kancza patáján a ránczokat?' I. 157 | kun he siinä kylmässä ilmassa voinee lukea lehmiältä karvat 'ha ők abban a hideg időben meg tudják olvasni a tehénen a ször't*) II. 124 || észt: loeme sest rā matust 'wir lesen in diesem buche' WIED. EGr. 346.*

lát, néz**)

finn: *a) vaka vanha Väinämöinen arveli, ajattelihe mennä neittä kosjomahan, päättä kassa katsomahan pimeästä Pohjolasta, summasta Sariolasta 'a komoly öreg V. azon gondolkodott, tépelődött, hogy elmegy leányt kérni, hajfonatos fejűt nézni a sötét Pohjolában, a ködös Sarjolában' Kal. XVIII. 1 | kohti pohjaista kulemme, ... sampoa tapoamahan, kirjokantta katsomahan Pohjolan kivi-mäestä, vaaran vaskisen sisästä*

*) De azt is jelentheti: 'a tehén szörét'.

***) Vö. kazáni-tatár: *eš tabmagan ištaninnan bet karayan 'a ki dolgot nem talál, nadrágjában keresi a tetűt' (kara- 'néz') BÁLINT I. km. 30.*

észak felé haladunk a szampót megtalálni, a tarkafödelűt meglátni Pohjola köhalmában, a rézhegy belsejében' uo. XXXIX. 384 | *tuli Paavali ja rupesti katsomaan kaapista* 'jött Pál és meg akarta nézni a szekrényben' Kans. II. 58. — β) *näki**) *tuolta tuon tulevan, uuen purren purjehtivan* 'látta ott azt jönni, egy új dereglyét vitorlázni' Kal. XVIII. 591 | *Kaukon kaukoa näkevi, loitom pata Lemminkäisen* 'meglátja Kaukót a messzeségben, Lemminkäinen a távolban' uo. XXVI. 459 | *näki metsäsian korvat sieltä puunjuuren alta* 'meglátta a vad-disznó fülét ott a fa gyökere alatt' Kans. I. 146 | *sitä urinata tahtoi karhu nähdä piilostansa* 'ezt a morgást a medve látni akarta rejtekében (= látni akarta, mi az a morgás)' uo. 129 || ész: *nägin seda enesest ja tejestest* 'ich habe das an mir und an anderen gesehen' WIED. EGr. 346.

lapp: *N. mutto tobbe ledje ædnag nissonak kukke bust kœccamen* 'valának pedig ott sok asszonyok, kik távol nézik vala ezeket' (KÁR.) FELLM. II. Máté XXVII. 55.

mordvin: *E. kosto nesinek od séfet* 'wo werden wir deine junge gestalt sehen' PAAS. I. 222 | *niin istat mastor lajksto zárdojak goñičat ezinek nekšne* 'solche zimmer haben wir in der ganzen welt nimmer gesehen' uo. 106.

votják**): α) *no kītīs evel addzeme ištše juemez* 'nir-gends habe ich ein solches trinken gesehen' WICHM. II. 128 | *so-berε òtis murtjos narak addžillam* 'jetzt sahen ihn da alle leute' uo. 74 | *so karε vuem berad otis baddzim nuk addžod* 'nachdem du an diese stadt gelangt bist, siehst du da eine grosse schlucht' uo. 60 | *so pijosmurte òtis murtjos ogiz-no ug a-ddžo viuem* 'kein einziger von den dortigen menschen soll den jungen mann bemerkt haben' uo. 74 | *košak ulīs so addžem*

*) *näyttää* 'mutat' igével is: *näytti merkin otsastansa* 'megmutatta homlokán a jelet' Sat. I.² 53. — Vö. még: *veli samassa neuvoi heille maamonkin sieltä piilo-paikasta* 'a testvér egyszersmind megmutatta nekik anyjukat is ott a rejtek-helyen' (*neuvo* 'tanácsol, útbaigazít') Sat. I.² 107.

***) Vö. *addžitini* 'mutat (láttat)' igével is: *sošik kvaž vetate soše med liktoz šusa nuleski addžitini kīd'okīs kesegjossε* 'wieder liess gott ihn träumen, er-möge in den wald gehen, um seine entfernteren landstriche zu zeigen' WICHM. II. 140.

kulem puni-ševze 'er sah ein hundeaas unter dem fenster (liegen)' uo. 145 | *addže džek vliš purt* 'auf dem tisch sieht er ein messer' uo. 165 | *šuräs-doris korkaáz adžü* 'az út mellett egy házat lát meg' MUNK. VNpH. 93 | *um-a addže vožojos peliš pimes?* 'werden wir nicht unseren sohn unter den vožo's sehen?' WICHM. II. 135 | *addžem vumurt busiis usiez* 'auf dem felde sah der wassergeist eine egge' uo. 114 | *vištem pešterisen busiis geriez addžem* 'der narr sah von ranzen einen pflug auf dem felde' uo. 78 | *jarmigkkais pervoi addžem bides duz tšētšiez* 'das erste, was er auf dem markte sah, war eine volle honigkufe' uo. 110 | *so kišno-murt vu-murtáz adžäm bazarisän* 'az asszony meglátta a vu-murtot a vásáron' MUNK. 115 | *vijištiz adamijáz adžisa ta vi-kužo niriš tuž kiškani kutkäm* 'a hurokban levő embert meglátván, a huroknak a gazdája eleinte félni kezdett' uo. 55 | *ai šort puto no gord puto motorjos kuskiš addžimi* 'einen von garn gewebten gürtel, einen roten gürtel sahen wir um den leib der wackeren burschen' WICHM. I. d. 85. — β) *naa sundukištiz asleštiz dišze* 'sie sieht ihre kleidung im koffer nach' uo. II. 162.

zürjén: *azis assis paškömsē bazaris* 'meglátta a maga ruháját a piacon' ПОВОВ: UF. II. 36 | *azis as vož vvisis obraz presvjatěj Bogorodicalis* 'látta maga előtt fönt a szent Boldogasszonynak képét' uo. 19 | V. *nigais addžisni, mi getrašisjas zbilédž tšoja-voka* 'a könyvből látták, hogy a házasulandók valóban testvérek' FOKOS 124 || V. *sar tšun-kitš nekodliš oz addži* 'a czár nem találta meg a gyűrűt senkinél sem' uo. 56 | *škap saisis addžis pirttšan niga (gižed)* 'a szekrény mögött megtalálta a keresztelő-könyvet' uo. 124.

magyar: *Egyszer úgy éjfél-tájban felébred a legkisebb messziről lát egy kis világosságot* (MNGy. IX. 470). *Mikor már messzéről látta jönni, elbujt a tekenyő alá* (III. 413). *Kérdik a baktert is, hogy nem látta őket valamerről?* (Nyr. XXXIII. 299). *Mert alighogy a kiráj meglátá aharról, hejből a szivibe nyilallék a nagy fájdalom* (XXXIX. 282). *Mérü látod azt az embert? Arrú az ódarrú, mérü a gulya legel* (NyF. XVI. 35).

látszik*)

finn: *hevonon ei näy sieltä* 'a ló ott meg nem látszik'
 BUDENZ: FNY.² 81 | *mikä tuo koti näkyy tuolta* 'mi az a ház,
 [a mi] ott látszik' KANS. II. 122 | *sotamiehii näkyy kauka a*
 'katonák látszanak messze' SET. SKL.³ 61 | *kauko a näkyvi Kauko,*
Kaukon laiva loitompata 'messze Kauko látszik, távolabb
 Kauko hajója' Kal. XXIX. 57 | *saari kauko a näkyvi, etä-*
hältä haamottavi 'messze egy sziget látszik, a távolban sötét-
lik' uo. XLIII. 57 | *että ei ollut näkynyt kuin vähä rinnan alta*
niitä suolia 'hogy csak kevés látszott ki a melle alatt azokból
 a belekől' KANS. I. 20 | *susi ne on syönyt, koska hänen suus-*
taan näkyy 'a farkas ette meg, mivel az ő szájában látszik'
 uo. I. 30.

lapp: S. *voidnā son, āhte sä'ipē kēssat khuina vūlest*
stōhka nalā 'látja, hogy egy fark látszik az asszony alól a tus-
kón' HAL. V. 36 || K. *kīvte rittest kīkt kiōvsā-tāst, nēske-*
māntke st mānn, kīvte kidl-sijest kolte, kīvte piolm-sijest
sēlp, cōt āskes lēskes kiōst, cōt tāvtest atmes kiōst 'két halánték-
járól két hajnalesillag, nyakáról (tkp. nyaktöröl) a hold, két
kézcsuklójáról arany, két lábszáráról (tkp. czipőszalag helyéről)
ezüst, ruháján keresztül a teste látszik, esontján keresztül a
veleje látszik' GEN. UF. I. 69.

mordvin: E. *vīrste mēze a nējái?* 'was ist im walde,
 das man nicht sieht? (baumkern)' PAAS. II. 72 | *kudosto mēze*
a nējái? 'was giebt es im hause, was man nicht sieht?
 (wärme)' PAAS. II. 39.

csereemiszi: α) nyK. *pumaza-lβātsən oksa pāldarnā*
 'man kann sehen, dass unter dem papier eine münze liegt'
 RAMST. 98. — β) nyK. *ala tišetsən raskādēn kajēs* 'von
 hier kann man die stadt deutlich sehen' uo. 114 | *ūpβ²-lā*
kalpa-k-əlβāts kajēs 'das haar steht unter der mütze hervor'
 uo. 36 | kCzar. *tu-mā-βui ro-zγāč βo-γādēn koje-s* 'in dem an
 der spitze der eiche befindlichen loche wurde es hell' PORKKA

*) Vö. a baskirban: *qlēstan qarajēp kyrungān kuk*
ulānkājlārney šāulāhé 'was von der ferne her schwärzlich scheint,
 ist der schatten der grünen gräser' PRÖHLE: KSz. VI. 28.

11 | kE. *pu koklagec kojés 'a fák közt látszik'* REG. CsM. NyK. III. 180. sz.

v o t j á k: *kid'okisén atskis vož užimed, kihlen no kižem užimez?* 'die grüne wintersaat ist von weitem sichtbar, wer hat die wintersaat gesät?' WICHM. I. d. 139.

o s z t j á k: α) *É. űas num-àløy è űolt kòrdì sàűor nàűordal űila* 'a város felvégéről [egy] vasnyúl ugrálása látszik' PÁPAY: UF. XV. 53. — β) *talta manmèű sovát űas-numbi è űolt ì laűøy zož laűel top kàt kurl siűàlèsa* 'mikor innen elmentünk, a város fölött egy lovas férfi lovának csak a két lába látszott' uo. 119.

v o g u l: É. α) *josà-űqlàrã tũl ti nã'ĩsi'* 'az ő hótalpainak sarkai tűnnek im onnan elő' MUNK. VogNGy. II. 307. — β) *kit tãrèm, kit kworès-žal pas èl q̄tèr ti jinãtã nãűki* 'a két ég (ég és föld) két mennyköze távolnyiról im egy úrnak jövetele látszik' I. 62 | *mõt sãris-aulnèl q̄s matèr-sir mat(èr) jãni' tawlèp tawliű uj jinãt nãűki* 'a tenger másik végéről ismét valamiféle nagyszárnyú szárnyas állat jövetele látszik' II. 122.

m a g y a r: α) *Má messzirű látszott a lángját (= a lángja)* (NyF. XVI. 35). — β) *Ott és volt egy ház építve, onnét és tetszett a világosság az ablakon* (MNGy. X. 344).

süt, ragyog, fénylik, megvillan

f i n n: α) *alta juuren kuu kumotti, pãältã latvan pãivã paistoi* 'a gyökér alatt a hold fénylett, a csúcs fölött a nap sütött' Kant.³ III. 118 | *kuu paistoi Kutumãeltã, pãivã Pãtsivuoren pãältã* 'a hold sütött Iváshalmon, a nap Kemenczehegyen' 45 | *pãivã paistoi kirkkahasti oksilta ylimmäisiltã* 'a nap tisztán sütött a legfölső ágakon' II. 2 | *tãhdet taivoalta rupesivat havujen lãvitse paistamaan heidãn pãállensã* 'a csillagok az égről kezdtek rájuk sütni a fenyőágakon keresztül' Sat. I.² 9 | *kuuhut paistoi kulmaluilta, pãivã rinnoilta risoitti, otavainen olkapãiltã, seitsentãhtinen selãltã* 'a holdacska sütött halántékán, a nap ragyogott mellén, a gönczölszekér a vállán, a fiastyúk a hátán' Kal. X. 89, Sat. I.² 26 | *kuu kãrestã paistoi, pãivã paistoi lappeasta, tãhet vãstistã vãlõtti* 'hold ragyogott a [kard] hegyén, nap sütött a lapján, csillagok fénylettek a markolatán' Kal. XXXIX. 101 | *paistaa*

sieltä meren saaresta kuni tähti ikään huonukset linnoille 'onnan a tengeri szigetrol éppen úgy csillognak a házacsák a várba, mint a csillag' 91. — β) *kuu kupeesta kuumottavi* 'hold fénylik az oldalán' Sat. I.² 105 | *tuolta veikkosi tulevi, ... päältä metsän pää näkyvi, ialat alta kuumottavi* 'onnan jön a testvéred, ... feje látszik az erdő fölött, alul megcsillámlik a lába' Kant.³ III. 117. — γ) *saari kaukoa näkyvi, etähältä haamottavi* 'egy sziget látszik messze, sötétlik a távolban' Kal. XLIII. 57. — δ) *sieltä korvat vilahteli* 'ott megvillant a füle' Kans. I. 121 | *kissalle karhun karvainen korva sieltä vilahti lattianraosta* 'a macskának a medve szőrös füle megvillant ott a padlóresben' 131 | *ennen kun jalopeura näki hevosen louhikolla juoksevan pimeässä yössä, niin tuli vilahti kavioista* 'egyszer mikor az oroszán meglátott egy oroszánt futni egy sötét éjjel egy köves helyen, akkor tűz villant meg a patáján' 160. — ε) *mutta kenkää jalkaan pannelsa leimahti tytöltä kultavaatteet nahka-roukkujen alta* 'de miközben a czipőt lábára húzta, a leány aranyos ruhája kivillant a bőrbunda alól' Sat. I.² 77 | *kun lehti puusta leimahti* 'mivel a levél a fán hirtelen megmozdult (tkp. megvillant)' Kans. I. 36.*

vogul: *É. nítän puŋkänél náj pēlamlēs* 'a sziklahegy csúcsáról tűz gyúladt föl' MUNK. VogNGy. IV. 334.

magyar: *A gazdájoknak a kastéllát még a szép uttyát megláttyák valahunnaj ragyogni* (NyF. IX. 54).

hall, hallgat

finn: α) *kuuli sukkulan surinan ylähältä päänsä päältä* 'fönn a feje fölött vetelő surrogását hallja' Kal. VIII. 23 | *kuulevi jumun kylältä, järlyn järvien takoa, jalan iskun iljeneltä, reen kapinan kankahalta* 'zörgést hall a falu felől, dörgést a tó mögül, lábdobogást a sikamlós úton, szánrobogást a homokos mezőn' Kal. XXVI. 7 | *kuuli suolta soitamisen, kajahuksen kankahalta* 'zeneszót hallott a mocsár felől, visszhangot a homokos mezőről' uo. XXXIII. 165 | *niin*

*) Vö.: *sieltä raosta karhun korva viukahti* 'ott a résben a medve füle megmozdult' Kans. I. 135.

perille päästessänsä kuuli melkoisen metelin Pohjan pitkästä perästä, lapin lasten tanterilta 'hát miközben a czelhoz jutott, jókora lármát hallott Észak hosszú határán, a lapp gyerekek mezein' uo. XIII. 167 | *kuulevi mereltä itkun* 'sírás hall a tengeren' uo. VII. 161. | *jos minä minkä kuulen kiven alta eli lahokannosta* 'ha én valamit hallok a kő alatt vagy a korhadt fatőben' Kans. I. 210. — β) *kuunteli kiukaalta toisten pakinoita* 'hallgatta a kemenczén a többiek beszédét' Sat. I.² 70 | *Rauta kuusen latvasta kuunteli heidän puhettansa* 'R. a fenyő tetején hallgatta beszédjüket' uo. II. 184 | *minä kuuntelin salista laulajia, jotka pihalla lauloivat* 'hallgattam a teremben az énekeseket, a kik az udvaron énekeltek' SET. SKL.³ 61 | *kaikki kuuntelivat puhetta seisoaltansa* 'mindenki állva hallgatta a beszédét' SET. FSprS.³ 62.

mordvin: E. *kosto nésinék od séret, kosto marasinék od lemet?* 'wo werden wir deine junge gestalt sehen, wo werden wir deinen jungen namen hören?' PAAS. I. 222.

votják: *koşak ulisen kiliz kuara* 'sie hörte eine stimme unter dem fenster [sagen]' WICHM. II. 161.

osztják: KK. *jit-vödiva kavon sei man-ja züttem* 'vom norden einen dröhnenden laut vernehme ich' PATK. II. 24.

magyar: *Kérdi tőle, hogy nem látott vaj hallott valamerről éppen s éppen tarisnyába ennyi s ennyi pénzt?* (Nyr. XXXII. 49). *Hogy mēnēn az erdőben, meghall messziről valamē nagy sikoltást, rikoltást* (MNGy. X. 339). *Hátok mellett a böcsőbbű rivást hallottak* (IX 387).

hallatszik

finn: α) *ei sieltä sanottavia kuulu* 'nem hallhatók onnan említésre méltó dolgok' BUDENZ: FNy.² 122 | *eiköhän panna tämän kiven alle tämä saaliimme piiloon, koska jo kuuluu ihmisääntä takamme* 'ne rejtsük-e e kő alá ezt a zsákmányunkat, mint-hogy már hallatszik mögöttünk emberi hang' Kans. I. 334—5 | *kuuluu toiselta puolelta hyvin paha ääni* 'a másik oldalról igen rossz hang hallatszik át' uo. II. 61 | *kun alkoi silmään aukoa, kuulee, kun jyske kuuluu vuorelta* 'mikor elkezdte szemét kinyitni, hallja, hogy zaj hallatszik a hegyről' uo. 54 | *kuului*

suolta ruostan roiske, rannalta ra'en ratina 'ostorpatogás hallatszott a mocsár felől, száncsikorgás a parton' Kal. XXI. 5 | *kuulvi pajasta pauke, hilke hiili-huonehesta* 'csattogás hallatszik a műhelyből, csörgés a szenes házból' uo. X. 57. — β) *nyrkillään tömistää ovelle, että kaikki tienoot ympäriltä* 'öklével döngeti az ajtót, hogy visszhangzott a környék körülötte' Sat. II. 134.

lapp: K. *jänn kullaj päktest* 'visszhang hallik a sziklából' GEN. UF. I. 71 | *nikmähtem näl mest jänn kullaj* 'nyelvetlen szájból hang hallik' uo.

cseremisiz: nyK. *olitsä-γιτσον* (v. *olitsästö*) *iuk šokta* 'eine stimme, ein laut wird auf der strasse hörbar' RAMSTEDT 125.

votják: *logämez kvač ižkämš kiliškä* 'lépése hat versztről hallatszik' MUNK. VNpH. 61.

osztják: É. *muy ittam šē man'su . . . χaltša χällöden šätl* 'mi ime arra mentünk, . . . a honnét a sírásod hallszik' PÁPAY: UF. XV. 90—1.

vogul: α) É. *numél matér sir matér sujti* 'felülről valami hallatszik' MUNK. VogNGy. III. 120 | *toz χujimatä ali nār-auln él zulaχ ta rāγγilēmä sujti* 'a mint úgy fekszik, a felső Ural tájéka felől holló krákogása hallik' I. 12 | *toz ālimätēn akw'-mat-ert numi tārēm nēl matér kuritanē sujti* 'a mint így élnek, egyszer csak a felső égből valami csattogás hallik' I. 1. — β) T. *āχnāl k'ošōt ikēm muš k'ul vōnē, ti k'ulnēl ilmēs vqχχātne soj k'alk'ātql* 'a hegytől nem messze egy kis ház áll (ül), ezen házból erősen hallatszik ki a verekedés zaja' IV. 360.

magyar: *Már messziről hallatszott a rézcsödör dobogása* (MNGy. IX. 71). *Szózat hallateek menyből* (Érды-k. 348b). *Iszonyú jaj-szók hallatnak a levegő-égből* (Pázm. Préd. 6).

szagol, szimatol

finn: α) *ja jos nytkin koirat yhteen tulee, niin ne haistaa toistensa hännän alta, että kenen hännän alla pöytäkirja on* 'és most is, ha találkoznak a kuttyák, megszagolják egymást a farkuk alatt, hogy kinek a farka alatt van a jegyzőkönyv' Kans. I. 155. — β) *jo ketunpoika juoksee ja samoin maasta muh-*

tebe, kuin ketulla mahti on 'már a rókakölyök szaladgál és szint-
 úgy szimatol a földön, mint a róka tud' 338.

Negyedik csoport.

*szól, beszél, mond, felel, kiált, ordít, morog, szid,
 vesszekszik, pöröl, figyelmeztet, int, gondolkodik,
 ugat, dübörög*

finn: α) *hanhi tynnöristä sanoo* 'tyúk szól a hordó-
 ban' Kans. I. 245. — β) *neiti suksilta sanovi, hiihtimiltä
 hiihoavi* 'szól a leány a hótalpon, ravaszodik a lábszánkón' Kal.
 XXXV. 95. — γ) *puhui pilvestä Jumala, lausui luoja taiva-
 halta* 'szólt az Isten a felhőben, mondta a teremtő az égben'
 uo. XLV. 87 | *miehet purresta puhuvat* 'szólnak az emberek
 a naszádban' uo. XXXIX. 367 | *puhui purtensa perüstä* 'szólt
 naszádjá farában' uo. XLIII. 26 | *pappi puhui altarilta* 'a
 pap az oltárnál beszélt' SET. SKL³ 61 | *sairas puhui sängystä
 lapsensa kanssa* 'a beteg gyermekével beszélt az ágyban' uo. —
 δ) *lausui ukko umin päältä, mieron-kierto kiukahalta* 'szólt
 az öreg a kemence tetején, a csavargó koldus a tűzhelyen'
 Kal. XXIV. 267 | *siinä lausui lattialta oven suusta, alta
 orren* 'ott szólt a padlón az ajtónyílásban, a gerenda alatt' uo.
 XVIII. 669 | *perimies perältä lausui* 'a kormányos szólt a
 kormányon' uo. XXXV. 21. — ε) *virkkoi iso ikkunasta, emo
 aitan kynnykseltä, veljekset veräjän suusta, sisarekset sillan
 päüstä* 'szólt az atya az ablakban, az anya az éléskamra
 küszöbén, fiútestvérei a kapunyílásban, nőtestvérei a híd végén'
 uo. XXX. 81 | *virkkoi Suovakko sopesta, akka vanha vaipan
 alta* 'szólt S. a sarokban, a vén asszony a takaró alatt' uo.
 XVIII. 549. — ζ) *hyvään aikaan ei tuvasta vastattu mitään,
 mutta viimeinki äännähti sieltä talon emäntä* 'jó ideig nem
 feleltek semmit sem a szobában, de végre megszólalt ott a házi-
 asszony' Sat. IV. 13. — η) *isä haudasta alkaa tarinoida* 'az
 atya a sírban elkezdi beszélni' uo. I. 53. — θ) *no, se alko
 huutaa sieltä kirkon haltija* 'no, elkezdt ott az kiabálni, a
 templom öre' Kans. II. 80 | *hän huusi jo kaukaa* 'ő már
 messziről kiáltott' SET. SKL³ 61 | *huuti mies nenästä niemen,
 verevä vesien poikki* 'kiáltott az ember a földnyelv orrán, a piros-

pozsgás a vizeken át' Kal. XXXIX. 363 | *huutaa sitten yhden kiven päältä* 'kiált aztán egy kő tetején' Kans. I. 69 | *repo huusi metsästä* 'a róka kiáltott az erdőben' uo. 73 | *se huutaa sieltä korvan sisästä pojille* 'az kiabál ott a fülben a fiókáknak' uo. 234. — ι) *huhui sieltä miehelle* 'kiabált ott férjének' Sat. I.² 59 | *jo huuhui humala puusta* 'már kiabál a fán a komló' Kal. XX. 160. — κ) *isäntä luikkasi orrelta perääni* 'a gazda utánam kiáltott a gerendán' Kans. I. 187. — λ) *kirkui marjanen mäeltä, puolukkainen kankahalta* 'kiabált a dombon egy bogycéska, a homokos mezőn egy áfonyácska' Kal. L. 81. — μ) *mutta kun sonni möllytti ovipielestä* 'de mikor a bika elordította magát az ajtófélfánál' Kans. I. 195. — ν) *ukko uunilta urahti* 'egy öreg ember mordult egyet a kemenczén' Kal. IX. 13. — ξ) *lausui Ruotus ruoaltansa, tiuskui tiskinsä nojalta* 'R. szólt az étkezésnél, ráförmedt az asztalnál' uo. L. 241. — ο) *kiisti akka kiukahalta, kielipalko pankon pästä* 'egy vénasszony veszekedett a kemenczén, nyelveskedő a kályhapadka végiben' uo. XII. 343. — π) *hän vaan sängystä sätivi* 'ő csak hevesen beszél az ágyban' Kant.³ III. 38. — ρ) *varoitti kuolinvuoteelta lapsiansa* 'halálos ágyán intette gyermekeit' Sat. I.² 109 | *emo neuvoi poikoansa, vanhin lastansa varoitti oven suusta, orren alta, kattilan katasioilta* 'az anya utasítja fiát, a szülő inti gyermekét az ajtónyílásban, a gerenda alatt, a katlan helyén' Kal. XXVI. 389. — σ) *emo hauasta havasi, alta mullan muistuttavi* 'az anya fölébredt a sírban, figyelmezteti a föld alatt' uo. XXXVI. 285. — τ) *se mies silloin ilmaisihe sieltä kiukaan loukosta ja sanoi* 'az az ember akkor elárulta magát ott a kemencze nyílásában és mondta...' Sat. I.² 107. — υ) *akat tuosta arcelevat....: kuka kangasta kutovi?* 'az asszonyok gondolkodnak ott....: kicsoda szó vásznat?' Kal. XXIV. 71. — φ) észt: *räkis unest* 'er sprach im schlafe' WIEN. EGramm. 327.

lapp: N. *de cür've ræbba dærmës* 'da rief die krabbe auf dem hügel' Qvigst. SUS. Aik. III. 25.

mordvin: E. α) *a atakske tosto raykstaš* 'das bähnelein aber schrie dort auf' PAAS. II. 116 | *meri babansteņ, raygi kudękel'de* 'er redet zu seiner alten, schreit von der vorstube hinein' uo. 81. — β) *ine-vedün tombal'de ine at a sejeri*

(*purjine*) 'jenseits des grossen wassers, schreit ein grosser alter (der donner)' PAAS. Chrest. 1. — γ) *virítte sergéč, pancto iergéč, Raviñ tejter tandavé* 'von dem walde her schrie es, von dem hügel her leuchtete es, es erschrak die tochter der Wolge (donner und blitz)' PAAS. II. 72.

zürjén: V. *kerkašáñis kod-ke goredis zev lokis, sije uštedž povžis* 'a házból valaki nagyon haragosan kiáltott, ő [úgy] megjíedt, hogy elesett' FOKOS 99.

osztják: α) AK. *totitta [jizpogotna] nóžmāi* 'von dort wurde er von seinem bruder angeredet' PATK. II. 66 | *É. ielta-svžat nóžmas* 'belülről megszólalt' PÁPAY: UF. XV. 93. — β) *ī-mosa-pvrāina mur si vudəs kāmelta* 'egyszer [csak] nép üvöltött im kívülről' 157 | *lou nōmelta vuatl* 'ő felülről elkiáltja magát' 47.

magyar: α) *A koma még lőtt a kanapéra, onnadj beszigetett* (NyF. XXXIII. 59). — β) *A bakóc (= rözse) alól kezdi mondani* (MNGy. X. 72). *Igaz az is édes jó uram, mondja az ágyból az asszon nagy nyegődzve* (Nyr. XXXIX. 382). *Azt mondja valami Borsszemvitéznek a szobából* (MNGy. VII. 447). *Aszongya a Krisztus a kérésztrü* (IX. 419). — γ) *Feleli a szobából* (MNGy. VII. 447). — δ) *«Igaz biz az édes jó uram», elkezdi az asszan nagy nyegve az ágyból* (Nyr. XXXIX. 382). — ϵ) *Rájuk kiáltott a két madár az agacsfáról* (MNGy. IX. 82). *Egyszer azt kiáltsa a fáról egy griffmadárfőka* (MNGy. VII. 458). *Má messzirü, má messzirü kiálttya ja vezérnek* (NyF. XXXVIII. 34). — ζ) *«Vaj érzed, vaj nem, de itt vagyok!» — rikójtotta Szépmező szárnya a hídról* (X. 408). — η) *Szittam nagy mérgesenn a sutbú* (IX. 553). — θ) *Azok az kapun belülről mind ugattak* (VII. 472). — ι) *Valami dibérgött messzirü* (IX. 5).

énekel

finn: α) *kissa kiipesi puuhun ja lauloi sieltä* 'a macska a fára mászott és ott énekelt' Kans. I. 113 | *kahtatoistakymmentä lajia lintuja laulaisi joka puusta* 'tizenkétféle madár énekelne minden fán' uo. II. 8 | *taas tiainen siellä istuu, puun oksalta laulaa* 'a czinege ismét ott ül, a faágon énekel' Sat. I.² 8 | *lauloi lapsi lattialta* 'egy gyermek énekelt a padlón' Kal.

XIX. 356 | *lintunen lehosta lauloi, pieni lintu pensahasta* 'madárka dalol a ligetben, kis madár a bokorban' uo. XXXIII. 59. — β) *tirskuipa tianen puusta* 'a fán egy czinege csicsergett' uo. II. 251. — γ) *varis vaakkui varvikosta* 'egy varjú károgott a csalitban' uo. XXXIII. 103.

cseremisiz: nyK. *pušang-wkšs βoletsən kek mōra sasla* 'ein vogel singt auf dem ast des baumes' RAMSTEDT 159.

kér, könyörög, kérdez

finn: α) *kettu rukoili sieltä säkistä* 'a róka könyörgött ott a zsákbán' Kans. I. 81. — β) *kysyi kynnyksen takoa, anoi alta ikkunaisen* 'kért a küszöb mögött, esdekelt az ablak alatt' Kal. VIII. 243. — γ) *jo on piika pintehissä, minne mennä, kunne käyä, kusta kylpyä kysellä* 'már szorultságban van a leány, hova menjen, merre térjen, hol kéregessen fürdőt' uo. L. 201 | *kysy Ruotuksen kylyä, sauna sarajan-suista* 'kér R. fürdőjét, a pajtaszádában bányát' uo. 219 || *kävi lavitsalle istumahan, josta vähän ajan päästä alkoi kysellä emäntätä* 'a lóczához ment leülni, a hol kis idő múlva elkezdte tudakolni a háziasszonyt' Sat. II. 137 | *loittoa ukolta kysyi* '[már] messze kérdezte az öregtől' Kans. I. 135 | *sitten kysyi aina pojalta nevan keskeltä* 'aztán a mocsár közepén folyton kérdezte fiától' uo. 245 | *hevonon kun laukkosi, jänis kysyi metsästä* 'mikor a ló vágatott, kérdezte a nyúl az erdőben' uo. 52 | *ladon ovelta kysynyt* 'a csürajtónál kérdezte' uo. 153 || (déli Häme) *Kirsilästä sinnes sopii kysyä* 'K.-ben meg lehet kérdezni, [merre visz] oda [az út]' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 129.

cseremisiz: nyK. *solšškə šoes, kätä-đoma-γitsən amalaš iades* 'er kommt in ein dorf, in dem äussersten hause bittet er um nachtquartier' RAMSTEDT 175.

votják: *S'olta-bakatir šuräs-vilti kot-kitis miji-kudiro šubääz jualoz* 'S'. höse az út mentében mindenütt hódprémes subát kérdezget' MUNK. VNpH. 62 || *monim kišno juani tatis kildäm* 'nekem úgy van határozva (tkp. megjelentve), hogy innen kérjek feleséget' 79.

vogul: É. α) *ēlāl ālnē nāmtiy lātiy tūl vōwēn, ēlāl ālnē*

namtiy (?) *lätiy tül kinsén!* 'további életre való okos szót onnan kívánj, további életre való okos szót onnan kérj!' MUNK. VOGNGY. I. 157. — β) *çoti çum por vāruykwē at-ke çāsī, jāni'* *ājkān, tūl kitilayti* 'a melyik férfi tutajt csinálni nem tud, az az öreg embertől, onnan kérdezetí' I. 71 | *Numi-Tārēm āsēn çumlē lāwawēn, tūl kitilaytēn* 'Numi-Tārēm atya miképen fogja neked mondani, kérdezősködjél ottan!' 144.

mennydörög

votják: *iñ miš gudiri gudirtoz-ke, vāu iiriš šermet žingirtoz* 'wenn im himmel der donner rollt, so klirren die halfter am kopfe des pferdes' WICHM. I. 393.

szúr, döf, rúg, üt, harcol

finn: α) *sika pisti pöydän alta häntä sääriin hampaal-lansa* 'a disznó agyarával a lába szárába szúrt az asztal alól' KANS. I. 189. — β) *ja tonttu uunista lapiota ottamaan, niin pässi puskki uunista* 'és a házi szellem lapátot akart kivenni a kályhából, hát a kos megdöfte a kályhából' KANS. I. 187. — γ) *potkasi koasta korvon* 'fölrúgott a házban egy csöbört' KAL. XIII. 131. — δ) *hän löi, potkaisi minua sängystä* 'ö ütött, rúgott engem az ágyból' SET. SKL.³ 61 | *poika löi toveriansa portailta* 'a fiú ütötte társát a lépcsón' SET. FSPrS.³ 62 | *ensiksi, kun menin, niin raatali löi saksillaan pöydältä palan nenästäni pois* 'először, mikor mentem, hát a szabó az asztalon ollójával leütött (lecsipett) egy darabot az orromból' KANS. I. 187. — ϵ) *tuo mulle tulinen turkki, päälleni panuinen paita, jonka suojasta sotisin, ja takoa tappeleisin* 'hozz rám tüzes bundát, lángoló inget, a melynek oltalmában hadakozhassam, a mely mögött verekedhessem' KAL. XLIII. 199.

BEKE ÖDÖN.

Az ősjakut hangtan alapjai.

(Első közlemény.)

Ez a jakut hangtan voltaképpen elkerülhetetlen előmunkát egy nagyobb dolgozathoz, melyben a csuvas hangtörténetet szeretném leírni.

Ha az is elkészül s ha még esetleg egy-két bonyolultabb probléma hosszabb tárgyalására is akad vállalkozó, nem leszünk messze attól, hogy az őstörök nyelv hangtani képét meglehetősen biztossággal megrajzolhassuk s ez által az őstörökségre vonatkozó, vagy az ezzel összefüggésben levő kérdések tárgyalását biztos tudományos alapra helyezzük.

Az e célra való eddigi törekvésekben két irányt különböztethetünk meg. Az egyik irányt a tisztán turkológusok képviselik, a másikat finnugor és indogermán nyelvészek, kik mellesleg török nyelvtörténeti problémákhoz is hozzászóltak.

RADLOFF hangtana, VÁMBÉRY etimológiai szótára, KATANOFF urjanchaji tanulmányai*) az első irányzat főképviselei. Nyelvtörténeti szempontból mind a három használhatatlan munka. RADLOFFnak semmi gondja a nyelvtörténeti szempontokra s pusztán a ma élő nyelvek hangállapotát rajzolja, VÁMBÉRYnál hiányzik a hangtani alap, mely nélkül minden etimologizálás előre lehetetlen, s hogy KATANOFF minden tudományos szempont nélkül szedte össze különben terjedelmes anyagát, azt mindenki tudja, a ki valaha forgatta az urjancháji tanulmányokat.

---

*) W. RADLOFF: Vergleichende Grammatik der nördlichen Türk-sprachen. I. Phonetik. Leipzig, 1883. — H. VÁMBÉRY: Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen. Leipzig, 1878 (magyarul: *Нук. XIII. 249—483*). — N. F. KATANOFF: Опыт исследования урянхайскаго языка. Казань, 1903.

A másik irányzat főképviselői, BÖHTLINGK, PAASONEN és GOMBOCZ, három alapvető munkával ajándékozták meg a turkológiát. BÖHTLINGK műve¹⁾ örök kincsesbányája a török nyelvészetnek, PAASONEN csuvas szójegyzéke²⁾ oly rendkívüli tudással és körültekintéssel készült, hogy minden turkológusnak legkedvesebb könyve lehet, GOMBOCZ «Bulgarisch-türkische Lehnwörter»-je³⁾ pedig az első biztos lépés török őstörténeti problémák rendszeres tárgyalása felé. Ez a három munka volt dolgozatom főforrása.

Külön kell megemlékezni GRÖNBECH Előtanulmányairól.⁴⁾ Ő kitűnő ötletekkel dolgozik, de meglehetősen szegényes anyaggal próbálja megfejteni a török nyelvtörténet legnehezebb problémáit. Korábban jobban lelkesültem érte; most, midőn alkalmam van élesebben látni a török hangtörténet kérdéseit, egymásután dőlnek meg előttem a GRÖNBECH-féle hipotézisek s a Forstudier értékelésében, azt hiszem, tökéletesen igaza van PEDERSENNEK (ZDMG. LVII, 535—6; a mivel természetesen nem akarom azt mondani, hogy a PEDERSEN feltevései jobbak). Ha a következőkben mégis bővebben foglalkozom GRÖNBECH ötleteivel, az főleg annak a körülménynek tulajdonítandó, hogy ő volt az első, a ki a török hangtörténet nagyon sok kérdését módszerelesen tárgyalta.

Visszatérve dolgozatomra: a jakutra tehát csak egy elsőrangú forrásmunkám volt: a BÖHTLINGK könyve. Ha munkám ér valamit, azt csak két körülménynek köszönhetem: az ő gondos egyeztetéseinek (melyeket természetesen szaporítottam s az adott szempontok szerint bővíttem) s a hangtörténeti kutatás modern módszerének.

Mindenütt igyekeztem világot vetni az őstörök hangállapotokra de munkám céljánál fogva nem törekedhettem arra, hogy e tekintetben kimerítő legyek. Nem dolgoztam feltevésekkel, nem igyekeztem a nehéz kérdéseket tetszetős ötletekkel minden áron megoldani; egyszerű, biztos eredményeket akartam, kiindulásul jövődő hangtörténeti kutatásaimnak.

¹⁾ O. BÖHTLINGK: Über die Sprache der Jakuten. St.-Petersburg, 1851.

²⁾ NyK. XXXVII, XXXVIII. (melléklet).

³⁾ Helsingfors, 1912.

⁴⁾ V. GRÖNBECH: Forstudier til tyrkisk Lydhistorie. Köbenhavn, 1902.

Dolgozatomnak két fontos eredménye van; az elsőről már sokszor beszéltek, a nélkül hogy tudományosan bebizonyították volna; a másik egészen új, sokaknak talán az első pillantásra merésznek is fog tetszeni: 1. a jakut nagyon közel áll az östörök hangállapothoz, 2. a jakutok és a csuvasok a többi törökség különválása után még egy ideig együtt éltek (a mivel természetesen nem nyelvközösséget akarok mondani).

Ebből a felfogásból, melynek nyomai régebbi dolgozataimban is észrevehetőek, szükségképpen következett, hogy a csuvason és jakuton kívül levő nagy számú török nyelveket összefoglaló néven nevezzem. — GOMBOCZ ZOLTÁN a «köztörök» jelzést használta erre a célra, a melyet bizonyos szempontok nagyon ajánlottak; ezt használtam én is régebbi dolgozataimban. Nem ajánlatos azonban, hogy a «köztörök» szónak ezt a speciális jelentést adjuk. — RAMSTEDT a «tör.-tat.» jelzést használta körülbelül ilyen értelemben, míg én egyik legutóbbi dolgozatomban (KSz. XIV, Der Urspr. d. wortes *šaman*) a «tatár» szót foglaltam le az illető célra, de később beláttam, hogy ez sem alkalmas.

Jelen dolgozatomban aztán — SZINNYEI professzor úr ajánlatára — a legtermészetesebb eszközhöz folyamodtam s egy jellemző hangtani körülmény alapján választottam szét a török nyelvek e két ágát. Alapul a szókezdő *j*-t vettem, mely a jakutban és a csuvasban *s* (*š*)-szé fejlődött. Ezt a két nyelvet tehát együtt «*s*-török»-nek, a többit pedig összefoglaló néven «*j*-török»-nek nevezem.

Kívánatos volna, hogy ez a két műszó minél szélesebb körben elterjedjen.

Az első eredményre vonatkozólag ezt olvassuk ARNO GRIMM-nek 1877-ben megjelent «Über die stellung, bedeutung und einige eigentümlichkeiten der osmanischen sprache» című — különben meglehetősen gyenge — munkájában (5. l.): «Wenn die wissenschaftliche forschung es vermöchte, die türkische ursprache zu entwerfen oder den stamm zu construiren (vgl. den vortrag von BUDENZ in den Verhandlungen der deutschen philologen und schulmänner zu Innsbruck im jahre 1874. Leipzig, 1875. Seite 190), aus welchem die differenzirten sondersprachen als zweige und verzweigungen hervorsprossten, so würde jenes

sprachgebilde mit dem jakutischen fast vollständig übereinstimmen müssen». Erről azonban szó sincs; BUDENZ az illető helyen egyáltalában nem mond ilyesmit, s BÖHTLINGK a jakut nyelvtan bevezetésének XXIX. lapján azt mondja, hogy a jakutok már igen korán elváltak a többi törökségtől, úgyhogy ő hajlandó volna a nyelvesaládot török-jakutnak nevezni (BÖHTLINGKnek még nagyon csekély anyag állott rendelkezésére, hogy a csuvas nyelv fontosságát felismerje¹⁾; a miből azonban csak az következik, hogy a jakut rendkívül fontos a török nyelvészeti kutatásokban, több nem.

Másik eredményem, melyhez kíváncsian várom a szakemberek hozzászólását, feleslegessé teszi, hogy RADLOFF ismeretes jakut elméletével komolyan foglalkozzam. Hogy a csuvas «elrontott» nyelv,²⁾ azt józan ember a Gombocz BTürkL.-je után nem hiheti, s hogy a jakut sem az, annak a felismerésére igazán nem kellenek mélyreható tanulmányok. Szinte csodálkozik az ember, ha RADLOFFnak újabb, hat-hét évvel ezelőtt megjelent értekezéseit olvassa. Az «Einleitende gedanken zur darstellung der morphologie der türksprachen»³⁾ s a «Die jakutische sprache»,⁴⁾ ha BÖHTLINGK előtt húsz évvel jelentek volna meg, akkor sem lettek volna számbavehető alkotások. Olvassa el őket, a ki kételkedik. (Esetleg utána mindjárt a BÖHTLINGK remek bevezetését; látni fogja, mi a különbség BÖHTLINGK 1851 és RADLOFF 1906—8 között.)

Az okoskodásnak minden efféle fajtájától annyira tartózkodom, hogy még a magánhangzóilleszkedést sem tárgyalom

¹⁾ Vö. Einleitung XXXVI o. (sajtóhibával XXXIV): «Die klassifikation der verschiedenen sprachen der türk. familie ist, wie in andern werken (z. B. Berezin, Recherches sur les dial. musulmans [!]) so auch hier (egy angol kéziratról van szó) sehr willkürlich und überhaupt noch nicht an der zeit, da wir von einer grossen anzahl dieser sprachen aus sehr kümmerlichen wörterverzeichnissen, auf deren richtigkeit man sich nicht einmal verlassen kann, nur eine ganz oberflächliche kenntnis besitzen». A mit ma már bizonyosan nem lehet elmondani.

²⁾ Vö. RADLOFF, Phonetik 88. l., NÉMETH NyK. XLII, 76.

³⁾ St.-Petersburg, 1906.

⁴⁾ Die jakutische sprache in ihrem verhältnisse zu den türksprachen. St.-Petersburg, 1908.

dolgozatomban.¹⁾ Mindaz, a mit eddig erről a tárgyról írtak, nem egyéb felesleges észternánál (GRÖNBECH az egyedüli, a ki történeti szempontból is hozzászólt a kérdéshez; szörnyű pl. az az ábra, melyet GRUNZEL közöl altaji összehasonlító nyelvtana²⁾, 18. lapján). A magánhangzóilleszkedéshez egész más szempontok szerint kell hozzászólni, mint eddig tették. Okoskodunk rajta, a nélkül, hogy tudnánk, mit ér, mi a nyelvtörténeti jelentősége. Nagy kedvem volna ehhez a kérdéshez az ural-altaji viszony vizsgálatával történeti alapon hozzászólni. Lehet, hogy valamikor lesz elegendő anyagom hozzá.³⁾

Magánhangzók.

Östör. *a.

1. §. Általánosan el van terjedve az a nézet, hogy az östör. *a hangot a j-nyelvjárások tisztán megőrizték. E feltevést egyelőre elfogadhatjuk ugyan, de nem szabad elzárkózunk attól a gondolattól, hogy az *a esetleg már az östörökben lehetett bizonyos változásoknak alávetve, s gondosan meg kell vizsgálnunk s nem szabad nyelvtörténetileg jelentéktelen véletlennek minősítenünk azokat az eseteket, a melyekben az östör. *a valamely változáson ment keresztül. RADLOFFnak azt a nézetét, hogy a tőhangzók állandósága a török⁴⁾ nyelvek jellemző sajátysága, s minden, a mi ennek ellentmondani látszik, pusztá véletlenség (Phon. § 114), elfogadhatja, a ki akarja, de sohasem lehet biztos abban, hogy nyelvtörténeti kutatások nem fogják-e épp az ellenkezőről meggyőzni.

¹⁾ Azoknak a kérdéseknek a tárgyalását, a melyeket én különféle okokból nem tárgyalok, l. BÖHTLINGK hangtanában. (Jak. Gramm. 1—232. §§.)

²⁾ Entwurf einer vergleichenden grammatik der altaischen sprachen. Leipzig, 1895.

³⁾ Nem egészen érdektelen, a mit BÖHTLINGK mond a magánhangzóilleszkedésről. L. Jak. Gr. 33. §.

⁴⁾ RADLOFF sajátos elméletei szerint (a csuvas és a jakut, mint romlott nyelvek, nyelvtörténetileg nem számítanak) «török» = a mit én a «j-török» műszóval jelzek.

Általános fejlődés.

2. §. jak. a.

Egytagú szók.*)

as 'haar'**) | j-tör. *sač*, *čač* | baskKAT. *säs* | kazBÁL. *säč*, *čäč* | csuv. *süs* | j-tör. *sač*-, *čač*- 'hin- und herwerfen, auseinanderwerfen, streuen, ausstreuen, zerstreuen' | baskKAT. *säs*- 'сб́ять' | kazR. *čäč*-. Vö. 3. §., továbbá 4. §. *is*- 'spritzen'.

as 'speise, nahrung' | oszm. stb. *aš* 'nahrung, speise, getreide' | baskKAT. *aš* | csuv. *aš* 'fleisch'.

as- 'öffnen, losdecken' | oszm. stb. *ač*- | kaz. *ač*- | baskKAT. *as*- | csuv. *uš*-, *uš*-.
 at 'pferd' | oszm. stb. *at* | baskKAT. *at* | csuv. *ut*.

baj- 'reich w.', *bāj* 'reich' | kaz. *bajā*- | baskKAT. *baj* | csuv. *puj*-, *pujan*. Az ige eredetileg kétagú.

bar- 'gehen, fortgehen' | csag. stb. *bar*- | kaz. bask. *bar*- | csuv. *pir*- 'gehen, kommen, fahren'. Vö. 7. §.

bas 'kopf' | oszm. stb. *baš* | csuv. *puš*.

bat- 'hineingehen, raum haben' | oszm. stb. *bat*- | csuv. *pyt*-.
da 'auch, und' | oszm. stb. *-ta*, *-tä*, *-da*, *-dä* | csuv. *ta*, *te* (*-da*, *de*).

zab- 'greifen, anfassen' | j-tör. *kap*-, *kab*- | csuv. *zip*-.
 Vö. 7. §.

zas- 'graben, hervorgraben, aushöhlen' | oszm. stb. *kaz*- | kaz. oszmR. *kazā*- 'graben, ausgraben, abkratzen, abschaben, glatt feilen' | tel. alt. stb.R. *kas*- | tatR. *kār*- 'kratzen, abkratzen, abschaben, vertragen, zerreißen, anbrechen, anzapfen'; alighanem két szó: vö. baskKAT. ¹*kīr*- 'скоблить, брить (волоси), точить на токарномъ станкѣ', ²*kīr*- 'истребить, уничтожить' | csuv. *zir*- 'abschaben, kratzen, скоблить, грести лопатой, скоблить, стричь, брить'. Vö. 7. §.

*) A magánhangzóhosszúságról szóló fejezet (67—70. §§) szempontjából szükségesnek láttam az egytagú és a többtagú szókat külön felsorolni.

**) A | jelet általában vö. értelemben használom. A hol a jelentést nem írom ki, oda az id. jelzés értendő. Jakut alakok elé kikezdésben nem tettem semmi jelzést.

zat- 'zwirnen' | altV. *kat-* 'сучить (нитку); слагать одно съ другимъ'.*)

sab- 'bedecken' | csag. stb. *jap-* id. | *japās-* 'ankleben, kleben bleiben' | csuv. *śjvās-* 'anhaften, ankleben', *javās-* id.

tab- 'das ziel treffen' | j-tör. *tab-*, *tap-* | csuv. *typ-*.

tas- 'tragen, schleppen' | oszm. stb. *taš-* | baskКат. *tašj-* (рус.) 'тащить, волочить по земль'; alig hiszem, hogy a КАТАРИНСКИJ megjegyzésének bármiféle értéke volna.

tas 'aussenseite' | j-tör. *taš*, *tāš* | csuv. *tyl*; vö. 7. §.

Többszörös szók.

aba 'gift' | tel. alt. kirgR. *ū* | leb. sor, szag. kojb. kacs. kkirR. *ō* | küärR. *ua* | oszm. azerb. kaz. krm. csag. ujrR. *ayu* 'gift, bitter'.**)

aǰax 'mund; ein grosser pokal, aus dem kymys getrunken wird' | oszm. stb. *ajak* 'schale, napf, topf'.

alǰā- 'segnen, verherrlichen' | j-tör. *alka-*, *alǰa-* id. | csuv. *ilǰan-* 'verfluchen'. Vö. 7. §.

aljn 'der untere, unterteil' | kaz. ujr. Rbg. R. *al* 'der vordere teil' | kaz. kún, oszm. krmR. *alt* 'unterteil' | oszm. stb. *alēn* 'vorderteil, gesicht, die stirne, die fronte, unterteil' | ujrR. *aldēn* 'unterhalb' | ujrR. *il* 'die stelle bei der tür, die stelle in der jurte, wo das gemeine volk platz nimmt' (gegensatz: *tör* 'der ehrenplatz'), 'der niedriggestellte, niedrige'. Vö. VAMB. EtWb. 13.

alta 'sechs' | oszm. stb. *altā* | csuv. *yltā*, *ylttā*. Vö. RAMST. SUS. Aik. XXIV. 15.

arǰas 'gelb' | ujrThoms. (KSz. II. 248) *sarǰ* | csuv. *šyrā* 'weiss', *sarā* 'gelb'.

arǰa, *arǰan* 'rücken, westen', *arǰas* 'nackten, schultergegend' | oszm. *arka* 'rücken, nacken, hinterteil' | kir. kojb. szagR. *ar* 'gegenüber, jenseits'; hogy hogyan tartozik ide az oszm. stb. *ara* 'köz', jak. *arit* 'zwischenraum', nem világos előttem (RADL. Wb.).

*) A RADL. Wb. ¹⁰*kat-* czímszója két külön szó: 1. *kat-* 'erstarren', 2. *kat-* 'zufügen'.

**) RADL. Wb.: az *ū* és *ayu* alatt utalt *au* alak nincs meg.

asî 'sauer, bitter, säure, bitterkeit, salzigkeit' | oszm. azerbR. *ažê* | j-tör. *ačik, ačêγ, acû, ačê* | kirgR. *aššê* | urjKAT. *ažêγ* | kaz. *áčê* | baskKAT. *äse* | csuv. *jüžê* 'sauer, beissend', *va.čžak* 'allzu sauer, versauert (nur v. brode)'. Vö. 3. §.

ataγ 'bein, fuss' | kaz. *ajak* | csuv. *ura*.

atî 'waare' | j-tör. *satêk | csuv. *sudê*.

atillâ 'schreiten, einen schritt machen, im schritte gehen' | kaz. stb. *atla-* | csuv. *yt-*.

atir 'hengst' | oszm. stb. *ajrêr* | csuv. *ajêr, êjêr*.

baγa 'frosch' | csag. stb. *baka* | vö. magy. *béka* < ócsuv.

*bika, vö. Gombocz BTürkL. 42. 1.

baγana 'pfahl' | oszm. stb. *baγana* | csuv. *pyγane*.

balik 'fisch' | oszm. stb. *balêk* | csuv. *pulê*.

balta 'grosser eiserner hammer' | oszm. stb. *balta* 'axt' | csuv. *pyrdê* id.

battâ 'drücken, bedrücken' | oszm. stb. *bas-* | csuv. *pys*.

braz- 'werfen' | oszm. stb. *brak-* | altV. *pârka-* | csuv.

pâraz-, *praz-*.

χajîr tās 'kiesel' | oszm. stb. *kajêr* 'feiner sand' | csuv.

χêjêr 'sand'.

χaliγ 'dick' | oszm. stb. *kalên* | csuv. *χulêm*.

χara 'schwarz' | oszm. stb. *karu* | csuv. *χyra*.

χarîn 'magen' | oszm. stb. *karên* | csuv. *χirêm*. Vö. 7. §.

χatiγ 'birke' | kaz. *kajên* | sor, leb. szag. koj. kacs. *kazêγ* | szcj. *kadêγ* | csuv. *χyrên*.

χatirîk 'rinde, fischschuppe' | kaz. *kajrê* 'rinde' | csuv. *χujêr*.

saγa 'kragen' | oszm. stb. *jaka* | csuv. *šyγa, šyra*.

salâ 'lecken' | oszm. stb. *jala-* | csuv. *šula-, šyla-*.

samiγ 'regen' | j-tör. *jaγmur, jayrêr* | csuv. *šêmar, šomor, šumêr*. Vö. 100. §.

saya 'neu' | j-tör. *jaya, jayê* | oszm. *jâni* | krm. csag. *jâni* | csuv. *šênê*.

sariγ 'schulter' | kaz. tob. tarR. *jaurên* 'schulterblatt' | misBug. (PAAS.) *jawêrnê* 'schulter' | alt. tel. leb. kmdR. *jarên* 'schulterblatt, schulter' | csuv. *šurêm* 'rücken'. Vö. 100. §.

sarsîn 'morgen' | oszm. stb. *jarên* | csuv. *iran*.

satî 'zu fusse seiend, fussgänger, zu fusse' | oszm. csag. *jajan* | kaz. *jajau, jâjâü* | köktör. *jadaγ* | ujj. *jadak* | csuv. *šuran*.

tabisγan 'hase' | oszm. stb. *taušan* | [csuv. *mulgaǰǰǰ**]. Vö. RAMST. Konjug. 97; Gombocz, NyK. XXXV. 259–60.

tajax 'rohr. stock' | csag. stb. *tajak* | csuv. *tuja*.

tammalā- 'tröpfeln' | csag. *tamla-* | csuv. *tymla-*.

tarā- 'kämme' | oszm. stb. *tara-* | csuv. *tyra-*.

tarbaγ 'finger' (< *tarmā-* 'kratzen') | kirg. stb. *barmak* | csuv. *puṛne*, *pürne*.

3. §. Nincs benne semmi kétség, hogy a csuvas eltérések legnagyobb része nem vonatkozik östörök hangállapotokra. Kivételnek csak a tat. *a* ~ csuv. *i* megfelelést gondolom, melyet alább 7. és 8. §. bővebben tárgyalok. Úgy látom azonban, hogy a tat. *a* ~ jak. *a* ~ csuv. *ü* megfeleléstől sem lehet minden nyelvtörténeti jelentőséget megtagadnunk, különösen ha meggondoljuk, hogy ezekben az esetekben a baskirban és a kazáni-ban szabályosan *ä*-t találunk (ha ugyan lehet két példában szabályosságról szó):

j-tör.	kaz.	bask.	csuv.	jak.	
<i>sač</i>	<i>säč</i>	<i>säs</i>	<i>šüš</i>	<i>as</i>	'haar'
<i>ačä</i>	<i>äčä</i>	<i>äse</i>	<i>jüžä</i>	<i>asē</i>	'bitter'

Itt tulajdonképpen két kérdésről van szó; az egyik a csuvas *ü*, a másik a kazáni, baskir *ä* (~ j-tör. *a*) problémája. Részletes tárgyalásukat hagyjuk a csuvas hangtannak. Bonyolultabb lenne a dolog, ha el lehetne fogadni BÖHTLINGK egyeztetését: j-tör. *sač* ~ mong. *üsü*, *üsün* id., mely esetben az *ačä*-t a mong. *üs* 'harag, gyűlölet' szóval lehetne egyeztetni.

*) Az első pillantásra talán kissé merész egyeztetés. Azt hiszem, nincs okunk kételkedni benne. A szó *l-s* alakja megvan a mongolban: *taułai* 'der graue hase', khal. *t'ülvə*, burj. *tüle*, *tülei*, *tulai*. Fontosabb nekünk a Kirakos mongol adata (vö. Gombocz, NyK. XXXV. 260): *thapłqa*, *thoblqa*. Hogy a szó első tagja elveszett, azt a becéző értelmének tulajdoníthatjuk (vö. a végén levő kicsinyítő képzőt), különben is a 'nyúl' rendes csuvas neve: *kujan* (kaz. jövevényszó) és *ružak* (orosz jsz.). A *mulgaǰǰǰ* szót PAASONEN az Ucebnik-ből idézi. Azt hiszem, a vokalizmusban mutatkozó némi hangtani nehézség nem túlságos.

4. §. j a k. ā.

- āl 'schiff' | oszm. stb. *sal* 'floss' | csuv. *sylā, syl*.
 ās 'hungrig, hunger', ās- 'hungern' | j-tör. *ač, až* | csuv. *vižd, viš-*.
 āt 'name' | j-tör. *at, ad* | csuv. *jat*.
 bāj- 'binden' | csag. stb. *baγ* 'strick' | csuv. *pājav, pojav id*.
 bāj 'reich' l. 2. §.
 bār 'daseiend, dasein' | csag. stb. *bar-* | csuv. *pur*.
 χā 'tasche, futteral, gehäuse' | oszm. stb. *kap* | vö. csuv. *χUBā* 'deckel'.
 χāl- 'bleiben, übrigbleiben, zurückbleiben' | oszm. stb. *kal-* | csuv. *jyl-*. Vö. NÉMETH, KSz. XIV. 247.
 χān 'blut' | oszm. stb. *kan* | csuv. *jyn*. Vö. u. o.
 χār 'schnee' | oszm. stb. *kar* | csuv. *jur*. Vö. u. o.
 χās 'augenbraue' | oszm. stb. *kaš*.
 χās 'gans' | oszm. stb. *kaz* | csuv. *χyr*.
 sū 'schusswaffe' | alt. *tuba, tel. leb. kojb. küer. ujb. ja* 'Bogen' | krm. csag. oszm. *jaj*.
 sās 'frühling' | oszm. stb. *jaz* | csuv. *šyr*.
 tās 'stein' | oszm. stb. *taš* | karC. *taiš* | csuv. *tšyl*. Vö. GOMBOCZ, NyK. XXXV. 260, NÉMETH, NyK. XLII. 83.

5. §. j a k. i.

- ub (< *ib) 'heft, stiel' | j-tör. *sap, sabak* | csuv. *siβā* 'gelenk'. Vö. 11. §.
 ij 'mond, monat' | oszm. stb. *aj* | csuv. *ujāz, ujbāz*. Vö. 8. §.
 ijit- 'fragen' | j-tör. *ajt-, äjt-* 'sagen, sprechen' | csuv. *ijit-* 'fragen, bitten'.
 il- 'nehmen, empfangen, ergreifen' | oszm. stb. *al-* | csuv. *il-*.
 ir- 'худѣть' | oszm. stb. *arāk* 'mager' | csuv. *irχan id*. Vö. GRÖNBECH KSz. IV. 237.
 irās 'rein, sauber; reinheit, sauberkeit' | ujb. *arāk* 'rein, schön, ehrlich' | oszm. stb. *arā-* 'sich reinigen, rein w., sauber sein, genesen' | kaz. stb. *arū* 'rein, gut, heilig, leer, gesund' | csuv. *irā* 'gut'. Vö. NÉMETH, NyK. XLII. 79.
 is- 'spritzen, streuen, säen'. Vö. 2. §. *as* 'haar', továbbá 3. §. *isik* 'wegekost' | oszm. stb. *azāk*.

it- 'schiessen', *īt-* 'loslassen, fortlassen'. (Az utóbbinak ideartozása kétséges; vö. csuv. *jar-* 'schicken, loslassen', sor, kojib. kacs. szag. *ās-*, ujj. *āt-*, köktör. *ād-* 'senden'; talán az **at-*nak **ad-* alakváltozatát lehetne feltenni. Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 93. §.) | oszm. stb. *at-* 'werfen, schiessen' | csuv. *ivāt-* 'werfen, schleudern'.

kijin- 'kochen, sich ärgern' | oszm. stb. *kajna-* id., *kajmak* 'dicke, gekochte saure sahné, sahné (von gekochter milch), brühe, bouillon' (vö. or. *выварки, наваръ*) | csuv. *χājma* 'sahné, rahm, schmant'.

kīnat- 'flügel' | oszm. stb. *kanat* | csuv. *śynat*. Vö. 8. §.

kīran- 'fluchen' | csag. stb. *karya-* id. | ? sorR. *kārta-* 'beleidigen, necken' (PAASONEN, Csuv. szój.) | csuv. *χārt-* 'schelten'. Azt hiszem, hogy a **kar-* 'schelten' szó világosan látszik minden alakban. Hogy egy j-nyelvjárásban *ā-s* alak is előfordul, abban nincs semmi különös. Vö. 7. §, továbbá a *kītax-*hoz való jegyzetet.

kīrij- 'altern' | oszm. stb. *kari* 'alt' | csuv. *karāžāk* 'altés weib', *karāk* 'greis'.

kīrsa 'eisfuchs' | oszm. stb. *karsak* 'steppenfuchs'.

kītax 'eine grosse schale, aus der man isst' | oszm. *kādāh*, *kadah* 'becher, glas' | arab *كأس*.*)

kītānaz 'fest, hart, geizig' (vö. *kītāt-* 'mut fassen, sich ermuntern, sich mühe geben') | oszm. stb. *katā* id. | csuv. *χīdā* id. (< *χīt-* 'hart w., erstarren, zufrieren' ~ kaz. *kat-*).

sinax 'wange' | csag. stb. *janak* | ? csuv. *sān* 'gesicht, antlitz, aussehen' | (ujg. stb. *sān* id.).

širdik 'hell, leuchtend, licht' | j tör. *jarāt-*, *jart-* 'erleuchten, leuchten' | altV. *jarta* 'рыболовный лучъ (fischleuchte)' csuv. *šyrda* 'gyertya'.

sis- 'nahe daran sein' | oszm. stb. *jaz-* 'aufbiegen, entfalten, aufbinden, entwirren, auflösen; fast tun, anfangen zu tun' | csuv. *ššran-* 'schmelzen (vom feuer)' intr., *ššrat-* id., trans.

*) Nagyon érdekes egyeztetés (BÖHTLINGKTŐL származik), de talán kissé merész. Az oszm. alaknak semmikép sincs köze a jakuthoz, mert újabb arab jövevényszó. Hogy az őstörökbe eljutott volna ez az arab (?) szó, azt nehéz elhinni; még nehezebb azt, hogy egyedül a jakut őrizte volna meg; vö. még a *karya-* 'verfluchen' szóhoz: arab *كاري*, kirg. *kār* 'zorn, fluch'.

sit- 'sich legen, liegen', *sittik* 'kopfkissen' < *sittā-* 'jmd. etw. unter den kopf legen' | oszm. stb. *jat-* 'liegen', *jastāk* 'kopfkissen' | urjKAT. *cāt-* 'liegen', *sāstāk*, *sāttāk* 'kopfkissen' | csuv. *sādar*, *šidar* 'bettzeug'; vö. GRÖNBECH Forst. 95. l.

tij 'ein füllen im zweiten jahre' | oszm. stb. *taj* | csuv. *tixa*, *tira*, *tixa*.

timir 'ader' | kaz. stb. *tamār* | csuv. *tymar* 'wurzel', *jyn timar* 'ader'.

tij 'morgenröthe' | csag. stb. *taŋ*.

6. §. j a k. ī.

kīrd 'habicht', *kirbij* id. | j-tör. *karēḡa*, *karēḡai* id., *kārḡaj*, *kārḡā* 'habicht, sperber' | szagR. *kārḡajak* 'falco apivorus' | csuv. *χərχi* 'eine habicht- (oder falcken-) art', *χyrḡāca* 'habicht'.

šīr 'steiles ufer, berg' | oszm. stb. *jar* | csuv. *širan* 'ufer'; vö. AŠM. 106.

7. §. Mielőtt áttérnék azokra a nyelvtörténeti tanulságokra, melyek a fenti egyeztetésekből levonhatók, jónak látom a j-török nyelvekben tapasztalható *a ~ i* váltakozást néhány példával világosabbá tenni. Nem olyan érdektelen jelenség ez, mint RADLOFF a Phonetik 113. és 114. szakaszaiban gondolja. Ő a következő három esetet hozza fel:

1. alt. *kaja* ~ kirg. *kāja* 'fels'.
2. alt. *kar-* ~ szoj. *χār-* 'anbrennen'.
3. alt. *jalanaš* ~ tuba *jālanas* 'nackt'.

Nagyobb világosság kedvéért vegyük ide például még a következő eseteket:

4. oszm. stb. *jarāl-* 'sprünge bekommen, zerplatzen' ~ sor. *ārāl-* 'spalten bilden, risse bekommen'.

5. tel. alt. szag. kojb. kún, oszm. azerbR. *kaj-* 'sich zurückwenden'*) | csag. stb. *kajt-* 'zurückkehren, heimkehren, sich abwenden, absagen, entfliehen' (különösen figyelembe veendő, hogy az ige mindkét alakja transitív jelentésű) | telR. *kaiš-* 'sich krumm biegen, sich verbiegen' | kirgR. *kais-* 'sich verbiegen' |

*) A *kaj-* 'ausgleiten, hindurchschlüpfen', melyet RADLOFF ezzel egynek vesz, nem tartozik ide.

kirgR. *kajkə* 'nach oben gebogen, rückwärts gebogen' | kirgR. *kajkaj-* 'gebogen sein (vom kopfe) nach hinten', *kajkat-* 'den kopf zurückbiegen, nach hinten umwerfen'.

~ oszm. stb. *kəj-* 'von der seite berühren, schief machen, schief biegen, verbiegen, aus der richtigen lage bringen, abbiegen, abweichen' | j-tör. *kəin*, *kəir* 'schief, schräg, krumm'.

6. tel. alt. kirg. kkirg. tar. turf. krm. csag. oszm. azerbR. *kak* 'trocken, hart, dürr, kahl', (oszm.) 'dummkopf, narr'.

~ oszmR. *kək* 'trocken, ausgetrocknet; albern, schlau'.*)

7. telR. *kana-* 'hinneigung zu etw. haben, an etw. hängen'.

~ sor. szag. küerR. *kən-* 'wünschen, sich verlieben'.

8. szagR. *karlayas* 'schwalbe'.

~ oszm. *kərlanyəč* id.

9. oszmR. *kas-* 'zusammenziehen, durch anziehen verkürzen, einnähen' | krm. kaz. oszmR. *kasək* 'zusammengezogen, fest zusammengebunden; jeder körperteil, wo die haut falten bildet'.

~ oszm. stb. *kəs-* 'zusammendrücken, zusammenpressen, pressen, drücken, zusammendrücken' | ujrR. *kəzur-* 'verkürzen' | szag. kojb. kaesR. *kəzər-* 'verkürzen, verringern' | oszmR. *kəsə* 'kurz' | ujr. stb. *kəska* id. | karR. *kəsəχ* 'eng' | oszmZ. *kəsəl-* 'kurz w.' | kazR. *kəsən* 'eng, drückend, gedrückt'.**)

10. oszm. stb. *kat* 'schicht, -mal, seite'.

~ boszn. oszmR. *kət* 'ungenügend, wenig zahlreich, teil, seite'.

11. oszm. stb. *tak-* 'anbinden, befestigen an etw., anhängen, zusammenknoten, hineinstecken' | oszmR. *tak* 'zusammengepresst, zusammengedrückt, zusammengefaltet' | tar. kirgR. *taka-* 'mit einem balkon den torweg schliessen, verrammeln', (tar.) 'heranrücken, -stellen, vereinigen, bedecken, zumachen, fertig machen, zu ende bringen' | tarR. *takal-* 'sich an etw. stossen, so dass man nicht hindurch kann, durch einen zu engen eingang aufgehalten sein, verriegelt, verrammelt, zugemacht sein' | kirgR. *takas-* 'sich dicht an einander drängen, schmiegen'.

*) Ha RADLOFF jobban figyelembe veszi ezt az *a ~ ə* váltakozást, nem látja az oszm. *kək* 'trocken' és *kək* 'albern' szót két szónak.

**) RADLOFF, Wb. II. 813: *kəsla-* törlendő; vö. BANG, Über die Rätsel des Codex Cumanicus (Sitzungsber. d. preuss. Akad.), NÉMETH, Die Rätsel des CC., ZDMG. LXVII. 588—9.

~ oszm. stb. *tāk*- 'feststopfen, festdrücken, hineinstopfen, hineindrängen, verstecken' | telR. *tāk* 'geizig' | oszmR. *tāka*- 'zstopfen', *jolā tāka*- 'den weg versperren' | tel. alt. leb. kirg. küer. kojb. kaes. szagR. *tākta*- 'feststopfen, -drücken, anfüllen; mit einem zaune umgeben, umzäuen, beerdigen' | szag. kojb. kaes. sorR. *tāktan*- 'erfüllt, versehen sein, sich vorbereiten' | oszmR. *tākanāk* 'verstopft, gesperrt'.

12. oszmR. *tapa* 'pfropfen, spund, zünder (e. bombe)'.

~ oszmR. *tāpa* 'propfen, stöpsel'.

13. kirgR. *tartāl*- 'sich zusammenziehen, sich verkürzen, zusammenschrumpfen'.

~ kirgR. *tārtāl*- 'sich zusammenziehen, zusammenwachsen (von wunden)'.

14. csagR. *tarmaš*- 'mit mühe heraufklettern, heraufkriechen'.

~ oszm. kazR. *tārmaš*- 'sich mit den nägeln festhalten, heraufklettern, sich gegenseitig mit den nägeln kratzen, zerfleischen'. Vö. NÉMETH, NyK. XLIII. 141 (*tirnak*).

15. köktör. ujb. tar. sor *taš* 'das äussere' | jak. *tas* | csag. *taškarā* 'draussen'.

~ oszm. *diš* 'le dehors' | csag. *tiš* | kaz. tel. alt. tob. *tāš* kirg. *tāš* | csag. *tāškarā* 'draussen'.

Vö. GOMBOCZ, NyK. XXXV. 260.

16. j-tör. *tawar*, *tabar* 'waare, besitz, vieh'.

~ kazR. *tāwar* 'das vieh überhaupt'.

8. §. Kétségtelen, hogy a fenti példák számát minden nagyobb fáradság nélkül bőségesen lehetne szaporítani. Akár tulajdonit hát valaki ennek a jelenségnek nyelvtörténeti fontosságot, akár nem, szögyeztetések felállításában nem szabad figyelmen kívül hagyni. De nem lesz felesleges az után sem érdeklödnünk, hogy mi ennek a váltakozásnak a nyelvtörténeti jelentősége.

A ki az 5. szakaszban közölt egyeztetéseket (östör. *a ~ jak. *i*) figyelmesen átnézi, lehetetlen, hogy kikerülje a figyelmét a csuvással való feltűnő egyezés. (Vö. még 11. §.) A j-török *a*-val szemben az esetek jóval csekélyebb számában találunk csuv. *i*-t, s még ritkábban fordul elő ez a jelenség a jakutban. Annál feltűnőbb tehát az egyezés.

Huszonöt példa közül három ellentmond a szabálynak

(*ij, kinat, sirdik*); az elsőt és a harmadikat ma még nem tudom megmagyarázni, a második (*kinat* ~ tat. *kanat* ~ csuv. *synat*) bizonyára a tat. *k* ~ csuv. *j*- (~ mong. *č*-) esetei közé tartozik, melyekről a KSz. XIV. kötetében (Der ursprung des wortes *šaman* und einige bemerkungen zur türkisch-mongolischen lautgeschichte) írtam s a melyekben a vokalizmus fejlődése más törvények szerint ment végbe. Négy példa megint nem mond semmit (*isik, kirij, kirsá, tij*), mert nem ismerem az igazi csuvas megfelelőket. Ellenben a többi tizennyolcz példa kétségtelenné teszi, hogy a csuv. *i* ~ jak. *i* (~ j-tör. *a*) megfelelés esetei a jakut-csuvas közösség emlékei.

Természetesen jól meggondolandó, hogy a csuvas *i* ~ tat. *a*-nak a jakutban több esetben *a* felel meg (vö. pl. a 2. szakaszban felsorolt *bar-, žab-, žas-, alžā-, žarin* szókat), de azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a csuvas magánhangzók rendkívüli változásokon mentek keresztül. A csuvas nyelv történetét csak nagyon nagyjából ismerjük ugyan, de abban bizonyára mindnyájan megegyezünk, hogy a csuvas újítások jóval nagyobb része újabb jelenség, s mivel a csuvas nyelvtörténetről kb. Kr. u. 700-tól kezdve az újabb korig nyelvemlékek hiányában csak nagyon halvány sejtelmünk van, ezeknek az újításoknak az okát, kiindulópontját és idejét, elterjedése idejét és területét sohasem fogjuk megtudni. Még ahhoz a feltevéshez sem szükséges ragaszkodnunk, hogy a j-tör. *a* ~ csuv.-jak. *i* megfelelés esetei a csuvasból való kölcsönzésen alapulnak; lehet, hogy ez a jelenség közös csuvas-jakut újítás, a mely a jakutoknak a csuvasoktól való elválása után az utóbbiak nyelvében továbbfolytatódott. (A tat. *a* ~ csuv. *ā* megfelelést — vö. 10. § — határozottan újabb keletűnek gondolom. Vö. GRÖNBECH, KSz. IV. 118.) Másrészt meg a jakutban is bizonyosan vannak újabb és régibb tatár jövevényelemek, vö. pl. 129. §. Túlságos lelkiismeretesség talán kifogásolhatná ezt az álláspontomat, a mire csak azt felelhetem, hogy — sajnos — kénytelen vagyok csupán az adott lehetőségek közt mozogni. De akárhogy is van a dolog, a fő csak az, hogy az egyezések ténye megvan.

S miután eddig eljutottunk, most két kérdés vetődik fel: 1. hogy ítélendő meg ez a tat. *a* ~ csuv. *i* ~ jak. *i* hang östörök szempontból; 2. hogy függ ezzel össze (ha ugyan össze-

függ) a j-tör. $a \sim i$ váltakozás. Az egyik ősnyelvi kérdés, a másik egy dialektusi váltakozásra vonatkozik, s bizony mind a kettő nagyon ingatag talaj.

Az első kérdésre már megfelelttem «A török-mongol a -féle hangok fejlődése a csuvasban» című értekezésemben (NyK. XLII. 75—85. l., továbbá KSz. XIV. 242), melyben bebizonyítottam, hogy a j-tör. $a \sim$ csuv. i megfelelés eseteiben a mongolban $a-t$, az $a \sim u$ eseteiben pedig $i-t$ találunk. Ennek az alapján teljes jogunk van őstör. a_1 és a_2 hangot felvenni, értve az alatt az $_1$ és $_2$ alatt akár magában az a -ban, akár a környezetben adott hangzásbeli körülményeket. A j-törökben mindkét hang a mai a alakban jelenik meg, a csuvasban pedig i -vá fejlődött. GRÖNBECH (KSz. IV. 237, Forst. 103. §) a jak. $i \sim$ tat. a megfelelés eseteit eredeti ab szótaggal hozza összefüggésbe, magyarázatát azonban maga sem hiszi egészen.

A másik kérdésre én igennel felelek. Nem tudok véletlenséget látni pl. abban, hogy pl. az

ujg. $j\dot{a}r\dot{a}c$ 'fa' $\sim$ tat. $a\dot{r}\dot{a}c$ szónak csuv. $j\dot{a}v\dot{a}s$, $j\dot{i}v\dot{a}s$ felel meg.

Azt hiszem, hogy az $*a > i$ fejlődés egyes példái eljutottak a tatár dialektusokba, ezekben így dublettek keletkeztek, s ezekre megy vissza a mai tatár $a \sim \dot{a}$ váltakozás. Olyanféle magyarázatot, hogy az $a \sim \dot{a}$ váltakozás pusztá véletlen volna, a török nyelv természetét ismerve, nem fogadhatok el.

Mindezek alapján az őstörök nyelvjárások helyzetét a következőkép gondolom:

csuvas	jakut
j-török	

Azt hiszem, hogy a csuvasok és jakutok a j-nyelvjárás elválása után még egy ideig együtt éltek, s abban bizonyára senki sem kételkedik, hogy a j-törökséggel mindkettő később is sokat is érintkezett, s ez érintkezések nyomai nyelvükben kétségkívül fölismerhetők.

Hogy sikerülni fog-e e véleményt egyéb bizonyítékokkal is elfogadhatóvá tenni, azt meglátjuk a következőkben.

Különös alakulások.

9. §. jak. ä.

bäjä 'nach einer weile, nachher' | kelturk. kaz. *baja* 'letzt-hin, vor einiger zeit' | altV. *paja, päja* 'vor kurzem, unlängst' | csuv. *pajžär, pazär* id.

älämäs 'scheckig' | oszm. stb. *ala* | csuv. *yla*. Nagyon valószínű, hogy az eltérő fejlődés a jelentés természetéből magyarázandó.

säbirdäx 'blatt' | oszm. stb. *japrak* | csagR. *japärak* < *jap* 'befedni' + *är-ya* + *k*. Vö. tarR. *jepin-* 'sich bedecken', *jepil-* 'bedeckt sein'; az *a* a tarancsi nyelvjárásban *i* előtt *e*-re változik, RADL. Phon. 82. §. A *jap-* ige különben szabályos *sab-* 'bedecken' alakban megvan a jakutban. Vö. 17. §.

10. §. jak. o.

χomus 'schilf' | oszm. stb. *kamäs* | tar. *komuš* | csuv. *χomgl**) 'stengel' | PAAS. *χämäl, χomäl*; vö. GRÖNBECH Forst. 23. §, KSz. IV. 116. GRÖNBECH azt hiszi, hogy a második szótagbeli eredeti *u* labializálta az első szótagot. Ezzel szemben: 1. Hogy a második szótag magánhangzója eredeti *u* vagy *ä* volt-e, az még egyáltalában nincs eldöntve. 2. A következő (11.) § végén közölt példák körülbelül feleslegessé teszik a GRÖNBECH hipotézisét. (Vö. még 13. §. *uos*, 38. §. *ord-*.) 3. Figyelemreméltóbb GRÖNBECHnek az a megjegyzése, hogy a csuv. *χämäl* hangról hangra megfelel egy ősi *komuš alaknak. Elvileg éppen nem tartható valószínűtlennek, hogy a csuv. és jak. alak vokalizmusa a többi törökséggel szemben megegyezzen. Ebben az esetben csupán azt kellene feltenni, hogy a jak. illabialis és latialis alakok váltakozása (11. §) ősjakut jelenség, a mi utóvégre nagyon lehet. (Hogy a jakuthoz közel levő tar. dialektusban is van *komuš* alak, annak nem lehet jelentőséget tulajdonítani.) Meg kell azonban jegyezni, hogy a tatár *a*-nak csuv. *ä* megfelelése egészen rendes: csuv. *ämär* 'still, ziemlich warm und bewölkt (vom wetter)' ~ tat. *amär* 'ruhe, frieden'; csuv. *än* 'gedächtnis, verstand, verständnis' ~ tat. *ay*; csuv. *ändäx-* 'schwören' ~ tat. *ant* 'schwur'; csuv.

*) GRÖNBECH *o*-ja (itt) = *ä*.

χājār 'sand' ~ tat. *kajār*; csuv. *χājma* 'sahne, rahm, schmant' ~ tat. *kajmak*; csuv. *χājra* 'schleifstein' ~ tat. *kajrak*. De éppen nem tulajdoníthatunk jelentőséget a *χāmāl* vokalizmusának, ha meggondoljuk, hogy a szó mint újabb tatár kölcsönszó is megvan a csuvasban és pedig ugyanazzal a vokalizmussal: csuv. PAAS. *χāmāš*, Szp. *χomāš* 'schilfrohr, schilf'. (Hogy a két szó ugyanaz, az kétségtelen; a kazB. *kamāl* 'tarló' bizonyosan régi csuvas kölcsönszó, vö. 119. §, csuv. *virnā χāmāl* 'stoppel').
χotun 'frau', *χatın* id. | j-tör. *kadēn*, *katēn* | köktör. *katun*.

11. §. *jak. u.*

ub 'heft, stiel' | tat. *sap* id. | csagR. *sapak* 'stiel, stengel' | kaz. kirk. tobR. *sabak* 'knopföse, die öse am ohrringe' | csuv. *siBā* 'gelenk' (vö. PAAS. Csuv. szój.). Azt hiszem, hogy a szó eredeti jakut alakja szabályosan *ib, s ebből fejlődött (a *b* hatása alatt?) az *ub*. A változást világosabbá teszi ez a néhány jakut példa: *ařinjax* 'schmiere, salbe' ~ *ořunuox* id., *ařiria* 'feine glasperlen' ~ *ořuruo* id., *ařaj-* 'sich öffnen' ~ *ořoj-* id., *barillia* 'eine art adler' ~ *borulluo* id., *χatıaj* 'mädchen' ~ *χotuoj* id., *salır* 'kessel' ~ *solır* id., *sıppax* 'stumpf' ~ *tuppax* id. stb. stb.; l. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 74. §.

12. §. Bizonytalan esetek.

sax 'feuer anschlagen'. BÖHTLINGK az oszm. stb. *jak-* 'anzünden' szóval egyezteteti; helyesebb volna talán az oszm. stb. *čak-* 'mit einem kurzen schlage schlagen, blitzen, explodiren' idevonása, mely hangtani tekintetben éppúgy megfelel.

taņara 'himmel' | oszmR. *taņrā* 'gott, die gottheit' | köktör. ujj. csag. ktur. kún, barR. *tāņri* 'himmel, gott' | kazB. *tāņara*, kazO. *tāņrā* 'gott' | kazO. *tāra*, kazR. *tāri* 'heiligenbild' | csuv. *tyrā* 'gott, heiligenbild'. — Hogy mit akarnak jelenteni az *ä-s* alakok, ezt nem tudom megmondani. BÖHTLINGK (Jak. Gr. 74. §) az előző szakaszban tárgyalt jelenségre gondol.

tolōn 'tal' | kirk. csag. kturk. tarR. *tala* 'die ebene, die steppe'. Nem világos.

13. §. Az őstör. *ag fejlődése.*)

Vö. GRÖNBECH, KSz. IV. 120. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 106. §.

bia**) 'strick' | oszm. *baγ* | kaz. bask. *bau*.

biar 'leber', *büör* id. | oszm. *baγâr* 'eingeweide, magen' | kaz. *bauâr*, *baγâr* 'leber' | bask. *buâr* 'leber' | kirgBUD. *baur* 'leber, bauch' | csuv. *pæver*, *püver* 'leber' (vö. csuvZOL. *paGar* 'leber', csuvPAAS. *paGarDa* 'magen der vögel').

ia 'melken' | oszm. *saγ-* | kaz. *sau* | bask. *hau-* | csuv. *sæv-*.

iarayan 'schwer, teuer' | kirg. stb. *aur* | bask. *auâr* | oszm. *aγâr* | alt. tel. *ür*.

iarī 'leidend, krank' | bask. *aurâ-* | kaz. stb. *aur-* 'schmerzen' | oszm. *aγâr-*, *âr-*.

sia 'fett' | oszm. *jaγ* | alt. tel. *jū* | kún *jau*.

tia 'wald' | oszm. *daγ* 'berg, wald' | bask. *tau* | alt. tel. *tū* | csuv. *tu* (gen. *tāvæn*).

tial 'wind' | kaz. *dauël* | kúnR. *taul* 'unwetter' | tel. *tül* 'sturm' | csuv. *tävël* 'sturmwind, sturm'.

tias 'getöse' | oszm. *taus* 'lärm' | kirg. *taus* 'stimme, geräusch' | csuv. *tšävö*: *sazâ-tšävö* 'allerlei stimmen, laute'.

uos 'lippe' | oszm. *aγâz* | kaz. *auz* | alt. tel. *ūs* | csuv. *sâvar*.

A jak. *uos* eredeti alakja valószínűleg *ias; vö. 11. §, GRÖNBECH Forst. 23. §, KSz. IV. 116.

Őstör. *ä.

14. §. Az őstör. *ä a nyelvjárások jó részében megmaradt; nevezetesebb változásai: kirgiz, abakáni *e*, volgai, baskir, toboli,

*) Zárt szótagban. Sok esetben úgy látszik, mintha a *g intervokalikus volna. Azt hiszem azonban, hogy ez csak a nom.-ban van így (pl. *bagýv) s a többi esetekben *bagr-féle alakokkal van dolgunk. Ezzel szemben az *aya*, *oyus* alakok *γ*-jét valószínűleg az a körülmény őrizte meg, hogy ezeknek eredeti *g-je sosem kerülhetett a szó végére vagy mássalhangzó elé. Úgy gondolom, hogy az *ag először *aγ*, majd *ā*-vá lett s abban a korban, mikor némely hosszú magánhangzók (*ä* [*>* *iä*], *o* [*>* *uo*], [*>* *üö*], *ü* [*>* *üö*]) diftongizálódása bekövetkezett, ezek az *ā*-k is diftongizálódtak. (A 13., 19., 45., 58. szakaszokhoz vö. 67—70. §§!)

***) BÖHTLINGK, Jak. Gr. 34. §: «Bei *ia* klingt der zweite bestandteil nicht wie ein reines *a*, sondern wie ein laut zwischen *a* und *ä*».

baraba *i* (de *j* előtt kaz. *e*, pl. *bej*, *kej*-, vö. GRÖNBECH Forst. 33. §. KSz. IV. 117), csuv. *a*. Vö. GOMBOCZ BTürkL. 154, RADLOFF Phon. 112. §, KATANOFF Urj. I. táblázat, AŠMARIN Mat. 38, 39. §. Úgy látom, hogy a csuvasban (bizonyos helyzetben?) *i* is felelhet meg az *ä-nek (pl. *pilläk* '5', *sittšä* '7'). A jakutban az *ä *ä* és *iä* alakban jelenik meg (vö. 21. §!).

Általános fejlődés.

15. §. jak. *ä*.

Egytagú szók.

än 'du' | oszm. *sän* | kaz. *sin* | csuv. *ežə* (gen. *sanən*).

är 'mann, kraft, ausdauer' | tel. alt. sor, leb. kumd. tar. tob. küer. krm. csag. kún, oszm. kar. ujr. *är* | kirg. kking. szag. kojb. kacsR. *er* | kaz. tobR. *ir* | csuv. *ar*.

ät 'fleisch' | alt. tel. leb. sor, küer. krm. kún, oszm. csag. azerb. kar. ujr. *ät* | kirg. kking. szag. kojb. kacsR. *et* | kaz. tob. bask. barR. *it*.

käl- 'kommen' | oszm. *gäl*- | tar. alt. tel. leb. sor, küer. krm. kún, ujr. csag. karR. *käl*- | kirg. szag. kojb. kacs. *kel*-bar. tob. bask. kazR. *kil*-.

käs- 'waten, durchwaten, durchstreichen' | oszm. *gäc*- | alt. tel. leb. ujr. köktör. csag. kturk. tarR. *käc*- | kaz. *kič*- | csuv. *kaš*-.

täb- 'einen stoss mit dem fusse geben' | oszm. csag. alt. tel. sor, tar. küerR. *täp*- | oszm. csagR. *däp* | kirg. kkingR. *tep*- | kazR. *tip*- | csuv. *tap*-.

täj 'glatt, eben, gleich' | ujr. csag. kturk. tar. alt. tel. leb. sor, küerR. *täj* | kirg. kking. szag. kojb. kacs. *teŋ* | kaz. *tiŋ*.

Többtagú szók.

ägäj 'wohlan!' (vö. *äjä* csodálkozást kifejező indulatszó). csuv. *agə*, *ak* 'íme!'

äkkiriä- 'springen' | oszm. csagR. *säk*- 'hüpfen' | kaz. *sikär*- | csuv. *sik*-.

ämis 'fett' | oszm. *sämiz* | kaz. *simez* | csuv. *samər*.

ániä 'abhäng eines berges' | sor, leb. küer. kún, oszm. azerb. csag. ujj. kar. krmR. *än-* 'herabsteigen' | szag. kojb. kaes. kirgR. *en-* | kaz. szag. tob. kojb. kiz. bar. oszm. *in-* | csuv. *an-*.

bärgän 'der da gut trifft' | kaz. *bär-* 'schlagen' | csuv. *per-* 'werfen, schiessen'.

käli 'hölzerner mörser' | kúnR. *käli* 'mörserkeule' | kirg. *keli* 'mörser' | kazR. *kilə* | tobR. *kilä* | csuv. *kilə*.

käpsiä- 'erzählen, berichten' | krm. bar. kašgR. *käp* 'rede, redensart, gespräch' | kirgR. *kepsil* 'beredt' | kkirgR. *keptä-* 'sprechen' | vö. perzsa کُتِبَ.

mäji 'gehirn, verstand' | csuv. *mimə, mimε* 'mark, gehirn' Ašm. 313.

sättä '7' | ujj. oszm. csag. karR. *jädi* | kún, köktör. csagR. *jäti* | barR. *jidi* | kaz. *jida* | csuv. *sittšə, siwžo, sitš*.

täsän 'halfterriemen', *tösün* 'zaum beim pferde'.

16. §. j a k. iä.

biär- 'jmd. etw. geben, hingeben' | oszm. *vär-* | kaz. *bir-* | csuv. *par-*.

biäs '5' | oszm. *bäs* | kaz. *biš* | csuv. *pillək*.

diä- 'sagen' | ujj. köktör. alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kaes. küer. kún, csagR. *tä-* | oszm. krm. csag. tar. kar. kkirg. *dä-* | kirg. *de-* | kaz. *di-* | csuv. *tε-*.

kiäb 'form, gestalt' | j-tör. *käp, käm* | magy. *kép* < ócsuv. *käp, vö. Gombocz BTürkL. 93 | csuv. *-pek* 'als, wie, gleich, ähnlich'.

kiäŋ 'breit, weit, ausgedehnt' | tar. alt. tel. küer. ujj. csag. szárt, kturkR. *käŋ* | krm. *gäŋ* | kirg. kkirg. *keŋ* | kaz. *kiŋ*.

kiäsä 'abend' | oszm. krm. azerbR. *gäžä* 'die nacht' | oszm. *giže* | kaz. *kič* 'abend' | csuv. *kaš* id.

siä- 'essen, verspeisen' | krm. tar. tub. leb. küer. kkirg. ujj. oszm. csagR. *jä-* | alt. telR. *ji-* | csuv. *ši-*. Nem érthetek egyet GRÖNBECHKEl, a ki KSz. IV. 238 a kurm. *šij-adəp* 'ich esse', *ši-rəm* 'ich ass' alapján a szó mai palatalis magánhangzó-ját a szókezdő *j-* hatásának tulajdonítja.

siäl 'mähne' | alt. leb. ujj. bask. *jal* | kaz. *jalə* | tarR.

jäl | oszm. *jälä* | küerR. *jäläk* | kyzR. *jälän* | kacsR. *jelin* | urjKAR. *čal* | szoJC. *tülen* | kojB. kandC. *dülen, dïln, dělen* | csuv. *šilyε, šilgε* | mong. *del* | mandzsu *delun*. Vö. Gombocz, NyK. XXXV. 269.
siäl 'traben' | alt. oszm. csagR. *jäl* | barR. *jil*.
siän 'enkel' | oszmZ. *jägän* 'neffe, enkel'.
jät 'führen' | krmR. *jätä* | oszmR. *jäd* | oszm. csagR. *jädä* | kazB. *jitäklä* | csuv. *šavät*.

Különös alakulások.

17. §. jak. a.

aγis '8' | oszm. *säkiz* | kaz. *sigəz* | csuv. *sacâr, sakkâr*. Az alapnyelvi alak kétségkívül *säkiz. A jakut *aγis*-nál talán a *torus* '9' hatására lehetne gondolni. RAMSTEDT (SUS. Aik XXIV. 16) esetleg a *g* hatásának tulajdonítja az *a < ä* változást s azt mondja, hogy ez a jakutban többször előfordul. Nem tapasztaltam.*)

18. §. jak. ü.

ütüö 'gut' | köktör. *ädgü* | ujgR. *ätkü* | az *äskü*, a melyre *äji* alatt utal, nincs meg RADLOFF szótárában | csag. *äzgü* | kaz. kirg. *izgi* | kúnR. *äjgi* | oszm. krm. *äji*. GRÖNBECH az eredeti *ädgü*-ből előállott jak. *ödgü (vö. 10. §) > *ödögü alakot vesz s (Forst. 23. §, KSz. IV. 116) az *ö > ü*-t a *d* hatásának tulajdonítja. 1. Az *ü* inkább asszimiláció eredménye (vö. 65. §). 2. Nem látom be, miért volna szükség háromszótagos alak felvételére. — A csuvas *irê* 'jó', melyet GRÖNBECH ezzel egyeztet (KSz. IV. 118), nem tartozik ide. Vö. NÉMETH, NyK. XLII. 79.

*) Megmaradhatunk a BÖHLINGK magyarázatánál, a ki (Jak. Gr. 75. §) csak ennyit mond az ilyenfajta jelenségekről: «Bei vergleichung des jakutischen mit den türkisch-tatarischen sprachen und mit dem mongolischen kommt ein wechsel zwischen vokalen einer und derselben klasse überaus häufig zum vorschein». Vö. 11. §.

19. §. Az őstörök *äg fejlődése.*)

Vö. GRÖNBECH, KSz. IV. 120, 123.**)

iän 'mitte des rüchens' | sor, csag. szárt, ujj. *ägin* 'schulter' | küer. *ägnä* | sor. *äyin* | oszm. *äjin* 'rücken, schulter' | alt. kirg. *in* 'schulter' | csuv. *an*.

diäri 'bis' | kazR. *täri* 'bis, bis nach' | ujj. csag. *tegrü* 'bis, bis zu' | köktör. ujj. csagR. *tägi* 'bis, bis zu' | oszmR. *däk* 'bis' | csuv. *aran* 'bis'; vö. AšM. 220.

20. §. Bizonytalan esetek.

arijaz 'wenig, geringe anzahl, mangel' | oszm. *äksik* 'defectus, minus'.

ani 'jetzzeit' | kaz. *inda* 'jetzt' | csagKŰN. *indi* | csuv. *andε* 'schon, jetzt, nun'.

siäx 'ärmel' | j-tör. *jäy, jiy* | csuv. *šanä*.

Az 1. és 3. egyeztetés BÖHTLINGTŐL származik.

21. §. Őstör. *e.

Az őstörök zárt *e-ről már GRÖNBECH írt, vö. Forst. 89, KSz. IV. 237—8, de meglehetősen bizonytalanul s egész más alapon, mint én; *e* hang, melyet a jakut alapján vettem fel, úgy látszik, a török dialektusokban általában összeesett a nyílt *ä-vel, a jakutban azonban *i*-vé (két példában *ī*-vé) fejlődött. A többtagú példáknál figyelembe veendő, hogy a második szótagban rendszeren *i* van. Ezekben az őstör. *e talán az *i* hatása alatt állott elő *ä-ből. Hogy hogyan nyúlt meg a jakutban az *e, az egyelőre nem világos. Olyan értelemben, mint GRÖNBECH (KSz. IV. 237—8), egyelőre nem merek hozzászólni a dologhoz, mert nincs elég anyagom. GRÖNBECH a köktör. *bir-* 'geben' ~

*) Zárt szótagban.

***) Nem láttam rá elég okot, hogy az őstör. *äb hangsoportot is felvegyem tárgyalásomba. A jak. *tiär* 'umwenden' szóval szemben ma a dialektusok egy részében *v*-s alak van ugyan (oszm. *dävir-*), de vö. pl. csag. *dägrī* 'rund' stb. (NÉMETH, NyK. XLIII. 136—7). A *a* és *b* viszonyát kellene előbb tisztázni. Nagyon érdekes az oszm. *säv-* 'lieben' (kirg. *süj-*), jak. *iäj-* 'freundlich gesinnt sein' összehasonlítása.

oszm. *vär-*, *vir-* ~ jak. *biär-*, köktör. *biš* '5' ~ oszm. *bäs* ~ jak. *biäs* egyeztetésekből indul ki; azt hiszem azonban, hogy itt inkább a 35. szakaszban tárgyalt jelenségről van szó (ha egyáltalában a köktör. alakok olvasása helyes). Az α feltevés is nagyon elfogadható, hogy a 35. §-ban közölt jelenségnek szintén őstör. zárt *e-ben van a magyarázata. A jakut miatt egyelőre nem tartottam tanácsosnak a két jelenséget együtt tárgyalni. Következő kutatások bizonyára hoznak világosságot.

Újabbán THOMSEN bizonyította be az *e megvoltát a jéniszei-i feliratokban (Une lettre méconnue des inscriptions de l'Jénissei; SUS. Aik. XXX₄) és pedig a következő szókban: *éki* '2', *él* 'tribu', *és* 'camarade' ('compagne?'), *ét-* 'faire, organiser', *bél* 'la taille', *bés* '5', (*jéti* '7'), *jétmis* '80', *kés* 'ceinture(?)'.

Sokat beszéltek már az oszmánli zárt és nyílt *e*-jeiről, a nélkül, hogy egy jó szójegyzéket kaptunk volna. (A RADLOFF szótárának *ä* jelzése [oszm. alakokban] nem akar semmit mondani.) Az oszmánli nyelvtanírók közül MENINSKI (Institutiones linguæ turc., ed. alt. 7. o. — GRÖNBECH szerint [KSz. IV. 238]) és MANISSADJIAN (Lehrbücher des Seminars für orient. Sprachen zu Berlin, Lehrb. d. modernen osm. Spr. Stuttgart und Berlin 1893) vesz fel kétféle *e*-t. Az utóbbinak szójegyzéke is van, a melynek segítségével némi világot reméltem vetni az őstör. *e problémájára, de egyelőre minden kísérletem hiábavaló volt.

Annyit mondhatunk tehát, hogy az őstörökben kétségkívül volt a nyílt mellett zárt *e is, hogy azonban mely példákban, az egyelőre nem mutatható ki minden esetben világosan.

Nagyon tanulságos, a mit GOMBOCZ ZOLTÁN írt legújabbán e kérdésről, körülbelül a fenti értelemben. MNy. X. 339—41.

Egytagú szók.

il 'gutes einverständnis' | tar. alt. tel. leb. krm. kún, tob. azerb. oszm. csag. ujj. karR. *äl* | kirg. kkirg. szag. kojb. kacsR. *el* | kaz. bar. tob. oszmR. *il*.

ilt- 'führen, tragen' | kún, ujj. csag. karR. *ält-* | kaz. tob. barR. *ilt-* | csuv. *les-* 'wegführen, fortbringen, begleiten'.

iy 'die röte auf den wangen, die gegend des backenknochens' | oszmR. *äy* 'gesicht', *än* 'die hautfarbe, der teint, die farbe' | sorR. *iyñik* 'die rote schminke' | tobR. *iylik* id.

- mîn* 'ich' | oszm. *bân* | csuv. *εBə* (gen. *manðn*).
ir- 'auftauen, schmelzen' | alt. tel. leb. bar. tar. krm. csag. oszm. azerbR. *âri-* | kirg. kking. szag. kojb. kaesR. *eri-* | tara, kturk. karR. *iri-* | kazR. *irï-*.
sir 'ort, gegend, platz, erde, land' | tar. alt. leb. tel. küer. kún, kökt. ujj. oszm. csagR. *jâr* | kojb. kaesR. *jer* | bar. kaz. *jîr* | csuv. *šor*.
sit- 'einholen, erreichen' | tar. alt. tel. leb. tuba, küer. kún, ujj. oszm. csag. kar. *jät-* | kaz. *jit-* | csuv. *šit-*.
tij- 'anlangen, ankommen, erreichen' | ujjR. *täk* (o: *täg-*) kökt. csag. leb. sor, tar. küerR. *täg-*.

Töbhtagú szók.

- bisik* 'wiege' | oszm. kturk. csag. chiv. trkm. *bäšik* | kaz. *bišik* | magy. *bölcső* < ócsuv. *bišij, Gombocz BTürkL. 54. l. (talán ócsuv. *bešij?).
dirij 'tief' | kún, alt. tel. leb. sor, küer, krmR. *täräj* | oszm. *därin* | csag. *tärij* | kaz. *tirän* | csuv. *tarän*.
igä 'feile' | kún *ägäü* | csag. *ägäk* | tel. alt. *äḡä-* 'feilen' | tar. csag. *äkä-* id. | kaz. bar. tob. *igäü* 'feile' | csuv. *jəgεv* 'grosse feilé'.
ilžit 'bote, gesandter' | tel. alt. tar. kún, krm. oszm. csag. azerb. *älci* | kking. *elci* | kaz. *ilci*.
ilï 'hand, arm, finger' | ujj. csag. *alik* | kaz. *ille* | oszm. csag. azerb. krm. *äl* | csuv. *alä*.
irgäx 'männchen' | alt. tel. leb. tar. krm. kún, csag. oszm. *ärkäk* | kirg. kking. *erkäk* | kaz. *irkäk*. 35. §. ?
isit- 'hören' | j-tör. *äsit-*, *išit-* | csuv. *iltε-* 'hören, anhören, gehorchen' (< **iltε-*).
kirdik 'richtig, wahr' | oszm. krm. *gärčäk*.
silim 'leim' | tar. alt. tel. leb. küer. *jälim* | kojb. kaes. *jelim* | bar. *jilim* | kaz. *jiləm* | csuv. *šiləm*.
timir 'eisen' | köktör. kún, kar. alt. tel. küer. *tämîr* | sor, leb. *täbir* | szag. *tebir* | ujj. csag. kturk. *tämür* | kaz. *timər* | oszm. krm. azerb. *dämîr* | csuv. *timər*. Vö. Gombocz, MNy. X. 339—41.
tirï 'haut, balg, fell, leder' | csag. stb. *täri* | oszm. *däri* | csuv. *tir*.

tirit- 'schwitzen' | oszm. krm. *tär* 'schweiss' | kaz. *tir* | csuv. *tar*.

Különös figyelemre méltók a következő példák:

bíl 'taille' | oszm. csag. tar. kún, krm. kar. *bál* | kirg. *bel* | kaz. *bil*.

ír- 'sich verwickeln' | csag. *ärgän-* 'sich versammeln, sich anschliessen' | csuv. *argan-* 'sich verwickeln, sich verstricken'.

Östör. *i.

22. §. Az östörök *i*-t a jakut és a j-török nyelvek lényegtelen eltérésekkel megtartották (egyes dialektusok: *i* > *i*, vö. KATANOFF, Urj. I. tábla). A csuvasban az *i helyén ma rendszeren *a*-t találunk. Vö. GRÖNBECH, Forst. 30. §. GOMBOCZ, BTürkL. 149.

Általános fejlődés.

23. §. jak. *i*.

Egytagú szók:

bis- 'schneiden' | j-tör. *bäč, bič-*. Kétségtől az *i*-s alak az eredetibb. Vö. GOMBOCZ, BTürkL. 45.

kis 'winter' | oszm. stb. *käs* | csuv. *χəl*.

kil 'pferdehaar' | oszm. stb. *käl* | csuv. *χələχ*.

sil 'jahr' | oszm. stb. *jäl*; a csuv. *šul* voltaképp a *jaš* megfelelője. Vö. PAASONEN, Csuv. szój.: *šul*, továbbá 7. §.

sil- 'von der stelle rücken' | alt. stb. *jäl-* 'glitschen, gleiten, ausgleiten, rutschen, sich am boden entlang schlängeln, auf dem eise fahren, spazieren fahren, sich umhertreiben' | oszm. stb. *jälan* 'schlange' | csuv. *šəlen, šölən* id.

Többtagú szók:

bilir 'früher, vor alten zeiten', *bilirigyni* 'vorigjährig' | kirg. stb. *bältär* | csuv. *pəltər*.

bisax 'messer' | oszm. stb. *bäčak* | csuv. *pəbžəčə*.

čičax 'vögelchen'.

irāx 'entfernt, weit' | j tör. *järak, ərak*.

irja 'lied, gesang' | azerb. stb. *jār* | csuv. *jurə*.

- itir* 'beissen' | oszm. stb. *âsar-*.
kimis 'kymys' | kirg. stb. *kâmâz* | csuv. *kâmâs*.
kiria 'reif' | kirg. stb. *kârau*, vö. NÉMETH, KSz. XIV. 247.
kisan 'etw. bedürfen' | oszm. *kâzkan-* 'eifersüchtig, neidisch sein'.
kıtaras 'zange' | kaz. *kâskâc* | csuv. *çaskâđâ, çaskâs*.
kıtar- 'roth w.' | oszm. stb. *kâz-* | csuv. *çar-*.
kiti 'ufer, rand' | kún, oszm. *kâjâ* | kojb. szag. *kâjâg* | tobR.
kâjü 'die verbrämung' | csuv. *çarâ*, vö. AšM. 225. l.
kisil 'rot' | oszm. stb. *kâzâl* | csuv. *çarlâ*.
silgi 'pferde' | köktör. stb. *jâlkâ*.
tılbâs 'dolmetsch' | tat. *tâlmâc*.

24. §. jak. ĩ.

- kın* 'scheide' | oszm. stb. *kân* | csuv. *jânâ*.
kıs 'tochter' | oszm. stb. *kâz* | csuv. *çar*.
tın 'athem, seele', *tın-* 'athmen' | j-tör. *tân, tân-* | csuv. *tšam*; vö. RADL. Phon. § 106.
tıt- 'reissen, zerreißen' | oszm. *dit-, dât-*.

Különös alakulás.

25. §. jak. u.

- kurtujax* 'birkhuhn' | kazR. *kâr tauçâ* 'haselhuhn'.

Bizonytalan eset.

26. §. jak. ä.

- kärä* 'grau, reifarben' | oszm. stb. *kâr* 'grau'.
 Érdekes, hogy mindkét kivételes esetben a tat. *kâr* 'szürke' szóval van dolgunk. Az *u-s* alak asszimiláció eredménye, az *ä-s* (ha ugyan igaz), talán átvétel lehet. De ez utóbbi kétségkívül nagyon bizonytalan.

Östör. *i.

27. §. Az östörök *i egyes különös alakulások kivételével (kaz. *â*) az egész török nyelvterületen megmaradt, csupán a

csuvasban nem; itt az *i helyén többnyire ə-t találunk. Vö. GRÖNBECH, Forst. 31. §, GOMBOCZ, BTürkL. 149—50, KATANOFF, Urj. I. t.

28. §. jak. i.

Egytagú szók.

is 'der innere' | oszm. stb. *ič* | csuv. *āš*, *oš*.

is- 'schwellen' | j-tör. *šiš-*, *šəs-*, *čəs-* | csuv. *šiš-*. Figyelemreméltó a csuvas alak vokalizmusa.

is- 'trinken' | oszm. stb. *ič-* | kaz. *əč-* | csuv. *əš-*.

kir 'schmutz' | oszm. stb. *kir* | csuv. *kirək* 'unreinlichkeit (am menschlichen körper)'.
min- 'aufsitzen' | j-tör. *min-*, *bin-*.

tik- 'stechen, nähern' | oszm. *dik-* id. | kaz. *tək-* id. | csuv. *tšik-* id.; a *tik-* magashangú párja a j-tör. *tšk-* 'feststopfen, hineinstopfen, hineindrängen, verstecken' szónak; vö. 7. §.

Többtagú szók.

ibit 'gewesen, gewesen sein' | oszm. stb. *imiš*.

ilik 'vorherseiend, vorhersein', *ilün* 'der vordere, östlich, vorderseite, osten' | j-tör. *ilk*, *ilik* | csuv. *ələk* 'ehemals, früher'. Vö. j-tör. *il*, *al*.

innü 'nadel' | oszm. stb. *ijne*.

iränyä 'euter, materie' | j-tör. *iräy*, *iriy*.

isin 'für, wegen' | j-tör. *ičün*, *ičün*, *üčün*, *učün*.

kiris 'bogensehne' | alt. tel. kún, bar. csag. oszmR. *kiriš* | altR. *kārāš* | kaz. *kərəš* | csuv. *χirlü*. Rendkívül érdekes a lamdacismust mutató csuvas alak *i-je*; eszerint őstör. *i-nek felelhet meg csuv. *i* is.

kisi 'mensch, mann' | oszm. stb. *kiši*.

kistiä- 'verbergen, verstecken' | oszm. krmR. *gizlä-* id. | ujj. *kislä-* | krm. azerbR. *gizlän-* 'sich verstecken' (oszm. *gizli* 'verborgen, versteckt').

silä 'mark' | alt. leb. kún, csag. *jilik*.

sisik 'erle' | kaz. *širək* | csuv. *širək*. Fontos a kazáni alak, mely eszerint régi (*j*) csuvas jövevényszó.

29. §. j a k. i.

bīr '1' | j-tör. *bir, bər* | csuv. *per, peri, perre*.

īl 'anknüpfen, einhängen' | oszm. stb. *il*.

kīn 'nabel, centrum' | alt. tel. leb. szag. *kin* 'der nabel des moschustieres, der moschusbeutel'.

kīr- 'hineingehen, hineintreten' | j-tör. *gir-, kir-* | kaz. *kər-* | csuv. *kər-*.

kīs 'zobel' | csag. stb. *kiš*.

sīk 'naht' | alt. stb. *jik* | oszmR. *jiv* | kazB. *joj* | misPAAS. *jü* | csuv. *šəvə*. GRÖNBECH (KSz. IV. 123) ösjak. *jib-ik alakot vesz fel; az illető ige azonban sehonnan sem igazolható s a hangtani körülmények éppen nem teszik nélkülözhetetlenné ezt az alakot.

sīk 'feuchtigkeit, tau' | kturkR. *čik* | oszmZENK. *čig, čih* | oszm. *čij* | tel. kazR. *čək*.

tīy 'eichhorn' | oszm. stb. *tīn* | köktörR. *tājij* | ujrR. *tājin*.

tīs 'zahn' | j-tör. *tiš, diš* | kaz. *təš* | csuv. *šəl*.

tīt 'lärchenbaum' | karR. *tit* | tel. alt. leb. sor, szag. *kojb*. kacs. küer. kking. *tət*.

Különös alakulások.

30. §. j a k. a.

sab 'faden zum nähen' | oszm. stb. *jip* | csuv. *šip*.

31. §. j a k. i.

bit 'laus' | oszm. stb. *bit*.

īnaχ 'kuh' | oszm. stb. *inäk* | csuv. *əne*; vö. magy. *ünő* (GOMBocz BTürkL. 136); a szó eredeti vokalizmusa minden valószínűség szerint palatális.

it 'hund' | soj. *it* | tat. *it* | csuv. *jəDə, jīDə*.

sītī 'scharf' | oszm. *iti* | ujr. *jidik, jidi* | kum. *itti* | bar. *jidäü* | csuv. *šiv.Đə, šitšə*.

tīl 'zunge' | csag. stb. *til* | kaz. *təl* | csuv. *tšəlyε, tšəlre*.

tīsi 'weibchen' | csag. stb. *tiši* | alt. *tizi* vagy *təšə* | abak. *tizi* vagy *təšə*.

Vö. 17. §, GRÖNBECH, KSz. IV. 237.

32. §. j a k. *ĩ*.

ĩs 'starker, durchdringender rauch' | kirg. szag. kojbr. *ǝs* 'rauch, russ, dunst, dampf' | kaz. uĵ. csagR. *is* 'geruch, dunst, kohlendunst' | tar. csag. oszmR. *is* 'russ, qualm' | uĵR. *it* 'geruch, wohlgeruch'. — A két szó (*is* és *ǝs*) bizonyára egyeredetű; hogy a két alak közül melyik az eredetibb, azt egyelőre nem lehet megmondani.

33. §. j a k. *u*.

bus- 'gar oder reif w.' | oszm. stb. *piš-* | csuv. *piš-*. — A b-hatására gondolhatunk.

muĵ '100 rubel' | j-tör. *biĵ, miĵ* '1000' | csuv. *pin* id. — Magyarázat: mint az előbbinél.

34. §. j a k. *ü*.

büt- 'fertig w.' | oszm. stb. *bit-* | csuv. *pät-, pöt-* | mong. *bütü-* | oszm. *bütün* 'ganz'. — Az ige bizonyára már az alapnyelvben kettős alakban volt meg.

sürbä '20' | j-tör. *jârma, jigirmi* | csuv. *širem* [$<$ tör. *iki* 2' + mong. *arban* '10', vö. RAMSTEDT SUS. Aik. XXIV. 21, GRÖNBECH, KSz. IV. 116 ($<$ *jigürmä); BÖHTLINGK, Jak. Gr. 75. §.

süt- 'verloren gehen, aufhören, erlöschen', *sütär-* 'verlieren' | oszm. stb. *jit-* 'verloren gehen' | köktör. csagR. *jitür-* 'verlieren, vernichten' | oszmR. *jitir-* 'verschwinden lassen' | csuv. *šät-* 'пропасть'.

35. §. *ü ~ *i.

A nélkül, hogy egyelőre valami nagyobb fontosságot tulajdonítanék a dolognak, néhány oly esetet akarok e szakaszban bemutatni, a melyeknek tanúsága szerint a török alapnyelvben első szótagbeli *ü* bizonyos esetekben *i*-vel váltakozott. Más feltetéssel e példák aligha magyarázhatók. Megjegyzem, hogy az első példa (*üsigi*) nem világos; talán csak a jakutból magyarázandó. (Vö. még 21. §.)

üsigi 'ihr', *üsikki* id., *isigi* id. | oszm. stb. *siz* | csuv. *ezir*.

bil- 'erfahren, erkennen, kennen lernen', *bäliä* 'bemerkenswert, zeichen, kennzeichen' | oszm. stb. *bil-* | oszmZENK. *belür-*

(o: *bälür-*) 'zum vorschein, zur erscheinung kommen, sich kund geben', oszmBdM. *bälir-* 'être connu, se montrer; devenir clair, évident', *bilir-* 'apparaître, se manifester' | csuv. *pel-* | csuv. *palla-* 'kennen, erkennen' | *palâr-* 'sichtbar sein, sich zeigen'.

ikki '2' | tar. azerb. bar. csag. oszmR. *iki* | sor. ujrR. *igi* | krm. *kún*, csag. oszm. karR. *äki* | kirg. kkirgR. *eki* | alt. tel. lebR. *äkki* (az *igi* alatt utalt *ägi* alak nincs meg RADLOFF szótárában) | csuv. *ikkə, ik, igə*.

inī 'der jüngere bruder' | tar. tel. alt. csag. kturk. oszm. azerb. ujrR. *ini* | bar. kirgR. *äni*.

ygyr 'sattel' (< *ijir), vö. 31. §. | kaz. *ajär*, oszm. *äjär*, tar. *ägär* | tel. *ijirgä* 'satteldecke'. 21. §. ?

kim 'wer?' | *kún*, krm. bar. kirg. tar. ujr. oszm. karR. *kim* | alt. tel. leb. küerR. *käm* | csuv. *kam*.

tiräx 'die weisse pappel (*populus alba*)' | alt. tel. leb. sor. *kún*, csag. kturk. tarR. *täräk* | kirg. kkirg. szag. kojb. kacsR. *teräk* | kazR. *tiräk* | csuv. *tirək*. Valószínűleg a 21. §-ba tartozik.

36. §. Bizonytalan esetek.

icigäs 'warm', *itī* 'heiss, hitze' | oszmR. *isäm* 'heiss' | krmR. *äsžak* id. | oszmR. *äsšžak* | oszm. *sšžak* | tob. krm. oszm. azerbR. *issi* 'heiss' | kirgR. *ästək* id. | kkirgR. *ässək* | tel. altR. *üzü* < alt. tel. leb. szag. kojbr. *izi-* 'heiss w.' + *ü* | ujrR. *izik* 'heiss' | csagKún. *isiγ* (RADL. Wb.: az *issi* alatt utalt *ässš* alak nincs meg) | csuv. *šžš* 'warm'.

ijir 'sehne' | j-tör. *sšňär*, *siγir* | csuv. *ššňär*.

silis 'wurzel' | tarR. *jiltis* | küer. ujrR. *jäldäs* | szojR. *jältäs*.

Östör. *o.

37. §. Az östör. *o hangot a j-török megőrizte (de volgai, bask. tob.>u), a csuvas *y* (*vi-*, *vy-*)-ra változtatta. Vö. GOMBOCZ, BTürkL. 145—6, GRÖNBECH, Forst. 27. §, KATANOFF Urj. I. tábla (a toboli hibásan!). A jakutban a következő jelenségeket látjuk.

Általános fejlődés.

38. §. jak. o.

Egytagú szók.

zon- 'übernachten' | oszm. stb. *kon-* | kaz. tobR. *kun-* | oszm. stb. *konak* 'gast' | csuv. *χāna*, *χona* id.

zos 'doppelt' | csag. stb. *koš* | kazR. *kuš*.

oz 'pfeil' | oszm. stb. *ok* | kaz. tobR. *uk* | csuv. *υχδ*.

oj 'kleines wäldchen auf einem freien felde' | csag. stb. *oj* 'niederung, tal, schlucht' | kaz. *uj* | csuv. *uj* 'feld'.

ot 'gras' | oszm. stb. *ot* | kaz. tobR. *ut*.

ord- 'übrig bleiben, nachbleiben', *orduk* 'rest' | csag. stb. *art-* 'eine sache über einen gegenstand so herüberlegen, dass die enden zu beiden seiten herabhängen; aufladen, belasten; über etw. hervorragen, grösser s., besser s.; hinzukommen, zunehmen; übrig bleiben, nachbleiben; abreiben; über einen berg bringen', *art* 'hinterteil, pass, engpass', *artök* 'überragend, zuletzt, rest', *arē* 'jenseitig, die andere seite, nach, hinter, dorthin, weiter' | csuv. *vara* 'nach'.

A csuvas és a jakut tanúsága szerint feltétlenül őstörök **or-* alakkal van dolgunk s a magánhangzó fejlődése nem a jakutban és a csuvasban, hanem a *j-*törökben fejlődött rendkívüli módon. E szerint elesik GRÖNBECHNEK (KSz. IV. 116, 118) az a külömben sem nagyon tetszetős feltevése, hogy az *ort-* az *orduk* hatása alatt keletkezett volna. Kétségtől újabb jövevénytől valamely *j-*tör. nyelvből a jakut *ärtik* 'gebirgspass'.

soj- 'sich abkühlen' | oszm. *soyuk* 'kalt' | kazB. *sāuök* id. | misPAAS. *suwök* | csuv. *siv* 'kalt, kälte; das kalte fieber', *sivən-* 'kalt w.'

toy 'gefroren', *toy-* 'frieren, gefrieren' | csag. stb. *toy* | kaz. *tuy* | csuv. *sän*.

tot 'satt', *tot-* 'sich sättigen' | *j-*tör. *tot-*, *tod-* | csuv. *tydä* 'satt'.

Többszóú szók.

bočuguras, *bočugras* 'haselhuhn' | kazB. *božor* 'tetrao bonasia' | csuv. *pābžār*, *požār* 'rebhuhn, haselhuhn'.

bosxo 'frei, ledig, unbelastet' | oszm. stb. *boš* | kaz. *buš* | esuv. *pyžž*.

čokui- 'klopfen, schlagen, prügeln', *čokočču* 'ein hölzerner hammer' | altR. *čokā-* 'mit dem schnabel picken' [mong. *coki-* id.] oszm. kkingR. *čoku-* id. | tarR. *čokī-* id. | ? oszm. *čakič* 'hammer'.

čolbon 'morgenstern' | tar. oszmR. *čolpan* 'der planet Venus' | telR. *čolbon*, *čolmon* 'die Venus'.

dolgui- 'schwanken, sich bewegen, wogen', *dolğun* 'welle' | kirgR. *tolku-* 'wellen schlagen' | telR. *tolkū* 'welle' | kirgR. *tolkun* id. | esag. kelturkR. *tolkunla-* 'wellen schlagen' | kking. kirg. krmR. *tolγa-* 'hin und her bewegen; den schlauch mit airan von aussen stossen, damit die butter sich absetzt; runde einschritte in der schaft der lanze machen, damit die hand nicht rutsche; im kreise herumdrehen' | oszm. *dalya* 'welle' | krmR. *dalyalā* 'wellen schlagend'.

čojū 'dick, dicht', *čojun-* 'd. w.' | oszmR. *koju* 'dick, dickflüssig, dunkel' | tel. alt. kirgR. *kojū* | esag. kelturk. tarR. *kojuk* | szag. kojb. kaes. küerR. *kojug* | tel. alt. szag. leb. sor, kojb. kaes. küerR. *kojāl-* 'dick w., dicht w.'.

čomus 'maultrommel' | j-tör. *komās*, *kobuz* 'ein musikalisches saiteninstrument' | kaz. *kubāz* | esuv. *kybās*.

čomuos 'schöpfkelle', *čamias* id. | j-tör. (BÖHTL.) چوموش, kirg. (BÖHTL.) شومش | oszm. stb. *čom-* 'untertauchen, sich baden, schwimmen' | oszmR. *čomur-* 'untertauchen, sinken lassen' | alt. tel. lebR. *čomdār-* 'in eine flüssigkeit eintauchen' (? talán $\acute{e} > s > h > \gamma$? RADLOFF szerint jak. $s > h$ -).

moj, *mojun* 'hals' | oszm. stb. *bojun* | kaz. *mujān* | esuv. *māj*. *ojnuo-* 'spielen', *ojnū* 'spiel' | oszm. stb. *ojna-* | kaz. *ujna-* | esuv. *vājā* 'spiel'.

olor- 'sitzen, sich setzen', *olox* 'sitz' | j-tör. *olur-*, *oltur-* | kaz. *utār-* | esuv. *lar-*.

ordū 'lagerplatz' | j-tör. *orda*, *ordu*.

orto 'der mittlere' | oszm. stb. *orta* | tob. kazR. *urta* | esuv. *vāda*.

orun 'stelle' | kirg. stb. *orun* | esuv. *virān*.

osoγ 'kamin' | j-tör. *očak*, *ożak*, *očok* | kaz. *učak* | esuv. *vu. bžax*.

otun- 'anzünden' | j-tör. *ot, od* | kaz. *tobR. ut.*
otut '30' | j-tör. *otuz, otus, oltuz* | kaz. *utāz* | csuv. *vāDār.*
tobuk 'knie' | j-tör. *tobāk, tobuk.*
toγuz '9' | j-tör. *toγuz, dokuz* | kaz. *tuγāz* | csuv. *tāχār, tāχχār.*
tolon 'hagel' | csagR. *tolu* | oszm. *dolu.*
tolu 'mit allem versehen', *tuol-* 'voll w.' | j-tör. *tolu, dolu* | csuv. *tylli.*

39. §. jak. *uo.*

buol- 'werden' | csag. stb. *bol-* | kaz. *bul-* | csuv. *pul-*.
suol 'weg, spur' | oszm. stb. *jol* | kazB. *jul* | csuv. *šul.*
suoγ 'nicht' | oszm. stb. *jok* | kaz. *juk* | csuv. *šuk.*
suorγan 'bettdecke' | oszm. stb. *jorγan.*
tuol- 'voll w.' | csag. stb. *tol-* | kaz. *tul-* | csuv. *tyl-*.
tuos 'birkenrinde' | j-tör. *toz, tos.*
uon '10' | oszm. stb. *on* | kaz. *un* | csuv. *vyn, vynnā.*
uot 'feuer' | oszm. stb. *ot* | kaz. *ut* | csuv. *vyt.*

Különös alakulások.

40. §. jak. *a, ā.*

ās- 'vorübergehen' | j-tör. *oz-, os-*.
barīn 'kurz zuvor, vor einiger zeit', *marīn id.* | csag. *borun* | baskКат. *burun.* Vö. VÁMB. EtWb. 209. §.

41. §. jak. *ō.*

ōl 'jener, der, da' | oszm. stb. *ol* | kaz. *ul* | csuv. *vāl.* Talán a liquida hatására gondolhatunk. RADLOFF (Die jak. spr. 30): «... wo *ō* und *ā* von BÖHTLINGK angewendet wird, wie z. b. in *ōl* 'jener', scheint ein versehen vorzuliegen; herr PEKARSKI behauptet überall nur *ol* gehört zu haben».

42. §. jak. *u.*

tul- 'umgehen, rund herum beschneiden' | oszm. *krmR.*
dola- 'umgeben, einwickeln, drehen, winden' | csagR. *tolaš-* 'sich herumdrehen, herumgehen, etwas umgehen'.

uya 'recht, rechte seite' | csag. stb. *oy* | kaz. leb. szoĵ. taraR. *uy*.

43. §. j a k. ö.

öj 'gedächtnis' | kirk. stb. *oj* 'geist, verstand, gedächtnis, meinung'.

44. §. Bizonytalan eset.

āγ- 'zählen, etw. in anschlag bringen; etw. für etw. halten, lesen' | oszm. stb. *oku-* 'lesen' (eredetileg talán 'szólani', vö. RADLOFF, Wb. I. 994).

45. §. Az őstör. *og fejlődése.*)

Vö. GRÖNBECH KSz. IV. 120.

j a k. u o.

muomax 'das erwürgen' | oszm. stb. *boymak* | kaz. *bu-* 'erwürgen' | csuv. *pu-* id.

suon 'dick' | j-tör. *joŕun, joŕan*.

suorat 'saure milch' | oszm. stb. *joŕurt*.

uol 'sohn', *uolan* id. | j-tör. *ogul, oglan*.

uol- 'abnehmen (von flüssigkeiten)' | alt. tel. leb. szag. kojb. sor. *söl-* 'austrocknen, abnehmen' | oszm. krm. kirk. kirk. uĵg. sor *sol-* | oszm. *suŕla-* 'in die Erde eingesaugt w.' | csuv. *siŕäl-* 'abnehmen, eintrocknen (von abgestandenen eiern)'.

uor- 'stehlen' | uĵgR. *oŕrâ* 'dieb' | oszm. *öru* id. | kaz. *uru* | csuv. *vârâ, voro*; *vârla-* 'stehlen'.

46. §. Őstör. *u.

Az őstör. *u hang képviselője a j-törökben és a jakutban rendesen u; a baskirban és a volgai dialektusokban o-t találunk az *u helyén, a csuvasban *ê ~ o (vê)*-t. Vö. GRÖNBECH, Forst. 27. §, GOMBOCZ, BTürkL. 145—6, KATANOFF, Urj. I. tábla.

*) Zárt szótagban.

47. §. jak. u.

Egytagú szók.

- bu* 'dieser' | oszm. stb. *bu* | csuv. *ku*, *ky* (< *py).
bul- 'finden' | oszm. stb. *bul-*.
kur 'leibgurt' | oszm. stb. *kur*.
kus 'ente' | oszm. stb. *kuš* 'vogel'.
kut- 'giessen' | kazB. *koj-* 'giessen, schütten, abschütten, fallen lassen' | szag. *koj*B. *kus-* 'ausgiessen, ausstreuen' | alt. tel. leb. tar. szárt, kirk. kking. csag. kelturk. karR. *kuj-* 'giesen' | csuv. *χiv-* 'giessen; ablegen (kleid, hut), ausziehen (stiefel)'.
muy 'qual, mühe' | csagKÚN. *mung* (o: *muy* vagy *mung*?) 'schmerz, kummer'.
mus- 'sammeln' | csuv. *puštar-* id.
tus 'die vor einem liegende seite; angelegenheit; bezug', *tosui-* 'begegnen' | oszmR. *düš* 'grade, grade gegenüber, entgegen' | oszmZENK. *düš ol-* 'begegnen' | RADL. Wb.: a *tüš* alak (l. a *düš* alatt) nincs meg | ujj. csag. tel. leb. alt. sor, küer. kacs. kking. kúnR. *tuš* 'die gegenüber liegende stelle, stb.' | kazB. *těš* 'ort, zeit, beegnung' | csuv. *təl*, *təl* 'stelle, platz, sinn'. — Magyarázatul bizonyára östör. *tuš ~ *tüš alakpárt kell felvennünk. A jakut *u* ~ *o*-ra vonatkozólag vö. BÖHTLINGK, Gramm. 74. §.
tur- 'stehen' | j-tör. *tur-*, *dur-* | kaz. *tor* | csuv. *tār-*, *tor-*.
tut- 'halten, festhalten' | oszm. stb. *tut-* | kaz. *tot-* | csuv. *tüt-*.
uk- 'legen, stecken, einpacken' | tat. *suk-* 'hineinlegen, verbergen' | oszm. *sok-* | ?? csuv. *səγ-* 'beissen, stechen, picken, hacken' (PAASONEN, Csuv. szój. 118. l.).

Többtagú szók.

- bulā-* 'mischen, umrühren' | kirk. stb. *bulγa-* 'trüben'.
burgunas 'eine junge kuh, eine dreijährige kuh, die noch nicht gekalbt hat' | oszm. *buzarā* 'kalb, die jungen der elephanten, rhinnoceros und giraffen' | kún, tob. kirk. *buzau* 'kalb' | csagVÁMB. *bozagu*, *bozau* | csuv. *pāru*, *poru* [mongGOLST. *birayū* 'двухгодовойый теленок']. Az ócsuvas *burayū alak, melyet

GOMBOCZ (BTürkL. 51. l.) kikövetkeztetett, tökéletesen igazolódik ezzel a jakut szóval, mely kétségkívül ócsuvas átvétel.

burxān 'schneegestöber, sturm' | oszm. stb. *burayan*.

butuk 'zweig', *mutuk* id. | OSZMZENK. *budak* 'ast, rebe, ast-knoten im holze'.

kujas 'tageshitze, heisser tag' | sor, leb. kún, csag. kturk. karR. *kujas* 'die sonne' | csuv. *χῡvel, χῡvel* 'sonne'. — A nehézségek ellenére sem kételkedem, hogy az oszm. krm. *güneş* 'sonne' ugyanez a szó. Félő, hogy ha még sok ilyen találunk, ugyancsak átfarmálódik RADLOFFnak az östörök szótókról szóló elmélete.

kulgāχ 'ohr' | oszm. stb. *kulak* | kazR. *kolak* | csuv. *χῡlχa, χῡlra*.

kulut 'diener, knecht' | oszm. stb. *kul* | kaz. *kol*.

kumax 'sand' | csag. alt. sor, kirg. *kumak* | ócsuv. *χumak, vö. GOMBOCZ BTürkL. 84; talán *kumak, vö. NÉMETH, Nyr. XLII. 243.

kuturuk 'schwanz, schweif' | j-tör. *kujruk, kuduruk, kuzruk* | csuv. *χῡre*.

murun 'nase' | oszm. stb. *burun*.

sular 'hälfter' | oszm. *jular*.

suturuk 'faust' | oszm. stb. *jumruk* | kazR. *jomrok* | csuv.

šāmār, šomor.

tujax 'hufe' | j-tör. *tujak, tujrak*.

tulajax 'waise' | oszm. stb. *tul* 'wittwe, verwittwet' | kazR. *tol* id. | csuv. *tālχ, tolox* 'waise, wittwer'.

tuman 'nebel, dampf, qualm' | oszm. stb. *tuman* | kazR. *tōmān* | csuv. *tāman* 'schneegestöber'.

uja 'nest' | oszm. stb. *uja* | kazB. *oja, uja* | csuv. *jāva*. Vö. oszm. stb. *juva* 'nest'.

ulluk 'schenkel' | oszm. boszn. *ujluk*.

ulu 'ungewöhnlich gross' | j-tör. *ulu, uluk*.

urū 'verwandter, verwandtschaft, hochzeit' | j-tör. *uruk, uruy, urū*.

usā- 'sich in die länge ziehen, dauern, wahren' | oszm. stb. *uza-* | csuv. *vārām, vorom* 'lang'.

usuk 'der äusserste, spitze, ende' | csag. stb. *uč* | kaz. *oč* | csuv. *vəs*.

utui- 'einschlafen, schlafen', *u* 'schlaf' | oszm. stb. *uju-*.
uturuk 'fuz' | kirg. azerb. krm. oszmR. *osuruk* | kazR.
usrâk | csuv. *pâzar-*, *pözar-* 'farzen'.

48. §. *jak. ü.*

būs 'eis', *mūs* id. | oszm. stb. *buz* | kaz. *böz* | csuv. *pâr*.
būt 'hüfte' | oszm. stb. *but* 'schenkel'. Vö. PAASONEN, CSUV.
 Szój. 97 (csuv. *pâzâ*, *pözö* 'schenkel', oszm. *bažak* id.).
kūr- 'trocken w.' | oszm. stb. *kuru-* | kaz. *korâ-* | csuv. *χâr-*.
kūs- 'umarmen' | csag. stb. *kuč-*.
sūj- 'waschen, abwaschen' | oszm. stb. *ju-* | csuv. *šu-*.
tūs 'salz' | oszm. stb. *tuz* | kaz. *toz* | csuv. *têvar*.
ū 'wasser' | j-tör. *su*, *sub* | csuv. *šiv*.
ūs 'handwerker, künstler, schmied' | oszm. stb. *usta* | kazB.
osta | csuv. *âsta*, *osta* | perzsa استا, استاد.

Különös alakulások.

49. §. *jak. i.*

bijil 'heuer' | oszm. stb. *bu jâl*.
bilit 'wolke' | oszm. stb. *bulut* | kaz. *bolot* | csuv. *pâlet*, *pêlêt*.
simit 'ei' | tat. 'jumurka' | csuv. *šêmartâ*.

50. §. Bizonytalan esetek.

bîsâ- 'etw. von etw. trennen, befreien, erlösen' BÖHTL.:
 «von *bîs* 'verschlag, umzäunung', vgl. osm. بوشامق 'evacuare,
 repudiare, dimittere, liberum facere' wie es scheint von بوش,
 das ich aber mit *boszo* verglichen habe».

tumu 'schnupfen'. BÖHTL.: «vgl. تومان, mong. *tumugun*
 SCHM. 251, c.»

Östör. *ö.

51. §. Az östör. *ö a nyelvjárások nagyobb részében meg-
 maradt, a volgaiban, a baraba, toboli és baskir dialektusokban
 ü-re, a csuvasban *u* ~ *ê*-ra változott. Vö. GOMBOCZ BTürkL.
 156—7, GRÖNBECH Forst. 34., 35. §, KATANOFF Urj. I. tábla.

Általános fejlődés.

52. §. j a k. ö.

Egytagú szók.

köm- 'verscharren, vergraben, begraben' | oszm. stb. *köm-* | kazR. *küm-*.

kön- 'gerade w., redlich w.' | csuv. *kyn-* 'sich ausbiegen, gerade w.'. L. alább *könö*.

kör- 'sehen' | csag. stb. *kör-* | kaz. *kür-* | csuv. *kyr-*.

kös- 'seinen wohnort verändern' | csag. stb. *köc-* | kaz. *küč-* | csuv. *kuš-*, *kyš-* 'übersiedeln, umziehen'.

öl- 'sterben' | oszm. stb. *öl-* | kaz. *ül-* | csuv. *vil-*.

öy 'farbe' | csag. stb. *öy*.

örd 'wiesenbrand' | csag. stb. *ört*.

ös 'rede, nachricht, streit, zank' | csag. stb. *öc* 'feindschaft, rache, hass'.

Töbhtagú szók.

börö 'wolf' | köktör. kturk. csag. *khivai*, türkm. tar. *böri* | kún, kar. kirg. *börü*.

bötöyö 'vogelmagen' | csagKún. *petike* 'magen, darm' | kazO. *bütäkü* 'птичий желудок' | csuv. *pəzəχe* 'kropf (von der aussenseite)'.

köyön 'enterich' | kkirg. *kögöl* | csuv. *kəvagal* 'ente'.

köyör- 'grün oder blau werden' < *küöχ* | csag. stb. *kök* | kaz. *kük* | csuv. *kəvak* 'blau, himmelblau, bläulich, taubenfarbig, grau', *kəvagər-* 'blau w.'.

kömör 'kohle' | oszm. stb. *kömür* | kaz. *kümər* | csuv. *kəmrək*, *komrək*.

könö 'gerade, redlich' | köktör. ujjg. csagR. *köni* 'grade, richtig, gerecht' | kazR. *küni* 'gehorsam'.

köyül 'frei, unabhängig, befugt, freiheit' | csag. stb. *köyül* 'sinn, gemüt, herz, geist' | csuv. *kəməl* id.

öyülün- 'krumm w., sich biegen' | j-tör. *bök-*, *bög-* 'krümmen, biegen'.

ölöy 'art sumpfgras' | tár. csag. kturkR. *öləy* 'saftige pflan-

zen, die pflanze, das gras, die steppe, wiese? | alt. tel. lebR. *ölöy*
'pflanze, gras, heu, (kiry.) die sumpfpflanzen'.

sötöl 'husten' | tar. csag. kturkR. *jötül*.

töbö 'spitze, gipfel' | csag. stb. *töpä*.

tönün 'umkehren, heimkehren' | oszm. *dön* 'sich wenden'.

törüö 'geboren w.', *törüt* 'herkunft' | alt. tel. leb. *törö*
'geb. w.', *töröl* 'geschlecht, verwandtschaft' | csuv. *tyrdäm* 'ent-
fernt verwandt'.

53. §. j a k. üö.

küöç 'grün, blau' | csag. stb. *kök* | csuv. *kävak*. Vö. GÖM-
BOCZ, BTürkL. 91.

küöl 'see' | csag. stb. *köl* | kaz. *kül* | csuv. *küla, kül*.

tüörd '4' | j-tör. *tört, dört* | kaz. *dürt* | csuv. *têvadê, têvattê*.

tüös 'brustbein' | csag. stb. *tös* 'brust' | kazR. *tüs*.

üöç 'schelten' | j-tör. *sög-, søj-*.

Különös alakulások.

54. §. j a k. a.

bakır 'krumm, gebogen', *takır* id. | oszm. ChLR. *börürü* 'ge-
bogen, verbogen, verdreht' | csagR. *bögür, boçur* 'ein zweihöckri-
ges Kameel'.

55. §. j a k. ä.

bärgäsä 'mütze' | j-tör. *börk, börük*. Vajjon nem a jakut szó
vokalizmusa-e az eredetibb?

56. §. j a k. o.

oçus 'ochs' | j-tör. *ögüz, öküz* | kar. *ägiz* | csuv. *vâçâr*.
Vö. 17. §.

toç 'ausgiessen, ausschütten' | csag. stb. *tök*- id. Vö. 17. §.

57. §. j a k. ü.

külük 'schatten' | krm. azerbR. *kölgä* | krmR. *köljä* | csuv.
malga, mölgö.

ürüt 'der obere' | kiry. oszm. csag. azerbR. *ör* 'eine hohe
stelle' | alt. tel. lebR. *örö* id. | kaz. tobR. *ür* 'der höher lie-
gende teil'.

58. §. Az őstörök *ög fejlődése.*

(Vö. GRÖNBECH KSz. IV. 121.)

üörät- 'lehren, unterrichten', üöräx 'lehre' | csag. ujrR. ögrät- | krm. oszm. csag. ujrR. ögrän- | oszm. öjran-, öjrat- | krmR. üjrat- | csuv. vörät-.

59. §. Őstör. *ü.

Többyire megmaradt; azok a nyelvjárások, melyek az *ö-t ü-re változtatták, az *ü helyén *ë-t mutatnak. A csuvasban ə ~ ö (və)-t találunk. Vö. GOMBOCZ BTürkL. 156—7, GRÖNBECH Forst. 34., 35. §, KATANOFF Urj. I. tábla. PAASONEN, NyK. XLII. 53. A jakutban a következőképp fejlődött:

Általános fejlődés.

60. §. jak. ü.

Egytagú szók.

bük 'gebogen' | oszm. stb. bük- 'biegen'.
 kül 'asche' | oszm. stb. kül | kaz. köl | csuv. kəl, kəl.
 kül- 'lachen' | csag. stb. kül- | kaz. köl- | csuv. kyl-.
 kün 'sonne' | csag. stb. kün | kaz. kön | csuv. kun.
 kürt- 'wagschaufeln', kürzäx 'schaufel' | oszm. stb. kürä-.
 küs 'herbst' | csag. stb. küz | kazR. köz.
 süt- 'verloren gehen, aufhören, erlöschen' | csuv. (AšM. VII)
 šət- 'заблудись', Učebn. šəDes (infin.) 'пропасть' (I. PAAS).
 tüs- 'herabfallen' | csag. stb. tüš-.
 ür- 'blasen, bellen' | csag. stb. ür- | kaz. ör- | csuv. vər-.
 üs '3' | oszm. stb. üč | kaz. ěč | csuv. vižə, višša.

Többszavas szók.

künü 'eifersucht, neid' | szag. kojb. kaesR. künnä- 'eifersüchtig sein' | karR. künüwlä- 'beneiden' | bar. kün, karR. künylä- 'eifersüchtig, neidisch sein' | telR. küny 'neid, eifersucht'.

künüs 'am tage' | tar. kirk. csagR. künyüz 'am tage, die

*) Zárt szótagban.

tageszeit' | tel. ujr. *kündüs* 'die tageszeit' | oszmR. *gündüz* id. | kazR. *këndöz* 'am tage' | csuv. *kəndər*: *k. anəzə* 'süden'.

kütüö 'schwager, schwiegersohn' | kaz. *kəjäu* | köktör. ujr. *küdügü* | sor, szag. kojb. *küzä* | csuv. *kərü*.

sügj- 'sich auf die knie stellen' | oszm. stb. *ök-* | köktör. csagR *jükün-* 'sich verneigen, gebeugt vor einem höherstehenden stehen, verehren' | csuv. *šəgän-* 'das knie beugen'.

süräx 'herz' | oszm. stb. *jüräk* | kazB. *jöräk* | csuv. *tšəre*.

tüsüö- 'träumen'; vö. 61. § (*tül*).

üllär- 'teilen' | tel. barR. *ülü*, ujrR. *ülük* 'teil' | kaz. *ölös* id. | csuv. *valə, val* 'teil, anteil', *valəs-* 'verteilen, austeilen'.

üjü 'lanze' | oszmZENK. *süjü* id. | csag. kún, krm. kar. *süjgü* | ujr. *süjük* | kaz. *səjə* | csuv. *sənə, sənə* 'spieß; stachel (der insekten, z. b. der biene)'.

ürgüt- 'verjagen, wegtreiben, aufjagen' | oszm. stb. *ürk-* 'erschrecken, zusammenfahren, scheu w.' | ujrR. *ürk* 'die furcht' | tob. taraR. *ürgüt-* 'erschrecken, aufscheuchen, scheu machen' | csuv. *vərga-*: *əzəm vərgal* 'ich quäle mich, ängstige mich'. ZOL. 26: *varga-* 'мучиться, беспокоиться'.

sütük 'fingerhut' | oszm. *jüksük, jüsük* | ócsuv. *žüsüγ (vö. magy. *gyűszű*). GOMBOCZ, BTürkL. 83. o. — Szóvégi *k*-ja bizonyosan képző.

61. §. jak. ü.

küs 'kraft' | csag. stb. *küc*.

küt- 'erwarten' | csag. stb. *küt-* 'behüten; bewahren'.

sür- 'laufen, fließen' | altR. *jür-* 'laufen, springen, galoppieren' | alt. telR. *jürür-* id. | ujr. csag. küer. kökt. kúnR. *jügür-* kökt. alt. tel. leb. kking. tob. tarR. *jür-* 'in bewegung sein, auf dem wege sein, gehen, fahren, reiten, wandern' | ujrR. *jüri-* id.

süs 'stirn' | oszm. stb. *jüz* 'gesicht'.

süs '100' | oszm. stb. *jüz* | kazB. *jöz* | csuv. *šər, šör*.

tül 'traum' | csag. stb. *tüs* | kaz. *tös* | csuv. *tələk, tölök*.

tün 'nacht' | csag. stb. *tün*.

tür- 'zusammenrollen' | j-tör. *tür-, dür-* | ócsuv. **tür-*, GOMBOCZ BTürkL. 134. l.

ür- 'treiben, verfolgen' | oszmZENK. *sür-* 'ziehen, dauern, rennen, jagen, ackern, treiben, ausbreiten'.

üt 'milch' | oszm. stb. *süt* | kaz. *sət* | csuv. *sət, sət*.

62. §. jak. üö.

üör 'herde' | j-tör. *sürük, sürü.*

üös 'mark eines baumes, galle, mitte eines flusses' | oszm. stb. *öz* 'der beste teil eines dinges, das innere, das herz, das mark'.

Különös alakulások.

63. §. jak. i.

isänä 'steigbügel' | j-tör. *üzänä, üzängi* | kaz. *özängä* | csuv. *jêrana.*

64. §. jak. u.

burduk 'mehl, korn' | kazB. *börtök* 'krümchen, körnchen' | csagKún. *bürcek* 'kugel, rolle; haar, locke' | altV. *pürčük, pürčük* 'почка (древечная)' | csuv. *pər, p̄žə, p̄r, p̄žə* (vö. Ašm. BCs. 40 *pər, p̄žək, p̄r, p̄žėk*) 'korn, körnchen'.

65. §. Bizonytalan esetek.

kätiä- 'behüten, bewachen' | csag. stb. *küt-* id. Vö. 61. §. *küt.*

ün- 'wachsen' | szojR. *ün-* 'in die höhe steigen' | tarR. *ün-* 'hervorkommen, aufsprossen' | kirg. ujj. csagR. *ön-* 'wachsen'.

ütügün- 'nachahmen, ähnlich w.' | oszmZENK. *öjkün-* 'nachahmen' | oszm. csagR. *öjkün-* | csag. kturk. oszmR. *uj-* | ujjR. *ut-*. GRÖNBECH (Forst. 23. §, KSz. IV. 116) az *ö > ü* változást a *d*-vel magyarázza. Éppen nem valószínű; az *u*-s alakok sokkal bonyolultabbá teszik a problémát.

66. §. Az őstörök *üg fejlődése.*)

(Vö. GRÖNBECH, KSz. IV. 121.)

büör 'niere', *bjar* id. | oszmZENK. *bübrek, bögrek* | kaz. *bějräk* | ur. *püräk* | csuv. *pürε.*

A hosszú magánhangzók problémái.

67. §. A 4., 6., 16., 24., 29., 32., 39., 40., (41.), 48., 53., 61., 62. szakaszokban láttuk, hogy a j-török nyelvek rövid magánhangzóinak a jakutban sokszor hosszú magánhangzók vagy

*) Zárt szótagban.

diftongusok felelnek meg. Hogy jakut újítás-e ez a hosszúság vagy pedig őstörök hangzásbeli sajátosságokból magyarázandó, azt az első pillanatra nem lehet eldönteni. Elvileg épp olyan jól lehet az egyik, mint a másik.

A többi törökségben csak rövid magánhangzókat találunk. Egyes csuvas dialektusok hosszú magánhangzói bizonyosan csuvas újítások, a legelőkelőbb oszmánliban s egyéb dialektusokban hosszú magánhangzókkal hangzó arab és perzsa jövevényszók említést is alig érdemelnek.

Ellenben nagyon figyelemreméltók azok a megjegyzések, melyeket a khivai tatár dialektus hosszú magánhangzóirol BUDENZ tett a NyK. IV. k. 316. lapján: «Nevezetes, hogy az özbe-tatár még hosszú önhangzókat is tartott meg, és pedig eredeti török szókban..., pl. *qān* 'vér', *āt* 'név', ellenben *at* 'ló', mely két szó éppen így különbözik a jakutban is, míg a csuvasban amaz *jat*, emez *ut*...; *ī* eredeti török szókban, pl. *qīz* vagy *qiz*...; *ō*: *ō* vagy *o* 'az', *bōr* 'kréta', jak. *buor*; *ō*: *bōri* 'farkas'; *ū*: *tūz* 'só'; *ū*: *tūš* 'álom, somnium'». Ha azonban meggondoljuk, hogy BUDENZnek csak ennyi elfogadható példája van, aligha fogjuk ezt a jelenséget a száz meg száz példában előforduló jak. hosszúsággal összehasonlítani. Nem lehetetlen, hogy e két nyelv hosszú magánhangzói közt valamely (!) történeti összefüggés van, de ennek a gyanításnak semmiféle hasznát nem vehetjük.

Még kevésbé járulnak hozzá a kérdés tisztázásához a többi dialektusokban (pl. tar.) szórványosan előforduló hosszú magánhangzók. Vö. még BÖHTLINGK, Jak. Gr. 91. §.

68. §. RADLOFF (Phon. 105. §) azt hiszi, hogy a török ősnyelvben hosszú magánhangzók nem voltak, s valamint a j-török nyelvekben hosszú magánhangzók csak «mechanikus» összeolvadás által keletkeztek, úgy a jakutban sem más ezeknek az eseteknek a magyarázata. Ugyanez a gondolat megvan GRÖNBECHNÉL, vö. KSz. IV. 234. (Tárgyalását l. alább.) Ehhez az elmélethez híven RADLOFF a következő (106.) szakaszban több-kevesebb szerencsével megkísérli, hogy az idetartozó jakut példák egy részét összevonásból magyarázza. Pl. *ū* 'schlaf' < *ujuk; de a szóközépi őstör. *j- a jakutban megmarad, vö. 116—118. § (*bājū*, *ījīt*, *kijjin*, *mojun* stb.); *bī* 'älterer bruder', tat. *bäg*, *päg* 'herr': a szóvégi *-k* fejlődésének a jakutban meg-

vannak a maga külön törvényei; semmi jogunk sincs feltenni, hogy ezeknek a törvényeknek közük volna a magánhangzó-megnyúlás tulajdonképpeni szabályaihoz; vö. 131—4. §; *sik* 'naht' ~ tat. *jirik*, *jirik* 'ritze, spalte'; eszerint az *-i-* az *-iri-* hangcsoportból keletkezett volna; ezt RADLOFF sem gondolta komolyan. Ez a RADLOFF három első példája; a többiben is hasonló elfogadhatatlan magyarázatokkal találkozunk, nem is szólva azokról az esetekről, a melyeknek megfejtése az újabb kutatások szerint egészen más.

RADLOFF tehát — a ki azonban a nyelvtörténeti következtetéseket gondosan kerüli — valószínűleg azt gondolja, hogy a jakut hosszú hangzók minden esetben östör. **g_o*, **g_i*, **j_o*, **j_i* stb. stb. képviselői.

Ez az elmélet a következő okokból elfogadhatatlan:

1. Ha a jakut nyelv hosszú hangzói összevonásból keletkeztek, akkor miért nem hosszú ma a jakutban a *χan* 'gross, bedeutend' < **kagan*, *χat* 'doppelt' ~ kirg. *kabat*, *samir* 'regen' < **jagmur*, *sarin* 'schulter' < **jagrön* (vö. 100. §) szavak magánhangzója?

2. Mért maradt meg az intervokalikus *-k-*, *-j-*, *-b-*? Hogyan maradtak meg ilyen alakok, mint *aγa* 'vater', *oγus* 'ochs', *kuba* 'schwan', *tabisχan* 'hase', *aba* 'gift', melyek a többi török dialektusokban jórészt összevonva fordulnak elő?

3. A RADLOFF-féle elmélettel a példáknak csak igen csekély száma fejthető meg világosan.

4. Ha az **g_o*, **g_i* stb. stb. hosszú magánhangzókká fejlődtek, honnan van pl. az **ag*-nak szabályos jak. *ia* megfelelése (13. §), — a mely mellett nagyon sok a hosszú *ā*! — s honnan van az, hogy ennek megfelelőleg az **äg*-nek *iä*, az **og*-nak *uo*, az **ög*-nek *üö* a megfelelője. Vö. 19., 45., 58. §.

5. Ezzel kapcsolatban: mért nincs a jakutban hosszú *ō* és *ä*? Lehetetlen, hogy a török alapnyelvben ne lettek volna *og*, *äg* szótagok, s ha a j-török dialektusokban ezek *ō*, *ä*-be vonódtak össze (vö. RADL. Phon. 103. §), nagyon valószínűtlen, hogy a jakutban diftongusokká lettek volna. Az ugyanis kétségtelen, hogy RADLOFF a jakut «összeolvadásban» ugyanannak a jelenségnek a folytatását látja, melyet ő a Phonetik 98. kk. szakaszaiban «vocalisirung» és «verschmelzung» jelzéssel mint köztörök jelenséget tárgyalt. Nagyon is östörök jelenségekről van itt hát szó öszerinte.

6. Ha a jakut hosszú magánhangzók összevonásból keletkeztek, akkor miért van az a szabályosság, hogy ha az eredetileg hosszú egytagú fő kéttagúvá válik, nagyon sokszor elveszti hosszúságát?*) Hiszen ezekben a hosszabb alakokban éppúgy összevonásból keletkezett az első szótag.

7. Teljességgel csődöt mond az összevonási elmélet a második és harmadik szótagbeli hosszúságokban; erről itt azt hiszem, felesleges bővebben beszélni, különben vö. 70. §. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 94. §: «Eine schwere länge entwickelt sich im jakutischen aus einer schweren kürze in der endsilbe eines wortes, als ausdruck der frage der verwunderung, des zweifels, z. B.: *bispatāx* 'oh, er hat nicht geschnitten' < *bispatax* 'einer, der nicht geschnitten hat'. 101. §: *kälbiät* 'ob er etwa gekommen?' < *kälbit* 'gekommen', *körbüöt* 'ob er etwa gesehen?' < *körbüt* 'gesehen'.

Arról tehát, hogy a jakut hosszú magánhangzók nagyobb része összevonásból keletkezett volna, szó sem lehet.

69. §. Tovább kell tehát haladnunk. Arra gondolhatnánk, hogy oly alapnyelvi jelenséggel van dolgunk, melynek a többi török nyelvekben talán egyéb nyomai vannak. GRÖNBECH, a ki a török hangtörténet problémáit igen élesen látja, de a megoldásnál — bár pompás ötletekkel — csak részletek magyarázatát kísérli meg, a jak. *at* 'ló' ~ oszm. *at* id. *āt* 'név' ~ oszm. *ad* id., oszm. *až* 'hungrig' ~ jak. *ās*, oszm. *ac* 'öffnen' ~ jak. *as-*, oszm. *od* (?) 'feuer' ~ jak. *uot*, oszm. *ot* 'gras' ~ jak. *ot*, oszm. *bud* 'schenkel' ~ jak. *büt* 'hüfte', oszm. *süd* (?) 'milch' ~ jak. *üt*-féle összeállításokkal arra a gondolatra jutott, hogy az

*) A szabály (BÖHTLINGK, Jak. Gr. 60. §. kk.) tulajdonképpen úgy szól, hogy a rövid *ä*, *o*, *ö*-nek megfelelő *iä*, *uo*, *üö* vokalizmusú egytagú tövek magánhangzóval kezdődő képzők előtt elvesztik hosszúságukat. Kétségtelen jelek mutatják, hogy ez a jelenség valaha a többi hosszú magánhangzókra is kiterjedt; vö. GRÖNBECH, KSz. IV. 229; *sār-* 'die federn verlieren' > *sara* 'ein vogel, dem die federn ausgefallen sind'. — BÖHTLINGK, Jak. Gr. 3. o.: «In einem zweisilbigen worte mit zwei langen vocalen sind beide längen deutlich zu vernehmen; in einem drei und mehrsilbigen dagegen hört man fast nur die letzte länge: *īrdīlāχ* lautet beinahe *īrdīlāχ*. Der deutlichkeit wegen habe ich in einem solchen falle nach der etymologie geschrieben».

eredeti hosszúság emlékét az oszmánliban a következő mássalhangzó zöngéssége őrzi.*)

Ezt a magyarázatot minden megjegyzés nélkül nem lehet elfogadni. Az oszmánli szókezdő zöngés médiáinak a kérdése is igen bonyolult, de még sokkal inkább a szóközépieké és szóvégieké. Ismeretes pl. az a szabály, hogy az oszm. *k* többtagú szókban (de vö. pl. *çok*, acc. *çoru*, bizonyos magánhangzóval kezdődő ragok előtt *ç*-vé lesz (bizonyára *g-n keresztül), a *k* *j*-vé (kétségkívül *g-n keresztül, vö. KÜNOS, Oszm.-tör. nyelvkönyv, 199. o.). Az is ismeretes, hogy ezek a később fejlődött mássalhangzók behatoltak a nominatívusba is, vö. *بک* *bej* (csag. *bäg*) 'bej', *چیک* *çij* 'nyers' stb. Midőn tehát GRÖNBECH a szabályának ellentmondó *jok* 'nincs' ~ jak. *suox*; *gök* 'kék' ~ jak. *küöx* alakokat úgy magyarázza, hogy ezeknek eredeti alakja azokban az alakokban látszik, a melyekben szóvégi mássalhangzójuk intervokális helyzetbe került (*jok*: praet. *jo'udu*, *gök* 'himmel': acc. *göjü*), oly ingatag talajon jár, hogy megjegyzésének semmi értékét sem tulajdoníthatunk. Nem is szólva az olyan esetekről, a melyekben kétségkívül a zöngétlen alak az eredetibb, mint a *güç* 'erő' (jak. *küs*) szónál. Vö. még jak. *tät*- 'reissen, zerreißen' ~ oszm. *dit*-, *dät*-.

A GRÖNBECH magyarázata mindazáltal annyira tetszetős, hogy egyelőre nem szabad szem elől tévesztenünk. GRÖNBECH figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy a jakutban csak eredetileg egytagú szókban lehet hosszú a magánhangzó s magyaráz ilyen alakokat, mint *asj* 'sauer', *osoç* 'heerd' (~ oszm. *aş*, *oşak*) s egyebeket.

Kellemetlenül hat GRÖNBECHNÉL, hogy annyi mindent magyaráz a jak. hosszú magánhangzókkal. Így pl. a csuvas szókezdő *v*-t (j-tör. *a*-val szemben), a szókezdő *št* (j-tör. *t*, *d*-vel szemben, vö. NÉMETH, NyK. XLIII. 130), a szókezdő *j*-t (jak. *ï*-val szemben), az őstör. *e-t (KSz. IV. 237—8) stb.

*) Ugyancsak GRÖNBECHNÉL: a csuvas szókezdőkön többképpen látszik az eredeti hosszú magánhangzók hatása, pl. *tšyl* ~ jak. *täs* 'kő', *jur* ~ jak. *çär* 'hó'; az utóbbit már megfejtettem (KSz. XIV: Über den Ursprung des Wortes *Šaman*), itt őstör. **k'*-vel van dolgunk; az előbbinek valószínűleg szintén semmi köze a hosszú magánhangzóhoz. (Vö. NÉMETH, NyK. XLIII. 133, 141—2.)

Tovább menve GRÖNBECH arra a gondolatra jut, hogy a fenti egytagú oszm. alakok kéttagú alakokra mennek vissza s zöngés szóvégi mássalhangzójuk úgy keletkezett, mint a mai oszmánliban keletkezik a többtagú szók végén levő *-k*, *-t*-ből a *-g* és *-d* (l. a fenti szabályt). Itt a gyöngéje ennek a szép elméletnek. Mert ha ez a szabály mai alakjában az őszmánli korszakba visszanyúlik, honnan van az, hogy a GRÖNBECH példái olyan következetesen (?) felcserélték a nominativusi zöngétlen médiát a függő esetekbeli zöngéssel, míg az ilyenek, mint *eožuk*, *ožak*, szóval csaknem az összes példák, ezt nem tették meg. Itt megint újabb hipotézisre van szükség, melyet azonban már igen nehezen lehetne elhinni. — Jól meggondolandók az előző szakaszban az összevonásos elmélet ellen felhozott kifogásaim. — Van még egy baj. GRÖNBECHnek a török *g*, *b* eltűnését kettős (mégis egységes?) folyamatnak kellett feltűntetni. T. i.: régebben eltűntek az összes intervokális *-g-k* és *-b-k*. Honnan van azonban, hogy ilyenek még ma is vannak? Honnan van az, hogy számtalan esetben még ma van folyamatban a *g* és *b* eltűnése? Erre GRÖNBECH úgy felel, hogy ezeket a *g*-ket és *b*-ket régebben valamely más, mellettük levő, de ma már eltűnt mássalhangzó védte. Ez az elmélet több, mint kétséges. Vö. 91. §.

A fenti elméletből csak ennyit fogadhatunk el: egytagú oszmánli szók szóvégi zöngés médiája rendesen arra utal, hogy a jakutban a szó magánhangzója hosszú.

70. §. Szilárdabb, sőt egészen biztos alapon áll Gombocz, a ki a BTürkL.-ben (154—5. l.) a magy. *kép* és *bér*, jak. *biär*- és *kiäb* alapján ótör. (inkább csak ócsuvas-jakut) *bär- és *käp alakokat vesz fel. Vö. még esetleg a bolgár sírfeliratokon talált *biälem* 'ötödik' (~ jak. *biäs* '5') alakot.

Kétségtelennek látom, hogy itt újra csuvas-jakut egyezésről van szó. Mi ennek az egyezésnek a nyelvtörténeti jelentősége?

Bizonyos, hogy a jakut hosszú magánhangzók legnagyobb részének semmi nyoma sincs a csuvasban. Erről is könnyű meggyőződni, ha egy pillantást vetünk az előző szakaszokban levő példákra. Semmi esetre sincs jogunk feltenni, hogy itt közös jakut-csuvas újításról volna szó.

Hogy tehát a jelenséget megmagyarázhassam, felveszem azt, hogy bizonyos magánhangzók hosszú volta jakut sajáttság, s

azok a csuvas példák, melyek e nyújtásról tanúskodnak, a jakut nyelvjárásból kerültek a csuvasba. Ezzel kapcsolatban felhívom a figyelmet egy rendkívül fontos körülményre: a magyar nyelv kéttagú ócsuv. jövevényszavaiban nem látunk hosszú *é*-t (vö. Gombocz BTürkL. 155); tekintettel ezeknek a nagy számára, bizonyára kerülhetett köztük olyan, a mely (mint pl. a *bér*) csuv.-jak. hangállapotot tükröztet vissza; ebből az következik, hogy az ősjakutban is csak az egytagú szók lehettek hosszúak. Nem lehet tehát azt mondani, hogy az a mai jakut hangtörvény, hogy ha a szó kéttagúvá válik, gyakran elveszti hosszúságát, modern volna. De ha ez a szabály egyidejű a magánhangzó-megnyúlás eredetével, akkor ez utóbbi jelenség mai alakjában csak jakut újítás lehet.

Pl.: csuv. *sarät-* 'führen' < ójak. **säät-* > jak. *siät-* (a *v* tehát a csuvasban, és pedig későbbben került a két magánhangzó közé; kétségtelenné teszi ezt a magyar *kék* [R.: *kèik*] < ócsuv. *köök ~ jak. *küöx* < ójak. *köök; a magyar nyelvtörténet folyamán nem tűnhetett el az intervokális *-v-*).

S most minden egyébtől függetlenül vizsgáljuk önállóan a jelenséget.

71. §. Hol mutatkoznak a jakutban a hosszú magánhangzók?

1. Az egytagú szók egy részében (s néha [analogikusan!] ezek származékaiban. Vö. 69. §, jegyzet).

2. Két- és többtagú szók második vagy harmadik szótagjában.

A második és harmadik szótagbeli hosszú magánhangzók problémája egyelőre bonyolultnak látszik; tisztázni talán csak majd egy nagyobb terjedelmű dolgozatban lehet; annyi azonban egyelőre is csaknem bizonyosnak látszik, hogy másodlagos fejlődés eredményei; vizsgáljuk most csak az első szótagot.

Már az egyes hangok tárgyalásának elején megjegyeztem (l. 281. l.), hogy a példáknak «egytagú szók-» és «többtagú szók-»-ra való felosztását azért végeztem, hogy a hosszú magánhangzók fejlődésére némi világot vessek; a levonható szabály a következő: A jakutban az egytagú szók egy részében rövid, másik részében hosszú magánhangzót találunk; két- és többtagú tőszók első szótagja rendes körülmények közt nem hosszú.

Vegyük még ehhez azt a fontos szabályt, a melyet az ősjakutra a fentiek alapján megállapíthatunk: Ha a szó többtagúvá válik, elveszti hosszúságát. Vö. 69. §, jegyzet, 70. §, a magy. nyelv kéttagú ócsuv. jövevényszavai.

Mikor történt ez az újítás? Erre két kritériumunk van; az egyik az, hogy a mongol jövevényszavak nem vettek benne részt, a másik, hogy a csuvas megőrizte a jelenség emlékeit. A változás tehát közvetlenül az őstörök korszak után történhetett.

Szó sincs róla; a probléma éppen nem ilyen egyszerű, a hogyan itt pár szóval elmondottam. Foglaljuk össze még egyszer a tisztázandó kérdéseket:

1. Az őstör. *a a jakutban részben mint $\bar{a}$ (esetleg $\bar{v}$), az *i mint $\bar{i}$, az *i mint $\bar{i}$, az *u mint $\bar{u}$, ezzel szemben az * $\bar{a}$ mint $i\bar{a}$, az *o mint uo , az * $\bar{o}$ mint $\bar{u}\bar{o}$, megint másképpen: az * $\bar{u}$ mint $\bar{u}$ és $\bar{u}\bar{o}$ jelenik meg. Egyenlő nyelvtörténeti értékük van-e ezeknek a hangváltozásoknak?

2. Akár igen, akár nem: hogy viszonylik ehhez a változáshoz a zárt szótagban mutatózó *ag (> * $\bar{a}$!?) > $i\bar{a}$, * $\bar{a}g$ (> * $\bar{a}$!?) > $i\bar{a}$, *og (> * $\bar{o}$!?) > uo , * $\bar{o}g$ (> $\bar{o}$!?) > $\bar{u}\bar{o}$ változás?

3. Hogy magyarázandó a *samir, kat, kan* stb.-féle alakok (vö. 100. §) vokalizmusa.

4. Mi a magyarázata ezeknek a mongol jövevényszavaknak: *küörü* 'angel', *körö, köxö* id. | mong. *köki* id. (SCHM. 182. a.) *küömäj* 'gurgel, stimme', *kömöröi* 'der vordere teil des halses, speiseröhre' | mong. *kümej* 'die kehle (beim pelzwerk)', SCHM. 183. a.

üöskä- 'entstehen, sich erzeugen; zu etw. werden' | mong. *üske-* 'faire croître' Kow. 513, b.

Valószínű, hogy ezekben a példákban egyszerűen hanghelyettesítésről van szó. Ezt bizonyítják a kettős alakok is.

* * *

Hangsúlyozva mindazokat a nehézségeket, melyek egy ősnyelvi rekonstrukció elfogadása előtt állanak, a jakut hosszú magánhangzók történetét a következőképpen gondolom:

Az őstörök nyelvben a szó utolsó szótagján erős emelkedő(?) hangsúly volt. Ezt bizonyítja a jakut (BÖHTLINGK, Jak. Gr. 122. §), melyben BÖHTLINGK szerint mindig az utolsó szó-

tagon van a hangsúly, a csuvas (MUNKÁCSI, NyK. XXI. 11), melyben az utolsó nem redukált vokálisú szótag hangsúlyos s a többi dialektusok, melyekben egyes simuló szóktól és ragoktól eltekintve, az utolsó szótagon erős hangsúly van.

Ez a hangsúly változásokat idézett elő azokban az egytagú szókban, melyeknek vokálisa eredetileg hosszú volt. Az emelkedő hangsúly következménye volt pl. az oszmánliban a hosszú magánhangzó után következő mássalhangzó zöngéssé válása.

A jakutban az emelkedő hangsúlyú, hosszúmagánhangzós egytagú szók kéthangsúlyos szótagokká váltak. Minden ilyen szóban természetesen a második hangsúly volt az erősebb s ha a szó képző vagy rag hozzájárulása folytán többtagúvá vált, ez az erős hangsúly átment a második (stb.) szótagra, minek következtében az első szótag hangsúlytalan lett s megrövidült.

Így állottak elő két korszakban a mai állapotok:

1. Először megtörtént az *ä, o, ö* diftongizálódása (I. korszak).
2. Ugyanebbe a korszakba esik a zárt szótagbeli *-ag-* stb. hosszú vokálissá válása, majd diftongizálódása.
3. A II. korszak eredménye a mai *ā, ī, ū*.
4. Mindkét korszakban tartott az *ü* (1. *üö*, 2. *ü*) változása.
5. Ettől teljesen függetlenül történtek a *-g-* stb. vokalizációjának az őstörök idők óta tartó esetei, a melyek részben a fenti változásoknál régebbiek s így hosszúságukat is elveszthették (vö. 68. §. 1. pont), részben újabbak s ezekben az esetekben alkalmazkodtak a fenti változások folytán előállt hangtani körülményekhez.

Végül megjegyzem, hogy a többi dialektusokban az egytagú szók quantításában levő különbség elenyészett. A fenti elmélet természetesen a felvett emelkedő hangsúly foka nélkül is jól elgondolható s ez esetben az őstörök számára kell kéthangsúlyos hosszú szótagokat felvennünk, de ebben az esetben a jakutra feltett váltakozásnak meg kellett lenni az egész őstörökben. Különösen meggondolandó, hogy a jakutban ma is keletkeznek ilyenformán hosszú magánhangzók. Vö. 68. §. 7. pont.

A j-tör. *bäs, biš* '5' ~ csuv. *pillak* ~ jak. *biäs*-féle alakokat tehát (szóval a hol a jakutban hosszú magánhangzó van) feltételül őstör. *bäs-féle formulában kell összefoglalnunk.

Zürjén szövegek.

(Első közlemény.)

Míg az 1911. év nyarán gyűjtött és «Zürjén népköltészeti mutatóványok» cím alatt a NyK. XLI. és XLII. kötetében (és különnyomatban 1913-ban) megjelent zürjén szövegeim csak a vicsegdai (usztzsiszolszki) és részben a sziszolai nyelvjárást mutatták be, addig jelen munkám három zürjén nyelvjárás területén való gyűjtésem eredménye, és így az itt közölt szövegek három zürjén nyelvjárással ismertetnek meg bennünket: a közép-vicsegdai, alsó-vicsegdai és udorai nyelvjárással. Ezeken kívül a sziszolai nyelvjárás területéről is tudok több nyelvmutatóványt közölni, a melyek — éppúgy mint előbbi gyűjteményem sziszolai szövegei — legnagyobbbrészt egy olyan usztzsiszolszki közlőtől származnak, a ki már évek óta havonként körülbelül két hetet tölt a Sziszola-melléki falvakban.

Alább közölt zürjén szövegeimet a Nemzetközi Közép-és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának támogatásával 1913. nyarán végzett második zürjén tanulmányútam alkalmával gyűjtöttem. Mint már e tanulmányútamról szóló jelentésemben (KSz. XIV. 207) megemlítettem, közép-vicsegdai szövegeimet usztzsiszolszki emberek ajkáról, alsó-vicsegdai meséimet egy Семыковкероць falvából való öreg ember közlése alapján és Aikino falvában jegyeztem föl, míg e gyűjteménynek nyelvileg bizonyára legbecsesebb része, az első udorai szövegek, a Vaska folyó mellett (a *jertim* folyócska torkolatánál) fekvő *jertim-din* (c. Ертимское) és a vele szomszédos *kert-tuvja* falvából valók.

Szövegeim a következő sorrendben követik egymást: 1. közép-vicsegdai, 2. alsó-vicsegdai, 3. sziszolai és 4. udorai nyelvmutatóványok.

A szövegek átírásában, fordításában és az ezt követő jegyzetekben ugyanazt a módszert követtem, mint első gyűjteményemben (I. Zürjén népk. mutatványok 2—3. l.). A szövegek használhatóságát a fordításnak a szöveg alatt való közlése bizonyára emelni fogja; az egyes daraboknak pontokra való felosztása pedig az illető szövegrészlethez tartozó jegyzetnek a megkeresését könnyíti meg.

Rövidítéseim is ugyanazok, mint előbbi gyűjteményemben. Új rövidítés a következő kettő:

KALIMA = JALO KALIMA, Die russischen Lehnwörter im Syrjänischen. SUS. Toim. XXIX. 1911.

FOKOS = FOKOS DÁVID, Zürjén népköltészeti mutatványok. Különnyomat a NyK. XLI. és XLII. kötetéből. Budapest, 1913.

* * *

Végül még csak néhány szóval igaz hálámnak akarok kifejezést adni MUNKÁCSI BERNÁT úr iránt, a kinek mindkét tanulmányutam létrejöttét köszönhetem. Ő eszközölte ki számomra a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának anyagi és erkölcsi támogatását és hű támogatóm volt tanulmányútjaim előkészítésében éppúgy, mint keresztülvitelükben.

I. Vicssegdai nyelvjárás.

A) Közép-vicssegdai (usztsziszozszi) szövegek.

1.

1. *olisni-vilisni starik-gozja. nalen veli kujim niv. olisni, olisni, med idzid nilisli pera vois veres saje munni. starik-gozja sijes setasni sondi saje. vo preiditas, med preiditas, pera loue i*

---

1. Él-t-volt egy öreg ember a feleségével (tkp. öreg-házaspár). Nekik három leányuk volt. Éltek, éltek, a legidősbik leányuknak eljött az ideje, hogy férjhez menjen. Az öreg ember meg a felesége a naphoz adják őt (nőül). Elmúlik egy év, elmúlik a

šerkost nivse šetni veres saje. sijes šetasni telis saje. kor-ke voas pera šetni i med ištšet nivse. sijes bat-mamis šetasni kirniš saje. stav nivjas starik-gozjalen ināsisni i bura oleni mužikjasisked.

2. kor-ke starik gažtemtšini pondas nivjassis i mededšas najees vidlini. pervoī munas šondi-žat orde geštini. šondi zev lešida tēstes primitas i babaisli tšektas blin gudravni. babais blin gudralas i patš kutas lomtini. šondi šuue: «oz kov patš lomtini; me a tšim pukša i te me vile kištav blinse i zev lešida pežāsas.» naje sidž i ve tšasni. šondi džodž-šere pukšas, a babais paņen kištale jur vilas ul i ań i stav blin zev lešida pežāsas šondi-jur vilin.

starik šéssa gortas munas i tšekte babaisli blin gudravni. baba blin gudralas i pondas patš lomtini. starik šuue: «ne-ku tšem oz kov lomtini patš. menam žat tai jur vilas pežale blinse. me sidž-že pežala. me pukša, a te menim jur vile kištav.»

második (év), eljön (tkp. lesz) az ideje, hogy a középső leányukat is férjhez adják. Őt a holdhoz adják (nőül). Valamikor eljön az ideje, hogy a legkisebbik leányukat is (férjhez) adják. Őt a szülei a hollóhoz adják. Az öreg embernek meg a feleségének a leányai mind elhelyeződtek és jól élnek a férjükkel.

2. Egyszer az öreg bánkódni kezd a leányai után és elindul őket meglátogatni. Először a nap-vejéhez megy vendégeskedni. A nap nagyon jól fogadja az ipját és megparancsolja a feleségének, hogy lepényt keverjen. Az asszony lepényt kever és kezdi a kemenczét befűteni. A nap mondja: «Nem kell a kemenczét befűteni, én magam leülök és te énreám öntsd a lepényt (t. i. a tészát) és az nagyon jól megsül majd». Ők így is tesznek. A nap leül a padló közepére, a felesége meg kanállal a fejére önti a tészát és a lepény mind nagyon szépen megsül a nap fején.

Az öreg azután haza megy és mondja a feleségének, hogy lepényt keverjen. Az asszony lepényt kever és kezd a kemenczébe befűteni. Az öreg (így) szól: «Nem kell semmiféle kemenczét befűteni. Az én vöm a fején süti meg a lepényt. Én ugyanúgy sütöm majd meg. Én leülök, te meg a fejemre öntsd (t. i.

starik pukšas; baba kutas kištavni, tolke blin oz pežás, a starik staris náheššas. sidž naje blin oz i vermini pežavni.

3. kor ke starik miššas-pivšas, ul' náh mįntedas i mededťšas med žafis orde. telisť tšetes zev bura primitas i istas babase kebregge surla. babais šuue: «kebregin pemid; kole šis boštni.» — «ne-kuťšem oz kov šis, me tšetš peta i jugdedišta tenid.» baba boštas jandova i petas, a telisť puktas kebreg-porog vile tšunse i kebregin loye jugid lun-kod. baba ledťšilas i vajas sur. starikes juktalasnĭ.

kor-ke gešľitas, gešľitas i mededťšas starik gortę. gortas voas i assis starukase iste kebregge surla. staruka oz pet biteg; šuue: «pemid kebregin i kiltšę-ke uša i kokes tšega.» starik šuue: «pet, mun, me tenid jugdedla. menam telisť-žat taj tšuinias jugdede.» staruka petas, starik si beris. tšun puktas porog vile, tolke ne-kuťšem jugid oz tšunis pet. staruka ninem oz addži; pos vĭsánis kebreg-guas use i ki i kok tšegas.

a tészttát)». Az öreg leül, az asszony kezdi önteni (a tészttát), csakhogy a lepény nem sül meg, az öreg meg egészen betészttásodik. Így nem is bírnak lepényt sütni.

3. Valamikor megmosakodik-megfürdik az öreg, a nyers tészttát lemossa (tkp. leválasztja, kiveszi) és elindul a második vejéhez. A hold nagyon jól fogadja az ipját és küldi a feleségét a pinczébe sörért. Az asszony mondja: «A pinczében sötét van; gyertyát kell vinni». — «Nem kell semmiféle gyertya, én együtt megyek ki (veled) és világítok neked». Az asszony fogja a kánát és kimegy, a hold meg a pincze küszöbére teszi az újját és a pinczében (olyan) világos lesz mint nappal. Az asszony lemegy és sört hoz. Az öreget megvendégelik az itallal.

Valamikor vége a vendégeskedésnek (tkp. vendégeskedik, vendégeskedik) és az öreg haza indul. Haza jön és a maga öreg feleségét küldi a pinczébe sörért. Az öreg asszony nem megy ki világ nélkül, mondja: «Sötét van a pinczében és valahová esem és kitoröm a lábamat». Az öreg ember mondja: «Eredj, menj (tkp. menj ki, menj), én világítok majd neked. Az én hold-vóm lám az újjával világít». Az öreg asszony kimegy, az öreg ember utána. Az újját a küszöbre teszi, csakhogy semmi-

4. *stariklen baba kor-ke edva bürdas i starik koimed nivse vidlini mededltás, kirniš-žat orde geštiti. kirniš. ordin geštitas lun, i voį kutas lokni. kirniš šuug: «kerkain žar da i ludikeš. petam-že mi užni saraje.» saraje petas i tēstes tšētš boštas. pukšasni zib vile. kirniš šamirtas etik bordnas babase, med bordnas tēstse, i zev lešida užasni naje.*

kor-ke geštittás i starik gorte voas. starukali šuug: «me-pe og vermi užni; kerkain zev žar. petam užni ta-lun saraje». voį voas i starik-gozja petasni saraje. starik i šuug: «kirniš-žat pe menam užle zib vilin. kajam, i mi pukšam zib vile». kajasni, zib vile pukšasni lažiñttšemen i tolke uditasni vugirtni. kiknañis zib vivšan uženi i kurte, džis doimasni.

žatjasis da nivjasis starik-gozjaes džebasni-idralasni i bara važ-nogiš (nogen) pondasni ovni.

féle világosság nem jön az újjából. Az öreg asszony semmit se lát. A lépcsőről a pinczegödörbe esik és kitörik a keze-lába.

4. Az öreg embernek a felesége valamikor nehezen felgyógyul és az öreg elindul harmadik leányát meglátogatni, holló-vejéhez vendégségbe. A hollónál vendégeskedik egy napig és beáll az éjjel (tkp. kezd jönni az éjtszaka). A holló mondja: «A szobában nagyon meleg van és sok a poloska (tkp. poloskás). Menjünk ki a csűrbe hálni». Kimegy a csűrbe és magával (tkp. együtt) viszi az ipját. Leülnek egy rúdra. A holló egyik szárnyával a feleségét fogja körül, a másik szárnyával az ipját, és nagyon jól alszanak ők.

Valamikor vége a vendégeskedésnek és az öreg haza jön. Az öreg asszonynak mondja: «Én nem tudok aludni, a szobában nagyon meleg van. Menjünk ma a csűrbe hálni». Jön az éjtszaka és az öreg meg a felesége kimennek a csűrbe. Az öreg mondja is: «Az én holló-vöm rúdon hál. Másszunk fel, és mi is ülünk egy rúdra». Felmásznak, guggolva ülnek a rúdra és csakhogy el tudnak szunnyadni. Mindketten leesnek a rúdról és halálra sérülnek meg.

A vejeik és a leányaik eltemetik az öreg embert meg a feleségét és megint úgy kezdenek élni mint régen.

Jegyzetek. 1. *prejditas* < or. пройти: пройдетъ | *ināsisni* 'помѣстились, устроились'.

2. *gaztemtšini* 'скупать' | *těšt* < or. тещь | *gudravni* 'замѣшать' | *pežšni* 'sütni; sülni, megsülni' | *nánéššas* 'запачкается тѣстомъ'.

3. *ul' nán* 'nyers (сырой, жидкий) kenyér, tészta' | *mintėdni* 'избавить, освободить, отцѣпить' | *jandova* < or. ендова, яндова (l. Dal nagy szótárát) | *tšegni* 'eltörni (tr. és intr.)' | *kebreg-gu* v. *kebreg-guran* 'gödör a pinczében, a hová jeget, havat tesznek'.

4. *kerkain žar* v. *kerkain peš* | *šamirtas* 'обниметь' | *geštittšas* 'кончилось гощение' | *lažintšini* 'leguggolni; присѣсть' | *džebasnī-idralasnī* l. FOKOS 133. l. | *važ-nog, važ nogen* 'régi szerint, régi módra'; a *važ-nog* alakot a nyelvérzék nominativusnak veszi (pedig eredetileg talán accusativus volt, mint a ragtalan időhatározók; l. РАТКАНОВ-ФУХС, Laut- und Formenl. der süd-ostj. Dialekte 123—4) és így keletkezhetett a determinált *važ-nogis* alak. Vö. *ritla-dor* v. *ritla-doris mi gullaitim* 'подъ вечеръ гуляли' (FOKOS 108).

A mese közlője Alekszander Georgijevics Frolov, a ki gyerekkorában hallotta ezt a mesét Usztsziszolszokban.

2.

1. *važen olisni-vilisni periš (starik) gozja. nalen veli kik niv. etikis veli ena, a medis entem pattšeritšsa. eniš i šue starikli: «nuam idžiddžik nivte vere i šetam veres saje keđžid saje. tan ne-kod sijges oz vai, i menam nivli loue si-vesna gortin veresteg ovni.» aili eške i zev žal, da loue katėdni vere.*

aski tšėttšis, ver dodđalis, pukšėdis entem niles (mamtem niles), boštis i tšėtik kudje keluise i katėdis vere. voisni vere, kud

1. Régen élt-volt egy öreg ember meg a felesége. Nekik két leányuk volt. Az egyik édesleány (tkp. anyás) volt, a másik azonban anyátlan (árva) mostohaleány. Az anya mondja az öregnek: «Vigyük a nagyobbik leányodat az erdőbe és adjuk férjhez a fagyhoz. Itt senki se veszi el, és az én leányomnak őmiatta férj nélkül kell otthon élnie». Az apa nagyon sajnálja bár, de oda kell vinnie az erdőbe.

Másnap felkelt, befogta a lovát, beültette a mostohaleányt (a számba), egy kicsike kosárban vitte (tkp. kosárba vitte, azaz kosárba tette és vitte) a holmiját és vitte az erdőbe. Az erdőbe

bostis, pu ulę puktis, niles püksedis, kolis i šuis: «pukav, musa nilei, i vidžsis ženikte.» a tšis munis gortas.

niv pukalis, pukalis i kinmini kutis. a korališ vek oz lok. šessa kor-ke kutisni pujas ratška kivni bidsen i vois ženik, zev periš da zev džor, i šue ničli: «mi tša nilei, kinman, on?» niv šue: «šonid, musa dedeji, šonid.» aslas eske konerlen pišis šarka kile (piņjusis šarka kileni) ke džidisla. periš ženik sijees žalitis i pástedis šonid pašen. šessa šetis sili tšelei idžid kud kelui, bidsen dona kelui. nivli loi šonid i pukale idžid kud vilin.

2. *aski asiv vodž getiris aili šue: «mun, kaili, vil žalte vidli.» ai kajis vere, vi džede, a niv silen pukale zev gaža tšuzema idžid kud vilin i zev bur paša. ai püksedis dodde, kelui puktisni i ledžsisni gortas.*

a eniš pežale blin, kodravni entem nivse. ponjis urte i šue: «kežajin lokte veriš, nivse vaje i una em-bur vaje.» a kežajikais

érték, fogta a kosarat, egy fa alá tette, ráültette a leányát, ott hagyta és így szólt: «Ülj, kedves lányom, és várd a vőlegényedet». Ő maga haza ment.

A leány ült, ült és fázni kezdett. Kérő pedig csak nem jön. Azután valamikor a fák elkezdtek mind recsegni és jött a vőlegény, nagyon öreg és nagyon ősz, és mondja a leálynak: «Szép lányom, fázol, nem?» A leány mondja: «Meleg van, kedves nagyapám, meleg». Bár magának szegénynek vaczog a foga a hidegtől. Az öreg vőlegény megsajnálta őt és meleg subával öltöztette fel. Azután egy egész nagy kosár holmit adott neki, csupa drága holmit. A leálynak melege lett és ül a nagy kosáron.

2. Másnap korán reggel az asszony mondja az apának: «Eredj, menj (az erdőbe), nézd meg az új vődet». Az apa elment az erdőbe, nézi, az ő leánya nagyon vidám arcczal és nagyon jó subában ül egy nagy kosáron. Az apa szánjába ültette, odatették a holmit és hazafelé mentek.

Az anya meg lepényt süt mostohaleánya emlékére (tkp. megemlékezni mostohaleányáról, mintha t. i. már meghalt volna). A kutya ugat és mondja: «Jön a gazda az erdőből, hozza a leányát és sok jót hoz». A gazdasszony azonban megüti a ke-

i kutskas muteinas: «en perjás! kezaiin lokte da veris vaje nilisliš li-šemse.»

voisni veris i niv lovja. settse en zev jona skermis i em-bur vile kutis silen aslas nilisked vež petni. enlen niv i šue: «ajei, mene tšetš katėdli verad, meniim kole-že em-buris.»

3. aski sili en puis, pežalis tšeskid bur i puktis sili kudje i medėdis vere ajisked. až katėdis i kolis vere, a a tšis ledžsis gortas. niv pukale i vidžsisė, kodi sili vajas em-bur. ne-kod oz lok i oz vai, a sije zev jona kinme. šėša loks si dine zev peris džor mort i šue: «mi tša nilei, kinman, on?» niv skermema, kinme jona, legasis i šue lokis: «vai nin em-burte! bidsen nin kinmi tattse.» peris mort legasis da sijegs i kutskis zev jona. sije velema a tšis ke džidis. niv settse i kuli.

aski en iste ajes: «kaili verad nilidla da vai gorte una em-buren.» až vev dodđalis, munis vere i addzis: niv kulėma. puktis dodđe i vavis gorte. a pon urte i šue: «kezaiin vaje veris

verőfával: «Ne hazudjál! A gazda jön és leányának a csontjábőrét hozza az erdőből».

Megjöttek az erdőből és a leány él (tkp. eleven). Erre az anya nagyon erősen megharagudott és ő a leányával együtt megirigyelte a (hozott) holmit. Az anya leánya mondja: «Atyám, vigy engem is az erdőbe, nekem is kell a gazdagság».

3. Másnap az anya édes jó dolgokat főzött, sütött az ő részére és a kosarába tette és elküldte az erdőbe az apjával. Az apa elvitte és ott hagyta az erdőben (tkp. az erdőbe), maga meg haza ment. A leány ül és várja, (hogy) ki hoz majd neki gazdagságot. Senki se jön és (senki) se hoz, ő meg nagyon erősen fázik. Azután jött hozzá egy nagyon öreg ősz ember és mondja: «Szép lányom, fázol, nem?» A leány felindult — nagyon fázik —, megharagudott és haragosan mondja: «Hozd már a gazdagságodat! Már egészen megfagytam itten (tkp. ide)». Az öreg ember megharagudott és nagyon erősen megütötte őt. Maga a fagy volt az. A leány bele is halt.

Másnap az anya küldi az apát: «Menj az erdőbe a leányodért és hozd haza sok kincsesel». Az apa befogta a lovat, az erdőbe ment és látta: a leány meghalt. A szánjára tette és haza hozta. A kutya meg ugat és mondja: «A gazda leányának

nilišliš li-šemsę.» eni petis panid i niv kulema. zev jona berdni kutis. džebisni-idralisni i ovni kutisni. eitem niles veres saje (verese) šetni kutisni una em-burnas veršis vajemnas. periš gozja burášisni i zev jona pir vilas naje jektisni i eni oleni-vileni.

a csontját-bőrét hozza az erdőből». Az anya elébe ment és a leány meghalt. Nagyon erősen elkezdett sírni. Eltemették és kezdtek élni. Az anyátlan leányt férjhez adták az erdőből hozott sok vagyonával. Az öreg ember meg a felesége kibékültek és a lakodalmon nagyon táncoltak és most élnek-vannak.

Jegyzetek. 1. *ena niv, eitem niv vö. mantem niv, mama niv* Fokos, Zürj. Népk. Mutatv. 72 | *boštis i tšetik kudje keluise* 'въ маленький коробъ платые и вещи взял' | *ke,džidisla* 'отъ холода'.

2. *zev gaža tšuzęma v. vešıl-tšuzęma* 'съ веселымъ лицомъ' | *blin* 'круглый, тонкій хлѣбъ; блинъ' | *kodravni* 'поминать' (megemlékezni a halotról pl. halála napján v. nevenapján) | *mutęi* 'мутовка, мѣшалка' (l. КАЛМА, Die russ. Lehnwörter im Syrjänischen 88).

3. *lokiš* 'сердито' | *burášisni* 'помирились'.

A mese közlője Frolov nyelvmesterem anyja (Uzsztšiszoľszkban).

3. *ozir marko jiliš.*

1. *markolen niv ni pi abu; tolke velini gozja. babaišli i šue marko:* «*mi-ņę mi tadž olam? vai-že kristoses geštiti koram as orde. mi ved ozira olam i mian orde loktas.*» *naje šessa i korisni kristoses geštiti. sije kešjias lokni voi šer berin perveji tšasin.*

3. Gazdag Márkusról.

1. Márkusnak se leánya se fia nincsen, csak ketten (ő meg a felesége tkp. házaspár) voltak. A feleségének mondja Márkus: «Hát mit élünk mi így? Rajta, híjjuk meg magunkhoz vendégségbe Krisztust. Hiszen mi gazdagon élünk és mi hozzánk eljön». Ők aztán meg is hitták Krisztust vendégségbe. Az megigéri, hogy éjfél után egy óraker jön.

šéssa naje zev jona vidžsisasni da vidžsisasni. vi-šer-ber nin kole i ne-kod oz vo geštitni. naje orde loktis zev periš starik i džid-nopja i užni vezjis. marko-gozja i šueni: «mun pe, pelat-serege kai nin te da už. mi pe kristoses vidžsisam, ted šan nin sen.»

2. starik kajis, vodis užni i šéssa kod-ke ešin ulas vois i šuis: «gospodi isuse kriste!» — «amiń», goređisni pelatas (goređtis pelatsan starik). ivlasanis jualisni starikliš: «mian kupetšen pe niv tšuži. miš silj bur šian-vordan?» — «až-mamisliš bur-olemse», šue starik.

šéssa epet ešin ulin šuisni: «gospodi isuse kriste!» — «amiń», šuis pelatsan starik. «nivlen pe pi-tšurka tšuži. silj ne pe miš bur šian-vordan?» — «ozir markoliš pe bur-olemse šia-vorda.»

marko-gozja kilisni i povžisni. pelatiš vidlisni i starik abu. i šuni kutisni: «taje pe sus kristosid i velema, a mi pe ege i degadaitše.

Erre ők nagyon erősen várakoznak és várakoznak. Már éjfél-után elmúlik és senki se jön vendégeskedni. Ő hozzájuk jött egy nagyon öreg ember nagy hátitarisznyával és meghálni kéredezkedett. Márkus meg a felesége mondják: «Menj, mászszál fel már az ágypolcz sarkába és hálj meg. Mi Krisztust várjuk, neked jó lesz ott is (tkp. már)».

2. Az öreg fölmászott, lefeküdt aludni és azután valaki az ablak alá jött és (így) szólt: «Uram Jézus Krisztus;» — «Ámen!», felelték az ágypolczon (kiáltotta az öreg az ágypolczról). Az utczáról kérdezték az öregtől: «A mi kereskedőnknek leánya született. Mi jót kívánsz-szánssz neki?» — «Szüleinek a javait-vagyonát», mondja az öreg.

Ezután megint mondták az ablak alatt: «Uram Jézus Krisztus!» — «Ámen!», mondotta az ágypolczról az öreg. «Egy leánynak fattyú-fia született. Hát neki micsoda jót szánssz?» — «Gazdag Márkusnak javait-vagyonát szánom (neki)».

Márkus meg a felesége hallották (ezt) és megijedtek. Az ágypolczon nézték és az öreg nincs (ott). És mondani kezdtek: «Ez Jézus Krisztus volt, mi meg nem is jöttünk rá».

3. *marko sésša doddalis verse i šuis babaisli: «tšas že pe me vetla koršni tšurka-pise i va'n na i d i š o k s e i šure-ke, viam.» sésša velen munis. munis da munis, kor-ke addže: zev periš edva lovja starik petukliš jur keralę. a tšis bidsen nin dregžite, džere. ozir marko siliš i juale: «miyla ne te petukse natškan, petuk-jurse keralan?» — «tšev nin, menam niļei vajis tšurka-pi i va'n na i d i š o k ni ma i ebed kole vetšni.» sésša marko i šug: «menim pe ode-e vuzale sije pite niļidliš?» — «mi pe vuzalam e. ke.» — «una-e ne eške korannid si vile?» — «a mi eške sto rublei koram.»*

marko sto rublei šetis, kaga boštis, dođde puktis i meddštis. munis, munis da temnej lese i vois da i kagate šibiti. gorte ozir marko vois i šug babaisli: «me pe nebli kagate da i šibiti, tšem pe bur-olem šetni mianli.»

4. *sésša lokteni izvoštšikjas i addženi: temnej lesin lim silema i iž-ku pašta mesta vilin bidme turun i sen turunnas*

3. Márkus ezután befogta a lovát és (igy) szólt a feleségéhez: «Rögtön megyek megkeresni a fattyú-fiút, Talált Ivánt és ha megtalálom (tkp. megkerül), megöljük». Azután elment lóval (értsd: szán elé befogott lóval). Ment meg ment, egyszer látja: egy nagyon öreg, alig élő öreg ember egy kakasnak a fejét vágja le. Ő maga már egészen reszket-remeg. Gazdag Márkus meg is kérdezi tőle: «Miért vágod le a kakast, vágod le a kakas fejét?» — «Hallgass már, az én leányom Talált Iván nevű fattyú-fiút szült, és ebédet kell csinálni». Erre Márkus mondja: «Nem adjátok-e el nekem a te leányodnak azt a fiát?» — «Mi eladnók». — «Sokat kérnétek-e érte?» — «Mi száz rúbelt kérnénk».

Márkus száz rúbelt adott, fogta a fiút, a szánba tette és elindult. Ment, ment és sötét erdőbe jutott és eldobta a gyereket. Gazdag Márkus haza jött és mondja a feleségének: «Én megvettem a gyereket és el is dobtam, semhogy nekünk oda kelljen adnunk pénzünket-vagyonunkat».

4. Azután fuvarosok jönnek és látják: a sötét erdőben a hó elolvadt és egy báránybőr szélességű helyen fű nő és ott egy gyerek játszik a fűben (tkp. a fűvel). Ők látják azt a csodát és

kaga vorse. naje sije divé addžasni i kagacs boštasni i vođže munasni. munasni, munasni i o z i r m a r k o orde užni vezjjasni.

bara veškalisni si orde že. užjjas zev tsaste kutasni petavlini. m a r k o povzas i kutas šuni: «miđ ne pe seřsem tsaste petavlannid?» — «tšev pe m a r k o batuško; mianli pe sed ver šerin kaga šuri, iž-ku pašta mesta silema, sen turun bidme i kagais turun pias veli vorse. mi pe seřsem tsuđesase addžim da boštım kagase dai nuam.»

m a r k o šue: «sije kagate one mem vuzalei?» naje šueni: «miđ mi sijen veřsam? mi pe vuzalam eške.» — «miđ ne pe korannid si vile?» — «mi sto rubleji koram si vile.»

5. m a r k o i nebas epel sto rublejis izvořšikjaslis. babaisli i šue: «mi pe tajes mededam i red sar dine, assis med šudtem-lunse jualas.»

a kaga nalen zev edjen bidme; lun i vođ vešten bidme. silı nán puktisni i mededisni sijos i red sar orde juavni silis med šudtem-lunse.

fogják a gyereket és tovább (tkp. előre) mennek. Mennek, mennek és Gazdag Márkushoz kéredzkednek meghálni.

Megint őhozzá kerültek szintén. A meghálók nagyon gyakran kezdenek kijárni. Márkus megjed és kezdi mondani: «Mit jártok ti olyan gyakran ki?» — «Hallgass, Márkus atyuska; mi egy sötét erdő közepén egy gyereket találtunk (tkp. nekünk akadt), egy báránybőr szélességű hely elolvadt, ott fű nő, és a gyerek a fűben játszott. Mi láttuk ezt a (tkp. az olyan) csodát, fogtuk a gyereket és visszük».

Márkus mondja: «Nem adjátok-e el nekem azt a gyereket?» Ők mondják: «Mit csinálunk mi vele? Mi eladnók». — «Hát mit kértek érte?» — «Mi száz rúbelt kérünk érte».

5. Márkus meg megint megveszi a fuvarosoktól száz rúbelért. A feleségének meg mondja: «Mi ezt el fogjuk küldeni Heródes csárhoz, tudakolja meg a maga legnagyobb boldogtalanságát (értsd: a maga sorsát)».

A gyerekük meg nagyon gyorsan nő; nappal és éjjel egy arasznyit (araszszal) nő. Neki kenyeret tettek (a háti tarisznyájába) és elküldték őt Heródes csárhoz, hogy megkérdezze tőle a legnagyobb szerencsétlenségét.

6. *ivan naǰdišok munis da munis i zev iǰǰid šir ju vomen kuǰe pos piǰǰi. nemis nin si kuža vetlemaš. «en pe pov — šir šue — lok, vudž me kuža da perveǰi ireǰ sarǰǰliš juav asšid šudtem-lunte, a šéšša mentšim šudtem-lunes. dir-e pe me vaǰ og vo?»*

sije vois ireǰ sar orde. «tenǰ pe me šia ozir olemse markoliš, kiǰž sus kristos šis tšuzigad. a širǰǰli pe nemis loǰ sen kuǰlini. karabjas una putkǰlavlema da niǰištavlema.»

šéšša ireǰ sar šetas pišme, ozir markoli i tšektas šetni. «a šir vǰvǰid pe — šuas ireǰ — vudž meǰaras da veliš sili vištav; vudžteǰǰid-ke vištalan, to šojas.»

kor-ke ivan naǰdišok vudžis, kias pišme ozir markoli i šuis širli. šir šue: «me pe eške i tene šoji. ladne pe te menim berǰn vištalin.»

7. *šéšša ivan naǰdišok vois dǰǰǰ orde, ozir marko orde. pišme sili vajis. naje settšedž legášisni ivan naǰdišok*

6. Talált Iván ment meg ment és egy nagyon nagy csuka fekszik a folyón át keresztben híd gyanánt. Már egész életén át jártak rajta végig (a folyón keresztül). «Ne félj — mondja a csuka — gyere, kelj át rajtam végig és először kérdezd meg Heródesz czártól a magad szerencsétlenségét (= sorsát), azután az én sorsomat. Sokáig nem kerülök-e (vissza) a vízbe?»

O Heródesz czárhoz jutott. «Neked Márkusnak a gazdag vagyonát rendelem, a mint Jézus Krisztus rendelte születésedkor. A csukádnak meg egész életén át kell ott feküdnie. Sok hajót borított föl és nyelt el».

Ezután Heródesz czár egy levelet ad át (neki) és megparancsolja, hogy adja át Gazdag Márkusnak (a levelet). «A csukán azonban — mondja Heródesz — menj át a másik partra és csak akkor mondd meg neki; ha az átkelésed előtt (tkp. átkelésedig) mondod meg, akkor megesz».

Valamikor átkelt Talált Iván, kezében a levél Gazdag Márkus részére és megmondta a csukának. A csuka mondja: «Én meg is ettelek volna. Jó, hogy te azután szóltál nekem».

7. Talált Iván ezután jött a bácsihoz, Gazdag Márkushoz. Levelet hozott neki. Azok annyira megharagudtak Talált Ivánra,

vile, mi òz i tedni mi kerni. šéssa pišme liddisni i kutisni šuni: «mija pe tene širis ez šoi?» — «mene pe ez šoi — šue i va'n na i di šok — a tene pe ašte koris i red saris.»

marko babaisli i šue: nán pe lešed. aššim pe vetla i red sar orde. kuššem pe bur-olem loe šetni i va'n na i di šokli?!» šéssa babaisked preššaiššis i mededššis munni.

šéssa šir berde vois. šir berde vois da ne-kit sili vudžni. šir i šue: «kittše-pe marko batuško medin?» — «bidsenli pe ved mog. tšerijd pe daže juale!» — «teda pe ved me, kittše munan. i red sar orde pe munan. ještše pe i skeralan! pukši pe, vu. džeda.»

šéssa šir dine marko matišššis, lokis vudžni kutis. šir šue: «tšasli!» vudžni pondis. šir nlištis i marko ešis. i va'n na i di šokli koli bur-olemis markolen.

hogy nem is tudja, hogy mit csináljanak. Azután elolvasták a levelet és kezdtek mondani: «Miért nem evett meg téged a csuka?» — «Engem nem evett meg — mondja Talált Iván — de téged magadat hívott Heródes czár».

Márkus mondja a feleségének: «Készíts elő kenyeret. Magam megyek Heródes czárhoz. Micsoda vagyont kell majd Talált Ivánnak adni?!» Azután elbúcsúzott a feleségétől és elindult.

Azután a csukához jutott. A csukához jutott és semerre se lehet neki átkelnie. A csuka mondja: «Hová készültél, Márkus apuskám?» — «Hát mindenkinek dolga (van velem). Még a hal is kérdez!» — «Tudom ám, hová mész. Heródes czárhoz mész. Még bosszankodni fogsz! Ül (rám), átvizlek».

Erre Márkus a csukához közeledett, haragosan kezdett rajta átmenni. A csuka mondja: «Megállj csak (tkp. rögtön)!» Át kezdett kelni. A csuka elnyelte, és Márkusnak vége volt. Talált Ivánnak maradt Márkusnak a vagyona.

Jegyzetek. 1. *mi ved ozira olam v. mi ved ozireš* | *vojšer-ber nin kole* 'полночь ужь прошла, после полночи ужь проплю' | *i džid norja* 'съ большой котомкой' | *pelat-serege* 'az ágyopolez sarkába (a fal mellé)'.

2. *ivlasánis* 'съ улицы' | *bur šini* 'megáldani, jót kívánni', *šini-vordni* 'minden jót kívánni, megáldani'; *mi sili šian-vordan*

‘что ей добра пожелаешь, предскажешь?’ | *ai-mamisiš bur-olemse* ‘определяю у отца и матери все добро, имѣние, добро и имущество’ | *epet* < or. онять | *šuis pelatšán* (szótaghatár a t után) *starih v. šuis pelat-seregsais* ‘mondta az ágyopolez sarkában levő’ | *pelatiš vidli-ni* ‘на полатяхъ (tkp. az ágyopolezból) посмотрѣли’ | *ege degadaitšeg* ‘не догадались’.

3. *iva'n naidžšok* ‘Иванъ Найдѣнышъ’ (l. KALIMA 89) | *drežžite* ‘дрожить, дрожжить’; *džere* id. | *menam niv...vajis v. menam niv...vajema* | *ode vuzale* ‘nem adjatok el’; vö. WICHM. St. 26: ‘I. U. on, V. Peč. one, S. on, one, L. on, od, P. od, ode’ | *sije pite ničidiš* a 2. szem. determinációnak érdekes példája.

4. *temnei les* < or. темный лѣсъ | *tsem...šetni mianli* ‘(лучше) чѣмъ давать ему имущество; чѣмъ намъ дать’ | *izvoštšik* < or. извощикъ | *...mesta vilin bidme turun v. ...mestae turun bidmeta* ‘...helyen (tkp. helyre) fő nőt’ | *veškalisni si orde že* ‘попали къ нему же’ | *turun pias* ‘въ травѣ’ | *one vuzale v. ode v. l. fönt* (3. alatt).

5. *mi mededam v. mededlam* | *ired* < or. Иродъ | *assis med šudtem-lunse jualas v. assis...juavni* ‘самое большое несчастье (несчастливость) спросить; ‘какое несчастье ожидаетъ меня’ *abban az értelemben, hogy ‘a maga sorsát’: šudseg.*

6. *nemiš* ‘вѣкъ, всю жизнь’ | *dir-e me vaeg og vo* ‘долго-ли я въ рѣку не попаду’ (mikor kerülök vissza a vízbe, hogy ne kelljen itt fönt feküdnöm, hogy büntetésből rajtam végigmenjenek az emberek) | *šuis* (v. *šigma*) *tšuzigad* ‘обѣщала во время рождения твоего’ | *putkilavni* ‘прокидывать’ | *ničistavlema* ‘проглатывала’ | *veliš* ‘только тогда (a mikor már a másik parton leszel)’ | *vudžte,džid* ‘до переправы’ | *vu,džis v. vu,džis tala doras* ‘на этотъ берегъ’.

7. *dad* l. FOKOS 55 | *settšedž v. do tovo* = or. до того | *mija* vö. WICHM. St. 31. *mija me ta,tšem mi,tša* ‘wie schön bin ich doch’ | *bidsenli ved mog* ‘каждому дѣло есть до меня’ | *ještšeg i skeralan!* ‘еще ты и сердишься, злишься!’

lokis ‘серdito’ | *tšastli!* ‘сейчасъ тебѣ’; *tšastli me tenid vola* ‘сейчасъ я тебѣ приду’ (fenyegetőleg) | *vudžni pondis v. medis* | *eštis* ‘кончился, скончился’.

A mese közlöje egy usztsziszozszi öreg asszony: Anna Nikolajevna Poroва.

4. skere poma bogatej.

1. mamis šue diš pomali: «tšettšj, poma, tšettšj da ket ketš-gu kodji». poma tšettšis i ketš-gu kodjis. sije lun preiditis. međ lunnas mamis šuis pomali: «kaili da vidli gute, ez-e ket ketš šed».

poma kajis ketš-gu vidlini, da zev bur rutš sili šedema. šessa ručšis i šue: «leđž pe mene, leđž, te pe ozirman, tenid bur kera».

poma leđžas. šessa gortas leđžsas, mamisli vištalas: «vot pe šedema veli rutš, da me pe leđži». mamis šue: «mija leđžin, jei poma? siješ pe požis vuzavni da deŋga pe šedi».

2. rutš, sije vere muni, zev jona tupláše verin, kodale. una rutšjas tšukertšisni, kutasni juavni: «mijis pe te kodalan?» — «a vot pe poma orde vetli, sije pe zev jona verdis, juktavis, eni pe pekmella boštis. vot pe unaen, šoen, tšukertšje, me pe tianes nueda poma orde geštiti; e, tšaen pe og nu».

4. Hamar meggazdagodott Tamás.

1. Az anyja mondja lusta Tamásnak: «Kelj föl, Tamás, kelj föl és legalább nyúlnak való gödröt (vermet) áss». Tamás föl-kelt és nyúlvermet ásott. Az a nap elmúlt. Másnap Tamásnak szólt az anyja: «Menj (az erdőbe) és nézd meg a vermedet, nem akadt-e akár nyúl (a vermedbe)».

Tamás elment a nyúlvermet megnézni, és egy nagyon jó róka akadt neki (a vermébe). Erre a róka mondja: «Eressz el engem, eressz el, te meg fogsz gazdagodni, én jól teszek veled (tkp. neked)».

Tamás elereszti. Azután haza megy, elmondja az anyjának: «Lám, róka akadt volt, én meg eleresztettem». Az anyja mondja: «Miért eresztetted el, bolond Tamás? Őt el lehetett volna adni, és pénzünk akadt volna».

2. A róka, az az erdőbe ment, nagyon erősen hengerzőzik az erdőben, részegnek tettei magát (tkp. részegeskedik). Sok róka gyűlt össze, kérdezni kezdik: «Miért vagy te részeg?» — «Hát én Tamáshoz mentem, az nagyon erősen etetett, itatott, most meg mámor fogott el. Lám, gyűljetek össze sokan, százan, én elviszlek benneteket Tamáshoz vendégeskedni; keveset nem viszek».

šéšša zev unaen rutšjas tsukertšisni, šo kimin rutš. rutš šue: «lokte pe, lokte! meked munam poma orde geštini».

rutš nuis rutšjases stadanas sar orde. sarli vištalisni: «skere poma bogatei pe mededis pedarok gesudarli».

naja bidsen šenzini kutisni, divuitšini, kiš pe taje pom ali si-minda rutšis, jei pom ali, diš pom ali.

3. sije že rutš bara munis vere da zev jona bara kodale, šed-bežjases iledle. «mij-ne, maibirei, seššema vosan da vuktılan (vukan), a mi pe tšigeš» šueni šed-bežjas. «a lok pe, tsukertšei šoen kimin, da me pe nua tianes sar orde geštini. me pe ved seni šoji-jui» šue rutš.

šéšša epet šoen kimin šed-bež tsukertšisni, da tsukeren ledžšisni sar orde. «epet gesudarli istema poma bogatei šo šed-bež pedarok» šue rutš.

4. šéšša rutš munis sar orde, šue: «vajli pe menjim pudovnate denga meraitni skere poma bogatei liš».

Ezután nagyon sokan gyűltek össze rókák, körülbelül száz róka. A róka mondja: «Jöjjetek, jöjjetek! Menjünk együtt (tkp. menjünk velem) Tamáshoz vendégeskedni».

A róka egész falka rókát vitt (tkp. a rókákat falkával vitte) a csárhoz. A csárnak jelentették: «Hamar meggazdagodott Tamás ajándékot küldött a császárnak».

Ők mind elbámultak, elcsodálkoztak (tkp. bámulni kezdtek, csodálkozni), honnan van annyi rókája ennek a Tamásnak, bolond Tamásnak, lusta Tamásnak.

3. Az a róka meg megint elment az erdőbe és megint nagyon részegnek tetteti magát, a hölgymenyéteket szedi rá. «Mit hánysz úgy, és émiyeg a gyomrod, te boldog, mi meg éhesek vagyunk», mondják a hölgymenyétek. «Hát jöjjetek (tkp. gyere), gyűljetek össze százan körülbelül, én meg elviszlek benneteket a csárhoz vendégeskedni. Lám én ott ettem-ittam», mondja a róka.

Erre megint százan gyűltek össze körülbelül hölgymenyétek és egész csapatul mentek le (az erdőből) a csárhoz. «Megint száz hölgymenyétet küldött Gazdag Tamás a császárnak ajándékba», mondja a róka.

4. Ezután a róka elment a csárhoz, mondja: «Add nekem a pudovkádát, hamar meggazdagodott Tamás pénzt megmérni».

pudovna šetisni silj džnga merajtni. šéssa rutš loktis poma orde. bidsen gurjis, koršis poma ordiš, da kiš-ke kik greš šuri da sije i šujis asik-kostas. šéssa ber nuis sar orde pudovnáse. gesudarlen i šuēni: «kučšem ta-minda bogatstvo pe loi pomali! vaje pe pudovnáse pirkede. džnga-ke pe merajtisni, kiš-ke uše». pudovna pirkedisni, kiš-ke kik greš uši. «pravda že pe pomaid bogatei i velema!»

5. *gesudarlen zev mičša niv em, eti niv. rutš settše munis korášni. korášni munis da šue. «sar velneji mort, tead sabla, meam jur, me pe lokti korášni, poma bogatei pe istis korášni».*

sarislen šuēni: «kiš pe si-minda bogatstvois silj loi? vojdar pe koriš, geļ veli. silen pe nūngem abu». — «kidž pe abu! — rutš šue. mičta nin pe pedarki medžedis tianli, džnguse pe pudovnaen merajte.»

«mi pe žēhikes og teđe, vaiļi pe tattše». — «me pe og.

Pudovkát adtak neki, a pénzt megmérni. Azután Tamáshoz jött a róka. Mindent felkutatott, keresett Tamásnál, és valahonnan két garas került elő és azt be is dugta az abroncs (és az edény) közé. Azután visszavitte a csárhoz a pudovkát. A császárnál mondják: «Mekkora (tkp. milyen ennyi) gazdagsága lett Tamásnak! Rajta, rázzátok ki a pudovkát. Ha pénzt mértek, valahonnan kiesik». A pudovkát kirázták, valahonnan kiesett két garas. «Valóban gazdagnak kell lennie Tamásnak!»

5. A császárnak nagyon szép leánya van, egyetlen lánya. A róka odament leánykérőbe. Leánykérőbe ment és így szól: «A czár szabad ember, tiéd a szablya (értsd: a hatalom), enyém a fej, én leánykérőbe jöttem, gazdag Tamás küldött leánykérőbe».

A czárék mondják: «Honnan lett neki annyi gazdagsága? Azelőtt koldus, szegény volt. Neki semmije sincsen». — «Hogyan nincsen! — mondja a róka. Már mennyi ajándékot küldött nektek, pénzt meg pudovkával méri».

«Mi nem ismerjük a vőlegényt, hozd ide». — «Nem én. A vőlegény szégyellős (félős). Mikor megállapodunk, lakodalmas

žėnik pe poliš. kor pe lešedłsam, svadbaen loktam». naje lešedłsini, ki kutisni; rułsis svattaale.

6. ruł munis poma orde. pomaes bidsen pišedis da mišedis, jedždedis da vełtedis. šėša pur vełsis da ležneg-łvetjasen bašitis purse. gesudar ortsalı gızis pišme: «mi pe loktam svadboštšik pižen.»

pomaes ledžsedis da mirjasse bidsen bašitis bid šoma łvetjasen. šėša matišmisni pižen gesudar dine pristań dore. matišminı kutisni, ruł džuriń-džeriń vełsis, pur kišis, stavnis vaę ušisni. ruł kutis gorzini: «karaul! vejim, vejim!»

7. sarlen uškedłsini leptini pomajases. pomaes leptisni da i šueni: «mija ne pe sełšem mišem pās-kema?» ruł šue: «svadboštšik bidsen veji i pās-kem bidsen veji.»

pās-kem pomalı vajisni bidsen višes. pomaes šėša pās-tedisni bur pās-kemen. bur pās-kemen pāstedisni, šėša pukšedisni karetaę, katedisni sar orde.

népül jövünk». Ők megállapodtak, megtartották az eljegyzést (tkp. kezet fogtak); a róka a vő anyját helyettesíti (tkp. a vő anyja).

6. A róka Tamáshoz ment. Tamást egészen megfürösztötte és megmosdatta, fehérré tette, kicsinosította. Azután tutajt csinált és a tutajt csipkerózsa virágokkal diszítette fel. A császár körül lévő embereknek levelet írt: «Mi násznép csónakon jövünk».

Tamást levitte (a partra) és a gerendákat (tkp. tuskókat) mind mindenféle virággal diszítette fel. Azután közeledtek a csónakkal a császárhoz a kikötőhelyhez. Közeledni kezdtek, a róka himbálódzott, a tutaj szétesett, mind a vízbe estek. A róka kiáltani kezdte: «Segítség! (tkp. ör!) Elmerültünk, elmerültünk!»

7. A czár emberei odarohantak kimenteni (tkp. kiemelni) Tamásékat. Tamást kihúzták és mondják: «Miért olyan csunya a ruhája (tkp. csunya ruhájú)?» A róka mondja: «A násznép mind belefűlt és a ruha mind elmerült».

Egészen új ruhát hoztak Tamásnak (tkp. ruhát hoztak egészen újat). Tamást azután felöltöztették szép ruhába (tkp. ruhával). Szép ruhába öltöztették, azután hintóba ültették, vitték a czárhoz.

p o m a zev džirnáse, bergale. gesudariņa i šue: «mi-ne pe taję? abu-g jeį?» rutš šue: «abu. taję pás-kemid ne si šerti.» epet magaziniš vajisni bur pás-kem, pástędisni bur pás-kemen p o m a e s. med šessa p o m a oz vermi bergavni, rutš boštis giris bulavka da p o m a li pel-ponas tšutkalis (sušškalis). šessa šue gesudariņali: «pás-kemid pe eni si šerti.»

8. šessa nalen svadba. veňšaitšisni, piruītisni. šessa rutš šue: «mem pe vodž-viv kole munnī, getevittšini, vidžšisni.»

rutš muni, muni. zev una paslukjas paslušni tšaiteni. «kodli pe paslušni tšaitad?» — «mi pe žmeį gorodęts-gožjali.» — «svadba pe kutas munnī, da ti pe vištaleį: 'skere p o m a bogateįlį'. tianli pe loę sur stękan da vina rumka, da kožin kožnalasni».

šessa muni vo džę. loktis, sije žmeį gorodęts-gožja keni oę, kujim sudta krustalņęi domjn. rutš i šue, najes povzedę: «miį pe ti dumaitannid? m a l a n n a s a r i t s a pe lokte, bidsen pe

Tamás nagyon mozgolódik, forgolódik. A császárné mondja: «Mi ez? Nem bolond-e?» A róka mondja: «Nem. Ez a ruhád nem tetszik neki (tkp. nem szerinte való, nem kedve szerint való)». Megint jó ruhát hoztak a raktárból, jó ruhába öltöztették Tamást. Hogy Tamás azután ne tudjon forgolódni, a róka vett egy nagy gombostűt és Tamásnak a vállába szúrta. Azután így szól a császárnéhoz: «Most kedve szerint való a ruha».

8. Azután lakodalom van náluk. Megesküdtek, lakomáztak. Azután így szól a róka: «Nekem előre kell mennem, előkészülni, várni».

A róka ment, ment. Nagyon sok pásztor legeltet. «Kinek őrizitek (a nyáját)?» — «Mi a žmeį gorodęts-házaspárnak (őrizük a nyáját)». — «Lakodalmas nép jön majd, és ti mondjátok: 'hamar meggazdagodott Tamásnak'. Lesz nektek egy pohár sör és egy pohár pálinka, és ajándékot adnak».

Azután előre ment. Odajött, a hol az a žmeį gorodęts-házaspár lakik, egy háromemeletes kristályházban. A róka így szól, rájuk ijeszt (tkp. megijeszti őket): «Mit gondoltok ti? Jön Melánia czárné, mennydörgéssel és villámmal mind összezúz,

*gimen da tsarden tianes zügedas, sotas. džebsej pe, pete i, džas-
stegaanid».*

*naje povzasni da i, džas-stegae pirasni, džebzasni. rutš sésša
uškedtsas da nolnan pelesse ezta da naje i sottsasni.*

*rutš sésša sije piras kujim-sudta dome, kutas svadba vidž-
šišni, getevittšini.*

*9. svadba kutas lokni. zev una paslukjas addžasni. ku tsar-
jas jualasni nališ: «kodli pe paslušni tsaitad?» paslukjas šuasni:
«sker ež poma bogate ži».*

*svadbais paslukjases kožnalasni, vina rumka šetasni, sur
stekanen juktalasnı.*

*sésša voasni rutš berde. rutš vidžsiše bidsen nänen, solen.
gesudarlen divuittšeni, lubuittšeni. «abu-že pe perjalema ru, tše
svatta».*

sésša bidsen seten piruittasni, svadbuitasni.

sésša i eštas. gesudarlen niv meštittšis. sésša i pon.

megéget benneteket. Bújjatok el, menjetek ki a szalmakazalo-
tokba».

Ők megjednek és bebújnak (tkp. bemennek) a szalma-
kazalba, elrejtőznek. A róka azután odarohan és mind a négy
sarkát meggyújtja, és azok meg is égnek.

Azután a róka bemegy a háromemeletes házba, kezdi a
lakodalmas népet várni, előkészületeket tenni.

9. A násznép kezd jönni. Nagyon sok pásztorot látnak.
A kocsisok kérdezik tőlük: «Kinek (a nyáját) őrzitek?» A pász-
torok mondják: «Hamar meggazdagodott Ivánnak (a nyáját)».

A násznép megajándékozza a pásztorokat, egy pohár pá-
linkát adnak, pohár sörrel itatják.

Azután a rókához jönnek. A róka várja (öket) mind ke-
nyérrel, sóval. A császárék csodálkoznak, gyönyörködnek. «Nem
csapott be a róka-nászanya».

Azután mind lakomáznak, lakodalmat ülnek ottan.

Azután vége is van. A császárnak a leánya férjhez ment.
Azután — vége.

Jegyzetek: 2. *kodavni* 'пьянствовать'; *kodale* 'представляется пьяным' | *pekmella* < or. похмелье (l. КАЛИМА) 'Katzenjammer' | *meked munam* vö. *munam sar orde meked* 'menjünk velem együtt a csárhoz' Фокос 110 | *stadanas* 'съ пѣлымъ стадомъ' | *pedarok* < or. подарокъ'.

3. *vukni* 'gyomorémelegést (тошнота) érezni, hányási ingere (рвота) van, bõfögése van (отрыгаться)'.

4. *rudovna* < or. пудовка | *gesudarlen i šueni* 'у государя сказали' | *bogatstvo* < or. богатство | *pravda že pe romaïd....* 'правда, должно быть, что Тома въ самомъ дѣлѣ богатый'.

5. *tead sabla, meam jur* vö. *tenad purt, menam jur* 'tiéd a kés, enyém a fej' Фокос 48 | *polis* 'боязливый' | *ki kutisni* vö. *ki-kutem* 'kéz fogó, eljegyzés' | *svatta* < or. сватья; *svattaale* 'вмѣсто сваты'.

6. *ležneg* 'шиповникъ' | *gesudar-orttsali* 'живущимъ у государя' | *svadboštšik* 'свадьбовщикъ'; vö. *свадебщикъ és сватовщикъ* (DAL) | *mírjas* 'пни', a melyek a tutajon voltak | *džurín-džeriñ* (v. *džurín-džeriñ*) *ve,tšis* 'покачнулся'.

7. *kareta* < or. карета | *romajases* 'Тамасekat' l. Фокос 62.

8. *pasluk* < or. пастухъ | *žmei* < or. змѣй; *gorodets* < or. городецъ (vö. az orosz mesékben szereplő змѣй горьничьcsal) | *malánna* < or. Маланья | *i,džas-štega* vö. *i,džas-tega* Фокос 49.

9. *lubuittšeni* 'любовались' | *městittšis* (< or. мѣститъся) 'устроилась, вышла за мужъ'.

Vö. a *diš ivan és kužma da roma* cz. meséket (Фокос 38, 109).

A mese közlője a fönt említett Анна Николаевна Попова.

5. *starik gozja.*

1. *starik gozjalen kujim pi em. olisni, olisni da telkuiteni*: «mian kujim pi žehik i šueni: 'vetlam gesudar orde korášni'». *staruka olis, olis da kor-ke munis gesudar orde korášni. gesudarislen i šueni*: «ku,tšem mort-tui pe teđe?» — «mi pe olam

5. Az öreg házaspár.

1. Egy öreg házaspárnak három fia van. Éltek, éltek és tanácskoznak: «A mi három fiunk (már) völegénykorban van és azt mondják: 'Menjünk a császárhoz a leányát megkérni'». Az öreg asszony élt, élt és egyszer elment a császárhoz leánykérőbe. A császárnál mondják: «Micsoda mesterséget tud?» —

presta, krėstanstvoen zanimaittsam». — «med pe sije vetlas, da veledtsas da velis pe loktas korasni».

šėssa gortas munis mamis da i šuis piisli: «šuisni pe saridlen: 'med pe vetlas naževitni da nažitka pe vajas, da velišti med getrasas'».

2. piis šėssa nopjasis da munis. munis da munis, da zev iđžid kerka vois. vois da piris settše. zev iđžid mort kuile-uzė.

šėssa sije pelat-seregas dzebsis, med oz addži. šėssa užis, užis iđžid mort da i tsėttšis. tsėttšis sije da šor vilas veli pes etik. pizan sajas pukšis, pesę boštis da jur gegeris ki.tšovtedis da šuis: «elena pe davai pit da jist». zev miťsa niv loi. sili skatert volsalis, da bid-sama napithase vajis settše sili; šėssa soini vajis bid-sama žarkei-pražkei. šojis da juis zev jona da epet pesę ki.tšovtedis jur gegeris. niv šėssa ber peske peris da pes i loi ber. kuž mortid ber užni vodis, zev jona užė niv-goren. užni kutis. pelatšaniđ tom mortid kijedtsis, kijedtsis da peste boštis da i nuis.

«Mi egyszerűen élünk, földműveléssel foglalkozunk». — «Hadd menjen ő és tanuljon és csak azután jöjjön leánykérőbe».

Erre haza ment az anya és meg is mondta a fiának: «Azt mondták a czárnál: 'hadd menjen pénzt szerezni és hozzon pénzt (tkp. keresetet) és csak azután nősüljön'».

2. A fiú erre vállára vette a zsákját és elment. Ment és ment, és jött egy nagyon nagy ház. Odaért és oda bement. Egy nagyon magas ember fekszik-alszik (ott).

Erre az ágypolez sarkába rejtőzött, hogy meg ne lássas. Azután aludt, aludt a magas ember és fölkel. Fölkel ő és a gerendán egy darab (hasáb) fa volt. Az asztalhoz ült, a fadarabját fogta és megforgatta a feje körül és így szólt: «Ilona, adj inni és enni!» Nagyon szép leány lett. Abroszt terített fel neki és mindenféle italt hozott neki oda; azután mindenféle pecsenyét-sültet hozott enni. Evett meg ivott nagyon erősen és megint megforgatta a fáját a feje körül. A leány megint fává változott és megint egy darab fa lett. A hosszú ember megint lefeküdt (tkp. visszafeküdt) aludni, nagyon erősen horkol (tkp. orrhanggal alszik). Elaludt. Az ágypolezről leskelődött a fiatal ember, leskelődött és fogta a darab fát és el is vitte.

3. *šéšša muni, muni da silī paniđ loi mort. «miī pe te peska?»* — *«menam pe peskis verdiš. — miī pe te pleta?»* — *«menam pe pletis mort-lovžediš».* — *«vai pe vežšam!»* naje i vežšisni.

šéšša bara vođže munis pleten. munis, munis, bara mort paniđ loi.

«miī pe te šia?» jualis. — *«menam šiš mort-viīš».* — *«vai pe vežšam!»*

pleten da šien naje bara vežšisni, tom mort šéšša boštis ši da šīli i šue: «mun že pe, vi kiknan mortse, pletse pe vai da i pesse vai». ši ber-vajalis. *šilen loi plet da pes da ši.*

4. *munis, munis vođže. bara mort paniđ loi. nue kias kolk da juale: «miī ne pe te pleta da peska da šia?»* — *«menam pe peskis verdiš, pletis lovžediš a šiš viīš. — miī pe te kolkja?»* — *«menam pe kolk kiťšedž kaťšedni verman, ši sudta pe zarnia dom loę».* — *«vai pe vežšam».*

3. Azután ment, ment és találkozott egy emberrel (tkp. neki szembe lett egy ember). «Miért van neked fád (tkp. mit vagy te fás)?» — «Az én fám tápláló.» — «Miért van neked ostorod (tkp. mit vagy te ostoros)?» — «Az én ostorom embert-életre-keltő». — «Nos, cseréljünk!» Ők cseréltek is.

Azután megint előre ment az ostorral. Ment, ment, megint találkozott egy emberrel.

«Miért van gerelyed?», kérdezte. — «Az én gerelyem embert-ölő». — «Rajta, cseréljünk».

Megint cseréltek az ostorral és a gerelylyel. A fiatal ember erre fogta a gerelyt és így szól a gerelyhez: «Menj hát, öld meg mind a két embert, hozd el az ostort és a fát is hozd el». A gerely visszahozta. Neki lett ostora meg fája és gerelye.

4. Ment, ment előre. Megint találkozott egy emberrel. A kezében visz egy tojást és kérdezi: «Hát miért van neked ostorod meg fád és gerelyed?» — «Az én fám tápláló, ostorom életre keltő, gerelyem meg megölő.» — «Miért van neked tojásod?» — «Az én tojásom, a meddig fel tudod dobni a magasba, olyan emeletes (annyiemeletű) aranyos ház keletkezik». — «Nos, cseréljünk».

šéssa vežsisni pesken da kolkjen. šéssa šili i šue: «vot pe te vetli da suški mortse da važ pesse».

vot silen kimin premis veli, žėniklen!

5. bergedšis gortlan. gortlan bergedšis, gorte vois da mamisli i šue: «mun pe sar orde korášni». — «mij pe vetlan?! mian pe ved nem-tor abu!» — «te pe šu: 'mian pe bid-tor em'».

munis mamis korášni. «prestež krėštanin saje pe kidž šetam?!» šuisni gesudarisen.

6. voinas vodisni užni. žėnik munis sar-kerka dine. kolkte kašėdlis, kujim-sudta dom loi džik sar ešin vo džas.

gesudarlen tšėtšisni, povžisni. «vot — šuasni — ku tšem pe taje dive loi!» istasni saldatjases: ku tšem olišjas seteni?

ši peti da saldatjases bidsen vialis. saldatjas usini, kuileni ešin ulas. gesudarlen povžisni, naje istisni vetimjin kimin saldat. šéssa vetimjin saldat ši — petis da stavse viis.

Erre cseréltek a fával meg a tojással. Azután így szól a gerelyhez: «Hát menj, szűrd meg az embert és hozd el a fáját».

Lám, mennyi szerzeménye volt neki, a legénynek!

5. Visszafordult hazafelé. Hazafelé fordult vissza, haza jött és így szól az anyjához: «Menj a czárhoz leánykérőbe». — «Mit menjek (tkp. mit menj, mit menjen az ember; 2. szem. ált. alany)?! Hiszen nekünk semmink sincsen!» — «Te mondjad: 'Nekünk mindenünk megvan'».

Ment az anyja leánykérőbe. «Közönséges paraszthoz hogy adnók (a leányunkat)?!» mondták a császárnál.

6. Éjjel lefeküdtek aludni. A vőlegény a czár házához ment. A tojást feldobta a magasba, háromemeletes ház lett éppen a czár ablaka előtt.

A császárék fölkeltek, megijedtek. — «Nézd csak — mondják — micsoda csoda lett!» Katonákat küldenek: micsoda lakók vannak ottan?

A gerely kijött és mind megölte a katonákat. A katonák elestek, az ablak alatt fekszenek. A császárék megijedtek, ők körülbelül ötven katonát küldtek. Ezután az ötven katonát a gerely — kijött és mind megölte őket.

gesudarlen ješše jona povzísni. epet istisni poslušnikes. žėnik šue: «med pe loktas aťsis me orde».

žėnik šue p'elli: «mun pe, kuťskav, med pe lovzásni». staris lovzásni, miđdem (miđtem) vilis.

gesudar divuťťse: «mii pe, log petarni. kuťsem pe tattše mort loktis?»

7. šėšša gesudar aťsis peti. zdorováťťsis, primitis sije žėnik kidž šléduite. «kidž pe, tenad kuťsem iskustvo, vilin pe si-minda i ber lovžėdin?» — «taje pe miž-na?! rot, pukši pe da ebėdajtam!»

pukšisni ebėdajtni. žėnik peskes boťtis da jur gegeris geger-tėdis. «elena pe davai pit-jist!» zev miťsa niv loi. nali das-vit peles napitka vajis, bidsen raznei, das-vit peles kušáňne.

gesudar šenže, divuťťse: «kiš pe ted taťsem mort-tujis šuris?» — «menam pe bid-tor em: ši pe mort vie, plet pe lovžėde, pes pe verde, kolk pe mem kittšedž kaťsedla, kuťsem ugodno dom log».

A császárnál még erősebben (jobban) megijedtek. Megint követet küldtek. A vőlegény mondja: «Jöjjön ő maga én-hozzám».

A vőlegény mondja az ostornak: «Menj, üsd meg őket, hadd támadjanak életre». Mind életre keltek, a hányat megölt.

A császár csodálkozik: «Mi (ez), ki kell menni. Micsoda ember jött ide?»

7. Azután a császár maga ment ki. Köszöntötte, fogadta őt a vőlegény, a hogy illik. «Hogyan, micsoda tudományod van neked, annyit megöltél és megint életre keltetted?» — «Mi ez még?! (értsd: ez még semmi!) Lám, ül le és ebédeljünk!»

Leültek ebédelni. A vőlegény fogta a darab fát és megforgatta a feje körül. «Ilona, adj inni, enni!» Nagyon szép leány lett. Tizenötféle italt hozott nekik, mind másféle, tizenöt-féle ételt.

A császár csodálkozik, ámul: «Honnan akadt neked ilyen ügyességed?» — «Nekem mindenem van: a gerely megöli az embert, az ostor életre kelt, a fa táplál, a tojásom meg a meddig feldobom, tetszésszerinti (tkp. a milyen tetszik) ház keletkezik».

sojisni, juisni. Žėnik pes ki,tšovtedis jur gegeris, šuis :
«elena pe stupai na mesto!» pizan vilis biri ber.

8. gesudar šėnže, ku,tšem mort-tui šurema. «me pe verma tšelei voiska eti tsasen vini, epet pe verma tsasen že lovže ni». — «vot pramej pe eni žėnik, pože pe i niv šetni eni» šue sar.

vot naje lešedtsisni niles šetni si saje.

«tolke pe me diniš domte pe edalt, bošt». — «me pe ta-voi že i verma boštni i puktini villae».

gesudar gortas muni. žėnik kolk ber ka,tšedlis, domis šėšša ez lo. međ mestae munis da siis ilę (vile) ka,tšedlis, da siis i,džid dom loi.

naje i svadba lešedisni. šėšša piruitisni-paruitisni. šėšša i eštis.

bur mort-tuinad gesudariš nivse perjalis.

Ettek, ittak. A vőlegény megforgatta a fát feje körül, így szólt: «Ilona, menj a helyedre!» Az asztalról (minden) eltűnt vissza.

8. A császár csodálkozik, milyen ügyessége akadt. «Én egész hadsereget tudok egy óra alatt megölni, és megint egy óra alatt életre kelteni». — «Lám ez most az igazi vőlegény, most hozzá is lehet adni a leányt», mondja a czár.

Hát ők megállapodtak, hogy hozzá adják a (czár) leányát.

«Csak távolítsd el, vidd a házadat mellőlem». — «Én ma éjjel el tudom vinni és új helyre tenni».

A császár hazament. A vőlegény megint (tkp. vissza) feldobta a tojást, a háza erre eltűnt (tkp. nem lett). Egy másik helyre ment és annál messzebbre (magasabbra) dobta fel, és annál (értsd: az előbbinél) nagyobb ház keletkezett.

Ők előkészítették a lakodalmat. Azután lakomáztak, lakmároztak. Azután vége is lett.

Jó mesterségével kicsalta a császár leányát.

Jegyzetek: 1. mort-tui 'способность, ремесло' | prest < or. простой | krėstanstvo < or. крестьянство | zanimaittsam < or. заниматься | velis, velis, velišti 'только теперь; послэ этого' | naževitni, nažitka, nažetka l. КАЛИМА 91.

2—6. elena < or. Елена | pit < or. пить | jist < or. ѣсть |

skatert < or. скатерть | *žarkeji-pražkeji* 'жареное-пряженое' | *pe-lat'sánid* a szótaghatár a *t* után van (nem *pela.t'sánid*!) | *peska* 'съ полѣномъ' | *plet* < or. плеть | *ši* 'рогатина, копьѣ' | *posluš-ník* < or. послушникъ ('посланецъ').

7—8. *zдорováitt'sini* < or. здороваться | *primitni* I. КАЛИМА 114 | *šlěduite* < слѣдуетъ | *iskustvo* < or. искусство | *taje pe mji-na?* 'это еще что?' | *ebedáitni* < or. объѣдать | *raznei* < разный | *kušáněe* < кушанье | *ku.tšem ugodno dom* 'какой УГОДНО ДОМЪ' | *stupaj na mesto* = ступай на мѣсто | *pizan viliš biri* < or. со стола все ушло обратно' | *vojska* < or. войска | *pramei* < or. прямой | *edalt* < or. отдалить | *villae* 'на новое мѣсто' | *šiiš ile (vile)* 'еще выше'.

Ezt a mesét is Anna H. Popova közölte velem. Jellemző, hogy ez az öreg asszony. — a ki otthon csak zürjénül beszél a hozzátartozóival és azt állítja és hiszi magáról, hogy olyan kevéssé tud oroszul, hogy őt oroszul akár «el is lehetne adni» —, mennyi orosz szót kever zürjén beszédjébe.

6.

1. *oleni-vileni starik-gozja. nalen veli kujim pi. i.džid pisg saldate ez boštini; medse i boštisni. boštisni i nušisni sijes služitni. šéšša loji vojna. gesudarlen vunema gortas sabla da kert-palitš. šéšša kutasni juavni, kodi pe verme med edje (edjen) vetlini. eti šuas: «me pe vetla kujim vo.» sili šuasni: «te pe tai dir vetlan (vetlini kesjan).» a starikidlen piid šue: «me pe vetla kujim sudkien.» gesudar šue: «menam pe sen niv em, siliš pe i kor sabla da palitš.»*

6.

1. Él-van egy öreg házaspár. Nekik három fiuk volt. A legidősbik fiút nem vették be katonának; a másodikat bevették. Bevették és elvitték őt szolgálni. Azután háború lett. A császár otthon felejtette a kardját és vasbuzogányát (tkp. a császárnak otthon felejtődött a kardja és vasbuzogánya). Erre kérdezni kezdtek, ki tud leghamarább (elmenni és) megjönni. Az egyik mondja: «Én megjárom az utat három év alatt». Neki mondják: «Te bizony sokáig mész (akarsz menni)». Az öreg embernek a fia azonban így szól: «Én megjárom az utat három nap alatt». A császár mondja: «Nekem leányom van ott, tőle kér a kardot és a buzogányt».

2. *šéssa sijé medédttas munni, muništas sajavtédž i plešše muę inmedlas i keťs louę. keťšen munas, munas mudžte, džis. epet lukištas muę plešše i ruťs louę. mudžtedž ruťs munas. šéssa mirje lukištas plešše i kaj louę (kaje pertttas). kajen munas i voas gesudar orde, pírás da i šetas zapiska gesudar-niľsli.*

niv i juale: «dír-e pe i kidž loktin?» sijé vištalas: «me pe sudki na tolke lokti, a voii pe me keťšen, ruťšen i kajen.» — «ki, džik pe te verman pertttšini?» juale niv. sijé ki, tššovttšas gegresen dai keťs louę. niľis noži, tšen mišku vivšis vundas gense i tšišjan pie kertalas. šéssa geger pev gegertas i ruťs louę. sijé niv bara vundas mišku vivšis gen i tšišjan pie kertalas. epet saldat ki, tšovttšas i kaje pere. kaiľis eti pere ne, tšišštas i tšišjan pie idralas. tšajen juktalas i zapiska saldat šeris batli mededas. šetas i sabla da kert-palits.

3. *petas i bara keťšen munnj kutas, mu, džas, ruťšen munas. munas, zev jona mu, džas i kuž-turuna inę šoiťttšini vodas.*

2. Azután elindul ő. Megy egy kicsit, a míg el (nem) tűnt (a szemük elől), és homlokát a földhöz érteti és nyúllá lesz. Mint nyúl megy, megy, a míg el nem fárad. Megint hozzáüti homlokát a földhöz és rókává lesz. A róka megy, a míg el nem fárad. Azután egy tuskóhoz üti a homlokát és madárrá lesz (változik át). Mint madár megy és eljut a császárhoz. Bemegy és odaadja a levelet a császár leányának.

A leány kérdezi: «Sokáig és hogyan jöttél?» Ő elmondja: «Én még csak egy napig jöttem, és mint nyúl, róka és madár jöttem». — «Hogyan tudsz te átváltozni?» kérdezi a leány. Ő megfordul körben és nyúllá lesz. A leány szórt (tkp. szórét) vág le ollóval a hátáról és a kendőjébe köti. Azután megfordul köröskörül és rókává lesz. Az a leány megint szórt vág le a hátáról és a kendőjébe köti. A katoná megint megfordul és madárrá változik át. A madárnak egyik tollát kitépi és a kendőjébe rejti. Teával kínálja meg (tkp. itatja) és levelet küld a katonával az apjának. Odaadja a kardot meg a vasbuzogányt is.

3. Kimegy és megint mint nyúl kezd menni, elfárad, mint róka megy. Megy, nagyon erősen elfárad és egy magas fűvel benőtt helyre (tkp. hosszúfüvű helyre) lefekszik megpihenni.

ku tšem-ke deňeral (tšinovnik) set kutas munni i siliš kert-palitiše da sablate boštas. sije se tšem jona uže, oz i kivilj. šessa deňeral sili iz golaas kertalas i vag šibitas.

va piťššan sije addže šondi i kutas šondilj kemmišni: «leptj pe mene vašis.»

etšid kemmišas i vile, džik kajas. međis kemmišas i šondiš sijos perjas vašis.

4. *deňeral sabla i palitiš vajas gesudarli i gesudar kesje si saje nivse šetni.*

naje kutasni getevittšini svadba vile, a međis settše i voas, kodi vašid (vašis) petis.

niv šue ženikse: «taje pe me dine sablala ez voli, a so pe piris eni mort, silen pe tšuzemis tedsa, sije pe i volis.» i sijos korasni mate, džik i kutasni juášni.

5. *nišis kutas juavni: «kidž pe te volin?» sije kutas šuni: «ke tšen pe me lokti» i sije ketš loui. ke tšislen špina rivšis vun-*

Valamilyen tábornok (hivatalnok) arra kezd menni és elveszi tőle a vasbuzogányt és a kardot. Ő olyan erősen alszik, nem is érzi (hallja). A tábornok azután követ köt a nyakába és bedobja a vízbe.

A vízből meglátja ő a napot és elkezd a napnak könyörögni: «Emelj ki engem a vízből».

Egyszer könyörög és magasabbra (feljebb) emelkedik (száll). Másodszor könyörög és a nap kihúzza őt a vízből.

4. A tábornok a kardot és a buzogányt elhozza a császár-hoz és a császár öhozzá akarja adni a leányát.

Készülni kezdenek a lakodalomra, azonban odajön a másik is, a ki a vízből kijött.

A leány mondja a vőlegényéről (tkp. a vőlegényét): «Ez nem jött hozzám a kardért, de nézd csak, most bejött egy ember, annak az arcza ismerős, az jött (hozzám)». És ő közelebb hívják és elkezdenek kérdezősködni.

5. A leány kezdi kérdezni: «Hogyan jöttél?» Az kezdi mondani: «Nyúl alakjában jöttem én» és ő nyúllá lett. A nyúlnak a hátáról szőr van levágva, a leány meg megnézi a kendője

dıştema gense, a nilis tışışjan peleşis (peleşsis) vidlas: setis i em genis. şessa rutş loqe. rutşlen toze mişku vıvıs gen vundıştema i niv baru perjas gen; gen rutşlen i em. şessa kai loqe i pere eti abu. niv perjas tışışjan piş i pere setis i velema.

şessa kutasni saldates juavni: «miyla pe a tışid en vai sablate da palıtışte?» sije şuas: «muđzi pe da şoitışini vodi i onmovşı. sek kosti i guşalemaeş mentşim. mene pe sije, kodi nuema sablase, vaş şibitema.»

juavni kutasni: «kidż pe petin vaşid (vaşis)?» — «me pe şondili kemmişi i sije leptis.»

şessa medşe boştasni, kertalasnı stolb berde i lişlasni. a saldatışked i svadba kutasni leşedni. piruitasni zev bura.

csücskét (tkp. csücskéből): onnan való a szőr. Azután rókává lesz. A rókának szintén szőr van levágva a hátáról és a leány megint kiveszi a szőrt, a szőr a rókáé. Azután madárrá lesz és egy tolla hiányzik (tkp. nincsen). A leány kiveszi a kendőjéből és a toll onnan való is volt.

Azután kérdezni kezdik a katonát: «Miért nem magad hoztad a kardot meg a buzogányt?» Ő mondja: «Elfáradtam és lefeküdtem pihenni és elaludtam. Azalatt ellopták tőlem. Engem az, a ki elvitte a kardot, a vízbe dobott».

Kérdezni kezdik: «Hogyan jöttél ki a vízből?» — «Én a napnak könyörögtem és az kihúzott».

Azután fogják a másikat, egy oszlophoz kötik és agyonlövik. A katonával meg kezdik a lakodalmat elrendezni. Nagyon jól lakomáznak.

Jegyzetek: 1. *saldate ez boştni* 'въ солдаты не взяли' | *voyna* < or. война | *kert-palıtış* 'желёзную палку, палицу' | *vetlişini* 'сходить' | *starikidlen piid* érdekes példája a 2. szem. de-terminatióinak | *sudki* < or. сутки.

2. *muniştas* 'прошелъ немного' | *sajavteđz* 'пока не скрылся, не стало его видно' | *inmedlas* 'приложилъ' | *muđz-teđziş* 'до усталости' | *lukiştas* 'ткнулъ' | *mirje* 'о певъ' | *kajen* 'птицей' instrumentalis-essivus | *pere* < or. перо | *zapıska* < or. записка | *sudki na tolke* 'сутки еще только' | *nođiştis* < or. ножницы (l. КАЛИМА 93 | *geger pev gegertas* 'кругомъ повернется' | *kaje pere* 'въ птицу превратится, обернется' | *saldat*

šeris 'съ солдатомъ (пошлетъ)'; *éppígy: me mededi si šeris denga* 'я послать съ нимъ деньги'.

3—4. *kuž-turuna in* 'мѣсто съ высокою травой' | *deneral, general, jeneral* < or. генераль | *iz golaas kertalas* 'камень привязаль на шею' | *vile džik kajas* 'по выше поднялся' | *šue žėnikse vö. kutisni meda medse šuni, mamse kutisni šuni* FOKOS 123 | *ez voli* 'не приходилъ' | *tšuzemis tedsa* 'у него лицо знакомое'.

5. *špina vivšis vundištėma gense* 'со спины отрѣзана шерсть' | *setiš i em genis* 'оттуда и есть шерсть'.

sek kosti 'въ это время' | *kertalasnį stobł berde* 'привязали къ столбу' | *ližlasni* 'разстрѣляли' | *saldatiškėd . . .* 'съ солдатомъ стали свадьбу ладить, приготовить'.

Ezt a mesét az előbb említett A. N. Popovának a menyee, Marija Jogorovna Zserebezova közölte velem Uszt-sziszolszokban.

7.

1. *kor-ke olis-vilis pop. silen veli kujim niv. kujimna'nis ž.džideš nin, a veres saje muntemėš-na (verese settėmeš-na). kujimna'nis oleni pop-na'n vilin i luniš lune kizeni. etšid pop vetlas bazare, i sen medalas kazakes. kazak šure silį pel-vundiš kod' i zev juviš. kiłtše pop oz istį sijees, settše i voše lun kik keže.*

istas pop kazakes kare nuni kartupel', vuzavni bazar vilin. kazak vetlas kujim lun. kor voas siję gortas, stav niłis poplen uškėdšasni kazak dine. kutasni juvašni, miž karis addžilin, miž

7.

1. Egyszer élt-volt egy pap. Neki három leánya volt. Mindhárman már nagyok, de még nem mentek férjhez (még nem adták férjhez). Ők mindhárman a pap kenyereén élnek és napról napra híznak. Egyszer a pap vásárra megy és ott egy munkást fogad fel. Nagyon vakmerő és iszákos munkása akad neki. A hová csak küldik (tkp. a hová nem küldik), oda vész két napra.

A pap küldi a munkást a városba burgonyát vinni, eladni a vásáron. A munkás odajár három napig (három nap alatt teszi meg az utat oda s vissza). A mikor haza jön, a papnak a leányai mind a munkáshoz rohannak. Elkezdenek kérdezős-

bazarin vuzaleni i mi kazak nebema. kazak suue: «karin bidsen na bur, vuzaleni bid-sama tor». «mi ze me vistala nebemen? — dumajte kazak. pop-nivjas jejes. petkedla assim zavodes i vistala, mi sije nebi.» sidz i vetšas. kiskas gats piis i suyas pop-nivjasli: «to, nebi aslim vil-peles zu.» pop-nivjas juvaleni: «kidz-ne tajeen kole zuasni?» kazak suue: «kole-ken (kole-ke), petkedla. tolke kole etkenli petkedlini.»

2. med vodz boštas idžid nivse poplis i petkedas saraje, petkedlini, kidz kole zuasni vil zue. zualas, zualas, idžid nivli zev vil zu kazittšas. šesša šer-kost nivse zualas i sili zev kazak-len zu kazittšas. med berin med itšet nivse petkedas i zualas, zualas zev jona.

seksaň (sekišaň) pop-nivjas kazak bersa i vetlišeni. seššem lešid nali kazittšas silen zu. berti kazak atšis mate voas.

kor-ke med idžid nilis i kutas kazakliš korni nebni zu.

ködni, mit láttál a városban, mit adnak el a vásáron és mit vett a munkás. A munkás mondja: «A városban még minden jó, mindenféle dolgot adnak el». «De mit mondjak hogy vásároltam (tkp. mit jelentek vásároltnak)?» — gondolkozik a munkás. A pap leányai bolondok. Megmutatom a magam penis-ét és (azt) mondom, hogy azt vettem». Így is tesz. Kihúzza a gatyájából és mondja a pap leányainak: «Lám, újfajta keféet vettem magamnak». A pap leányai kérdezik: «Hogy kell hát ezzel kefélni?» A legény mondja: «Ha tetszik, megmutatom. Csakhogy egyenként kell megmutatni».

2. Először a legidősebb leányát fogja a papnak és kivezeti a színbe megmutatni, hogyan kell az új kefével fésülni. Fésüli, fésüli, a legidősbik leánynak nagyon tetszik az új kefe. Azután a középső leányt fésüli meg és neki is nagyon tetszik a legény keféje. Utoljára a legkisebbik leányt vezet ki és fésüli, fésüli nagyon erősen.

Ettől az időtől kezdve a pap leányai a legény után futnak. Olyan jónak tetszik előttük (tkp. nekik) az ő keféje. Utóbb a legény maga szükségbe jut.

Egyszer a legidősbik leány meg akarja venni a legény keféjét (tkp. kezdi a legénytől kérni megvásárolni a kefét).

kazak silis kujim-šo tselkevei boštas vodž-viv; a zu kesjisas setni berindzik. šer-kost niv dēnga tšukertas i kutas kazakliš aslis nebni korni. kazak silis tšetš kujim-šo tselkevei boštas. med berin i i,tšet nilisli vuzalas kujim-šo tselkevejis. stavnis naje nebasni zu kazakliš medu medšis gušen. bidenli kole zu aslis etnasli.

3. kazak dir oz kut setni zu, a pop-nivjas gušeniken, med meda medis oz kivlini, bid lun silis koreni zu. kazakli dišedas najeliš korem kivzini i koras kujimnan tšoise kupaitšsini. bid tšoilē kupaitšsigen kesjisas zu setni.

voasni va dore. kazak pertšsisas. pop-nivjas addžasni zu i kutasni gorzini: «taje menam zu! taje menam zu!» kazakliš netškeni, gabraleni. kazak skermas, boštas kias asšis dobrase i ile bite šibitas vaas. a,tšis vaas sunlas, šéšša petas lia vile i paštásas.

4. pop-nivjas, vidtšig tirji kazak vile, kutasni korsni vais

A legény háromszáz rúbelt vesz tőle előre; a kefét meg igéri, hogy későbben adja oda. A középső leány pénzt gyűjt össze és a maga részére akarja a legénytől megvenni (tkp. kezdi a legénytől magának megvenni kérni). A legény tőle szintén háromszáz rúbelt vesz át. Utoljára a legkisebbik leánynak is eladja háromszáz rúbeléért. Ők mind megveszik a legény kefáját, egymás tudta nélkül (egymás előtt titokban). Mindnek egyedül magának kell a kefe.

3. A legény sokáig nem akarja (tkp. kezdi) odaadni a kefét, a pap leányai azonban titokban, egyik hogy a másik ne hallja, minden nap kéri tőle a kefét. A legény megünja az ő kérésüket hallgatni és mind a három nővért hívja fürödni. Mindegyik nővérnek fürdéskor igéri hogy odaadja a kefét.

A víz partjára érnek. A legény levetkőzik. A pap leányai meglátják a kefét és kiáltani kezdik: «Ez az én kefém! Ez az én kefém!» A legénytől el akarják tépni (tkp. tépik, rángatják), szorítják. A legény megharagszik, kezébe veszi a maga jószágát és mintegy messzire dobja a vízbe. Ő maga a víz alá bukik (tkp. belemerül a vízbe), azután kimegy a homokra és felöltözik.

4. A pap leányai, a legényt szidva (tkp. szitkozódva a

zu. sungišlasni pidese, d'žis, űe-una oz stavnis vejni. zu űe-kid'ž oz vermini vais add'žini. koršasni, koršasni, munasni batisli norášni kazak vile. voasni. «mii nin jeiijas sid'ž kotralannid?» šuue nali pop. «oi, bate, bate, kazakid mianes perjalis. mianli kujimnanimli vuzalis etik zu. kujim-šo tselkevejen mortliš boštis. a eni űe-kodli ez šet, a šibitis zuse vaę. munam, bate, koršni, zev ed lešid zuis. mianes unaiš zev zualis.» — «ku,tšem se,tšem dona zu nin tianli, jeiijasli, vuzalis kazak?»

nivjas tšetš kiskasni popes koršni zu. pop pertššas, piras vaę i kutas nivjasked koršni vais kazakliš zu. kid'ž-ke med id'žid nilisli poplen zavodis šure kias. sije pondas goržini: «šuri zuid, šuri!» pop šuue: «mii, te jeiimin-li, mii-li?» setšę-že loktasni i muked nivjasis i stavnis kutasni šuni: «taje, bate, kazakidlen i zuid!»

pop geger-voas, ku,tšem zu kazak vuzavlema nivjasisli i mijen sije zuavlema najees.

legényre) kezdik a vízben a kefét keresni. Alámerülnek a fenekéig, nem sok (híja, hogy) mind bele (nem) fúlnak. A kefét sehogy sem tudják a vízben megtalálni. Keresik, keresik, elmennek apjuknak a legényre panaszkodni. (Haza) jönnek. «Mit szaladtok úgy, ti bolondok?» mondja nekik a pap. «Jaj, atyám, atyám, a munkásod becsapott minket. Nekünk mindhármunknak egy kefét adott el. Háromszáz rübelt kapott mindegyiktől. Most meg senkinek se adta oda, hanem a vízbe dobta a kefáját. Menjünk, atyám, megkeresni, mert nagyon jó a kefe. Minket sokszor nagyon megfésült». — «Micsoda olyan drága kefét adott hát el nektek bolondoknak a legény?»

A leányok egyszerre húzzák a papot, a kefét keresni. A pap levetkőzik, bemegy a vízbe és kezdi a lányokkal együtt a vízben a legény kefáját keresni. Valahogyan a legidősbik leánynak kezébe akad a papnak a penise. Ő elkiáltja magát (tkp. kezdi kiáltani): «Megkerült a kefe, megkerült!» A pap mondja: «Mit, megbolondultál-e vagy mi?» Oda jön a többi leány is és mind kezdik mondani: «Ez, apám, a legénynek a keféje!»

A pap megérti, (hogy) milyen kefét adott el a legény a leányainak és mivel fésülte ő meg őket.

Jegyzetek: 1—2. *kazak* < or. казакъ (слуга, молодець, работникъ) | *peľ-vundiš*. = or. ухорѣзь, szóserint: 'fűl-levágó', jelentése: 'бойкій, вострый, отчаянный, разбойникъ' | *settšə i vošə lun kik kežə* 'туда и пропадает дня на два' | *zu* 'гребень, чесалка, щетка для льна' | *sarai* < or. сарай | *mate voas* 'погибъ, заматался'.

3—4. *dišedas* 'надоѣсть'; *kazakli dišedas najeliš koreṃ kivziṃi* v. *kazakli dišedas nalen koreṃ* 'a legény megúnja az ő kérésüket' | *kupaittšini* < or. купаться | *sunğıšlini* 'низь головой нырять' | *ne-una* 'не-много, чуть, чуть-чуть' | *ed* < or. вѣдь.

Ezt a mesét Alekszander Georgijevics Frolov közölte velem Usztsziszolszokban.

8. *dur ivan*.

1. *olis-viľis starik-gozja. nalen kujim pi veli; kikis veli zev bureš, a koĩmedis jeĩ. mam-bat i šueni*: «*jeĩ ivan, mi nem oge tenid koleĩ, a miĩ miĩan em, stavšə kolam kik piľi.*» *si-berin batli žal loui aslas piis, i kor pondis kuvni, to šuis aslas piľi*: «*koĩgereĩ te menam pieĩ, menim žal tene, miĩ mi oge niĩnem tenid koleĩ. kor me kula, to te vetli menam gu vile kujimiš voi-šer kadĩn i me tenid vištala kivjas i seki adđžan, miĩ loue sije kivjassis*».

olisni-vilisni i bat kuli. kik pi, miĩ veli batlen, stavšə boš-tisni i jukisni. a jeĩ ivanli niĩnem ez šetni. bat kuli i gualisni.

8. Bolond Iván.

1. Élt-volt egy öreg házaspár. Nekik három fiuk volt; kettő nagyon jó volt, a harmadik azonban bolondos (volt). A szülei mondják: «Bolond Iván, mi semmit se hagyunk rád (tkp. neked), hanem, a mink van, azt mind két fiunkra hagyjuk». Azután az apa megsajnálta a fiát és a mikor halálán volt, akkor (így) szólt a fiához: «Szegény fiam te, én sajnállak téged, hogy mi semmit se hagyunk rád. A mikor én meghalok, akkor te menj az én síromra háromszor éjfél idején és én majd mondok neked szavakat, és azután meglátod, mi lesz azokból a szavakból».

Éltek-voltak és az apa meghalt. A két fiú, a mi az apjuké volt, azt mind vették és felosztották. Bolond Ivánnak azonban semmit se adtak. Az apa meghalt, és eltemették. Akkor eszébe

seki dum vilas usi jezi i va'nli, miži vištalis kuligas bat. i seki munis jezi i va'n bat-gu vile. bat-gu vilin jurbitis sije zev jona. kor koimedis loktis bat-gu vile, to zev jona onmovsis i veten addze Bates. bat sili i suę: «musa piei, mun te vere, seten em kiz tsurka i te bost gortis tser i mun vere i set i su: 'šivko-burko, meštšanneži voronko, lok me dine i pondi služitni, ki džik i batli služitlin'»

2. jezi i va'n sadmas i munas gorte i dumajte: «ak, zbil-ke esken, lešid-že.» aski ritin boštas jezi i va'n tser i munas vere i veštás, ki džik bat vištalis, i louę si džik, ki džik bat vištalis. loktas vev zev jon; niršis bi pete. jezi i va'n sije ritin veles le džas, a atšis munas gorte. aski asiv pattšerın kuile i kile: vokjas šojeni i šorniteni, miži tsar veštšema zev i džid kerka una-sudta i das-kiked sudtaas puktema aššis nivse; kodi sije sud-taę džis vermas tšetšištni, to si saje tsar šetas aššis niv. i suęni

jutott Bolond Ivánnak, a mit az apja halálakor mondott. És akkor kiment Bolond Iván az apja sírjára. Apja sírján nagyon erősen imádkozott. A mikor harmadszor jött az apja sírjára, akkor nagyon mélyen (tkp. erősen) elaludt és álmában atyját látja. Atyja (így) szól hozzá: «Kedves fiam, menj az erdőbe, ott van egy vastag tuskó, és te vigy hazulról fejszét és menj az erdőbe és vágj bele (a fejszédde a tuskóba) és mondd: 'šivko-burko, meštšanneži voronko (sötétszürke-sötétpej, táltos [tkp. jósló] ráró), gyere hozzám és kezdj (nekem) szolgálni, a mint apámnak is szolgáltál'».

2. Bolond Iván fölébred és haza megy és gondolja (magában): «Ah, ha ez igaz lenne, jó (lenne) bizony». Másnap este Bolond Iván fejszét fog és az erdőbe megy és (úgy) tesz, a hogy az apja mondotta, és úgy is történik, a hogy az apja mondotta. Egy nagyon erős ló jön; orrán tűz jön ki. Bolond Iván aznap este szabadon ereszti a lovat, maga meg haza megy. Másnap reggel a kemenczén fekszik és hallja: testvérei esznek és beszélnek, hogy a czár egy nagyon nagy, sokemeletes házat épített és a tizenkettedik emeleten helyezte el a leányát; a ki addig az emeletig tud (lován) ugratni, hát annak adja a czár a leányát. És mondják az anyjuknak: «Anyánk

mamli: «mame, zapte mižanli sojan-tor. mi kešjam vetlini tsar orde. kiš nin ešken mižanli tšettšištni, no ket vi, džedlam bur jezes.»

jeji i va'n kivze i dumaite: «me vetla». aski asiv vokjas tšukertšišni i munisni vev vilin. a jeji i va'n užas zev dir pattšer-šerin i kor-ke tšettšias i munas vere. seten tšukeštas aššis vev, pukšas si vile i munas tsar orde. tui vilin vetedas aššis vokjasse i setšem edje munas vokjas dinti, miñ naje pernapasasni i šuasni: «jen ali mort, jen ali mort».

3. jeji i va'n voas tsar orde. a seten uže tšukertšemaes nin zev una jez i muked tšettšalenj nin. jeji i va'n sidž-že tšettšištas i volas tolke šižimed sudtaedž i bergedšas i edje, džik munas gorte. ritin voisni vokjas i šorñiteni, miñ ne-kod ez vermi tšettšištni das-kiked sudtaedž, tolke etik šižimed sudtaedž tšettšištis. «oge tedej, jen ali mort.» a jeji i va'n pattšer vilin kuile i šerale vokjas vilin, miñ abu tedemaes sijees.

askia lunę tsar bara kore jezes i ki, džik vokjas, si, dži i

(tkp. anyám), készíts elő számunkra ennivalót. Mi el akarunk menni a csárhoz. Már hogy ugrathatnánk mi, csak a derék embereket akarjuk legalább megnézni».

Bolond Iván hallgatja (ezt) és gondolja (magában): «Én elmegyek». Másnap reggel a testvérei összejöttek és elmentek lóháton (tkp. lovon). Bolond Iván meg nagyon sokáig alszik a kemencze tetejének a közepén, egyszer aztán fölkel és az erdőbe megy. Ottan előhívja a maga lovát, ráül és megy a csárhoz. Az úton utóléri a testvéreit és olyan gyorsan megy el a testvérei mellett, hogy ezek keresztet vetnek magukra és mondják: «Isten avagy ember, isten avagy ember».

3. Bolond Iván a csárhoz jön. Ott meg már nagyon sok nép gyűlt össze és a többiek már ugratnak. Bolond Iván szintén ugrat és csak a hetedik emeletig jut el és visszafordul és gyorsan haza megy. Este megjönnek a testvérei és beszélnek, hogy senki se tudott a tizenkettedik emeletig felugratni, csak egy (ember) ugratott a hetedik emeletig. «Nem tudjuk, isten avagy ember». Bolond Iván meg a kemenczén fekszik és nevet a bátyjain, hogy nem ismertek reá.

Másnapra a csár megint hívja az embereket és éppúgy

jei i va'n bara munisni tsar orde. miian jei i va'n ta-lun tsettsistis ekmised sudtaedz. muked-ze jona lupkidzika. ritin bara vokjas divuitfeni, mij kod-ke uze tsettsistis ekmis sudtaedz. a miian jei i va'n sije i tedg, mij serale da serale.

koimed lun uze tsar kore jebes. jei i va'n vokjaked bara munis tsar orde. i seten tsettsistis i vois das-kik sudtaedz. kor sije volis das-kik sudtaedzis, to tsar-niv laskis jei i va'ni ple-sas assis nima tsun-kitz.

4. kimin-ke lun berin tsar pondis korsni sije mortes, kodi tsettsistis das-kik sudtaedz no ne-ki dzik ez vermini addzini.

jei i va'n-ze addzas, kidzik jugjale ples vilin tsun-kitz, kertalas plesse zev omelik trapjeen (ruzumen). kor-ze pattser vilin okota lue siji vidzedlini tsun-kitz vile, to seki sije razlivis assis kertedse. vokjas-ze addzasni, mij pattser vilin jugid, zavoditsni vidtsini, mij jei i va'n bien vorse.

eti lue tsar koris as berdas stav jeszg, kodi veli sije tsarstvoin. seki si orde lozi munni i jei i va'ni. tsar stav jezisli,

mint a testvérek, Bolond Iván is megint elment a czárhoz. A mi Bolond Ivánunk ezen a napon a kilenczedik emeletig ugratott, a többiek pedig sokkal (tkp. nagyon) alacsonyabbra. Este megint csodálkoznak a testvérei, hogy valaki már kilencz emeletnyire ugratott. A mi Bolond Ivánunk meg egyre csak nevet meg nevet.

Harmadnapja hívja már a czár az embereket. Bolond Iván a testvéreivel megint elment a czárhoz, és ottan ugratott és tizenkét emeletnyire jutott. A mikor följutott tizenkét emeletnyire, akkor a czár leánya odaragasztotta Bolond Ivánnak a homlokára a maga nevével ellátott (tkp. neves) gyűrűjét.

4. Néhány nappal rá a czár keresni kezdte azt az embert, a ki tizenkét emeletnyire ugrott. De sehogy se tudták megtalálni.

Bolond Iván pedig látja, hogyan csillog a gyűrű a homlokán, nagyon rossz rongygyal körülkötöti a homlokát. A mikor meg a kemenczén kedve támad a gyűrűjét nézni, akkor leoldotta a kötését. A testvérei pedig látják, hogy a kemenczén világos van, elkezdtek szitkozódni, hogy Bolond Iván tüzzel játszik.

Egyik nap a czár magához hívta az egész népét, a mely abban a birodalomban volt. Akkor Bolond Ivánnak is el kellett hozzá mennie. A czár az egész népének, a szegények részére és

korisjasli i bidsenli veťsis pir. kor pondisni viđzedni bid mortes, i lohtisni jei i va'n dine. to sek tsar-niv pondis juavni jei i va'nes, miġla sije kerteda. jei i va'n-že sue: «mentsim plešes kurťsis tšuškan-zi.» jei i va'nliš pondisni ražni kerted i addžisni, miġ veli silen pleš vilas. seki tsar-niv koris aššis batse i petkedlis sili aššis žėnikse. seki tsar tšektis boštni jei i va'nes, miškinġ i paštedni. kor-že jei i va'n petis miškemen i paštedemen, to nekod ez vermi sijees tedni, daže vokjasis. i sije berin (si-berin) jei i va'n getrašis tsar-niv vilin. piruitisni tšelej vo. me tože seten veli, vina i ma juġi (juġi), no tolke uskes ketedi, a vomge ez voli.

mindenki részére lakomát rendezett. A mikor minden embert meg kezdtek nézni, eljutottak Bolond Ivánhoz is. Akkor a czár leánya megkérdezte Bolond Ivántól, hogy miért van kötése (tkp. miért kötéses ő). Bolond Iván meg mondja: «Az én homlokomat darázs csípte meg». Bolond Ivánnak a kötését leoldották és meglátták, a mi a homlokán volt. Akkor a czár leánya odahíttá az apját és megmutatta neki a maga vőlegényét. Akkor a czár megparancsolta, hogy fogják Bolond Ivant, mosdassák meg és öltöztessék fel. A mikor pedig Bolond Iván megmosdatva és felöltöztetve kijött, akkor senki se tudott rá ismerni, még a testvérei (se). És azután Bolond Iván nőül vette a czár leányát. Egy egész esztendeig lakomáztak. Én is ott voltam, pálinkát és méhsört ittam, azonban csak a bajuszomat nedvesítettem meg, de a számba nem ment (semmi).

Jegyzetek. A mese eleje nagyon hasonlít az előbbi gyűjteményemben *diš daŋe* cím alatt közölt mese elejéhez (Zürjén népk. mutatványok 56). Ott a táltosló neve *šivko-burko, mešťšanskeġ voronko*. A *mešťšanskeġ* (tkp. 'polgári') és itt a *mešťšanmeġ* sajtáságos összekeverés és elferdítés eredménye; a megfelelő orosz mesében t. i. egy вѣщій 'jósló, jövendölő' lőről van szó.

1—2. *menim žal' teŋ* 'мнѣ жалъ тебѣ' vagy: *menim žal' te* | *set* 'ударъ топоромъ' | *suda, sudta* 'emelet, réteg, magasság, termet'; *sudaa* '-magasságú, -emeletes'; *et-suda, et-sudta* 'egy-magasságú, egyenlő magasságú'; *kik-suda, kik-sudta* 'kétemeletes' (l. még Fokos 49. l.) | *kis' nin esken miġanli tšettšisťni* 'гдѣ (какъ) ужъ бы намъ скакать'.

3—4. *jona lapkiđđžika* ('jona e. tša. đžik sudtaedž tšettšalismi' 'sokkal kevesebb emeletig ugrottak') 'на много ниже' | *iva'n sije i tede, miš šerale da šerale* orosz szólás = то и знает что смѣется да смѣется | *laskis* 'прилѣпила' | *ńima* 'со своимъ именемъ' | *rađlivlis* 'развязывалъ'.

A mese közlője az usztsziszolszki Алексьй Николаевичъ На дѣвѣ.

9.

1. *kor-ke, ne-kor-ke olis-vilis tsar. silen veli kujim pi. med i.đžid pišs veli še men ńima, šer-kostis mitrei ńima, a med i.štetiš i va'n ńima. tsarlen veli zev i.đžid sad, kiten veli bid-tšama pujaš: jableg-pu, izum-pu i una muked pujaš. ełi asivın tsar petis sadje i adđže, kod-ke volema sije sadje voınas i zev jona taskaıtema silis jablegjas: kimın šojema, šižim-mında tala-łema da giledema. vot tsar i šue pižanli: «musa pijas, mentšim sad bidsen žugedemaes i oge-ke pondež karaulitni, to mižan ńinem oz kol.» pijas i šueni: «bate, mi pondam karaulitni tentšid sad bid voi.»*

2. *ełi voi munis sadje še men. no sije ez vermi voi-bid ovni, a zev regid onmovsis i ńinem ez kivli. aski tšettšas še men*

9.

1. Egyszer volt, hol nem volt (tkp. egyszer-sohasem), élt-volt egy czár. Neki három fia volt. A legidősbik fiának Simon volt a neve (tkp. Simon nevű volt), a középsőnek Demeter, a legkisebbiknek meg Iván volt a neve. A czárnak volt egy nagyon nagy kertje, a hol mindenféle fa volt: almafa, szőlő és sok más fa. Egyik reggel a czár kiment a kertbe és látja, valaki éjjel bejött abba a kertbe és tönkretette az ő almáját (tkp. nagyon erősen megrontotta, pusztította az ő almáit): a mennyit megevett, hétszer annyit letaposott és elhányt. Hát mondja a czár a fiainak: «Kedves fiaim, az én kertemet egészen elpusztították, és hogyha nem fogunk örködni, akkor nem marad nekünk semmink». A fiai meg (így) szólnak: «Atyám, mi minden éjjel őrizni fogjuk a kertedet».

2. Első (tkp. egyik) éjjel Simon ment a kertbe. Azonban nem birt egész éjjel virrasztani, hanem nagyon hamar elaludt és

i addže, miĵ kod-ke volema vojnas i zev jona bara taskajtema. meded vojĵn munis mitrecĵ i vejtšis sidž-že, kidž i šemen.

koimed vojĵn munis i tšet pi i v a n. edva-edva vermis i v a n ovni siĵe voi, si džik i onmovšede. voi-šer kadĵn i v a n i addže: loktis sadĵe žar-pti,tsa i pondis kokavni tsarliš jableg. i v a n uškedštās si-vile, no oz vermi kutni, a tolke kias kole ėti pere. i v a n munis gorĵe i vištalis batli, kidž miĵ veli.

muked vokĵas legāšisni i v a n vile, miĵla nali ez udāittšĵ, a sili udāittšis. i pondisni šuni batli: «bate, ledž miĵanes, mi koršam žar-pti,tsaes i vajam tenid.»

vokĵas mungem berin i v a n tšetš pondis vezĵišni batliš žar-pti,tsa (žar-pti,tsaes) koršni. bat ešken dir ez kesĵi ledžni, no addže, miĵ kole ledžni, i le džis.

3. *i v a n tsar-pi pukšis vev vile i munis tuĵe. munis da munis i vois tui-veže, kiĵen veli sulalē stolb. siĵe stolbsān veli mung kujim tui. ėti tuĵe veli gižema: «kodi taje tuĵed munas, to sili*

semmit se hallott. Másnap fölkel Simon és látja, hogy valaki éjjel bejött és megint nagyon erősen pusztitott. Második éjjel Demeter ment és ugyanúgy tett, mint Simon.

Harmadik éjjel a legkisebbik fiú, Iván, ment. Alig-alig tudott Iván azon éjjel ébren maradni, úgy elálmosodik. Éjjél idején Iván látja: odajött a kertbe a žar-madár és csipegetni kezdte a czár almáját. Iván ráveti magát, de nem tudja megfogni, hanem csak egy tolla marad a kezében. Iván hazament és elmondta az atyjának, mi hogyan történt.

A másik két testvér (tkp. a többi testvérek) megharagudott Ivánra, hogy miért nem sikerült nekik, neki meg sikerült. És így szóltak atyjukhoz: «Atyánk, ereszsz bennünket, mi megkeressük a žar-madarat és elhozzuk neked».

Miután a bátyjai elmentek, Iván szintén el kezdett kéredzkedni az atyjától a žar-madarat keresni. Apja sokáig nem akarta ugyan eleresztteni, de látja, hogy el kell eresztteni, és eleresztette.

3. Iván czárfi lóra ült és útnak indult. Ment meg ment és egy keresztúthoz ért, a hol egy oszlop állott. Attól az oszloptól három út indult ki (tkp. ment). Az egyik út felé (tkp. útra) (ez) volt felírva (t. i. az oszlopra): «A ki ezen az úton megy, annak

lešid loue ovni, no žar-pŕi,tsaeg oz addži». med tuje veli gižema: «kodi taje tujed (taje tui kuža) munas, sije kulas». i koimed tuje veli gižema: «kodi munas taje tujed, sije voštas aššis vevse». i va'n tsar-pi dumaitas, dumaitas, da i munas sije tujed, kiten veli gižema, mi kod seti munas, to sije voštas aššis vevse.

munas, munas, voas vere i pukšas šoitšini. drug veršis uskedštas zev i džid šera kejin i šojas tsar-pilš vevse. i va'n berdas, berdas da i onmovšas. aski tšetštas i oz ted, mi i vetšni. drug veršis pete šera kejin i šue: «mi-ne berdan, i va'n tsar-pi?» — «kidž og berd, šera kejin, te šojin mentšim vev, tak tenid lešid, a me kidž eni muna?» kejin i šue: «en teždiš! vai, pukši me vile. me tene nua, kiltše okota.» i pukšas i va'n šera kejin vile i munasni zev edje. munasni da munasni i pondasni voni tsar-dvoretš ding. kejin i šue: «te mun, i va'n, vojnin tsar orde i bošt žar-pŕi,tsaeg, a sadekse en lišt boštni.»

4. vojnin i va'n munas tsar orde i boštas žar-pŕi,tsaeg, no

kellemes lesz az élete (tkp. élni), de a žar-madarat nem találja meg». A másik útra (ez) volt felírva: «A ki ezen az úton megy, az meghal». A harmadik útra meg (ez) volt felírva: «A ki ezen az úton megy, az elveszti a lovát». Iván czárfi gondolkozik, gondolkozik, és elindul azon az úton, a hol (az) volt felírva, hogy a ki arra megy, az elveszti a lovát.

Megy, mendegél (tkp. megy), egy erdőbe ér és leül megpihenni. Egyszerre kiront az erdőből egy nagyon nagy tarka farkas és megeszi a czárfi lovát. Iván sír, sír és azután elalszik. Másnap fölkel és nem tudja, mit is csináljon. Egyszerre kijön az erdőből a tarka farkas és (igy) szól: «Miért sírsz, Iván czárfi?» — «Hogyne sírnék, tarka farkas, te megetted az én lovamat, így neked kellemes, de én hogy megyek mostan?» A farkas mondja: «Ne bánkódjál! Nosza ülj fel én reám. Én elviszlek, a hová kedved (tartja)». És Iván felül a tarka farkasra és nagyon gyorsan mennek. Mennek, mendegélnek (tkp. és mennek) és a czári palotához jutnak (tkp. kezdenek érni). A farkas mondja: «Te menj, Iván, éjjel a czárhoz és vidd el a žar-madarat, de a kalitkáját ne merd elvinni».

4. Éjjel Iván a czárhoz megy és fogja a žar-madarat, de

addzas, miž zev mižsa sadekis, i pondas boštni i sadekse, no seki sadmasni slugajasis tsarlen i kutasni i va'nes i nuasni tsar orde.

(me tati kola una, si, džik miž og ted jona, a miž loue i va'neked, vištala :)

tsar tšektas i va'nli zev una bur-tor veštni, a kor sije stavse veštas kejjinked, to šetas i va'nli aššis nivse da žar-pti, tsase (žar-kašse). si-berin i va'n munas gortę bał orde i eni ole-vile.

látja, hogy nagyon szép a kalitkája, és a kalitkát is kezdi venni. De akkor fölébrednek a czár szolgálói és elfogják Ivánt és a czárhoz viszik.

(Én itten sokat kihagyok, minthogy nem nagyon tudom, de (hogy) mi lesz Ivánnal, (azt) elmondom :)

A czár megparancsolja Ivánnak, hogy nagyon sok jó dolgot csináljon, és a mikor ő mind megcsinálja a farkas segítségével (tkp. a farkassal), akkor odaadja Ivánnak a maga leányát és a žar-madarát. Azután Iván hazamegy az apjához és most él-van.

Jegyzetek. 1. *šemen* < or. Семень | *mitrei* < or. Дмитрий, Дмитрий | *bidšama* < *bid-šama* | *jableg* < or. яблоко, яблокъ l. KALIMA 55 | *ižum* < or. изюмъ | *asilyn* mellett *asivyn* is használatos | *taskaitema* 'истаскаль, испортиль' | *kimin šojema, šižim-minda* . . . v. *miida šojema, šižim si-minda* . . .

2—3. *meded vojın* 'második éjjel', *med vojın* 'másik éjjel, második éjjel' | *žar-pti, tsa* < or. Жарь-птица (mesebeli madár) | *bał esken dir ez kesji ledžni* 'отець бы долго не хотѣлъ пускать' | *tui-vež* 'перекрестокъ, распутие' | *tsar-dvoretš* (v. *sar-dveretš*) *dinę* 'къ царскому дворцу'.

4. *si, džik miž* 'такъ какъ' | *bur-tor veštni* 'добра сдѣлать'.

A mese közlője az usztsziszolszki A. H. Надѣевъ.

10.

1. *peris ded vodis pattšer vile i pondis posni tšelädli šuni:*
«vot perišmannid da bid li kutas kivni lok povodda vo, džin, a eni

10.

1. Az öreg nagyapa lefeküdt a kemencze tetejére és kezdett a kis gyerekeknek beszélni: «Lám, meg fogtok öregedni és minden csontotokat érezni fogjátok (tkp. minden csont meg fog

ti ještšę ninem na ode kile i me kor tian-kod veli, povodđate miškuen eg vermivli tedni». — «a dir-e nin te olan svet vilin?» jualisni tšelad. «da šižim-das ekmišed ar nin zavodittšę, kidž me mu vilin a tšimes kiskala. vot berja vojase jona šekid, kor ar lokte. a bura-ke keđžedgas, lokmas regid nin. bara šonid, gaža gožem koli ta-vo keže, bara ile kilalim vožlaň. mededttšas eni puškini keđžid vož-tev, mededttšasni turebjas i limjen geger miianes tirtas; keđžid, pianjas, keđžid vož-more dorin.»

2. «a mižla, dede, sije abu vek gožem-kod šonid? mižla telis ovle?» jualis etik detina dedliš. — «a vot, musa pianjas, dir me oli i bur jezliš kivivli, mižla gožem i tev vežlášeni. olam ni mu vilin, a muis miian kuttšišę more-okian vilin. ile-ke muman mu-ponedžis, pože addživni i sije more-okianse, kod vilin stav belej švetis sulale, i una jez addživlivlęni sijęgs. siđžik inęš sulale miian mu okian vilin; a gožem-ar vežlalęni tevjas. kodarin

érzeni) rossz időjárás előtt, most azonban ti meg semmit se éreztek. Én is, mikor a ti korotokban voltam (tkp. olyan voltam, mint ti, hozzátok hasonló voltam), nem tudtam az időjárást hátammal megérezni (tkp. megtudni). — «Hát régóta élsz te már a világon?» kérdezték a gyerekek: «A hetvenkilen-czedik ősze kezdődik már (annak), hogy a földön húzom az életemet (tkp. magamat). Lám, az utolsó években nagyon nehéz, a mikor az ősz jön. De alighanem már hamar hideg lesz, rossz lesz (az idő). Megint elmúlt erre az évre a meleg, víg nyár, megint messzire úsztunk észak felé. Elkezd majd most fújni a hideg északi szél, elkezdődnek a hófergetegek és minket köröskörül elborít a hó (tkp. hóval tölt meg). Hideg van, gyerekek, hideg van az északi tengernél».

2. «De, nagyapám, miért nincs mindig meleg úgy mint nyáron? Miért szokott tél lenni?» kérdezte az egyik fiú a nagyapjától. — «Hát lám, kedves gyerekek, én sokáig éltem és jó emberektől hallottam, hogy miért váltakoznak nyár meg tél. Mi a földön élünk, a földünk meg az óceántengeren nyugszik. Ha messzire mész egészen a föld végéig, látni is lehet azt az óceántengert, a melyen az egész nagy világ áll, és sok ember látja is azt. Így áll hát a mi földünk az óceánon; a nyarat-

šondi sulale, tedannid-e?» jualis ded. «tedam, lun-vilín», šuisni tšélád. — «no vot lun-vilín i med šonid pir, i stav šonid miian šondiš loue. gožem miian mu veli lun-vilín šondi berdin matin i gožem-tšez peltis šonid lun-tev. sije lun-telís i miianliš mute jetkis voi-viv i bara mi ilísmim šondiš i kedžeddis. a tev-šerín mu med voi-vilín loue i med jon kedžidjas sek ovleni. špiridona sontse vorota lunšán voi-tev, kodi puškas ar-bid i tev-lid, miianliš mu pondas ber lunlán jetkini i lunjas kuždžik loueni, šondi kutas matišmini i bara šonid loue. sidž miianes voi-tev kupalníšsa i van lun gegeredž pir nuas i sek samej lun-vilas šondi berdás ovle mu. lun-vilín lun-tev bara kutas tšepestni voilán i bara tevlán mededšam. sidž miianliš mu retledle tev voi-vivšán lun-vile i lun-vivšán voi-vile. kor šondi berde jetkas mu, sek gožem, a kor voi-vivlán, sek tev».

ősz a szelek váltakoztatják. Hol áll a nap, (azt) tudjátok-e?» kérdezte a nagypapa. «Tudjuk, délen», mondták a gyerekek. — «No lám, délen van is mindig legmelegebb és minden melegünk a naptól van. Nyáron a mi földünk délen volt közel a naphoz (tkp. a nap mellett) és egész nyáron meleg déli szél fújt. Az a déli szél a mi földünket észak felé hajtotta és mi megint eltávolodtunk a naptól és hidegebb lett. De tél közepén a föld legészakabbra lesz és akkor szoktak lenni a legkeményebb (tkp. legerősebb) hidegek. Szpiridon napfordulatának napjától kezdve az északi szél, a mely egész ősszel és egész télen át fúj, a mi földünket vissza dél felé kezdi hajtani és a nappalok hosszabbak lesznek, a nap közeledni kezd és megint meleg lesz. Az északi szél körülbelül egészen Keresztelő János napjáig (tkp. Ker. János napja körül) visz így bennünket folyton és akkor legdélebbre a nap mellett van a föld. Délen a déli szél megint észak felé kezd hajtani és megint a tél felé indulunk. Így kergeti a szél a mi földünket északról délre és délről északra. A mikor a nap közelébe hajtja a földet, akkor nyár van, a mikor meg észak felé, akkor tél van».

Jegyzetek: Ez az elbeszélés egy igen becses kosmogoniai mondát tartalmaz és eszünkbe juttatja a vogul mondának azt a felfogását, a mely szerint «Ha alvidéki (t. i.

Ob-alvidéki, északi) szél támad, a felvidéki tengerbe emeli őket; ha felvidéki szél támad, az alvidéki tengerbe emeli őket», a mit MUNKÁCSI magyarázata szerint úgy kell értenünk, hogy «a regé úgy képzeli az ősemberek lakóhelyét, mint valami úszó jéghegyet, melyet a szél áramlata alá- s fölsodor» (Vogul Népk. Gyűjt. I. 198--9). A mondát közlöm, A. G. Frolov, a Luza-menti Векпоръ falvában hallotta egy öreg embertől (mint az elbeszélésben említi, a regélő 78 éves). Figyelembe véve, hogy ugyancsak a Luza vidékéről származik a Zürj. Népk. Mutatványok 4. lapján közölt epikai töredék is, föltehető, hogy e vidék népköltészetében más hagyományok is megőrződtek. Természetesen, ha hamarosan föl nem jegyzik őket, el fognak pusztulni, a hogyan elpusztultak pl. a vicsegdai nyelvjárás területén.

1. *bíd li kutas kivni lok povodda vo,džin* 'каждая кость будет лышна передь худой погодой' | *bura-ke kedžedgas* 'должно быть похолодбеть' | *lokmas* 'испортится погода' | *linjen geger mijanes tirtas* 'снѣгомъ кругомъ насъ занесеть'.

2. *muis mijan kullšisje more-okian vilin* 'земля наша держится на море-океанѣ' | *munan* 2. szem. determinatio | *belej švet* < or. бѣлый свѣтъ | *kodar'in* 'на которой сторонѣ' | *jetkis* 'оттолкнулъ, подвинулъ' | *špiridona sontse vorota lunšân v. lun bergedšemsân* 'со дня Спиридона солнцеворота'; Szpiridon napja az orosz naptár szerint decz. 12-én (= decz. 25-én) van | *k. ivan lun gegeredž* 'приблизительно до Иванова дня, до около Иванова дня'; Keresztelő János születésének emléknapja jún. 24-én (= júl. 7-én) van (a nyári napfordulat idején) | *ššepstni* 'подталкивать'.

11. jež bagatir.

1. *važen olisni da vilisni eľeša popovitš mamisked da šilnež mogutš bagatir jež.*

eľeša popovitš munis mamisked vere turunla. turun vajisni i kutisni leptavni saraje. a nalen veli šizim-aresa eš. seni sije veľem soje turun. eľeša popovitš oz i tedli, kidž

11. jež hős.

1. Régen élt-volt (tkp. éltek és voltak) Papfi Elek az anyjával és az erős hatalmas jež hős.

Papfi Elek elment az anyjával az erdőbe szénáért. Hoztak (is) szénát és (ezt) a csűrbe kezdték felrakni. De volt nekik egy hétéves ökrük. Ez ott szénát eszik vala. Papfi Elek nem is veszi

silén turun-plastén leptišás eskid tšejš. «mame, me jona že jon — kutas šuni eľeša —, ledž mene vojuitni». — «tšev — šue mamis — tene vižasni bagatirjas.» a berinas leđžas i eľeša popovits munas.

2. *si vodž vilin munema tiškásni da guláitni silnež mogutš bagatir jež. naje eľešaked etlaásasni da i užmedtšasni. šésša na dine ritnas voasni jeđžid bagatir da gerd bagatir i kutasni naje šornitni da lešedtšini, kiđži nali vini kujim-jura bagatires. šornittšišas i püksasni sojni. jeđžid-jura da gerd-jura bagatirjas sojasni kujim-pudja komel, a silnež mogutš bagatir jež kik itšetik šerem tolke sojas. siliš kutasni juavni: «kis tenid vinid ta, tššem omela šojemnad?» a sije skermas da i šuas: «tššekhita-ke, stavnid usannid da i kulannid.»*

jeđžid bagatir da gerd bagatir povžasni da vojnas i pišjasni. silnež mogutš bagatir jež asilin tšettšas i kutas eľeša popovitses mededni gortas: «mun — šuas — te gortad da mamid dinin űonás, a košásni tom-na.» eľeša popovits kiv-

észre, a mint a szénarakással együtt az ökrét is fölemeli (tkp. az ökre szintén fölemeltetik). «Anyám, én nagyon erős vagyok — kezdi Elek mondani — ereszszenem hadakozni». — «Hallgass — mondja az anyja —, téged megölnék a hősök». De azután engedi őt, és Papfi Elek elmegy.

2. Előtte elindult az erős hatalmas jež hős harcolni és jární. Ők Elekkel találkoznak (tkp. egyesülnek) és meghálnak. Este azután hozzájuk jön (tkp. jönnek) a fehér hős és a vörös hős és ők kezdenek beszélgetni és megállapodni, hogyan öljék meg a háromfejű hóst. A beszélgetésnek vége, és leülnek enni. A fehérfejű és a vörösfejű hős (tkp. hősök) egy három-pudos darab (nyers) tésztát esznek meg, az erős hatalmas jež hős azonban csak két kicsike karéj kenyeret eszik. Tőle kezdik kérdezni: «Honnan van neked erőd, mikor ilyen rosszul eszel (ilyen rosszul evésseddel)?» Ő megharagszik és (így) szól: «Ha egyet köhintek, ti mind elestek és meg is haltok».

A fehér hős és a vörös hős megijednek és éjjel megszöknek. Az erős, hatalmas jež hős reggel fölkel és Papfi Eleket haza kezdi küldeni: «Menj te haza — mondja — és szopj az

zas i munas. sílnej mogutś bagatir jež dumajtni pondas, kidž sili etnasisli vini kujim-jura bagatires, a vin silen niemśa abu velem.

3. addžas kiś-ke kebila. sili kertalas bežas tśarla, a kias bośtas širen mavtem zir da i mededťsas. munig-tśežis evťťsas, i biden: gut i gag síbde sili zirjas. a sije stavse lidde morten i giže bid pu vile, miž simda tišeťśa viema tan jez.

jez lidđeni i zev jona poleni, miž seťťsem jon mort vetle i ne-kod oz lišt siked panidášni. jež munas, munas da i sili panidášas kujim-jura bagatir. kujim-jura bagatir nužedťśema vev vilas. jež bagatir addžas i šuas: «te tunjásan, i me tunjása» i sidž-že vodas i kutasni pad-vež geňitni. ježlen vev evťťse da evťťse, a ponas tśarla sidž i bergale. koimedis kutas geňitni da zev jona evťťstas. tśarlanj gola vilas uše kujim-jura bagatirli i kujimnan jurse vundas.

anyádnál, de hadakozni még fiatal vagy». Papfi Elek szót fogad és elmegy. Az erős, hatalmas jež hős gondolkozni kezd, hogyan ölhetné meg egymaga a háromfejű hőst, de ereje neki egyáltalában nem volt.

3. Valahol (tkp. valahonnan) meglát egy kanczát. Ennek a farkára egy sarlót köt, a kezébe meg szurokkal bekent lapátot vesz és elindul. Egész útja alatt (egész idő alatt, míg megy) legyezi magát (forgatja, ide-oda mozgatja a lapátot) és minden: légy meg rovar a lapátjára tapad. Ő meg mindezeket embernek számítja és minden fára ráírja, hogy annyi ezer embert öltek meg itt (tkp. . . . ember öletett meg).

Az emberek elolvassák (ezt) és nagyon félnek, hogy olyan erős ember jár (ott), és senki se mer vele szembeszállni. jež megy, megy és szembe jő vele a háromfejű hős. A háromfejű hős végig nyújtózkodott a lován. jež hős meglátja és (igy) szól: «Te jószol, én is jósolok» és éppen úgy fekszik le (a lovára) és keresztbe kezdenek nyargalni. jež-nek a lova legyezi magát meg legyezi magát (csóválja a farkát) és a végén a sarló szintén így forog. Harmadszor kezd nekivágtatni és nagyon erősen meglóbálja (a farkát). A sarló a háromfejű hősnek a farkára esik és mind a három fejét levágja.

4. *bagatir jež stav jurse vev-bežas kertalas da i mededťsas. nuę petkedľini. stav jez, kodi panid šure, pišjeni, med oz vi. kutisni šornitni, miš zev jon mort vijim i sije kujim-jura bagatires vięma, i miš si-kod jon ne-kod abu vevlema i oz lo: silen pe nimis šilneęi mogutš bagatir jež, si,džik i gižšema khugaas. šéšša kajema vere i settše tšomje ovmedťšema i eni ole-vile.*

4. *jež* hős a fejeket mind a lova farkára köti és elindul. Viszi megmutatni. Az emberek mind, a kik szembe jönnek, menekülnek, hogy meg ne ölje (őket). Kezdték beszélni, hogy van egy nagyon erős ember és az megölte a háromfejű hőst, és hogy olyan erős, mint ő, senki nem volt és nem lesz. Az ő neve az erős, hatalmas *jež* hős, úgy is írta alá a nevét (tkp. magát) a könyvben. Azután az erdőbe ment és ott egy kunyhóban (tkp. oda egy kunyhóba) berendezkedett és most él-van.

Jegyzetek: 1. *bagatir* < or. богатырь | *ęleša popovitš* (egy másik mesém szerint *aloša pop-pi*) < Алёша Попович | *šilneęi mogutš bagatir* < сильный могучий богатырь | *leptavni* 'поднимать' | *turun-plasten* 'съ пластомъ сѣна' | *vojujtni* < воевать.

2. *ki,dži nali vini* 'какъ имъ убить' | *šornitťšišas* 'кончится разговоръ' | *komel* 'сырое тѣсто скатанное въ комокъ' | *tšek-nita ke* 'если поперхнётся'.

3—4. *munig-tšezšis* 'все время, пока ѣхалъ; въ продолжение всего пути' | *stavse lidde morten* 'всѣхъ считаетъ челоуѣкомъ' | *šinda tiše,tša . . .* 'столько тысячъ убито здѣсь людей' | *tunjášan* 'загадываешь, гадаешь, предвѣщаешь' (l. Fuchs, KSz. XII, 244) | *pad vež* 'крестъ на крестъ'; *kutasni pad-vež geņitni* 'стали въ противоположныя стороны скакать' | *ovmedťšema* 'поселился'.

Ezt a mesét közlöm, A. G. Frolov, egy Visera-menti faluban hallotta, a hol egy ideig tanítóskodott. A Вишера a Vicsegdának egyik mellékfolyója Uszsziszolszktól északkeletre.)

12. korás em.

1. komi jez getrásni vodž, kor najees oz boštni saldate, ili kor šemjain abu uđžališ. kor zonli voas getrásan pera, silii ai-mam korásni burđžik niv aslanis derevniais i pili šuasni, mi kole nin silii getrásni. ovle muked dirji, mi nıla-zonma i ašnis vodž-viv tedmásni. sek zon ai-mamli aťsis vištalas, kodi silii kole baba vile. kor ai-mam piked lešalasnii névesta jiliš, sek névesta orde mune mam ženiklen ili vez-an. muked dirji naje bošteni ješše bokevei jošđžik babaes, kodi jondžika šamme korásni. korásni munigen páštásni bur platteen i vetšeni, mi med buris em. névesta orde voasni, kerkae pirasni, kujimiš perna-pas tšev-tasni i zdorováitšasni kezájevajisked. šesša (šesša) korásišjas pukšeni kik ešin koste i šueni: «šom veji, iz kipti.» si berin zavoditeni šorui dele jiliš. vištalasnii aslanis olem-vilem jiliš i šuasni, mi «mian pili kole nin getrásni. kezájika kole silii vaini».

12. Leánykérés.

1. A zürjén emberek korán nősülnek, ha (tkp. mikor) nem veszik be őket katonának, vagy ha a családban nincs munkás. Mikor a legénynek eljön a nősülni való ideje, a szülei egy jobb leányt keresnek ki az ő számára a maguk falujából és megmondják a fiuknak, hogy neki már meg kell házasodnia. Megtörténik néha, hogy a leány meg a legény maguk is előbb ismerkednek meg egymással. Ekkor a legény maga mondja meg a szüleinek, (hogy) ki kell neki feleségül. Mikor a szülők a fiukkal megegyeznek a menyasszonyt illetőleg (tkp. a menyasszonyról), akkor a menyasszonyhoz elmegy a vőlegénynek az anyja vagy a keresztanyja. Néha még egy ügyesebb idegen asszonyt is vesznek (maguk mellé), a ki jobban ért a leánykéréshez. Mikor leánykérőbe mennek, jó ruhába öltöznek és kiczifrálnak (azzal), a mi legjobb van. Jönnek a menyasszonyhoz, belépnek a házba, háromszor keresztet vetnek és üdvözik a háziakat. Azután két ablak közé ülnek a leánykérők és így szólnak: «A szén (faszén) elmerült, a kő följött (a víz felszínére)». Azután kezdik a dologról való beszélgetést. Beszélgetnek a maguk élete módjáról és mondják, hogy «a mi fiunknak már meg kell nősülnie. Asszonyt kell neki a házhoz hoznia». Megemlítik

kažitištasni sen-že, miđ nalen em nin i,đžid niv i sili pera veres saje munnı, i miđ enija nivjases dir oz pođ vidžni, tom jez baluđtšini vermasni. leđiđđžik loe, vodžđžik (vodđžik)-ke šetangetralan. nevesta-baf-mamli ke šelem vilas voe žėnik, naje i vo,đže šorňi nugdasni, a omel-ke žėnik kažiťse, sek kutasni šuarni, miđ «mian niv tom-na, med ješše gulaiťistas, krasuťťišťas niv-juren», ľibe asľinis-na kole u,đžališ vile.

2. ješli-ke korášem vo,đže mune, geštitedasni korášisjases i vo,đže korasni, i si berin naje gorte munasni. lun-mišt ili kik mišt bara voasni žėniklen redňajas i žėnikes tšėť vajasni. pirigen šuasni: «mi asľinim kupeťses vajim tianliš tevar vidľini.» nevestalen rednejiasis šuasni: «loktej-že, loktej, dona bur geštajas! tevar mi tianli petkedlam, mian tevar na vidu, izjan ne-kuťšem abu. ede-že omelťe, ede-že brakuťte.»

šėšša pukasni tšai juni i geštšėňe saje. šojig, juig kosti

ott, hogy nekik már nagy lányuk van, és (neki) ideje hogy férjhez menjen, és hogy a mostani leányokat nem lehet sokáig (otthon) tartani, a fiatalok elkényeztetetik magukat (rossz útra térhetnek). Jobb lesz, ha hamarább adják férjhez-házasítják meg. Ha az eladó leány szüleinek tetszik a legény, tovább is folytatják (tkp. vezetik) a beszélgetést, de ha a legény hitványnak (meg nem felelőnek) látszik, akkor (azt) kezdik mondani, hogy «a mi leányunk még fiatal, hadd mulasson, kevélykedjék még kicsit leányfővel», vagy (azt) mondják, hogy) még nekik maguknak kell a munkához (tkp. munkásnak).

2. Ha a leánykérés folytatódik (tkp. előre megy), megvendégelik a kőröket és hívják, hogy megint jöjjenek (tkp. továbbra hívják) és azután ezek haza mennek. Egy nap mulva vagy kettő mulva megint jönnek a vőlegénynek a rokonai és magukkal hozzák a vőlegényt. Mikor belépnek, így szólnak: «Mi elhoztuk a magunk kereskedőjét a ti árutokat megnézni». A menyasszony rokonai (ezt) mondják: «Jöjjetek csak, jöjjetek, drága jó vendégeink! Mi megmutatjuk nektek az árút, a mi árunk megtekinthető, semmiféle hibája sincs. Ne ócsároljátok, ne selejtezzétek».

Azután leülnek teát inni és enni (tkp. a megvendégléshez). Mialatt esznek, isznak, a vőlegény rokonai így szólnak:

ženiklen redña šuasni: «eni donjásni pondam. tevar donjásteg ne-kor oz boštlini. tian tevar, mian kupetš. kupetš ved vek lubitle donjásni. taje tevar nem keže neban; moz eske kupetš naklade kol, ni tevar med oz donteg mun». si berin koraleni pridannej i kozin: tsuwki, kapiš, kuž-tšišjanjas, sarapanjas, deremjas ženik-ai-mamli i stav red-vužislj. nevestalen redña terguittše, med ečša džik reskoden šetni. muked dirji eti lunen starse i kozin jilš i pridannej jilš eštedasni šorni. a ovlivle, i teliš-tšež eti kivje oz vermini usni.

3. kor bidsen ladmedasni, veštšeni ki-kutem. stav matiš džik redña ženiklen i nevestalen tsukertšasni nevesta orde. sen nalen lešedasni ugoštšeni i bara stav jilš luški šornitasni. ženiklen batš da nevestalen batš meda-medli veškid kise šetasni i stav redñaen jenli jurbiteni. ozirdžikjas jurbiteni popen. sek-že ki-kutigen i ladittšasni, kor svad'ba veštšeni. jenli jurbitem berin

«Most (az áraban) fogunk megalkudni. Árút alkudozás nélkül sohasem vesznek. Tietek az árú, miénk a vevő (kereskedő). A kereskedő mindig szeret alkudozni. Ezt az árút örökre veszi meg az ember; nehogy a kereskedő kárt szenvedjen (tkp. veszteségbe maradjon), se pedig az árú ne keljen el (tkp. menjen) olcsón». Ezután kéri a hozományt és ajándékot: harisnyát, kesztyűt, törülközőt, szarafanokat, ingeket a vőlegény szülei részére és egész rokonsága részére. A menyasszony rokonsága alkudozik, hogy kevesebb kiadással adják (férjhez a leányt). Néha egy nap alatt befejezik az ajándékot és a hozományt illető egész megbeszélést (tkp. az ajándékról is, a hozományról is befejezik a beszélgetést), de megtörténik, hogy egy egész hónapig nem tudnak megállapodásra jutni (tkp. egy szóba esni).

3. A mikor mindent elrendeztek, kézfogót tartanak (tkp. csinálnak). A vőlegénynek és a menyasszonynak összes közelebbi rokonsága egybegyűl a menyasszonynál (tkp. -hoz). Ott elkészítik a lakomát (tkp. megvendéglést) és megint mindent behatóan megbeszélnek. A vőlegény apja és a menyasszony apja egymásnak jobb kezüket nyújtják és egész rokonságul istenhez imádkoznak. A gazdagabbak pappal imádkoznak. Ugyanakkor kézfogókor megállapodnak, (hogy) mikor csinálják a lakodalmat. Miután istenhez imádkoztak, a vőlegény rokonságának bánat-

žėnik-redŋali šeteni pepjatka dėngaen ili ku,ŧsem-ke dobraen. dugdasni-ke ŋevestalen bat-mamīs šetni veres saje nivse, sek žėnikli i kole pepjatka.

ki-kutem berin i jenli jurbitem berin korāsem ponāše i zavoditasni lešedŧšini svadba vile. žėniklen i ŋevestalen redŋa ŋebāšeni kožin. ŋevestali pridannei lešedeni i silen pedrugajasis vursėni si ordin. kor bidsen ŋebavšas i vursišas, sek zavoditasni sur puni, sojan-juan dāštini pir keže.

pénzül (zálogul) pénzt vagy valamiféle holmit adnak. На a menyasszony szülei nem akarják (tkp. megszűnnek) a leányukat férjhez adni, akkor a völegénynél (tkp. -nek) marad a bánatpénz.

A kézfogó után és az istenhez való imádkozás után a leánykérés befejeződik és kezdenek a lakodalomra készülni. A völegénynek és a menyasszonynak a rokonsága nászajándékot vásárolnak. A menyasszony részére előkészítik a hozományt, és az ő barátnői ő nála varrogatnak. A mikor mindent megvettek és megvarrtak (tkp. meg van véve és meg van varrva), akkor sört kezdenek főzni, ételt-italt előkészíteni a lakomára (a lakoma idejére).

Jegyzetek: 1. *šemja* < or. семья | *koršasni burđžik niv* v. *koršeni burđžik niles* | *derevna* < or. деревня | *ovle* 'бывает' | *muked dirji* 'иной раз' | *niła-zcnma* l. Fokos, Nyr. XLII. 464 | *kole baba vile* 'нужна в жены' | *bokergē* < or. боковой | *jošdžik* 'повоштрфе, побойчфе' | *vellšeni* 'наряжаются' | *kežaijevaisked* 'с хозяйевами' | *kipti* 'выплыль' | *kaštīštasni* 'намскнуть; czeloznak rá, megemlítik' | *baluittšini* < or. (из)баловаться ('развратиться') | *šetan-getralan* 'поженишь выданы; összeházásítod' | *šelem vilas vog* tkp. 'szívükre jön' | *med krasuittšīštas* 'пусть покрасуется'.

2. *geštijas* v. *geštjas* l. КАЛИМА 52 | *na vidu* < or. на виду | *izjan* < or. изьянь | *brakuittni* < браковать | *geštšėnė*. *ugoštšėnė* < or. (у)гощенье | *donjāšni* 'торговаться' | *moz = med oz* | *naklad* < or. накладъ | *pridannei* < or. приданное | *šuvki* < or. чулки | *keriš* 'рукавица, перчатка' | *red-vuž* 'родня' | *reškod* < or. расходъ.

3. *sen nalen lešelasni ugoštšėnė* 'тамъ у нихъ пригото-вляють угощенье' | *lutški* l. КАЛИМА 79 | *stav redŋaen jenli jurbitemi* 'всей родней Богу помолятся' | *šeteni pepjatka dėngaen...* 'даютъ попытку, залогъ (отступное) деньгами или какимъ-нибудь добромъ' | *pedrugā* < or. подруга | *kor bidsen ŋebavšas* 'когда все закушлено будетъ'.

Följegyeztem A. G. Frolov előadása alapján.

13.

ka,tša-rok puim.
etje sájis,
taje juis,
eje kuralis,
 5 *taje karalis,*
etalj ninem ez sudžsi;
jukmesę vala medis,
tup, tup, tup!

Szarkának való kását főztünk.

Ez megette,

ez megitta,

emez összekaparta (a maradékot),

5 ez lekaparta,

ennek semmi se jutott;

a kúthoz ment vízért;

tup, tup, tup!

Jegyzetek: Ezt a versikét (melyet Frolovtól hallottam) úgy mondják, hogy egy kis nyálat tesznek a gyerek markába; mialatt keverik, mondják az első sort. A következőt őt sornál a hüvelykujjra (2. sor), mutató újjra (3. sor) stb.-re mutatnak. A 7. sor mondása közben az újjal végig tipegnek a gyerek karján, míg a 8. sornál megesiklandozzák a gyereket. — Érdekesek itt a mutató névmás alakjai.

† *kuralis-karalis* tkp. ikerszó 'сокребалъ' l. *kuras-karas* Fokos 65.

14.

medla pelin tšin tšinale,
more vilin ru sulale.
ru-ke veli da more-ke veli,
juš-džo, džeg lebžę
 5 *da peris kutš vetšę.*

A másik parton (tkp. oldalon) füst füstölög,
a tenger fölött köd áll.

Köd volt meg tenger volt,

egy hattyú-lúd röpül

5 és egy öreg sas üldözi.

*ku.tšei da ku.tšei,
vetlin da munin,
kivlin, addžilin.*

— «vetli da muni,

10 *kivli, addžili.*

jugid saridž dorin

je.džid juš kivte.

je.džid juš bersais

kujim tsikiš vettše.

15 *kujimna nis bežaes.*

voddža-ke tsikiš

menam matuška.

šerja-ke tsikiš

menam so tsuška.

20 *berja-ke tsikiš*

menam babaež.»

Sasom (és) sasom,

Jártál meg mentél,

hallottál, láttál.

— «Jártam meg mentem,

10 hallottam, láttam.

A tiszta tenger partján

egy fehér hattyú úszik.

A fehér hattyú után

három fecske fut.

15 Mind a háromnak farka van.

Az első fecske

az én anyuskám.

A középső fecske

az én húgocskám.

20 Az utolsó fecske

az én feleségem».

Jegyzetek: Ezt az — ú. l. allegorikus szerelmi — dalt A. G. Frolov a Luza-melléki Берморъ falvában hallotta és ott készült följegyzése alapján közölte velem Uszfsziszolszokban. 3. ru-ke, more-ke l. Fokos 49.

Ismertetések és bírálatok.

Simonyi Zsigmond: A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány. Budapest, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. — 194 l. Ára 5 K.

SIMONYI-nak ezt a munkáját is, valamint a többi mondattannal foglalkozó műveit a jelenségek megvilágítására szolgáló anyagnak roppant bősége és változatossága, a szigorú történeti módszer és a rokon nyelvek hasonló jelenségeinek folytonos szemmel tartása jellemzik.

A munka beosztása nagyon czélszerű és áttekinthető. Legnagyobb része a melléknévi jelzővel foglalkozik (3—112. l.), külön fejezet jut az értelmező jelzőnek (113—135. l.) és végül a birtokos jelzőt tárgyalja (136—194. l.). A melléknévi jelzők változatos gazdagságát MÄTZNER angol és francia történeti mondat-tanaira hivatkozva minősítő és kijelölő jelzőkre osztja. A minősítő jelző valami tartalmasabb fogalmi jeggyel, a kijelölő jelző pedig csak külső determinálással, rámutatással különbözteti, szorítja meg a jelzett fogalmat. E szerint a minősítő vagy tulajdonságjelző lehet melléknév, igenév, melléknéviileg használt főnév, határozó és néha igealak is. A kijelölő jelző pedig vagy névmás, vagy számnév, vagy névelő.

A tulajdonképpeni melléknévi jelző tárgyalását, a jelző eredetéről való fejtegetés vezeti be; SIMONYI elfogadja és új bizonyítékokkal támogatja KALMÁR ELEK-nek a jelző eredetéről vallott felfogását, mely szerint a jelző eredetileg «másodlagos, lefokozott, elgyöngült állítmány»; a *piros rózsza* ebből a gondolatból van összevonva: *a rózsza piros*; az *uralkodó fejedelem* ebből: *a fejedelem uralkodik*. Bármilyen tetszetős is ez a magyarázat, bármilyen megvesztegetők azok az adatok, a melyeket S. e tétel támogatására felhoz, mégis azt hiszem, hogy e felfogás túlságosan logikai és a tényeknek nem felel meg. A helyett, hogy a felhozott bizonyítékokat bonczolgtatnám, hadd utaljak egyetlenegy jelenségre, a mely véleményem szerint magában is elegendő a jelző állítmányi eredetéről vallott tanítás megingatására. Ez a jelenség az, hogy a nyelvben nagyon kevés kivétellel a melléknévi természetű beszédrészek (melléknév, igenév,

számnév, sőt a melléknévi névmás is) jelzett szó nélkül nemcsak állítmányul, de még egyéb mondatrészul se használatosak (ugyanazt az osztjában is megtalálhatjuk, de már több kivétellel). Ha pl. a vogul azt akarja mondani, hogy 'a három ember legkisebbike', akkor ilyen szerkezettel él: *χūrēm χum māñ χumiänl* 'a három ember kis embere' (VogNGy. II. 52); ugyanott 'a középső' így van kifejezve: *kwotl χumiänl* 'a középső emberük', a 'legnagyobb' meg így: *jänñ χumiänl* 'a nagy emberük'. A hiányzó jelzett szó pótlására a vogul valami kétségtelenül főnévi eredetű szócskát használ és a viszonyragok ehhez járulnak: *šomē viš-khqt* 'kedves gyermekek' ('k. kicsiny holmik' VogNGy. II. 239); *Khais kiššep-khqt äñši* 'Kh.-nak van e vki keresője' (uo. III. 523); *älnē-χar* 'zsákmány' ('ölv holmi' SZIL. VogSzj.); *nūplaxtnē mām jānγ-ut jot totiänl* 'a násznép öreget visz magával' ('öreg holmit' VogNGy. II. 129); *sujij turp'-utä* 'az ő hangos szavúja' ('h. sz. valamije' uo. III. 144). A *χar* és *ut* szóknak jelzett szót pótló feladata különösen az ilyen névmáspárokból világlik ki: *χoti χumiūw: χoti-utūw* 'melyikünk'. Másutt lesz alkalmam e jelenség részletesebb vizsgálatára, de már ennyiből is kiviláglik, hogy a melléknévi jelző a vogulban nem lehet állítmányi eredetű. És a mikor a vogul nyelvre hivatkozom, a vogult nem mint fgr. nyelvet nézem, hanem mint olyan nyelvet, a mely mondatfűzésében sok tekintetben kétségtelenül primitív állapotot őrzött meg.

A most ismertetett jelenség ellene mond annak a feltevésnek is, hogy az értelmező ősbib az elülálló jelzőnél (114. l.);*) a vogulban és az osztjában nem igen találunk melléknévi értelmezőt, még pedig a melléknévnek most megmutatott önállóan természeténél fogva nem. Egyébként S.-nak a magyar névelő keletkezéséről szóló mintaszerű fejtegetései is mutatják, hogyan válhatik az eredetileg jelzős szerkezet értelmezős kapcsolattá: a régi *az gyermeket* (jenes Kind) szerkezet ma így hangzik: *azt a gyermeket*. Igaz, hogy a nyelvtörténet hullámozása folyamán az ellenkező irányú fejlődésre is találunk nem egy példát, de ezek az esetek mind megmagyarázhatók a nélkül, hogy az értelmezős szerkezet ősbib voltát fel kellene tennünk.

Az eredet fejtegetése után a jelző alakjával, szórendjével, nyelvtani értékével és hangsúlyával foglalkozik a szerző. Szól arról az ősi sajátságról, hogy a jelző változatlan, s hogy megelőzi a jelzett szót; foglalkozik többek között azzal az érdekes kivétellel, hogy a fgr. nyelvekben a 'fél' szó követi a jelzett szót. Ez a kivétel azonban

*) PAUL nyomán én is ezt a felfogást vallottam *Az egyenrangú mondatrészek történetéhez cz. dolgozatomban* (III. szakasz) (Nyr. XXXIX.)

véleményem szerint csak látszólagos: az osztj. *sēm-pēlek*-ben és a többi rokon nyelv hasonló kapcsolatában valószínűleg jelöletlen birto-
kos összetétellel van dolgunk.

Tüzetesen szól S. a jelzős kifejezések hangsúlyáról. E tekintetben a legfontosabb megállapítás, hogy a magyarban a hangsúly rendszerint a jelzőn van. Ez az összehasonlító mondatban szempontjából termékenynek ígérkező szabály is ellene szól az állítmány > értelmező > elül álló jelző fejlődés elméletének.

A tulajdonképpeni melléknévi jelző taglalása után a melléknévi igenév részletes tárgyalása következik. Nyelvünkre és rokonaira nagyon jellemző a folyó és befejezett cs. igenév sokféle jelentésben való használata (*szolgáló leány, eladó l., temető kert, dologtevő nap* stb.). SIMONYI tüzetesen foglalkozik mindegyik használattal, de nem állít fel elméletet arra nézve, hogy melyik jelentés az eredeti és melyek a később fejlődtek. És hogy ezt nem teszi, az a fgr. igenév természetének mély átértésére vall. Mert nincs a fgr. igenévnek eredeti és másodlagos jelentése: gazdag és változatos használatát simultannak és nem successivnek kell tartanunk; és ha SIMONYI ezt nem mondja is ki ilyen határozottan, ez a felfogása kétségtelenül kiviláglik abból, a mit az igenévről általában mond: «A melléknévi igenév olyan jelző, mely a benne kifejezett cselekvéssel valami vonatkozásban tünteti fel a jelzettet. Éppen ez a változatos vonatkozás adja meg a háromféle igenévnek különféle jelentéseit» (17—18. l.). Azt mondhatnók, hogy a m. igenévnek nincs határozott jelentése; határozott jelentése csak az egész jelzős kapcsolatnak van, ez pedig mindig a jelzett szó értelmétől függ (háló *szoba, dologtevő nap*). Már BUDENZ is ilyennek látta a fgr. igenév természetét (UA. 178), bár ezt a véleményét egy másik elmélete keresztezi (uo. 191). Tehát az az elmélet, a mely a m. igenév sokféle használatának megmagyarázására feltesz egy vagy két alapjelentést, s a többit később fejlődöttnek tartja, nagyon is mesterkéltséggel és nem felel meg a tényeknek. — Hogy S.-nak a m. igenévről való felfogása milyen helyes, azt meggyőzően bizonyítja a magyar nyelvtörténet is, a melyben megfigyelhetjük az *-ó, -ő*-képzős ige-
neveknek jelzett szavuktól való elszakadását és a jelzett szó értelme által meghatározott jelentésben való önállósulását. Ezt bizonyítja a vogul és osztják nyelv, a hol, mint már említettük, néhány szórványos eset kivételével mindig jelzett szóval kapcsolatban fordul elő a befejezetlen cselekvés igeneve.

Nagyon tanulságos a főnév melléknévi jelzőszerű használatáról szóló fejezet; az anyagnevek (*nyárfa sulyok*), kort, állapotot jelentő főnevek (*gyermek király*), a mennyiséget jelentők (*egy kéve gabona*)

s egyebek valóságos melléknévi jelzők; ezek a szerkezetek a magyar nyelv legősibb sajátosságai közé tartoznak (vö. Fgr. Füz. 17), S. utal is erre, megemlíti a gyakran jelzőül használt főnév melléknévvé válását s magyarázatul egy nagyon gondolatébresztő megjegyzést tesz: e szerint a most említett jelenséget az tette lehetővé, hogy a főnév s a melléknév közt nincs alakí különbség, s a jelző nem változik a jelzett szó kedvéért.

Ebben a fejezetben szól még a szerző a tulajdonnév jelzői szerepéről (*Varga Pál, Mátyás király, Duna folyó*); foglalkozik a mágnás-czímek s a doktori cím helyével, s ezeknek a név elé helyezését elavult idegenszerűségnek tartja. Sorra kerülnek a jelzőül álló összetett és jelzős főnevek (*királyasszony néném, szép asszony feleség, meggyszín bársony* stb.), s végül az ilyen személyragos jelzőket tárgyalja: *fia galamb, fele úton*; ezeknek a szerkezeteknek a keletkezését keveredéssel magyarázza: *fél úton* $\times$ *út felén*. A magyarázat kétségtelenül helyes, de talán egyszerűbb, és a végbement folyamatnak megfelelőbb volna azt mondanunk, hogy a *fél* szónak partitív értelemben mindig személyragosan használt alakja (*add ide a felét; tied a fele*) behatolt a jelzős szerkezetbe. Bár itt kétségtelenül újabb fejlődéssel van dolgunk, már a XVI. században személyragozzák a jelzőül álló *fél* szót (*fele dézmáját* 1595-ből, 45. l.); de még a kódexek korában használatos lehetett a személyrag nélküli alak is, a mint ez az adatom mutatja: «Es mi zerept lattad a' vasat meg élégeitettét a' sarral eş a' çereppel eş ő labainac vyait *félrezent* vasbol eş *félrezent* földből *Félrezent* az orzag èrös lezen eş *félrezent* megtörèttétet (Bécsi-k. 123); ma azt mondjuk: *fele részben*.*) — Ebben a fejezetben van szó az *atyám uram, hugom asszony*-féle szerkezetekről is.

Ezután S. a határozó jelzőket tárgyalja; kiemeli annak a jelenségnek ősi voltát, hogy a magyar a határozó jelzőt a *való, levő* igenévvél fűzi a jelzett szavához (*halottakért való áldozás*) és szemlélteti a kapcsoló igenév használatának a nyelvtörténet folyamán való szűkebb térre szorulását (*szőlők alatti kopárság*). A *való* egyre tartó fogyásának tüzetesebb vizsgálata a magyar egyszerű mondat nem egy kapcsolatának e megváltozására fog rámutatni.

Végül a minősítő jelzők utolsójaként gazdag anyag alapján az igealakok jelzői használatának érdekes jelenségével foglalkozik (*gondolom formán, ihatnám ember, nem-szeretem napok*).

A kijelölő jelzők fejezetében először a névmási jelzőkről

*) Jellemző, hogy az oláhba is ez a személyragos alak ment át: *fel'ä* (Nyr. XVI. 445).

van szó; részletesen tárgyalja a szerző a mutató, kérdő, határozatlan és a vonatkozó névmás jelzői használatát folytonosan szemmel tartva a nyelvtörténetnek, a helyes magyarságnak és e szerkezetek hangsúlyviszonyainak kérdését. Azután a számnévnek, a számnevek melléknévi származékainak meg az olyan összetett szavaknak a jelzői szerepét boncolja, a melyeknek az előtagja számnév (*kétfejű, háromszínű*). Végül nyelvünknek azt a fgr. közösségben gyökeredző törvényét ismerteti, hogy a tőszámnév jelzett szava egyes számban áll. Ez a törvény a régiségben és a népnyelvben meg a rokon nyelvekben sem érvényesül egész következetesen, S. a törvény alól való kivételeket (pl. *két öreg madarak*) nagyon helyesen értelem szerint való szerkesztésnek magyarázza.

A határozott és határozatlan névelőnek, mint nem valóságos jelzőnek a használatát a most ismertetett fejezethez járuló függelék tárgyalja. Lehetetlen részletesen ismertetnünk a nyelvtörténeti és népnyelvi megfigyeléseknek azt a gazdagságát, a melyet ez a függelék elénk tár, azért csak néhány szempont kiemelésére szorítkozunk. S. világosan megmagyarázza, hogyan tompult a mutató névmás névelővé, megállapítja a névelő értékét és rendeltetését, s bár kimutatja a névelőnek nyelvünk történeti korában való kialakulását, azért nem gondol német vagy olasz hatásra, hanem azt mondja: «alig kételkedhetünk benne, hogy a határozott névelőt nyelvünk önállóan fejlesztette ki». Jó, hogy végre leszámol S. azzal a még valahogy a tudat alatt kísértő gondolattal, mely szerint a magyar névelőt a német nyelv hatásából kell magyaráznunk. Már több mint négy évtizeddel ezelőtt gyönyörű lendületű fejtegetésben tiltakozott BUDENZ a német hatás elmélete ellen és az önálló magyar fejlődést bizonyítja (NyK. II. 161); már ő hivatkozik a török *ol* (az) névelői szerepére, mi pedig két fgr. nyelvet is tanúságtételre szólíthatunk az önálló fejlődés elmélete mellett. A lapp *tat* mutató névmásnak névelői szerepére már HALÁSZ rámutatott (UgFüz. III. 37), de még a votják nyelvben is, a hol pedig a determinálás a 3. személyű irtokos raggal történik, kétségtelen nyomai vannak a mutató névmás pusztán névelőül való használatának. — E fejezetben nagyon tanulságos az a fejtegetés, a mely a névelőnek a tulajdonnevekhez és a személyragos főnevekhez való viszonyát tárgyalja.

A határozatlan névelőről szóló részt a helyes magyarság szempontjából érdekessé teszi az idg. nyelvekkel való folytonos egybevetés. — SIMONYI külön kiemeli, hogy nyelvünkben a határozatlan névelő a személyragos főnevekhez is hozzájárulhat (eltemettem *egy barátomat: einen meiner Freunde*); az ő megfigyeléséhez hozzáfűz-

hetjük, hogy ez a szerkezet összefügg a m. birtokos személyragozás partitív értelmű használatával (*három lovamat elloptak*) s hogy ez nyelvünknek fgr. sajátja.

A következő függelék a más beszédrészekhez (nem főnévhez) járuló jelzöt tárgyalja; szó van a jelzős melléknévekről (*oly nehéz, gyönyörű szép, nagy beteg* stb.), a jelzős határozókról (*nagy könnyen, milyen jól, szakasztott úgy* stb.), a jelzős névmásokról (*árva magad, hányad magával, más valaki*) és a jelzős számnevekről. E fejezetben nagyon gondolatébresztő az a megfigyelés, hogy az ilyen kapcsolatokban, mint n. *so gut*, lat. *tam bonus* a magyar az idg. határozó helyén melléknévi jelzöt használ: *olyan jó, mily szép*. Úgy látszik ez a szerkezet is a fgr. közösségből való, a vogulban az önálló melléknév, a mint már említettük, nem igen fordul elő, de az kétségtelen, hogy a melléknévi jelző névmási meghatározója melléknévi névmás, éppen úgy mint a magyarban: *tamlé jamés talzih sirej: olyan jeles hegyes kard*: ein *so guter*, spitziger Säbel (VogNGy. II. 14).

A többszörös jelzőről szóló függelékben részletesen foglalkozik S. a jelzőknek, különösen a melléknévi és a számnévi jelzőnek a szórendjével; a régi és a mai nyelvhasználatnak sok érdekes jelenségét figyeli meg, utal a rokonnyelvek hasonló szórendi sajátosságaira és keresi bennük a törvényszerűséget. Azonban nem tárgyalja azt a kétségtelen törvényszerűséget mutató szórendi jelenséget, hogy az összetett ill. többtagú jelző megelőzi az egytagú számnévi ill. melléknévi jelzöt, pl. *páros ívű szép szivárvány* (Ar.), *dicséretes igyekezetű két fia* (Tört. Tár Új f. X. 113); *fekély var fogotta veres pej ló* (Bagonyai ráolv.). Vog. *sornü xürép sät vartäk* 'aranyszélű hét szőnyeg' (VogNGy. III. 62); *elém-xalés qünsem kit pī* 'ember szülte két fiú' (uo. IV. 201). Osztj. *kewəŋ səmpi läbat vixli* 'kőszemű hét v.' (OsztjNGy. 31). Ennek a régi nyelvben még szinte egészen törvényszerű, de az újabb időben meg-megzavarodó szórendi jelenségnek a nyomait a vogulon és az osztjákön kívül más fgr. nyelvben is megtaláljuk, s magyarozatát a magyar mondat hangsúlyviszonyai adják meg.

A melléknévi jelzőhöz tartozó harmadik függelékben S. a határozóval bővített jelzöt tárgyalja (*nagyon szép* stb.).

Az értelmező jelző fejezete is a nyelvtörténeti ismeretek nagy gazdagságát tárja elénk; de már betelik a rendelkezésemre bocsátott hely, s csak azt jegyzem meg, hogy a névmás értelmezős kapcsolatainak, különösen a hat. névelővel összefüggő jelenségeknek (*azt az embert* stb.) tárgyalása a magyar történeti mondatban egyik legszemléletesebben megírt szakaszát adja.

Terjedelmes fejezet szól a birtokos jelzőről. Tárgyalja a birtokviszony lehető formáit s újra bizonyítja, hogy a magyarban is megvolt az *-n* genitivusi rag. A birt. jelző értékét nagyon részletes jelentéstani osztályozással magyarázza és szól többek között a ma már nem igen használatos *ezeknek tizenhároma, gyöngynek a kettei-féle* érdekes kapcsolatokról, az *egyik, másik, harmadik* alakok használatának történetéről.

A dativus *-nek* ragjának a birtokviszonyban való alkalmazását tüzetesen ismerteti és a rendelkezésére álló gazdag anyag alapján és a hangsúlyviszonyok figyelembevételével pontos szabályba foglalja, mikor van és mikor nincs *-nek* ragja a birtokosnak. Szól arról, hogy a *-nek* ragnak a birtokviszonyba való benyomulása lehetővé teszi, hogy a birtokos és birtok szava közé más szó furakodjék, vagy a birtokszó a birtokosszót megelőzze. Részletesen elemzi a névmásoknak birtokviszonyban való szereplését, többek között a fgr. nyelvekre jellemző személyragos névmásokat (*hid van, mid veszett. el*) s a *magá* névmásnak sokat vitatott szerkezeteit (*a magam házam, a magam háza* stb.).

Aztán egész sereg olyan szerkezetet ismertet, a melyekben a magyar nyelvre különösen jellemző módon találjuk a birtokos személyragok használatát. Végül egy-egy szakaszt szentel a többszörös birtokviszony és az *-é*-képzős birtokszó tárgyalásának.

Ennyit e munkáról egyelőre. Egyelőre mondom, mert hiszen a magyar egyszerű mondat összehasonlító tárgyalásánál mindig figyelemmel kell reá lennünk.

KERTÉSZ MANÓ.

A Magyar Etymologiai Szótár.

MELICH és GOMBOCZ munkája.

A szófejtő munkásság kezdetben nálunk is, csak úgy mint a külföldön, nem módszeres kutatáson alapszik, így aztán könnyen szertelenségbe téved; például szolgálnak erre az OTROKOCSIAK és BEREGSZÁSZIAK délibábos etymológiái. SAJNOVIC és GYARMATHY már helyes elveket hirdetnek ugyan, de a gyakorlatban mintha csak elfelejtenék a nyelvről, a hangváltozásról s az idegen nyelvek hatásáról stb. kifejtett elméletüket, az igaz, helyes etymológiát szinte csak véletlenül találják el. E tekintetben a nagy RÉVAI sem igen szerencsésebb. A tudományos módszerekkel dolgozó szófejtő munkásság nálunk HUNFALVY, BUDENZ és SZARVAS fölléptével kezdődik. Ettől fogva már biztos alapra támaszkodik a rokon nyelvek, a régi nyelv és a

népnyelv, továbbá a miénkkel érintkező idegen nyelvek pontos megismerésével.

HUNFALVY és BUDENZ a rokon nyelvek tudományos földolgozásával igyekszik megállapítani nyelvünk ősi szókincsét. Ennek a munkásságnak a koronája BUDENZ «Magyar-ugor összehasonlító szótára». Ugyancsak ő a nyelvrokonság körül támadt harcban tisztázta a török-magyar nyelvviszony kérdését is.

SZARVAS GÁBOR pedig ritka éles megfigyelő képességével az idegen jövevények felé fordul. Folyóiratának mindjárt az első évfolyamaiban biztos útmutatást nyújt az idegen hatások kimutatására s példát ad erre sikerült szófejtéseivel. Nyelvészeti folyóiratainkban nagyobb összefoglaló dolgozatok is jelennek meg a különféle idegen jövevénytől. A mesterek munkáját nem szűnő lelkesedéssel, buzgósággal folytatják a tanítványok. Az ú. n. újgrammatikus iskola hatása alatt fokozottabb mértékben foglalkoztak a hangtannal, hangváltozásokkal. BUDENZ még gyakran említ olyan hangváltozásokat, amelyek egészen különálló nyelvekben történtek, azt is lehetségesnek tartotta, hogy ugyanazon hang vagy hangcsoport egészen különböző módon változhatott el, noha az illető hangok előfordulásának feltételeire nézve semminemű különbséget nem lehet kimutatni. Ma már tudjuk, hogy ez nem lehetséges, mert az ú. n. 'hangtörvény' térben és időben korlátolt érvényű. A hangtan tökéletesebb ismeretével az etymologia is biztosabb alapra került.

Ily körülmények között a M. Tud. Akadémia már elérkezettnek látta az időt arra, hogy a hivatott nyelvészeket a magyar etymologiai szótár megírására ösztönözze. 1904-ben a LUKÁCS KRISZTINA-féle alapítványból jutalmat tűzött ki egy magyar etymologiai szótár tervezetére. A jutalomtétel így szólt: «Kívántatik próbadolgozat az etymologiai szótárból. A dolgozat foglalja magában az alapul szolgáló elvek rövid kifejtését, azonkívül az A betűn kezdődő szavak eredetét. Főfeladat az eddig megállapított szófejtések szabatos és kritikai összeállítása».

A pályázatra beérkezett két pályamunka közül a 2. számú dolgozat nyerte el a jutalmat s a kiküldött bíráló bizottság osztatlan dicséretét. A munka kiválóságáról a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak s külön is kiemelték, hogy a pályamunka szerzője «olyan széleskörű készütséggel fogott a munkához, mely egy emberben szinte hihetetlen. Egyenlő mélyreható ismeretei vannak a finnugor, a román és a szláv nyelvcsalád hangtani viszonyaiban, történeti fejlődésében s a rájuk vonatkozó tudományos irodalomban».

A jelíges levél fölbontása után csakugyan ki is derült, hogy a kiváló próbadolgozatot ketten írták és pedig: MELICH JÁNOS és

GOMBOCZ ZOLTÁN. Az Akadémia I. osztálya örömmel adta meg a megbízást a Magyar Etymologiai Szótár megírására. Ma már előttünk fekszik e nagy munka első füzetek.*)

Érdekes, hogy MELICH már 1895-ben a «Német szófejtésről» szóló ismertetését ezzel a kívánsággal zárta be: «Vajha nálunk is találkozánk egy KLUGE, a ki, ha nem is az összes szókincsről, de legalább az irodalmi nyelv szavairól az eddig tett kutatások eredményeként megcsinálná a mi etymologiai szótárunkat» (NyK. XXV. 250). Majdnem húsz évi fáradhatatlan munkálkodás után maga lett az egyik «magyar KLUGE».

A Magyar Etymologiai Szótár anyaga az egész magyar szókincsre kiterjed, magában foglalja tehát a köznyelv szókészletén kívül a tájszavakat is. E célból a szerzők már meglevő szótárainkból, ú. m. a NySz.-ből, az OklSz.-ből, a MTsz.-ből, a NyÚSz.-ből és CzF. szótárából fölvettek minden szóalakot s minden fontosabb jelentést és származékot, sőt a nyelvészeti folyóiratainkban az egyes ívek lezárásáig közölt szóanyagot is (ú. m. *ágaga, agrat, akszaméto, angad, apacáj, aracsín, arcsózkodik, árkám-üsztena*).

A közneveken kívül nagyon helyesen fölvettek a szerzők azokat a régi személyneveket és helyneveket is, a melyeknek az eredete teljesen világos s a melyeknek nyelvészeti vagy történeti fontosságuk van (pl. *Aba, Aladár, Alap, Álmos, Ardán, Árpád* stb.). A szótár be rendezéséről maguk a szerzők is adtak előzetes értesítést (MNy. II. 300). Eljárásuk e tekintetben a következő: minden cikk elején a címszó áll a mai irodalmi alakjában, ha pedig tájszó, abban az alakjában, a mely a Magyar Tájszótárban van címszóul előretéve; ha pedig a szó már elavult, akkor az az alakja szolgál címszóul, a mely hozzánk időben legközelebb esik (vö. pl. *ajoncza*, régebben *ajancza*). Minden egyes cikk két főrésze oszlik: az egyikben az alakváltozatok és a magyar szó jelentései vannak felsorolva. Az alakváltozatokat a forrás megjelölésével lehetőleg teljes számban közlik, és pedig a nyelvtörténeteket időrendben, a népnyelveket pedig fejlődési fokozatuk szerint.

A magyar szavakat latinul és németül értelmezik, de nem minden esetben, pl. azoknál a címszóknál, a melyek a MTsz.-ből valók,

*) Címe: Lexicon Critico-Etymologicum Linguae Hungaricae. — I. füzet. — Magyar Etymologiai Szótár. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írta GOMBOCZ ZOLTÁN, a B. Eötvös-Collegium tanára, a M. Tud. Akadémia I. tagja és MELICH JÁNOS, magyar nemzeti múzeumi igazgató-őr, a M. Tud. Akadémia I. tagja. A!—Aszó (4-r. 1—160. hasáb). Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1914.

legtöbbször csak a magyar értelmezés található. Itt sem ártana, sőt a szótár használatát rendkívül megkönnyítené az idegen nyelvészek számára, ha a magyar értelmezés mellé odatennék a németet is.

A származékszók közül természetesen csak azokat veszik föl, a melyek vagy a jelentésfejlődés, vagy szóképzés útján elszigetelődtek (mint pl. *áll* > *állat*; *ad* > *adó*; *alszik* ∞ *álmom*. Ha pedig a származékszók már annyira elszigetelődtek egymástól, hogy a nyelvérzék sem köti őket össze, akkor külön czímszó alá kerülnek, pl. *alél*, *álmom*, talán még az *álmom* is, melyek az *al-* 'dormire' igező származékai.

A származékszók után külön bekezdéssel következnek a nyelv-újítási alkotások a NyÚSz. alapján a szó első előfordulásának megjelölésével, legtöbbször latin vagy német értelmezéssel.

«Az első rész után, a mely voltaképpen a magyar szónak rövidre fogott hang- és jelentéstörténetét adja, a második fő rész következik, a mely nemcsak a rokonnyelvi, illetőleg átadónyelvi alakokat állítja össze lehetőleg teljesen, hanem szükség esetén a magyar szónak hozzájuk való viszonyát bővebben is tárgyalja.» Megemlíti alkalomadtán még azt is, hogy a magyar szó mely nyelvekbe ment át mint jövevényező (vö. pl. *áld*).

Az egyes cikkek végén *Vö.*-vel utalnak a kérdéses szófejtés irodalmára, dióhéjban annak jóformán az egész történetét előadják.

Az eljárásuk a következő: 1. lehetőleg megemlíti azt, a ki az általuk helyesnek elfogadott etymológiát felállította; 2. felsorolják mindazokat, a kik az etymonhoz újabb adalékkal vagy szemponttal járultak. Az olyan magyarázatokat, a melyeket nem tartanak elfogadhatónak, de a melyek módszeresen készültek, rendesen a *másképp* szóval bevezetve említik meg.

Azt mondanom sem kell, hogy ezzel a kutatók munkáját rendkívül megkönnyítik. Így pl. az olyan szónál is, a melynek biztos etymonja ez idő szerint még nincs megállapítva, együtt találjuk az illető szó megfejtésére irányuló összes kísérleteket. E tekintetben is sokkal többet találunk ebben a szótárban, mint a hasonló külföldi szótárakban. Azt is el kell ismernünk, hogy az etymonok megállapításában a legszigorúbb kritikával járnak el, csak azt fogadják el ilyennek, a mely mai tudásunk szerint minden tekintetben kiállja a tűzpróbát. Így aztán bizony sok czímszó alá odakerül ez a jelzés: «eredete ismeretlen», «eredete nincs tisztázva», «kielégítő magyarázata nincs» (430 czímszó közül 75 van ilyen). Ezek között természetesen sok az egyetlenegy adatból ismert tájszó, mint pl. *acsít*, *adaj*, *adornyáz*, *agrat*, *agyarkázat*, *ajog*, ? *akkó*, *alátka*, *alivor*, *allër*, *anacsukja*, *andac*, *angad*, *apacáj*, *arcsóködik*, *argalás*, *árkám-észte*na, *árla*, ? *árnyang*.

De vannak általánosan használt köznyelvi szók is, a melyeknek az eredete ez idő szerint még ismeretlen, vagy legalább kielégítő magyarázatuk nincs. Ilyenek: *abajgat, ábrándoz, agy, agyag, ágyu, ajánl, áld, akad, alak, alkonyodik, alkuszik, általag, ám, apol* (a régi nyelvben), *ará, arat, arc, árnyék, ás*. Ezeknek a megfejtése bizony még sok gondot okoz a nyelvészeknek. Meg vagyok róla győződve, hogy a Magyar Etymologiai Szótár nyomán nagyobb arányú szófejtő munkásság indul meg, s a pótkötetben már sok olyan szónak megtaláljuk az etymonját, melynek az eredetét ma még biztosan nem ismerjük.

A felhozott szók közül is egynémelyiknek (pl. *agyag, általag, arat, arc, ás*) majdnem bizonyosnak tartottuk az eddigi magyarázatát, azonban a szerzők módszeres kritikai vizsgálat után kénytelenek voltak rámutatni arra, hogy ezeknek az eredete még nincs tisztázva.

Szókészletünknek legnagyobb része, mint már az előttünk fekvő füzetből is világosan kitűnik, aránylag újabb időből való és azokban a történeti viszonyokban gyökerezik, a melyek a magyarságra mintegy másfél ezer éven át hatottak. A legrégebb érintkezések hatását sokszor nehéz pontosan meghatározni. Még nehezebb az ősi szókészletet megvilágítani. A rokon nyelvek hangtörténetét (a finn és a lapp kivételével) még nem ismerjük pontosan, talán sohasem is fogjuk megismerni. Ilyen körülmények között bizony nehéz az egyes hangviszonyokat földeríteni, megmagyarázni. Ezért aztán legtöbbször meg kell elégednünk azzal, hogy a megfelelő rokonyelvi alakokat minden magyarázat nélkül egymás mellé állítjuk. Az a tarkaság, melyet az élő népnyelv nyújt, szintén csak fokozza a nehézségeket. Ezt a tarkaságot mégis könnyebben meg lehet magyarázni, mert hiszen itt már a régi irodalmi nyelv ismerete s az élő nyelvben ható analógia sok dolgot megértet velünk.

Vannak megoldatlan problémák is, melyek a szerzők munkáját nem kis mértékben megnehezítik. Ilyen pl. a finnugor-indogermán, vagy talán még a szamojéd nyelveket is idevonva, az uráli-indogermán őserintkezés vagy ősrökonság kérdése. (Ebbe a körbe tartozik az *ág* és *árva* cikk; mind a kettő mintaszerűen van megírva.) Az ú. n. urál-altaji nyelvsaládok rokonságáról is, melyet BUDENZ idejében úgy szólván megdönthetetlennek tartottak, ma már csak nagy óvatossággal szoktunk nyilatkozni.

Több jel arra mutat, hogy a szerzők a tágabb urál-altaji nyelvrokonság alapján állnak. Így pl. az *al* cikkben ilyen bevezetéssel, hogy «a többi urál-altaji nyelvsaládból idetartoznak», felsorolják a szamojéd és török nyelvi adatokat. Az *álom* cikkben szintén, sőt

rámutatnak a török alapalakra is (**udu-*), mely csakugyan feltűnően egyezik a fgr. **ođđ-* ~ **ođ-* alapalakkal. Az *ángy* cikkben pedig azt mondják: «nem lehetetlen, hogy a felsorolt fgr. és tör. szavak ősrökonsági viszonyban vannak egymással».

Úgy vettem észre, hogy a szerzők az ú. n. «kaukázusi elemek» szemben bizonyos tartózkodó álláspontra helyezkednek. E fűzetben mindössze egy szót ismernek el ilyennek (vö. *asszony* < *oszét aysin, äysin* 'gebieterin, hausfrau'), holott MUNKÁCSI ÁKE. munkájában ilyeneknek vannak föltüntetve még a következők is: *agár, ágy, agyag, aladár, ara*.

Rendkívül fontosak az ősmagyar hangtörténetre nézve azok a régi török jövevényszók, melyek a honfoglalást megelőző századokban kerültek nyelvünkbe. Ezeknek a szóknak legnagyobb része a földművelésre, állattenyésztésre, továbbá a házi berendezésre és a ruházatra vonatkozik, tehát műveltségtörténeti szempontból is nagy jelentőségűek.

Köztudomású dolog, hogy annak a török nyelvnek, melyből műveltségi szavainknak e fontos csoportja származik, nem maradtak fenn emlékei. A szerzők e jövevényszóknál (*ács, alma, apró, árok, árpa* és valószínűleg az *ártány* is) egyszerűen felsorolják a fontosabb török (mongol) alakokat, különösebb figyelemre méltatják a csuvaszt, mely mai tudásunk szerint hangtani szempontból legközelebb áll az átadó nyelvhez.

Jövevényszavainknak ezt a fontos rétegét GOMBOCZ Z. külön is földolgozta «Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink» cz. munkájában s majd ennek bővített kiadásában (Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. Helsinki, 1912). E műveiben módszeres kritikával megrostálta az összes idevonatkozó adatokat s az így nyert egybevetések alapján kidolgozta az átvételek hangtanát is. Ily módon nyelvünknek e régi jövevényszavairól meglehetősen tiszta képet nyerünk.

Ugyanezt mondhatjuk a szláv jövevényszavakról is, a melyeknek térfoglalása nyelvünkben, mint azt MELICH meggyőzően kimutatta, hosszas történeti fejlődés eredménye. «E jövevényszavak közt, úgy mond, van honfoglalás előtt és honfoglalás után átvett szó; a IX—XII. századi kulturális állapotok alapjáról nézve, szavaink egy része a görög, más része a latin műveltség alapján álló szlávok nyelvéből való. Röviden azt mondhatjuk, hogy nyelvünkben vannak orosz-szláv, egyházi szláv (bolgár), szerb-horvát, szlovén és cseh-tót eredetű szavak» (MNy. VI. 447).

A régi szláv jövevények közé tartozik nyelvünk szókinsének

műveltségtörténeti szempontból egyik legfontosabb csoportja: a magyar nyelv keresztyén terminológiája, melynek egy kis része görög kel., túlnyomó része azonban róm. kath. szláv. Ilyenek pl. e füzetben az *apát* és *apáca*, melyekről kétségtelenül kimutatják, hogy semmi szín alatt sem lehetnek ó-egyházi szlávok vagy ó-bolgárok. Ugyanezt igyekeznek megállapítani az *angyalról* és az *arkangyalról* szóló szép czikkeben is.

A magyar hangtörténet szempontjából érdekes tanulságot szolgáltatnak a régi német jövevényszók is, a melyek nyomban a szláv hatás után jelentkeznek. Ezeknek két rétegét szokás megkülönböztetni, ú. m. középfrank és osztrák-bajor eredetűeket. A legrégebbek MELICH szerint középfrank nyelvterületről valók. Az *a* betűn kezdődő szavak közt azonban nincsen módszertani szempontból érdekesebb szó.

Az olasz eredetű szavaknál (pl. *ákovita*, *alaputréta*) rendszeren felsorolják a különféle észak-olasz nyelvjárási alakokat, ezzel egyzersmind jelzik azt az álláspontjukat is, hogy az olasz eredetű jövevényeket nem velencei olaszoknak, hanem általában észak-olasz átvételeknek tartják.

Az eredeti szókinszhez tartozó szavaknál a finnugor nyelvi alakokat, úgy látszik, földrajzi sorrendben (keletről nyugatra menve) közlik. A magyarral szorosabb rokonságban levő vogul és osztják ily módon is a csoport élére kerül. Az etymológiák forrását a szerzők itt is pontosan megjelölik. Új, eddig ismeretlen etymológiát nem igen találunk (legnagyobb részük megvan már BUDENZNÉL is, a teljesen kétségtelen egyezések pedig SZINNYEI NYH.⁴-ban), de a már ismerteket alaposan megrostálják és magyarázataikban új szempontok érvényesülnek. Többször megtörténik azonban, hogy az egyes rokonnyelvi alakokat minden magyarázat nélkül egymás mellé állítják (pl. az *ágy*, *agyar*, *ágyék*, *áll* 'stare', *apad*, *ár* 'pretium', *ár* 'fluctus', *ár* 'subula', *arasz*, *ásít* czikkeben). Egy kis magyarázat ezeknél is elkelne, mert ezt a szótárt nemcsak a finnugor nyelvészek, hanem más tudományággal foglalkozó művelt emberek is használják, már pedig ezek bizony kételkedéssel fogadják az ilyen egyeztetéseket, mint «*áll* ∞ zürj. *sulal*- 'stehen, da sein; gelten, kosten'; *sult*- 'stehen, stehen bleiben, sich stellen', permi K. *sulál*- ua. GEN. WJED. | v o t j. *sjl*- 'stehen, bestehen, stehen bleiben, kosten'; *sult*- 'stehen, aufstehen' MUNK. WICHMANN Voc. 58 | cser K. *šoljem*, *šorem*, H. *šaljem* 'stehen' GEN. RAMST.». Itt tehát meg kell magyaráznunk, hogy a zürj. *sulal*- és *sult*- továbbképzett alakok, az igető: *sul*- és hogy a m. magánhangzós szókezdet a fgr. szókezdő *s- hangnak szabályos folytatása. Az *ágyék* (-ék dem. képzővel) ∞ v o g. *uś* 'arsch, segg' egyeztetéshez is hozzá-

tehették volna, hogy a m. *gy* a fgr. *ńć' ∞ ńź'* hangviszony gyengefokát képviseli. Ugyanezt megemlíthették volna az *agyar* cikkben is. Az *ár* 'fluctus' ∞ v o g. *tūr* | o s z t j. *āōr, āār, tōr, jār* | z ű r j. *šor* | v o t j. *šur* alakok összetartozását is csak úgy érthetik meg, ha külön is megmondjuk, hogy mindezen alakok szókezdő mássalhangzója eredeti fgr. *š vagy *s-re megy vissza, melynek a magyarban magánhangzós szókezdet felel meg.*) Persze úgy volna jó, ha mindenütt visszakövetkeztetnénk a fgr. alapalakra, mint pl. az *dlom* cikkben, azt azonban jól tudjuk, hogy hangtörténeti ismereteink mai állása szerint ez szinte lehetetlen. A magyar mássalhangzók finnugor alapnyelvi előzőit ma már meglehetősen ismerjük, azonban a vocalismus terén még igen sok a tennivalónk, jóllehet az utóbbi években ezen a téren is élénk munkásság indult meg. Igen fontosnak tartom e tekintetben GOMBÓCZ értekezését (A magyar *a*-hangok történetéhez, NyK. XXXIX. 229–274), melyben a magyar *a*-hangok finnugor előzményeit igyekszik kimutatni.

A szótár idézetei nagyon pontosak, a legtöbbnek magam is utánanézttem s mindössze két-három hibás idézetre bukkantam. Ezek a következők: az *dlom* cikkben 83. hasáb fölülről a 23-ik sorban SZABÓ NyK. XXXV. 419. Helyesen: NyK. XXXIV. 419. Ugyanezen a hasábon hét sorral alább egy sajtóhiba is van: Ni. *ūtəm*, helyesen *ōtəm*. Az *apró* cikkben 116. hasáb fölülről a 26. sorban NyK. XI. 119. Helyesen: NyK. XI. Szótár 119 (mert ez a kötet két részből áll, mindegyik külön lapszámozással). A 2. *ár* 'fluctus' cikkben 119. hasáb fölülről a 8. sorban «de vő. ASBÓTH, NyK. XXXIV. 101» nem tartozik ide, mert ebben az *ár* 'preis' szóról van említés. Az *Arva* cikkben (149. hasáb) SCHACHMATOV Arch. XXXIII. 67. (ismertette MELICH MNY. VII. 67, ez utóbbi idézet nem helyes, mert az *Arva* folyóról és SCHACHMATOV értekezéséről a 422. lapon van szó, tehát így javítandó: MELICH MNY. VII. 422. Az *apa* cikkben (107. hasáb) WUNDT, Völkerpsych.² I. 2: 315 aligha helyes, mert az első kiadásban az idézett helyet I. 1: 316. lapon találjuk.

Ezek az *apró* megjegyzések természetesen mit sem vonnak le e kiváló mű értékéből. Igazán nagy érdeklődéssel várjuk a következő füzeteket, még inkább az egész munka befejezését, mely az első füzetből ítélve nyelvtudományunk egyik legnagyobb alkotásának ígérkezik.

PÁPAY JÓZSEF.

*) Ilyenfajta hiányokra már a próbadolgozatban is rámutatott az egyik bíráló (ASBÓTH). L. Akad. Ért. 1906. évf. 458. l.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.....	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban.....	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szórend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfőrnéki 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremisiz szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremisiz szógyűjteményéből és az Újtestamentom cseremisiz fordításából.....	1.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
Calepinus latin-magyar szótár. Kiadta Melich János.....	10.—
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása (1537) kiadta Dézsi Lajos.....	2.—
Finály Henrik. A beszerzei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes számotatókat — készített hozzá.....	6.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly.....	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében.....	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halasz Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesundói lapp szó-jegyzékkel.....	3.20
Huntalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A számolás módja és az év hónapjai.....	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvtújtásra nézve.....	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szőrendi tanulmányok I. rész —.60. II. rész.....	—80
Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.....	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről.....	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thury József. A középszászi török nyelv ismertetései.....	—80
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.....	—80
— A sémi magánhangzókról.....	—75
— Adatok Krim történetéhez.....	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit.....	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás.....	—90
3. Gréb Gyula: A szepe-i felföld német nyelvjárása.....	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana.....	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A niczkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznöi nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	— 20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	— 60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590 ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenczi-) laplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idészó igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Elektekpek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveinnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma :	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaborator grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondatana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában

Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1914

TARTALOM.

	Lap
KERTÉSZ MANÓ: A finnugor birtokos személyragozás némely használatáról	397
NÉMETH GYULA: Az ősjakut hangtan alapjai (II.)..	448
Értesítő.	
Irodalom	476

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

A finnugor birtokos személyragozás némely használatáról.

I.

Finnugor jelzős szerkezetek cz. munkámban kimutattam, hogy az ilyen szerkezetekben, mint *egy darab kenyér, három ház jobbágy* a mértékjelölő szó valóságos jelzője azon dolog nevének, a melynek részét vesszük; azért a mértékjelölő szó a fgr. jelző természete szerint változatlan marad s a mondatbeli viszony hordozója a jelzett szó lesz. Az indg. nyelvek ilyen esetben mindig partitivust használnak, s a fgr. nyelvekkel ellentétben a mértékjelölő szón vannak a különféle mondatbeli viszonyok kifejezve, a részekre bontott dolog neve pedig valóságos birtokos jelző: *avec un morceau de pain*; *wir stossen an mit einem Glase guten Weines*.

Mármost azt az érdekes jelenséget figyelhetjük meg a fgr. nyelvekben, hogy az ilyen partitiv értelmű jelzős kapcsolatok a szerkezetnek minden változása nélkül felvehetik a birtokos személyragokat is, noha a birtokos személyragnak, éppen úgy mint az indg. birt. névmásnak a dolog természete szerint determinatív értelme van. Ezt a mondatot pl. *Nagy Gaspar egy hordo borwnkath penznekevl meg itthatha* (Lev. Tár I. 324) — németre így kellene fordítanunk: *N. G. liess ein Fass von unserem Weine unentgeltlich trinken*. A birtokos személyragozásnak ez a partitivus értelmű használata a fgr. nyelvekben igen változatos alkalmazásban fordul elő s az itt következők meg fognak bennünket győzni arról, hogy az idetartozó jelenségesoportok ennek a nyelvcsaládnak legjellemzőbb mondattani sajátságai közé tartoznak.

a) Mértékjelzős szó birtokos személyraggal: *Az terek az*

vtrol el vittek ket kochy morhaiokat (Lev. Tár I. 283). *Tawally eztendobeys az the jobagydz az Kally ffoldon ket hold zabomat meg ettetek* (uo. I. 306). *Bezeredj . . . ados nekem keet masa wasam arrawal* (uo. I. 50). *Nem lenne thowaba zykfeg egh haz jobagyw(n)kath ees meg ronwnk* (NyK. XXVIII. 77). *Igen jó egy bokor vidra kesztyümet ellopák* (KEM. Élet 62). *Hamissan tolwaysaggal masfel ezer forintara marhankoth vetetg el* (Lev. Tár I. 68). *Negy forynth arra ekrewnketh meg ewletthe* (uo. I. 324). *Nem érzi meg a disznó, ha egy szál sörtéjét kikuzzák* (Nyr. XXXVII. 143). *Mért ne birna meg egy csapat emberemet* (AR. Mur. Ostr. Nyr. X. 378).

b) Még világosabb az ellentét a partitivus értelmű fgr. birt. személyragozás és az indg. birtokos névmás használata közt a számnévi jelzős szerkezetekben. A számnévi jelző után rendszerint az indg. nyelvek sem használnak partitivust és ezt a magyar mondatot: *két lovat eladott és egyet elajándékozott* németül így mondanók: *zwei Pferde verkaufte er und eines verschenkte er*. De mihelyt a birtokviszonyt is fel akarjuk tüntetni s azt mondjuk *hogy három közül két lovát eladta*, akkor már a német a többi indg. nyelvvel együtt kénytelen partitivushoz fordulni: *zwei seiner Pferde verkaufte er*.

El kylde keeth tanytwanyath: zwei von seinen Jüngern (Érs.-k. 78). *Yme az yndyay kyral Gondoforus kyldette eede egy tyztartoyaat Abanefth: einen seiner Statthalter* (Érdy-k. 167). *Egy falumoth az gonoz lathor emberrek mynd elekettek zanzanddeggal: un de mes villages* (RMNy. II₂. 111). *Ewl vite nekem faz harmic ket beremet hatalomual* (uo. II₂. 95). *Efsmegh egj Memj Neüewü The-rekem et ada Nagj Ferenchnek* (uo. II₂. 180). *Kgth fg szolgammal szoltam wolna errül* (Lev. Tár I. 237). *Az kýtewl az bewrt vetem azijs adof tiz forentommal* (RMNy. II₂. 94). *Magyar Balynt vram tyzönöth ökröket és egh ineyeket vyttete el* (Lev. Tár I. 253). *Az Nag: jozaga alat egy lowam meghhala* (uo. I. 336). *Oth ennekem ket leghenyem veze el* (uo. I. 320). *Petroyt egy zolgayat bocyatta Kyralne azonhoz* (uo. I. 128). *Inmar ennekem keth emberem is wöltli Beicbe*

(uo. I. 100). *En magom ala kwldenym eg zolgamat* (uo. I. 2). *En hjrem nekjul hwzon harom barmath hajthatha az wram majorjaba* (uo. I. 273). *Imaran ez warhoz walo keth emberwnkewtth wytt el* (uo. I. 107). *Azon kezben jwtha egy emberem Themeswarrol* (uo. I. 82). *Immar keit emberwnk wacion oda, . . . egyk sem jit meeg meg* (uo. I. 78). *Immar keth wag harom lewelemeth kydetthem az Nagh: thyztharthoyanak Lakban* (uo. I. 337). *Im most öt ket rendbeli emberwnk es onnyt* (uo. I. 302). *Egj peredj zegen Jobagyomnak ados oth walamj mejaros* (RMNy. II., 94). *Ez el multh napokban ty keg-tek kēzēth eg zolgamath newztettem megh* (uo. III. 19). *Egy Szabó János nevü legényünköt küldtök volt Kegyelmetekhez* (SZÁDECCZY, Czéhek: II. 135). *Thowaba kyttewnk wolth Wacha egy emberewnketh hyr thudny* (Lev. Tár I. 107). *Het zalanayokat hoztak el es egyebb morhaiokatys* (uo. I. 363). *Im megh erty the keg: ebbe ketet lewelbel, Lewabol egy adosom myt ir* (uo. I. 170). *Ha egy barathom az en dolgaymban igy therekedeth wolna* (uo. I. 181). *Towaba panazkodom k. Vylaki Sebestien vramra, v is be kapoth eg falvmba* (uo. I. 235). *Egh babony jobagiomat hazatul eyel el vytték* (uo. I. 243). *Leveledet vettem már jó régen s igazán megvallva, sehogy sem voltam vele megelégedve, mind a mellett is hogy egy helyesirási hibámat nagylelkűen megcorrigálsz* (TOMPA: Ar. J. lev. I. 345). *Nagyon megromlottam, valamely zsi-ványok három új háromat üresen hagyának* (AR. TSZ. I. é.). *Éltörte két tángyéramat s a két drágo tálomat* (NyF. XXXII. 32).

c) Hasonlóképen minden változás nélkül felveheti a birtokos személyragot a névmási jelzős kifejezés; különösen figyelemre méltók azok a kifejezések, a melyeknek határozatlan névmás (számnév) a jelzője:

Egj nehanj kemeim bizonnial meg hozak . . . hogj altalan fogwan az török Castelt akarna chynalni (RMNy. III. 36): *einige meiner Kundschafter. Teneked egi nehan vjtezlev Agajdal mj nalwnk hyt leweled wacion* (RMNy. III. 37). *Egynehanj felesegitöl külömb külömb fele gyermekü vadnak* (MJE. I. 261). *Immar egh nyhanj lewelemeth kewldeotthem keg: (Lev. Tár I. 388). Halala vtan meg jelenek*

nemely jobaratyanak (SztDom. 248). Igen sok versemet el akarok vetni s nem szándékom összes költeményeim köze felvenni (TOMPA: Ar. Lev. I. 410). Ez napokban Bochattam vala valamely Emborromet oda Kassara (RMNy. II₂. 142). Hogy ha ualamy zükfegebe Auagy akar my dolgajba the keg: megh talalandgja (uo. II₂. 225). Egj attjampfja sem leon, ky walamy nyomorw fagomba mellettem tamad (uo. II₂. 164). Valamely en emberemet ky kuldek kobozni lopathni (Lev. Tár I. 57). Iriak ennekiem, hogy az Gyulaffy drabontywal ennekiem walamy apathy jobagym mentek volna chatara (uo. I. 239). Ha valamely latorságok comperialtatik (MJE. II₂. 256). Valahányszor valamely levelem félben, vagy pecsételetlen marad, azt rendesen nem küldöm el (TOMPA, Ar. lev. I. 396). Hogy te némely régibb versedet türhételennek, utálatosnak találtad (uo. I. 448).

Semj embere oda nem menth: Keiner von seinen Leuten (Lev. Tár I. 217). Semy portekayath el nem wyte (uo. I. 172). Semy morhaya ffelewl nem izent (uo. I. 381). Se az eo felesegeth es semmi maradekiat se en se az en maradjm (így!) se attamfaj semmi hepen ne keréffeffek (RMNy. III. 56). Meeg nekj semj nepee nem wezóth volna (Lev. Tár I. 193). Akar mytt mongywnk Imar nekjyekis semj szonkat nem hyzyk (RMNy. II₂. 247). semj gondunkat nem Akaria vifelnj (uo. II₂. 256). Semmiy bynet nem twvgiok (Lev. Tár I. 272). Az bodnárookra fölötte sok panasz vagyon, semmi vigezésünkkel nem gondolnak (MJE. II₂. 177). Az n. tanács semminemü kereskedéseket ne engedje (uo. II₂. 164).

Hasonlóképen partitivus értelmű a birtokos személyragozás használata a vonatkozó névmásokkal kapcsolatban:

A mely emberem Peché wolt, az es megh jwe (Lev. Tár I. 376). Az méwlj zolgam az poharral, égj Subammal . . . eel zewkét (RMNy. II₂. 216). Megh zolgalom k:-nek, ha melly dolgomat k:-med nem zerety es k:-med megh fed rola (Lev. Tár I. 372). Az myjomath remenlethem az en jamborwl walo zolgalatomerth (uo. I. 308). Az menyemw zegen jobagym odá be wannak Somogban (uo. I. 363). Az mynemew Ezwfth, aranj es Égjeb égymas morhajmath el zalagosjtottam (RMNy. II₂. 213).

d) Sőt a puszta birtokos személyragos főnév minden jelző nélkül is lehet partitívus értelmű:

Bochattwnk wala oda zolnok fele emberynket (RMNy. II₂. 224); ebben a mondatban csak az alanyi igeragozás mutatja, hogy a mondat tárgya partitívus jelentésű. — *Moštj's mentenek el Jobagym: einige meiner Leibeigenen* (uo. II₂. 165).

A birtokos személyragozás partitívus jelentésű használatát megtaláljuk a legtöbb rokon nyelvben is. Mivel a magyar anyag bőségéhez képest csak kevés rokonnyelvi példát gyűjtöttem, az idevonatkozó bizonyítékokat egy csoportban, osztályozás nélkül közlöm.

Vog. *At sāt atpēn kwolēm χālēs, sāt atpēn kwolēm arits* 'ötszázötven házam már elpusztult, százötven házam még feunmaradt': *hundertfünfzig meiner Häuser* (VNGy. II. 213). *Akw' pāl sam-pālānl pāl' pokatimēt, akw' sam-pālānl pusēt* 'egyik fél szemük kifolyt, másik fél szemük fennakadt' (uo. I. 8). *Akw' jqutā āwi-sünttē āli, akw' jqutā qsmā joli-pālt* 'egy ija az ajtónyílásnál van, egy ija a vánkosa alatt': *einer seiner Bögen* (uo. IV. 171). *Akw, punān-ke almawē: akw' punān lapi, kit punān-ke almawē: kit punān lapi* 'ha egy tollát fölemeli: fölemelkedik egy tollán, ha két tollát fölemeli: fölemelkedik két tollán' (uo. III. 289). *Ti manēr-sir māū jā m ālēm* 'vajjon miféle folyóeskám volna ez' (uo. III. 271). *Ta-ti manēr ujkēn* 'ez micsoda állatod' (uo. IV. 342). *Taw am manēr ujkēm* 'ez micsoda állatom' (uo. IV. 342). *Xoti aul āšēm* 'valamelyik hugom' (uo. IV. 4). *Xoti ārim, χoti pīrēm tqliη nāul tqlnē-ke χāji* 'a melyik leányom, a melyik fiam kóros hús kórja érinti' (uo. II. 277). *Āri āšné χum akw'-ti sawit āritā jol-ūsi, akw'-ti sawit āritā nānyāl āšsītā; pī' āšné χumitā akw'-ti sawit pīrā jolā-ūsi, akw'-ti sawit pīrā nānyāl jānmeltitā* 'a kinek leánya van, ugyanannyi leánya van, mint a mennyi leányát fölnevel; a kinek fia van, ugyanannyi fia van, mint a mennyi fiát nagyra nevel' (uo. I. 158).

Osztj. *Xūt ūgot togūi sevrājet, ei ūgot χeigōt* 'sechs Köpfe wurden ihm weggehauen, ein Kopf blieb übrig' (egy feje — ПАТК. 126). *Ei kēdet mōrtāi, ei kuret mōrtāi, ei*

s̄emet p̄agaptāi 'man brach ihr einen Arm, man brach ihr ein Bein, man schlug ihr ein Auge aus' (uo. 158). — *Ī v̄āšī ālyem p̄ā šōk̄an jaymem, ī korti ālyem p. š. j.* 'az egyik városvégemet is csak nehezen jártam meg, az egyik faluvégemet is es. n. j. m.' (ONGy. 157). *Madi n̄oγāižen kaži-l̄i* 'fáj-e valami húsod?' (PÁPAY Nyelvt. 35). *Matti ort poγem* 'valamelyik fejedelemlhős fiam' (ONGy. 164). *Nē-matti or̄ten* 'egyik fejedelemlhősöd se' (uo. 162). *Nē-matti n̄ājəγ-kī l̄ābat s̄uγleykem ewilt* 'egyik istennőcskét uraló hét zúgocskám felől se' (uo. 152). *Nem̄alti-p̄elvk toγləγ s̄āt loγγār poγem* 'semmiféle szárnyas száz bálvány sok fiam' (uo. 269). *Nem̄atti kural an' šitl* (az egyik lábát sem bírja kiszabadítani' (PÁPAY, Nyelvt. 6).

Votj. *Odik-no čarka kabaktäs šotsaldē-kā* 'ha egy pohárka kocsmái pálinkátotokat adnátok' (MUNK. Votj. 276). *Kumajä, kumajä, ožit-ginä kot-čorigdä vaj ali monim* 'komám, k., legalább egy kevés haladat adj most nekem' (uo. 125). *Soyen kik piiez n̄uγeske mino v̄uγem* 'zwei von seinen Söhnen sollen in den Wald gegangen sein' (WICHM. II. 78). *Minam kik kuiñ tiliiz ullañ ušemiñ luoz* 'von mir aber werden zwei oder drei federn herabfallen': két-három tollam (uo. II. 92). *Čigesa bašti odik n̄ürdä* 'letörvén elővettem egy vesszőtöket' (MUNK. Votj. 298). *Odik takazäs zalallam, odik ošzäs ž.* 'egy kecskéjüket sajnálták, egy tulokjukat s.' (uo. 310). *Odig kizä sarbaaz vettisa, odig kizä žmaz čurtnasa* 'egyik kezét a kártusba mártván, másikat a szájába mártván' (uo. 134). *Odig kusožied buš kiloz, odig šurložied buš k.* 'eine deiner Sensen bleibt unbenützt, eine deiner Siecheln b. u.' (WICHM. I. 76). *oγo mar uždes mi džegatim* 'welche von euren Arbeiten wir auch unterbrechen mögen' (uo. I. 39). *Ma-minda kartopkamäz šiidi* 'a mennyi burgonyánkat megettetek' (MUNK. Votj. 108).

A magyarhoz hasonlóan a votjákban is előfordul a jelzőnélküli személyragos főnév partitívus használata: *šot m̄ilem azveste* 'gib uns von deinem Silber' (WICHM. I. 147).

Mordv. *Toso ūe bratost raykstaš* 'dort schrie ein Bruder von ihnen auf' (PAAS. II. 116). *Ošim poco n̄izaka, ūe p̄ejezeγ kuvaka* 'in einer aufkeimenden Saat ein Weibchen,

einer von seinen Zähnen ist lang' (uo. II. 48). *V'e pēzē tumōn, v'e pēzē pēksēn* 'das eine seiner Enden ist von Eichenholz, das andere von Lindenholz' (uo. II. 68). *V'e pīlk-sēnzē olgo'n kar, ombočesēnt lenjē'n kar* 'an dem einen Fusse hat er einen Schuh von Stroh, an dem anderen hat er einen Schuh von Lindenbast' (uo. I. 100).

Cser. *Olmēsōžō ik žōrātōmō čōβēm nāl* 'statt dessen nimm eines meiner lieben Hühnchen' (PORK. 4). *Ik tarāmōm nalōn kajē* 'nimm einen von meinen Hammeln und geh' (GEN. 9). *Ōnde kurža parnāžōm naleš, ik pūžōm naleš* 'nun nimmt der alte seinen Finger, einen seiner Zähne nimmt er' (uo. 3). *Ik piđōšēm luškōš* 'eine meiner Fesseln ist lose geworden' (uo. 22). *Šōβōžōm jūkta, ik piđēsōžōm luštara* 'sie gibt ihm Tischbier zu trinken, und löst eine seiner Fesseln' (uo. 23). *Ik üđrēm žūtšo kēčōžō tūrom tūrlá* 'eine meiner Töchter brodiert Tag und Nacht' (PORK. 26). *Tunam ik satōšte iže ik parnāšēm azōže* 'dann erst, im selben Augenblicke möchte er einen meiner Finger fassen' (GEN. 50). *Ik šuret ši, ik šuret sōrthō* 'das eine deiner Hörner ist von Silber, das andere von Gold' (uo. 40). *Ik igēđōm kudalte* 'eines deiner Jungen wirf ab'. *Ik iγōžōm kudalta* 'sie wirft eines ihrer Jungen herab' (uo. 34). *Rōβōž kum pōrče pōčšōγōč kučen lupšal kolta* 'der Fuchs fasste sie an drei ihrer Schwanzfedern' (uo. 35). *Kok üđōržōm-at Aktalčōžōm-at kotsa* 'fresset zwei ihrer Töchter und Aktalce' (uo. 24).

II.

A partitivus-értelmű birtokos személyragozásnak van egy érdekes használata, a mely igen nagy terjedelmű alkalmazásánál fogva nyelvünknek szinte sajátosságos karaktert ad és a legfeltünőbb azon tulajdonságok közt, a melyek a magyart az indg. nyelvektől megkülönböztetik. Ez a jelenség a *van, lesz* igének személyragos alanynyal kapcsolt használata a bírás kifejezésére: *Nekem van pénzem; az idén sok borunk lesz*. Az indg. nyelvek ilyenkor a *haben* 'bír' igét használják és a birtokban lévő tárgy természetesen accusativusba kerül; de ha némely indg. nyelv alkalmazza is a létigét a bírás kifejezésére, az a nagyon lényeges különbség mégis

megmarad, hogy a birtokos személyragok által jelölt viszony nem jut kifejezésre: lat. *mihi sunt libri: nekem vannak könyveim.*

Régtől fogva vizsgálat tárgya már ez a magyar mondatani sajátság, de a vizsgálat csak azt a kérdést igyekezett tisztázni, hogy ebben a szerkezetben: *nekem van pénzem* — genitivussal vagy dativussal van-e dolgunk.*) Pedig ez a kérdés a szerkezet megmagyarázása szempontjából nem is fontos, ha meggondoljuk, milyen közeli jelentéstani rokonságban van egymással a genitivus és a dativus minden nyelvben, így az indg. nyelvekben is; hiszen a német népnyelv is e helyett: *der Sohn des Metzgers* azt mondhatja: *dem Metzger sein Sohn.* Azonkívül meg bizonyításra sem szorul, hogy a nyelv a birtokos személyraggal mindig birtokviszonyt akar kifejezni.

A jelenségnek lényege az, hogy *van, lesz* igével kapcsolatos határozatlan alánynak birtokos személyragja van. Ha azt mondom: *megvan a pénzem*, akkor az alany határozott és ilyenkor természetesen az indg. nyelvek is birtokos névmással élnek: *ich habe mein Geld, j'ai mon argent*; de ebben a mondatban: *van pénzem* — a határozatlan alanyt az indg. nyelvek birtokos névmás nélkül adják vissza: *ich habe Geld; j'ai de l'argent.* Ez a megfelelő francia mondat világosan mutatja, hogy a *van pénzem*-féle szerkezetekben partitívus-alánynyal van dolgunk, s hogy ez a szerkezet lényegében egynek tekinthető az előbbi szakaszban tárgyalt jelenséggel. Ha azt mondom, hogy *sok pénzemet elloptak: on n'a volé beaucoup d'argent*, vagy azt, hogy *sok pénzem van: j'ai beaucoup d'argent* — a birtokos személyragot mindkét esetben a magyar nyelvnek az a finnugor sajátsága magyarázza, hogy a határozatlan, partitívus értelmű főnév is felveheti a birtokos személyragot.

Kez penzem wagon Eotwen forintom (RMNy. II₂. 218).
Zekel Lokach vramnal wagon penzem (Lev. Tár I. 370).
Nyolc hordo mezem wagon (uo. I. 87). *Hogh ha my faradfadod es kewlfeged ez dolog miath wolt* (RMNy. II₂. 19).
Mjkeffalwan wagon wramnak egj thawa (Lev. Tár I. 218).

*) Vö. LEHR ALBERT, Magamról (Ak. Ért. XIII. 557—578, 605—624):

Az my erdónknek őrzőy wannak (uo. I. 296). *Vala my nekünk egh szerelmes battyank jambor eghazy ember* (uo. I. 88). *Az mynemew zalagos Iozagom wolth wona Ennekem az en atjambfjával Karolj Sidmonthnal* (RMNy. III. 5). *Nam eleg iofagtok vagon* (uo. II₂. 97). *Az minemw marham es holualom Ennekem Ew nala wolt* (uo. II₂. 155). *Ott: Mohachon volt nekewnk emberwvk* (Lev. Tár I. 377). *Kapwchj Imrénnek vala egj Iwan new zolgaja* (RMNy. II₂. 72). *Kybe nekem semj haznom nem wolt* (uo. II₂. 78). *Eyrthem hogy the kegelmednek en ream nehezfege wagyon* (uo. II₂. 18). *Ha mi nehezec vagion ellenunc* (MAGYARI: RMKnyvt. XXVII. 169). *Te twdod azt mjchoda dolgod wolt wele* (RMNy. III. 37). *Gergej lewrjnehnek wolna nemjnew dolga* (uo. II₂. 36). *Erős ellenfegei vagyon igyec* (MAGYARI, RMKnyvt. XXVII. 137). *Ha az nemes embereknek valamj keozek vagion hozza* (Lev. Tár I. 145). *Most volna szúkjegunc ugyan egytzer reaioc* (MAGYARI, id. m. 177). *Ennekem szukseghem volna ra* (Lev. Tár I. 27). *Nagy zyksygem vagyon rya* (uo. I. 205). *Hojj ha az Syfhakra es zabljara k. swkjnye wagyon* (RMNy. II₂. 78). *Ennekem erre nagy gondom wolth* (Lev. Tár I. 159). *Minek is van a föcskének ol hosszu szárnyo* (NyF. XXXVIII. 52). *Apró szeme van a kukoricának* (uo. XXXVIII. 52). *Van a zén apámnok ollan hálója* (uo. XXXVIII. 61). *Vékon hējja van a piros ómának* (uo. XL. 45). *De kis eszed van* (uo. XXXVII. 58).

Azon közbe walagom len (RMNy. III. 80). *Valamj hirem lezen, azzonaid megh irom k:-nek* (Lev. Tár I. 376). *Az szőlők mynt maghokat mutatak, nem sok borunk leszen* (uo. I. 68).

Hasonlóképpen birtokos személyragos alanyval áll a tagadó létige; *nincs, nincsen pénzem, semmi bajom sincsen:*

Nynchen penzek miuel abrakoth vegenek (Lev. Tár I. 316). *Imar thyz penzemnel theb nynchen* (uo. I. 9). *Eyt chak eg galokom sinchen fyzetheth* (uo. I. 97). *Semjnew hagjmank es wethemenyvuk njncen* (uo. I. 224). *Az fele djnnjenel masth njnchen kedwesb ethele* (RMNy. III. 32). *Walakynnek barátja nynch, semmy* (Lev. Tár I. 239).

Sohol senky gyamolom nynczen (uo. I. 61). *Az ű Alatta ualoknak abban semmy vetkők nýncýen* (RMNy. II₂. 249). *Isten után senkyhoz ninchen bizodalom, hanem chak te Nag'chagodhoz* (Lev. Tár I. 367). *Az bęknęk Abban fęmmy Hirę nincięn* (RMNy. II₂. 241). *Masthan semmy hirenk ninchen* (Lev. Tár I. 237). *Senkytul semmy bantasswnk nyncz* (uo. I. 367). *Nýnchen kethfegem benne* (RMNy. II₂. 71). *Kybenis ninchen kettcheghđm* (Lev. Tár I. 369). *Semmy keozy nynchen hozza* (uo. I. 145). *Nekem semy dolgom nynczen hozaya* (uo. I. 292). — *Nincs a jégnek gerendája* (NyF. XXXIV. 126). *Kapitány ur semmi bajom nincs nekem* (uo. XXXVIII. 53). *Nem is legény, kinek nincsen babája* (uo. XXXVIII. 52). *Az a baj, hogy nincs fánk a tüzre* (Nyr. XXXVII. 368). *Nincs-e neked egyéb dógod annál* (uo. XXXVII. 367). *Kinek eszi nincs, a kovács se csiná annak* (NyF. XVI. 31).

Ugyancsak birtokos személyraggal áll a *van*, *lesz* igével rokon jelentésű néhány igének az alánya; ilyen a *születik*, *marad*, *következik*, *történik* stb.

Nekünk született kégy-gyerekünk (Nyr. XXXVII. 335). *Született neki ěggy fiacskája* (uo. XXII. 331). A *lesz* igével való jelentésbeli rokonsága abból is kiviláglik, hogy a régiségben és a népnyelvben sokszor ez az ige helyettesíti: *ew oth volt Patajn akkoron mjkoron az a fşşonnak oth gyérmęke lett* (RMNy. III. 40). *Kicsije lett* (NyF. XXXVII. 56). *Lętt is neki ěgy gyönyörősęges szép fija* (Nyr. XXXVII. 185).

Chicerý mihalnak maradot volt negý germeke (RMNy. II₂. 120). *Czyak maradot meg egy fiaczkaya Ioseph* (Lev. Tár I. 25). *Az Edemffý Iftwannak három gyermęke maradtt* (RMNy. II₂. 212). *Minemew zelewtek marada nektek atyatokrul* (Lev. Tár I. 25). *Az Becchely Mjklos djaknak sok jo zuleje marada* (uo. I. 218). *Egy Hunyadi István nevő legény... melynek bizonyos summa pénze maradt* (MJE. II₂. 169). *Az ferfi megh hal es gyermeki maradnak utanna* (uo. I. 257). *Adnak ennekem az ew Testamentom(a)nak massat es a meni es micoda marhaýa maradot* (RMNy. III. 72). *Az mi marhaia maradotth es*

eoreöksege az eo Attiafianak (uo. II₂. 232). *Még marat hala neki a hordóba* (Nyr. XVIII. 43).

Calamar Peter kenierég ezen, hog jwendore wneki eboi valamj nyomorwsaga es bantassa ne esnek (Lev. Tár I. 79). *Ha Isten meg tart, semmy fogadkozastok nem essyk* (uo. I. 28). *Az en yozagomath meg dwlata vala, kiert nekem nem kewes károm esett* (uo. I. 390). *Ha mj karok ez en Molnom Mja effyk en magam ell wonjathom* (RMNy. II₂. 320). *Ez mj warafy feleonknek telekj georógnak Illien fzeoreoncetlensege ejeot* (uo. II₂. 323). *Ebel enekie nag kara effik* (uo. II₂. 117). *Ew fewlsege kegelmeffegebewl meg adoth Privilegiomnak ellene Illjen nyomorwsagjnk esenek* (uo. II₂. 98).

Hogh ha az fejedelemnek valamj zerenchethlensege awagh gonoza Therthenendyk (RMNy. II₂. 32). *Hog ha az theöröknek ez...alat valamj mozdulafa theörtjnnnek* (uo. III. 33). *Mynemw dolgam ennekem tortenek Zaag wegeth az el mült napokban* (Lev. Tár I. 40). *Im mostan oly jeles dolgom tertenek* (uo. I. 114). *Ha peniglen valamelyik czéhbeli társunknak halottja történik* (SZÁDECZKY, Czéhek: II. 206).

K. Töb kara fog köwetkeznj Tyjer valo adoffagnalis (RMNy. III. 27). *Ha elengegyk, sok karwnk kewetkezyk belele* (Lev. Tár I. 130).

Esmegh Iwtha egj Rabom kynek Alj wayda wala Newe (RMNy. II₂. 180). *Ez eyel jewe mynekwnk illyen hyrewnk* (uo. I. 127). *Kwrth aga felewl semmy hirem nem jwth* (uo. I. 330). *My helen hyre jewtt az fya felewl* (uo. I. 392). *Wjonnán erős parancjolatunk Jött, hog mind-oraban kezen legunk* (RMNy. III. 33). *Kjrwł jemmj wala-3om nem Jwe* (uo. III. 19). *Az mj kegielmejs fejedelmwnktül paranciolatunk Jwth* (uo. II₂. 254). — *Jó kedvem gyütt* (NyF. XXXVII. 56). *Neki is guszussa gyütt a csibepecsenyére* (Nyr. XXIII. 141).

Vogul. A *van*, *lesz* és a *velük* rokon jelentésű igékkel kapcsolatos partitivus értelmű birtokos személyragozást majdnem minden fgr. nyelvben megtaláljuk; a vogulban és osztjákban ugyan a bírást általánosan *haben* jelentésű igével fejezik ki,

természetesen személyrag nélkül, de ha a *nekem van* szerkezetet alkalmazzák, akkor az alany éppen úgy mint a magyarban, mindig birt. személyragos:

a) Ich habe: *Am pīris q̄ńśe'im* 'nekem fiacskám van' ('ich habe einen Sohn' — VNGy. I. 4). *Manä úqul q̄ńśe'im* 'micsoda húsom van' (uo. II. 12). *Akw' pī' q̄ńśe'i'* 'egy fiok van' (uo. II. 295). *Akw' j̄āyk zulaʒ q̄ńśe'i'* 'egy hófehér hollójuk van' (uo. I. 1). *Nē-mat aj̄āy zum at q̄ńśe'im* 'semminemű apródlegényem nincsen' (uo. II. 13). *J̄āi minēm j̄āi' nurkwē am at q̄ńśile'im* 'atyától származó atyai bosszúokom nekem nincsen' (uo. II. 255). *Sis-j̄ōr at q̄ńśeu, ma'il-j̄ōr at q̄ńśeu* 'háti erőnk nincs, mellerőnk nincs' (uo. II. 133).

b) Nekem van. A vogulban néha ugyanazt a kifejezést hol a *bír*, hol a *van* igével találjuk: *śāń q̄ńśe'im, śāńemnél pile'im* 'anyám van, anyámtól félek' (VNGy. IV. 65); ugyanabban a versben később ezt olvassuk: *śāńkēm q̄li, śāńemnél pile'im* 'anyám van, a. f.' (uo. 66). — Ha az volna a kérdés, hogy a *nekem van házam-féle* szerkezetben genitivussal vagy dativussal van-e dolgunk, a vogul nyelv tanúságtétele kétségtelenül a genitivus mellett dönt; a vogulban pl. ilyen mondat lehetséges: *taw q̄s au kāt-pālā...tot zultēs* 'neki is az egyik félkeze ott maradt' (VNGy. II. 298), szóról-szóra: *ő is egyik fél keze* — vagyis a birtokos akkor is nominativusban marad, ha a birtokszótól kötőszó választja el, holott a magyarban ilyenkor a birtokosnak dativus-alakja használatos: *az ő félkeze: neki is a félkeze*. — Hasonlóképpen nominativusban áll a vogul *nekem van*-szerkezetben a személyes névmás vagy főnév: *Amki Api-āri j̄mēs nēm q̄li* 'van magamnak is szép feleségem, az Api-leány', szóról-szóra: 'magam Api-leány szép feleségem van' (VNGy. IV. 62). *K'q̄is vuj ālnē tērmāt šok' ōli* 'Khaisnak állatölő fegyvere sok van', szóról szóra: 'Khais állatölő fegyvere sok van' (uo. III. 523). Éppen olyanok ezek a szerkezetek, mint a határozott birtokviszony: *az én feleségem, Khais fegyvere*.

Mōlę manēr vārēm nq̄mtkēm q̄ls 'ugyan mitévő gondolatom is volt a minap' (VNGy. IV. 13). *Lqu šqu nai k'alne nq̄mtēm ōli, l. š. śis k'. nq̄mtēm ōli* 'tíz, sok nő

közé [illő] eszem van, t. s. ifjú k. i. eszem van' (uo. IV. 106). *Am äleslèsém, ne ülém kãn al* 'én vadászom, húsom sok van' (uo. IV. 359). *Kitit pĩ', jot pĩřen ās āli* 'második fiad, középső fiad szintén van' (uo. III. 531). *Pqj tētāti ql* 'egy gazdag nagybátyja van' (uo. IV. 369). *Jukånēt āncuz qlst, k'ejást; uz níw'-āmpån al, uz níw'-misākån ql* 'egy asszony és egy öregember élt, feküdt; egy nőstény ebük és egy nőstény macskájuk van' (uo. IV. 351).

A tagadó személyragos szerkezet (*nincs pénzem*) használata a vogulban nagyon gazdag:

At mĩyém, kāsém ātim 'nem adom, nincs kedvem' (VNGy. IV. 426). *Luwä ātim, nqulä ātim* 'csontja nincs, húsa nincs' (uo. I. 27). *Tũjt-tarmel passemelänē kēlp-samä ātim* 'óra csepeghető egy vércseppje sincs' (uo. IV. 143). *Soxrēpt nenkwē jinė oqmelän oati* 'a lépcsőpitvarban feljönni nincs módjuk' (uo. IV. 377). *Ju pásépénē oqmelänl oati* 'bemenni nincs módjuk' (uo. II. 237). *Pil vāt mũ ātim* 'bogyót szedésünk nincs' (uo. III. 463).

Utlē mināntēm, lāyém ikēm 'vízben járok, nyomom nincs' (uo. IV. 403). *āz nōxōr ālēy písēm ikēm* 'semmit fogni módom nincsen' (uo. IV. 369). *Sojtā ālni vōrēm ikēm* 'az erdőben ölü ügyem nincsen' (uo.). *Kālī ikēm, lailē ikēm* 'keze nincs, lába nincs' (uo. IV. 403). *Nīm ikēm i nē vuni ak'čām ikēm* 'nőm nincs és nőszerezésre pénzem nincsen' (uo. IV. 370).

Rokon jelentésű igékkel: *Jun puwī tũls* 'otthon fia született' (uo. IV. 362). *Taw nāyχ-kwālunkwē vārā at joxtēs* 'ő neki fölkelni ereje nem jött' (uo. IV. 157). *Xumnē minunkwē nqmtēm pats* 'férjhez menni kedvem támadt' (uo. IV. 71). *Vōr jāni' sātā ti jēmteltālēs* 'erdei nagy szerencséje kezdett im támadni' (uo. II. 345).

Osztj. Az osztjákban is többnyire a *bír* igével fejezik ki a birtoklást, de azért a *van* személyragos kapcsolata is kimutatható: *lin tvjēgən nēl kvlāy* 'négy rénszarvasuk volt'; 'sie hatten vier Renntiere' (PÁPAY, Nyelvt. 106). — *Mola mou nēyχoi ī-sidi rōtl ol* 'bármely vidékre való embernek szintén van nemzetsége' (uo. 37); — éppen úgy, mint a vogulban, itt is nominativusban áll a birtokos: bármely vid.

v. ember szintén van nemzetsége. *iaiem òs* 'volt egy bátyám' (uo. 37). *Unt-iki-kun-şuy-tel akem sídi ultal* 'Erdei-öreg karmos pánczélt[-viselő] bácsikám van íme' (ONGy. 74). *Sāt lqwi aśl ās olmal, ār lqwi jiwal ās olmal* 'a száz lovú [ménésnek] anyja is volt, a sok lovú [ménésnek] apja is volt' (uo. 225). *Matta tãžu ār-ōs* 'azelőtt marhánk sok volt' (Nyelvt. 32). — *ādīt jiankeu, tūpiŋ jiankeu* 'eine einzige Schwester haben wir' (PATK. 140).

Nincs: *Si-kiñzà uèldi mutràiem andàm* 'eddigelé megölésre való fortélyom nincs' (Nyelvt. 179). *ioræn andàm-ki* 'ha erőd nincs' (uo. 172). *Sāiel andàm* 'nesze nincs' (uo. 176). *Jem orti sijel pā v'esa anŋom, j. o. lqŋŋel p. v. anŋom* 'a jeles fejedelehmősnek híre sincs, a j. fh.-nek nyoma sincs' (ONGy. 113). *uōdi ŋanŋti ioræl andàm* 'a partra kímászni nincs ereje' (Nyelvt. 158). *Xiś-uāzəŋ çàn, soçta-uāzəŋ çàn iiræl andàm òs* 'a fővenyvárosi, az agyagvárosi királynak fia nincs' (uo. 117). *Kàt oçpi mēŋk' iem iāsŋæl andàm, ādēm iāsŋæl andàm* 'a kétfejű manónak jó szava nincs, rossz szava nincs' (uo. 54). — *Īn iga ŋoçteta oma-det per indam* 'der hat keine Möglichkeit sich zu bewegen' (PATK. 70). *Vegen, šomén indam* 'dir fehlen die Kräfte' (uo. 4).

Ālmæl iioçtəs 'álma jött' (Nyelvt. 11). *šalem-ki çüləl* 'ha sajnálatom támad' (ONGy. 270). — *Pagem man en tivõt* 'ein Sohn ist mir nicht geboren' (PATK. 84). *Nai ankem man en tivõt* 'eine Tochter ist mir nicht geboren worden' (uo. 84). *Tārim kur meçeda çojem vōrmõt* 'was für ein Mann mit starken Beingelenken ist mir geboren' (uo. 22).

Votják. A votják nyelv a bírás kifejezésére mindig a *nekem van házam*-féle birtokos személyragos szerkezetet használja; a létige a *-len*-ragos adessivussal jár.

Van: *Minam tavare van* 'ich habe Waren' (WICHM. II. 110). *Minam kiç pud piçe van* 'ich habe 20 Pud Mehl' (uo. II. 110). *Kik šöd uuošoie van* 'ich habe zwei schwarze Wallache' (uo. II. 19). *Ukšo baştone van* 'ich habe etwas Geld bei ihm gut' (uo. II. 88). *Mōška ŋimo puniçe vāu* 'ich hatte einen Hund, namens Mōška' (uo. II. 23). *So mar adamied tinad busi šörin bördisa ul* 'was für einen weinenden Menschen hast du da hinter dem Felde'

(uo. II. 94). *Tinad bus kellosid van vet* 'du hast ja Nachbarn' (uo. II. 82). *Ariüävi bidε divorid van* 'jede Woche kam eine Nachricht von Euch' ('híretek volt' — uo. I. 40). *Mar mindered tinad val* 'minő vánkösod volt neked' (MUNK. Votj. 234). *Jued tiros luoz* 'gabonád sok lesz' (uo. 16). *Tinad vizmid-kü van* 'ha neked eszed van' uo. 16). *Olo-kočü šuked-šaked van* 'a milyenféle szerencsétlenséged, bajod van' (uo. 149). *Tinad van mumid ajid* 'du hast Mutter und Vater' (WICHM. II. 137). *Tinad sinmid odig ginε* 'du hast nur ein Auge' (uo. II. 132). *Musez tuž uno luem* 'er bekam sehr viel Bienen' ('sok méhe lett' — uo. II. 57). *Odig murtlen viuem kuiñ piiez* 'ein Mann hatte drei Söhne' (uo. II. 78). *Sozen ukmīs piiez viuem* 'er hatte neun Söhne' (uo. II. 98). *Sozen viuem kuiñ niuiz* 'sie hatte drei Töchter' (uo. II. 65). *N'il niu-kazaklen odig takjaiez* 'vier Brautjungfern haben nur eine Mütze' (uo. II. 37). *Udmurt käuiklen vaskäva dirja jadjosiz viuem* 'vorzeiten hatte das wotj. Volk Helde' (uo. II. 98). *Mar-kä séiez viläm* 'a mennyi zabja csak volt' (MUNK. Votj. 122). *Pudozî no van* 'sie haben auch Vieh' (WICHM. II. 177). *Minam kuamin nililen kuamin žoktemez luoz* 'meine dreissig Töchter haben dreissig Fitzen' (uo. II. 93). *So poktsi kisnozen odig niuiz luem* 'die zweite Frau bekam eine Tochter' (uo. II. 70).

Nincs: *Buskel lesana uuemed uz lo* 'ohne Nachbarn kannst du nicht leben' ('nem lesz életed' — WICHM. II. 55). *Jued uz lu* 'gabonád nem lesz' (MUNK. Votj. 16). *Ösez no övöl, uknoiez no övöl* 'es hat weder eine Tür, noch ein Fenster' (WICHM. II. 34). *Killen liez evel* 'die Zunge hat keine Knochen' (uo. II. 8). *Diñaz keñiro šidez-no eböu* 'zu Hause hat er nicht einmal Grützsuppe' (uo. II. 5). *Tiliz övöl, kijaz sutä* 'lángja nincs, de a kezét égeti' (MUNK. Votj. 42). *Kiiez no pîdiz evel* 'ohne Hände, ohne Füße' ('keze-lába nincs' — WICHM. II. 45). *So pušmoļiuēn tišiz eböu* 'jene Nüsse haben keinen Kern' (uo. I. 51). *Ulemez uz lo-ñi* 'er kann nicht mehr leben' ('élte nem lesz' — uo. II. 31). *Minoz, minoz, piñiez uz lo* 'geht unaufhörlich, ohne eine Spur von sich zu hinterlassen' ('nyoma nem lesz' — uo. II.

22). *Sapeg-vurišlen sapegez uz lu, duriskišlen tirez uz lu* 'der Schuhmacher hat keinen Stiefel, der Schmied hat keine Axt' (uo. II. 7). *Vumi övžuu* 'wir haben kein Wasser' (uo. II. 89). *Milam tugmî evël* 'wir haben keinen Hopfen' (uo. I. 94). *Ačmälän nêlmê-pimê üvül* 'nekünk úgy sincs gyermekünk' (MUNK. Votj. 88).

Egyéb igék: *Mênon esäbä vuêtož* 'míg menő gondolatom nem érkezik' (MUNK. Votj. 216). *Tođämed-kä potä, jued-náñed tuä udaltoz-a, uz-a* 'ha tudni akarod, terem-e az idén gabonád, vagy nem' (uo. 22). *So kuwen kišnoven kilëm odig niuiz* 'diese verstorbene Frau hinterliess eine Tochter' (WICHM. II. 70). *uallo kišnoiezles kilëm odig nîlîz* 'von der ersten frau blieb ihr eine Tochter' (uo. II. 137).

Zürjén. Feltűnő, hogy a zürjén nyelv megfelelő szerkezetiben a mondat alanyának legtöbbször ninesen birtokos személyragja; bizonyára újabb fejlődés eredményének kell tartanunk: *Najalön völi kuim pi, öti nil* 'sie hatten drei Söhne und eine Tochter' (LYTK. 31). *Sivön pašköm abu* 'neki ruhája nincs' (UF. II. 60).

Személyraggal (a birtokos szintén adessivusban áll): *Gid tir iz, böžis-nö öti* 'der Stall ist voll von Schafen, aber nur ein Schwanz' (LYTK. 36). *Mij koli Agafonlën deñgais* 'a mi maradt Agathonnak pénze' (UF. II. 16). *Kiž, kiž pu, da jilis abu* 'hosszú, hosszú fa, de nincs csúcsa' (uo. II. 86). *Šudöj-kö menam oz lo* 'wenn ich kein Glück habe' (LYTK. 39). *Ez-ömöj-nö vöv tenad šogid* 'hattest du nicht Sorge' (uo. 42). *Sinmid-kö abu, on vetlödlî* 'wenn du keine Augen hast, so kannst du nicht gehen' (uo. 33).

Mordvin. Az alany mindig személyragos, a birtokos pedig genitivusban áll:

Van: *Moñ uli kirëm* 'ich habe einen Knäuel' (PAAS. II. 45). *Moñ uli narvučam: kolmo šat alonzo* 'ich habe eine Brüthenne: sie hat dreihundert Eier' (uo. II. 45). *Moñ uli keř keykškem* 'ich habe eine Tür aus Lindensrinde' (uo. II. 45). *Kudom uli* 'ich habe ein Haus' (uo. I. 22). *Pokš kiñ lamo jakinze* 'die grosse Strasse hat viele Fahrende' (uo. I. 172). *Obrajeñ uli Učal tejterze* 'Obrai hat eine Tochter Utschalj' (uo. I. 92). *Ulnest ie babañt*

kolmo tejterenzē 'eine Alte hatte drei Töchter' (uo. II. 104). *Sonzo ulñés istamo pačazo* 'dieser hatte ein solches Tuch' (uo. II. 87). *Konañ uli avazo* 'wer eine Mutter hat' (uo. II. 77). *T'etañ ulñést mačejñenzē* 'mein Vater hatte Gänse' (uo. I. 90). *M'inek uli pižē maze čoranok* 'wir haben einen kleinen hübschen Knaben' (uo. II. 44). *M'inek uli maze tejterēnek* 'wir haben ein schönes Mädchen' (uo. II. 44). *Siñst ulñés tejterñest* 'sie hatten ein Töchterlein' (uo. II. 80). *Siñst ulñést kolmo čorast* 'sie hatten drei Söhne' (uo. II. 93). *Siñst ulñést skolinast* 'sie hatten Vieh' (uo. II. 114). — *Sas udumazo* 'sie wurde schläfrig' ('álma jött' — uo. II. 82).

Nincs: *Koporeze uli, pekeze aras, pulozo uli, prazo uli, uđemeze aras* 'einen Rücken hat es, (aber) keinen Bauch; einen Schwanz hat es, einen Kopf hat es, (aber) kein Gehirn' (uo. II. 37). *Kudom aras* 'ich habe kein Haus' (uo. I. 20). *Aras uram vaskamum* 'ich habe keine Brudersfrau, keine Verzärtlerin' (uo. I. 160). *Laygost orčams palat aras* 'du hast kein Hemd zum Anziehen' (uo. I. 104). *P'razo pokš, uđemeze aras* 'sein Kopf ist gross, es hat kein Gehirn' (uo. II. 52). *N'ej aras jarcams miñek šuronok* 'jetzt haben wir kein Getreide zum Essen' (uo. I. 36). *Kudoška, kavška, sulejze aras* 'gross wie eine Stube, gross wie zwei (Stuben), es hat keinen Schatten' (uo. II. 39).

Cseremisiz. Az alany mindig személyragos és a birtokos genitivusban áll (vö. BEKE, Cseremisiz nyelvtan 185).

Van: *Pranok rajš orašam ulø, kiar çai alašam ulø, tiak rajš mariem ulø* 'einen honigkuchenähnlichen Wagen habe ich, einen Wallach der Gurke gleich, einen Mann habe ich, der gleicht einem Schreiber' (PORK. 49). *Tødø-γ'nà üet lieš* 'hast du nur so viel Butter' (GEN. 36). *Ulo, ulo kum izat* 'ja, ja, du hast drei Brüder' (uo. 32). *Ši bujan Pažiet ulo* 'du hast einen silberköpfigen Pazi' (uo. 2). *Šøγγa tayet ulo çøn, oβedø çodøm kajø; üdøø tayet ulø çøn, erat kasat tuara* 'hast du eine Frau zur Freundin, gehe zu ihr um die Mittagszeit; hast du ein Mädchen lieb (ha leányszeretød van), (geh) des Morgens und Abends, ein gebackenes Käschen [mit dir?]' (PORK. 46). *βüð-kolét ulø, βüð-komát, βüð-šaškét*

úlo, βüð-üšközét úlo, βüð-küzánet úlo 'du hast im Wasser lebende Fische, Ottern, Nörze, Reiher und Iltisse' (uo. 17). *Nur-küđerét úlo, nur-mizét úlo, čelá túrlö mólo kaiket úlo* 'du hast Birkenhühner, Haselhühner und verschiedene andere Vögel' (uo. 17). *Izai, oksát úlo γon* 'Brüderchen, wenn du Geld hast' (uo. 3). *Túðø βátøn ulmáš kok íkšøβøzø* 'diese Frau hatte zwei Kinder' (uo. 7). *Túðøn ulmáš ik üđerzø* 'er hatte eine Tochter' (uo. 12). *Erγøzø úlo* 'ihm ist ein Sohn geboren' (GEN. 2). *Kum erγøšt ulmáš, ik üđerøšt ulmáš* 'sie hatten drei Söhne und eine Tochter' (uo. 4). *Marr^s-donš βätø ælønøt, kok erγøz æløn* 'es lebte einmal ein Mann und eine Frau; diese hatten zwei Söhne' (RAM. 191). — *Omém šu* 'ich wurde schläfrig' (PORK. 11).

Nincs: *Tiñ kajet-at møñøn kočkašem uke, βičam uke* 'wenn du gehst, bleibt mir weder Essen, noch Stall' (GEN. 11). *Alal žešem uke-ða, žüt omemat uke* 'eine freundliche Familie hab' ich nicht und in der Nacht find ich keinen Schlaf' (PORK. 35). *Čérkø tüč káløk, oknážø uké* 'die Kirche ist voll Menschen, aber hat keine Fenster' (uo. 26). *Oš βarášon šörzø uké* 'vom weissen Habicht bekommt Man keine Milch' (uo. 23). *Maiskán øréβø-nøsmøzø uké ulmáš* 'der Bär hatte keinen Rübensamen' (uo. 8). *Mólo róðøšt uké ulmáš* 'andere Verwandten hatten sie nicht' (uo. 4). *Kuβa lieš, kuγ'ža lieš; nu erγ(ø)zø uke* 'es war einmal eine alte Frau und ein alter Mann, die keinen Sohn hatten' (GEN. 2).

A *van, lesz, születik, marad, következik* igék mellett a partitív értelmű alany birtokos személyragozása ezek szerint a magyarinak ősi, finnugor szerkezete. Természetesen hibás az a magyarázat, a mely az ilyen votj. és cseremisiz mondatokat, mint votj. *ummä potä* 'álmom jön', cser. *om šoēs* ua. tatár hatásnak tulajdonítja (BEKE, KSz. XIII. 320).

III.

Régi magyar nyelvünk a genitivus partitívust szinte következetesen birtokviszónnyal fejezi ki; míg ma inkább azt mondjuk: *a száz forintból huszat megadott* — XVI. századbéli magyar nyelvünk ilyen szerkezettel él: *az zaz forintnak hvzat megadta* (ZOLN. 156). Ennek a mondatbéli vi-

szonynak a magyarban az az érdekes alaktani következménye van, hogy a számnévek és névmások felvehetik a birtokos személyragokat; az ilyen személyragozott számnévnek és névmásnak természetesen partitiv értelme van: *kettejük: zwei von ihnen, melyik: welcher unter ihnen*; ez a jelenség tehát szorosan kapcsolódik az eddig ismertetett jelenségekhez s nyelvünknek éppen olyan finnugor sajátága, mint a minőknek az előbbi szerkezeteket megismertük, mert bőségesen kimutatható majdnem minden rokonnyelvből. A magyar nyelvben különösen érdekessé teszi az e kérdéssel összefüggő alak- és mondattani jelenségek vizsgálatát az, hogy nyelvemlékeink alapján egészen tisztán meg lehet írni történetüket.

1. Lássuk először az igazi genitivus partitivust. A birtokviszonyban levő számnév ezekben a régi szerkezetekben felveszi az egy birtokot jelentő 3. személyű ragot:

Az bornak az kethejth meg igerthem nekyek, az ewkernek az hwzath kezesege alath meg atham nekjek (Lev. Tár I. 250). *Hussonewth kalan, kynek Nyghe aranyas* (ZOLN. 204). *Az zenth gewrgy wetes tyzen hath hold, annak az negye buza, az tyzen kethey ros* (Lev. Tár I. 263). *Akjnek hath ewkre wolth, annak kethejt ith wethem es az neget meg atham* (uo. I. 250). *Az több planetaknak az öte az föld alatt jarnak* (KDebr. 1619 D.).

Legtöbbször a birtokos csak meg van nevezve, de nincs birtokviszonyban a számnévvel; régi nyelvünkben ilyenkor is van birt. személyragja a számnévnek:

Ewth wegh gjolch, kettej wekon gjolch, az harmagjapoth gjolch (RMNy. II₂. 35). *Tyz elewewthe, az Negyjenek Aranyas feje* (uo. II₂. 35). *Tyz gjolcz kezkenew az hata gjolch negye Sahos* (uo. II₂. 35). *Tyzen Ewth Abroz, hata gjolch* (uo. II₂. 35). *Hwzzonharom fjrfj wekon gjolch jmeg, az hwzának mynd aranya hyme wagyon, az kettejn tarka seljem parta wagyon* (uo. II₂. 35). *Harom fejer fekothow ala walo fedel egyken aran hym wagyon az kethejn seljem* (uo. II₂. 35). *Niolcz Kapam vagion, negiet hagiom Heg'megi Janofnak* (uo. II₂. 303). *Harom Kadam vagion, eggiket hagiom Czeke Ianofnak, az ketteit Heg'megi Janosnak* (uo. II₂. 303). *Attam wolth Tyz forjntoth, az ewtheth zolgalathjara deputaltam,*

az éwthewel tartozjék wagj' mégh adnj, wagj' penjgh erthe zolgalnj (uo. II₂. 213). Tyzen neegh lepedew, az nyolcza gjolch, az hata wekonj wazon (uo. II₂. 35). Neegy gjwrw, egy ewregh en maghame, az haarma felesegeme wolth (uo. II₂. 211). [Husz forintnak] az Týzén éwth forjnthja azoke ees hogj chak az ewte wolna éve (uo. II₂. 212). Thjzen három farkas ber wagjon, az hetheth penzen wethem, az hathath werembe werthék (Lev. Tár I. 223). Im kywlthem the kenek hwzon egy nesth berth, kyknek az thyzennege elewbely gewjtheth bereym, . . . es az hethet ez thellen gwythethem (uo. I. 238). Kewlgyethék. . . negy kapczat, kethhey zaras legyen, kethhey dely legyen (uo. I. 320). Nolch volt rayta, meg nígę rayta wag'on (uo. I. 97). Ótte esztelen vala, ótte kedig eszes: quinque erant fatuæ (HELT. UT. G5). Mew is megh aggywk Sigmond wramal egieknek az arrat wagh ketteynek (Lev. Tár I. 29). Hurom [álgyu] nap enezeth felöl, az ewthe esmek nap keleth felöl (uo. I. 193). Az ketteyth az keth tolwaynak Es az egyket az nazaretbeli Iefusnak (Érs.-k. 93). Negh embor szokoth közewlök az egyknek newe Benedök, fjawal wagjon, az ketheinek neweth nem mondhatha (Lev. Tár I. 189). — Panafaban Beatta az Bapkat kethejuel egy penzert (RMNy. III. 32). Bapkat el nem Akar wennj hanē negeuel eg krajjciarert (uo. III. 32).

Ez a szerkezet szinte egészen kipusztult a magyar nyelvből; legáltalánosabb még az utolsó két mondatban bemutatott használata: *ötével veszik a tojást, hármával adtam el a körtét.* Ennek a gen. part.-féle szerkezetnek a kiveszését legjobban szemlélteti az, ha az előbbi idézetekkel szembeállítunk néhány, a mai népnyelvből vett hasonló természetű mondatot: *vót ahajt éd's apámnak jó négy ökre; kettő vót a másé, kettő nem a méjénk* (a XVI. sz.-ban: *ketteje* — Nyr. XXX. 605). *Má haza ment kilencvenⁿ kilenc, a századik oda vaⁿ későjig* (régén: *kilencvenkilence* — Nyr. XXXVII. 237). *Éccé vót égy embër, annak vót három fja; kettő okos vót, de a zéggyik ujañ buta vót* (régén: *ketteje* — Nyr. XVIII. 330).

2. A mint láttuk, a régi nyelvben a birtokviszonyban levő számnév az egy birtokost és egy birtokot jelentő személyragot veszi fel: *háma, öte, hata*; másképpen áll a dolog az *egy szám-*

névvel, mert ehhez mindig a több birtokost, egy birtokot jelentő -ik személyrag járul:*)

Ievuenek zent damancofhoz keet deakok, kyknek egyik monda (SztDom. 278). *Zent damancos atyank meg kerde az harom fraternek egyiket* (uo. 40). *Ez keeth toluaynak éggíc engómet megmóuthvala* (Nagysz.-k. 88). *Vyuen vele egynehan tarfokot: kyk nec egyik vala zent bernald* (Ehr.-k. 13). *Mykoron megyenuala nemy fraterual ky uala az elfew tyzenkettének egyik* (uo. 90). *Ki égenlő te zolgalo lańodnac éggíckel nem vaóoc* (Bécsi-k. 5). *Az chawzok egyik jew, masyk megen* (Lev. Tár I. 145).

Éppen így felveszi az -ik személyragot az egy számnév, ha a birtokos nincs kiteve; a legtöbb esetben a más névmásnak ugyancsak -ik személyragos alakjával kapcsolatban fordul elő:

Egyk mafyknak mondyauala (Ehr.-k. 83). *Es ime monnal égbkettőc alnacvala éggíc e' felől a folonac martan es masic mas felől* (Bécsi-k. 166). *A jákorlatos capafocbol éggíc a mafikra esven* (Nagysz.-k. 36). *Mert ketten leznek egi agiba egyik lezen az karhoztak kőzzől es az mafik az Iduzewoltek kőzzől* (Virg.-k. 119). *Mijert hogj mind a kettew Ewrekes, eggyc az mafik myat megh ne fogiatkozyk* (RMNy. II₂. 240). *Keth Seljem Paplan egyk zedejes mafyk wereff* (uo. II₂. 36). *Egyk papa, massik luter* (Lev. Tár I. 233). *Az egyik vram jobagia, az masik nemes ember* (uo. I. 267). *Talaltok woth keth tereketh, az egykhet vgyan ot le vagtakh, . . . ez az masykat yde hoztak vala* (uo. I. 74). *Aszongya az eggycik a masiknak* (Nyr. XXXVII. 285).

3. Természetes, hogyha az egy-nek vagy más-nak ilyen mondattani helyzetben jelzett szava is van, akkor a mondatbeli viszony hordozója a jelzett szó s így az egy-et s a más-t nem illeti meg a birtokos személyrag; pl. ezek a mondatok érdekesen szemléltetik e szavak jelzős és jelzőtlen helyzetét: *Paranchyollyon Nag: az Hethessyeknek, hog chynallyak egyketh enes a mas kereketh meg chynalthatom* (Lev. Tár I. 338). *Monda éj scent a' masiknac* (Bécsi-k. 153). *Fogyanak egy felj s*

*) Az egyik jelentéséről: Nyr. I. 141, 245.

Mafykys Nemes Wrajmot (RMNy. II₂. 163). *Tahat gonozza tegied egiket, Es az mas rezeth tegied ioua* (Virg.-k. 89).

Más példák: *Zent pal apastal a Romaiaknac irta vala eg koñvenec tizenketod rezeben* (Vitk.-k. — ZOLN. 233). *Az egyi rend ol az birokot illető zekekón* (Virg.-k. 116). *Megfordolalsew es az mas kewetys meg tere* (Ehr.-k. 122). *Az elő zekerben veres louac es a' mas zekerben fekete louac* (Bécsi-k. 301). *Az mas fel ezt nem igazlotta wolt* (RMNy. II₂. 163).

Az egyik-másik személyragos alak nagyon gyakori önálló használatának végre az a feltűnő mondatnyi eredménye lett, hogy lassanként egészen kiszorította a személyrag nélküli alakot még a jelzős kapcsolatból is; az átmenetet a régi és a mostani állapot között az ilyen adatok mutatják: *Egy oka ez . . . masyk oka az* (Lev. Tár I. 64 — 1549-ből). *Kerret, hogy meg adnam az egy fegwer derekath nekye, az tub fegwer zezamnak meg adassarwl . . . nem izent* (uo. I. 381 — 1560-ből); ugyanabban a levélben utóbb már ezt olvassuk: *az egyk fegwer derekat*.

Ahhoz, hogy az egyik-másik jelzős kapcsolata általános legyen, szükséges volt a birtokos személyrag elhomályosulása, a minthogy ma már nem is érezzük az -ik-et birtokos személyragnak; de maga a folyamat megindul már a kódexek korában, tehát akkor, a mikor még a kettőnek egyik-féle szerkezet járta, más szóval a mikor még az -ik-ben tisztán érezték a birtokos személyragot:

Wgy mond belcz egyk kenyweenek harmyncz eeggyed reezeben (Érdy-k. 176). *Ez may zenth epistolaat yrta megh bölcz eeggyk kenyweenek Negywen neejed reezeben* (uo. 154). *Egik kezétől az masiglan* (Virg.-k. 104). *Az mafyk frater kedeg, ky jnkab ehezky vala* (SztDom. 243). *Tahat monda az mafyk frater* (uo.). *Az egyk doktornak ees zokafa ez walu* (Érs.-k. 161). *Az egyk sydonak malkos newónék fyleth el waga* (uo. 90). *Egik keznek az masikat kellene mosny* (RMNy. II₂. 299). *Egyk refze visneij martone, az mafik refze jutot barfaj jarabucza elfzebet affionra* (uo. II₂. 120). *Egg'yk ócchenek Janos kowachnak hagyot eg retet, es eg altalagh bort, az mafyk ócchenek Benedek kowachnak hagyot eg fertal szolót* (Lev. Tár I. 234). *Az egyk laba az felesegenel*

wagon, az masyk laba ith az warban wagon (uo. I. 58). *Eägyic Farkas az mafikat meg nem eszi* (MAGYARI, RMKvt. XXVII. 125). — *Mikor asztán nagyon megehüt, ki hatta a zëgyik szemit vënnyi* (Nyr. XVII. 377). *Nem bántja egyik kutya a másikat* (Nyr. XXXVI. 285). *Már nem is kütte egyik bátyját se a kicsi királyi* (uo. XXIX. 535). *Töcsd meg akkor annak az egyik felit hussal, a másikat vizzel* (uo. XXXVII. 371).

4. A birtokos személyrag teljes elhomályosulásának meg kellett már akkor történnie, a mikor az *egyik-másik* alakot más birtokos személyragokkal kezdték ellátni:*) *Eggyikünc: unus nostrum; eggyiktec: unus vestrum* (MA.). *Az eggyikünc adot 50 forintot: az másikunk adot 60 forintot* (HELT. Arithm. HS). *A tanítók közüllis, ezeknek eggyike sem érkezik arra* (a kodexek korában: *ezeknek egyik — PÁZM. Kal. 91*). *Egyikünk az másikunkat megbecsülje* (SZÁDECZKY, Czéhek: II. 127). *Elkesztek beszélgetni és kérdi egyik a másikatól* (Nyr. XVII. 280). *Egyikőjük se mer attul az időtül fogva a másikéhoz nyulni* (uo. XIV. 188).

Az *-ik* birtokos személyrag elhomályosulásának a megindulását a XVI. századból keltezhetjük; akkor találkozunk először ilyen ingadozásokkal: *Eggykewnk es maffjnk hjre nekwl es akarathja nekwl nem zall walamy zerzejekre* (RMNy. II., 33). Ugyanabban az emléken az eredetibb alak: *Eggynk az maffynknak thjztesfegeth . . . Igjkezejk Elew wynnny* (uo. II., 33). — De azért a XVI. században még általános az *egy* és *más -ik* nélküli alakjának a személyragozása: *Ym az eggywnk predycacioth teezen nekik* (Érs.-k. 162). *Amy egytekneg kedues, mastoknak ne legyen vtalatos es amyn wrwl egytek, mastok ne zomorogyon* (Virg.-k. 123). *Megh mostam az ty labaytokat Ty es meg mostatok Egytek mastoknak* (Érs.-k. 87—88). *Eggywnk sem twggya* (Érdy-k. 578). *Ime: Adam ollyanna lött mint együnc: quasi unus ex nobis* (HELT. Bibl. I. B2). *Együnc à másink ingerlenéie* (HELT. UT. Bb. 7). *My magunk keozzul egynk* (Lev. Tár I. 304). *Sem aathja*

*) Az *eggyikük* alak pleonazmus voltáról SIMONVI Nyr. IX. 371, MNyelv¹ I. 167.

eggjnk magath maffynk akarattja nekyl walamj thyztbe (RMNy. II₂. 33). *Legyen bekeseg, egytek mastokhoz* (PESTI, NTest. 91). *Egytek epitse a mastokat* (HELT. UTest. Ff. 6). *Eggink az masunknak vallast tegyen* (FÉL. Tan. 245). *Egyitek ezt tési: mastoc azt* (MA. Bibl. IV. 155). *Egyyinkre, vagy másinkra* (VSzentyel Pat. 129).

5. Az egyik használatának a fejlődésével tökéletesen egyezik a mindenik-é:

Zentsegnek regulay kyknek myndenyket Maria megtarta (Corn.-k. 35). *Mindenik az Vraimnak mustra fiebbe vette el* (RMNy. II₂. 27). — *Baltazar kiral ton nag vendegseget o ezer ielesb fedelminoc es egmendenic o ideiezerep izicvala* (Bécsi-k. 140). *Mykort ideye vagyon az meg fedefnekh myndenyket egyenlew kepen mynt esmeretleneket meg fegyed* (Virg.-k. 133). *Mjndenyth megh hatta mjnden wegbelieknek, hogj mjndenyk kezzen legjen* (RMNy. III. 23). *Walamj theorwenth keoztek teznek mjndenyk megh allya* (uo. II₂. 224). *Ket derekalt, mjndenyket ket ket hajba* (uo. II₂. 66). *Im el kultem az negy hordo borth, . . . mjndenykbwl egy egy palazkal tholtetem lato poharnak* (Lev. Tár I. 258). *Wadnak Zenerber oj nem baratjm, nem mjndonjk, hanem kjwalth kepen kettj* (uo. I. 229). — *A liányoinak hagyott három cseriébbe boncsot, mjndenyknek eggyet-eggyet* (Nyr. XVI. 135). *Utra valónak sütöt mjndenyknek ép pompost* (uo. XVII. 377).

Ezt is korán kezdik jelzős viszonyban használni: *En mjndenwth mjndenyk hegyen zabadon Jartham* (RMNy. II₂. 310). *Mindenik malom három-három köre forgó* (GÉR. KárCsal. IV. 318).

Személyragozva: *A szegénység mjndenykünkkel köz lehet* (SZÁDECZKY, Czéhek: II. 185). *Mjndenykünk megivott tizenkét ejtelnyit* (Mik. TLev. 85).

Eredetileg az -ik nélküli alakot személyragozták: *Mjndönönknek kelh ezön erölködnök* (Debr.-k. 33). *Isten úgy visel mjndenykrekre gondot* (PÁZM. Préd. 908). *Mjndenyknek cselekedeti minémü leszen* (Vás. CanCat. 164). *Myndenteknek elete zentsegnek peldayanak latajék* (Virg.-k. 139). *Oh zeretev atyamfyay mjndentek meg gondolhagya* (MargL. — ZOLN. 187). *Mjndöntöknel kysseb uagok* (Kaz.-k. 28).

6. Ugyanezt a fejlődést figyelhetjük meg a sorszám-neveknél; ismeretes, hogy a *harmadik*, *negyedik*, *ötödik* stb. alakokban a sorszámnév képzője *-d*, és az *-ik* a gyakori önálló partitivusi használatból allandósult; a kódexek korában még általában a személyrag nélküli alakot használják jelzős viszonyban:

Ó vralkodattanac harmad eztendeieben tön igen nag vendégsejét (Bécsi-k. 117). *Mikor bőitólnétec eş sirnatoc az őtőd eş a hatod hónapban* (uo. 303). *Harmad Innocencios vr papanak eleybe* (Ehr.-k. 90). *Neegyed Calixtus wr papanak ydeyn* (Érdy-k. 169). *Ez mondas yrathyk meg zakaryafnak kenywenek kylencyed rezeben* (Érs.-k. 78). *Zent Ianus irta ewangeliomanac tizyn hatod rezebe* (Guary-k. — ZOLN. 157). *Zent Mate euangeliomanak huzon őtőd rezebe* (Virg.-k. 117). *Ezenről emléközük romayaknak yrth leweleenek Nyolczad rezeben* (Érdy-k. 166). *Ma fod hada zent Ijthwan kyralnak leen Erdely waydawal* (Érdy-k. 496). *Ew bewnehez tewn harmad bewnt* (Ehr.-k. 67). *Heted bolondfaga a binben elő embörnec ez* (Nagysz.-k. 179). *Binősjőknec ma fod tikőre a terőmtőnec feőőgetefe* (uo. 171). *Harmad tikőr ki tanit embőrőket istennec felelmere* (uo. 176). *Maas aranyas kupa, harmad kupa, negyed kupa, ewthed kupa, hathod kupa* (ZOLN. 205).

Sőt a kódexek korában gyakran még a jelzett szó nélküli sorszámnév is ragozatlan: *Ime en latoc neg ferfiakat . . . Es a' neged nec zemeg eőenő iften faual* (Bécsi-k. 134). *Ma fod mykoron tegedeth el weztettelek wala. Harmad mykoron az fydok megh foganak. Neged mykoron teged az magas keresztfan fyghwen latalak* (Érs.-k. 262). *Elő őrőmőc, mert latyac mel igőn fenlic a nag velagoffaggal, Ma fod, mert lattac mel igőn tindőclie a nag zentfeggel Harmad, mert lattac mel igőn zelős a nagfaggal* (Nagysz.-k. 203). *Harmad kibe al az zent allazatoffag ez . . . Negied kibe al az zent alazatoffag ez* (Virg.-k. 96).

De az önálló sorszámnév már a legrégebb emlékeinktől fogva személyragos, minthogy eredetileg birtokviszonyból sarjadt: *Ez peczetnek egyk Cayffase, negyedyk Erodese* (Érs.-k. 65). *Az ma fodykat [küldé] Wesprymee, az harmadykat el ffe Győrree, az Negyedyketh el bee erdelben*

(Érdy-k. 496). *My oka hog' csak keth ablakra vaghtatok ky: zerezyetek ennekem harmadykat ees* (uo. 153). *Iewenek három fyrfyak . . . Mafodik adda mejther harmadik aggevs newó fel pap* (Érs.-k. 104—5). *Mas zallassa Baakoon lizen, harmadik Tatrosson lizen* (Lev. Tár I. 95). *Az mafodyk hyvattatyk vala mannefnek* (SztDom. 2).

A jelzős viszonyban is találunk személyragos alakot már a kódexek korában: *szent Mathe irta megh tizeneggyedik rézfjében* (Virg.-k. 113). *Ky vala zent ferencznek negyedik atyafya* (uo. 86). *Az mafodik aga az keresztnek* (uo. 104). *Az Novembernek mafodik Napiath* (RMNy. II₂. 201). *Ennek kilenchedik holnapia es niolchadik szekönknapia* (uo. II₂. 262). *Az chyazar az elmult holnapnak hathodyk napyan indolt athal az thengeren* (Lev. Tár I. 334). *Hát emént a harmadik nap* (Nyr. XXII. 380). *Harmagyik napra a síron ész szép kèik lilíom nyeött ki* (uo. XXII. 476).

Ma már a sorszámnevek *-ik-je* annyira elhomályosult, hogy a személyragos alak még a *-szer* rag előtt is megmaradhat: *A fának ugyanazon évben másodikszer való virágzása* (Nyr. X. 328). *Harmadikszer is aszt álmotta, hogy mennyen el* (uo. XVII. 278). *Negyedikszer is megállítá Jánost* (uo. XVIII. 186).

A személyragtalan alaknak ma már csak néhány elszigetelődött használata él; megmaradt a törtszámnevekben: *harmad, negyed, tized rész*; aztán az ilyen kifejezésekben: *harmad, negyed, ötöd napja, továbbá: heted, huszad magammal*.

7. Az eddigiekben a több birtokost, egy birtokot jelentő *-ik* személyragnak az elhomályosodását figyeltük meg; egyetlen egy határozatlan számnévben, a *többi*-ben az egy birtokost, több birtokot jelentő *-i* személyragnak lett ez a sorsa; a *többi ember* szerkezetnek a fejlődéstörténete ugyanaz, mint az *egyik ember-é*; birtokviszonyban gyökeredzik, aztán az önálló használatból lassanként befurakodik a jelzős kapcsolatba is és a régi *a több ember* helyett azt kezdik mondani: *a többi ember*.*) A szerkezet történetét a következő adatok szemléltetik:

a) *Az tewbit az pinznek ew k. kel kerefnem* (RMNy.

*) BUDENZ: MNyvészet VI. 49.

II₂. 78). *Egij bízoth embertheül keden kijgje meg az thewbjth js az peznek* (uo. II₂. 273). *Az vérnec többbit ósse az óltárnac fundamentomára* (MA. Bibl. I. 90). *Az többjes az Warmegyének oda gyülekezjék* (RMNy. II₂. 334).

b) *Ezen eztendeiben halanak meg az veen fororok, legendy kato azzon mynd az tevbbly* (SztDom. 265). *Heteth megh adot wolt Vatay Lorynch az ókrókben nekyk megh az tóby oda wannak* (Lev. Tár I. 243). *Mygh az teby oda futtnak, adyglan megh holt az wizben* (uo. I. 330). *Azt Az ement es az többbit meg eleghituen* (RMNy. II₂. 230). *Ezekbül Adott megh hwsz pynz hean hwsz foryntoth, az thēbywel adojs* (uo. II₂. 236).

c) *Teb yokat es hagyá el Janos ez vylagon honnem mynt az teb tanoythwanyok* (Érdy-k. 176). *Mykoron Myrra new varafnak pyspeke megh holth vona az teeb pyspekek es erseekek beytet es ymaczagot zerzeenek* (uo. 157). *Zenth Janos Es marya magdalena Es mynd az tób azzonyallatok nagy kejerw sýrafth theznek wala* (Érs-k. 100). *Ezenkeppen tevnek az tevb confefjorok es* (SztDom. 64). *Vala nemeli nagifagos zent atya az twb zenth atyak kuzót* (Virg.-k. 112). *Oda Jó kaym mynd az tób gilkojokal* (uo. 116). *szamlala kegték az tewb attiafjyak keuzze* (RMNy. II₂. 125). *Az tebb dolgaynk kezewth menthem wala barachkay Palhoz* (uo. II₂. 132). *Mynd az teb Iobagokat el erejzetek* (uo. II₂. 174). *Az teób Dolgok között* (uo. II₂. 229). *Az en kupaymath az ó tób marhájával egyetemben el peczetelte es foglalta volna* (uo. III. 47). *Az teob Commissarius vraým mal Egýetembe* (uo. III. 50). *Az theöbb Wármegyék mind Nytrára gyultenek ymáron* (uo. III. 57). *Ket nemes embert küldék az vykaryűshoz es az tób remetekhez* (Lev. Tár I. 389). *Kegmed monga szolgálatomat oth Mate deaknak, Saffar Benedeknek, Talyannak es az teűb wraimnak es baratimnak* (uo. I. 209). *Az varnak az theb kernyl valo falay nem filelmesek* (uo. I. 265). *Azt es ertettek, hog az buday terekeket varnayak es az teb terekeket* (uo. I. 284). *Az több dologba nynch semmy nehezsség* (uo. I. 300). *Nadasdy Batthiany, Seredy, Bebek es az theeb wrak yt wannak* (uo. I. 69). *Az tób vért tólté az óltárnac fundamentomara* (KÁr. Bibl. I. 94). *De laffuc mar az tób ve-*

szedelem őregbitő ieleketis (MAGYARI: RMKnyvt. XXVII. 157).
De lassuc immar az több Isten ellen valo külfő karomlafa-
katis (uo. 111).

d) A személyragos alak befurakodásával az előbb ismertett szerkezet mai nyelvünkben így alakul: *Éccër időbe êk kiráfi ment vadásznyi, asztán a többi embéreitü émaratt* (Nyr. XVIII. 285). Feltűnő, hogy míg az *egyik, mindenik, harmadik* alakok már a kódexek korában kezdenek jelzős kapcsolatba lépni, addig a *többi*-nek ilyen használatát a XVIII. század elejéig — a meddig a sorsát figyelemmel kísértem — nem lehet felfedezni; e jelenség okát kétségtelenül abban kell keresnünk, hogy az *-ik* személyragos alakok roppant nagy számban és igen gyakran fordulnak elő s hogyha az egyik jelzős kapcsolatba lépett, ennek analógiája a jelzős használatot a többi hasonlóra is kiterjesztette; a *többi* alak azonban egészen testvértelen s így analógiára nem támaszkodhatott. A személyragnak később való elhomályosulását és a *többi* alak jelzős kapcsolatba lépésének az *egyik-másik* alakhoz viszonyítva később való elkövetkezését érdekesen mutatja az ilyen mondat: *Radnotnak egik rezet es az teob rez Jo jagot* (RMNy. II₂. 305 — 1584-ből).

Az alanyul álló *többi*-nek állítmánya a régi nyelvben — etimológiájának megfelelően — többes számban áll: *Az többj es mongak uala* (Kaz.-k. 15). *Midón egyet meg ló benne, ottan fel rópálnec a többi* (HELT. Mes. 131). *Itt ennél több nem volt, az többi Székelyhidon vannak* (RÁKGY. Lev. 23). — A több birtokot jelentő személyrag elhomályosulása akkor fejeződik be, mikor az alanyul álló *többi*-t egyszámú állítmánnyal szerkesztik: *a többi felrepül, a többi elszaladt* — s a többes szám feltüntetésére a többesszám *-k* ragjával látják el: *a többiek is mondják, a többiek Székelyhidon vannak*.

A partitív értelmű birtokos személyragot a *több*-bel rokon *egyéb* is felveszi a Münch.-k. írójának a nyelvjárásában; de ez az *egyebi* alak kiveszett a használatból és nem ment keresztül a *többi* mondattani használatának a fejlődésén: *Nemellec estenec az vt felen . . . Egebi kedeg estenec az kőuefrę . . . Egebi kedeg efenec a' tuuifjebe* (Münch.-k. 37). *De a' ki a' io földbe vettetet, Ez az ki halla az igét es erti es gímőlőz nemel zaž*

nemőuet, égébi kedég hatuan nemőuet, bizoni égébi harmic nemőuet (uo. 38 — vö. SIMONYI: Nyr. IX. 371).

8. Ugyanez a fejlődése a *melyik, valamelyik, némelyik* névmásoknak:

a) *Es kerdlec ha zent ewangelium tarto emberecnec valamelyc meryen ewangeliumy zabadfagnac ellene tenny* (Ehr.-k. 16). *Azoknak nemelik ellene allandoc valanac* (Nagysz.-k. 27). *Hogh ha ezeknek valamellyk ewmagok zemelye zerenth oth leth wolna* (Lev. Tár I. 382).

b) *Az refectoryomban azt tezem, hog nemellyk terbbet egeek, es nemellyk keueffebbet egeek* (SztDom. 272). *Wk kwlőnb kwlőmb marhakal megh vanak terheltetuen Nemelik kwnyuekel, nemelik kepekel, nemelyk kedig zoknyakal* (Virg.-k. 109). *Zabad wele kgd, mellyket aggya a kethew kwzól Balint wramnak, de egyket valamellyket aggya Balint wramnak kgd* (Lev. Tár I. 257). *Az melljk eleb erthe megh kazaltha* (RMNy. II₂. 317). *Vgyan sir nemellyk vgh keretezyk twlem* (Lev. Tár I. 199). *Szörnyü szél, amelyik meg nem áll* (Nyr. XIII. 90). *Most a Hód visszatér azon az uton, a melliken elindút* (uo. XXXVII. 284).

c) *Nemelynappon aluala zent fferenc erdeuwen vymadkozuan* (Ehr. k. 14). *Penzel ez nemel nap embert fogattal* (Ilosv. N8. 11): ma *valamelyik nap*, a zalai népnelvben pedig *nēmēllik nap*. *Azokkewzwl valamely foror zykes, rea reheje: a melyik soror* (Virg.-k. 126). *Mykort oda ywtottanak wolna az mely kapun ky wyzyk wala* (Érs.-k. 98). A dunántúli népnelvben az *oly* névmásnak is van ilyen használata: *hallom, hogy ó (oly) helön hogyan rossebőlik a cselédöt* (Nyr. XXII. 333); de Zalában: *olyik helyen, olyik ember*. — A régi nyelvben sokszor még olyan esetben is személyragtalan a *mely, némely, valamely* névmás, ha nincs is jelzett szava, de szerkezete nem birtokviszony: *Akara kedeg zent damancos atyank, hog az fraterék kezzewl valamelyet ewmagoknak apatta valasztananak* (SztDom. 29). *Ha az zykek kwzwl, auagy az leanyokkh kwzwl ez vylagbol valamely akaruan ez vylagot elhadni* (Virg.-k. 127). *Valamely kezembe akad bennetek* (Lev. Tár I. 319). *Az mel inneth el megyen bennék* (uo. I. 248). *Hogy ha valamelynek közzölök valakitől bántása esnék* (Mon.

Írók III. 150). *Hogy ha ezök közzül ezt valamely megtudja* (RMK. VI. 200). *Mikor valamelly ő közzülőc felszenteltetic* (MA. Bibl. I. 93).

d) De azért már a XVI. században előfordul a személyragos alak jelzős viszonyban is: *Walamellyk feel Aszt fel Inditna szasz forjnton Maraggjon* (RMNy. II₂. 195). *Ha kyral ew maga waig walameljk fya ot lezen* (Lev. Tár I. 233). *Mëllik fülem csöndült még* (Nyr. XIII. 190). *A melyik kutjának veszött hírit költik, el ké annak veszni* (uo. XIX. 183).

e) A melyik alaknak tovább való személyragozása pedig már a kodexek korában megkezdődik: *No en io hugom főlemile. ier lasuk melikönk diczerheti ynkab az terómtó iftent* (Virg.-k. 107). *A kár-mellyikünk tselekedetire úgy vigyáz, mintha egyébre nem volna gondgya* (PÁZM. Préd. 21). *Hugyaⁿ tuggyuk mëk, ha valamellikönk mëk talá hányi* (Nyr. XXXVII. 187). *Hazudik valamelijünk* (NyF. XXXVII. 59). *No Miska, mejikünk évett többet* (Nyr. XVI. 429). *Már tizenhat esztendeje hogy eggyütt lopunk, ugyan melyikünk lopott többet* (uo. XVII. 280). *Abból a más kalangyából a mejikünk több szemet ki vér: azé legyen a kússebbik rakás* (uo. XIV. 473).

Viszont ma is él még az -ik nélküli alak személyragozása, sőt a többes második személy ragja a magyar nyelvterület legnagyobb részén az -ik nélküli alakhoz járul (*melyitek, mellitek*): *Meg lassak meellyewnk gyózi el egymasth* (Érdy-k. 463). *Ha valamelyünc a magyar szonac modgyat iol eszebe nem vette volna* (HELT. Bibl. I. c2). *Hogh ha walamelljnk thjzteet le tenneje* (RMNy. II₂. 33). *Walamelljewnknnek thjzthjth kijwannja* (NyK. XXVIII. 77). *Eleibe szólit minket, nemellyinket egészséges korában* (MA. Scult. 921). *A mellyünc meg hozza, illesse a fegyuer* (Csákt. Au. 10). *Ha mykoron mellytók zomorkodyk, yeuyen zyweeben az Jesus* (Érdy-k. 61). *Azokkhwzul femi ne legyen kewzewletek valamelyteke, hanem kuzewnfeges* (Virg.-k. 125). *A mellytek byn nekyl wagyon: qui vestrum immunis est a peccato* (PESTI, NTest. 202). *En tytoketh mynd jol esmertelek myndnayan, walamelytoknek newe ith az lewelben wagyon* (Lev. Tár I. 156). *Ha walamellytek nem ygazolna* (uo. I. 255). *A mëllitekié fris lössz, ... attisza üetü lössz* (Nyr. XVI. 135).

Feltűnő, hogy a *ki, valaki, senki* ilyen partitív értelemben nem veheti fel a birt. személyragokat; egyetlen ilyen adatra bukkantam a Münch.-k.-ben: *Tú kitec [quis vestrum] kedeg gondoluan toldhat ő allattahoz ég fengnét* (Münch.-k. 24).

9. A közép- és felsőfokú melléknevek is felveszik az *-ik* birtokos személyragot partitív értelemben, s az ilyen személyragos melléknevek éppen úgy mint a számnevek és névmások, a jelzős kapcsolatba is belekerültek:

a) *Nemynemő embernek wala keet fya Es az yfyabik ew kezzulók monda attyanak* (Érs.-k. 11). *Mongya ecczer a szeginyebbik a bátyánok. Aszongya a gazdagjabbik, hogy jó, ű nem bányá* (Nyr. XIII. 378). *Há má neked mejik kell inkább, a küssebbik vaj a nagyobbik* (uo. XIV. 473).

b) *Monda az nagyob frater a kyffeb fraternek* (SztDom. 245). *Az én legjobb lovaim között, ha a legjobbikat ki tudod lopni* (Nyr. XXII. 379). *Lékapta az öregebb kirákisasszony czégérit* (Nyr. XV. 374).

c) *Ky zedeek az zent keenchót ez az nagyobbyk zent egyházban vyweek* (Érdy-k. 499). *Az kyffebbyk fya el mene mezze walo orzagban* (Érs.-k. 11). *Wala az ew nagyobyk fya Az mezón* (uo.). *Sagy Sigmondnak hagyom a zempezy eoregbyk széleott* (RMNy. II., 237). *Oda atta neki a rosszabbik paripát, maga meg a jobbikra út* (Nyr. XIV. 519). *A legkissebbik jányát okos Zsófnak hiták* (uo. X. 135). *A legnagyobbik szegre felakasztotta a kis röstöllöt* (uo. XVI. 328). *Íg a jobbik orcám, gyün a vín apád* (uo. XVII. 428).

Az egyik szemem, melyik fülem, nagyobbik fiam-féle szerkezetekkel teljesen egyforma eredetű a *fele nyája*-kapcsolat. A partitivus értelmű önálló *fele, alja, java, fia* belefurakodik a jelzős szerkezetbe is; a kodexek korából még ki lehet mutatni a *fele* részben szerkezetnek az előzőjét: *Es mi zereñt lattad a' vasat meg elégeitett a' sarral es a' cèreppel es ő labainac vyait felrezent vasbol es felrezent földből. Felrezent az orzag erős lezen es felrezent megtórettet* (Bécsi-k. 123).

Votják. A számnevek és névmások partitív értelmű személyragozása megtalálható majdnem minden finnugor nyelvben; de különösen érdekes ez a jelenség a votjákban, mert itt a sze-

mélyragos számnévnek és névmásnak jelzős kapcsolatát is megtalálhatjuk; a magyarban az *egyik kezem*-féle szerkezetnek a történeti korban való keletkezése egészen világos; a hasonló votják kapcsolatot is természetesen történeti fejlődés eredményének kell tartanunk. Így bár ősrököságról nem lehet szó, mégis nagyon tanulságos ez a jelenség abból a szempontból, hogy egyező alakszerkezetű nyelvek egyforma mondattani kapcsolatokot fejleszthetnek.

Az *egyik* alaknak megfelelő votj. személyragos alak rendszeren egy birtokost jelentő személyraggal van ellátva (*ogez: egye*), de több birtokost jelentő személyraggal is használatos (*ogzi: egyik*):

Ogez pukoz, ogez kiloz 'egyik ül, másika fekszik' (MUNK. Votj. 33). *Ogez šuoz vidom, ogez šilom, ogez minom* 'egyik mondja, feküdjünk, másik álljunk, harmadik menjünk' (uo. 37). *Ogze-ke baštom, kik kiloz* 'wenn wir eine nehmen, bleiben noch zwei' (WICHM. I. 7). *Ogez nigilak, ogez vajak* 'der eine ist krumm, der andere verzweigt' (uo. II. 25). *Korka tiros eše van, ogez no šin ažam ug aški* 'die Stube ist voll Kameraden, keinen einzigen sehe ich vor meinen Augen' (uo. II. 20) *Ogez «mino» šuoz, ogez «ug» šuoz* 'der eine sagt: «ich gehe», der andere sagt: «ich gehe nicht»' (uo. II. 13). *Odigez dugdem* 'einer (von den Flüchtlingen) blieb stehen' (uo. II. 67). *Odigez vijem sojen vištem* 'einer von diesen war ein Narr' (uo. II. 78). *Kor-gid' tiros vāulosti, odiksε nuiškom ta berε* 'dein Stall ist voll Pferde, eines nehmen wir jetzt heraus' (uo. I. 50). *Odigzä bur kisjad pön, odigzä pallan k. p.* 'ezyikét jobb zsebedbe tedd, másikat bal zs. t.' (MUNK. Votj. 71). *Mikallalän vožez potěsa, odėgzälän đeraz šukkä-no* 'Miska megharagudván, egyiküknek a fejéhez csap' (uo. 88).

Ašeješ ogzi aji-tšöž kariškillam, ogzi mumi-tšöž 'sie verwandelten sich, der eine in einen Enterich, der andere in ein Entenweibchen' (WICHM. II. 93). *Šuo ogzili ogzi* 'mondja egyik a másiknak' (MUNK. Votj. 85). *Ogzileš ogzi jualozi* 'kérdőzetik egyikük a másikukat' (uo. 86).

Egyéb számnévek: *Murtjos täuen pid bordaz tšentisa ogez no kikez pograsa vetlini kutškillam* 'die Leute fingen an, über seine Füße zu stolpern und einige (*egye-ketteje*) stürzten sogar um' (WICHM. II. 74). *Kikez dišaskisa gurtazi koš-*

kállam 'kettejük felöltözvén haza ment' (MUNK. Votj. 69). *Odikse d'uom, kikse d'uom, uz d'eta odigez kužoui* 'einen (Becher) trinken wir, einen zweiten trinken wir, wird kein einziger dem Hauswirte zuteil' (WICHM. I. 38). *So kwińz ä-ginä nuäm* 'ö csak hármát vette el' (MUNK. Votj. 114). *Kikez des, a oigiz sedun* 'zwei unter diesen waren klug, aber einer war ein Dummkopf' (WICHM. II. 172). *N'ilez tsäpke, sursesz ekte* 'vier klatschen mit den Händen, tausend tanzen' (uo. II. 23). *Källäm pudoöz-térlékáz sijn karésa, vańzä-no daltété* 'a megmaradt lábas jószágot éppé tevén, fejleszd sikeresen mindnyáját' (MUNK. Votj. 168).

2. Személyragos sorszámnevek. Mivel a sorszám-név mindig partitív értelmű, a votjákban is, épúgy mint a magyarban, az önálló sorszámnév felveszi a 3. sz. birtokos ragot: *Cort tüis kék giráz pottä, odigez kék pudo, kektätiez kék girvenkajo* 'az ördög két súlyvasat hoz elő, egyik két pudos, a második két fontos' (MUNK. Votj. 91). *So stopkaiez juiz no kuriz kiktetize* 'er trunk das Glas aus und bat um ein zweites' (WICHM. II. 166). *Kiktètize mìnillam* 'sie passierten eine zweite (Haltestelle)' (uo. II. 159). *Kiktètizez... suäm* 'ein anderer sagte' (uo. II. 159). *So-berε nulètizez no vus pirem* 'darauf ging auch der vierte ins Wasser' (uo. II. 160). *Kiktètizez šus: mon killo, no kuinmètizez šus: mon silo* 'der zweite sagt: «ich liege», und der dritte sagt: «ich stehe»' (uo. II. 48). *Pervoiezlen nimiz gožeg, kiktetiezlen pokroy, kuinmetiezlen gožon* 'der erste hiess G., der zweite P., der dritte G.' (uo. II. 98). *Kuinmètizez... šusa* 'ein dritter sagte' (uo. II. 160). *Bešėjosiž mìnillam užänä, a kuinmetiez, sedun kilem gurtz* 'die klugen (Brüder) gingen an ihre Arbeit, der dritte, der Dummkopf, blieb zu Hause' (uo. II. 172). *Kwińmätiezli sot* 'add oda egy harmadiknak' (MUNK. Votj. 13). *Ažlo lukätsä ležo takër-busijä, kékätizä žeg busijä, küinmätizä šezë-busijä* 'az első részt az ugar mezőre küldik, a másodikat a rozsmezőre, a harmadikat a zabmezőre' (uo. 171). *Mon asleštım šinmä okto: šuož berlošez šinjossä oktisä* 'én a szememet tolom ki' — mondja az utolsó, kitolván szemeit' (uo. 86). *Až-koleso kiti: beriz-no oti* 'a merre az első kerék, oda a hátsó is' (uo. 189).

Személyragos névmás. A kérdő, határozatlan és relativ szerepű *kud* névmás önállóan mindig személyragos: *kudiz*: *melyik* (tkp. *melye*): *Kudiz poktši niji* 'welches ist meine kleinste Tochter' (WICHM. II. 92). *Vumurtjos kudiz pegdži:zî vuz, kudiz tupala vîzi:zî* 'einige der Waldgeister flohen ins Wasser, andere gingen auf die andere Seite hinüber' (uo. II. 127). *Mikallän vozez potësa, kudizliš kizä êškaltü, kudizliš dërzä, kudizliš pëdzä, kudzä važämëz luontäm vëdtä iñtijäz* 'Miska megharagudott s kinek a kezét tépi ki, kinek a fejét, kinek a lábát, kit szólása lehetetlenül fektet helyébe' (MUNK. Votj. 90). *Kot kudiz-ke jara, soiz baštî* 'welche auch immer dir gefällt — nimm die' (WICHM. II. 122). *Kudiz poktši nilëlen žoktemëz* 'welches ist die Fitze meiner kleinsten Tochter' (uo. II. 93). *Kudiz «žoy-žoy» šuiške, soze baštî* 'nimm die (von den Kisten), welche žoy-ž. lautet' (uo. II. 70). *Kudiz čirtijäniz žoë, kudiz kusküniz êšë vir-puëkin vetlo* 'ki nyakáig, ki csipőjéig járkál a vérben' (MUNK. Votj. 72). *Kudiz-kä tönid ukšaz, soiz-ik tönid kisno med luoz* 'a melyik teneked csak megtetszik, az legyen a te feleséged' (uo. 77). *Kudiz tettša, kudis šidë* 'einige springen, einige spielen' (WICHM. II. 162). *Kudiz ug-ke tšereksko* 'die, welche nicht schreien' (uo. II. 152). *Kulo no kudiz* 'einige sterben sogar' (uo.). *Soku kalik itši val i kot-kudizlen kesegjosiz tuž zeheš val* 'damals gab es wenig Leute und ein jeder hatte sehr grosse Landparzellen' (uo. II. 142).

3. A közép- és felsőfokú értelmű melléknevek is felveszik a birtokos személyragot, éppen úgy mint a magyar *nagyobbik*, *szebbik*:

Badžinez no šoretiez vizmoješ viuillam, pitšiziez obë vištem vjuem 'der Älteste und der Mittlere waren klug, der Jüngste war stockdumm' (WICHM. II. 110). *Badžin pilän, pukišëz uzir murtlän azbaraz ušäm, šorätiezlän noš-ik muzon uzir m. a. u., pokčiezlän pukišëz nur-šori ušäm* 'a nagyobbik fiú nyila egy gazdag ember udvarára esett, a középsőé ismét egy más g. e. u. e., a kisebbiknek nyila egy mocsárba esett' (MUNK. Votj. 77). *Pokčiez vižtäm Šuñi nimo* '[három fiú közül] a kisebbik bolond S. nevű' (uo. 138). *Zekse-ke šotiško . . . šorëtize-ke šotiško . . . peštšize-ke š.* 'wenn ich den Ältesten

gäbe.... wenn ich den Mittelsten gäbe.... w. i. den Jüngsten g.' (WICHM. I. 100).

4. A személyragos számnév, névmás és melléknév a jelzős szerkezetbe is befurakodik és a m. egyik kezem, melyik fülem, nagyobbik fiam-féle szerkezetek keletkeznek:

Odigez vožo guraz dorikiges vetle 'einer unter den Vožo's wanderte näher um den Ofen (WICHM. II. 135). *Odigez petši vožo tettsem polate no addžem saldatez* 'ein kleiner Vožo sprang auf das Brettregal auf und sah den Soldaten' (uo. II. 134). *Odigez udmort.... šue* 'einer unter den Wotjaken sagt' (uo. II. 159). *Odigez udmort noš šue* 'wieder sagt ein Wotjake' (uo. II. 159). *Kiksä-ik kizä.... vandiläm* 'mindkét kezét levágta' (MUNK. Votj. 86). *Odig stantši mînillam, kîktè-tize stantšiez mînillam* 'sie passierten einen Halteplatz, sie p. einen zweiten Halteplatz' (WICHM. II. 159). *Kîktè-tiezlen kîšnoiezlen kuin nîlz vîlem* 'die zweite Frau hatte drei Töchter' (uo. II. 137). *Pallan šinmîniz addze yanze vumurtjos* 'mit ihrem linken Auge sieht sie alle Wassergeister' (uo. II. 162). — Az eredeti állapotot világosan mutatja ez a mondat: *So lev odig nir-pisijistiz kij pottäm, odigistiz košš pottäm* 'amaz oroszlán egyik orrlikából kigyót, a másiktól macskát bocsátott ki' (MUNK. Votj. 51).

Kudiniz šinminid adžiskod? Pallänäniz 'melyik szemeddel nézed? a ballal' (MUNK. Votj. 115). MUNKÁCSI e mondatához megjegyzi, hogy a *kudiniz* és *pallänäniz* talán tévedés e h. *kudinid* ill. *pallänänim*; az eddigiekből világos, hogy a mondat úgy helyes, a hogy MUNKÁCSI feljegyezte: *melyik* (ill. *melye*) *szemeddel? a baljával* (vö. *jobbik*). Egyébként ugyanezt a mondatot éppen így WICHMANN is feljegyezte: *kudiniz šinmînîd mone addžiskod* 'mit welchem Auge siehst du mich' (II. 162). *Kudzä šotod ulošodä? kudzä š. sermättä? kudzä š. kabandä* 'melyik herélt lovadat, melyik gyeplődet, melyik asztagodat adod' (MUNK. Votj. 324). *Košözä-kä nanäz šir tužges šis: siëez so arin uz udali* 'a melyik gabonát az egér különösen pusztított, olyan nem fog teremni egész osztendőben' (uo. 1). *Kot-kudiz jarano adami* 'jeder gesetzte Mensch' (WICHM. II. 146).

Kik badžinez nîljos bordni kutkillam 'a két nagyobb-

bik leány sírni kezdett' (MUNK. Votj. 80). *Burîñîz síñmî-nîz addže* 'mit ihrem rechten Auge sieht sie' (a jobbik szemével — WICHM. II. 162).

A magyar *egyikünk*, *melyikünk* mása azonban már nincs meg a votjákban, mert a többi birtokos személyrag mindig közvetlen a szótőhöz és nem a már 3. személyű birtokos raggal ellátott alakhoz járul:

O dik m ê-no otên, o dik m ê-no tatên 'egyikünk ottan, másikünk itten' (MUNK. Votj. 299). *Ogmäs ogmî kudîrlam-kü* 'ha egymást tiszteljük' (uo. 280). *Kwiñnamî-ik pukiš leštom* 'mindhármunk nyilat készítünk' (uo. 77). *Kwiñnazi-ik pukišsüz ibillam* 'mindhárman kilőtték nyilukat' (uo. 77). *Ačmäs pukiškom küñnamî* 'mi hárman ülünk' (uo. 287). *Soki todomi kudmî kužmo* 'akkor megtudjuk, kicsoda közülünk az erősebb' (uo. 111).

Zürjén.

A zürjénben is megtaláljuk a számnév és névmás partitív értelmű birtokos személyragozását, csakhogy sokkal kisebb mértékben, mint a votjákban (WIEDEMANN, Gramm. d. syrjän. Sprache: 132):

Ötikis pîr as vezera, a mödislen bidsën möd noga 'az egyik mindig maga eszű (eszénél van), de a másiknál minden máskép van' (UF. II. 12). *eti es šuuę* 'az egyiket mondja'; *mędes šuuę* 'a másikat mondja' (Fokos, NyK. XLI. 469). *Šuisni kîknannis ötpirjen* 'mondta mindkettőjük egyszerre' (UF. II. 14). *Öti vokis munas, jen kîa gögörti kicoltas, mödis pîr-na mödödčö* 'ein Bruder geht u. geht den Himmelsrand umher, ein anderer rüstet sich noch aus' (LYTK. 80). *Ketäsîsnî stavnîs* 'mindnyájan átáztak' (Fokos: NyK. XLI. 460). *Oš pukîšîs — bidönîs pörîsnî* 'der Bär setzte sich — sie wurden alle ausgeschmissen' (LYTK. 30). *eti kes kijîs, ninem abu pîrema, mędes kijîs....ko imędes kijîs....nolędes kijîs....vitędes kijîs* 'kivette az egyiket, semmi sem ment bele; kivette a másodikat, ...a harmadikat, ...a negyediket, ...az ötödiket' (Fokos: NyK. XLI. 458).

Jelzős viszonyban nem fordulnak elő ezek a 3. személyű birtokos raggal ellátott számnevek, és az 1. és 2. személyű

birtokos ragok is a számnév tövéhez, ill. az instrumentális ragjával bővült tőhöz járulnak (vö. WIEDEMANN, i. m. 154):

Me i tun kikkannim kutčisemēn pīram bije 'én és a javas ember mindketten (kettőnk) bemegyünk a tűzbe' (UF. II. 6). *Kikkannim veritīm Sevīr velēdēmlī* 'mindkettőnk hitt S. tanításának' (uo. II. 28). *Lokte stavniid* 'jőjjön mindnyájatok' (Fokos: NyK. XLI. 460). *Stavniite viasni* 'titeket mind megölnek' (uo. 460). *Mie kuimnannim piššim* 'mi hárman szaladtunk' (UF. II. 64).

Vaj-že kikkannim munam bi pīr i va pīr, i kodnim og sotče i vōje sinimlen i šanžik vera 'hadd menjünk mindketten tűzön és vízen keresztül, és a melyikünk meg nem ég és el nem sülyed, annak is különb a hite' (UF. II. 6). *Vaj pudjašni kudnimōs načkini* 'lass uns losen, welcher von uns geschlachtet werden soll' (LYTK. 26). *A mi kutam kivzini tjanliš, kodnitē venannid* 'mi pedig fogunk titeket hallgatni, hogy melyiktek czáfolja meg a másikat' ('melyikteket czáfoljátok' — UF. II. 6).

Vogul-osztják.

Tudjuk, hogy a magyarban az *egyik, melyik* ebből a birtokviszonyból sarjad: *az embereknek egyik, melyik az embereknek?* Mármost a vogulban és az osztjákban ennek a magyar szerkezetnek egy egészen primitív ősét találjuk meg: A vogul és osztják költői szövegekben a mint az ú. n. összevont mondat szinte egészen ismeretlen, mert a közös mondatrészt mindegyik mondatban kiteszik, hasonlóképpen a part. birtokviszony is ilyen ősi alakban használatos: DO. *χūdem ēva āi ēva* 'a három leány kis leánya': a három leány legkisebbike (PATK. 152). *Tābet ēva āi ēva* 'a hét leány legkisebb leánya' (uo. 150). Vagyis a birtokviszony mindkét tagjában meg van nevezve a részekre osztott. — Ennek következménye, hogy az *egyik, melyik*-féle partitív személyragos számnevekkel, névmásokkal és középfokú melléknevekkel alig találkozunk még, hanem a számnév, névmás, ill. középf. melléknév mellé a jelzett szó is ki van téve és a veszi fel a birt. személyragokat; az *egyik, melyik*-nek kétségtelenül ez a legősibb őse: Vog. *Pūt-tul varnē kit žum ānše'im: au žumitā ūsēs* 'üstbéli dolgot intéző két embert tartok vala:

egy embere meghalt' (a két ember egy embere, az egyik — VNGy. IV. 331). *Kit xum akw' tujt talmi'*; *au xum itä läwi* 'két férfi szállott meg egy szánt; az egyik szól' (egy férfia — uo. IV. 328). *Au xum it porçä-pält joxtés* 'az egyik férfi a derekához érkezett' (uo. II. 298). *Au xum itä minimatä akw' la'il-pälä josäy-ta'il talmatäm* 'egyiküknek menés közben egyik fél lába leszakadt' (uo. II. 297). *Au xum itä kër värnë kwoltë . . . kër-kätël pä vojwës* 'egyiküket egy kovácsműhelyben vasfogóval fölemeltek' (uo. II. 298). *Jūw joxtnën jui-pält akw' xum itänël kit náurëm pösilësi'* 'miután (ketten) haza érkeztek, egyiknél két gyermek halt meg' (uo. II. 375).

Xoti xum imën sāmij jiw sāmä xusatanemën '(kettőnk közül) melyőnk pikkelyes fapikkelyeit (bőrét) hasítjuk le' (uo. II. 73). *Xoti xum iuw Tārēm-kwol-awin kätä särt tū pati* 'a melyikünk keze T. házának kapujához legelőszőr oda érkezik' (uo. II. 116). *Xoti xum in kät pattät vör-jiw, tāsëm jiw, nār jiw pusën xasate'it. ta xum in mir-susnë-xum* 'a melyiteknek keze tenyerén erdei fa, száraz fa, zöld fa oda rajzolódik, az o t o k (azon embertek) lesz világügyelő férfúvá' (uo. II. 117). *Xoti xum in löjx ünij sätäj vol lülili* 'melyitek állja meg a bálvány nagy szerencséjű helyet'.

Mān xummi' nē at qūsei', jāni' xumiänl nē qūsi' 'a két kisebb férfúnak nincs felesége; az idősebbiknek van felesége' (uo. II. 52). *Jāni' xumiänl jgutël lǝj* 'a legidősebbik nyállal lö' (uo. I. 92). *Mān xumiänl japäk-jānteuw ramiy sujä sujti* 'a legfiatalabbik selyem idegének rezgő hangja hangzik' (uo. I. 96). Numi Kworész három férfit és egy leányt bocsátott alá: *Jāni' xumiänl: Numi Tārēm, kwotl-xumiänl: Saxl Tārēm, mān xumiänl: Tapël-āns'* 'a legidősebbik N. T., a középső S. T., a legfiatalabbik T.-ā.' (uo. II. 98).

De azért a puszta számnév és névmás is előkerül már ilyen partitív értelmű birt. személyraggal: *Numi Tārēm jājūw sät xum qūsi'; mir-susnë-xummi' vārukwë akwä ti jemtweš* 'N. T. atyánknak hét embere van; az egyiket világügyelő férfúvá akarták tenni' (uo. II. 116). *Kitäçën kwältën xān-pält, akwätä xān eli-pälne pinäln, akwätä nētän majäln* 'Kettejét vidd el a fejedelemhez, egyiket helyezd a fejedelem elé, a másikat add nejének' (uo. IV. 338). *Tit qlōj š q ç k'ör-*

múnat äcäl söwé 'ha itt maradunk, mindhármunkra halál jön' (uo. IV. 355). *Mōtén latti* '[kettő közül] az egyik mondja' (uo. III. 351). *Tō-päxt tōšni värtōmptä k'ank'enna väř k'äté, k'ank'enna jävälé, k'ank'enna mā k'arté* 'a tó mellett álló erdős dombon ki közületek az erdőt irtsá, ki tisztítsá, ki a földet szántsá' (uo. IV. 365). *Xoti-utūw mir susné čummi* 'jēmti 'vajjon melyikünk lesz világügyelő férfiúvá' (uo. II. 116). *Ämpoltēmt k'ōrēm äw al; k'ot-k'arēn nāmtēn päti, tufi vun* 'nekem három leányom van; a melyik neked megtetszik, azt vedd el' (uo. IV. 370). *K'ot-k'orú k'ōšēn puwāsē* 'melyikünk fújja messzebbre' (uo. IV. 353). *T'ajji-k'arānna vun k'artin, t'ajinna itmäč tačētīn, t'ajinna itmäč pōšlīn* 'némelyek közületek lisztet őrljete, némelyek kenyeret dagasszatek, némelyek kenyeret süssetek' (uo. IV. 365).

Az utolsó négy példában sem a puszta névmáshoz járul a személyrag, hanem a 'holmi, valami' jelentésű *ut* ill. *k'ar* szóhoz.

ÉO. 1. *čōlēm čui kudəβ čuičel čada močätlēm?* 'a három közül a középsővel [a három férfi középső férfiával] te hol bánsz majd el?' (PÁPAY, Nyelvt. 62). *Tandal-igi yasna močätlēm kudəβ čuičel* 'a Tandal öreg városában bánok el a középsővel' (uo. 62). *Točləy pastər čuičel kurəy uai iubina manəs* '[kettő közül] a szárnyas paszter-ember a jávorszarvas mögött ment' (uo. 166). *Kudəβ-ničel pələ laučel* 'a középső nőhöz szól' (uo. 62). *ičelta čuičel pāřčel pə tořo-čvnəmdəs* 'a hátul jövő ember dereka is oda ragadt' (uo. 174). Két embe jön: *ī čuičel laučel* 'az egyik ember szól' (uo. 144). *Mā uučl čuičel vāčəy őrt igi yasna seda i lələm* 'én a legöregebbiket a városi fejedelemöreg városában eszem majd meg' (uo. 61). *Matti ort-porol iši jočtəs, matti čo-porol iši jočtəs* 'valamelyik fejedelemhősfi már csak megjött volna, vm. emberfia m. csak megjött volna' (ONGy. 114). *Al-matti olči čōlčntti nečəlna čōlčntti irtna, a.-m. o. č. čoilna č. i.* 'ha valamely kíváncsi nő hallgatóznék, ha vm. k. férfi hallgatóznék' (uo. 162). *Si-kut iāčläl laučičlät* 'némely embereik (némelyikük) mondogatják' (Nyelvt. 150).

DO. *Kīmet čočet nēret* 'der zweite Mann sprach' (ПАТК. 194). *Kāt čoičen jūčtāičen, ei čočet nēret* 'es kamen zwei

Männer, der eine sprach' (uo. 192). *Ei nēyet jāstōt* 'eine der Frauen sagte' (uo. 174). *Kāt çoi mendenen, mendenen, ei metta çojet en endet* 'zwei Männer gehen, gehen, kein Mann überholt den anderen' (uo. 216). *K'unumdidōt i çojet* 'einer von den Männern tat einen Sprung' (uo. 10). *Kīmet çojet kūnimdōt, çātmet çojet k., űetmet çojet k.* 'der zweite Mann tat einen Sprung, der dritte Mann t. e. S., der vierte Mann t. e. S.' (uo. 12). *Ēnepe çojetna ātte-kēže űerimemen, āipe çojetna ātte kēže kunçimemen* 'der ältere Mann ergriff das Schwert, der jüngere suchte das Schwert zu haschen' (uo. 32).

De azért egy-egy személyragos számnévvel és névmással is találkozunk:

N'aurēmjan lin çadonna noç űerlōsjan, itl vbəl, itl apsəl 'a gyermekek a házukban felébredtek, az egyik a nénye, a másik az öccse' (PÁPAY, Nyelvt. 31). *And űslət, ār űdəl na űçžssəlām* 'nem tudják, [pedig] valamennyitől megkérdeztem' (uo. 75). *Ādələmən moçiləmən ant kitləmən* 'egyikünk a másikat nem küldi' (uo. 41). *Moçələl laulət* 'a többiek mondják' (uo. 88). *Nēmattīt alt űuəl* 'egyitek se gágogjon' (uo. 44). *Mattīt-ki űñəl* 'ha valamelyitek gágog' (uo. 44). *Nəç çoçājan nēmattītən (!) sçjal andām* 'nátatok egyikötöknek sincs semmi nesze se' (uo. 27). *Xoçdēu kitlu?* 'melyikünket küldjük' (uo. 22). *Liləç pam tūda çoçdēu kitlu?* 'életfüvet hozni melyikünket küldjük' (uo. 77). *Kurəç-sir űai çoza çoçdən çānni litl?* 'a lábas állatoknál melyitek akar király lenni' (uo. 78).

Mordvin.

V'ížkiñik íížkiñik karmatama tandafiiñe 'lasst uns einander zu schrecken anfangen' (PAAS. II. 130). *V'ėskat eçkukšne nalkšimstę moñese íížkist íížkist tandafiiit* 'die kleinen Kinder drohen einander mit mir, wenn sie spielen' (uo. II. 128). *Vejkenek vejkenek veçksize* 'unsere einen lieben unsere anderen'. *Kortlešt vejkest vejkest turtlov* 'ihre einen sprachen zu ihren anderen' (BUDENZ, Mordv. Nyt. 59).

Birtokos személyragosak a mordvinban az ú. n. kollektív számnevek: *mind hármunk, mind az ötünk* (vö. BUDENZ id. m. 60); természetes, hogy a birtokos személyragozásnak ez a használata is tkp. partitív értelmű:

Sin tušt kolmoňesk 'sie machten sich auf alle drei' (PAAS. II. 101); *nileňesk, řeteňesk* 'alle vier, alle fünf' (uo.). *Son kemgavtovoňesk ista jortňiňže* 'sie warf alle zwölf auf diese Weise hinaus' (uo. II. 104).

Úgy látszik, hogy ez a személyragos kollektív számnév jelzőül is használatos és a magyar *mindenik flam-féle* szerkezethez hasonlót alkot: *Nileňeske bratiňiki ře abun alo aščit* 'alle vier Brüder befinden sich unter einer Filzdecke' (PAAS. II. 46).

A kérdő és relativ névmások a mordvinban nem veszik fel a birt. személyragot; a partitív jelentés kifejezésére a névmás determinált alakját használják, esetleg még azon szó elatípusát is, a melyiknek részéről van szó:

Konaš očka kandi, konaš vižir, konaš ružija, konaš sab'la kandi 'der eine trägt einen Trog, der andere eine Axt, dieser eine Flinte, jener einen Säbel' (PAAS. II. 144). *Konaš ezdišt siž p'revij* 'wer von ihnen ist der Klügere' (uo. II. 143). *Kodak ki ezdišt at mole p'ivat űur'ltama* 'so oft irgend einer von ihnen gehen mag das Bier zu zapfen' (uo. II. 129).

Cseremisiz.

Iktěže aškeděš, aškeděš 'der eine von ihnen geht und geht' (RAM. 175). *Iktěže töršten kolta* 'einer von ihnen springt' (GEN. 28). *Iktěže kolen kolta* 'eine von ihnen fällt' (uo. 40). *Iktěžlan kalašenat-at, tiňon kušto čonet, βešož-at šingzoneže* 'hast du dem Einen gesagt, wo deine Seele steckt, will auch das Andere es wissen' (uo. 14). *Iktěžat toleš tudə koβəšta(m) ruuš, βešožat toleš tudə k. r.* 'einer kommt den Kohl zu hacken, auch ein Zweiter kommt ihn hauen' (PORK. 41). *Iktěžəm lüšəm kandə-βujan šudəško, βešožəm lüšəm űur-βujan š.* 'den Einen schnellst' ich in das bläuliche Gras, den Anderen liess ich in das Grüne fliegen' (uo. 38). *Iktěžəm pelešten ulət kində-perkelan, βešožəm pelešten ulət ši-pundə-perkelan* 'das Eine opferten wir dem Saatenglück, das Andere dem Gelderfolg' (uo. 37). *Pörtem tč uná űlə iktěžəmát om pälə* 'mein Stübchen ist voller Gäste, keinen einzigen kenne ich' (uo. 25). *Íktěžə pčšəm pečké dalěš* 'einer [von den 12 Wölfen] steckt seinen Schwanz ins Spundloch' (uo. 11). *Íktěžə*

azá, *βésəθə kurstálə* 'das Eine ein Säugling, das Andere lief schon umher' (uo. 7). *Er-déno íktəθə, čojáθə kajen morskoí čudom lüas* 'am Morgen begab sich einer, der gewandt war, das Ungetüm zu schießen' (uo. 7). *Íktəθəθə βátəθə tústə ulmás* 'die Frau des einen war da' (uo. 7).

Iktəze soya, βésəθə kia, kuməšəθə kaja 'der eine steht, der andere liegt, der dritte geht' (GEN. 49). *Kuməšo-ž-at, nələməšo-ž-at, βízəməšo-ž-at, kudəməšo-ž-at* 'der dritte, vierte, fünfte und sechste springen ins Wasser' (uo. 28). *Nələməšo-žə adak oltalaš tolən* 'auch der vierte ist gekommen um mich zu prellen' (uo. 3).

Nələtšə soβá, tūméməθə kustá 'Vier klatschen, Unzählige tanzen' (PORK. 26). *Nələtšə kušta, iktəze soβa* 'viere tanzen, einer klatscht dazu' (uo. 49). *Tə əðəβə-lám lákteš-tá luatikətəžəθə tokəžə kolta* 'er befreit die zwölf Prinzessinnen, sendet elf von ihnen nach Hause' (RAM. 194). (VÖ. BEKE, Cser. nyt. 277. l.)

Kudəθəθə βujžəθə ružáita, tudəθəθə kické 'das den Kopf schüttelt, sollst du anspannen' (GEN. 32). *Kəðəðəštə šəŋgə-rək əl-ənət* 'welcher von ihnen war älter' (RAM. 61). *Təðəžə šəŋgə-rək, kəðəðəžə skamíə-štə šm^dzən* 'der, welcher auf der Bank sass' (uo.). *Kəðəðəðə-lan pu-mála* 'welchem von euch soll ich geben' (uo.). *Kəðəðəðə am* 'welchen von Euch' (uo.).*

IV.

A személyragos névmásoknak még egy partitívus értelmű használata van, a mely a most ismertetett jelenségtől lényegesen különbözik. Ha azt kérdem: *melyik jött meg?* akkor azt értem, hogy több személy közül melyik, de ha azt kérdem: *mid fáj?*, akkor egy személy több birtoka közül az egyikről van szó; ilyen értelmű személyragos használata csak a *ki, mi, kicsoda, kicsoda* névmásoknak van.**)

*) A cseremiszi kollektív számnevek birt. személyragozására nézve vö. BEKE: Cser. nyt. 280.

**) SIMONYI ezt a szerkezetet török hatásnak tulajdonította (Nyr. XVII. 488), de MUNKÁCSI rámutat e tanítás téves voltára és vogul meg votják példákat idéz (Nyr. XXV. 17).

Mijével s miért vagy mi okon olly erős a hit (MEGY. 3Jaj. 12). *Mid vezett el? Ellopta valamimet. Olyan rendetlen, semmijét se találja* (Zala vid.). *Montam hoty má nem fájik semim* (Nyr. XIII. 476). *Kim ő énnekem? Kiji az neki? Kitek az az ember?* (NyF. XVI. 28). *Kicsodátok van itt?* (Zala vid.). *A ki hátra felé menyen, meghal valukijje* (Nyr. XII. 140).

Ilyen értelmű a személyragos *mi* névmásnak a *van* igével kapcsolatos használata: *Mindenet mie vala: omnia, quæ habebat* (Münch.-k. 48). *Vram kynek mye vagyon hannen mynd tyed* (Ehr.-k. 47). *Mindenehet amiek volt ez velagban Iftenert el hatak* (Virg.-k. 117). *Az miye volt azt atta teneked* (MAGYARI, RMKvt. XXVII. 90). *A miök volt, abból, mint utasok ettek* (AR. TSz. VIII. É.). *Mije van neki (az asszonynak)?* (NyF. XXXVII. 55).

Vogul. A vogulban és osztjákban a személyragos névmásnak ilyen partitívus értelmű használata nagyobb terjedelmű, mint a magyarban, úgy hogy még a mutató névmás is felveheti a birt. személyragokat:

χ̄̄ηχ̄̄äm v̄ärēm šöp̄er voχ̄ ta'ilȳ totma 'vajjon kicsodám szerzette finom ezüsttel teli rejtek kincsshalom?' (VNGy. III. 6). *Pas̄er-j̄ä lui v̄öln̄el χ̄̄ηχ̄̄äm ūrente'im* 'a Visera folyó alsó vonala felől vajjon kicsodámat várom' (uo. IV. 11). *Xotiūw ta-kēm ūrente'im* 'vajjon kicsodánkat várom oly nagyon' (uo. IV. 13). *Am n̄ams̄e'im: χ̄̄otiūw taw joχ̄ts?* 'én tündööm magamban, vajjon kicsodánk jött meg' (uo. IV. 35). — *Man̄ēr̄är̄en̄ it̄?* 'micsodáid vannak itt?' (uo. I. 164). *Am χ̄̄urip̄ēm χ̄̄um man̄ēr̄ēm l̄ül?* 'magam fajta férfiúnak micsodám csúnya' (uo. IV. 42). *Akw̄ mat-ért man̄ēr̄ēm piš̄ȳeltaχ̄ti* 'egyszer csak valamim sipog' (uo. III. 124). *Tū-ke joχ̄tim̄en, man̄ēr̄ēm̄en v̄äss̄i' χ̄̄uml̄ē j̄emti* 'ha oda érkezünk, ugyan micsodánk mivé válik tovább' (uo. II. 65). *Man̄är̄ēm totunkwe χ̄̄än-p̄ält mine'im* 'micsodámat hozni megyek a fejedelemhez' (uo. IV. 337). *Ti j̄ä-i-p̄īr̄en, man mat̄är̄en* 'ez az atyádfia, vagy micsodád' (uo. IV. 328).

Tit̄än̄ält̄el̄ j̄üw ta t̄äws̄et 'ezükkal im haza utaztak' (uo. III. 457). Az isten a férfiúnak inget, az asszonynak inget adott: *t̄ēt̄än̄ält̄el̄ ol̄än* 'legyetek meg ezeitekkel' (uo. I. 169). *Tatim q̄s χ̄̄äl̄és* 'ezem is elfogyott' (uo. III. 83). Vasölyvbört, vasnyúl-

bört adtam neki: *tajäném toɣ ti tārä totiänä* 'ezeket 'ezeimet) csak úgy odébb viszi' (uo. I. 21). A csorda végén három ünöm van: *tajäném voss püwän, tajäném voss kërän* 'ezeket fogjátok meg s ezeket fogjátok be' (uo. II. 49).

Osztyák. *Nin ɣoidaunen östen* 'ti ketten kicsodák vagytok' (ΠΑΡΑΥ, Nyelvt. 37). *Xoïday iil* 'kicsodánk jön' (uo. 40). *Sit ɣoïday uas* 'kicsodánkknak a városa ez' (uo. 64). *Xoïday ösən* 'kicsodánk vagy' (uo. 80). *Sit ɣoïdən ös* 'ez kicsodád' (uo. 42). *Nvɣ ɣoïdən kašlèn* 'te kidet keresed' (uo. 111). *Vāgən nūr, vāgən saɣ ɣoïdenemna tūm-diptetäjəm* 'von wem (kicsodámtól) werde ich teure Stiefel und teure Gewänder erhalten' (ΠΑΤΚ. 72). *Anka, ɣoïdenennenna jüytäjən* 'Mutter, wer (kicsodád) ist zu dir gekommen' (uo. 116).

Molajəm sōmətman iiləm 'mimet fölvéve jövök' (Nyelvt. 101). *Kōžā-niy ièuɣiè malajən ɣođi iis* 'úrnő testvérkém, mi történt veled' (uo. 82). *Malajən kašman iɣɣ'lən* 'midet keresvén járkálsz' (uo. 83). *Molajən kaži* 'mid fáj' (uo. 99). *Ādəl ɣədeɣ məš-niy malajəl kašman ti iɣɣ'əl* 'a magános házban lakó tündér mijét keresve érkezik ide' (uo. 81). *Nəm əz à iən kaži and ol* 'semmim sem fáj' (uo. 99). — *Medojem tudem* 'was habe ich mitgebracht' (ΠΑΤΚ. 74). *Jigen ɣōđivet medojen tūven, tuden meje* 'was du aus dem Hause deines Vaters mitgebracht hast, gib es her' (uo. 74). *T'ada tutna medojem medem* 'Väterchen, was werde ich dann geben' (uo. 74).

Sidəm iləm 'ezt megeszem' (Nyelvt. 99). *Mā üngəm liləɣ olmalna iändəm svɣəm tabəs, sidəm tabəs* 'az anyám életében varrt subám elveszett, az veszett el' (uo. 80). *Sidəm kašman iɣɣ'ləm* 'ezemet keresvén járok' (uo. 81). *Sidən lūman manū* 'ezt evén menj' (uo. 168). *V^uet luɣpi nōsəɣ kura tamen lomta* 'öt ujjas ragyogó lábodra ezedet vedd fel' (ONGy. 36).

Votják. *Ta kiüed* 'wer ist dies' (WICHM. I. 86). *Jurtad kined-kä-soid kuloz* 'házadban valakid meg fog halni' (MUNK. Votj. 17). *Söd nil marzä šotiz?* 'a fekete leány mijét adta' (uo. 237). *Kin pu-bordin maid van?* *pukon-korkan maid van* 'mid van a fagyos fa mögött? mid van az ülő szobában' (uo. 280). *N'e-no-mirid-no med-az lu* 'ne legyen semmid' (uo. 58). *N'e-no-miriz-no evöl-ni* 'semmije sincs már' (uo. 81).

Mordvin. *Mežet kasomstot a nejat* 'was dir gehörendes

siehst du nicht, indem du wächst?' (PAAS. II. 43). *M'ezet a povnašak* 'wessen, das dir gehört, erinnerst du dich nicht' (uo. II. 43). *Lomaiiint lemdemste mezenze a lemdicit* 'wenn man den Menschen tauft, was gibt es bei ihm, was nicht getauft wird' (uo. II. 41).

V.

A birtokos személyragozásnak most ismertetendő használata nincsen semmiféle kapcsolatban az előbb tárgyalt jelenségekkel; de olyan jellemző sajáttsága szinte minden fgr. nyelvnek, hogy tárgyalását nem mellőzhetjük. Értem a birtokos személyragozásnak a reciprocitást kifejező használatát; más szóval az olyan alkalmazását, hogy a dolog természeténél fogva kölcsönös birtokviszonyban levő két személy vagy tárgy mind-egyikének neve felveheti a birt. személyragot: *Nézd meg az anyját, vedd el a lányát*. Világos, hogy az ilyen kölcsönöséget kifejező személyrag a magyarban leginkább családi viszonyt kifejező szókhöz járul és hogy feladata nem egyéb mint de-terminálás; ha azt mondom: *nézd meg az anyját, vedd el a lányát*, akkor ez a mondat az általánosat egyéníti, közelebb hozza hozzánk, mintha egy előttünk ismeretes leánynak az anyjáról ill. egy ismert anyának a leányáról volna szó. Hogy a birt. személyragnak itt pusztán determinatív szerepe van, azt az indogermán nyelvek is tanúsítják, a melyek ilyenkor a határozott névelőt használják a birtokviszony feltüntetése nélkül.

Magyar.

Felefege vétkét előb tudgya meg az két fel szomszéd, hogy nem az ura (DECSI: Adag. 404). *Minemű Ajzszonya, olyan szolgálóias* (uo. 298). *Menjorzagban az apjath fia beneert, sem az fiath apja yerth nem bintetjék* (RMNy. III. 37). *Még az apja meg sincsen, mán a fija sindejez* (füst — Nyr. XVI. 87). *A zapja, má mint a kiráj, ugy is tött, csinált énnattornyot, abba bézárta a jányajit* (uo. X. 135). *A felesége pejitt örvend vala azon, hogy az ura lefekszik* (uo. X. 43). *Elmenyen a bátya a zöcsihez, s aszongya, hogy vigye el ütet a zakasztófa alá* (uo. XIII. 380). *Akkor émént az aptya haza. Mongya a fijának, mēnyēn ű fölsigihő próbáro* (uo. XXII. 379).

A fija csak csiplágitotta, de meg osztán hogy nem ákárt a feleségeivel roszbá lennyi, hát ászongyá a zápjának (uo. XXIII. 575). Akkor a felesége sirva borult a nyakába. Aszt mondi a zurának (uo. XVII. 279). Annak a zurának é kolletett mennyi katonának; asztá mikor émént, a felesége viselős maratt (uo. XVII. 426). Éccër vót ek kirá még ek kiráné. Azok összebeszíték, hotyha vagy a felesége, vagy a zura a mellik előb mēkhal, hát nēm vésznek é mást, mind a kinek ujan gyele van mind a zasszonynak (uo. XVIII. 283). A bátyjai már ott voltak . . . s amint észrevették, hogy az öccsük is jó (uo. XXIX. 538). Valamig mind tanitoya halgatoya igy Istent bozfszontyuc, mind addig sem leszen kiuanatos nyugodal-munc (MAGYARI, RMKnyvt. XXVII. 93).

Más, nem személyt jelölő szavakon a magyarban ritka a személyragozás ilyen használata:

Gazdája maradjon, ruhája szakadjon (Nyr. XIII. 328). *A ki a husát megette, a csontját is egye meg* (uo. XXII. 428). *Ha a tüzít szeretéd, a füstytit is szenvedd* (NyF. XXXIV. 113).

Vogul. A vogulban is a családi viszony szavai veszik fel a kölcsönösséget kifejező birt. személyragokat:

Xumitā ēkwätā-nūpel lāwi 'férje szól a feleségéhez' (VNGy. II. 58). *Ēkwätā voss mini, ājkätā voss χuji* 'a felesége hadd menjen, a férje pedig feküdjön' (uo. I. 21). *Ēkwätā jūns-uj pītil pošrimē, ājkätā puyk-patitā turuj-pītil pošrimē* 'a felesége feje feketesás fészekkel van megrakva, az ura feje búbjá turujás fészekkel v. m.' (uo. II. 306). *An jiw ēkwätān χil-wēs, jū tūlwēs, an ājkätān χássawē* 'a felesége kiásta a fát, behozta, az örege megismeri' (uo. I. 3). *Jāγā ēntzatnē-sis, pīγā tāremnē joχts* 'míg az apja övezkedik, fia az égbe jut' (uo. IV. 388). *Tūl āsā ūsēs, pīγāγā χūltsi* 'azután az atyja meghalt, két fia megmaradt' (uo. IV. 424). *Pīkätā χujimē sānā-nūpel lāwi* 'fiacskája fektéből szól anyjához' (uo. IV. 174). *Āγitā sānā-nūpel lāwi* 'leánya szól az anyjához' (uo. IV. 81). *Kūšājā naurēmā-nūpel lāwi* 'a gazda szól a gyermekhez' (uo. II. 109). *Kankā vatalaxti, apsitā jun āli* 'a bátyja kereskedik, az öccse otthon él' (uo. IV. 324). *Āpsitā jāγāγitā-nūpel lāwi* 'nénjéhez szól az öccse' (uo. I. 42). *Juwí-*

pu wì lontú várkítim toulémlés, ju w i-ã w i t' ìmp-jampù toulémlés 'a fitestvér(e) lúddá változva röpült tova, a nőtestvér(e) aranybegy madárkép röpült tova' (uo. IV. 368).

Osztják. *vbæl nox-ùèrèmas, apsæl andàm* 'a nénje felébredt, az öccse nincs' (PÁPAY, Nyelvt. 33). *ia iæl pödər'ta pidas, apsæl pèlà lauəl* 'a bátyja beszélni kezdett, az öccséhez szól' (uo. 92). *vbæl nox-kiləs, apsæl andàm* 'a nénje fölkelt, az öccse nincs' (uo. 35). *lauəy çoi si ioxtas: lauəl, nèηçoiæl i çorbənen. lauəl nàùì i nèηçoiæl nàùì* 'a lovas ember ím odaért; a lova, az embere egyforma; a lova fehér, az embere fehér' (uo. 111). *ittam àηgəl iərman àt ol! sù iuəl lilmən* 'az anyja legyen csak megkötve; a borját együk meg' (uo. 36). *Sù iuuəl àηgəl çozəyna nóçəmdüül* 'a borjú az anyja mellett futkos' (uo. 36).

Kajamataç jiget, çajamataç anket ei pagetenat 'die Stiefeltern mit ihrem einen Sohne' (PATK. 178). *Jiget àdem pagat cūmdāi, pagat àdem jiget cūmdāi* 'wenn der Vater untauglich war, wurde der Sohn eingekerbt, war der Sohn schlecht, wurde der V. e.' (uo. 44). *Ai jixpogot jianketna inistāi* 'der jüngere Bruder wird von der Schwester gefragt' (uo. 164). *Jixpogot çōtoη punçidet, jiançet èsemtejet nag òmistet* 'ihr Bruder öffnete die Tür, mit entblösster Brust sitzt die Schwester da' (uo. 6). *Xajàt tegetmōt menōt; nèçet vèrōt çüdem aršìn sū* 'der Mann flog auf und war fort; seine Frau machte sich einen drei Arschin langen Stab' (uo. 140).

Votják. *So pərašez no starikez no tšotš vumurt dorì p̄rillam* 'die Frau und ihr Gatte gehen zusammen zum Wassergeist' (WICHM. II. 122). *Ta-berε k̄išnoçez kosem starikεε polε korànì* 'jetzt hiess die Frau ihren Mann die Diele aufhauen' (uo. II. 148). *Juam kartez k̄išnoezleš* 'kérdezte a férj a feleségétől' (MUNK. Votj. 133). *K̄išnoez kartsä adžisa* 'felesége látván a férjét' (uo. 70). *Ataiçez pozires, ana içez patškes, piçez vištem* 'der Vater ist krumm, die Mutter ist platt, der Sohn dumm' (WICHM. II. 14). *Ataiçez tuštem, piçez tušo* 'der Vater ist bartlos, der Sohn bártig' (uo. II. 14). *Ataiçez keškitož, piçez inme vuoz* 'während der Vater schreit, erreicht der Sohn schon den Himmel' (uo. II. 31). *Ataiçez vordiskimte, piçez korka jiln puke* 'der Vater ist noch nicht geboren, der

Sohn aber sitzt auf dem Hausdache' (uo. II. 31). *Ataiez kutšaskisa kiloz, pieez kuzone vuoz* 'der Vater zieht seine Bastschuhe an und bleibt zurück, der Sohn erreicht Kasan' (uo. II. 13). *Karazän binaltësa salam leži, anaiezle üvül nëlezle* 'papirossal begöngyölve ajándékot küldtem, nem az anyjának, hanem a leányának' (MUNK. Votj. 252). *Šur-mumiz ez jaratil šur-niže* 'die Stiefmutter liebte ihre Stieftochter nicht' (WICHM. II. 137). *Oži šuša mumiz piezli . . . kosäm* 'igy szólván az anyja, fiának megparancsolta' (MUNK. Votj. 54). *Pijosiz lobisa koškozi, anaiez kiloz bördisa* 'die Jungen entfernen sich fliegend, die Mutter bleibt weinend zurück' (WICHM. I. 7). *Ukno uvvad manet poni, anaiezli övöü, niwizli* 'unter dein Fenster legte ich ein Geldstück, nicht der Mutter, sondern ihrer Tochter' (uo. I. 78). *Vištem pieez anaiezli kapkan puktem* 'der dumme Sohn legte ihrer Mutter eine Falle' (uo. II. 110). *Anaiez ataiez pidze kutšasa uz vutti, niliz-pieez karz vuoz* 'die Eltern werden mit dem Anziehen der Schuhe nicht fertig, und die Kinder erreichen die Stadt' (uo. II. 14). *Anaiez baddzin niwze kosem gurze estini* 'die Mutter hiess die älteste Tochter den Ofen heizen' (uo. II. 65). *Tabëreze vîniž uin minem nuñäiezlen mesta vilaz vožmànî* 'jetzt aber ging der jüngere Bruder des Nachts auf das Feld des älteren Bruders um zu beobachten' (uo. II. 144). *Nuñäiezlen séšiez daltem a vînižlen evel daltem* 'der Hafer des älteren Bruders gedieh, derjenige des Jüngeren aber nicht' (uo. II. 144). *Dišäto nuñjosiz vištämzäs* 'tanítják bolondjukat a bátyjai. (MUNK. Votj. 109). *Kubaiezlen bašmakez kenezli uz d'ara, kenezlen bašmakez kubaiezli u. d'* 'der Schuh der Schwiegermutter gefällt nicht der Schwiegertochter, der Schuh der Schwiegertochter g. n. der Schwiegermutter' (WICHM. II. 21).

A votjákban már nagyon sürűen találjuk az ilyen kölcsönösséget kifejező birtokos személyragozást a rokonsági viszony szavain kívül egyéb szavakon is:

Gwez sísmoz, juboiez kiloz. — kuten pid 'die Grube verfault, der Pfahl bleibt da. — der Bastschuh u. der Fuss' (WICHM. II. 33. — *gödre rothad, oszlopa marad* MUNK. Votj. 38). *Muez todî, kidisez šod* 'földje fehér, vetése fekete'

(MUNK. Votj. 34). *Porez kuuzoz, šodderemez kiloz* 'der Tscheremisse stirbt, sein Hemd bleibt übrig' (WICHM. II. 26). *Dod'iezja pukišez, valezja kužoez* 'a milyen a szán, olyan a benne ülő; a milyen a ló, olyan a gazdája' (MUNK. Votj. 189). *Töd'i kis-puui tju ponim, kispuiezli ebou, tuieezli* 'die weisse Birke zündeten wir an, doch nicht die Birke, sondern ihre Rinde' (WICHM. I. 20). *Ded'iez mine no šakananez kile* 'der Schlitten geht vorwärts, aber die Bastdecke (des Schlittens) bleibt da' (uo. II. 43). *Šikalez gidaz, bižiz gid vilaz* 'die Kuh ist im Stall, ihr Schwanz auf dem Stalldache' (uo. II. 49). *Kuez zoutem ošez uutep* 'die Haut ist ausgespannt, der Ochs (selber aber) ist am Leben' (uo. II. 35). *T'seber apaiiez tšup-karod-ke, pel-ugieez žiggirtoz* 'wenn du ein schönes Mädchen küssest, so klingen die Zieraten an ihren Ohrbammeln' (uo. I. 78). *Pot'si-no purtieez no šidez tšeskät* 'obgleich der Kessel klein ist, ist die Suppe doch schmackhaft' (uo. II. 49).

A birtokos személyragozásnak ez a használata azért rendkívül fontos jelenség, mert kétségtelenül ennek kell az egyik kiinduló pontnak lenni, ha meg akarjuk magyarázni a birt. személyragok determinatív szerepét, a mely néhány fgr. nyelvben igen nagy terjedelmű, s a melynek a magyarázata sok esetben olyan nehéz, hogy BUDENZ megtagadta ezeknek a determinatív elemeknek személyrag voltát, daczára a teljes alaki egyezésnek.

Zürjén. *Enis čukla, piš jöjtalo* 'die Mutter ist krumm, der Sohn ist dumm' (LYTK. 36). *Enis vidis, vidis diš ivanes* 'az anyja szidta, szidta lusta Ivánt' (Fokos, NyK. XLI. 459). *Mamis šue nilišli* 'az anya feleli leányának' (uo. 299). *Čeris litöm, vais sőž, vadoris kört* 'der Fisch ist ohne Gräten, das Wasser ist klar, der Strand ist eisern' (LYTK. 36). *Borjis dona, dona, muš donožik* 'der Rain ist sehr teuer, der Acker noch teurer' (uo. 35). *Kudis zel šöd, veltis zel jezid* 'der Korb ist sehr schwarz, der Deckel ist weiss' (uo. 35).

Mordvin. A mordvinban a teljesen kifejlődött determinatív névragozás következtében rendesen a határozott névragozás alakjait találjuk a személyragos alak helyett:

Babaš meři atanstęn 'die Alte sagte ihrem Alten' (PAAS.

II. 82). *T'ejteris meri tetansten* 'das Mädchen spricht zu seinem Vater' (uo. II. 89). *Avas ecke, tejteris mazej, corazo bojka* 'die Mutter ist dick, die Tochter schön, ihr Sohn ist flink' (uo. II. 26). *Kudoš raygi, xozäjinis a raygi* 'das Haus brüllt, der Hauswirt brüllt nicht' (uo. II. 39). *Alašas molli, a žijätne a molit* 'das Pferd bewegt sich, die Fiemerstangen bewegen sich nicht' (uo. II. 24).

De azért a birt. személyrag is használatos a kölcsönösség kifejezésére:

Corazo tetanzo karčems Moskors pačkudi 'der Sohn gelangt nach Moskau, ehe der Vater die Bastschuhe angelegt hat' (PAAS. II. 59). *T'elazo serej, avazo kelej, corazo bot, tejterezę nošt* 'der Vater ist hoch, die Mutter ist breit, der Sohn pau! die Tochter tss!' (uo. II. 62). *K'evksni sazorozo lelanzo ejse* 'die Schwester fragt ihren Bruder' (uo. II. 121). *A sazorozo dumas lelanzo* 'die Schwester aber dachte von ihrem Bruder' (uo. II. 121).

Cseremisiz. *Kurəzažə kolén i kuβažát kolén* 'der Alte starb und auch die Alte starb' (PORK. 4). *Izažə denə žəngəžə* 'der geachtete Mann mit seiner Frau' (uo. 35). *Kuβaže manəš kuržəžəm* 'das Weib sagt dem Manne' (GEN. 42). *βätəžə βətša, βətša, kala marəžə ak-tol* 'das Weib wartet u. wartet, der Rattenmann kommt nicht' (RAM. 180). *Modolkəže čəfer, marizə osal* 'die Neuverehelichte ist schön, der Mann hässlich' (uo. 48). *Ačəžə ören-đa erəžəm šöräs tügälən* 'der Vater erschreck und fing an seinem Sohne abzuraten' (PORK. 2). *Aβəžə jodəs erəžəđəc* 'die Mutter fragt ihren Sohn' (uo. 12). *Igəžən oirəžəm aβəžə ok šənžə, aβəžən o. irəžə o. š.* 'die Mutter kennt nicht ihres Kindes Kummer, der Mutter Sorge nicht das Kind' (uo. 35). *Aβəže lieš; ajžəže lieš* 'es war einmal eine Mutter mit ihrem kleinen Kinde' (GEN. 1). *Iže üdəržəleč aβəže jodəs* 'die Mutter fragt die jüngste Tochter' (uo. 23). *Ačəžə udəržələn kalasén* 'der Vater sagt der Tochter' (PORK. 22). *Ačəžə šürdə aβəžə lap lapká, érəžəžə durák* 'der Vater gedreht, die Mutter platt, das Kind ein Dummkopf' (uo. 27). *Erəže muzor βəžəšəm solen kolta ačəžəmbalke* 'der Sohn wirft das Paar Windeln auf seinen Vater' (GEN. 30). *Aβəže βütlan kaju, üdəržö čəra šələn*

kodesš 'die Mutter geht Wasser schöpfen, die Tochter bleibt Kien-späne spalten' (uo. 35). *Šoləžem izážə pokten ok šu* 'den jüngeren Bruder holt der Ältere nicht ein' (PORK. 25). *Izažə nolta pörtəm, soləžə šueš šolekəm* 'der ältere Bruder baut die Stube, der jüngere Bruder hobelt die Firste' (uo. 38). *Kočážə déne unokážə* 'die Enkelin und der Grossvater' (uo. 13). *Töraštplak paša jeještlan kalasat* 'die Herren sagen den Dienern' (GEN. 43).

A cseremiszbén is általános ez a használat tárgynevekkel kapcsolatban is: *Olmá-pužə déčən. olmážə mündərke ok boč* 'der Apfel fällt nicht weit vom Stamm' (PORK. 23). *Klatšoléč tükəžə kužú* 'der Griff (an der Tür) ist länger als das Vorrats-haus selbst' (uo. 24). *Köřönžə déčən sora-βošəžə kurú* 'der Schlüssel ist grösser als das Schloss' (uo. 24). *Pikšože liže put-ak peł-ak, jonešše liže put-ak kum pešer* 'der Pfeil wiege anderthalb Pud, der Bogen betrage ein Pud und 30 Pfund' (GEN. 43). *Imňože jela, kok tortaze o taršane* 'das Pferd trabt, die beiden Fiemerstangen bleiben zurück' (uo. 46).

* * *

E dolgozat harmadik és ötödik fejezetében néhány olyan jelenséget is megmagyaráztunk, a melyeket BUDENZ is tárgyal *Determination des Nomens durch affigirten Artikel . . .* cz. értekezésében*) (vog. *au žumitü, ekwätä. . . . qjkätä*; zürj. *öti vokis, ötikis, votj. odigez, kikičelijez* stb.); ő annyira érthetetlennek találja sok esetben a birtokos személyragozásnak ilyen determinatív használatát, hogy a determinatív ragok személyrag voltát megtagadja és felteszi, hogy a személyraggal való alaki egyezés daczára tulajdonképpen a szó végéhez függesztett mutató névmással van dolgunk. E feltevés helytelen volta már az eddigiekből is világos; de azért van a birtokos személyragozásnak különösen a zürjénben, a votjákban és a cseremiszbén néhány nagyon nehezen magyarázható determinatív alkalmazása is. Erről majd külön értekezésben lesz szó.

(1913. augusztus.)

KERTÉSZ MANÓ.

*) Ugrische Sprachstudien II.

Az ősjakut hangtan alapjai.

(Második közlemény.)

II. Mássalhangzók.

Szókezdő mássalhangzók.

Őstör. *k- (1. < *k-, 2. < *g-).

71. §. Mivel kétségtelennek tartom, hogy az őstörökben nemcsak a szókezdő *t- és *p-, hanem ezeknek zöngés párja, a *d- és b- is megvolt s mivel a szókezdő g-t a török nyelvek jó része jól ismeri, azt hiszem, hogy az őstör. zöngétlen palatális explosiva, a *k- mellett megvolt a szókezdő *g- is. *) Valószínű azonban, hogy ez a *g- már az alapnyelvben összeesett a *k-val — talán egy pár nyelvjárás kivételével. Természetes, hogy ebben a kérdésben a döntő szót az egyes nyelvek hangtanának részletes kutatása fogja kimondani. Különösen figyelembe veendő az azerbajdzsáni nyelvjárás. Érdekes fejlődés történt a kumükben, hol a k palatális hangok előtt aspirált: k^h-, veláris hangok előtt pedig oly gyenge az artikulációja, mintha g- volna (= g). Hogy itt egész modern újítással van dolgunk, mutatja az, hogy a fejlődés minden példában feltétlenül világos.

72. §. A jakut (és a csuvas) szempontjából az őstör. *g- nem érdekel bennünket. Bizonyos, hogy a törökség együttélésének utolsó idejében a nyelvterület legnagyobb része csak a szókezdő k-t ismerte; ez a hang a jakutban (a és o előtt) és a

---

*) BÖHTLINGK megjegyzése (Einleitung XXVI), hogy a jakut zöngés és zöngétlen médiák «ellentété» aligha eredeti, azt hiszem, a szókezdőkre nem vonatkozik.

csuvasban (hátulképzett magánhangzók előtt) χ -vá fejlődött. Hogy a jakutban milyen régi ez az újítás, azt nem igen lehet megmondani; annyi bizonyos, hogy az $*a > i$ változás után ment végbe (vö. jak. χa -, de ki -, akkor is, ha $< *ka$ -), de hisz ez természetes is. Hogy az illető csuvas újítás mai alakjában újabb keletű, bizonyítják a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai. (Vö. GOMB. BTürkL. 165. l.) Azt azonban bizonyosra vehetjük, hogy pl. a szókezdő $*ka$ -, $*ko$ - (csuv. jak. $> \chi a$ -, χo -) nak a mai χ felé való fejlődése már a csuvas-jakut közösség végén megindult, bármi legyen is az a hangzásbeli körülmény, a mi erre az indítékot adta. — Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 133. §.

73. §. jak. χ -.

Az östör. $*k$ - a jakutban a és o előtt χ -vá fejlődött.

χab - 'greifen, anfassen' $< *kab$ -, vö. 2. §. (csuv. χip -).

χan 'gross, bedeutend' $< *kagan$, vö. 100. §.

χat 'doppelt, wiederholung' $< *kat$, vö. 100. §. (csuv.

χut , $\chi üt$).

$\chi atiy$ 'birke' $< *kadəy$, vö. 2. §. (csuv. $\chi yrən$).

$\chi atirək$ 'rinde, fischschuppe' $< *kadərək$, vö. 2. §. (csuv.

$\chi ujər$).

$\chi ūs$ 'gans' $< *kaz$, vö. 4. §. (csuv. χyr).

*

$\chi omus$ 'maultrommel' $< *kobuz$, vö. 38. §. (csuv. $kyβəs$).

χon - 'übernachten' $< *kon$ -, vö. 38. §. (csuv. $*χən$ -, $*χon$ -).

χos 'doppelt' $< *koš$, vö. 38. §.

74. §. $*ka > ki$ -.

$ki jin$ - 'kochen, sich ärgern' $< *kajən$ -, vö. 5. §. (vö. csuv.

$\chi əjma$ 'sahne, rahm, schmant').

$ki rij$ - 'altern' $< *karəj$ -, vö. 5. §. (csuv. $karβžək$ 'altes weib).

$ki tānaχ$ 'hart' $< *katānaχ$, vö. 5. §. (csuv. $\chi idə$ 'hart').

$ki rd$ 'habicht' $< *kard$, vö. 6. §. (csuv. $\chi yrβžəga$ 'habicht').

75. §. jak. k -.

$käl$ - 'kommen' $< *käl$ -, vö. 15. §.

$käs$ - 'waten, durchstreichen' $< *käč$ -, vö. 15. §. (csuv. $kaš$ -).

- kīs* 'tochter' < *kiz, vö. 24. §. (csuv. *χər*).
kıtaγas 'zange' < *kıtaγač, 23. §. (csuv. *χaskəs*).
kim 'wer?' < *kim, vö. 35. §. (csuv. *kam*).
kır- 'hineingehen' < **kır-*, vö. 29. §. (csuv. *kər-*).
kömör 'kohle' < *kömür, vö. 52. §. (csuv. *kəmırāk*, *kəmırāk*).
küöχ 'grün, blau' < *kök, vö. 53. §. (csuv. *kəvak*).
kut- 'giessen' < **kud-*, vö. 47. §. (csuv. *χiv-*).
kür- 'trocken w.' < **kur-*, vö. 48. §. (csuv. *χır-*).
kül- 'lachen' < **kül-*, vö. 60. §. (csuv. *kyl-*).
küs 'kraft' < *küč, vö. 61. §.

Östör. *k'.

76. §. Az östörök **k'*, melyet «Der ursprung des wortes *šaman* und einige bemerkungen zur türkisch-mongolischen lautgeschichte» cz. cikkemben a KSz. XIV. kötetében a j-tör. *k'*, csuv. *j-*, mongol *č-*, tunguz *š-*, *š'* megfelelés alapján fejtettem ki, a csuvas kivételével az egész török nyelvterületen összeesett a szókezdő **k-* (1. < *k, 2. < *g?)-val. A jakutban tehát a következő magánhangzó szerint vagy *k-t*, vagy *χ-t* találunk.

- kən* 'scheidung' < *kən, vö. 24. §. (csuv. *jənə*).
kınat 'flügel' < *kanat, vö. 5. §. (csuv. *šinət*).

*

- χāl-* 'bleiben' < **kal-*, vö. 4. §. (csuv. *jul-*).
χān 'blut' < *kan, vö. 4. §. (csuv. *jün*).
χār 'schnee' < *kar, vö. 4. §. (csuv. *jur*).

77. §. Abból a kétségtelen körülményből, hogy a mongolban a j-tör. szókezdő *t*-nek az esetek egy részében *č-*, más részében *s-* felel meg, s a *č-* megfelelés esetében az oszmánliban *t-t*, az *s-* esetében rendszeren *d-t* találunk, arra következtethetünk, hogy az östörökben a szókezdő *t-* mellett megvolt a *d-* is. A *d-* emléket legtisztábban az oszmánli őrizte meg, bár itt is számos kettős alakot s eltérő alakulást találunk. Hogy a csuvas mit szól ehhez a kérdéshez, azt majd a későbbi kutatás fogja eldönteni. Bizonyos, hogy a szókezdő *t-* a csuvasban is kétféleképpen fejlődött s hogy ennek a fejlődésnek a magyarázatát a következő magánhangzóban kellene keresni, nagyon is kétséges. (Vö. NÉMETH, NyK. XLIII. 141—2.) A szókezdő *d-* emléket pár

szóban a jakut is megőrizte; képtelenség volna azt gondolni, hogy itt modern ($t > d$) újításról volna szó; hogy a jakut *da*, *dä*, *dirin* véletlenségből fejlődött volna így, mikor az oszmánli-ban is épp így fejlődött; hogy a *dä*- 'mondani' ige a j-török dialektusok jó részében egyszerre sporadikus $t > d$ változáson ment volna keresztül. Inkább így gondolom a dolgot: a szókezdő **d*- már az őstörökben kezdett a **t*- felé fejlődni, s ez a fejlődés az egyes nyelvjárásokban kisebb vagy nagyobb mértékig tovább folytatódott, talán folytatódik ma is.

Őstör. **t*-.

78. §. Az őstörök szókezdő *t*-nek a jakutban *t*- felel meg: *tab*- 'das ziel treffen' < **tab*-, vö. 2. §.

tās 'stein' < **taš*, vö. 4. §.

täy 'glatt, gleich' < **täy*, vö. 15. §.

tirit- 'schwitzen' < **terit*-, vö. 21. §.

tik- 'stechen, nähern' < **tik*, vö. 28. §.

tolu 'mit allem versehen' < **tolu*, vö. 38. §.

Őstör. **d*-.

Vö. BÖHLINGK, Jak. Gr. 159—60. §§.

79. §. jak. *d*-.

A szókezdő *d*- a jakutban újabb orosz és mongol jövevényyszókban elég gyakori hang (ezzel szemben pl. a *g*- alig egy pár szóban fordul elő), de találunk oly példákat is, melyek őstörök hangviszonyokra mennek vissza.

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy hol van jogunk őstör. **d*-t feltenni, egyelőre nem könnyű dolog. A j-tör. *t*- ~ mong. *s*- megfelelés eseteiben mindenesetre, bármit mondjanak is azok a j-török nyelvek, melyek a szókezdő *d*-t többé-kevésbé megtartották. A hol nincs meg a mongol megfelelő, ott főleg az oszmánli, esetleg más dialektusok bizonyosságát kell felhasználnunk.

Őstörök szókezdő **d*-t látok a következő jakut példákban:
da 'auch, und', *darani* 'auch, und, vielleicht' | ujj. kaz.
 kún, kirg. leb. szag. kojbr. *tarā* | kirgR. *takā* | csagR. *taki* | j-tör.

-*da*, -*dä*, -*ta*, -*tä* | kún, kar. csagR. *daɣə* | oszm. krmR. *daha* | csuv. -*ta*, -*tɛ*, -*da*, -*dɛ*. — Tekintettel a szó enklitikus voltára, mondatfonétikai jelenségekre is lehet gondolnunk.

diä 'sagen' < *dä-, vö. 16. §.

diäri 'bis' < *dägrī vagy *degrī, vö. 19. §.

diriy 'tief' < *deriy, vö. 21. §.

dolɣun 'welle' < *dolɣun, vö. 38. §.

80. §. j a k. t.

tiri 'haut, balg, fell, leder' | oszm. *däri*; vö. NyK. XLI. 409.

tün 'nacht' | oszm. *dün*; vö. NyK. XLI. 408.

81. §. RAMSTEDT «Egy állítólagos török-mongol hangtörvény» cz. cikkében (NyK. XLII. 69. s k. lk.), kétségbevonva a j-tör. *t* ~ oszm. *t* ~ mong. *č*-, j-tör. *t* ~ oszm. *d* ~ mong. *s*-megfelelés valóságát, az oszm. (és egyéb) szókezdő *d*-jelenséget mondatfonétikai okokkal magyarázza. Nem kételkedem benne, hogy az oszm. szókezdő *g*-re és *b*-re is ugyanez a magyarázata. A *g*-nél még némi valószínűséggel lehetne ezzel az elmélettel operálni, ha nem volna meggondolandó, a mit fentebb, a 71. szakaszban elmondottam s ha elvi okokból minden további nélkül el lehetne fogadni egy ilyen mondatfonétikai hatást (vö. «A török-mongol nyelvviszonyhoz» cz. cikkem II. részét, NyK. XLIII. 131—2), még a *d*-esetére is rámondhatja valaki, ha már semmi áron sem akarja elfogadni a *d* ~ *s*-megfelelés oly világos eseteit, de a szókezdő *p*-, *b*-nél nehezen fog menni a dolog. Mit csinálunk t. i. azokkal az esetekkel, a melyekben a j-török-csuvas *p*-, *b*- az oszmánliban *v*-vé fejlődött. Világos, hogy itt az östörök *b-felvétele elkerülhetetlen.

Azt mondhatná valaki, hogy a hogyan egy alapnyelvi *b-a *d- és *g-megmaradása mellett *v*-vé fejlődik, ugyanúgy megtörténhetik ez mondatfonétikai körülmények következtében előállott *b*-*d*-*g*-vel is. Nem. Azokról a mondatfonétikai körülményekről, melyek egy *p*->*b*-változást okozhatnak, még beszélhet valaki; az a gondolat, hogy egy ilyen mondatfonétikai körülmények következtében előállott *b*-t újabb ilyen körülmények *v*-vé változtatnak, talán mégis túlságos teret engedne a hangtörténetben a mondatfonétika hatásának, a minek pedig, mint fentebb idézett cikkemben kifejtettem, semmi valószínűsége sincsen.

Mindazoknak az alapján tehát, melyeket a 71. s k. szakaszokban elmondottam, felveszem az őstörök szókezdő *k-, *t-, *p- és *g-, *d-, *b- hangokat.

Vö. Gombocz BTürkL. 164. l.

Őstör. *p-, b-.

82. §. Sem a *d-, sem a *g-, sem a *b- eseteiben nem lehet egyelőre bizonyosan megmondani, hogy mely példákban volt zöngés a szókezdő. De a *b-nél és *d-nél biztos kiinduláspontunk van; az első esetben az oszm. *d- ~ j-tör. t- ~ mong. s-*, a másodikban a jak. *b- ~ j-tör. b-, p- ~ oszm. v-* kényszerít bennünket a zöngés szókezdők felvételére. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy mit szólnak majd a következő kutatások ehhez a feltevéshez.

83. §.

bar- 'gehen, fortgehen' | csag. kturk. trkm. chiv. szárt, tar. kirg. kkirg. kar. kún, kaz. *bar-* | ujj. alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kaes. küer. *par-* | oszm. *var-* | csuv. *pir-*.

bār 'daseiend, vorhanden, seiend, dasein, vorhandensein, sein' | köktör. csag. kturk. chiv. trkm. tar. kkirg. kirg. kún, kaz. kar. *bar* | ujj. tel. alt. leb. szag. kojb. kaes. küer. sor. *par* | oszm. *var* | krm. *war* | csuv. *pyr-*.

biär- 'geben, hingeben, aufgeben, überlassen' | köktör. csag. kturk. tar. kún, trkm. chiv. kar. *bär-* | kaz. *bir-* | kirg. kkirg. *ber-* | ujj. alt. tel. leb. sor *pär-* | oszm. azerb. *vär-* | csuv. *par-*.

84. §.

baça 'frosch' | csag. szárt, tar. kirg. kkirg. kaz. *baka* | oszm. *baça* | kturk. alt. tel. leb. *paha* | alt. szag. tel. *paça*.

bas 'kopf' | oszm. azerb. krm. trkm. chiv. szárt, csag. kturk. tar. kún, kaz. kkirg. tob. kür. *baš* | kirg. kar. (L.) *bas* | kojb. szag. *pas* | ujj. alt. tel. leb. sor, kaes. küer. *paš* | csuv. *puš*.

battā- 'drücken, bedrücken' | köktör. csag. kturk. oszm. krm. azerb. trkm. chiv. szárt, tar. kún, kirg. kkirg. kaz. *bas-* | ujj. alt. tel. leb. szag. kojb. kaes. küer. *pas-* | csuv. *pus-*.

85. §. A szókezdő *b- egyes esetekben *m-* alakjában jelenik meg (BÖHTLINGK, JakGr. 172. §):

mīn- 'aufsitzten, besteigen' | ujj. alt. tel. csag. trkm. chiv. szárt, tar. kún, kaz. kar. kirk. *mīn*- | köktör. oszm. azerb. krm. *bin-moj*, *mojun* 'hals' | alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kacs. küer. kirk. *mojn* | oszm. csag. trkm. azerb. kar. *bojun*.
muy '100 rubel' | alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kacs. küer. *muy* | köktör. krm. *biy* | köktör. *bēy*.
murun 'nase' | tel. sor, küer. kirk. *murun* | oszm. krm. trkm. chiv. szárt, kún, kirk. kar. *burun*.
mūs 'eis', *būs* id. | j-tör. *muz*, *buz*.

Östör. *j-.

86. §. Az östörök *j*-t a *j*-török nyelvek egy része megörizte, egy része *ǰ*-re változtatta; a csuvasban *ś*-t, a jakutban *s*-t találunk helyette. Hogyan függenek össze ezek a változások?

Hogy a csuvas *j* > *ś* változás *ǰ*'-n keresztül történt, azt nagyon valószínűvé teszi a *ǰ > *ǰ*' > *ś* változás. Ugyanigy történt a dolog a jakutban is, melyben az östör. *j*-t, *č*-t és *ǰ*-t *s* képviseli. Vö. BÖHTLINGK nagyon érdekes okoskodását, mely ugyanerre az eredményre jut (Jak. Gr. 182. §): «Um unsere ansicht, dass *j* überall ursprünglicher als *s* sei, zu begründen, müssen wir hier bemerken, dass dort, wo die verwandten türkisch-tatarischen sprachen im anlaut *s* zeigen, dieses im jak. in der regel abgefallen ist. Aus den beiden in diesem § erwähnten erscheinungen (1. tör. *j*- ~ jak. *s*-, mong. *ǰ* ~ tör. *j*- ~ jak. *s*-, 2. tör. *s* ~ jak. *θ*) schliessen wir, dass es eine zeit gab, wo dem jakuten *s* im anlaut nicht mehr zusagte, sich demzufolge, was sich heutiges tages im inlaut zuträgt, zu *h* schwächte und endlich ganz abfiel; ebenso wenig behagte ihm im anlaut das *j*-, das sich allmählich verstärkte, *ǰ* und endlich, als das ursprüngliche anlautende *s*-, das sich in den verwandten sprachen erhalten hat, schon vollkommen geschwächt oder gar schon ganz verschwunden war und der jakute seine abneigung gegen *s*- im anlaut wieder aufgegeben hatte, *s* wurde. Ich lasse das *s*-, wie man sieht, nicht auf demselben wege verschwinden, auf dem ich es entstehen lasse, weil sonst *j*- und *s*- hätten unterwegs sich begegnen und zusammenfallen müssen». Semmikép sem hihetem tehát, hogy a csuv. *j* > *ś*, jak. *j* > *s* változás minden átmenet nélkül ment volna végbe.

Az őscsuvas és ősjakut $j > \xi$ változást ennél fogva újra közös csuvas-jakut újításnak foghatjuk fel. Itt azonban tekintetbe kell venni egy nevezetes körülményt, azt t. i., hogy a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai szerint még az őcsuvasban is hol magánhangzós szókezdet, hol ξ' -, hol ξ - felelt meg az őstörök $*j$ -nek. Nem igen kétséges azonban, hogy ez az őcsuvas nyelv több dialektusra oszlott (vö. Gombocz, BTürkL. 207—S. I., NÉMETH, Nyelvőr XLI. 242), a mit ha valaki nem hinne, úgy is magyarázhatja a dolgot, hogy e jövevényszók különböző korszakokban kerültek a magyar nyelvbe s ennek következtében akár az átadó, akár az átvevő (!) nyelv hangtani körülményei szerint különböző alakokban jelennek meg. De hisz ez pusztan okoskodás. Bármint legyen is a dolog, szilárdan áll a mai csuvas tanúbizonyossága, a mely szerint a szókezdő j - kivétel nélkül ξ -n keresztül ξ -szé fejlődött. Hogy e jelenség kezdete regibb, mint a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai, tehát valószínűleg az őscsuvas korszakba nyúlik vissza, bizonyítja a *szérü* és a *szemölcs* (< őcsuvas $*\xi'ürü$, $*\xi'imis$, Gombocz, BTürkL. 123, 122. l.).

A csuvasal és a jakuttal szomszédos őstörök nyelvjárásokba szintén átkerült a $j > \xi$ változás (nagyon valószínűtlen, hogy ezekből indult volna ki), mint ezt a modern j -török nyelvek egy része bizonyítja. Ennek a részletes kikutatása külön dolgozat feladata. A mit RADLOFF mond e kérdésről, annak nem sok hasznát vehetjük.

A jakut $*j > s$ - változás szemléltetésére álljanak itt a következő példák:

saya 'kragen' | j -tör. *jaka* | csuv. *šyxa*, *šyra*.

sana 'neu' | j -tör. *jana* | csuv. *šəna*.

säs 'frühling' | j -tör. *jaz* | csuv. *šyr*.

šir 'steiles ufer, berg' | j -tör. *jar* | csuv. *širan*.

sättä '7' | j -tör. *jädi*, *jäti* | csuv. *šittšə*, *šivža*, *šitš*.

suox 'nicht' | j -tör. *jok* | csuv. *šuk*.

Őstör. $*s$ -.

87. §. Az őstörök szókezdő $*s$ - közönségesen megmaradt, a jakutban ma magánhangzós szókezdet van helyette. E változás a jakut nyelv külön életének első korszakában történhetett,

a mongol jövevénytörök természetesen már nem vettek részt benne. A csuvas szókezdő *s* > *š*-re vonatkozólag l. GOMBOCZ, BTürkL. 175—7. l. Ez a jakutot nem érinti. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 214. §.

āl 'schiff', vö. 4. §.

arayas 'gelb', vö. 2. §.

as 'haar' | j-tör. *sač, čac*, vö. 2. §. | csuv. *šüs*.

ub 'heft, stiel' < *sab, vö. 11. §.

88. §. [Östör. *š-].

Úgy látom, hogy az östörökben szókezdő *š*- nem volt. A hol ma szókezdő *š*-et látunk, az vagy *č*-ből fejlődött, vagy hangutánzó, esetleg jövevénytörök. Vannak olyan esetek is, melyekben magánhangzóelveszés folytán állott elő az *š*-es szókezdő, pl. j-tör. *šu* 'az', vö. kaz. tob. *ušē*, kking. csag. *ošū*. A j-tör. *šiš*- 'anschwellen' szónak, melynek a jakutban *is*- felel meg, egy feltehető *siš- az alapnyelvi alakja. (L. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 184. §.) Vö. még j-tör. *šas*- 'megzavarni' < *saš-?

89. §. Az östörök nyelvben szó kezdetén liquida és nasalis nem lehetett, legfeljebb kivételes esetekben (*m < *b?). Szó belsejében azonban bőven fordultak elő e magánhangzók, úgy hogy a későbbi liquida és nasalis kezdetű jövevények az egyes nyelvekben hanghelyettesítés nélkül meghonosodhattak s később ilyen szókezdettel festő szavak is keletkeztek; innen van a jakut, csuvas és j-török szótárak csekély számú *n*-, *ŋ*-, *l*-, *r*-kezdetű szava. Ehhez még hozzá kell tennünk egyes modern változásokat, így pl. a j-tör. *j*-nek *n*- felé való fejlődését (RADL. Phon. 223—7. §§) vagy a csuvas magánhangzóelveszés egyes eseteit (pl. *lar* < *ylar 'ülni'), melyek következtében újabb nasalis és liquida kezdetű szók állottak elő.

Östör. *č-.

90. §. Az östörök szókezdő *č*- a j-törökben nagyrészt megmaradt (nevezetesebb változásai: baraba, toboli *c*-, baskir, szag. *s*-, kiring. *š*-, vö. KATANOFF, Urj. II. tábla), a csuvasban *č*-n keresztül *š*-szé, a jakutban ezzel párhuzamosan *č*-n keresztül *s*-szé fejlődött. (Vö. 86. §.) A csuvas *č*-nek *š*- felé való fejlődését már a magyar nyelv bolgár-török jövevénytörök mutatják (vö. Gom-

BOCZ, BTürkL. 181—3. 1.). E jövevénytiszók egy része azonban szókezdő *č*-t mutat, magyarázatul l. 86. §. A *č* -> *s*- fejlődést mindezek alapján közös jakut-csuvas újításnak gondolom. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 186. §.

sāyina 'zur zeit'; BÖHTLINGK szerint a *sās* 'frühling' locativusa | tat. *čak* 'idő, kor' | csuv. *tšyž*.

saŋar- 'seine stimme erheben, schreien, rufen' | tat. *čaγār-*.
sīk 'feuchtigkeit, tau' | tat. *čik, čək*, vö. 134. §.

Sz ó k ö z é p i m á s s a l h a n g z ó k.

Östör. *-k- (*-g-?).

Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 130—2, 134, 169, 217. §§.

91. §. Az östör. szóközépi *-k- fejlődése sem a csuvasban, sem a j-török nyelvekben nem világos előttem. Úgy látszik, hogy a szóközépi -g- (-b-) vokalizációja már az östörökben megindult és — legalább egyes dialektusokban — folyamatban van még ma is. Lehet, hogy majd egy nagyobb részletmunka ebben a kérdésben is világosságot hoz. Fentebb, a jakut hosszú magánhangzókról szóló fejezetben több pontban érintettem ezt a kérdést. Itt még csak GRÖNBECH ismeretes elméletéről akarok pár szót szólni. Vö. KSz. IV. 231—7.

Már az előszóban hangsúlyoztam, hogy ily nehéz problémákat a GRÖNBECH csekély anyagával megoldani nem lehet. Kész veszedelem aztán, ha ilyen csekély anyaggal oly pompásan iskolázott ember dolgozik, mint GRÖNBECH, a ki a legkisebb eltérésekből bámulatosan finom következtetéseket von s ezekre aztán hatalmas elméleteket épít.

Ahhoz, hogy az egész szóközépi -b-, -g- elméletét bíráljam, nem foglalkoztam eleget ezzel a kérdéssel. De tökéletesen elég is lesz egyelőre kiragadni egy-két részletet.

Főgondolata az, hogy a mai *b* vagy *g* gyakran *bg* hangcsoportra megy vissza, pl.: «osm. *kovala-* 'verfolgen' < **kov-gala-*, alt. *kubala-*, tar. *koγla-*; jak. *aba* 'gift', tar. *oγa*, *abga, vgl. kirg. *ū koj*, *ō*, *ab; eine andere bildung ist osm. *a'y* (*aγu*), die mir nicht verständlich ist». Az első példa nem bizonyít semmit. Képzőkben és ragokban végbement változásokat nem lehet szabályos hangváltozások bizonyítására felhozni. A máso-

dik példában semmi szükség a *bg felvételére, sem az oszm. alaknak másképpen való magyarázására. Mindezek az alakok az östörök *aba alak megfelelői. Az a körülmény kényszerítene bennünket a *-bg*- felvételére, hogy az egyik alakban *b-t*, a másikban *g-t* látunk? Hiszen a deverb. *-k* nomenképzőnek is van *-k*, *-γ*, *-β*, *-u* alakja. E szerint a *kapδγ* 'kapu' szónak *kapδbg lenne az eredeti alakja? Ki hiszi ezt el, mikor sokkal természetesebb az a megoldás, hogy itt egyszerűen $\gamma \sim \beta$ váltakozásról van szó. Szükséges az oszm. *souk* szót, melynek *sojuk* és *soβuk* alakja is van, *sobguk-ből magyarázni, mint a hogyan GRÖNBECH teszi? Semmi esetre.

Nem akarok a GRÖNBECH nyilvánvaló tévedéseiből sokat bemutatni, de nem állhatom meg, hogy még valamit ne idézzek tőle (KSz. IV. 232):

«Wird nun *gd* čuv. *z*, so können wir nicht in osm. *ädik* 'stiefel', čuv. *adβ* (kirk. *etik*, kas. *itek*, tar. *ötük*, alt. *ödük*) ein *gd* sehen. Wäre es nicht denkbar, dass wir in diesem und ähnlichen wörtern mit *b* zu tun hätten? Der gerundete vokal im alt. und tar. rührt wohl grossenteils von einem umlaut wegen des folgenden *ü* her; es liess sich ja denken, dass *b* hierbei behilflich gewesen wäre. Beim *ada* 'insel', kas. *atau*, čuv. *udδ* bringe ich das kum. *ottac* (neben *atov*) und das *odru* des altai-dialektes, die also zwei andere bildungen desselben stammes sind, in erinnerung». Az első következtetéshez nem kell kommentár. A másodikra vonatkozólag semmi következtetést sem szabad vonni a KUUN-féle kiadás *ottac* és *atov* alakjaiból. Ki tudja, hogy olvassuk ezeket tíz év múlva? Ma, míg csak a KUUN kiadása van előttünk, egyáltalában nem szabad operálni kún alakokkal. Miféle más képzés lenne az az *odru*? Ilyen képzés lehetetlen. (Nem állhatom meg, hogy az orosz *оцрповъ*-ra rá ne mutassak; vö. még kumd. *odru*, tara, kür. *otrau* (!), RADLOFF szerint vö. *otau* [? csag. kirk. *otau* 'die neue weisse jurte des bräutigams' ??]).

Bármennyi is a tévedés GRÖNBECHNÉL, a későbbi kutatások egy-egy részletnél bizonyára jó hasznát veszik. Elmélete egészben véve elfogadhatatlan.

A jakutban, úgy látszik, körülbelül a következőkép van a dolog: alsó és középső nyelvállású magánhangzók után (előtt)

γ -t, magas nyelvállású magánhangzók után (előtt) g -t találunk. A szó végére vagy mássalhangzó elé került $-\gamma$ - ($-g$ -) $-\chi$ - ($-k$ -) válik. Több példában $-k$ -, $-g$ -, $-\gamma$ -, $-g$ - váltakozást látunk (BÖHTLINGK, Jak. Gr. 169. §), ennek megfejtését azonban csak majd a teljes PEKARSKIJ-szótárral lehet remélnünk. Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 130, 155. §§. Az *öjün* 'übermorgen' szóban (< *o* 'jener' + *kün* 'Tag') $k > j$ változást látunk (BÖHTLINGK, Jak. Gr. 176. §).

92. §. j a k. $-\gamma$ -.

aγa 'vater' | csag. szárt, krm. *aka* 'alterer bruder, palastmeister' | j-tör. (csag. szárt is) *aγa* | alt. tel. *akkā* | RADL. Wb.: az *aγā* alatt utalt *akā* nincs meg | oszm. *ā*.

aγis '8' | köktör. kún, oszm. csag. tar. kar. krm. *säkiz* | ujj. sor. *sägiz* | kojb. kacs. *segis* | kaz. *sigəz* | alt. tel. leb. *säγiz* | csuv. *sagār, sakkār*.

baγa 'frosch', vö. 84. §.

baγana 'pfahl', *baγaγ* 'mast; zwei vor der jurte stehende geheiligte birkenbäumchen' | csag. szárt, kirm. kún *bakan* 'stange, mit der man die filzdecken der jurte aufhebt und stützt' | csuv. *pygana* 'puppe'.

daγani 'auch, und' | kirm. *takā*.

äγä: csodálkozást kifejező indulatszó | csuv. PAAS. *acā*, Szp. *ak* 'ime!'.

saya 'kragen' | j-tör. *jaka* | csuv. *šuxa, šura*.

oγus 'ochs', vö. 56. §.

toγus '9' | j-tör. *tokuz, dokuz* | kaz. *tuγəz* | csuv. *tāγār, tāγγār*.

93. §. j a k. $-\chi$ -.

Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 157. §.

aχ, *aγabin* 'aufhören, nachlassen'.

āχ, *āγabin* 'zählen'.

aγsian 'alle acht', vö. *aγis* (előző szakasz).

aγsis 'der achte'.

oχ 'pfeil' | j-tör. *ok, uk* | csuv. *uχā*.

94. §. j a k. $-g$ -.

ägāj, *ägājbinā* 'wohlan!' | j-tör. *jāk, jäg* 'gut, vortrefflich'.

äsigi, isigi 'ihr', de *äsikki* is; l. alább 102. §.

sügüj- 'sich auf die knie stellen' | j-tör. *ök-* | köktör.
csagR. *jükün-* 'sich verneigen' | csuv. *šöcän-* 'das knie beugen'.

95. §. j a k. -*γ-*.

saγar- 'seine stimme erheben, schreien, rufen' | kking. kaz.
čakār- | oszm. krm. *čarār-* | oszm. *čār-*.

Hogy a *saγar γ-* je valóban östör. -*k-*ra menne vissza,
éppen nem bizonyos.

96. §. **rk-* > j a k. -*rγ-* (-*rχ-*).

arγa 'rücken, westen' | j-tör. *arka*.

burγān 'schneegestöber, sturm' | oszm. csag. *burayan* | oszm.
kaz. *buran*.

suorγan 'bettdecke' | j-tör. *joγan*.

97. §. **rk-* > j a k. -*rg-*.

bārgān 'der da gut trifft'; *mārgān* id. | östör. *bārkān, vö.
kaz. *bār-* 'schlagen', csuv. *per-* 'werfen, schiessen'.

bārgāsā 'mütze' | j-tör. *börük*, *börk*.

ārgā 'alt' | csagR. *ārik* 'alt, gross' | oszm. krm. kiring. *iri*
'gross, dick, grob, grobkörnig' | ócsuv. *irik, Gombocz, BTürkL.
112. l.

irgāz 'männchen' | östör. *erkäk, vö. 21. §.

ürgüt- 'verjagen' | östör. **ürküt-*, vö. 60. §.

98. §. **lk-* > j a k. -*lγ-*.

alγā- 'segnen, verherrlichen' | j-tör. *alka-*, *alγa-* | csuv.
ilγan- 'verfluchen'.

alγas 'irrtum, versehen' < ? *alkas.

99. §. **lk-* > j a k. -*lg-*.

dolγuj- 'schwanken, sich bewegen, wogen' | kiring. *tolku-*
'wellen schlagen' | kking. kiring. krm. *tolγa-* 'hin und her be-
wegen'.

silgi 'pferde' | j-tör. *jälkē*, *jälγā*.

100. §. **g-* [*b] > j a k. -*θ-*.

γan 'gross, bedeutend' | tar. csag. kturk. oszm. *γan* 'chan,

kaiser, etc.' | ujj. *kaŕan* id. | tel. leb. alt. *kān* | sor, szag. kojb. kacs. küer. kirg. tob. kaz. kking. kún, ujj. *kan* | csag. *ka'an* id. | csuv. *çyn*.

[*çat* 'doppelt, wiederholung' | tat. *kat* | baskКат. *kat* 'рядъ, слоѳ, этажъ, разъ' | csuv. *çut, çyt* 'schiehte, reihe, stockwerk, seite, -mal' | kirg. *kabat* (jak. *çat-* 'zwirnen' | j-tör. *kat-*).]

samiŕ 'regen' | j-tör. *jaŕmur* | kaz. *jaŕâr* | misPAA.S. *jaŕçâr* | csuv. *šâmâr, šomôr, šumâr*.

sariŕ 'schulter' | kaz. tob. tara *jaurân* 'schulterblatt' | misPAA.S. *jawârânâ* 'schulter' | alt. tel. leb. kumd. *jarân* id. | csuv. *šyrâm* 'rücken'.

101. §. *spirans + g > jak. spir. + Ø.

atir 'hengst' < ötör. *aðŕâr, vö. 110. §.

düsün 'aussehen, gestalt, bild, figur, farbe' | oszm. csag. *düzgün* 'regelrecht, in guter ordnung, gut hergerichtet, geschmückt; der schmuck; die schminke'.

isiŕ- 'pfeifen' | j-tör. *šäzŕâr-* | altV. *šäŕâr* | csuv. *šäŕâr-*.

kisan 'etw. bedürfen' | oszm. *kizkan-* 'eifersüchtig, neidisch sein'.

tasāra 'draussen, hinaus' | alt. tel. kking. kaz. kar. *täškarâ* 'draussen'.

tujay 'hufe' | kirg. kking. kturk. *tujak* | leb. szag. kojb. kacs. *tujrak*.

102. §. *-kk- > jak. -kk-.

ikki '2' | tar. azerb. bar. csag. oszm. *iki* | sor. ujj. *igi* | krm. kún, csag. oszm. kar. *äki* | kirg. kking. *eki* | alt. tel. leb. *äkki* | csuv. *ikkâ, ik, igâ*.

äkkiriä- 'springen', vö. 15. §; valószínűleg festő szó.

Különös esetek.

103. §. Újabb j-török jövevényszókbán megmarad a -k-: *čakir* 'feuerstein', vö. j-tör. *čak-* 'mit einem kurzen schlage schlagen, blitzen'.

čokučü 'ein hölzerner hammer', *čokuj-* 'klopfen, schlagen, prügeln' | alt. *čokâ-* 'mit dem schnabel picken' | oszm. kking. *čoku-* | tar. *čokî-* | oszm. *čäkič* 'hammer'.

104. §. A szóközépi *-g-* történetéhez fontos adalékokat szolgáltatnak a magánhangzókról szóló fejezetek.

Östör. *-t- (*-t¹, *-t²).

105. §. A szóközépi jakut *-t-* példáit két részre kellett osztanom: 1. vannak olyanok, melyekben a *-t-*-nek *j-*-török *-t-* felel meg, 2. olyanok, melyekben a *-t-*-nek *j-*-török *-s-* felel meg. Hogy mik itt az alapnyelvi hangok, azt egyelőre nem tudom megmondani. Hogy az östörök **t* alatt tárgyalom mindkét esetet, azzal nem akarok semmit mondani. Az újabb jakut $t > \check{c}$, $d > \check{z}$ ($ts > \check{c}\check{c}$) változásról l. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 183. §. Vö. 113. §. Az alább felsorolt példákhoz vö. még a többes 1. és 2. szem. birt. ragokat: *-bit* és *-γit* ~ oszm. *-māz*, *-ηāz*.

106. §. j a k. *-t¹-* (~ *j-*-tör. *-t-*, *-d-*).

atē 'waare' | östör. **satāk*, vö. 2. §. | csuv. *sudā* 'die zu verkaufende waare'.

atilla- 'schreiten, einen schritt machen, im schritte gehen' | *j-*-tör. *atla-* id. | csuv. *yt-*.

butuk 'zweig' | kún, kirg. kar. *butak* | oszm. *budak* 'ast, rebe, astknoten im holze'.

kitānax 'hart' | *j-*-tör. *katā*, vö. 5. §. | csuv. *χidā*.

otut '30' | krm. kirg. kún, oszm. azerb. *otuz* | kkirg. *otus* | kaz. *utāz* | kkirg. *oltus* | csag. *oltuz* | csuv. *vāvdār*.

sitē 'scharf' | ujj. *jidik*, *jidi* | kún *jiti* | bar. *jidāü* | csuv. *šiv, šžā*.

sötöl 'husten' | tar. csag. kturk. *jötäl* id.

sütär- 'verlieren' | *j-*-tör. *jitir-*, *jitür-*, vö. 34. §.

(Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 141. §.)

107. §. j a k. *-t²-* (~ *j-*-tör. *-s-*, *-z-*).

balis 'jünger an jahren'; birtokos személyragokkal: *baltim*, *baltij*, *balta* stb.

itī 'heiss' | kaz. *ässä* | oszm. *ässä* | csag. KÚN. *isij* | ujj. *izik* | tel. alt. *üzü* | csuv. *šžā* 'warm'.

itir- 'beissen' | oszm. *ššār-* id.

-ta: egy. 3. sz. birt. rag. | *j-*-tör. *-sā*.

-tjn: imper. egy. 3. sz. ragja | j-tör. *-sin*.
uturuk 'furz' | kaz. *usrðk* | kirg. azerb. krm. oszm. *osuruk*
 csuv. *pðzar-*, *pøzar-* 'farzen'.

*

-bat: præ. tagadó egy. 3. sz. ragja | j-tör. *-maz*, *-mar*.
 **küt-*: *kítar-* 'rot w.', *kütis-* 'gelb oder rötlich w.' | alt. tel.
 leb. sor, szag. kojb. kaes. küer. kaz. kún, ujj. oszm. azerb.
kðzar- 'rot w.' | krm. kún, kaz. kirg. oszm. azerb. *kðz-* id. |
 csuv. *çør-* 'glühend w.', *çøræl-* 'rot w., erröten'.
otut '30' | j-tör. *otuz* stb., l. 106. §. | csuv. *vððr*.

*

battā- 'drücken, bedrücken' | j-tör. *bas-* | csuv. *pys-*.
sittik 'kopfkissen', *sittā-* 'jmd. etw. unter den kopf legen' |
 oszm. *jasta-* 'stützen, unterstützen, etwas mit Pfeilern stützen,
 polstern' | j-tör. *jastðk* 'kissen, kopfkissen, Pfeiler'.
 Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 185. §.

Östör. *-tt-

108. §. *sättä* '7' | ujj. oszm. csag. kar. *jädi* | kún, köktör.
 csag. *jäti* | bar. *jidi* | csuv. *sittšə*, *si.nšə*, *sitš*.

Östör. *-d-

109. §. Az östör. intervokálikus *-d-t Gombocz Zoltán tár-
 gyalta a NyK. XXXV. kötetében (272—6). A megfelelések a
 következők: köktör. -d-, kojb. -z-, oszm. -j-, jak. -t-, csuv. -r-
 (mong. -d-).

110. §. jak. -t-

ataç 'bein, fust' | tel. alt. kirg. tar. küer. tob. bar. azerb.
 oszm. krm. *ajak* | szoj. ujj. *adak* | sor, szag. kojb. kaes. kiz.
 bask. *azak* | csuv. *ura*.

atir 'hengst' | alt. tel. leb. kir. kkir. küer. kaz. oszm. csag.
 krm. *ajrðr* | köktör. *adrðr* | ujj. *ajrðr* | kojb. *askðr* | karagCASTR.
āskar, *āsker* | szag. *aksðr*.

bitik 'bart' | oszm. *bəjək* 'moustache' | azerb. *b̄yk* | kaz. bask. kum. kar. *məjək* | sor *məjgak*, *məjnak* | esuv. *məjəx* (GOMBOCZ-MELICH Et. Szót. *bajusz* alatt).

χatiy 'birke' | tur. kaz. tobR. *kajən* | tel. *kajəy* | tar. turf. Chami, Aksu, kasgR. *kejin* | alt. leb. kirk. küer. *kain* | sor, leb. szag. kojb. kacs. *kazəy* | soj. *kadəy* | esuv. *χyrən*.

χatirik 'rinde, fischschuppe' | kaz. *kajərə*, *kajrə* 'rinde' | esuv. *χujər* 'die äussere rinde eines baumes'.

χatis 'platter riemen' | alt. tel. kaz. kún, oszm. azerb. esag. kturk. kar. *kais* 'der riemen' | tel. kaz. *kajəš* id. | a *kais* alatt utalt *kadəš*, *kəš*, *kəs* alakokat nem lelem a RADL. Wb.-ban.

χotun 'hausfrau', *χatən* id. | bar. oszm. *kadən* 'frau, verheiratete frau' | kirk. kking. kaz. kún *katən*. — alt. tel. kirk. kking. kún, oszm. kar. *kain* 'die verwandten der frau im verhältnisse zum manne', kirk. krm. 'die verwandten des mannes im verhältniss zur frau' | a *kain* alatt utalt *kajən*-t a RADL. Wb.-ban nem lelem | sor, szag. kojb. kacs. *kazən* 'die verwandten des mannes und der frau'.

īt- 'loslassen' | ujb. *ət-* | sor, kojb. kacs. szag. *əs-* | esuv. *jar-*. — jak. *itik* 'geachtet, verehrt; heilig' | köktör. *ədəγ* 'opfer' | ujb. *ədək* 'das von gott geschickte verhängnis; (von gott) gesendet, gesegnet' | alt. stb. *əjək* 'zum opfer auserwählt' | szag. kojb. kacs. *əzək* 'gott geweiht, zum opfer geweiht; opfer' | esuv. *jərəχ* 'ein böser geist' (PAASONEN).

kītī 'ufer, rand' | kún, oszm. *kəjə* | kojb. szag. *kəjəg* | tobR. *kəjū* 'die verbrämung' | esuv. *χərə*.

kut- 'giessen, streuen, begiessen' | alt. kirk. stb. *kuj-* 'giesen, schütten' | szag. kojb. *kus-* 'ausgiessen, ausstreuen' | esuv. *χiv-* 'giesen, ablegen, ausziehen' (PAASONEN).

kuturuk 'schwanz, schweif' | alt. tel. leb. küer. kirk. tar. oszm. *kujruk* | ujb. kar. urj. *kuduruk* | kojb_{CASTR.} *kuzuruk* | sor, szag. kacs. küer. *kuzuruk*, *kuzruk* | esuv. *χürε*.

kütüö 'schwager, schwiegersohn' | tüm. *kijüü* | kaz. *kəjüü* | esag. *küjägü* | köktör. ujb. *küdägü* | kojb. *küzö*, *küzä* | sor, szag. kojb. kacs. *küzä* | esuv. *kərü*.

satī 'zu fusse seiend, fussgänger, zu fusse' | oszm. esag. *jajan* | kaz. *jajau*, *jäjüü* | köktör. *jadar* | ujbR. *jadak* | esuv. *šuran*. *tot-* 'sich sättigen' | oszm. krm. *doj-* | alt. tel. leb. esag.

kturk. kirk. kking. küer. *toj-* | köktör. ujj. *tod-* | sor *tozâ-* | szag. kojb. kaacs. küer. sor *tos-* | csuv. *têran-*, *tran-*.

utuj- 'einschlafen, schlafen' | kirk. krm. csag. kelturk. oszm.

uju- | szoj. *udu-* | ujj. *udâ-* | sor, szag. kojb. kaacs, *uzu*.

ütügün- 'nachahmen' | csag. oszm. *öjkün-* | oszm. *öjgän-*.

ütüö 'gut', vö. 18. §.

111. §. *-l-, *-r-, *-n- + d > ja k. -l-, -r-, -n- + 0.

bilir 'früher, vor alten zeiten' | kirk. kaz. *bältär* 'das vergangene jahr, im vorigen jahre' | kún (ZDMG. LXVII: 607—8) *bältär* | oszm. ZENK. *büldür* | csuv. *pältär*. — Helytelenül magyarázza a szót RADLOFF, Wb. IV, 1731: < *bir jâl*.

kiran- 'fluchen' | sor. *kârta-* 'beleidigen, necken' | csuv. *çârt-* 'schelten'.

künüs 'am tage' | < *kündüz [j-tör. *kündüs* stb., csuv. *kândâr*].

silis 'wurzel' | tar. *jiltis* id. | küer. ujj. *jâldâs* | szoj. *jâltâs*.

sulus 'stern' | kazR., misPAAS. *jeldoz* | oszm. krm. *jâldâz* | alt. tuba, bar. küer. *jâldâs* | ujjR. *juldus* | csuv. *sâldâr*.

Figyelembe veendő körülmény, hogy a fenti példákban mindenütt zárt a második szótag.

112. §. *-l-, *-r- + d- > ja k. -l-, -r- + -d-, -t-.

alta '6' | j-tör. *altâ* | csuv. *ylDâ*, *ylttâ*.

balta 'grosser, eiserner hammer' | j-tör. *balta* 'beil, axt'.

ord- 'übrig bleiben, nachbleiben' < **ort-*, vö. 38. §.

ordü 'lagerplatz' | j-tör. *orda*, *ordu*.

orto 'der mittlere' | j-tör. *orta* | csuv. *vâDa*.

örd 'wiesenbrand' | j-tör. *ört*.

A két előző szakaszt figyelembe véve kimondhatjuk, hogy a jakut -t-, -d- az -l-, -r- és -n- hangok után szó közepén elveszett, ha a szótag zárt volt s megmaradt, ha a szótag nyílt volt. Kivételnek látszik pl. a *burduk* 'mehl, korn', de az alt. *pürüçik* alak világossá teszi, hogy a szó eredetileg három szótagú s a jak. -rd- összevonás következtében, újabban állott elő; lehet, ilyenformán kell magyarázni a *kirdik*, *kirzik* 'richtig, wahr' szót is, melyet csak az oszm. és krími dialektusokból ismerünk gár-

čák alakban. De van egy más igen meggondolandó körülmény is, az t. i. hogy a jak. *d*-nek mindkét esetben *j*-tör. *č* felel meg (de kaz. *börtök*, ujj. *pürdik*!), sőt a *kirdik* esetében a jakut is megőrizte a *kiržik* mellékalakot. Itt kétségkívül alapnyelvi jelenségről van szó, a melynek az értékét egyelőre nem tudom eldönteni (l. a köv. szakaszt).

113. §. jak. *-t*, *-d* ($\sim$ *-č*, *-š*) $\sim$ *j*-tör. *-č* ($\sim$ *-t*).

burduk 'mehl, korn' | kar. kúnR. *bürtük* 'korn, körnchen' | ujjR. *pürdik* 'körnchen' | kazB. *börtök* id. | csagKÚN. *bürček* 'kugel, rolle, haar, locke' | oszm. *bürčük*, *pürčük* 'krause haare' | altV. *pürčük*, *pürüčik* 'пучка (древесная)' | csuv. *pər.đžə*, *pər.đžə*, *pər.đžək*, *pər.đžək*.

kirdik 'richtig, wahr'; *kiržik* id. | oszm. krm. *gärčäk*.

kıtaras 'zange' | kking. *kêčkač* | kaz. *kâskêč* | csuv. *χəskə.đžə*, *χəskəs*, <! *j*-tör. *kâs*- 'zusammendrücken, zusammenpressen, pressen, drücken, zudrücken' [vö. *j*-tör. *acγðč* 'kulcs' < *ac*- 'nyitni']].

kötöχ 'schoos' | alt. tel. sor, szag. tar. *kučak* 'der raum zwischen der brust und den ausgestreckten armen' <! *j*-tör. *kuč*- 'umfassen'.

Östör. *-p-.

114. §. Az östör. *-p- valószínűleg már az alapnyelvben összeesett a -b-vel. A jakutban mindenesetre -b- van helyette. Vö. BÖHTLINGK, *Jak. Gr.* 137. és (!) 138. §: «*b* schwächt sich bei einigen stämmen der jakuten zwischen zwei vokalen nicht selten zu *v* oder vielmehr zum englischen *w*, wie ich aus den MIDDENDORFF'schen papieren ersehe».

säbirdäχ 'blatt' | csag. *japərrak* | csag. oszm. *japərran*, vö. 9. §.

Östör. *-b-.

115. §. *aba* 'gift'; vö. 2. §. GRÖNBECH (KSz. IV. 123) **abga* alakból származtatja (vö. tar. *oγa*), vö. 91. §.

kuba 'schwan' | tel. alt. leb. sor, szag. kojb. kacs. küer. kiring. kaz. szárt *kū* | ujj. csagR. *kuγu* | *kūγu* alak (RADL. Wb. II. 883) nincsen?

tobuk 'knie'; vö. 38. §.

töbö 'spitze, gipfel'; vö. 52. §.

Vö. 100. §. *zat* < *kabat.

Östör. *-j-.

116. §. Az östör. szóközépi *-j- a j-törökben, csuvasban, jakutban egyformán megmaradt. Hogy a jakut *j*-nek mi a hangtörténeti értéke, nem tudom.

117. §. j a k. -j-.

bājā 'nach einer weile, nachher' | kaz. stb. *baja* 'letztin, vor einiger zeit' | tel. *paja* 'früher dagewesen' | csuv. *pajžär*, *pažär*; vö. 9. §.

ijit 'fragen' | j-tör. *ajt* 'sagen' | csuv. *ijt* 'fragen, bitten'.

kijjn 'kochen, sich ärgern' | j-tör. *kajna* 'kochen' (intr.).

mojun 'hals' | kaz. *mujšn*.

ojnū 'spiel'; *ojnuo* 'spielen' | j-tör. *ojna* 'spielen, scherzen, tanzen, singen, sich vergnügen' | csuv. *vājā* 'spiel; die tanzunterhaltung der jugend im frühling im freien, *vājāžā* 'spielmann an der *vājā* genannten tanzunterhaltung', *pulā-vājji* 'fischlaiche'. — Nagyon valószínű, hogy az ujj. *odun* 'unrein, sündig, liederlich, buhlerisch, verbrecherisch' szintén idetartozik; e szerint praetörök -d-vel volna dolgunk; az östörök számára azonban nyugodtan felvehetjük a -j-t, mert az ujjuriban is van -j-s alak.

tajax 'rohr, stock' | j-tör. *tajax* | csuv. *tuja*; vö. 2. §.

118. §. j a k. -j̄-.

ajax 'mund; ein grosser pokal, aus dem kymys getrunken wird' | j-tör. *ajak*.

kujas 'tageshitze, heisser tag' | sor, leb. kún, csag. kturk. kar. *kujas* 'die sonne' | oszm. krm. *günäs*.

tujax 'hufe' | j-tör. *tujak*, *tujrak*.

Östör. *-z-.

119. §. Az östörök intervokális -z- a j-törökben és a jakutban megmaradt, a csuvasban r-re változott. Vö. Gombocz,

BTürkL. 178. l. Ócsuvas jövevényyszó a jakut *burgunas* 'eine junge kuh', vö. 47. §.

«Die türkisch-mongolische hypothese» (ZDMG. LXVI.) cz. cikkemben fejtegettem (s azóta még inkább megerősödtem ebbeli véleményemben), hogy az ú. n. csuvas-mongol részleges egyezések nem úgy keletkeztek, hogy a csuvasok és mongolok — miután a törökség többi része elvált az «altaji» alapnyelvtől — még egy ideig együtt éltek, hanem hogy az idevonatkozó elemek a mongolban egyszerűen ócsuvas átvételek. Azt hiszem, hogy dolgozatom eddigi folyamán a csuvas-jakut közösséget sikerült eldöntenem. (Hiszen ez eleve is valószínűbb, mint a csuvas-mongol közösség.) Ha már most a jakut sem a rotacizmusnak, sem a lamdacizmusnak nem mutatja nyomát (legfeljebb egy-egy ócsuvas jövevényyszóban), világos, hogy a csuvas-mongol részleges egyezések alapnyelvi együttélés következményei nem lehetnek.

Vö. GOMBOCZ, BTürkL. 188. l.

Figyelemreméltó az a jelenség, melyet BÖHTLINGK a jakut nyelvtan 175. szakaszában tárgyal: «*r* am ende von verbalstämmen erstarrt bisweilen vor den affixen des reflexivs und des passivs zu *s*: *oɣosun-* refl. < *oɣor-* 'machen', *körün-* oder *kösün-* < *kör-* 'sehen', *ijjisin-* < *ijjir-* 'schlucken', *üllärin-* oder *ülläsün-* < *üllär-* 'teilen'». Ennek a váltakozásnak a magyarázata nem nehéz. Ugyanazzal a jelenséggel van itt dolgunk, a mely a tatár *-z- ~ -r-*, *-təz- ~ -tər-*, *-k.z- ~ k.r* műveltető képzőkben mutatkozik s a melyek az ócsuv. *z > r* változásnak a j-törökbe eljutott esetei közül valók. Az idetartozó jakut példák egy részében az *s ~ r* ugyanez a műveltető képző s a melyekben ezt esetleg nem lehetne bebizonyítani, azok analógiás alakulások. — Ugyanitt említi meg BÖHTLINGK a jak. *ürüt* 'felső rész' ~ j-tör. *üst* szót, a mely e szerint *üzüt alakra megy vissza s a jakutban ócsuvas emlék. Nem lehet; vö. 57. §.

isik 'wegekost' | j-tör. *azək*.

kösün- 'sichtbar w., sich zeigen, erscheinen, ersichtlich w.' j-tör. *görün-, körün-*.

isik 'erle' | kazB. *jirək* | csuv. *širək*. — A kazáni alak csuvas jövevényyszó, az eredeti *-r-*t a jakut őrizte meg.

usā- 'sich in die länge ziehen, dauern, wahren', *usun* 'lang' | j-tör. *uza-* | csuv. *vəram, vorom* 'lang'.

120. §. **Őstör. *-š- (*-ž-).**

Vö. 119. §.

A szóközépi *-š- hangot a j-török nyelvek megőrizték, a csuvas *l*-re változtatta. Vö. GOMBOCZ, NyK. XXXV, 247—267. Ez utóbbi jelenség látszik a jak. *tül* 'álom', vö. tat. *tüš*, csuv. *tələk*, *tələk*, továbbá a *biliä-* 'schaukeln' (vö. csag. *biši-* id.) szóban. Ezek ócsuvas átvételek. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 203. §. 7., GOMBOCZ, BTürkL. 55. l.

bisik 'wiege', vö. 21. §. GOMBOCZ, BTürkL. 212. l.

isit- 'hören' | j-tör. *äsit-*, *isit-* | csuv. *itlε-*.

kisi 'mensch, mann' | j-tör. *kisi*.

sasar 'verbergen' | j-tör. *jašār-* 'verbergen, verstecken'.

tiši 'weibchen' | j-tör. *tiši*, *diši*, *tiži*.

tüsü 'träumen', *tül* 'traum' | j-tör. *tüs* | csuv. *tələk*, *tələk*.

121. §. **Őstör. '-n-.**

Megmaradt.

inaz 'kuh' | j-tör. *inäk* | csuv. *ənε*; vö. 31. §.

kīnat 'flügel' | j-tör. *kanat* | csuv. *šynat*, vö. 5. §.

Őstör. *-ŋ-.

122. §. RAMSTEDTnek a NyK. XLII. kötetében a török-mong. *ŋ*-ről írott dolgozata csak meglehetősen nagy vonásokban tárgyalja a kérdést s a török szóközépi és szóvégi *-ŋ* problémáját, mely meglehetősen bonyolult, érintetlenül hagyja. Úgy látszik, hogy az eredeti *-ŋ-et a jakut leghívebben megőrizte.

igir 'sehne' | j-tör. *səŋər*, *siŋir* | csuv. *šənər*.

igir 'sattel' | kaz. *əjār* | oszm. *äjār* | bar. csag. *ägär* | tel. alt. leb. *ār* | tel. *iŋirgä* 'satteldecke' | kirk. *er* 'sattel' | sor, küer. *üzär* | szag. kojb. kaes. *ezär* | csuv. *jänär*.

köŋül 'frei, unabhängig, befügt, freiheit' | j-tör. *köŋül* 'sinn, gemüt, herz, geist'.

sana 'neu' | j-tör. *jana*, *janā*.

siŋaz 'wange' | j-tör. *janak* | csuv. *sən* 'gesicht, antlitz, ansehen' [de vö. kaz. kirk. kún, alt. tel. leb. sor, szag. *sən* id.].

uyuoʒ 'knochen, kern, stein' | kaz. *söjük* | misPAAS. *süwäk* | oszm. *sümük* | tel. alt. leb. sor. szag. kojb. szo. *sök* | köktör. ujb. csag. *süyük* | csuv. *šämā, šomo, šänā*.

Östör. *-m-.

123. §. Az östör. *-m- többnyire megmaradt. Figyelemre-méltó a 125. §.

124. §. jak. -m-.

ämis 'fett' | j-tör. *sämiz* | csuv. *samār*.

kimis 'kymys' | kaz. *kämāz*.

timir 'ader' | j-tör. *tamar* | csuv. *timar* 'wurzel'; vö. 5. §.

125. §. *-ämi- > jak. -i-.

kir- 'nagen, abnagen' | alt. tel. leb. *kün*, csag. oszm. *kämir-* | kirg. *kemir* | alt. tel. *kämär-*. Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 86. §.

126. §. Östör. *-r-.

Megmaradt

dirig 'tief' | j-tör. *täräg* | csuv. *tarān*; vö. 21. §.

χara 'schwarz' | j-tör. *kara* | csuv. *χyra*.

Östör. *-l-.

127. §. Megmaradt. BÖHTLINGK két *l*-et különböztet meg (Jak. Gr. 24. és 25. §). Az egyik (*l*) csak előlképzett magánhangzók mellett mutatkozik, a másik (*l*) csak hátulképzettek mellett. A 24. §-ban azt mondja BÖHTLINGK, hogy ez az *l* azonos az orosz *л* lel. A 127. §. szerint azonban ugyanez a két *l* van meg a j-török nyelvekben. A j-török nyelvek *л*-je pedig (vö. RADLOFF, Phon. XVI. l.) nem felel meg az orosz *л*-nek. Ha még ehhez meggondoljuk, hogy a BÖHTLINGK tolmácsa, UVA-ROVSKIJ, orosz volt, nagyon valószínű az a feltevésünk, hogy a jakutban nincs meg az orosz *л*, hanem csak — mint maga BÖHTLINGK mondja — ugyanaz a kétféle *l*, a mely a j-török nyelvekben is megvan.

alın 'der untere, unterteil' | östör. *alən, vö. 2. §. | ? csuv.
aj 'das untere; das unten befindliche'.

balık 'fisch' | j-tör. *balık* | csuv. *pylā*.

Östör. *-č-

128. §. A *-č-t a j-török dialektusok megőrizték, a csuvas *s*-re, a jakut ennek megfelelőleg *s*-re változtatta. Nem tudom, hogy egy-egy példában nem kellene-e a j-török alapján alapnyelvi *-ž-t feltennünk. Vö. 130. §. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 186. §.

bisaχ 'messer', vö. 23. §.

isin 'für, wegen' | östör. *ičın, vö. 28. §.

asoχ 'kamin' | j-tör. *očak*, vö. 38. §. | csuv. *vu.čžax*.

usuk 'der äusserste, spitze, ende' | j-tör. *uč* | krm. oszm. azerb. *už* | csuv. *vaš*.

129. §. j a k. -č-

Újabb j-török jövevényszóokban megmarad a -č-:

bočuguras, bočugras 'haselhuhn', vö. 38. §.

čokočču 'ein hölzerner hammer', vö. 38. §.

130. §. Östör. *-ž-

Vö. 128. §.

asī 'sauer, bitter, säure, bitterkeit, salzigkeit' | oszm. azerb. *ažə* 'bitter, herb, etc.' | urjKAT. *ažəγ* | j-törR. *ačik, ačəγ, ačū, ačə* | kirg. *aššə* | baskKAT. *äse* | kaz. *äčə* | csuv. *jüžə*.

kiäsä 'abend' | oszm. krm. azerb. *gäžü* | oszm. *giže*.

Szóvégi mássalhangzók.

Östör. *-k, *-g.

131. §. A kérdés igen bonyolult s az egyes nyelvjárások részletes kutatását, továbbá a szóképzéstan bizonyos részeinek pontos kidolgozását követeli. Vö. GRÖNBECH, Forst. 21, 22, 23. §. A jakut állapotokat egyelőre a következő szakaszokban foglalom össze:

132. §. j a k. 0 (magas nyelvválású magánhangzók után).

asī 'sauer' | j-tör. *ačik*, *ačōγ*, *ačū*, *ačē* stb. | csuv. *jüžə*.

atī 'waare', vö. 2. §.

zojū 'dick, dicht' | oszm. *koju* | csag. ktürk. tar. *kojuk* | szag. kojb. kaes. küer. *kojug*.

igī 'feile' | j-tör. *igāū* | csagKún. *ikak* | csuv. *jaGev*.

ilī 'hand' | ujj. csag. *ālik* | csuv. *alē*.

itī 'heiss' | oszm. *ēssē* | csagKún. *isiγ* | ujjR. *izik* | tel. alt. *üzū* | csuv. *ēžē*.

kī 'trockener kuhmist' | tar. *kig* | csag. *kī*.

kitī 'ufer, rand' | tobR. *kājū* 'die verbrämung'.

satī 'zu fusse seiend, fussgänger' | kaz. *jajau*, *jājāu* | köktörR. *jadaγ* | ujjR. *jadak*.

silī 'mark' | j-tör. *jilik*.

sitī 'scharf' | ujjR. *jidik*, *jidi* | kúnR. *jiti* | bar. *jidāū*.

tanī 'nasenloch' | alt. tel. *tanū* | kirg. kaz. *tanau* | leb. kmd.

tanak | sor, szag. kojb. kaes. *tanā*.

tū 'das haar eines tieres, die feinen federn eines vogels' | j-tör. *tük*, *tüj* | kaz. *tök* | csuv. *tök*, *tök*.

ulu 'ungewöhnlich gross' | j-tör. *ulu*, *uluk*.

urū 'verwandter', vö. 47. §.

133. §. j a k. -γ (alacsony nyelvválású magánhangzók után).

Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 129. §.

ajaz 'mund, ein grosser pokal' | j-tör. *ajak*, vö. 2. §.

ataγ 'fuss' | oszm. *ajak*, vö. 110. §.

bisaz 'messer' | oszm. *bācak*, vö. 23. §.

inaγ 'kuh' | j-tör. *inäk*.

irgāγ 'männchen' | j-tör. *ürkāk*. Vö. 21. §.

kulgāγ 'ohr' | j-tör. *kulak*, vö. 47. §.

küöγ 'grün, blau' | j-tör. *kök*, vö. 53. §.

oγ 'pfeil' | j-tör. *ok* | csuv. *uγē*.

osoγ 'kamin' | j-tör. *očak* | csuv. *vy.čžay*.

säbirdāγ 'blatt' | csag. *japārrak*.

suoγ 'nicht' | j-tör. *jok* | csuv. *šuk*.

sürāγ 'herz' | oszm. *jüräk*.

tirāχ 'die weisse pappel' | j-tör. *tārāk* | esuv. *tirək*.
tuĵax 'hufe' | j-tör. *tujak*.
uġuoχ 'knochen, kern, stein' | köktörR. *söyüġ* | esuv. *šəmā*,
šomo, *šānā*.

134. §. j a k. -k.

Vö. BÖHTLINGK, Jak. Gr. 129. §.

balġk 'fisch' | j-tör. *balāk* | esuv. *pulā*.
butuk 'zweig' | j-tör. *butak*.
bisik 'wiege' < *bešik, vö. 21. §.
bük 'gebogen', vö. 60. §.
χatġrik 'rinde, fischschuppe' | j-tör. *kajrā* | esuv. *χuĵār*.
ġisik 'wegekost' | j-tör. *azāk*.
kturuk 'schwanz' | oszm. *kujruk* | esuv. *χürε*.
orduk 'rest', vö. 38. §.
sġk 'naht' | oszm. *ġiv* | j-tör. *ġik* | misPAAAS. *ġü* | kazB. *ġej* |
 esuv. *šəvə*.
sġk 'feuchtigkeit, tau' | kturk. *ġik* | tel. kaz. *ġāk* | oszmZENK.
ġig, *ġih*.
sisik 'erle' | kaz. *ġirək* | esuv. *širək*.
sittik 'kopfkissen' | j-tör. *ġastāk*.
suturuk 'faust' | j-tör. *ġumruk* | esuv. *šəmār*, *šomor*.
tobuk 'knie' | j-tör. *tobuk*.
usuk 'der äusserste, spitze, ende' | j-tör. *uġ* | esuv. *vəš*.

135. §. Östör. *-t.

Megmaradt.

ät 'fleisch' | j-tör. *ät*.
it 'hund' | j-tör. *it* | esuv. *ġāDā*, *ġiDā*.
kġnat 'flügel' | j-tör. *kanat* | esuv. *ġynat*.
uot 'feuer' | j-tör. *ot* | esuv. *vyt*.

*

kġrd 'habicht', vö. 6. §.
örd 'wiesenbrand' | j-tör. *ört*.
tüörd '4', vö. 53. §.

Östör. *-p, *-b.

136. §. Vö. 131. §. (östör. *-k, *-g), GRÖNBECH, KSz. IV.
121—2. — BÖHTLINGK, Jak. Gr. 163. §.

137. §. jak. Ø.

χā 'tasche, futteral, gehäuse' | j-tör. *kap*.

ajē 'sünde' | j-tör. *ajēb*.

ū 'wasser' | j-tör. *su* | köktör. *sub*.

138. §. jak. -b.

kiāb 'form, gestalt', vö. 16. §.

sab 'faden zum nähen' | j-tör. *jip* | csuv. *síp*.

ub 'heft, stiel' | j-tör. *sap* | csuv. *sibā*.

Spiransok és affrikáták.

139. §. Történetük igen egyszerű; a j-törökben többnyire megmaradtak, *-j > jak. -j, *-z > jak. -s, *-š > jak. -s, *-č > jak. -s.

140. §. Östör. *-j.

bāj 'reich', vö. 4. §.

ōj 'gedächtniss' | j-tör. *oj*, vö. 43. §.

tīj 'ein füllen im zweiten jahre' | oszm. *taj*, vö. 5. §.

141. §. Östör. -z.

kūs 'herbst', vö. 60. §.

sūs '100' | oszm. *jüz*, vö. 61. §.

tuos 'birkenrinde' | j-tör. *toz*, vö. 39. §.

üös 'mark eines baumes' | j-tör. *öz*.

142. §. Östör. *-š.

as 'speise, nahrung' | j-tör. *aš*, vö. 2. §.

χatis 'platter riemen' | oszm. *kajšš*, vö. 110. §.

kujas 'tageshitze, heisser tag' | j-tör. *kujaš*.

143. §. Östör. *-č.

kitaras 'zange' | j-tör. *kēčrač*, vö. 23. §.
kūs 'kraft' | j-tör. *küč*.
tilbās 'dolmetsch' | j-tör. *tilmač*.
üs '3' | j-tör. *üč*.

Nasalisok és liquidák.

144. §. A jakutban megmaradtak.

145. §. Östör. *-n.

düsün 'aussehen, farbe, gestalt' | oszm. *düzgün*, vö. 101. §.
χotun 'hausfrau' | j-tör. *katān*.
kün 'sonne' | j-tör. *kün*.

146. §. Östör. *-ŋ.

χaliŋ 'dick' | alt. tel. kirg. szag. kún *kalŋ* | krm. szag. kojb. kacs. kaz. tob. oszm. uŋg. kar. *kalān* | esuv. *χylām*, *χylān*.
χatiŋ 'birke' | sor. leb. szag. kojb. kacs. *kazŋ* | szoj. *kadŋ* | esuv. *χurān*.
kiāŋ 'breit, weit' | j-tör. *kāŋ*, *gāŋ*, *keŋ*, *kiŋ*, vö. 16. §.
tāŋ 'glatt, eben, gleich' | j-tör. *tāŋ*, *teŋ*, *tiŋ*, vö. 15. §. | esuv. *tan*.

147. §. Östör. *-m.

ilim 'netz zum fischfang' | j-tör. *jälām* | esuv. *šilām*.
kim 'wer?' | j-tör. *kām*, *kim*, vö. 35. §. | esuv. *kam*.
silim 'leim' | j-tör. *jälīm* | esuv. *šilām*.

148. §. Östör. *-r.

aŋir 'hengst' | oszm. *ajrār* | esuv. *ajār*, *ājār*.
bilār 'früher, vor allen zeiten' | j-tör. *bāltār* | esuv. *pāltār*.
χār 'schnee' | j-tör. *kar* | esuv. *jur*.

149. §. Östör. *-l.

äl 'schiff' | j-tör. *sal*, vö. 4. §.

kül 'asche' | oszm. *kül*, vö. 60. §.

suol 'weg, spur' | j-tör. *jol, jul* | csuv. *śul*.

NÉMETH GYULA.

Irodalom.

BEKE ÖDÖN. Finnugor határozós szerkezetek. Budapest, 1914. (= Finnugor Füzetek. 18. sz.) — Különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből.

ERDÉLYI LAJOS. Melyik nyelvterületen írhatták a Gyulafehérvári Glosszákat? Kolozsvár, 1914.

GOMBOCZ ZOLTAN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. II. f. (ASZÓ—BÉCS). III. f. (BÉCS—BORI). Budapest, 1914.

HORGER ANTAL. A nyelvtudomány alapelvei. Budapest, 1914.

KERTÉSZ MANÓ. Finnugor jelzós szerkezetek. Budapest, 1914. (= Finnugor Füzetek. 17. sz.) — Különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből.

MELICH JÁNOS. Keresztneveinkről. Budapest, 1914. (= A M. Nyelvtud. Társ. kiadványai. 15. sz.)

VOLF GYÖRGY összegyűjtött munkái. Kiadja DEMECZKY MIHÁLY. II. k. Budapest, 1914.

Finnisch-ugrische Forschungen. Bd. XIV. Heft 1—2. Anzeiger. *Journal des Savants*. 1914. No. 4 et 5. (GAUTHIOT, R. La langue étrusque. [MARTHA könyvének bírálatá]).

KETTUNEN, LAURI. Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt. Helsinki, 1913. (= SUS. Toim. XXXIII.)

— — Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des Kodaferschen Dialekts. Helsinki, 1913. (= SUS. Toim. XXXIV.)

KIJANEN, PEKKA. Venäläis-suomalainen sanakirja. II. Helsinki, 1913. (= Suom. Kirj. Seuran Toim. 129 osa: II.)

Le Monde Oriental. VII. 1913. (WIKLUND, K. B. Stufenwechselstudien. I.)

NIELSEN, KONRAD. Lappisk som gjenstand for videnskabelig forskning. Kristiania, 1912.

— — Lappisches Wörterbuch nach den Dialekten von Polmak, Karasjok und Kautokeino. Heft I. Helsingfors, 1913. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricæ. I.)

SETÄLÄ, E. N. Väinämöinen und Joukahainen. Eine wort- und mythengeschichtliche Studie. Helsingfors—Leipzig, 1914. (Különnyomat a SUS. Toim. XXXV. k.-ból.)

— — Väinämöinen ja Joukahainen. Helsinki, 1913.

— — Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen. Helsingfors, 1914. (Különnyomat a FUF. XII. k.-ból.)

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv- járásokban	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3. füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfelépés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a com- mentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szórend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfőriak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis vízhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn- ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremisztótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Újtestamentom cseremiszt fordításából 1.—	1.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János	10.—
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása (1537) kiadta Dézsi Lajos	2.—
Finály Henrik. A besztercei szószerzet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szövmutatókat — készített hozzá	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közéteszi Gulyás Károly	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— Apanyországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
-- Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó- jegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész —60. II. rész	—80
Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékeztetere. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra	—80
3. szám. Thury József. A középázsiai török nyelv ismertetései	—80
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzet- ekkel ellátta)	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex intero edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó- mecezenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás	—90
3. Gréb Gyula: A szépei felföldi német nyelvjárása	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A niczkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés : A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Miráz Gusztáv : A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közreboocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590 ból	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenci-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
— Kiegészítő füzet	6.—
— II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
— IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medvéünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
— IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
— VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
— IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
— XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
— XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
— XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
— XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
— XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondattana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*